ЛЕУА ЛЕИБА

А И Г Ә Ы Л А Ц Ә А

Ахәыцқәеи ахбыцқәеи рзы

Ажәеинраалақәа
Ажәаԥҟақәа
Ацуфарақәа
Ажәарццакқәа
Ацуфаратә хәмаррақәа
Апоемақәа
Ажәабжьқәа

2019 ш.

УДК 821.35-93
ББК 84(5Аб)6-5
Л 55

Л 55 Леуа Леиба.

АИГӘЫЛАЦӘА. Ахәыҷқәеи ахбыцқәеи рзы. / Ажәеинраалақәа, ажәапҟақәа, ацуфарақәа, ажәарццакқәа, ацуфаратә хәмаррақәа, апое-мақәа, ажәабжьқәа / Л. Леиба. – Аҟәа: «Акьыпхь аҩны», 2019. – 584 д. Г/р 978-5-111-41-10019.

© Леиба Леуа, 2019

АПҲЬАЖӘА АРЕДАКТОР ЛЫҞНЫТӘ

Ахәыҷқәа шәзыҳәа ажәеинраала,
Анызыҩуа сара,
Сыҟаҙам зынҙа, сгәы акы ала,
Гәыргьашәк схоуп абра.

Леиба Леуа дравторуп 10 шәҟәык. Иахьа ишәыдаагалоит а-11-тәи ишәҟәы, уи рызкыуп ахәыҷқәеи ахбыцқәеи. Иара иҭижьхьан 2013 шыкәса рзы ахәыҷқәа ирызкыу даҽа шәҟәыкгьы: «Смаҭа хәыҷы дкәашоит» зыхьӡу. Уи апҳьаҩцәа гәахәарала ирыдыркылеит. Леиба Леуа ипҵтазаара зегьы мҩасит ашкол аҿы.

Рапҳьа аусура далагеит аитбыратәи аклассқәа рҿы, нас апсуа абызшәеи алитературеи рыртаҩыс. Аус иухьан акласси, акласс анҭытцтәи аусқәа реиҿкааҩысгьы. Иара дынхон ақытаҿ. Ашколи ақытатә усқәеи иҿынархаршәаланы, длатәон икалам кны. Иналаршә-аалыршәаны акьыпхь аҿы дцәыртуан агазеҭқәеи, ажурнал «Амцабзи» рҿы, аха иҩымҭақәа зегьы ауизантцахоз, аамҭа абаимаз, иусуреи, ихатәы хәыҷқәа рааҙареи дырхашәаломызт. Уи инеиҧынкыланы аҩра даналага, игәамбзиарақәа ирыхҟьаны, тәанчара данца ауп. Акы аниҩуаз, ихьаақәа игәалашәомызт, уахгьы ҿынгьы дтәон. Ирацәоуп ахәыҷқәа ирызкны иифыз аҩымҭақәа, избанзар урҭ еснагь гәаныла дрыцын, бзиа иибон, дырзааигәан, иифуаз идыруан. Уи агәра удыргоит абарҭ ацәаҳәақәа:

Ахәыҷқәа даара шәыстахыуп,
Сара ҧсысгьы шәара шәысхоуп.
Адәы сзыкәугьы шәара шәзоуп,
Сҩымҭақәа ргьыракгьы шәзырхоуп.

Леиба Леуа иахьа иҧсы ҭаны иҩызцәа дрылагылам. Иҳазҳәом: «ақәра маҷны инитцит», уи ихытцит 80 шыкәса. Апсҭазааратҿ илшаз рацәоуп, аха дызхьымӡазгьы ыҟоуп:

Аҳәатәы сымоуп ирацәаны,
Сара урҭ рыҩра саҷуп стәаны.
Аха издыруеит срыхьзаҙом,
Ақьаад аҷы исзанҵаҙом.

Иахьа ишәыдаагало ашәҟәы, аҭыжьра ада акгьы агы-мкәа иаҳзынижьит, агәрагьы игон. ишҭытцуаз ала. Ари ашәҟәы иахьзуп: «Аигәылацәа». Иара еиднакылоит; ажәеинраалақәа, ажәапҟақәа,ацуфарақәа,ажәарццакқәа,ацуфаратәхәмаррақәа, апоемақәа, ажәабжьқәа.

Леиба Леуа ишәҟәы ҩуп хәычы бызшәа цқьала, аилкаара марианы, еихышәшәо. Иҳәатәуп уи ироманқәа: «Ани аҧсадгьыли», «Аамҭа цәгьақәа раани» ралагамҭақәа рҷгьы иалоу афырхацәа, ианыхәаҷыз инаркны ишаарҧшу. Иара иитахын дызлиааз аамҭа хьанҭа, абиҧара ҷа ирызнеигарц. Уи дырҵабыргоит абарҭ ацәаҳәақәа:

Сара сызханны
Исаҳаз, избаз,
Исыдсҵеит уалны,
Изҩырц ишызбаз.

Сара сызлацәажәо ашәҟәы: «Аигәылацәа» ианып ажәеинраалақәа рацәаны. Урҭ зегьы рҷахәы рҳәоит: иҟоуп аҧсабареи, аҧстәқәеи, аҧсаатәқәеи, апату еиқәцареи, аиҩызареи, аҭаацәараҷ ахымҩаҧгашьеи, аламыси, аԥьеи, аҧсуатцас ааҙареи уҳәа убас егьырҭ аҡазшьақәеи ирызкыу. Урҭ ааҙагақәоуп, илабжьагақәоуп. Ирацәоуп ахатәы бызшәа абзиабара, уи адырра иазкыу ажәеинраалақәа, иаҳҳәап:

Са сбызшәала сгәы дууп,
Ҽҧныҳәак изсыҵом аҙәгьы.
Аха изҙом, сгәы иалоуп,
Ус иахьыҟам смилаҭ зегьы!

Ари ашәҟәы зҧыхьашәаз дхәычума, ддуума, ианаҳәо рацәоуп. Избанзар, дарбанзаалак аҙәгьы дыҟам, зхәычра, зышколтә ҧсҭазаара згәаҷы иҟам:

Зхәычра цаз, уаҳа ибаҙом,
Аха ихашҭны ҟалаҙом.
Уи игәы иҵоуп есқьынгьы,
Дахәаԥшуеит иара, даахәынгьы.

Сара иааркьаҷны срыхцәажәарц сҭахуп ари ашәҟәы аҷы иуԥыло ажәабжьқәа акык-ҩбак, аԥхьаҩцәа «саԥхьандаз» ҳәа агәаҳәара роурц азы.

1. Ажәабжь «Аҩыза бзиа» даара аҵакы змоу жәабжьуп, илабжьагоуп. Уи ахәычқәа ирыланааҙоит апату еиқәцашьа, аицхыраашьа. Уи иаҳәоит акласс аҷы зегь реиҳа икәадаз Чанҭа, иҩызцәа Хьымцеи, ирҵаҩы Нанули Иуана-иԥҳаи рыбзоурала, дҵаҩ бзианы дшыҟалаз. Араҟа иубоит арҵаҩы, лҵаҩцәа рахь илымоу агәцаракра, урҭ ирыгыу, ирыбзоу бзианы ишылбо.

2. Ажәабжь «Раԥхьаҙатәи анапымҭаҷ» автор дахцәажәоит иахьатәи аамҭаз, шамахамзар иуԥымло ажьиҩы изанаат. Ари ажәабжь аҷы инҵкааны иаарԥшуп ажьиҩы иус зеиԥшроу, изакәу. Араҟа иуԥылоит апсуа бызшәаҷы заныҙзара иаҷу ажәақәа: ацәеиха, аԥыза, апсыngьери, аға. Ажьиҩы иус уахәаԥшуашәа еилыкка иубоит. «Знык ажьиҩы иусушьа збандаз» - ҳәа агәаҳәара ауеит.

3. Игәырԥшаагоуп ажәабжь «Сгәы иҭымҵәо ахҭыс» зыхьзу. Уи ианарԥшуеит 1941-1945 тәи ашықәсқәа рзы иҟаз аибашьра ашьҭахьтәи аамҭа цәгьақәа ирылиааз аиатым Чыка, заб аибашьраҷ иҵахаз, ақытаҷ ҷьабаа-цәгьала ихәычра шымҩаԥысуаз. Аҭыԥантәи аиҳабыра аԥьамыгәа цәгьа иҵаргыланы ишрымаз аиатымцәеи, урҭ ранацәеи дара қьафла ишыҟаз. Ажәабжь уанаԥхьо, угәы унархьуеит, насгьы агәаанагара ауеит: «абастцәкьа ишԥаҟаз?» ҳәа. Аха иҳәатәуп, автор ари ахҭыс иара ишихигаз, ишыҟалатцәкьаз. Уи иқәрахь даннеигьы, игәы иҭымҵәо акырынтә еиҵеиҳәахьан иҵаацәа ҳҷы.

4. Уамырхәыцырц залшом ажәабжь «Ақәыԥшраз». Ари ажәабжь «ҭәак шә-ҭәак арбааyеит» ҳәа шырҳәо еиԥш, аԥкәын бжьыс Хьрыԥс, ақалақь аҟынтәи, ақыҵа школ данҵала, иҩызцәа Цьгәаҭи Цьгәаҭани шыбжьеихоз, иара имшала акласс ԥхьагыла, шьҭахьҟа ишцаз. Иҳәатәуп, иахьатәи аамҭазы, абас ҟалар шалшо. Иҟамларц азы, еснагь агәеанызаара шаҵаху.

5. Аибашьра аҟаламҭазтәи аамҭа аанарԥшуеит ажәабжь «Аиҩызара». Араҟа автор далацәажәоит Аԥсны апионертә лагерҟәа аус шыруаз, уа зыԥсы зшьоз ахәыҷқәа шеиҩызцәахоз. Аха аибашьра алагаламҭазтәи ашықәс азы иҟаз аибарххарақәа, ахәыҷқәагьы ишырныԥшыз. Азамаҭ иҩызцәа Николаии Сериожеи рыбзоурала, аԥсуаа ацхыраара шруоз. Урҭ маанала абԥьар ақы рҵцәа ишырцәыргаз.

6. Ақыртцәеи аԥсуааи реибашьра иазкыуп ажәабжь «Аигәылацәа». Араҟа иубоит, аибашьра аан, ақыртцәа имҩаԥыргоз агыгшәыграқәа, ахәыҷы инаиркны, аҳәгьы дшырымшаҵауаз. Абри аҟара агәаҟра зхызгаз. Гәдисеи, иаб Харитони аибашьра ашьҭахь, акыр шықәса анҵы, рыламыс ишаҵанамкыз, зчеиԥыка еилаз, еихааҳалаз, аха нас еиҕацәахаз, ргәыла ақыртуа Бондо ишьра. Уи ианаамҭаз иқәшәаздгьы, хымпада дыршьуан, аха урҭ нықәеит аԥсуаҵас, аԥсуа иламыс ишаҵанакуа еиԥш.

7. Автор ихәыҷра аанарԥшуеит ажәабжь «атамақәа анышәҭо». Ажәаԥҟа «ахәыҷы иибаз ихашҭуам» ишаҳәо еиԥш, араҟа уи далацәажәоит игәаҵаҷ ицқьаҳа, ихааҳа ишаанхаз, иашьцәеи иареи аныхәыҷқәаз, ацхыраара рызҭаз ақыҵа ахантәаҩы Алиошеи, ашәыр ааҳарҵа аиҳабы Ҳақи. Илахь ааиқәылоит данигәалашәо ауаҩы цәыршәага, аиатымцәа рҷаҵахәы рцәызгоз, анхацәа ирыцәгьычуаз Соуфыць. Аха уи дихадыршҭоит, зыфҩы хааҳа, ибаҳчаҷ ишәҵуа атама ҭлақәа.

Ирацәоуп ашәҟәы иану узыхцәажәаша, урҭ аԥхьаҩ ибап, игәаанагарагьы ҟалап.

Сара исҳәарц истахыу, ас еиԥш иҟоу ахәыҷқәа ирызкыу аҩымҭақәа зегьы ирзаԥҭом, ашкол аҷы инеиԥынкыланы аус зухьоу, ззанаат бзиа избоз аҳәы иакәымзар, уи дыртцабыргоит абарҭ ацәаҳәақәа:

Уажәы сара сыҟазар схәыҷны,
Аԥышәарақәа зегь ҭины,
Арҭаҩ ҭара сҭалон абра,
Салгар, салагон арҭаҩра.

Саԥхьажәа алгамҭаҷ исҳәарц сҭахуп ҳҭәылаҷы ишырацәоу зхы зызцәырымгаз, аԥсуа литература абзиабаҩцәа. Урҭ рҩымҭақәа уаҩы имбакәа ишымҩасыз. Агәцаракра рҭахуп уажә игыло аҷар, ргәы ақәырбзиатәуп, акьыԥхь ахь ицәыргалатәуп. Ашҟәыҩҩцәа шаҟа ирацәоу аҟра, аԥсуа бызшәа беахоит, иззом, иҷиауеит! Абзиара шәымаз аԥхьаҩцәа зегьы!

АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

Шәышпаҵаху

Шәышпаҵаху, шәышпаҵаху,
Шәышпаҵаху, ахәыҷқәа!
Ишәызҳааит шәҵаацәа ишырҵаху,
Ибзианы шәа шәыгәқәа.

Шәынхалааит ишышәҵахқәоу,
Ишәымамкәа гәырԥара.
Ишәыгымзааит шәа ишәҵахқәоу,
Шәа шәагымзааит Аԥсынра!

Аԥхьара

Уаԥхьа, уаԥхьа, ашәҟәы уаԥхьа,
Ашәҟәыԥхьара ҽеишәа итца.
Угылала зегь раԥхьа,
Умтәан ушьапи унапи еиқәтца.

Усҟан уакәхоит атцаԥ бзиа,
Амԥаиашауаԥхьа иаартхоит.
Ус уанықәла амԥа бзиа,
Иудыруаз, угәахәтәы уахьҙоит.

Згәахәтәы иахьҙаз уа ануакәха,
Аԥсназы уа ухәарҵахоит.
Уҽеыззукыз умч анақәха,
Аԥсны уаҵеины уазынхоит.

***

Ахәыҷқәа аҳақьым даҳҵахҙам,
Аха иара ида ҳхәарҵаҙам.
Ԥшак ҳалалан, чмазарак анҳахь,
Ирласны ҳцароуп аҳақьым иахь.

Иҳахьуа ҽеишәа еилкааны.
Ибзианы ҳара ҳбаны,
Иҳаиҵо ахәшәқәа аажәыр,
Иҳахьыз ҳчымазарақәа ашьыр,

Нас ҳабзиахоит ҳара,
Ҳаԥуа ҳдәықәлоит – аҧҟара.
Аҳақьым бзиа даабалап.
Чмазарак ҳмыхьҙакәа ҳцалап.

Амчымбжь амшқәа

Ашәахьа.
Амчыбжь иалагоит ашәахьа,
Шәара уи шәмаҳаит иахьа.
Акы ауп иаанаго иара,
Ари шәхашәмыршҭааит шәара.

Аԥаша.
Аԥаша аԥбатәи мшуп,
Иара ахаша азҧшуп.
Ԥбароуп иаанаго иара,
Аригь шәхашәмыршҭааит шәара.

Ахаша.
Ахаша ахҧатәи мшуп,
Иара аҧшьаша азҧшуп.
Хԥа роуп иаанаго иара,
Аригь шәхашәмышҭааит шәара.

Аҧшьаша.
Аҧшьаша аҧшьбатәи мшуп,
Иара ахәаша азыҧшуп.
Ԥшьба роуп иаанаго иара,
Аригь шәхашәмыршҭааит шәара.

Ахәаша.
Ахәаша ахәбатәи мшуп.
Асабшеи амҽышеи азҧшуп.
Иара иаанаго хәба роуп.
Аригьы шәдыруазар шәыхәҭоуп.

Мчыбжьык иамоуп амшқәа быжьба,
Урҭ рахьтә усура мшқәоуп хәба.
Иаанхаз ҩымш иҧсшьара мшқәоуп,
Аригь жәдыруазарц шәыхәҭоуп.

Акрыфара

Ибзианы акрызфо,
Ибзианы изҳауеит.
Ибзианы акрызфо,
Даара, даара дыҧшʒахоит.

Ишәабжьазгоит ахәычқәа,
Ибзианы крышәфаларц.
Ишәзықәдыргыло шәыхәқәа,
Иаанмыжькәа ишәфаларц.

Сара ибзианы крысфоит,
Ибзиангьы сызҳауеит.
Убри азы агәра згоит,
Сара даара сыҧшʒахоит.

Сара исҭахуп, ахәычқәа,
Сара сеиҧш, шәызҳарц шәаргьы.
Ишәызҳауеит ишәфалар шәыхәқәа,
Сара сеиҧшгьы, шәыҧшʒангьы.

***

Сара даара слеишәа бзиоуп,
Сзырымҧҟогьы уи азыноуп.
Шәлеишәа бзиахар шәаргьы,
Шәиҧҟаʒом зынʒак аʒәгьы.

Ахәычқәа, шәара ишәдыруаз,
Ахәычы злеишәа зырбзиаз,
Дырҭахымхар ҟалаʒом,
Ирҭахугьы дырҧҟаʒом.

Сара сеиҧш, улеишәа рбзиа,
Зегьы иузырҳәартә: «Абзиа!»
Абзиа цәымҭас дҟарҵаʒом,
Абзиа аʒәгьы диҧҟаʒом.

***

Ақәа ауамызт, ақәа ауамызт,
Аҧсабара ақәа иазыҧшын.
Зегь: «Қәак аундаз» ада рҳәомызт,
Ус идыдит, ажәѳан ааихашьшьын.

Дук мырҵыкәа аҽеыр-ҽырҳәа,
Иалагеит ара ақәоура.
Адырѳаҽены дгылан ашьшьыҳәа,
Анхаѳы дықәлеит цәаҕәара.

Скәата хәыҷы

Скәата хәыҷы аҙы инхылан,
Иацны ицон аҙы ахьцоз.
Сара ашьшьыҳәа сҿырманшәалан,
Уи сашьҭан, аха сауахьҙоз.

Иамсхырц акәын сзахьҙагәышьар,
Сара сгәы иҭаз ожә абра.
Сзахьҙагәышьар, сзахьҙагәышьар,
Нас уаҳа исҭахзеи сара?

Смаангылакәа сашьҭан, сашьҭан,
Аха саҧхьа ицон иара.
Исыхәаҧшуан сара сгәаҭан,
Иаҷызшәа саҳауан аҷтра:

«Суҳәоит сыҧшәма усыцрытцны,
Сара сааныжьны умцан уара.
Амшын аҷы слеир, сааҙхытцны,
Убра супҧылауеит сара».

***
Шьҭа, ҳаҧыхьанҙа иҧштәуп.
Бымтцәыуан сара сзыҳәа,
Бныжьны ашкол ахь сахьцо.
Иаансыжьуеит бара бзыҳәа,
Сыхәмаргақәа згом сахьцо.

Урҭ зегь бара ибымаз,
Брылахәмарла, ба ибтәуп.
Исызхоит иахьынҙасымаз,
Сара сзы иќоу ушьҭа шәќәуп.

Саҳәшьа, сахьцо, баргьы бсыццар,
Сара даара исҭахуп.
Аха ишҧазуеи, бхәыҷцәазар,
Шьҭа ҳаҧыхьанҙа иҧштәуп.

Ҳаҧыхьанҙа, сара бсеиҧшны,
Баргьы, убас ибызҳап,
Ашәтқәа бгәытцак, бѽызцәа брыцны,
Бгәырґьатцәа ашкол ахь бцап.

***
Иахьа асахьатыхра рыман,
Ахәбатәи акласс.
Ната лкрандашьқәа аамгазакәан,
Ауп, ашкол ахь дшааз.

Ас еиҧш лара зынҙа илмыхьцызт,
Аха илыхьт ус.
Азәы иҷгьы лара дымҳәацызт,
Уажә диҳәеит Зафас.

Аха Зафас лара даниҳәа,
Уи илцәикит мап.
Абри ауп, усќан Ната илҳәаз,
«Зафас, зны иаабап».

Ари ашьҭахь хара имгәакәа,
Урҭ ираут аѽра.
Аха Зафас акгьы мҳәакәа,
Дҭынчҙа дтәан убра.

Акы шихьыз артцаѽы илдырын,
Лара дтцааит абас:

«Иахьа иухьзеи, ухы уқәжьын,
Узтәоузеи, Зафас?»

-Стетрад нҭәеит, - аарла ааҽиҭит,
Ихы иқәыжьны дахьтәаз.
-Сара исымами, аа, устит,
Иаацәырылгеит дышҵчауаз.

Зафас уажә атетрад змихыз,
Аарла днал҆ҽаҧшит.
Данеиликаа Ната шлакәыз,
Иара дааҧхашьеит.

***

Улеила, улеила ақәа,
Са скәашоит, ишьҭыхны снапқәа.
Уи рзеиґьуп ҳбаҳчақәа, ҳаҳәсҭақәа,
Ибеиоу рҭаагоит аҽеашрақәа.
Исыбаргузеи, ашәҭқәа шәҭуеит,
Нас сырҭаԥ лахь исыма сцоит.

***

Сара ахәычқәа сҧҟазом,
Саргьы азәгьы сиҧҟазом.
Сара саауеит сгәырґьаҭәа,
Исыхьтатам аҳәынтәа.

Сара шәсеиҧшны, нас шәаргьы,
Шәеыҟашәҭар, абра зегьы.
Иҳаигәырґьалоит хҭаацәагьы,
Иара убас ҳартцаԥцәагьы.

***

Ашкол аҽынтәи санааилак,
Акрыфаны сҭатәхәқәа ҟастцоит.
Нас сԥызцәа анааилак,
Дара срыцны хәмарра сцоит.
Избан акәзар, са стцаԥуп,
Атцаԥ бзиа ус ихәҭоуп.

***

Ашкол ахь сцартә еиҧш исызҳаит,
Уи шәаргьы ижәбеит, ишәаҳаит.
Ушьҭа сара аԥны стәазом,
Аԥны стәаны ҟалазом.

Сымԥа ашкол ахь ауп иахьхоу,
Сымԥа адәы иатцәа иангоу.
Ашкол ахь уи санны сцалоит,
Атцара бзиан истцалоит.

Ашкол аҽынтәи санааua,
Сшәаҳәо ауп сара сшааua.
Избанзар, иаазгоит хәбақәа,
Исыргәырґьарц стаацәа рыгәқәа.

Ашкол аҽынтәи санааua,
Сҭынчза ауп сара сшааua.
Сиҧырхагазам азәгьы,
Азәгьы иластцом атцәгьы.

Акәырҷыжь

Саб иситеит акәырҷыжь,
Салахәмарларц сара.

Уи исымҭеит инаргьежь,
Исҭахын азы иара.

Са исыҧшаан аҭел ишәпаз,
Иара ырхәаны иҟастцеит.
Скәырҷыжь иадкыла ишыскыз,
Инасыршәын, сыԥны сцеит.

Ахьа-хьаҳәа абжьы ргауа,
Снеиуеит, сашьҭалан скәырҷыжь.
Ахәыҷқәа сышьҭоуп ибгьааua,
Уара ухаҭазар иргьежь.

Сыхәмаргақәа

Ахәмаргақәа сымоуп,
Даара ирацәаны.
Сгәы здуу урҭ рылоуп,
Срылахәмаруеит стәаны.

Сара саб исзааихәеит,
Амашьына ҧшʒаʒа.
Сара сан исзаалхәеит,
Амшәҳәыс ахәы жәпаʒа.

Саб иашьа исзааихәеит,
Автобус сызҭатәо.
Сан лаҳәшьа исзаалхәеит,
Аҽеы бзиа сзықәтәо.

Ус хәмаргала итәны,
Иҟоуп суада сзыԥноу.
Шәааила, сԥызцәа, шәласны,
Сышәҧылоит ишсыхәтоу.

Са сгәылацәеи сԥызцәеи,
Исзааргахьоу рацәоуп.
Уажә ара зегь злаҳәои,
Исҳәар, иҽехәарацәоуп.

Ҳахәмарлап хәлаанʒа,
Суадаҽы ҳтәаны.
Шәанацәа аанʒа,
Убра ичҳаны.

Шәанацәа анааилак,
Шәыԥныҟа шәыргап.
Уаха ҳанышьҭалалак,
Аҧхыʒ хаақәа аабап.

Сҳәатәы хашәтцала шәара

Сара сдухеит, шьҭа схәычʒам,
Ашкол сҭоуп, ицәгьоу тԥаʒам.
Аиаша сҳәоит, изʒаʒом,
Уи еиҧу акгьы збаʒом.

Аҳәатәы хастцоит, саашьаʒом,
Аҳәатә хамтца дыстаххаʒом.
Ҳаиԥызцәазаап, нас ҳара,
Сҳәатәы хашәтцалар, шәара.

Акәашара бзиа избоит

Сара саҳәшьа ашкол дҭоуп,
Дыбзиоуп аҭараҽы.
Сара макьана схәычцәоуп,
Акгьы сапҧсам уи аҽы.

Аха уажәнатә сара сан,
Акәашашьа слыртцоит.
Саргьы даара исгәаҧхан,
Акәашара схы азцоит.

Сандухалак, ашкол ахь сцоит,
Атцара бзианы истцоит.
Ашкол салгар, скәашаԥхоит,
Акәашара бзиа избоит.

Сыртцаԥуп сара

Акьанцьаԛәа сымоуп,
Даара ирацәаны.
Урт ртцаԥыс са срымоуп,
Бзиа избоит срызгәыкны.

Сара истахуп схала,
Атцара дыртцара.
Ишрыхәтоу, сырнаала,
Ирылсхырц ауаԥра.

Иахьрыхәтоу инага,
Убраћа исыртәоит.
Атцатәхәԛәа рызнага,
Урт атцара дсыртцоит.

Сара сҽы злеишәа зырцәгьо,
Аҳәгьы дыжәбаҳом.
Атцарагьы ззымтцо,
Ара дћалаҳом.

Зегьы сҳәатәы хартцоит,
Сыртахуп дара.

Убри азы сгәырґьоит,
Сыртцаԥуп сара.

Сашьа сиаћарахар

Сашьа арра дыћоуп,
Аҧсынтәыла ихьчоит.
Сара аԥны сыћоуп,
Сшәаҳәоит, сыхәмаруеит, сыччоит.

Ахәычбаҳчахь сныћәоит,
Уаћа атцара стцоит.
Сааҳаԥцәа исарҳәоит:
«Ирласны уазҳауеит».

Саргьы игәастцоит,
Ирласны шсызҳауа,
Асаркьа снангылоит,
Ихастцоит исаҳауа.

Знык сашьа сиаћарахар,
Сгәырґьо, арра сцоит.
Аҧсынтәыла сыхьчалар,
Даара бзиа избоит.

***

Ћәартҭ, ћәартҭ, ћәартҭ, ћәартҭ,
Сыцкәынцәа шәартҭ,
Хараны шәымцан,
Иакәым ћашәымтцан.

Ахьшь шәҽашәмырбан,
Аа, ииаит абан.

Шәҽылашәҧса аҳаскьын,
Ахьшь ааит амла иакын..

Шәафоит шәанакы,
Ишәеигʒом акы...
Акәҷарақәа шәан,
Рҽыртцәахт ишәаҟьан.

Ахьшь рхысны ианца,
Рыбжьы хәычқәа тца
Ран иашьҭалт еицрыҧсса,
Ицон акыр иаагҧса.

Иацын ран ахьцоз,
Ицеит урҭ зыцәшәоз.
Ушьҭа ран иацыршәом,
Ахьшь иакыр ҳәа ишәом.

***

Сара сцәажәоит ҳәа тәым бызшәала,
Уасны умҽхәалан.
Уи лгәы лнархьыр алшоит ғәғәала,
Уара узхылтцыз уан.

Уан лгәы иахәо уҭахызар,
Иҳәала лбызшәа.
Лбызшәала улацәажәозар,
Дгәыргьоит уамашәа.

***

Ахәыҷ баҳча ааныжьны,
Ашкол ахь сааит сара.

Аҩызцәа соут иҷыцны,
Исыцызтцо атцара.

Урҭи сареи еснагь ҳаицуп,
Бзиагьы ҳара ҳаибабоит.
Ҳара ҳаишьцәоуп, ҳаиҩызцәоуп,
Атцыхәтәан, хазы-хаз ҳцоит.

Ҳахьыҟазаалак ҳара,
Ҳашкол ҳхашҭыр ҟалаʒом.
Лассы-ласс ҳааны абра,
Иҳамбалар, ҳа иҳауʒом.

Радеи, ландуи, лабдуи

Рада лани лаби,
Усура ицеит.
Ландуи лабдуи,
Радеи ааизынхеит.

Рада лзы алакәқәа,
Иаҷын аҳәара.
Илзырҳәоз алакәқәа,
Гәынкыло убра,

Ландуи лабдуи,
Дырзыʒырҩуа дтәан.
Ус ахәылпҧаз маии,
Шьҭа рыжәқәа хьатәхан,

Анду дҩагылан,
Жәхьара дцарц днеихеит.
Аныга ааикылан,
Аборахь лхы лырхеит.

Усҟан Рада днеины,
Ланду днылхьынҳалт.
Дыртәа, лныга лымхны,
Лшьамхы днантәалт.

Шьҭа анду ишҧалуа,
Ажәқәа лызхьаӡом.
Абду ибга ихьуа,
Уа изырҭысуам.

Шьҭа ихьатәуп ажәқәа,
Анду дцароуп уахь.
Абду Рада лыжәоа,
Кны даахан, иа иахь.

Нас акаѽҳәа ашәа,
Иҳәон ахапа.
Уааӡа ицәгьаз злеишәа,
Рада дгәыргьатцәа,

Лабду ииҳәоз ашәа,
Ицылҳәон ларгьы.
Илырбзиан ллеишәа,
Дгәыргьон цәгьалагьы.

Абас ашәа шырҳәоз,
Рѽыцьагьы тәаны.
Анду ажәқәа илхьоз,
Дрылгеит ихьаны.

Андуи абдуи,
Нас рматҭа хәычи.
Шьҭа рыхѽыкгьы мнеиуеи,
Рыѽныҟа еицны.

Атцларкәыкә

Ашьаҟа иадтәала атцларкәыкә,
Аҧышә ала иасуан: «Тыгә, тыгә, тыгә».
Ахәыцқәа шалнахоз ибеит Ныгә,
Нас илеиҳәеит иҧшәма ҧҳәыс Гәыгә:

– «Иажәит ҳашьаҟа, Гәыгә,
– «Иаҳаҧсахып ҳашьаҟа, Ныгә».
Итцхны икаижьит ашьаҟа ажәытә,
Иҷыцны иаирсит, ашьаҟа – аҧьтә.

Уажәшьҭа атцларкәыкә абжьы гаӡом,
Рышьаҟа каҳап ҳәа ишәаӡом.
Афымца лашара еиҧкьаӡом,
Лашарада ахаан инхаӡом.

Слеишәа бзиоуп

Слеишәа бзиоуп, слеишәа бзиоуп,
Сара ихастцоит аҳәатәы.
Слеишәа бзиоуп уи азыноуп,
Заа сызрылго стцатәхәқәа тцаны.

Заа стцатәхәқәа тцаны сѽагылоит,
Нас срыцхраалоит сара стцаацәа.
Аҧараҳәа срывагылоит,
Исеигәыргьоит сара стцахцәа.

Асахьаркыратә шәҟәқәа срыҧхьоит,
Бзиа избозеи, урҭ шаҟа!
Пхьаҟа аиааирахь исыҧхьоит,
Ишҧабзиоу, уанцо ҧхьаҟа?

Слеишәа бзиоуп, слеишәа бзиоуп,
Аиашаз, макьана схәыҷуп.
Зегьы исарҳәо бзиароуп,
Дара исарҳәо хатцатәуп.

Зеиҳабацәа ирҳәо хазтцаз,
Аиааирақәа уи изыпҧшуп.
Ахәыҷқәа зегь ҳлеишәа бзиаз,
Адунеи пҧшъа ҳа ҳзы ишоуп.

Аҟәарҭи ахьшьи

Аанда иалҳәҳәоз алаба,
Ахьшь ахьықәтәаз анаба,
Акәҷарақәа ацрыпҧсса.
Аҟәарҭ нылалт афаса.

Акәҷарақәа шәаҟьаны,
Ран инашьҭалт иласны.
Уи ахьшь ыласит убра,
Аха кәҷышьк азымкт иара.

Ахәда фасак лахашәан,
Изымтцысит иара, шәан.
Афаса илтцны аҟәарҭ,
Ахьшь ахьылаз цқьа игәатҭ,

Илагәаны уа иакит,
Аҧсы цәгьагьы аахнаршәеит.
Иагьақәнагоит убри ахьшь,
Иахьашьҭаз азы акәҷышь.

***

Аилаҵь зурцазы сара,
Сан исыдылтцеит абра.
Сара мапгьы сымҳәаҙеит,
Аилаҵь зурцаз исыҙбеит.

Илақәсыргылан ачуан,
Акраамҭа аҙы сыршуан.
Ишахәҭаз аҙы аншы,
Ашыла асҭеит сымпҧшы.

Акыр еилсырхын сара,
Ашәаҙа асҭеит убра.
Абас сара аилаҵь зуит,
Сашьцәа даара иргәапҧхеит.

Ҳан илыҳәон иахьа анша,
Аилаҵь зуларцаз есымша.
Лара дахьгылаз дыччон,
Афатә хаа шырҭахыз лбон.

Сҳәыс

Аҳәыс хәыҷы сара исымоуп,
Апҧшреи асахьеи иара иамоуп.
Уахьахәапҧшуа иҩраҷкәыноуп,
Насгьы итшам, иара ҷкәыноуп.

Пату ақәтцан избалароуп,
Атцакразы исааҙароуп.
Ақәаҭана иатцаскларoуп,
Ацәаҩәарахь изгалароуп.

Ауардынгьы иатҷаскларoуп,
Амҿгьы иара иалаазгароуп.
Иаргьы саргьы ҳмаашьалароуп,
Ҳаицхырааны ҳанхалароуп.

Аҧсшьараан

Уаб уигазар рашәара,
Урашәазар узхара,
Иуҭаххозар аҧсшьара,
Уара умтәароуп асаара.

Уара ушыҟоу уааҧсаны,
Уҧсы ушьозар утәаны,
Сара иуасҳәоит абра:
« Иууз иашаʒам уара.

Избанзар, иалшоит учмазаѡхар,
Ахәышәтәырҭанʒагь унаʒар.
Еиҳа еиҕьуп уи атҷкьыс,
Утәар адгьыл умакьыс.»

Сышәҭ

Сышәҭ иеиҭасҳаз са снапала,
Уара узҳаит, убҕьы ҧтит.
Ак угсмыжьит аламала,
Сааҧсара мырʒкәа, ушәҭит.

Ибабышʒа ушәҭ ицәырҭыз,
Деилаҳауеит избалак.

Уи аҧшʒара, сара схызхыз,
Сыбла ихгылоуп сахьцалак.

Сышәҭ афѡы хаа са сгәы иқәсуеит,
Сыҟазаргьы ихараны.
Раҧхьа иҿысхыз бысҭауеит,
Сан, сыхаара, бнап аҟны.

Бара быда изысҭода,
Еиҳа исзааигәоу даҿаʒәы?
Бара быда иаҧсахода?
Мап, ус дыҟаʒам аʒәы.

***

Ашкол аҿынтә сааит уажәы,
Макьана исшәысымхыц скәымжәы.
Сызҿырҭит сыхьʒ ҳәаны ҵьоукы,
Ҳаузыҧшны ҳгылоуп, уааццакы.

Ампыл асра ҳцоит ҳара,
Уҳаццар ҳҭахуп уара.
Аха мап ҳәа расҳәеит абра,
Уи аха сымаʒам сара.

Зны сыҧсы сшьоит, нас акрысфоит,
Урҭ рашьҭахь сыдҭцақәа ҟасҭоит.
Нас срыцхраауеит сара сҭаацәа,
Урҭ русқәа рацәоуп, ирацәа.

Нас ауп хәмарра са санцо,
Иара уигьы – санахьʒо.
Хәмарра сзымцаргьы ҟалоит,
Шәысзымгәаан, сусқәа шыҟоу жәбоит.

***

Аа, ицәыртцуеит аҙыркәиқәа,
Иаркуа-ирцәо инеиуеит урҭ.
Нас ишҧыкәу уи рымбацкәа,
Смаҭацәа рышьҭоуп дара гәаҭ.

Ахьыр-хьырҳәа рыччабжь ааҩуеит,
Ашҭа иахьыкәу ахәычқәа.
Саргьы сыҩуа рышҟа снеиуеит,
Сыбжьы рылыҩуеит, урҭ рыбжьқәа.

Игәыргьахәуп ахәычы шьҭыбжь,
Ашҭа иқәыҩуа иангауа.
Урҭ ирылыҩуа саргьы сышьҭыбжь,
Аҙыркәиқәа срышьҭоуп, сыбгьааua.

Шьушьа

Шьушьа ҳәа дыҟан ҭакәажәык,
Уи ҳацуҭа даалалар знык,
Дынрылатәо, уахык-уахык,
Дрылсуан, даанмыжькәа, аҙә заҵәык.

Зҽы даангылашаз илгәаҧха,
Длымаҙамызт лара аҭынха.
Зегьы илзырҳәон: «Агаҙа»,
Илычҳауан ҽымҭкәа аумаҙа.

Уи бзиа даабон ахәычқәа,
Дахьцо ҳлышьҭан, икны лнапқәа.
Нас ҳара ҷьара ҳнартәаны,
Алакәқәа ҳзеиҭалҳәон дҳазгәыкны.

Алакәқәа лдыруан ирацәаны,
Алакәқәа еиҭалҳәон ипҧшҙаны.
Нас дзырыҧхьаҙоз уи дгаҙаны,
Сара исымам еилкааны.

Ацынҵа

«Анҵа-кәанҵа, анҵа-кәынҵа»,
Абас ҳәо, еснагь ацынҵа,
Зны ачыкә хәычқәа ирытцоуп,
Ҽазны кылтцәарак ихәытцоуп.

Уаҩы имбацт ажәҩан иалан,
Мамзар аҩызцәагьы ирылан.
Адунеи ишәаҧырҳаҧуа,
Иқәуп, иазымдыруа иахьуа.

Харантә иааиуа, ма аратәқәа,
Зегь иара реиҭоуп аҧсаатәқәа.
Нас ишҧыкәу, ацынҵа мшәакәа,
Иара шцәыртцуа аҽамҭәахҙакәа?

Аҧсадгьыл азы ашәа

Адгьыл иреиҧьу ҳаиҭеит Анцәа.
Ашәа азаҳҳәоит уи ҳгәыргьатцәа.
Иҳабашьны иргарц ҳаҧацәа,
Азә даанмыжькәа ҳара зегь ҳнырцәа.

Ҳадгьыл аҽы ирҭаххеит анхара.
Аха иақәиҭимтәит Анцәа.

Ҳабацәа амч рылеитцан иара,
Иқәырцеит ҳара ҳаҕацәа.

Иахьа ҳшәаҳәоит ҳара ҳгәыргьатцәа,
Ҳанхоит адгьыл ахьҳаиҭаз Анцәа.
Аҕа дҳақәлар, дыкәаҳцоит деѳтцәа,
Ҳашҭа иҭаҳцом ҳа ҳаҕацәа.

Ешьцәас иҳаиҭеит ҳара Анцәа,
Иҳадгыло ҳара есымша.
Цьоук ҳақәлар, ианкы рхы ацәа,
Иқәаҳцартә иҳамоуп ҳара алша.

Ахәычҩразы ашәа

Сара сгәыргьо сшәаҳәауеит,
Сара сгәыргьо скәашауеит.
Сара сеиҧш шәаргьы шәкәашала,
Сара сеиҧш шәаргьы шәшәаҳәала.

Усҟан сара сгәы азҳауеит,
Избанзар, бзиа шәызбауеит.
Ҳаамҭа бзиоуп, ҳара ҳзааҙо,
Даара иҵьоушьап изыхьҙо.

Игәыргьахәу ҳара ҳҳәычра,
Зынҙа иагым ҧхьа цара.
Ҳаитцамхароуп, нас ҳара,
Иаҳҵаларoуп аҵара.

Усҟан ҳгәаҳәтәы ҳахьҙауеит,
Ҳаамҭа ҳаҵамхо ҳцалуеит.
Шәааи, нас зегьы ҳшәаҳәалап,
Шәааи, нас зегьы ҳкәашалап.

***

Абду имаҭа дганы,
Ақалақь школ дҭартцеит.
Лара бзиа ибаны,
Тәым бызшәала дцәажәоит.

Зынҙа дашьҭаҙам лбызшәа,
Абар, шьҭа илхашҭуеит.
Ари баны уамашәа,
Убра лабду ҿааиҭуеит:

«Дад, изыбымҳәои, ббызшәа?
Уи сара иҧхасшьоит».
Лара лхада хлымбошәа,
Лабду аҭакс илҭоит:

– «Шьҭа сара сқалақь ҭыҧҳауп,
«Дедушка», иудыруаз.
Уааҙа ибзырҳәаз анраҳауп.
Абас ианыбхыччаз:

– Ҿнак Аҟәа ицаны ииаз,
Даара бара блеиҧшхеит.
«Что такои, аҟьатҟьат» зҳәаз,
Ушьҭа бара бакәхеит.

***

«Ани сымам, ари сымам,
Цьа сызнеиуам, ҷьара сзааиуам»…
Есымша абас уцәажәоит.
Узацәажәо ргәахы ҧужәоит.

Иухоумыршҭын, дад иудыруаз,
Ак шимоуа, итәанхалаз.
Аус ууларoуп умаашьакәа,
Ашьашәыр аҽы умтәакәа.

Нас уара акыргьы уауеит,
Иахьуҭахугь, унеилоит, ууаилуеит.
«Ани сымам, ари сымам»,
Дтәаны изхәо, уаҩра илам.

Аапҳынрала

Аапҳынрала ашәҭқәа гәылтцуеит,
Адгьыл уарҳалла ихырҩоит.
Ахәычқәа адәы пҳшҙа иқәлоит,
Апҳсаатә рашәа урҭ ирхыҩуеит.

Апҳсаатә ашәа хаақәа ирхәо,
Апҳстазаара ҳагәқәа аҳәо,
Ҳҟартцоит, хәычгьы-дугьы,
Иарбан иҟоу уи еиҳаугьы.

Аапҳынрала, аапҳынрала,
Ахәычқәа, адәахьы шәцәыртцла.
Нас уи ала, нас уи ала,
Шәгәалаҟазаара шьҭышәхла.

Згәалаҟазаара шьҭыхны,
Ихәмаруа адәы иқәны,
Шамаха чмазара ихьуам.
Абри жәдырыр, уаҳа шәасҳәом.

***

Ақалақь аҽы Қфаҭ дынхоит.
Уа атцара итцоит.
Ақыҭаҽ арахә изануп,
Урҭ иабду инапы иануп.

Батәыс имоуп иабду Ҳабашь:
Ажә, аҳәыс, аҽы, акамбашь.
Иахьибало, ажә, аҳәыс…
Ҳабашь дицхраалоит ипҳҳәыс.

Ааигәа Қфаҭ ақыҭаҽ дааит,
Иара «ихьчацәа» идирҳаит.
Зынҙа дхәарҭам иара зда,
Изанырцарц аҽеада.

Амреи, Амзеи, Мрамзеи

-Сара исыхьҙуп Амра,
Амреипҳш, сара слашауеит.
Сара саҟара пҳшҙара,
Шәара ишшәылам сҳәауеит.

Ииашоуп, слашом уахынла,
Аха ҽынла слашауеит.
Ишшәапҳызго пҳшҙарала.
Сара агәра шәсыргауеит.

-Сара исыхьҙуп Амза,
Уахынлагьы слашауеит.
Пшҙарала дыҟам сҩыза,
Абри шәаргьы ижәбауеит.

- Сара исыхьӡуп Мрамза.
Шәҩыцьагь шәаҟара слашауеит.
Пшӡарала дыҟам сҩыза,
Абри шәаргьы ижәбауеит.

Амреи, Амзеи, нас Мрамзеи,
Шәара шәыхҩыкгьы шәеиҳәшьцәоуп.
Нас доус шәыхқәа зшәырҽхәозеи?
Аҽхәара ҧхашьароуп.

Иамуӡакәа шәара шәыҽхәозар,
Дыррала, шәара шәыҽхәала.
Адырраҿ ишәзаҧгозар,
Шәыҽхәаҧхьыӡқәа нашәҳәала.

Сҭаацәа

Жәаҩык ыҟоуп, сара сҭаацәа,
Быжьҩык сашьцәа, сеиҳабацәа.
Сара соуп урҭ реитцбаӡа,
Зашьцәа иззырҳәо: «ҳхәычӡа».

Асасцәа ааилауеит ҳаҩны,
Иныхәалоит атцәца кны.
«Абри аҩнатеиҧш, Аҧсынра,
Иаиулааит тцеила азҳара».

Уи сгәы иаахәоит иансаҳауа,
Сашьцәа бзиа избоит срызгәкуа.
Аха дахьсымам иаҳәшьа,
Стәоуп, сымала схы ҟәыншәа.

Нас изымныхәои, дара,
Исоурц аиаҳәшьцәа сара.

Заҟаҩ сымоу сара аишьцәа,
Убрысҡаҟара сҭахуп аиҳәшьцәа.

Рада

Смоҭа Рада ашкол дҭоуп,
Актәи акласс аҿы лара дтәоуп.
Атцара бзианы илтцоит,
Дтцаҩ бзиоуп ҳәа дрыҧхьаӡоит.

Атцатәхәқәа анцоз, ҽнак зны,
Рада иҩышьҭылхт лнапы.
Ари гәалҭеит лырҭаҩы,
Лара длазтцааит, нас лтцаҩы:

-Рада, ак бҳәар бҭахушәа збоит.
-Ак сҳәар сҭахуп, аха сыҧхашьоит.
-Иҳәа, нас ибҭаху, сӡырҩуеит.
-Сара бзиа шәа шәызбоит.

Артцаҩы дааччеит дгәыргьатцәа,
Нас днарылаҧшит лара лтцаҩцәа.
Лгәы ҟәандаӡа иҟалеит,
Дтынчӡа Радагьы длатәеит.

-Рада, ибҳәаз уажә абра,
Садгылаҩуп уи сара.
Бырҭаҩы бзиа дыббалар,
Уи лыдтцақәа ҟабтцалар,

Бтцаҩы бзианы бҡалоит,
Бызҭахқәоу ба бдырҽхәалоит.
Бзырҽхәақәо срылами саргьы,
Избанзар, бреиҕьасшьоит зегьы.

Дима

Ашкол ахь сынтәоуп данца,
Аха изҳаит дкалаҙа.
Иашьцәеи иаҳәшьцәеи иеиҳабцәа,
Абар Дима дахьрыхьҙа.

Дара ахьгылаз, рханы,
Раб дрыхәаҧшуан дырзыгәкны.
Уи даацәажәеит атцыхәтәан:
«Даашәывагылт, дшәаҟрахан»…

Дима дҟалеит дгәырґьатцәа,
Нас «шьышь нани» анынтцәа,
Пыхьеиҧш дцаны дымиазеит,
Даацәажәан, абас иҳәеит:

«Шәара ишыжәбо исызҳаит,
«Иузҳаит» ҳәа ҳабгьы иҳәеит.
Нас сцаны сызиауеи, сара?
Сиауеит, шәаниауа шәара».

***

Амшын ааигәара ҳанхоит,
Ҳахьынхо бзиа избоит.
Ҽыкәабара санцало,
Издыруеит бышсыцәшәало.

Бызсыцәшәозеи ҳәа стааҙом,
Уамашәагьы избаҙом.
Избан акәзар, ацәқәырҧа,
Дагаргьы амуеи, ан лҧа?

Аха иҟалазеи, сан?
Сара сзы зынҙа бымшәан.
Ишҧасыҧсыхәахои ушьҭан,
Сара сакәхар акаҧдан?

Аҙәы иҳәар иааиҽшәаны,
Аґба дуҙҙа аныҟәцаҩы:
«Дзыҙсаҙом зынҙа иара»,
Уи ҧхашьароуп, ҧхашьара.

Машеи сареи

Са саҧсыуоуп, ла доурысуп,
Ҳҩыцьагьы атцара ҳусуп.
Лара лбызшәа стцоит, сбызшәа лтцоит,
Пату еиқәтцаны, ҧхьаҟа ҳцоит.

Ҳаицхыраауеит иахьатаху,
Иара усоуп иагьшатаху.
Аус злоу ҳара ҳаашьаҙом,
Аҩбызшәак ҳамтцар ҟалаҙом.

Ҭхәаҧ

Ҩызак дсымоуп дынхоит Хәаҧ,
Хьзыс ҳәа имоуп иара Ҭхәаҧ.
Иҟаитцоит иара амҳаҧ,
Уи жәбар, уамашәа ижәбап.

Убас иҧшҙоуп, иҧшҙаҙоуп,
Ахәтцәы иқәтәоу тцыс иатцәоуп.
Зегьы ириҭоит ишаны,
Иргоит уи бзиа ибаны.

Абысҭа аныруа, изгаз,
Дыргәалашәоит амҳаҧ ҟазҵаз.
Убри ада даҽеакгьы,
Иара дашьҭам зынӡагьы.

***

Аҽеы сақәиртәан даду.
Са снанылеит амҩаду.
Сара снатҵьан, сцеит хара,
Нас сахьҭҟьаз, саахт абра.

Санаадгыла уа агәашә,
Слахҟьаны, слықәҳаит анышә.
Сара иҧәҧәаны сжьы сцеит,
Аха зынӡакгьы сгәы мцеит.

Итҵегь сақәтәоит сара аҽеы,
Шәарак сықәӡам ак аҽы.
Скаҳар уадаҩк ҟамлаӡеит,
«Ҽиақәымтәац, ҽеы дканамыжьцт», - рҳәоит.

Акәукәу

Кәукәу, кәукәу, кәукәу,
Акәукәу абжьы гоит.
Ҳлатҵеижьҭеи анбыкәу,
Акәукәу уаҳҟатәеит.

Ҳауҟатәарц, акәукәу,
Хҩаак уқәтәа уҳәҳәоит.
Абжьыс ус идәыкәу,
Убри дуҟатәоит.

Кәукәу, кәукәу, кәукәу,
Ҳара ҳузҟатәом.
Ҳузҟатәом, акәукәу,
Избанзар, баша ҳтәом.

Кәукәу, кәукәу, кәукәу,
Акәукәу абжьы гоит.
Ҳлатҵеижьҭеи анбыкәу,
Акәукәу уаҳҟатәеит.

Ҳара ҳакласс

Акласс ҳара ҳахьтәоу,
Илашоуп, итбаауп.
Ҳпартақәа ҳазхатәоу,
Ҳара иҳазшоуп.

Ҳакласс ахышәқәа рҧы,
Иқәгылоу, шәҵқәоуп.
Иаазгаз акласс аҧы,
Ҳарҭ атҵаҩцәа ҳауп.

Ианраамҵоу аӡы,
Рытҵаҳҵәоит ҳара.
Нас убри азы,
Иаҧуп азҳара.

Иазҳацыҧхьаза ишәҵуеит,
Иаздырҳауеит ҳагәқәа.
Ашәҵқәа рыфҩы ҩнышәшәауеит,
Ирыгҳажьуам ҳнапқәа.

Ҳакласс шреиҧьу зегьы,
Ҳара ус ҳцалоит.

Абри жәдыруаз шәаргьы,
Иаҳҳәаз наҳагӡоит.

Ихарымтцеит

Ателевизор шәахәапҧшуеит,
Иахьа хәлаанӡагьы ишәтаххар.
Еснагь ус иҟоу цьышәшьауеит,
Иахьа иҟоу, шәара аҽар.

Ҳара ҳаныхәычқәаз иҟаӡамызт,
Акино аабарц аклуб ахь ҳцон.
Алашарагь ҳара иҳамамызт,
Иара «движокла» иҟартцон.

Нас аекран икыдырпҧхо,
Акиносахьақәа ҳдырбон.
Аилкаара ҳдырра ззымхо,
Амеханик дцәажәо, иҳәон.

Убри аамтаз, Урыстәылаҟа,
Сара саб иашьа сигеит.
Уа ҳаҟан ҳара жәамшҟа,
Ателевизор уа избеит.

Сахьааиз сҩызцәа ианрасҳәалак,
Ирасҳәаз уамашәа ирбон.
«Ҳаижьарц, иҳаиҳәоит иибалак,
Ииҳәо хашәымтцан», - рҳәалон.

Сара уаҟа, абас исҳәалоз,
Сҩызцәа ихарымтцеит убра.
Мцызшәа сҩызцәа ирасҳәалоз.
Изасҳәаз ирыпҧхьаӡон дара.

Са сықалақь Аҟәа

Са сықалақь Аҟәа,
Ургеит уеилаҟәаҟәа.
Аха ус изцома?
Ҳшьа ҳамур ҟалома?

Ахьырпҧарцәа гылеит,
Урт рымрагьы гылоит.
Аҩа дыргап дыцҟьа-шәҟьа,
Ма дрышьтып драпҧырҟьа.

Са сықалақь Аҟәа,
Уара уахьдыргәаҟуа,
Сгәы ахы тадыршәуеит,
Сышьны сынкадыршәуеит.

Аха уа умшәароуп,
Саргьы сумыршәароуп.
Уа ухы уақәитҳоит,
Амца қьоуқьад уалтцхоит.

Уатцәы, ма уатцәашьтахь,
Мамзаргьы, уи ашьтахь,
Узгаз уеилаҟәаҟәа,
Даанхом аӡәгьы Аҟәа.

Иузааип ахақәитра,
Уагьазнеип ухьышьтра.
Уагьалагап ашәтра,
Иузырҳәалап: «Ашәт тра».

Са сықалақь Аҟәа,
Упҧацәа узгәаҟуа,

Иашьҭоуп ухақәиҭтәра,
Иааигәоуп амца уалтцра.

Уатцәы, ма уатцәашьҭахь,
Мамзаргьы уи ашьҭахь.
Узгаз уеилаҟәаҟәа,
Аҳә даанхом Аҟәа.

1992 ш.

Ашьцылара

Сашьцылан саныхәыҷыз аахыс,
Шарпҳазы агылара.
Ақәра рацәа сара исхыс,
Шьҭа ицахьеит ахара.

Аха ишыжәбо, убри аахыс,
Исыҟәымкәа аашьара,
Иҳәазо илеиргьы ас-хыс,
Саҕуп, шьыжь агылара.

Шьцыларами иҟоу ара,
Мамзар, ҽакы ыҟоума?
Шәҽашәыршьцылар, нас шәара,
Ишәылымшо ыҟоума?

Ашьыжь шәгыла, шәазнеила шәус,
Ари еиҧу ыҟоума?
Аиааирагьы шшәауа ус.
Ззеилымкааа шәыҟоума?

Ашьыжь шәгылала, ахәыҷқәа,
Уи шәара ишәыҟазшьаз.

Илеиааит асы, ма ақәа,
Шәара шәакәхом иҧхашьаз.

Сара исҳәац шәасҳәоит абра,
Ашьцылара, ашьцылара.
Шәшыхәыҷқәоу шәашьцылар шәара,
Имариахоит аусура.

Апҧина

Уҧахә-ҧахәуеит, уҧахә-ҧахәуеит,
Уҧахә-ҧахәуеит есымша.
Уара угага уацәшәахуеит,
Уацәшәахоит, бҕьыц ҽзыршәаз апҧша.

Аха гыгшәыгк уааигәа инеиуам,
Иацәшәоит азы уара убжьы.
Пхасҭак апҧшәма зынҙакгьы иауам,
Дгәырҕьо дгылоит, ес шьыжьы.

Уҧахә-ҧахәла, уҧахә-ҧахәла,
Уҧахә-ҧахәла есымша.
Акгьы улам, аха убжьала,
Ус ишьҭухуеит ухыпҧша.

Сымшынҵа

Сара исымоуп амшынҵа,
Сыхәшьарақәа зегь анҵа.
Аҳәгьы ицәыстҵәахҙуам иара,
Избанзар, ианым сзыцәшәара.

Цьаргьы ианым: ѡба, хҧа, ҧшьба,
Хабалак иануп: хәба, хәба, хәба.
Ихазымҭо уааины иба,
Нас умшынҵагьы сырба.

Ампыл

Сара исысуеит, сара сдыршәуеит,
Ҭәѡанҵәы ажәѡан ахь салартҵоит.
Атрым-атрым ҳәа адгьыл садырсуеит,
Нас саанкыла сеигәыдыртҵоит.

Зны шьапыла, зны, напыла,
Атта-ттаҳәа сеимырдалоит.
Зегь сышьҭалоит, насгьы мчыла,
Исысны амба сҭарцалоит.

Атыгә-тыгәҳәа скыдқьа-кыдқьо,
Ҽазны амҵәышә сынҭарцалоит.
Исызгәаазгьы иҽынкыдқьо,
Нақ алада сынҭеицалоит.

Баша исышьҭоуп «цәа-ҭачы» ҳәа,
Цәа ҭачрас исымоузеи?
Зегьы ирҳәахуеит: «уаҳҭахуп» ҳәа,
Нас абас зысзырҳәозеи?

Зҳәатәы хасҵо, сара исысуа,
Хара инеихьеит рыпату.
Са исыздыруам, зегь зыхҭысуа,
Исысуа иатҵкьыс сзылақәу?

Амзеи ахәыҷи

Амра ҭашәеижьҭеи ушьҭа акыр ҵуеит,
Аха амза хыхьынтә илашауеит.
Атҵеиҵь аҽынтә, ан ииалгон аҙы,
Аведра нықәлыргылт, уа аҕәаҽы.

Амза аведра инҭашәеит,
Амза аведра инҭапҳеит,
Аведра атҵантә амза лашауеит,
Ари збаз ахәыҷы аведра дҭапҳшуеит.

Аведра иҭылшьуеит лнапы,
Убра амза ҭылхырц икны.
Аха иабақоу, нас амза лызкуам,
Амза ахьыкоу, лара дызлаҙуам.

Шьашьа

Иѡны даадәылтцын лаб иашьа,
Дшааиуаз мѡахәасҭала Шьашьа,
Атцысҕра ҧшқа каршәны илбеит,
Аха аѡныка илымгеит.

Инаганы атып илыхлыртәалт,
Уи збаз ангьы, апҳсы ааҭалт.
Ишҧоурыз иамбар, ан апҳа,
Агәы ҧжәон ауп – уаҳа ишҧа?

Рыцҳароуп, ани апҳеи еицәыхкьар,
Апҳсабара ҧшҙа иапҳар.
Апҳсабара еиқәырхатәуп,
Уи ҳа ҳала ихьчалатәуп.

Шәааи, аҩызцәа, шәааи аҽар,
Шьашьа леиԥш, ҳаргьы ҳаниар,
Шьашьа иҟалҭаз ҟаҳҭап,
Аԥсабараз ҳхәарҭахап.

Ажәҭыс

Аҩны, агәара уаԥшәымоуп,
Аҙәы уахибаар ҟалаҙом.
Уи удыруеит, уи азыноуп,
Ауаҩы, зынҙак, уицәшәаҙом.

Уҭра ҟаутцеит ухала,
Ауаҩы дзыҩноу аҩнаҽы.
Ухәычқәа хыухуеит ухтәала,
Аашьара уқәым уск аҽы.

Иҟоу уашьҭам имазеины,
Уара утәашам уск азы.
Уҟоуп, еснагь,угәы ееины,
Бзиа уаҳбоит убарҭқәа рзы.

Хьҭыс дгәааит

Аҩны дыҟамызт аҽны Хьҭыс,
Ианишьуаз лымбеит Џьаҭ аҭыс.
Ианифоз атцкьысгьы ахчаҭ,
Атцыс ахьишьыз, дгәырґьон Џьаҭ.

Изиҭарыдаз, нас аҭыс,
Ма илымҭакәа иаҳәшьа Хьҭыс?
Иаҳәшьа илиҭарц иҙбеит Џьаҭ,
Уи лоуми изҭалоз ахчаҭ.

Аха Хьҭыс ианлиҭа атцыс,
Дгәааны илхәеит: «Абри атцкьыс,
Еиҳа еиґьын, сара сушьыр,
Иҟалома, атцыс ушьыр?

Зынҙа утцахама ашәшьыр,
Уара усашьам, ҽак ушьыр».
Аиашаз астцәкьа дгәыґуазар Џьаҭ,
Ианишьгьы даалгон цгәык инаҭ.

Иаҳәшьа илбашамызт зынҙа,
Ишимоуцгьы уи лҽы маҙа.
Иаҳәшьа дилымҭцыр, уажә азы,
Ус ҟаитцома даҽазны?

Зыкәыр хәычы иҙыркәи

Ақалақь дааҙеит ҳара ҳ-Зыкәыр,
Уи қәралагьы дхуҷзоуп.
Аҙыркәуи ибахьазма зныкыр,
Ианибогьы уахоуп.

Абар, уажәы ашҭаҽ дгылоуп,
Дахәаағьшуа аҙыркәуи.
Акәаш мца иацрытцыз кәицуп,
Нас уаҳа изакәи?!

Иҧыруа ишаауаз атцх цәца иала,
Зыркәуи икуа инҭашәеит.
Ари аргама ианаба ибла,
Дыблытцәкьар ҳәа цәгьа дацәшәеит.

Ишилшоз дыҳәҳәеит Зыкәыр уаҟа:
«Нана, Баба, шәыццакы.
Амца ацралоит сара сҟәаҟәа,
Ус шәаагылар, сыгәхьаа мкы».

«Иухьи, снана, амца абаҟоу?»
Иааиз, ианду игәшәа лҳәоит.
Аб дыччоит, дыччоит, дахьгылоу,
Иара иҟалаз ибоит.

Азыс

Азыс ситҭеит са сабду,
Аҧхын иара иахь санца.
«Сабаҧь сара сҧатца ду,
Иеитҵахом», - иҳәеит имза.

Аутра итҳаҳҵомызт ҳара,
Аха иҳацәҭалеит жәаха.
Ҳашьҭан аҽынтәарак иара,
Ҳара ҳҟанатцеит ҳаапҳсаха.

Ашьҭахь иаабеит уи ҳара,
Игылаз атцла нааны,
Ашәч шафоз иара убра,
Уи атцла наа ихәнаны.

Ҳара уамашәа иаабеит,
Азыс атцла наа иахьыҟәлаз.
Ҳазхарагьы ҳааччақәеит,
Хатҭала ари збақәаз.

Шьыжьза сгылоит

Сара еснагь, шьыжьза сгылоит,
Зынзак саашьазом.
Баша сгылом, мцак еиқәыстцоит,
Мцада узҧхазом.

Сара сашьҭахь, сашьцәеи саҳәшьцәеи,
Игылоит еивас.
Иасыркуама, амлеи ахьҭеи,
Рыхәгьы хиами, нас?

Ҳнахатәауеит аишә ҳнеины,
Иаҳфауеит шьыжьхьа.
Убри ашьҭахь, ҳашәҟәқәа аашьҭхны,
Ҳрыҧхьауеит ѡаҧхьа.

Ҳара убас ашәҟәы ҳшаҧхьо,
Ҳѡызцәа рыбжьы гоит.
Ашкол ахь ауп урҭ ахьҳаҧхьо,
Ҳаѡны ҳанрыхьзоит.

Сара, еснагь, шьыжьза сгылоит,
Даара исгәаҧхо.
Избанзар, сара издыруеит,
Ашьҭахь, сзеиҧшрахо.

Ианакәызаалак, заа игыло,
Еиҳа деилҟьахоит.
Амра ангыло, ҧхьа иацгыло,
Амреиҧш дыҧшзахоит.

Ашкол ахь сцартә еиҧш сеиқәшәыршәа

Цыҧх, ашкол ахь зегьы андәықәлоз,
Сырмышьтит сара мышкгьы.
Убрахь, сымцара, ҽытцгас иарҭаз,
«Ухәычцәоуп», ҳәа ауп – уаҳа акгьы.

Арахь, сара сыхәычҳамеи?
Наала латцкьысгьы сеиҳауп.
Уи лзыҳәа «дхәычуп» рҳәаҙомеи?
Зегьы ирҳәахуеит: «Дуеиҳауп».

Дызласеиҳау сара исашәҳәи?
Цыҧх ҳҽанаҳшәа, ѡмацә слеиҳан.
Ишәтахызар, аиҭа, ҳашәшәахи,
Уи слеиҳауп, ацкгьы шәымҳәан.

Аиҭа ирҳәахуеит: «ухәычуп» ҳәа,
Ашкол ахь сынтәагьы срышьтуам.
Астцәкьа жәбахьоума? Нас иаҳҳәеит ҳәа,
Наала слеитцатцәкьазар сцаҙом.

Аха, слеиҳауп, сара, Наала,
Ишәтахызар, аиҭа, ҳашәшәа.
Слеиҳазар, сажәа шәҽанышәраала,
Ашкол ахь сцартә еиҧш, сеиқәшәыршәа.

С – Елина

Елина, с- Елина,
Быстахуп цәгьала.
Сызхылтцыз сан Мина.
Блеиҧшуп аз уамашәа.

Истахуп бышьтыхны,
Бгәыдыскыларц сара.
Аха са исымчны,
Уи збаҙом абра.

Бысзымгәаан, с – Елина,
Уи азы бара.
Абар, амалина,
Ахьбзаазгаз, сара.

Иф, сара с – Елина,
Бацәымшәан акгьы.
Иф, сара смалина,
Иаазгоит итцегьгьы.

Елина, с- Елина,
Быстахуп цәгьала.
Сызхылтцыз сан Мина,
Блеиҧшуп аз уамашәа.

Сгәылацәа рхәычқәа

Шәааила, шәааила сара сышћа,
Сгәылацәа рхәычқәа.
Нас шәара шәанцо, шәыѡныћа,
Ишәыстоит ашәћәқәа.

Шәрызрыҧхьала, шәмаашьаҙакәа,
Шәара шәеитцбацәа.
Урт рыгәқәа нмырхаҙакәа,
Итымхҙакәа рцәа.

Шәырзаҧхьалар, иргәаҧхаша,
Ашәћәыҧхьашьа ртцап.

Атцара ртцартә амҩа иаша,
Иқәлартә иҟашәтцап.

Дадраа, ижәдыруаз, иҟоу тцароуп,
Тцара змам длашәуп.
Шәара зегь атцара шәтцароуп,
Атцара ду хәшәуп.

Атцара тцашьа изтцо дыҟам,
Аҧхьашьа зымтцаз.
Атцара итцартә узиқәгәыҕуам.
Аҧхьараз иаашьаз.

Шәааила, шәааила сара сышҟа,
Сгәылацәа рхәычқәа.
Нас шәара шәанцо, шәыҩныҟа,
Ишәыстоит ашәҟәқәа.

Азын

Азын, азын, сыла утазын,
Ихуҟьеит адәқәа зегьы.
Сара сышьта уара иурзын,
Иҟаутцеит имбо азәгьы.

Шәара ахәычқәа, шьыжьза шәгылан,
Шәышьта анышәтца асы.
Иааиуа шәара ишәышьтагылан,
Рымҩа ылх, ицарц азы.

Сани сыртцаҩи

Сара дсызгәкны сан слааҙоит,
Сыртцаҩы атцара слыртцоит.
Урт рыҩцьагь бзиа избоит,
Дара рыла сгәахәтәы сахьҙоит.

Урт иреиҕьу аҙәгьы дызбом,
Реиха исзааигәоугьы дҟалом.
Исызхар, атцара стцар,
Дара цхыраарак ртаххар,

Рыҩцьагь еиҧшны избалоит,
Дара чмазцәахар исыхәшәтәлоит.
Ак рыхьыр, сара изуҙом.
Еиҧшны исымбар, ҟалаҙом.

Сани сыртцаҩи аҙәуп,
Рыҩцьагь даара истахуп.
Сан, шәсыгмыз, сыртцаҩи бареи!
Сыртцаҩы, шәсыгмыз, сани бареи!

Сеигәыдтца

Аҧыр-ҧыр, аҧыр-ҧыр, аҧыр-ҧыр,
Аҧыр-ҧыр, ха, еигәыдыртцоит асы.
Атыр-тыр, атыр-тыр, атыр-тыр,
Атыр-тыр ха иҳашьахтцоит аимсы.

Асы леиуеит, ашыкәс ҽыц азыхәан,
Шәааццакы, халахәмарп асы.
Асы леиуеит ахәычқәа зегьы хзыхәан,
Амра ҧхар, изтуеит, шәааласы.

Асы ҧшʒа, асы ҧшʒа блахкыга,
Асы ҧшʒа алеира иаҽуп.
Нас асы ҧшʒа иамеигәырґьода?
Асы ҧшʒа еигәырґьо иаҳтәуп.

Асы ҧшʒа иалхны иҳаргылоит,
Атцаа бабадуи, ас ҭыҧҳаи.
Дара раираз, ҳгәырґьара иацлоит,
Арахь шәыѡ, сара исҳәо шәмаҳаи!

Аҧыр-ҧыр, аҧыр-ҧыр, аҧыр-ҧыр,
Аҧыр-ҧыр, ҳәа, еигәыдыртцоит асы.
Атыр-тыр, атыр-тыр, атыр-тыр,
Атыр-тыр ҳәа иҳашьаҳтцоит аимсы.

Азамаҭ

Илыцааигоит иан аʒы анаалго,
Ицааигоит иабґьы амҽы анааиго.
Аҳәараҟәа ахьҭоу иара дцаны,
Уи даауеит аʒы дыржәны, ибаны.

Рышҳара ҳәа иаҳәшьа ду данцало,
Иара иоуми илыцу, дахьцало.
Ҭаацәала иеицны, ианцо рашәара,
Раҧхьа дгыланы дымцалои, иара?

Уск даҽʒамкәа, башатцәкьа уи дтәаны,
Иҟамлаʒацт аʒәгьы дибаны.
Еснагь иара аусура даҽуп,
Арахь нацәхыҧк даҟараʒам, дхәычуп.

Атцараҽгьы дхәыдаʒам уи зынʒа,
Дзырҧхашьо хәшьарак анʒам имшынтца.
Уи азы ирҳәахьоузеи, шаҟаѡы?
«Абри иакәхоит, атцарауаѡ – анхаѡы».

Ус ҧхьаҟа унеила, баша умтәалан,
Бжьыск цьара дуқәшәар, уахьиго умцалан.
Аус ула, атцарагьы тцала, ууаѡха,
Анхаѡи атцарауаѡи рыхьʒ уаҧсаха.

Аицхыраара

Иахьа сгылеит шарҧазы,
Сусқәа иҟоу зуразы.
Сгәырґьаратәы абра рацәа,
Агәабзиара сиҭт Анцәа.

Аутәы сымоуп ирацәаны,
Усда исылшаʒом стәаны.
Ишсылшо еиҧш аус зуеит,
Уи са сгәы азнарҳауеит.

Аха сгәылара цьара,
Иҟазар, еилахара.
Шәсывымсын, иҟалозар, шәарҭ,
Сыхиоуп, шәыцхырааразы, уажәнатә.

Ажыга, аҽага, аиха,
Исзымкуа ыҟам шамаха.
Исыманы сшәызнеиуеит убарҭ,
Усқәак шәзызуп, аʒәы ибартә…

Уи алагьы шәус мариахап.
Шәылшеи шәуси еиҟарахап.

Саргьы, нас аҩныҟа сцап,
Са схатә усҟәагьы срыхьзап.

Сыцгәы

Ишыҟоу шәасҳәоит са сыцгәы,
Иннархазом аҙәгьы игәы.
Иагарц иашьтам уара ухәы.
Иоутаз афоит, иара ахәы.

Даара бзиа иабоит мыцхәы,
Иушьышьуазар, иара ахы.
Убас, иуцәызгьычуа ухәы,
Иҟаларцаз иаҷатцахәы.

Аҳәынатҟәа мгьычыр ружауам,
Дара гьычыр, сыцгәы иаужауам.
Аҳәынатҟәа, шәшәар ҟамлари,
Мамзар, ишәыхьуа шәымбари!

Ахра

Ахреитҟш сҟаларц сыгәгәаны,
Ахра сыхьзыртәит сара.
Ахреитҟш, сара сҷеыргәгәаны,
Сгылоуп, есымша, абра.

Дыҟазам излоу саҟара мчы,
Абри шәасҳәоит, иалам мцы.
Исычҳауеит, исаахаргьы аҟамчы,
Ихазымтцо, шәааи, сыжәбарцы.

Рафеҭ хәыцы

Излааихәашаз аконфеҭ,
Аҧара иман Рафеҭ.
Дныҩнашыланы абуфеҭ,
Ихала иаахәаны имфеит.

Иҩызцәа заа иҧхьазеит,
Рыцыҧхьаза рзааихәарц избеит.
-«Исзышәкапани жәохә конфеҭ»,
Аҭиҩы днеиҷаҧшит Рафеҭ.

«Ҳакласс аҷы жәохәҩык хтәоуп,
Ишшатәу, ҳаиҟараноуп.
Азәы деитцаны, иаур иҧшзам,
Уи зынза сара истахзам»

Аҭиҩы иаҳаз игәаҧхан,
Иихәаз иитеит, иара дирҷехәан.
Рафеҭ аконфетҟәа ганы,
Акака ритеит ишаны.

Аҧьынцьыхәа

Акакан, араса,
Урҭ ррыцкәа неилаҧса,
Рахәыцк инахаҧса,
Илрыҧхит саҳәшьа Ҟса.

Сан илуз ақалмышь,
Ҟса лцьынцьыхәақәа анҭылшь,
Урҭ кналҳаит еицрыхәхәа,
Ишцоз, сыҧсы ахьыхәхәа.

Аха сара, сакьымст,
Урҭ сфарц ашәхымс сахымст.
Избанзар, нас имҩаҙацт,
Иаҙоу аҙәгьы имфаҙацт.

Иҩар, сара исфарц,
Иалшом Қса илымҳәарц.
-Усҭ, ига, иф, узхара,
Акгьы уасҳәаҙом сара.

Абри азы зынҙагьы,
Сакьысҙом ус акгьы.
Асас ихәы тҷәахлатәуп,
Асасгьы ҳара даҳтәуп.

***

Атетрад ҷыц маҭәарк иазыскыз,
Даҽеак аныстцауам, исҟьашьуам.
Иагьаансыжьуам, иара ахьыскыз,
Сшәыра иҭасымтцар зуҙуам.

Иҟалома ацәа ахысхыр?
Иҟазароуп уи еибганы.
Иҟалома абҕьыц анысхыр?
Ишеибгоу, салгароуп иҩны.

***

Сан аутра дҭан аҽены,
Апырпыл лара илрашәон.
Сара саҳәшьа дызбон стәаны,
Лара ак лыхьыр ҳәа слыцәшәон.

Макьана ихәыҷҙаз зынҙа,
Ихалтцомызт аҙәгьы иҳәатәы.
Лара илзуҳәартә «агаҙа»,
Иалыргалон, еснагь, ла лтәы.

Уажә атцәыуара данаҟәымтц,
Сара сан лызҷеытны даазгеит.
Сан данаазга, аҩны сандәылтц,
Иаарласны аутрахь сцеит.

Сан лыматҩа илцәынхаз,
Аҽеага аашьҭыхны исрашәеит.
Ашьҭахь, данааи, ари збаз,
Лгәы иахәаны слырҽехәеит.

Исымрашәаазар, илцәынхаз.
Уажәы, лара илрашәон…
Иахьыҟастцаз, са исыхәҭаз,
Ашьашәыраҷ лыҧсы лнаршьон.

***

Ахәыҷқәа, атцарақәа шәымшьлан,
Урҭгьы ирымоуп ахәыҷқәа.
Аныда рхәыҷқәа ншәмырхалан,
Урҭ ирыгшәмыжьлан, ан лнапқәа.

Ижәдыр, шәара шәан дшәыҧхар,
Еснагь шәрыцҳаны шәшынхо.
Атцар ранацәа ҭашәырхар,
Даргьы рыцҳаха иштахо.

Атцара зыстцо

Сара схәыҷуп, ашкол сҭоуп,
Сымшынҵа иаыло «хәбақәоуп».
«Хәбақәа шсоулауа» еснагь, сара,
Салгароуп еиҳау атцара.

Атцара салганы сара,
Салагоит, нас аус аура.
Ибзианы, аус зулоит,
Сыжәлар ишырҵаху сҟалоит.

Сыжәлар рзыҳәа схәарҵаны,
Сара сгыларц сыҕәҕәаны,
Атцара стоит есымша
Самеигъакәа сымч, сылша.

***

Атцаҩцәа аҩныҟа ҳаауан,
Ҳҵатәхәқәа ҟатцаны.
Ҳҵаацәа ашкол ахь ицауан,
Даара иццакны.

Аизара рыман уи аҽены,
Иагхар ҟалаъомызт.
Убра ирарҳәон зегь аахтны,
Урҵ акгьы ртцәахъомызт.

Анацәа цьоукы уа итәан,
Рылахь еиқәтцаны.
Дара рхәыҷқәа рзы ирҳәауан,
«Иртцом ирҵахны».

Артцаҩцәа гылан идырҽхәон,
Атцара зтцақәоз.
Урҵ сара сеимакны сдырҽхәон,
Дгәырҕьон сан дахьтәаз.

Сара стәан аҩны слызпҧшны,
Ихыҵ-хыҵуан сгәы.
Даар сҭахын лара дласны,
Уи саргәырҕьауан мыцхәы.

Ус дааҵалеит лара агәар,
Илхаччо лхы-лҷы.
Лара ишпалҵаху сылбар,
Сахьбзиоу азы стцараҷы.

Сыҩны сылпҧылеит сан,
Данызба дыччо.
Лара сҩышьҭылхит, илҳәан:
«Сыламыс зыхьчо».

Среипҧшхарц атцаҩцәа

Даду ашәҟәқәа сзаахәаны,
Иахьа исзааигеит.
Имсхит сара сгәырҕьаны,
Даара исгәапҧхеит.

Уи иануп асахьақәа,
Зынъа ипҧшъаны.
Сызтәома, уи гәамҵакәа,
Срыхәапҧшуеит иаахтны.

Сара ашәҟәы сзапҧхьаъом,
Асахьақәа збоит.

Санду баша слыкәаиом,
Еиҭаҳәаны илҳәоит.

Сынтәа ус исалҳәалааит,
Макьана схәыҷуп.
Ҳаҧыхьанӡа исызҳалааит,
Нас ашкол сзыҧшуп.

Ашкол ахь амҩа сыҟәланы,
Есышьыжь сцалоит.
Сыртцаҩцәа сырзыӡырҩны,
Атцара стцалоит.

Аҧхьашьа аныстцалак,
Срыҧхьалоит ашәҟәқәа.
Усҟан ашәҟқәа срыҧхьаны,
Ибасҳәалоит ртцакқәа.

Санду, са исаҳәала,
Ибарҳәо ашәҟәқәа.
Сабду, ашәҟәқәа сзаахәала,
Среиҧшхарц атцаҩцәа.

Аҧсуа хәыҷқәа шәахь

Аҧсуа хәыҷқәа аҷҷа-ҷҷаҳәа,
Аҧсышәала шәцәажәала.
Шәахьыҟазаалак аҕьараҳәа,
Аҧсуа ихьӡ ҭыжәгала.

Шәара шәоуп ҳара ҳзеигәыҕуа,
Шәара шәзоуп, ҳара ҳзыҟоугьы.
Шәеихьӡарақәа ҳанреигәыҕуа,
Убасҟан ауп ҳангәырҕьогьы.

Ахәыҷы хьӡы ҭызго иҟоу,
Атцароуп есқьынагьы.
Атцараҿы шәмаашьо шәахьыҟоу,
Убри ауп ҳзеигәырҕьогьы.

Аҧсуа хәыҷқәа ижәдыруаз,
Аныҟәгашьа ҳаҧсуара.
Аҧсуа ишьа ишалаз,
Аҧсуара ахьчара.

Аҧсуара шәыхьчарц азыҳәа,
Атцараҿы шәеитцамхароуп.
Шәандухалак, аҕьараҳәа,
Аҧсны шәнахагыларoуп.

Аҧсны шәҭыроуп, икаҷҷароуп,
Иреиҕьхартә атәылақәа.
Уи злаҟало шәара шәылоуп,
Ҳара ҳҳәыҷқәа бзиақәа.

Шәмаашьакәа атцара шәтцароуп,
Шәара шәоуп, Нарҭаа рхылтцшьтрақәа.
Аҧсни аҧсуареи шәыхьчаларoуп,
Шәааины, шәабацәа рхылтцшьтрақәа.

Сара саҧсыуоуп

Сара саҧсыуоуп, Аҧсны сынхоит,
Аҧсны даара бзиа избоит.
Аҧсны иану, ҳара ҳаҧсоуп,
Уи абзиабара иаҧсоуп.

Аҧсуа дызхылтцыз Аҧсноуп,
Иара зкаимыжьуа уи азоуп.
Нацьнатә аахыс ара дынхоит,
Иҧсы адкылан ихьчоит.

Сара сдухар, арра сцоит,
Сыԥсадгьыл гәык ала исыхьчоит.
Аҙә аҳәаа дхытцыр зуҙалом,
Дхытцыр сеигҙан ƙалаҙом.

Сиетҷәахә

Адәахьы сындәылтцын цхагәҵаны,
Агәара сықәгыла агәаны,
Ажәѽан сатцаԥшуа, саатгылеит сара,
Ажәѽан аетцәақәа ықәпҳсан убра.

Сара снашьҵалеит сиетҷәахә сыԥшаарц,
Иаакыдпҳаа, абрахь, исыманы саарц.
Аха иабаƙоу, сиетҷәахә хароуп,
Иаабо, аетцәақәа ракәзар, иааигәоуп.

Сиетҷәахә ахькыду, итцегь ихароуп,
Иаргьы, арҵ аетцәақәа раасҵа еиҳауп.
Сиетҷәахә, ухаразааит, ухара,
Арахь, уаакыдпҳаа, уаазгароуп сара.

***

Ҽнак аҳәынапқәа ааизан,
Ица инҵалт Мизан.
Аха Мизан ица ҵацәын,
Иаргьы аҙәы ица дахьԥшын.

Ари анеилыркаа дара,
Урҵ ааицәажәаны убра,
Ицеит игәыла ицахьы,
Аԥьықәреи ахьҵажьыз хәцәахьы.

***

Асы леиуеит, асы леиуеит,
Ҳара асы ҳалахәмаруеит,
Иаҳҵахуп уатцәгьы имԥхарц амра,
Абраƙа асы алахәмарра.

Уи азы ҳара анцәа ҳиҳәоит,
Ус иƙаларцаз ҳара ҳгәаҳәоит.
Нас инагҙахааит абри ҳгәаҳәа,
Уаҳа ҳажәбом ҽакы ҳаҳәа.

Лера

Стәаны саныѽуа,
Сааигәа дубаҙом.
Сара сахьыѽуа,
Аҙә даиир, луҙауам.

Лера хәычы дыѽуа,
Дсывагьежьуа, илҳәоит:
«Иааигәа шәнер, дахьыѽуа,
Ирифмақәа ицәцоит».

Аѽра сшалгалак,
«Сарԥхьа» ҳәа сылкуеит.
Уи данаԥхьалак,
Цәгьала илгәаԥхоит.

Уи леиԥш сыргәаԥхозар,
Сара схаҵагьы.
Ижәбон среиҧымхозар,
Ҳпоетцәа зегьы.

Ҷыгə

Уҟазарц еснагь уеиқəҷыгə,
Хьʒыс иурҭеит уара Ҷыгə.
Абар, узхаит, шьҭа ухəыҷʒам,
Аха уи агəхьаа укʒам.

Еснагь ухы еилажəжəоуп,
Иушəу умаҭəақəа ҧыжəжəоуп.
Убас уаргоуп аҳəынтцəа,
Уқəҧоит аҧхʒы уҷеытцəтцəа.

Утетрад, урцага шəҟəқəа,
Зегьы ирхужəжəахЬеит рцəақəа.
Уара иҟаутцом удцақəа,
Наʒаʒа иуѽызцəахеит ѽбақəа.

Абас ҧхашьарами Ҷыгə,
Уҷеыҟаумцо уҷеырҷыгə.
Ма иааухыхны ухьыʒ Ҷыгə,
Иухьʒаҳцоит уара Мҷыгə.

Атцаѽы

Дад, утцаѽызар, утцаѽыз!
Аамҭала ашкол ахь унеи!
Амѽа иаша, еснагь, уаныз,
Ҧхашьароуп, баша уахь уаннеи.

Удцақəа есымша иҟатцала,
Ихатцала ирҳəо уеиҳабацəа.
Ухəшьарақəа умшынтца иантцала,
Уи ала иргəыргьала утаацəа.

Аҳəатəхамтца ахамса

Апҳаѽ дықəтəаны Қамса,
Уи дшырзыпҳшыз ахамса,
Ишгəыпҳыз иаавтцын афаса,
Аʒмыжь иаахылеит еицрыпҳсса.

Ахамса шибатцəҟьаз Қамса,
Дреигəыргьатцəа данқамса,
Даагəанаҭан ахамса раҳ,
Иҳəҳəеит артцəааҳəа акалмах:

«Ишəырлас, шəавал афаса,
Итцəгəыр шəаҷамшəааит Қамса».
Ахамсақəа еицрыпҳсса,
Наҟ инавалт афаса.

Аҳəатəхамтца Ахамса,
Ицəымшəаʒакəа Қамса,
Аиҭа иаавтцын афаса,
Итцəгəыр инамтцаст Қамса…

Уи акəхеит, атцəгəыр иаҷашəеит,
Аѽызцəагьы инырцыршəеит.
Уи аҳəатə хамтцароуп изыхҟьаз,
Ҿеик дақəшəом, зѽызцəа ирыцəхҟьаз.

***

Бымтцəыуан, Ерына, бымтцəыуан,
Ибоузар ахəшьара «ѽба».
Уатцəы бҽазыҟатца ибзиан,
Усҟан, ба ибауеит «хəба».

Издыруеит, башьҭоуп аҭара,
Даара бзиа ибаны,
«Быԥбаз» ибыдуп ахара,
Акласс аҽы бцәажәон бтәаны.

Абас бахьцәажәоз азыҳәа,
Ииҳәоз бмаҳаит артцаԥы.
Баатәалар, бара ашьшьыҳәа,
Ишлыхәҭоу еиԥш атцаԥы.

Ахаан бара «ԥба» бауӡауам,
Абри бара ибдырырц сҭахуп.
Атцаԥы бзиа ишлатәам,
Бара бтәалар, ҧхашьароуп.

Атцаԥы бзиа

Еснагь дыцқьаӡа деилаҳәоуп,
Ишақәнагоу лара лхы ҳәоуп.
Еснагь иҟалтцоит лыдтцақәа,
Уи азы илоуеит «хәбақәа».

Лара илеигәыргьоит лҭаацәа,
Убас илеигәыргьоит лыртцаԥцәа.
Ларгьы даара деигәыргьоит лхы,
Илеигәыргьоит лыуа, лҭахы.

Избанзар, уажәнатә урҭ ирбоит,
Илызҳар, дуаԥ бзиан дҟалоит.
Атцаԥцәа зегь уи шәылҽыԥшы,
Лара лышьҭа шәхыла, шәымпҧшы.

Схәычра

Сеигәыргьо сара схәычра,
Убас бзиа избоит.
Исеигәыргьо сҭаацәара,
Бзиа ибаны сраӡоит.

Схәычразы сара сшәаҳәоит,
Сыбжьы хаа шәсырҳауеит,
Сыҧсадгьыл аҽы сынхоит,
Сыҧсадгьыл ҽыц ишәҭуеит.

Сыҧсадгьыл хәычи сареи,
Иахьа еицҳазҳауеит.
Схәычра ҧырны имцауеи,
Аха сгәаҽы иаанхауеит.

Сыртцаԥымзар ҟалаӡом

Сара иахьа атцаԥы,
Ашкол сҭоуп, атцара стцоит,
Бзиа дызбоит сыртцаԥы,
Исыдылтцо насыгӡоит.

Сара сдухар, сыртцаԥхоит,
Сышкол аҽы аус зулоит.
Стцаԥцәа бзиа сырбалоит,
Даргьы бзиа избалоит.

Ирыдыстцо нарыгӡалар,
Иуаа духан иҟалоит.
Иуаа духан са избар,
Сара сгәыргьатцәа сҟалоит.

Артцаҩра иеиҧьу сара,
Занаатк цьаргьы избазом.
Иагьыстцароуп артцаҩра,
Сыртцаҩымхар ҟалазом.

***

Аҩышьеи аҧхьашьеи здыруеит,
Ашкол ахь сцоит сынтәа.
Актәи акласс аҟны снеиуеит,
Атцара стцоит сымтәа.

Ахәыҷ баҳча санҭаз сҩызцәа,
Ирыцлоит раҟара.
Ас иансоу, сара аҩызцәа,
Игәырҧьода, саҟара?

Сара сгәырҧьо, сҩызцәа срыла,
Ашкол ахь сцалоит.
Шарпҧазыла сара сгыла,
Сышәҟәқәа кны стәалоит.

Иацы истцаз, маҷк исхашҭыз,
Акрыҟазар убра,
Ижәдыруазааит уи шнысмыжьыз,
Самыҧхьакәа иара.

Уи сапҧхьаны, игәынкыла,
Ауп, ашкол ахь сышцо.
Исзырҳәарц, имам ҧынгыла,
Еиеипҧш дыҟам, царак зцо.

Ахәыҷразы ашәа

Ахәыҷра, сара схәыҷра,
Иумазааит нагзара!
Уара иуеиҧу ак збазом,
Уара иуеиҧу ҟалазом.

Абаҳча сытцоуп стәазом,
Ашәтқәа сыҟәшәоит, саапҧсазом.
Уа ахьчпҧагҧырқәа ҧхатцо,
Сыҩуа срышьтоуп сымтәазо.

Амшын ахьгьы сцалоит,
Аталара сгәапҧхалоит.
Ахәыҷра ацәа хааза,
Ишпҧабзиоу, уи шьыжьза?

Ахьчпҧагҧырқәа ҧыр-ҧыруеит,
Сахьрышьтоу, сгәы азҳауеит.
Зегь знаало ахәыҷра,
Иахьа акәа стоуп сара.

Аха иара ануцәца,
Уаҳа иубазом зынза.
Угәалашәараҿ иаанхоит.
Уи угәатца итахоит.

Ахәыҷра, сара схәыҷра,
Иумазааит нагзара.
Уара иуеиҧу ак збазом,
Уара иуеиҧу ҟалазом.

Акәыбры

Акәыбры пыввы ахга,
Иушьҭалоит уанаба.
Иара цҳауеит иҕәҕәаны,
Даара ачҳара цәгьаны.

Ачымазара ҟанаҵоит,
Уи азы акәыбырқәа ндыртцәоит.
Акәыбырқәа зынӡа ирҽиатәым,
Уи азы, «исылшои?» ҳәатәым.

Хәычгьы-дугьы ҳалша рацәоуп,
Уи ҟаҳҵарц ҳара иҳахәҭоуп.
Аӡ ҭабаақәа рҽоуп иахьҽиауа,
Концерв банка ахькажьу уа,

Зқьыла ихытцуеит акәыбырқәа.
Ус анакәха, раиигәа ҳаҩнқәа,
Зык ҭатәауа иҟамлароуп уа,
Жрак ҟамлароуп, зык зҭабааua.

Ажракәа еимаҧсатәуп,
Зык нызкыло зегь ҟәшәатәуп,
Нас инаганы ижтәуп,
Ари аус ҳа иаҳтәуп.

Хәычгьы-дугьы ҳмаашьауа,
Абас ҳнеилар, аус уа,
Усҟан, акәыбырқәа зҽиаӡом,
Урҭ рыла ҳачмазаҩхаӡом.

Ажәҵыс

Иаауеит ажәҵыс аапҧын иацны,
Ҳа ҳапҧсадгьыл Апҧсынрахь.
Ахәычқәа ара ихыхны,
Нас ицоит, ицоит убрахь.

Абас иара ҟазшьас иамоуп,
Аха инеиӡом, хабалак.
Ауаҩ қьиа ҩызас ишьҭоуп,
Изымҩахытцуеит, дшабалак.

Ауаҩ қьиа, ажәҵыс ааира,
Ныҳәак еипҧш, дапҧылоит уи.
Иахибааuам иҩны, игәара,
Ажәҵыс қьиа зхирҟьари?

Уааи, са сышҟа ажәҵыс, ажәҵыс,
Ара унха, унҵы, уара.
Пcаатәк ҵьа иҟам иеиҕьу уаҵкьыс,
Даара бзиа узбоит сара.

Адәыкрын

Ианар азы асы илеиз,
Изҭны иагеит амра ипҧхаз.
Адәыкрынқәа гылт, хабалак,
Уи ргәы иахәартәы, избалак.

Ҟапҧшьи-шкәакәеи уа еилапҧсоуп,
Адгьыл наарақәа ирҽапҧсоуп.
Исыҟәшәарцаз инеиз, уахь са соуп,
Сара иззысыҟәшәогьы, сан лзоуп.

Дааразаа ипҧшзоуп адәыкрын,
Арахь шәааир, шәаргьы ижәбарын.
Сара сеипҧш, шәаргьы ишәыҟәшәарын,
Нас шәанацәа рзы ижәгарын,
Уи ала рыгәқәа ҟашәтцарын.

Сара сзышьҭоу

Уахгьы-ҽеынгьы сымтәазакәа,
Еснагь, сара сзышьҭоу ҧшааројп.
Сара сзышьҭоу шәамҳәазакәа,
Саанхар, издыруеит, ҧхашьароуп.

Сара сашьҭоуп, атцара-дырра,
Иахьыҟазаалак, исыпҧшааларц.
Иазҳаларц азы, иахьа сдырра,
Сара исылшо ҟастцаларц.

Сара сзыхәа ѡыцьа ахьцәажәо,
Еснагь, сара истахуп сзырѡларц.
Убри азыхәа са смыгәжәажәо,
Истахуп ирҳәо цқьа еилсыргарц.

Ҳашәҟәтыжьыртаҿ ашәҟәқәа итытқәо,
Сара срыҧхьоит срыхьзаны.
Ирыгу, ирыбзоу, шысгәахәқәо,
Авторцәа ирасҳәоит иаахтны.

Сахәаҧшуеит ҳтеледырратара,
Шамахамзар, акгьы аанмыжь.
Иара иснатоит агәазҳара,
Адырра дуқәа салзго азмыжь.

Убас уҟаз, сѡыза, сықәла,
Уаргьы уашьҭаз, сара сзышьҭоу.
Сара сымѡа уаргьы уқәла,
Усҟан уакәхоит, згәахәтәы иахьзоу.

***

Ампыл ада ҽеак аабомызт,
Зегь ҳалаҧш убрахь ихан.
Нас ҽеакала иҟаломызт,
Ишыжәбо еипҧш, «ҳаилахан».

Убри аамҭазы, абгахәыҷы,
Атцыхәа ашьҭарҽе, аҽеза,
Ҳара инҳавсны, хәыҷ-хәыҷы,
Ааида инкылст, еилҟьаза.

Акәтқәа ахьықәыз амзырха,
Алаҧш анақәшәа, иаашанхеит.
Ашьҭахь, игәыргьан: «Ха-ха-ха»,
Уи акьатеиах ҧтцәо иааччеит.

Нас иаразнак иара еитцас,
Ипҧеит, иреиҳау кәтык агарц.
Ашьҭыбжь ҳла алымҳа иантас,
Итцәааны, ипҧеит, еиѡнатцәарц.

Аха усҟан акәты акхьан,
Ахахәыцқәагь канарббхьан.
Ааида ихытцны инаскьахьан,
Сара сла, ишьҭанагәахьан.

Абгахәыҷы Дамшәик ианакы,
Иаҳәан: «Исфандаз, ҳаи, аҽкы».

Уи инанагоз, иаҽакы,
Иканажьит агәхьаагь мкы.

Аха изымцеит абгахәыҷы,
Аҽеырҧагьан, аҽеырчы.
Итҧнахын, Дамшәик, аҧс хәыҷы,
Убас иканажьит еимгәачы.

Ампыл асра ҳара ҳазҽыз,
Ҳаҟәытцны, ҳахәаҧшуан иҧсыз.
«Сара сакәымзар, иаҽакыз,
Иама ицон, ишаҽакыз.

Шәбашоуп, акгьы шәаҧсам шәара»,
Аҳәуашәа, ахыу-хыу ҳәа ишуа,
Ҳаикәша ҳахьгылаз, зегь убра,
Дамшәик гылан, ҳа иаҳҽаҧшуа.

Ашышкамс

Уара ашышкамс, амч умоуп,
Ишьҭухуеит кырынтә иуеиҳау.
Уара ушьыцызгартә уҟоуп,
Ишьҭысхуанда, уеиҧш, исеиҳау!

Сара уа уаҟара сзышьҭыхуам,
Амч ду сымазам усҟак.
Аха уаҳа акгьы саҳәом,
Амч сымандаз, ма узбжак.

Усҟан сара счемпионхон,
Ҳдунеи садыруа сҟалон.
Абас сара суаѽ духон,
Зегьы бзиа сырбалон.

Акәҵарақәа

Аҟәарҭ акәтаҕьқәа натцалтцан,
Акәыцҳаҽы ихылтцеит сан.
Ианхытц, аҭыҧ ааҟалтцан,
Дара ааслырбеит, ус лҳәан:

-Абри аҟәарҭ акәҵарақәа,
Надкыла, ибыстоит бара.
Бхи быҧси бырмегзакәа,
Бара ибыдыстцоит рбара.

Сан исалҳәаз лажәақәа,
Урҭ сгәы иаахәаны сара,
Ихылхыз акәҵарақәа,
Салагеит дара рбара.

Зынзакгьы ирыгмыжькәа,
Ишсылшо рбара саҽуп.
Иҧи, цьацьеи рымҭакәа,
Сыстәом, рызҳара сазҧшуп.

Азы рҭахызар ирыстцалоит,
Дара аусыжьуеит ианраамҭоу.
Амш аныцәгьоугьы сырхылаҧшуеит,
Рҭыҧгьы срыцкьалоит, ишахәҭоу.

Итцегь хылхааит лгәы азыҳәозар,
Дара рбара сара избап.
Акәҵарақәа са исзымбозар,
Усҟан аҽеҧныҳәа сашәыргап.

***

Ауаҩы дычмазаҩхар,
Иара дианы иҽеирҧхар,
Нас ирҭо ахәшәқәа ижәлар,
Уи имоуҙакәа уашәшәыр,

Нас дыбзиахоит иара,
Дгылоит дгәыргьатцәа абра.
Са сымш шара ахәыҷқәа,
Илаша-лашо захаҷқәа,

Ижәдыруама, нас шәара,
Шәа шәзырбзиахо абра?
Уи са ишәасҳәоит шәҙырҩы,
Исарҳәахьоу аҙәырҩы.

Ачымазара урҧхар,
Иалшом уи аҧсы махшәар,
Агәыри ахәшәи уи иабар,
Иалшом, инытцашәкәа имцар.

Шәара ишәарҳәо ƀашәтцала,
Шәчымазара, ҧхашәтцала, ишәшьла.

Састраномымхар ƀалом

Иаабо аетцәакәа рацәоуп,
Иаҳамбо еиҳагьы еиҳауп.
Урҭ рызынтәык цқьа итцатәуп,
Маҙас ирымоу еилкаатәуп.

Аҧстазаараҷ ихәарҭоуп,
Уи аргама агәра гоуп.

Итыртцааузар ҳәа цьоукы,
Сызлаҧшрызеи, са стәаны.

Раҧхьа сгыланы зегьы,
Итыстцааларoуп саргьы.
Аетцәакәа рыҭтцаара,
Даара бзиа избоит сара.

Аетцәакәа рыҭтцаара,
Сзаанатхар стахуп сара.
Иара иахьҙуп: «Астраном»,
Састрономымхар ƀалом.

***

Даара, даара, даараҙа,
Ахәыҷқәа бзиа избоит.
Аамта, суҳәоит исараҙа,
Дара срыртцаҩны сƀалоит.

Ахәыҷбаҳчаҷ аусура,
Усƀан салагоит сара.
Смаашьа ахәыҷқәа рааҙара,
Напы асыркуеит убра.

Ахәыҷқәа иреиҕьасшьо,
Са исымаҙам ҽакы.
Уи азоуп изрыцхасшьо,
Сзыкәымло даҽеа мҩакы.

Артцаҩ цара сталаны,
Сара салганы саауеит.
Дара снырхагыланы,
Сара сус насыгҙалуеит.

Дара идсыртцоит апҳхьашьа,
Аҩышьагьы иара убас.
Ахы пату ақәтцашьа,
Ашәаҳәареи, акәашареи, нас.

Ахәычқәа сырхагыланы,
Аусура са сапҳсоуп.
Сара схы-сыпҳсы ақәтцаны,
Атцара сзашьтоу, уи азоуп.

***

Амра гыланы ипҳхоит,
Адунеи зегьы арпҳхоит.
Уи зегь ҳгәатца итапҳхоит,
Уи апҳхара ҳазхауеит.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Амшын акәзар, иччауеит,
Уи гәыла ишәаҳәауеит.
Иказказуа иара цқьоуп,
Ус изыќоу ҳара ҳзоуп.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Ашьха ґьаз-ґьаз ҳаҩапҳшуеит,
Иара ҳгәы ќанатцауеит.
Ҳара ҳахьчоит, игәґәазоуп,
Ус изгылоу ҳара ҳзоуп.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Иреиґьу адгьыл ҳануп,
Уи даара, дааразаа ипҳшзоуп.
Бзиабарала иара ҭәуп,
Избанзар, ҳара иаҳтәуп.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Аҭынчра ҧшәымоуп ара,
Игәырґьароуп, шьҭа ҳхәычра.
Ҳгәырґьа –хәмаруа, ҳаччало,
Ус ауп ҳара ишҳазҳало.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Ҳара иаҳцоит атцара,
Ҳара ҳаҩуп ҧхьацара.
Ҳапҳшәымацәоуп Апҳсынра,
Игәырґьо, ишәтуеит иара.

Игәырґьахәу ҳа ҳхәычра,
Еснагь иамоуп азҳара.

Сымшқәа

Сымшқәа цоит аттаҳәа,
Урҭ сара срыхьзоит.
Исыпҳхьазоит ашьшьыҳәа,
Сара исызҳауеит.

Адәы сықәым баша,
Ашкол ахь сцалоит.

Ишәасҳәап аиаша,
Са сымшқәа лашоит.

Аҧсны – Аҧсынтәыла,
Сызҳауеит саҧаны.
Аҧсны аиҧынтәыла,
Иҟоуп сара истәны.

Сымшқәа, сара сымшқәа,
Уа шәнеила шәыццакны.
Сымшқәа, сара сымшқәа,
Сыжәгала снапқәа кны.

Уатцәтәи амш аҽынза,
Са, сымшқәа снашәыгза.
Снеир, са убранза,
Суалпҧшьа зегь нагза.

Уаҳа исҳәарызеи?
Сымшқәа шәҳәахьа нажәыгза.
Баша сызтәарызеи?
Убранза снашәыгза.

***

Лана дгылоуп адәаны,
Ажәҩан ахь лхы рханы.
Амза дахәаҧшуеит убра,
Илкызар лҭахуп иара.

Лнапқәа шьҭылхит дызҩаҙаҙом,
– Амза арахь илзаагаҙом.
Атцәуара даҽуп лара,
Лан длыдгылоуп дылжьжьарц убра.

- Ибҭахи, соуҧшәыл хәыҷ бара?
Амза сҭахуп, исыҭ сара.
-Сзыҩаҙаҙом, иҳаракуп,
-Ус анакәха, иара ларҟәтәуп.

Ахәыҷра

Ахәыҷра гәыргьароуп, ччароуп,
Ахәыҷра иетцамхо зҳароуп.
Ахәыҷра ашәҭқәа реиҧш иҧшҙоуп,
Иазхьаауа даара ирацәоуп.

Зхәыҷра цаз, уаҳа ибаҙом,
Аха ихашҭны ҟалаҙом.
Уи игәы иҭоуп есқьынгьы,
Дахәаҧшуеит иара дааҳәынгьы.

Ахәыҷқәа, шәа шәхәыҷра шәыхьчала,
Шәхәыҷраан абзиа ҟашәцала.
Шәанажәлак, уи ала шәыҽхәала,
Шәхәыҷраан, шәшыбзиаз дшәырҳала.

***

Изхьаауаз зыхәда ахәыҷы,
Дыбзиахон хәыҷы-хәыҷы.
Иан дихагыланы убра,
Нас даацәажәеит абас лара.

-Иузаазгарц иуҭахи, схәыҷы?
Уи ихы ылихын ихчы,
-Аршәы сзаага, - иҳәеит иара,
-Аршәы ҟалаҙом, - лҳәеит лара.

-Избан? – ҳәа дҭааит ахәыҷы,
Ихы нылажьны ахчы.
- Ахәдахь ахьшәашәа аҭаххом,
Аиаша уасҳәоит, узжьаӡом.

-Сара изыхьшәашәоу исфаӡом,
Сан, сылашара, бызжьаӡом.
Аршәы рҧханы исфоит сара,
Уи азы ибсыргоит агәра.

Уи ѡызасгьы даҳҧхьаӡап

Сан исылҭар, сара аутәы,
Ихатҵаны лара лҳәатәы,
Илҳәаз, шылҳәаз еиҧш иҟасҵоит,
Сара, уи ала, лгәы ҟасҵоит.

Ихазымҭо зан лҳәатәы,
Исышәмырҳан иара итәы.
«Уи дыбзиоуп» ҳәа дсыргехәом,
Избан акәзар, дысгәаҧхом.

Макьана иӡбахә ҳамҳәалап.
Мышкы зны деиҧхозар аабап.
Деиҧхар, ҳара дҳаргехәалап.
Уи ѡызасгьы даҳҧхьаӡап.

***

Зынӡа ухьамҭкәа зымѡа,
Еснагь уаныз аиаша мѡа.
Дад, иашоуп иҟоу даҽеакым,
Узжьо иҳәатәы хатҵатәым.

Иаша мѡала ҧхьа уцала,
Убри ала убжьы ргала.
Усҟан иуқәшәаӡом аҧсра,
Наӡаӡа уаанхоит уара.

***

Иаха ашьха илеит асы,
Илбеит, иара ахькажьыз, Мсы.
- Асы сҭахуп, - лҳәан уи дыҳәҳәеит.
-Асы абаазгои? Ан илҳәеит.

-Ашьха иҟоуп, иаага бцаны,
Баанӡа сбызҧшуеит сара стәаны.
Иахьа ихатҵа сара сҳәатәы,
Еснагь ихасҵалоит бҳәатәы.

***

Аҽӡаны илоуп,
Артцу хәыҷ ашьац.
Аҟаршы ықәтәоуп,
Амахә ѡа-аткьац.

Иҧшуеит ашьацрахь,
Артцу хәыҷ абарц.
Иҧшуеит ашьацрахь,
Артцу хәыҷ акырц.

Амахә ѡа иқәпраа,
Артцу еиѡытцәтцәаны,
Азхара ыфа,
Ицарц иҧырны.

Артцу хәыҷ артцу,
Уахьтәоу уҽеырҧсы,
Иҟоутцар «цитцу»,
Аҳаскьын антцысы,

Убасҟан, иалшоит,
Аҟыршы уабарц.
Уааннажьуам, уафоит,
Азхара ҟаларц.

***

Ашьжьымҭан сангыла,
Ахышә ахь сара снаҧшит.
Асы кажьын еиқәышла,
Уа сгәырґьара еилашит.

Саалган аҽеилаҳәара,
Ус сындәылтцит адәахьы.
Сеимаақәа рышьатцара,
Сшахьымʒаз здырит, саныхьҭшьы…

***

Ахәыҷқәа рабдуцәа ирылаҽхәо итәан:
-Сара сабду дышәҟәыѽын, ашәҟәқәа иѽуан.
-Сара сабду дуасҭан, аѽнқәа ҟаитцауан.
-Сара сабду дыхьчан, арахә иааʒауан.
- Сара сабду ақалақь дахадан.
- Сара сабду ачарақәарҷы дтамадан.

Мрамза

Амра сыхьʒыртәит сара саниз,
Аиашоуп, амроуп сагьзеиҧшыз.
Нас ирҭахымхаʒеит сҭаацәа,
Иахырхит амра иахаз ацәа.

«Уахынла иарлашом ҳдунеи.
Амза ацаҳцар ҟамлауеи?»
Мрамза сыхьʒыртәит дара абас,
Ирҳәон: «Есымша бара блашаз».

Ирҭахуп, уахгьы-ҽынгьы слашарц,
Саргьы исҭахуп, убас сҟаларц.
Аха сыздыруам, сзеиҧшрахо,
Уахынлагьы, сҟалару, скаҧхо?

Наала

Лара Наала, лыхьʒуп Наала,
Дагьыҟоуп лѽызцәа дырнаала.
Зегьы ирнаало лара лыда,
Нас исашәҳәи, дызбахьада?

Зегьы ирнаало дыҟам лыда,
Аʒәгьы димбацт шәара шәыда.
Зегьы дырнаалоит, нас избанда,
Дрыцныҟәаʒом, дызиааиуа рыда!

***

Ардәына аҭра ҟаҵаны,
Нас инхтәалеит, ицаны.

Ихнахит ардәына хәыҷқәа,
Крырҽанатцон ирызгәыкны.

Ус зны, иаахалан хьшьык,
Иадымхалакәа митәык,
Ардәына кны иама, ицеит,
Ахәыҷқәа рҭыҧ аҽы иаанхеит.

Ахәыҷқәа тҷәыуаран изҽыз,
Дара рҭыҧаҽ уажә иахьхыз.
Ишҧаруаз акрыфара рҭахын,
Рҭыҧ аҽы ииатымны ихын.

Дара ацхыраара рҭахын,
Урҭ сара еиқәсырхарц, сҭахын.
Ахәыц рҽастцон изәзәаны,
Дара сранушәа ƀатцаны.

Мчыбжьык аƀара ус избон,
Сырбацыҧхьаза, «амла» рҳәон.
Акрышырҽастцоз ирызҳан,
Нас ихыҧрааит, «абзиараз» - рҳәан.

Аиатымхараз шьҭа иҧсуам,
«Иҧсит ҳан» ҳәа дара ҳәҳәазом.
Аҧсабара шьҭа иабоит,
Аҧсабараз ишәаҳәоит.

Ашьыцра

Акласс аҽы сахьтәоу,
Атцаҩцәа рацәоуп.
Иƀоуп сара сзеиҧьқәоу,
Сыҕехәацәар ҧхашьароуп.

Исеиҧьны изтцақәо,
Рхыҧхьаҙара еиҳауп.
Сара схәыцуа сантәо,
Сзызхәыцуа дара роуп.

Нас дара реиҧш саргьы,
Атцара сҭарц сҭахуп.
Уи сҭәахуам зынҙагьы,
Ус сара исƀазшьоуп.

Ҷьоукы убри азы,
«Ушьыцҩы баапҵсуп» - рҳәоит.
Урҭ ирҳәо сара сзы,
Цәгьа иҧхашьарахоит.

«Сеиҳа изыртцои?» - сҳәауам,
Дара среиҧшхар сҭахуп…
Цәгьарак аланы збауам,
Ҷьоукы иузырҳәо мыцхәуп.

Ижәдыруазар сҭахуп,
Ахәыҷқәа зегьы.
Ашьыцрақәа ҩба роуп,
Иƀаз есқьынгьы.

Урҭ руакы шьыцра баапсуп,
Ҳаҕоу дƀалааит ус.
Уара ухәыцшьа бзиоуп,
Итҧагоит аус.

Бзиа шьыцра абра,
Ҳамазар ҳара.
Усƀан ҳашцоз хара,
Ижәбарын шәара.

Ушьыцла, атцаҩы,
Уеиҳа зтцо уиҷыпҧшы.
Уа уакәхоит ауаҩы,
Уаҧхьаҟа унапҧшы.

Абгахәыҷы

Ашьыжь игыланы бгахәыҷык,
Иццакы- ццакуа иазнеиуан ҩнык.
-Макьана уабацои, уаангыл хәыҷык,
Усҟан абас аҳәеит бга дук.

-Апҧҳәыс бзиа абас шьыжьла,
Заа иаулыжьуеит лара лыкәтқәа.
Аҳәан абгахәыҷы цеит бнала,
Иакит кәтыкгьы уа илкагәа.

Абгахәыҷы акәты шаанагоз,
Абгаду апҧылеит еиҭа.
Уи аҷатца аҙы шаауаз,
Кәтаагара ицеит ахаҭа.

Иара ишашьҭаз акәты акырц,
Иаулыжьит «апҧҳәыс бзиа» ллақәа.
Нас иалшозма, абгаду царц,
Алақәа иқәыртцеит еимыкәкәа.

Еимдо шәрыпҧхьала ашәҟәқәа

Ашәҟәыпҧхьара бзиа избо,
Аицхыраара шәа ишәыбжьаз,
Шәеиҳабацәа бзиа шәызбо,
Ргәы иахәара ҟашәтцарц шәыхиаз

Шәҟәык упҧыхьашәар аҙәы,
Имгакәа аамҭа мыцхәы,
Уапҧхьаны иҧ даҷеаҙәы,
Уигьы иалихааит ихәы.

Еиқәыршәны шәымтәан шәшьамхқәа,
Ашәҟәыпҧхьара шәа шәаҷыз.
Еснагь шәрыпҧхьалар ашәҟәқәа,
Шәакәымхои, зымҩа аатыз.

Шәзыпҧхьо шәыцәмаҷзар шәара,
Еимыжәдала шәа шәышәҟәқәа.
Убас иацшәтцалар шәтцара,
Усҟан игәырґьоит ҳагәқәа.

Ҳара шәара шәеиҳабацәа,
Шәара шәеипҧш ҳаргьы ҳанхәыҷқәаз,
Ҳашәҟәқәа еимаадон ҳгәырґьатцәа,
Насгьы еибаҳҳәон ҳзыпҧхьақәаз.

Шәаргьы убас ҟашәтцалар,
Еимдо шәрыпҧхьалар ашәҟәқәа.
Убас шәара пҧхьа шәцалар,
Даара иаахәоит ҳа ҳагәқәа.

Иахьа ҳамра хаа лашоит

Ашәа

Иахьа ҳамра хаа иҧхоит.
Иахьа ҳамра хаа илашоит.
Избанзар, тәрада ҳанхауеит,
Ҳамҩа ҳанылан пҧхьа ҳцауеит.

Игәырҕауеит, ҳ – Аҧсынра,
Уи ҳаигәырҕауеит ҳара.
Иазыхиами ҳа ҳбара,
Атцарақәа ҳартцара.

Ҳара иҳамам ҳзыцәшәара,
Ҳара иҳамоуп ҳзыхьчара.
Ҳа ҳаҧсадгьыл аҽы ҳанхоит,
Ара аҧшәымацәас ҳаанхоит.

Уи гәырҕьароуп ҳара ҳзы,
Ҳгәырҕьо, ҳшәаҳәоит уи азы.
Ушьҭа иҭынчуп ҳа ҳагәқәа,
Ҳрылаҧхьаҙам ҳара атәқәа.

Иахьа ҳамра хаа иҧхоит.
Иахьа ҳамра хаа илашоит.
Избанзар, тәрада ҳанхауеит,
Ҳамҩа ҳанылан ҧхьа ҳцауеит.

***

Бзиа избоит сбызшәа
Иҧшҙаҙоуп азы оумашәа.
Бзиа избоит сбызшәа,
Ахьакәу, сан лбызшәа.

Изҳәо сара сбызшәа,
Дыстахуп оумашәа.
Сбызшәала иҩу ашәҟәы,
Саҧхьар, иҟанаҵоит сгәы.

Сбызшәла срыҧхьоит ашәҟәқәа,
Иагьеихызгоит сшьаҽақәа.

Сара сҩызцәа, ахәыҷқәа,
Шәаргьы шәрыҧхьала ашәҟәқәа.

Шәбызшәала иҩу ашәҟәқәа,
Инарыгҙоит шәыгәтакқәа.
Пату шәзақәыз шәан лбызшәа,
Уи бзиоуми оумашәа?

Изҳәало зан лбызшәа,
Ахаангьы иҽмыршәа,
Дҟалоит зегь рыла деиқәшәа,
Аҧстазаараҿ цьа дымшәа!

Аццаки, амццаки, ҳареи

Аццак

Акы данаҧхьо, дыццакны,
Уи дзыҧхьо дахысны дцоит.
Аҧхьара далагоит дласҙаны,
Изеилымкааугьы рацәахоит.

Ак иҩуазаргьы дыццакуеит,
Иаҩуа аилкаарагьы цәгьахоит.
Уи игхақәа рацәахоит,
Аҧшҙаразгьы икәадахоит.

Амццак

Акы данаҧхьо, дыццакҙауам,
Дыццакны дахысны дцаҙом.
Аҧхьара дшадхало маҙам,
Изеилымкааура рацәахом.

Ак иҩуазаргьы дыццакуам.
Иаҩуа, аилкаара цәгьахом.
Уи игхақәа рацәахом,
Аҧшʒаразгьы икәадахом.

Ҳара

Акы ҳанаҧхьо, ҳамццаклап,
Ҳаццакны, ҳахыс ҳамцалап.
Аҧхьара ҳшадхало, ҳамʒап,
Иаҳзеилымкааua шмачʒоу жәбап.

Акы ааҩуазаргьы ҳамццаклап,
Уи аилкаарагьы мариахап.
Уи агхақәагьы мрацәахап,
Аҧшʒаразгьы имкәадахап.

Зегьы ириҭеит ишаны

Ҟәыбҷа хәычы, иабду дицны,
Есҧхынра ашьхаҟа дцалон.
Изхара уа иҧсы шьаны,
Уи дгәыргьо ашьха дылбаалон.

Ашьха данца, иара раҧхьа,
Аҧсаʒ ажәлақәа ааигеит.
Иа итәала дныҳәа-ныҧхьан,
Иаигаз ажәлақәа лаитцеит.

Лассы-лассы аʒы риҭон,
Уи абзоурала ииаит зегьы.
Давагьежьуа, иара игәеиҭон,
Ирыгижьуамызт дара акгьы.

Иҧшʒаʒа ирызҳаит аҧсаʒқәа,
Хышықәса рхытцит шьҭа дара.
Шьапызатцәыкгьы мҭиʒакәа,
Иара иақәикит ашара.

Ашықәс ҷыц ааимҭаз дрыҧхьан,
Иҩызцәа иҩныҟа иааигеит.
Урҭ рҷаҧхьа дҩагылан,
Дгәыргьа-гәыргьо, абас иҳәеит:

«Ҽаанбзиала шәгәыргьо шәнеилаait,
Ашықәс ҷыц ҳзаауеит иласны.
Аҧсаʒқәа шәыстоит, шәаргәыргьаait»,
Зегьы ириҭеит ишаны.

***

Шәани шәаби шәырҭахуп,
Шәара дара ҧсыс шәырхоуп.
Ируа зыруа, шәара шәзоуп,
Уи еилышәкаарцгьы шәыхәҭоуп.

Шәани шәаби ргәқәа ҟашәцала,
Ацара бзиан ишәцала.
Шәара шәашьҭаз ауаҩра,
Шәаҷыз ҧхьаҟа ацара.

Ижәдыр, ианышәзымҳәа рбызшәа,
Ишшәызгәааua, уамашәа.
Дара рбызшәа аҳәара,
Уалс ишәыдуп, уи шәара.

Дызхылцыз рбызшәа зҭахым,
Иҧсадгьылцәкьа даҭахым.

Зыҧсадгьылтцәҟьа иатахым,
Аиаша ҳҳәап, уи драхәым.

Схатәы бызшәа

Ашьха сыҟаз, ага сыҟаз,
Аҳаирплан сақәтәаз сҧыруа,
Амшын иху аҕба сақәтәаз,
Исзымдыруазаргь сахьаго.

Схатәы бызшәа са исыцуп,
Уа сыгәшәымшәа наҳәауа.
Схатәы бызшәа са исыцуп,
Нас иарбану, сзыцәшәауа?

Аҙәы дсызтцааргьы ибызшәала,
Схатәы бызшәала схәыцуеит зны.
Нас сара ишсылшо ала,
Атак истоит бзиа дбаны.

Атәым бызшәагь пату ақәстцоит,
Аха еиҕьасшьоит сбызшәа.
Схатәы бызшәала стаацәа цәажәоит,
Аҧҵа-ҵҵаҳәа, еихыршәшәа.

Са сбызшәала сгәы дууп,
Ҿҧныҳәак изсытом аҙәгьы.
Аха изҙом, сгәы иалоуп,
Ус иахьыҟам, смилат зегьы.

Амц

Амц напыдоуп, амц шьапыдоуп,
Амц амтцәыжәԥақәа хырҟәыдаауп.

Амц еиқәадоуп, амц еимаадоуп,
Иахугалак, еилабааup.

Амц хыдоуп, иара гәыпҧтцәагоуп,
Амц зынҙа агәра гаҙам.
Амц даара имамыршәагоуп,
Амцҳәаԥ аҙәгьы диҭахҙам!

Амц ахьыҟоу, ацҭәа ыҟоуп,
Ауаа бзиа еибабаҙом.
Амц ахьыҟоу, абаапҧсҟәа ыҟоуп,
Уи азы бзиа избаҙом.

Амц бзиа ижәымбан, сԥызцәа,
Амц иҟанатцоит иакәым.
Амц иамоуп иара аԥызцәа,
Ауаа зышьҭуа иахьакәым.

Ианакәызаалакгьы амцҳәаԥ,
Бзиак дақәшәан дҟамлаҙацт.
Убри ззеилкааз: «убри ауаԥ,
Дыбзиоуп», ҳәа аҙәгьы имҳәаҙацт.

Амц напыдоуп, амц шьапыдоуп,
Амц амтцәыжәԥақәа хырҟәыдаауп.
Амц еиқәадоуп, амц еимаадоуп,
Иахугалак, еилабааup.

Гәымстазы ашәа

Улеила, улеила Гәымсҭа ҳҙиас,
Абахә дуқәа урыбжьҟьаны.
Баша уцома, уара униас,
Амшын ашҟа ухы рханы.

Ԛқыҭа ҧшʒақәак уара урылсны,
Улеиуеит убас уццакны.
Амшын Еиқәа наҟ унагәылсны,
Уцартә еиҧш, ушьҭа нантцаны.

Аха уара баша уцомеи,
Уцоит адгьылқәа рҧсаҳәаны.
Ачадареи, нас Ешыреи,
Уцоит рыгәҭатцәҟьа неиԛшаны.

Арахь даалон иҽеикәабарцаз,
Владислав ду ихәыцразы.
Аҕа дшааиуаз, Аҧсны игарцаз,
Ара дааникылан, дгьежьразы.

Аҭоурых дуʒʒа уара иумоуп.
Аҧсуа зиас Гәымыста.
Ԛқыҭа ҧшʒақәак уҳәааны урымоуп,
Гәымыста, сымыш, сгәыгырта.

Улеила, улеила Гәымста ҳʒиас,
Абахә дуқәа урыбжьҟьаны.
Баша уцома, уара униас,
Есымша уҟоуп ҳагәқәа рҟны.

Аҧсабара

Аҧсабара даара иҧшʒоуп,
Аҧсабара сара сыҧсоуп.
Аҧсабарахь ныҟәара,
Иҳахәтами ацара.

Уаҟа еиҕьу аҧсшьара,
Цьаргьы иаабаʒом ҳара.
Аҧсабара еиқәырхатәуп,
Есымшагьы ихьчалатәуп.

Уахь ҳцалароуп ныҟәара,
Акыр иаҧсоуп абара.
Аҧсабара хьчалатәуп,
Иагымхарц иара ҧшʒара.

Анцәа изишаз ҳара ҳзоуп,
Иҳахьчарц шҳахәҭоу, уи азоуп.
Шәааи, аԛызцәа, ҳмаашьалап,
Аҧсабара ҳахьчалап.

Аҧсабара даара иҧшʒоуп,
Аҧсабара сара сыҧсоуп.
Уи ахьчараз, са сыхиоуп,
Шәаргьы шәыхиазарц, ишәыхәтоуп.

Аҭәархра

Даара истахуп аҭәархра,
Сацәаашьаʒом аҽебыга акра.
Аҽебыга аныскуа, искәуеит,
Нас амақьа аҽшьуа, исхуеит.

Снапқәа неитцыхны иҟьауа,
Аҭәарҭа снылалоит ирхуа.
Аҭәа сырхуеит уа иҧкааны,
Ириашаны, ишьҭатцаны,

Сара снахысуеит сласʒаны,
Абас иҟастцоит сус цқьаны.

Хымшҟа аатцыр, амра шыҧхо,
Уи сҭәа арԥон, ишысгәаҧхо.

Аҳәҳәагала аҭәа еизыҳәҳәо,
Аҭәаҟәа еиқәыстцоит исхыҳәҳәо.
Нас аӡынраз аԥныҟа изгоит,
Сҳәарақәа рхәы сара иҟастцоит.

Ари саб даара игәаҧхоит,
Ишсыхәҭоугьы иара сирҽхәоит.
«Стцәԥан шьап ирӡуам», са сзы иҳәоит,
Саб иихәо сгәы ҟанатцоит.

Даара истахуп аҭәархра,
Сацәаашьаӡом аҽебыга акра.
Аҽебыга аныскуа, искәуеит.
Нас амақьа аҽшьуа, исхуеит.

Сыҽетцыс азхәыцра

Арха ишықәыз сара сҽеан,
Аҽетцыс шариз, цьоукы ирҳәан,
Ишырҳәаз еиҧштцәкьа, уахь сылбаан,
Сыҽетцыс снахәаҧшит, исыҧшаан.

Сыҽетцыс азуп, иҧшӡаӡоуп,
Ани иареи цәгьа еиҧшуп.
Уи макьана ихәычӡоуп,
Иара зҽугьы азҳароуп.

Аха ԥышықәса антцлак,
Усҟан, са сыҽетцыс збалак,
Ианазырҳәо: «Ибжьатәуп»,
Исыбжьароуп, са истәуп.

Уи анызбжьо аҽеаҟьашт,
Иамурц, уама ҟанатцашт.
Аха саргьы изуӡуам,
Мчыла исымбжьар ҟалаӡом.

Сара сҽеыз хәычы бжьаны,
Ишахәҭоу еиҧш, ирхианы,
Ҽырыԥра сара сцалоит,
Актәи аҭыҧгьы аазгалоит.

Пхыӡырла

Пхыӡырла избеит сара,
Ҳаиқәпҳо Царгәыши сареи.
Акыр ҳшеибарххоз ҳара,
Сара сиааирала ҳаилгеит!

Дгәаауаз цьысшьон сара сзы,
Аха гәаарак ҟаимтцаӡеит.
Ажәлар сара сырбаразы,
Снапы дԥахан, сыдирбеит.

Сара сызбаз уа жәлара,
Анапеинҟьара ҟартцеит.
Рнапқәа шеинырҟьоз дара,
Сара сгәырғьацәан, саапҳшит.

***

Сара аспорт бзиа избоит,
Аспорт школ ахьгьы сцалоит.
Сҽазыҟастцоит, саашьаӡом,
Ҽнак сагханы ҟалаӡом.

Ишысмоуцгьы еихьӡара,
Сара исыгӡам рҽхәара.
Зныk иансоулак, аихьӡара,
Исыздыршам сышдырҽхәара.

Сара Царгәыш иеиҧш сҟалоит,
Аҧсны ҭызгарц сыкәпҧалоит.
Аиааира сыман, сгьежьлоит,
С – Аҧсны агәы ҟастцалоит.

Царгәыш еиҧш сыдмырҽхәари,
Сиеицәахозар, жәымбари!
Ус ишыҟало, агәра згоит,
Шыкәсҟәак рышьҭахь ус сыжәбоит.

Аха уанӡа есымша,
Самеигӡакәа сымч, сылша,
Сҽазыҟастцалоит сара,
Счемпионхан сҟаларц абра.

Асы

Асы даараӡа иҧшӡоуп,
Аматәа шкәакәа ашәуп.
Нас сара асы збаразы,
Ианлеи, сгылеит шарҧазы.

Сееиласҳәеит сара сҽырҧханы,
Адәы снықәлеит исгәарҧханы.
Сѽызцәа срыҧхьеит ирызҽытны,
Урҭ срыцыхәмарит иааганы.

Атцаа бабаду дҟаҳцеит,
Лаба дукгьы иҳаркит,

Дивахаргылеит астыҧха,
Бзиа иаабо зегь реиха.

Нас сеигәыдтца ҟаҳцеит,
Ҳшеигәыргьоз, асы ҳацҟьеит.
Ха ҳанааҧса аѽныҟа ҳцеит,
Зегьы ҳаицҽакны абас ххәеит:

«ШЬыбжьон шьҭахь аита ҳаауеит»,
Ҳажәа иаххәаз наҳагӡеит.
Ҳазынтәык ара ҳаизеит,
Аха асы зегь зытхьеит.

Избан акәзар, уа амра ҧхеит,
Бабадуи астыҧхаи нхеит.
Дара урҭгьы хәычқәахеит,
Акгьы рыгӡам, изытхьеит.

Рааигәа- сигәа хәынтәарахеит,
Ҳахәмарратәы иҟамлеит.
Ҳара ҳаѽны аѽныҟа ҳцеит.
Адырѽаҽены зегь зытит.

***

Исызҳандаз зын затцәык,
Аѽны иаазгартә еиҧш матцәык.
Сани саби рыматц зуан,
Мачӡак акәзаргьы, рыҧсҟәа дсыршьон.

Цьара ианцо, аѽны збалон,
Иаанӡа, сагьшәыман сҟалалон.
Асас даатцалар, ҳара ҳгәар,
Иҟалом сеихаччо, уи симбар.

Сиҧылалон сгәырҕьатцәа,
Уи деигәырҕьалон Анцәа.
Исеигәырҕьон сызбо зегьы,
Сымгәырҕьози саргьы.

Сани саби хәылпҧазы,
Ианаилак, ирҳәон са сзы:
Умашәа дыбзиоуп ҳцеи,
Даԥсыуаны даҳмаазеи!»

Аҟәраан ашәа

Сара соуп, сара соуп,
Ашәа ҳәаѡыс иҟоу.
Уи азоуп, уи азоуп,
Атцла хѡаагь сзыԥәтәоу.

Са сыбжьоуп, са сыбжьоуп,
Ашәа хаақәа зласҳәо.
Шәара шәзоуп, шәара шәзоуп,
Сашәаԥәагьы ззысҳәо.

Шәара шәоуп, шәара шәоуп,
Зҟарматцыс иахыҕехәо.
Аҽҟәыннашьоит азоуп,
Абнара изхәытцоу.

Сара сеиҧш, сара сеиҧш,
Ашәаԥәа аҳәозар.
Сара сеиҧш, уи аҧеиҧш,
Жәбап имлашозар.

Сара сеиҧш, сара сеиҧш,
Уи зшәаҳәом ахаангьы.

Сара сеиҧш, уи аҧеиҧш,
Ижәбарым зынзакгьы.

Упоетхарц уҭахызар

Упоетхарц уҭахызар,
Бзиа иубароуп ашәҟәԥәа.
Ашәҟәыҧхьараз умаашьозар,
Инагзахоит угәҭакԥәа

Ажәеинраалақәа узыҧхьо,
Рымазақәа рытцх, итҭцаа.
Угәы узырхьуа, угәы иаахәо,
Ирԥшзаны ақьаад иантца.

Уара иуѡыз ахьугәамҧхо,
Уацәымшәакәа еилахәа.
Иазыҧшаа, изхьыушьыз зыҧсахуа,
Еиҧшу амра ашәахәа.

Ууаҟәымтцзакәа абас мацара,
Уара уаҽызар аѡра.
Уус узҽу анагзара,
Ишулшо, ига агәра.

Уара абас умаашьазакәа,
Иахмыршәазакәа угәы.
Есымша уѡлар, умтәазакәа,
Усҟан уахьзоит угәахәтәы!

Упоетхарц уҭахызар,
Бзиа иубароуп ашәҟәԥәа.
Ашәҟәыҧхьараз умаашьозар,
Инагзахоит угәҭакԥәа.

Лакәшәа иҟоуп с – Аҧсынра

Сқыҵа гәакьа сналс-аалсны,
Раҧхьа ианызба, сара,
Аҧшʒара сцәа-сжьы иалсны,
Лакәшәа испҳьаʒеит иара.

Аблахкыга Ритца сҩеины,
Уи анызба, сызхара,
Уаҟа избаз сгәы аздуны,
Сарлахҿыхзеи, мшәан, иара!

Гагра, Гагра, сылашара,
Зыʒбахә наҩхьоу, хараʒа,
Исуҵаз убзиабара,
Уи сгәы шьҭанахит уамаʒа.

Афон ашьхара иаҿаршәу,
Акыр иаҧсоу абара,
Сара сгәаҿы иҵаршәу,
Исзымбо сызхара.

Уи аҳаҧы уахьҭало,
Илакә ссирʒами иара!
Ессымша зыʒбахә хало,
Сызкәыхшаша с – Аҧсынра.

Абас, Аҧсны уахьнеилак,
Иубоит угәы ҟазцара.
Еиҧшу убашам тәылак,
Лакәшәа иҟоуп, с – Аҧсынра.

Атцыртцыр

Уара даараʒа ухәычуп,
Умцәыжәҩақәа анааз сынтәоуп.
Угәырґьатцәа упҧырны,
Уцалоит ихараны.

Сара иуасҳәо ааурҳа,
Кырʒа сеиҳауп уара уеиҳа:
Ахҩаа иқәтәоу аҟыршы,
Уара ҽеишәа уазыпҧшы.

Уа изықәтәоу уара узоуп,
Иара зыҟоу ахазоуп.
Аҵәа улаз уахь уеиха,
Упҧсы уашьҭаз, еиқәырха.

Иахьынʒаулшо, уа унха,
Уа ак ухьуам шамаха.
Атцых дуʒʒа ушәаҳәалап,
Убас упҧсҭазаара цалап!

Ашьыжь агылара

«Шьышь нани» санахәаапҧшлак,
Сиауеит сиарҵаҿы сцаны.
Ашьыжьымҵан шаашалак,
Сара сгылоит сыццакны.

Ҭаалым ҟасцоит сеилаҳан,
Сымаха-шьаха ґәґәахарц.
Иалшом ацәа салахан,
Иалшом усҟан, сымґәґәахарц.

Сҩызцәа, шәаргьы ишәабжьазгоит:
«Шьышь нани» ашьҭахь шәиаларц.
Усҟан, шьыжьла шәгылалоит,
Ишәылшоит ҭаалым ҟашәҭарц.

Ҳара ҳмахәҽақәа гәылҭәааны,
Ҳҟалоит усҟан, ҳаиқәҟаца.
Ҳчымазарақәа ҳхыганы,
Иагалоит наҟ иҳахца.

***

Иахьа адәыҕбақәа бжьаҙам,
Аха урҭ рааира харазам.
Урҭ рырныҟәцаҩ дырҭахуп,
Сдәыҕба ныҟәцаҩхар сҭахуп.

Урыстәылаҟа сцалон,
Ауаа згалон, иаазгалон.
Ҳажәларқәа еибсырбалон,
«Иҭабуп», даргьы ирҳәалон.

Арантә аидара згалон,
Нас уаантәгьы иаазгалон.
Ақалақьқәа кыр збалон,
Аҩызцәагьы сырҳалон.

Сара ирласны сызҳап,
Адәыҕба ныҟәцарагьы сцап.
Сыжәлар рыматҭ са изулап,
Абас сыгәҭыхақәагь наҙап.

***

Ҳаҷьымба зегьы ддырҽхәоит,
Ахәычқәагьы даҳгәаҧхоит.
Уи ҳаҧсадгьыл ҧхьаҟа игоит,
Уи ҳаигәырҕьан ҳара ҳшәаҳәоит.

Игәрагьы даара иаагоит,
Даара бзиагьы даабоит.
Еснагь дҳамазар ҳҭахуп,
Аха мышкы дажәырц ихәҭоуп.

Усҟан иара дцоит ҧхьатәара,
Ихаҭыҧан снеиуеит сара.
Ҳаҷьымба иеиҧш аус зулоит,
Сыжәлар сыма ҧхьа сцалоит.

Ажәлар усҟан ишәаҙом,
Зыгәра гамгьы дҟалаҙом.
Ишәҭлоит усҟан Аҧсынра,
Игәырҕьалоит зегь ара.

Аҭаҳмадацәа шәымццакын,
Нас Ҳаҷьымбагьы умажәын.
Усҟан Аҧсны ашәҭра жәбап,
Саргьы акыр исызҳап.

***

Радеи ландуи еицны,
Аҷьармыкьахь дара цеит.
Ашәҭ еиҭаҳатә рацәаны,
Иахьырҭиуаз дара ирбеит.

«Ашәҭқәа ааҳҳәап», – Рада илҳәеит,
Андугьы мап ҳәа лымҳәаҙеит.

Ашәтқәа аахәаны иааргеит,
Анышәынтраҽ еиҭарҳарц рыʒбеит.
Дара ирʒбазгьы нарыгʒеит.

Рада длыцхрарауан уа ланду,
Ашәтқәа еиҭалҳаит иганы,
Анышә дахьамадаз лабду.
Аʒы рылҭон уахь иганы.

Иазҳаит ашәтқәа иҧшʒаʒа,
Дара гылоуп изазо,
Афѡы рхылтцуеит ихааʒа.
«Дааиʒа бымнеиааит», рхәоит избо.

Иҧсаҭа бзиоуп лабду,
Ас еиҧш амаҭа дызмоу.
Лассы дылпҧымхааит ланду,
Дцәымзан ла лзы илашоу.

***

Даду, игәаҭа сымшынтца,
Иану иашоуп, ихатца.
Умхьахә-хьачкәа зынʒа,
Атцаҟа унапы антца.

Сара усцәымшәан, узжьаʒом,
Схы ахьымʒг са иасыргаʒом.
Ахәшьарақәа иану сымшынтца.
Ииашам ак ыҟаʒам зынʒа.

***

Макьана сара схәычуп,
Аха азҳара саҽуп.

Ибзианы акрысфалоит,
Нас ирласны сызҳауеит.

Ансызҳалак, сышәҟәыѡѡхоит,
Ахәычқәа рзы изыѡлоит.
Изыѡлоит сара иҧшʒаны,
Ахәычқәа аҧхьартә ирҭахны.

Аха анацәа, шәара,
Сышәҟәқәа шәрывымслан хара.
Иреиҕьу шәҟәқәахоит сышәҟәқәа,
Шәырзаҧхьала шәа шәхәычқәа.

Ахәычқәа

Шәара шәыда, шәара шәыда,
Сара исымам ҧсҭазаара.
Шәара шәыда, шәара шәыда,
Нас дарбану, иззызыѡра?

Шәара шәзыҳәа, шәара шәзыҳәа,
Сара ажәеинраалақәа сыѡѡлоит.
Шәара шәрыҧхьалар шәыгәқәа рзыҳәа,
Итцегь аѡра сгәаԥхалоит.

Сара сыҟоуп, ахәычқәа шәзыҳәа,
Шәаргьы сара сзы шәҟала!
Изышәҳәала: «Ҳара ҳтәы», ҳәа,
Сажәеинраалақәа шәтцала.

Уаҳа аказы сшәыҳәом,
Сара шәыстәыз, шәара сышәтәыз.
Усҟан шәара шәеиҧш жәра сықәлом,
Ҳара мѡа дуʒʒак ҳаицаныз.

Ахәыҷқәа шәыда нхашьа сымам,
Шәара ишәылоуп са сыԥсы.
Шәара шәыда ҩыза дсымам,
Шәара скашәмыжьын, абаарԥсы.

***

Шьыжьымҭанла сара сгыла,
Ахәштаарамца еиқәтцаны,
Бзиа избо гәыла-ԥсыла,
Стцатәхәқәа стцоит сахатәаны.

Сара сзыԥхьоз иацынтәарак,
Ибзианы уажәы исҳәоит.
«Хәба» акәмзар, исауам хәшьарак,
Сгәырҷьа-гәырҷьо ашкол ахь сцоит.

Ашкол аҿынтә аҩны санааилак,
Сымшынтца стаацәа идсырбоит.
Ргәы иаахәан стаацәагьы иаразнак,
Игәырҷьатцәа абасгьы рҳәоит:

«Ҳачкәын «хәбамзар» хәшьарак иауам,
Идыруп, уи дтцара уаҩхоит.
Ҳдунеи баша икәу дреиуам,
Наʒаʒа ажәлар дырзынхоит».

Ас анырҳәо, са сгәы иахәоит,
Еиҳагьы апҳьара сгәаԥхоит.
Сара спҳышәахь сҩызцәа сшәыпҳьоит,
Уи шышәзеиҷьхо агәрагь згоит.

Нас ҳаиҩызцәаз ҳара наʒаʒа,
Шәааи, ҳаицыкәлап ҳара мҩакы.

Ҳаламлакәа аʒәгьы аʒаʒа,
Ҳнеилап ус ҳнапқәа еибаркны.

Аҳаргь

Аҳаргь ҧшʒа лзаалхәеит Мака лан,
Сыԥҳа илхалыргылап» - лҳәан.
Аҳаргь лхаргыла, лара дыҷехәо,
Дцәын, ицеиуаз, амра ипҳхо.

Ауха лара даниауаз,
Илыкәарианы ауп дышиаз.
Аха дангылоз, шьыжьымҭан,
Аҭкьацқәа ахьакыз ипҳтцәахьан.

Уи азыҳәа Мака дгәаан,
Илыршәит, илҳәан: «Узымбан!»
Акыр аамта дгәааны дтәан,
Ашьтахь, даацәажәан, лара лан:

«Мака, ибхароуп зегь бара,
Иаха банышьталоз убра.
Ибымгар убри убрахь,
Уи ƀалозма акгьы ахь!»

Мака дазхәыцит илаҳаз,
Илдырит ахара злыхтцаз.
Илзаалхәар лан ҳаргьк даҷеа зны,
Иалшом илыкәариа дианы.

***

Атцара бзианы истцоит.
Убас сшалгогь агәра шәсыргоит,

Агрономра сҭар сҭахуп,
Уи аҭаразы сара сыхиоуп.

Аҭиаақәа бзиа избоит,
Нап рыдкыла исаазоит.
Сагрономхар, зныk сара,
Иҟасҭо жәбарын шәара:

Ақәаҭа, арха, хабалак,
Уи ргәы иахәартә избалак,
Ашәыр еиҭасҳауан сара,
Исырбарқьаҭуан, с – Аҧсынра.

***

Ахәыҷқәа шәзыҳәа ажәеинраала,
Анызыѡуа сара.
Сыҟазам зынза сгәы акы ала,
Гәырґьашәк схоуп абра.

Избан акәзар, шәа сшәызхәыцуеит,
Шьха зыхьҭас ицқьақәоу.
Избан акәзар, шәа сышәҷыҧшуеит,
Зхы-зҷқәа лашақәоу.

Цәгьарак згәы иҭам шәара шәоуами,
Ибзиахаша зҧеиҧш.
Шәара ишәыцзызҳауа сауми.
Сгәы цқьахап шәа шәеиҧш.

Шәара шәыда сара схәарҭам.
Шәара шәоуп са сҧеиҧш.
Шәара саншәыцу, ҽеимк дызбашам,
Сыҟоуп шәара шәеиҧш.

Нас есымша шәара сшәыцыз,
Ҳара ҳаиқәлацәаз.
Ирацәазаргь исцәызыз,
Саамҭа шәга исцәынхаз.

***

Аҭәца шьҭыхны са санныхәо,
Раҧхьа исныхәоит ахәычқәа.
Адунеиаҷ хәчыжәлас иҟоу,
Еснагь ицқьазарц урҭ рыгәқәа.

Игәырґьа-хәмаруа раамҭа рхырго,
Зынза ирмоуа урҭ гәырѡа.
Дара рыҧстазаара иаҧырхагоу,
Ирылалан иқәнахуа азѡа.

Рани раби урҭ ирҧымхо,
Жәаѡыла ахәычқәа раазо.
Рыччабжь адунеи иахытцәо,
Дара рыгәтыхақәа наzо.

Ауаѡы изы забцьар шьҭызхуа,
Ихымҭа ихы иҭашәо.
Ауаа абомба рылазыжьуа,
Дахьымзакәа иҧсы ихшәо.

Хабалак, аҭынчра аҧшәыман,
Рашәа ықәыѡуа адунеи.
Аҭынчра абираҟ рхаргылан,
Азәгьы имауа хьааи гәырѡеи.

Зегь еиқәгәырґьо ҧхьаҟа инеиуа,
Иныхәа-ныҧхьан иҟало.

Аспорт хкҟәа рҽы еицлабуа,
Акгьы рҧымло изыцәшәо.

Анцәа ҳиҳәап ҳаитцагыла,
Ҳдунеи ианыӡаарц хьааи-гәырԥеи.
Ҳәоу еиқәшәала ҳанеицгыла,
Иаҳҳәо ҟамлозар, жәымбауеи!

Амреи Амзеи

Рани раби аӡәуп,
Ԥнык аҽы еицынхоит.
Ус анакәха иеиҳәшьцәоуп,
Бзиагь еибабоит.

Аха иахьа хәылбыҕехан,
Алашьцара ианаҕыз,
Дара рхала иргәаҧәхан,
Аицәажәара ишаҕыз,

Ишылашьцара иаалашьцеит.
Аетцәаҟәа кәалкәацьо,
Ажәԥан ашҭа инҭаҧсеит.
Дара штәац итәан, иччо.

Аетцәаҟәа иреиҳаз,
Алырхуан доусы рхазы.
Аетцәаҟәа шырхаҧхаз,
Амза гылеит уажә хазы.

Амза дгәырґьеит шьҭа абра,
Илымазкуада, иара?
Лыхьӡ ахызар лара,
Уи зылшода, лыцәгара?

– Ари амза са истәуп,
Избанзар, ҳахьыӡқәа еиҧшуп.
Аетцәаҟәа иреиҳауп,
Уи зегь реиҳа илашоуп.

– Бзиоуп, - лҳәеит Амра убра,
Бара ибтәыз амза шьҭа.
Амза дгәырґьеит лызхара,
Амза лымаз, лхаҭа.

Адырԥаҕены шеит шшарыз,
Амра гылеит икаҧхо.
Илоут Амра иҳәатәыз,
Лара даара илгәаҧхо.

– Амза, сымра лашауа,
Абар, иара гылеит шьҭа.
Бымза атцкьыс сарҧхауа,
Сымра ыҟоуп са сҽы шьҭа.

Абри Амза ишлаҳаз,
Даргәааит даараӡа лара.
Аеҳәшьцәа реимак заҳаз,
Нас, шәгәы ишҧаанагои, шәара?

Ахара здышәтцода, шәара,
Аиҳәшьцәа рԥыцьагьы рахьтә?
Раҧхьа аҭак ҟазтцаз абра,
Ҳамҭак уауеит сара сахьтә.

Ашәҟәқәа

Ашәҟәқәа сымоуп ирацәаны,
Урҭ сара срыҧхьалоит стәаны.

Шәҟәыда аҧстазаара ҟалом,
Шәҟәыда ҧхьаҟа азәгьы дызцом.

Ашәҟәқәа санрыҧхьало сара,
Иаҿуп усҟан сгәы азҳара.
Исауеит аҩызцәа рацәаҩны,
Урҭ зегь аанхауеит сара сгәаҟны.

Дара исарҳәақәо рацәоуп,
Иаламлацәакәа, ишәа, иҧҭәоуп.
Сара урҭ сзыртцо ашәҟәқәа роуп,
Бзиа изызбо уи азоуп.

Урҭ рыла сара ҧхьаҟа сцоит,
Урҭ рыла сгәахәтәгьы сахьзоит.
Сҩызцәа, шәрыҧхьала шәаргьы ашәҟәқәа,
Шәыцәала, ишықәу урҭ шәыгәқәа.

Усҟан шәаргьы ҧхьаҟа шәыргоит,
Усҟан шәаргьы шәгәахәтәқәа шәрыхьзоит.
Усҟан ҳаицгәыргьауеит зегьы,
Ихәыдахо дҟалом азәгьы.

Нас ҳрыҧхьалап ҳара ашәҟәқәа.
Пхьаҟа ҳцалап еибаркны ҳнапқәа.
Ҳара иҳагмыз ҧхьацара,
Ҳара иҳамаз нагзара.

Ҳартцаҩы лзы ашәа

Ҳара ашәа ххәоит шәзырҩы,
Ашәа лзаххәап ҳартцаҩы.
Ашәа лызҳәара дапҳсоуп,
Адәы дзықәу ҳара ҳзоуп.

Ҳара иаҳлыртцоит атцара,
Ҳара иаҳлыртцоит ауаҩра.
Ҳара ҳгәыргьо ҳазҳауеит,
Лара лгәы азҳарҳауеит.

Ашьыжь лаҧхьа ҳара ҳаауеит,
Лара агәашә аҿ ҳалзыҧшуеит.
Нас дҳаманы ҳара ҳцоит,
Абас ҳара бзиа даабоит.

Ҳан леиҧш, лара даҳтахуп,
Лара ҳара ҳалтахуп.
Даҳзычҳазом ҽенак дҳамбар,
Нас ишҧаҳуеи, иҳазҳар,

Ашкол ҳаналгалак ҳара?
Ҳазтцаара атак шәҳәеи, шәара!
Уаҳа акгьы ҳтахзам ҳара.
Уаҳа акгьы ҳтахзам ҳара.

Цьацьа

Ацьмақәа ихьчон Цьацьа,
Иманы дрытцан ацьра.
Ус иаакылсын ақәыцьма,
Имтцарсны иагеит ацьма.

Нас ишҧаиуаз, Цьацьа,
Уатцәы иааихыр ақәыцьма?
Цьмак ицәагоит Цьацьа,
Ишьыр акәын ақәыцьма.

Ишьырц азы ақәыцьма,
Абцьар итахын Цьацьа.

Нас иара абԥьар има,
Иԥьмақәа нылеитцеит аԥьра.

Иагарц азы аԥьма,
Иаакылсит ақәыԥьма.
Аха усҟан Ԥьаԥьа,
Иабԥьар нақәк ақәыԥьма,

Ԥьаԥьа иабԥьар датцхеит.
Аҕсрагьы уи акәхеит.
Уаҳа ҕырхагак Ԥьаԥьа,
Инамҭазеит ақәыԥьма.

Ашьыжь

Амра кәалыкәаԥьо,
Ашьха иавтцит.
Сгәырґьатцәа сыччо,
Сиарҭа сѡылтцит.

Изҙәҙәеит сҷи снапи,
Акгьы снацҳаит.
Стетрадқәеи сышәҟәқәеи,
Аашьҭых, сындәылтцит.

Иаартны агәашә,
Ашҭа сҭалеит.
«Уашьҭоуп, Ҳанашә»,
Бжьык сгәы иқѡит.

Сгәырґьо сшааиз еиҧш,
Сызцар, сшәарҭам.
Илашоу зҧеиҧш,
Сеиҧш дыжәбашам.

Аҳы, Ҳанашә,
Ушьҭа уеитцамхан.
Ашкол агәашә,
Уанцо, уамаахан.

***

Нанҳәа мза гылоит,
Абар, шьҭа.
Ахьшьқәа дәықәлоит,
Ахьшькраз шәтәа.

Рыла ҭашәҙы,
Аҟыршқәа.
Шәизыпҧшны аҙәы,
Шәымтәан, ҳхәычқәа.

Шәмакәан ртцула,
Ишәыртәы.
Амч анҭала,
Шәа шәҟыршы,

Ахьшькраз шәтәароуп,
Уи аҽены.
Шәаамҭа мцароуп,
Инеиҧшьны.

Шәаамҭа хыҧоит,
Шәааласы.
Ахьшьқәа дәықәлоит,
Нанҳәазы.

***

Ашарҧаз сгылеит сеитҵамха,
Атҵарақәа шәаҳәоит.
Ҳара амхы ахьҳамаз арха,
Уашьҭа ирашәатәхоит!

Агәара сҭытҵит саб сицны,
Рашәара ҳәа сцоит.
Сара сҿага скәеит ирҿыцны,
Уи ахәыц еиҩнатҵәоит.

Арашәара сара сгәаҳәоит,
Сгәырґьара хыжжуеит.
Сара сеиҳа сабгьы дгәырґьоит,
Дгәырґьаны дшәаҳәоит.

Сара ицысҳәоит иихәо иашәа,
«Ерашьа» ахьӡуп уи.
Уус армариоит уи ашәа,
Шәаргьы ижәымбари.

Ҳшышәаҳәоз, ҳрашәон уи аҿены,
Иҳауит алытҵшәагьы.
Ҳаагҧсара ҳара иаҳхашҭит,
Ҳааит аҩны аахәлоны.

Рагҧхьа акәны рашәараҳәа,
Сара сҭытҵра иазкны,
Рашәарантәи ианаауа ҳәа,
Фатәы хала ирҵәны,

Иҟан, ҳа ҳастол ахьгылаз,
Ҳшааиз еиҧш, ҳлахатәеит.
Убасҟан сара сгәы иалаз,
«Ҳшаҿу ҳалгароуп», - сҳәеит.

Аусураз иаашьо сакәым,
Бзиа избоит иара.
Аашьара зқәым, млакра иқәым,
Издыруеит уи сара.

Сҩызцәа, есымша ижәдырла,
Зҵареи зуси еицу,
Зегьы дырнаалоит мариала,
Сара ишәасҳәо мцу?

Шьмаф

Аҧсабара шкәакәаӡа,
Иаақәнаршәт ашьаршьаф.
Дышьҭамхакәа ашьыжьӡа,
Дгәырґьо дгылеит Шьмаф.

Амца еиқәитҵан афархь ала,
Нас иаашьҭихит ишәҟәқәа.
Уи игәаларшәо гәаахәала,
Дрыҧхьон итҵатәхәқәа.

Ус ихәы аацәырганы,
Длатәан, акрифеит.
Дцеит иҩызцәа дрышьҭаны,
Уа ашколаҿ дҩеит.

Шьыбжьон хәыхәбак иманы,
Аҩныҟа дауеит.
Итҵаацәа зегь гәырґьаны,
Уи иҧылауеит.

Иара аҩны дшааҩналаз,
Иаашьҭихит имшынҵа.

Иаб иоуп рапҳьа иааипҵылаз,
«Унапы антца»,

Иҳәан Шьмаф инаганы,
Иаб инаииркит.
Аб инапы натцафны,
Дгәырґьо ус иҳәеит:

«Иумамкәа нагарҵа,
Уфырхатцоуп, Шьмаф.
Иурпҵшʒоит ҳа ҳгәарата,
Иацутцоит ақьаф.

Уара уами ҳгәыґырҵа,
Убас уцала.
Уламхакәа уцәарҵа,
Хәбақәа ҳзаагала».

***

Ицқьазарц ажәфан есқьынгьы,
Изхамло ҧсаатәымзар акгьы,
Убас иҟазар стахуп,
Уи азы аҧырра тцатәуп.

Сара истцароуп, даҽеаʒәым,
Уи азыҳәа сара сшәарым.
Нас аґа ара дыжәбарым,
Даахалар, дсышьтып цьаҳаным.

Дхамлар, дыҟазаап ифны,
Дзаанхар, уаҟа ичҳаны.
Иаргьы ҭынчла дынхалап,
Ихәычқәагьы рызҳалап.

Аамҭагьы ус ицалап,
Зны ҳазхеитцаргьы ҟалап.
Усҟан, ҳнапқәа еибаркны,
Ишьҭаҳҳып иҳаракны.

Иқәылало еибашьра,
Ҳаицырхыччалап ҳара.
Ус шыҟало агәра згоит,
Уааныза Аҧсны сыхьчалоит.

***

Ҳара иҳамоуп аґацәа,
Аха урҭ хрыцәшәар ҟалом.
Иҳақәлар, итаҳцароуп рцәа,
Уи адагь ҧсыхәак збом.

Уи азыҳәан сара истцоит,
Ибзианы аґба атәы.
Аҧсны агаҽа сыхьчалоит,
Азәгьы даасышьҭуам убрыстәы.

Даангылар бзиоуп дсыцәшәаны,
Даанымгылар, еицәахоит.
Сиеихсны дықәстцоит дыцҟьаны,
Сара сымч иара изхоит.

Убри идыруеит аз иара,
Ҽыртцысра, ҟаитцом зынза.
Шьҭа иҟалаʒом еибашьра,
Ҳҟалеит азы ҳаґәґәаза.

Амшшьар

Амшшьар лшьоит Гәында.
Ахаангьы еилалгом.
Лара лыҷкәын, Гәада,
Зынӡа амшшьар хеитцом.

Убри азы Гәында,
Лара лымҩақьыра,
Изынлыжьуеит Гәада,
«Иҩнылгом лыҩны аҧара».

Ақәҷышь мӡырҩы

Аҽенынтәарак иаагьсаха,
Ақәҷарақәа ацырҧсса,
Инагьыртцны амӡырха,
Ауац илан ибгьа-ҧса.

Ауац ишылаз аныхәла,
Ақәтыршәшәара италт аҟәарт.
«Шьта акакала шәыхәнала!»,
Ҷнатит, ишеижәылаз аагәат.

Ран аҳәатәы хатцаны,
Уа аҟәарт ишаҳәаз,
Акакала ихәнаны,
Инатцалеит ран ахьтәаз.

Ақәҷышь мӡырҩы аҽӡаны,
Тцаҟа амала иаатәеит.
Уи аҳәынагь иабаны,
Атып ахь иама ицеит.

Дгылан аҧшәма ҧҳәыс шьыжьы,
Иааулыжьт ақәҷарақәа убра.
Нас иаатылган лара лыбжьы,
Дрыҧхьеит ақәҷарақәа лара.

Ақәҷарақәа зегь еизеит,
Аҧшәма ҧҳәысгьы илыҧхьаӡеит.
Урт рхыҧхьаӡара мнаӡаӡеит,
Аҧшәма ҧҳәыс лгәы еиқәнатцеит.

Иҟалазеи, нас абра,
Избан, аҳәынагь изагаз?
Уи шҧашәзымдыруеи, шәара?
Ақәҷышь мӡырҩы ауп иагаз.

Изырҩызтгьы уи ақәҷышь,
Аҳәынагь иазгомызт зынӡа.
Нас, ахәычқәа, шәааӡырҩишь,
Имӡырҩыз дахьхәоит уамаӡа.

***

Ақытаҽ дахьынхоз Батыр,
Даара иқәын иара ҳатыр.
Дагны еизарак ҟартцаӡомызт,
Даанӡа изыҧшуан, иццакӡомызт.

Ипҧшәма дыҟан депутатс,
Ақытаҽ иҟоу збатәқәас,
Зегь ирылан лара лус,
Дивагылан иҟаз хадас.

Иҟан еизара дук аҽены,
Дара ыҟан уахь ицараны.

Инилабжьеит рҧа Кадыр,
- Шьҭа уара ушхәыцым дыр.

Ҳанхара унапы иануп.
Ак шагумыжьуа, агәра гоуп.
Аҳәарақәа ирыҭ аҙы,
Инарыҭ аҳасқьынгьы рхны.

- Ибзиоуп, - иҳәеит Кадыр.
Иҧшәма илықәтцо ҳаҭыр.
Длыцны иҷынеихеит Баҭыр.
Уи ашьҭахь итцит акыр,

Кадыр иҩызцәа еизеит.
Ампыл ишасуаз, аахәлеит.
Иани иаби рыдтца наимыгҙеит,
Дара ижьарц иара иҙбеит.

«Аҳәарақәа идсыржәит аҙы,
Ирыстеит аҳасқьынгьы рхны».
Уажә дахьгылаз, аб Баҭыр,
Иара дихәаҧшуан Кадыр.

Абас даацәажәеит Баҭыр:
«Амц уҳәоит уара Кадыр,
Аҳәарақәа амла иагоит,
Дара аҙышагьы иакуеит.

Иахьатәила са усгәаҧхом,
Аха усгьы угәы нсырхом.
Иҟоутцар абас ҿазны,
Инсырхоит угәы ҕәҕәаны...»

Кадыр дгылан ихы ларҟәны,
Амц ахьиҳәаз, дыҧхашьаны.

Ианаижьыр иахьа заҭәык,
Уаҳа иҳәашамызт ҿазны мцык.

***

Анцәа дыҟан, Анцәа дыҟоуп,
Анцәа дхастцауеит есымша.
Анцәа дзыҟоу ауаа рзыноуп,
Уи иоуп ирызҭо ас алша.

Дарбанзаалак, Анцәа дхазтцо,
Иацитцалоит имч, илша.
Аҧсабараҷы ицәыртцуа,
Адыд – мацәыс, мамзар аҧша.

Мчык аиузуам уи иҷаҧхьа,
Иааигәа иааҙуам чмазара.
Ак ааиласыргьы рапҳьа,
Имариахоит ацара.

Дарбанзаалак, Анцәа дхазтцо,
Идырны, мцыкгьы иҳәаҙом.
Дарбанзаалак, Анцәа дхазтцо,
Идырны иакәым ҟаитцадзом.

Аха иара изымдырҙакәа,
Иамхаҟатцар уи акы.
Ажәак мҳәаҙакәа, дымшәаҙакәа,
«Саҭамыз» изҳәар игәы аартны,

Уи ииуз даҭамтцаҙакәа,
Анцәа дивсуеит дхараны.
Абри шәасҳәоит имҙаҙакәа,
Шәҟаларц шьхаҙыхьтцас шәыцқьаҙа.

Анцәа дыҟан, Анцәа дыҟоуп,
Анцәа дхастцауеит саргьы.
Анцәа дзыҟоу, ҳара ҳзыноуп,
Анцәа дхашәтцала шәаргьы.

Адунеи ду хадас иамоу,
Иара аҳәк иоуп, уаҳа аҳәгьы.
Ари адгьылаҷ ҳахьыҟоу,
Ҳахимбаарц ҳиҳәоит есқьынгьы.

Анцәа дыҟан, Анцәа дыҟоуп,
Ҳара Анцәа ихәыцқәа ҳауп.
Ҳадгьыл гьежьуа ажәҩан иалоуп,
Ҳгәыргьарақәа ари реиҳауп.

Аџьмахьча Џьоџьа

Аџьма рацәа рзанын,
Џьота иҭаацәа.
Џьоџьа дыџьмахьчаҩын,
Имаҷҳамызт, аҭаацәа.

Џьоџьа данцоз хьчара,
Дақәтәалон аҭыгъ.
Данаргаҳомызт иара,
Зынҳакгьы агәҷыгъ.

Ари Џьота иаҳаит,
Нас Џьоџьа дизгәааит.
Џьоџьеи Џьотеи иеицәҳаит,
Иеисын, Џьота диааит.

Џьоџьа иҩныҟа дцеит,
Џьота дицәшәаны.

Шьҭа Џьота изынхеит,
Аџьмақәа хьчатәны.

Ушьҭа Џьота дыхьчан,
Аџьмақәа ибон.
Ахьчара игәахшәан,
Дтәаны дџьабон.

Аҭыхәтәан Џьота дцан,
Џьоџьа диҳәан, дааигеит.
Уи аџьмақәа ихьчауан,
Џьота акгьы имҳәеит.

Џьоџьа есымша,
Дақәтәалон аҭыгъ.
Џьоџьа анизша,
Дагаҳомызт агәҷыгъ.

Амреи аеҵәақәеи

Аеҵәақәа уахынла,
Ажәҩан аҷынтә илашоит.
Ишдырлашо рылшала,
Акараҳәа аадыршоит.

Ирацәазаргьы рхыҧхьаҳара,
Амра атцкьыс излашом.
Амра атцкьыс еиҳау зылшара,
Ахаангьы акгьы ҟалом.

***

Сҩыза имаҳамызт аҩыга,
Сара сҩыгала дыҩуан.

Ари артԥаҩы ианылба,
Сҩалыргылеит, абас лҳәан:

- Узымыҩуазеи, узтәеи, баша?
Абас сара аԥак ҟастԥеит:
-Абра исҳәоит, уажә аиаша,
Сҩыза истԥеит, ҩба иоур ҳәа сшәоит.

***

Саркьатԥас уҽеызнубаало,
Уа ахра дуқәа ҳрытԥсны ҳцоит.
Ажәҩан ааигәа рыхқәа еидкыло,
Сахьрыхәаҧшуа, еинҟьар ҳәа сшәоит.

Икәаратԥо амҩа инагоу,
Бзыпҧ аӡиас авсны ицоит.
Ритԥа аӡиа зыхьӡ нагоу,
Иаабаразы ҳара ҳцоит.

Уабаццакуеи, уара ҳныҟәцаҩ,
Ҳалаҧш иавҟьо цқьа иҳарба.
Ҳзывҟьа ҳнеиуа, уи аҽыуаҩ,
Иара ҽеишәа ҳара дҳарба.

Уара ҳныҟәцаҩ умыццакыкәа,
Цқьа уҽеырԥынчны уцала.
Аблахкыгақәа ҳрывымгакәа,
Зегь қәнагала иҳарбала.

Аҟыз

Сара сыҧсаатәуп,
Сара сыҩнатәуп.

Аҟыз ҳәа сзырҳәоит,
Уи азы сгәырґьоит.

Ицәгьоуп са слеишәа,
Амҩан уансықәшәа.
Изуам уансхылча,
Изуам уанысчыча.

Сзакәу удыруеит,
Узықәшәо уныруеит.
Уца, усывсны,
Наҟ уҽеырҷыгәны.

Сара супҧырхагам,
Устҷәҟьа сара схагам.
Ускьымсыр, сукьысуам,
Умҩа сангылом.

Иамур суцрасуеит,
Ублақәа ҭысхуеит.
Акаамеҭ ҳәа ззырҳәо,
Ҟамларц ауп сызуҳәо.

***

Сыртԥаҩцәа еиҷҽак салырхын,
Аолимпиадахь срышьҭит.
Дара сара исеигәыґын,
Сышиааиуазгьы аарныҧшит.

Сыртԥаҩцәа ргәыґра иамеижьаӡеит,
Дара шиашаз агәра ргеит!
Иатԥахаз сара сакәымхеит,
Избанзар, аиааира згеит.

Сышиашаз, сдиплом сыманы,
Сышкол ахь, сара схынҳәит.
Сзышьҭаз сҧылеит игәыргьаны,
Урҭ иецҽакны сагьдырҽхәеит.

Аҽхәаҧхьыз сара исыдыртцало,
Саҧсахарц атцара стцоит.
Пхьаҟагьы аиааира шызгало,
Сыртцаѡцәа агәра шәсыргоит.

Абдуи аматеи рымшира

Абду ихытцит хынѡажәа,
Ирацәоуп макьана илша.
Амата ихытцит ѡажәа,
Ашьжьымҭан иахьа ианша.

Ишыжәбо рымширақәа еиқәшәеит,
Ныҳәоуп, урҭ ргәарҧаҽ иахьа!
Дара рхылтц-пылтц зегьы еизеит,
Иагьынарыгзоит рҽатахьа.

Иахьа ргәара уаала итәуп,
Урҭ зегь ргәараҭа иатәуп.
Иргәыдыҳәҳәала ашәтқәа ркуп,
Иззаарго изымширақәоу роуп.

Ас амширақәа рацәаахааит,
Аҧсуа идгьыл Аҧсынра.
Аҧсуа жәлар ирызҳалааит,
Нас уаҳа иаҳҭахи, ҳара?

Аиашеи амци

Аиашеи амцеи жәытә аахыс иҟоуп,
Аха еснагь дара еиҽагылоуп.
Аиаша усгьы, еснагь ииашоуп,
Амц иашазам, аха иаҳәоит: «сиашоуп».

Арҭ рыѡбагьы еинышәашьа рымам,
Еисуеит, еиқәпҧоит, аха акгьы зиааиуам.
Аиашара зиааир, апҧстазаара ҳауеит,
Аха амц иааир, апҧстазаара ҳцәызуеит.

Убри дырны, аиашаз ҳақәпҧалароуп,
Аиаша ахьыҟоу, ҳаргьы ҳҟалароуп.
Аиаша аагароуп, ҳара қәпҧарала,
Апҧстазаарагь ҳмырзроуп убри ала.

Зажә

Сара сгәыла ихьзуп Зажә,
Дыҟоуп азы иҽеырзажә.
Қәрала деиҳазам жәаба,
Аха дшыҟоу, шәа ижәба.

Ихытцуазшәа хынѡажәа,
Иимырҳәо азәгьы ажәа,
Иара иҳәоит зегьы ртәы,
Аха изҳәом ихатәы.

Зегьы ирылеитцоит атцәы,
Иитазом ажәа даҽеазәы.
Узахыпҧом иажәа пҧцәоуп,
Ацәажәараз уи дынцәоуп!

Абас дыҟоуп сгәыла Зажә,
Еснагь дцәажәоит иҽеырзажә.
Аҽеырзажәра ҧхашьароуп,
Уи идыруазар ихәҭоуп.

Зажә, иуасҳәо ааурҳа,
Уара иузеиґьуп еиҳа.
Уара уҟаз, еснагь хәычҵас,
Аҽеырзажәра ухәҭам зынʒас.

***

Сара исымоу саб иашьа,
Даара ибзиоуп иҟазшьа.
Ақалақь аҽы иара дынхоит,
Аѡныҟа хәашала даалоит.

Еснагь уи ииаира сазыҧшуп,
Избанзар, даара дыстахуп.
Данааилак ныҟәара сигоит,
Ҳқыта салган, исирбоит.

Исиртоит ҳқыта аҭоурых,
Аʒәгьы изымҭо шәҟәык ианых.
Ҳқыта зегь ф-ҳаблакны ишшо,
Уи ауаа рыла ишлашо.

Ара ажәлақәа заҟа нхо,
Бзиа ишырбо иахьынхо.
Аибашьрақәа раан иҭахаз,
Дара шракәу, ҳаиқәзырхаз.

Зегь сзеиҭеиҳәоит саб иашьа,
Зынʒа сыҟам схы ҟәыншьа.

Макьана сара сыхәыҷуп,
Аҭоурых аҵара саҕуп.

Сара ашкол сҭоуп, стаѡуп,
Иара убас аҭоурых ҭҵааѡуп.
Сара макьана хә-класск рҽы стәоуп,
Аҭоурых аныстҵо сынтәоуп.

Издыруеит сқыта аҭоурых,
Сдухар, изыѡлоит сѡыга шьҭых.
Сқыҭеиҧш, Аҧсны сналс избалоит,
Аҭоурых бзиан истҵалоит.

Сҭоурых сзымҵар, ҧхашьароуп,
Ҳҭоурых адырра ҳа иҳахәҭоуп.
Шәқыҭақәа рҭоурых шәҵала,
Ҳҭоурых мырʒкәа иаажәгала.

Идуу ҳҭоурых аҟара,
Ҳәынҵқаррак ыҟаʒам ҷьара.
Абри жәдыруазааит шәара,
Абри шәабжьызгоит сара.

Апылҳаҭ

Сырахә мааижьҭеи иахьа хымшын,
Срышьҭеижьҭеигьы иахьа хымшын.
Изулак иахьа исыҧшаан,
Саҧхьа иргыланы саауан.

Рыҧсқәа шьаны иҟан дара,
Скараханы сыҟан сара.
Исаҧысны аѡныҟа ицеит,
Сырахә рышьтахьʒа, сара саанхеит.

Аҩадара сҩаҽалеит ус,
Абраҟоуп сахьаҟәшәа аус.
Апылҳатра саҕҳьа ишьтан,
Уи сылала, сызҿыз царан.

Сара снылашьшьит апылҳат,
Ухатцазар ухы аагәат.
Сшьапқәа санрыха, саабҕаҕан,
Снылаҳаит апылҳатра сцан.

Снапқәагьы нылашьшьит убра,
Цәгьала снапқәа аалсхт сара.
Снапқәа апылҳат рыхьтцәызы,
Сышьтахь сааҳәит сгалошқәа рзы.

Сгалошқәагь апылҳатра илсхт,
Ахәатаҳәа аҧхзгьы сылсхт.
Изулак апылҳатра сылст,
Амҩа ахьиашазгьы сазкылст.

Дук мыртцыкәа ус сааит аҩны,
Сгалошқәа сгәыдкыла икны.
Сышиашаз снеин, абана сталт,
Сеаныскәаба, сыҧсгьы ааталт.

Абри анысгәалашәо сара,
Сцәа-сжьы стазыҙаауеит убра.
Ахьыбҿар, апылҳат шәацәшәала,
Уи ахьыҟам ала шәцала.

Смата, Милана Барцыцҧҳа бахь

Милана, даара сбеигәырҕеит,
Аиааира ахьыбгаз бара.

Бара баҧсуара бмырззеит,
Ибзиан ибылшеит аҩра.

Аолимпиадаҿ аиааира,
Ишаҳҳәо еиҧш, имариазам.
Аҧсуа бызшәаз адырра,
Усеиҧш, иахьатаху ҟалазом.

Аҧсшәа ззымдырыз аҧҳәызба,
«Даҧсуа ҧҳәызбоуп» узҳәазом.
Бара бабду Леуа Леиба,
Збызшәа ззымтцо, дитаххазом.

Аха ус иҟоу амата,
Макьана дсымазам сара.
Збызшәа зтцо, зхы-зыҧсы ата,
Бахьсымоу, сбеигәырҕьоит бара.

Милана, сгәыҕра зыдҳәалоу,
Ибзиан атцара тцала.
Дыррала ибеиҧшу, ибеиҕьу,
Есымша убарт бырҿыпҧшла.

Бара бызҳап, атцара балгап,
Ббызшәа аҷҷаҳәа ибҳәалап.
Быпҧсадгьыл шәтлап, ҧхьа инеилап,
Быпҧсадгьыл мызкәагьы еиқәхап.

Бызшәа змам, аҧсадгьыл шимам,
Ижәдырааит ахәычқәа зегьы!
Шәбызшәа мтцакәа ҧсыхәа шәымам,
Збызшәа ззымтцо, шәҟамлан азәгьы!

***

Ахәыҷқәа даара шәыстахуп,
Сара ҧсысгьы шәара шәысхоуп.
Адәы сзықәугьы шәара шәзоуп,
Сԥымҭақәа рҕыракгьы шәзырхоуп.

Ишәгәаҧхар сԥымҭақәа шәара,
Усҟан сгәахәтәы сахьӡон сара.
Аха сыздыруам ишәгәаҧхо,
Абри азҭаарouп исзынхо.

***

Сара исыбжьеит аҟыршы,
Шәара ишызыбжьаз шәазыпҧшы.
Инаҭга-аатҵга алаба,
Уа иқәхәмаруеит, аха ишҧа?

Ақьала ҟастцеит иацы,
Стәарцаз ахьшьқәа скларцы.
Сеимырбакәа аӡәы,
Снеины стәоит шьыжьӡа уатцәы.

Ахьшькра даара бзиа избоит,
Ахьшькраз есышықәса стәалоит.
«Ахьшькра иқәуп», – зегьы ирҳәоит,
Уи иашазар, уатцәы иаабоит.

***

Аусура бзиа избоит,
Сара есымша аус зуеит.
Аусутә ыҟоуп иҟаутцарц,
Уара иугәиҭазар унхарц.

Тцлакы еилых, утрак рпы,
Хабалак иҟами аутәы.
Акгьы ҟамтцакәа ҽенак уантәа,
Иугхо рацәахоит сынтәа.

Уамеилаҳан атәара,
Уара уи ушахьӡара!
Абзиарақәа зегьы,
Уа уакәхааит ирыхьӡогьы.

Умаашьаӡакәа аус ула,
Усуралагь ԥхьа уцала.
Аус зызуз имԥа лашахоит,
Уи данылан, хара дцоит.

***

Аӡынра аауеит лассы,
Адгьыл иқәнажьуеит асы,
Атцлақәа рымахәқәа шьҭассы,
Ихьыхәауеит ихжәаразы!

Сара исышьатца сеимсы,
Смандаринақәа мхжәаразы.
Акакала исыршәшәоит,
Уи алагьы еиқәсырхоит.

Сԥызцәа, шәаргьы ус ҟашәтца,
Уи шәуалуп инашәыгӡа.
Амандарина махәқәа мхжәар,
Иалшоит аҽаԥра ду ҟалар.

***

Аҽены ачақәа рацәан,
Сани саби цьа ицан,
Аҩны иҟазамзт азәгьы,
Аҩны сыҟазамзт саргьы.

Ашкол ахь сыҟан сара,
Уаантәи сааит сара шьыбжьон.
Шәарыцара ацара,
Уи даара бзиа избон.

Сара исыҧшаан саб ишәақь,
Сыжәҩа инхысшьит мазала.
Сара схысларц, «агәақь, «агәақь»,
Исыман сдәықәлеит сара сла.

Сыбҕа иакәыршоуп аҟантаруаз,
Патронала иара рҭәны.
Ихаразамызт сара сахьцоз,
Ҳҭыхәан иҟан итәарҭаны.

Сшынҭалатцәкьаз атәарҭа,
Ачак ҩытцҧрааит иааигәаны.
Инарбаны абҕа агәҭа,
Уа сшәақь сҩахеит сааццакны.

Аха сзатцымхеит игәаҕьны,
Исзымгәаҕьит уи ашьра…
Сааит аҩныҟа сара сгьежьны,
Уаҳагь исгәиҭам ацара.

Адәы иқәыз ипҧшзаза,
Иахәҭазам зынзак ашьра.
Амҩа амоуп хараза,
Амҩа зпҧыстцәари, сара?

***

Харада ахара зду,
Уидгыла деилкааны.
Убасҟан ҳаиҳа зымчу,
Уа дудгылоит убаны.

Дуаҩ дууп ҳәа ахара зду,
Уидымгылан ахаан.
Уидгылар уи «ауаҩ ду»,
Уахьирхәуеит Анцәа дузгәаан.

Ашьцылара

Ушыхәыҷу узышьцылаз,
Удухар, иузкажьуам.
Ушыхәыҷу мҩас узнылаз,
Удухар узанытцуам.

Нас уара убри азыҳәан,
Уҽаршьцыла абзиа.
Ииашоу амҩа уанылан,
Узцар, иуауеит апеипш бзиа.

***

Акәашара сара истцарц,
Сара сныҟәоит иахьыддыртцо.
Шәаргьы ишәылшоит уи ахь шәцарц,
Даара дыбзиоуп иаҳзыртцо.

«Уара ибзиоу кәашаҩхоит»,
Абас сеиҳәеит сыртцаҩы.
Уи ииҳәаз иажәақәа сгәапҳоит,
Иагьрасҳәахьеит азәырҩы.

Ибзиоу кәашаҩны сҟалар,
Иҟоузеи, уи еиҕьу, нас.
Иахьҳзааигәоу чарак ҟалар,
Скәашон сықәҧраа аҧсуатҵас.

Амаʒа, маʒазароуп

Уара угәра ганы,
Уҩыза иуеиҳәеит.
Уара игәра ганы,
Даҽа ҩызак иауҳәеит.

Шьҭа имаʒаʒам,
Иаргамоуп иара.
Абри уаҩраʒам,
Иудыруаз уара.

Амаʒа маʒазароуп,
Хҩык ирдырыр ҟалаʒом.
Иара здырша ҩыҵьа роуп,
Мамзар, имаʒахаʒом.

***

Сани саби аҩны иҟам,
Урҭ усура ицалоит.
Хылаҧшрада ҳаҩны аанҳажьуам,
Нандуи сареи ҳанхоит.

Ҳахылаҧшуеит ҳашҭа-ҳгәара,
Акгьы ҭаҳҵаʒом ҳара.
Ҳара ҳҭаацәара рааҧсара,
Ҧхасҭак аҳҭаʒом абра.

Сани саби сара издыруеит,
Усурантәи ианаауа.
Агәашә аҽы урҭ сырҧылоит,
Сыҩуа, сыҩуа, сыбҕьаауа.

Урҭ сҩышьҭҧааны сгәыдыркылоит,
Аʒәаʒәала сеимдауа.
Нас аҩныҟа ҳаицны ҳнеиуеит,
Амш шаҳҳаагаз, атәы ҳәауа!

Аҩны иҟоуп уатҵә шьыжьынʒа,
Исыбаргәузеи, на сара?
Сызхара избоит убранʒа,
Нас еиҭацахуеит дара.

Нандуи сареи ҳамацара,
Аҩны ҳаанхахуеит ҳара.
Ус мацара, ус мацара,
Ҳазҧшуа ҳтәахуеит урҭ раара.

Еқәыҧ иҽыҕра

Анкьа, Еқәыҧ ҽыҕрак иман,
Зегьы ирыман итҵакны.
«Еқәыҧ иҽыҕра» – хьʒыс иаман,
Зегьы ирдыруан инеиҧшны.

Зегьы ирдыруан, избанзар,
Зегьы рзыҳәан иааҧсахьан.
Иара ахьʒ мыʒкәа иаанхазар,
Аиаша ҳҳәозар, иагьахәҭан!

Аҽқәа маҷʒам ауаа ирымаз,
Аха иаанымхеит ус, ҽык ахьʒ.

Ажәлар рзы иузур, иулшаз,
Ахаангьы иҙран иҟам ухьҙ.

Ан ҽеи ахәыҷи

Ан ҽа длыманы лхәыҷы,
Адәахьы дындәылтцт.
Амза кыдуп урҭ рхаҽы,
Излаз аҧҭа иаалтцт.

Инеитцыхны лнапы,
Амзахь илырххеит.
Иҩтыган лыбжьы,
Ахәыҷы абас лҳәеит:

«Исыҭ, амза истахуп»,
Ан ҽа аҭак ҟалтцеит:
«Даара иҳаракуп,
Ибыстоит сҳәар, бызжьеит».

Ахәыҷы дыҳәҳәауеит:
«Арахь, амза ларҟәы,
Амза стахуп, сҳәеит,
Иааган, снапы иаркы».

Ҳара ҳгәыргьоит

Ҳара ҳгәыргьоит, ҳара ҳгәыргьоит,
Ацара ҳцоит ҳгәыргьатцәа.
Ҳазҭахқәоугьы ҳаиҧш игәыргьоит,
Урҭгьы ыҟоуп игәыргьатцәа.

Ахақәитра ҳа иҳамоуп,
Ҳ – Аҧсны аҽуп аҽиара.
Ҳ – Аҧсынтәыла ҳа ҳаҧшәымоуп.
Ҳара ҳаҽуп анхара.

Ҳара ҳаиҧш атәыла змада,
Адунеи аҽы цьара?
Ҳара ҳаиҧш насыҧгьы змада,
Игәыргьахәыми ҳа ҳхәыҷра?

Ара амшын ҟәандашьшьыроуп,
Ҳа ҳҭалалоит есс ҧхынра.
Амрагь ҳара ҳаиҧш иаҧшәымоуп,
Еснагь иаҽуп аҧхара.

Амреи амшыни рыбзоурала,
Ара ибзиоуп аҳауа.
Уи азоуп аҧсшьаѽцәа еишьҭала,
Арахь ҧсшьара ҳәа изааua.

Ҳара ҳгәыргьоит, ҳара ҳгәыргьоит,
Ҳара ҳтәылаҽы ҳанхоит.
Ҳгәыргьо ҳазҭахқәоу ҳарҧылоит,
Урҭ рыбзиабара ҳарҧхоит.

Сара сымѽа

Сара исымоу мѽа затцәык ауп,
Уи атцарахьы ахы хоуп.
Сара атцара мѽа сануп,
Уи санытцыр, ихьымзгуп.

Атцара змоу ауаѽы,
Абзиарахь имѽа хоуп.

Абзиара ҟаитҵаразы,
Еиҳа зылшо иара иоуп.

Нас саргьы убри азы,
Ибзианы атҵара стҵоит.
Сҟаларц ауаа рзы,
Ауаа бзиа са избоит.

Урҭ ирыхәаша ҟастҵоит,
Иатҳаххаргьы исыхьчоит.
Макьана атҵара стҵоит,
Атҵара стҵар, зегьы срыхьӡоит.

***

«Аибашьра» ихәмарырц,
Рыӡбеит ахәычқәа.
Рҽеиҩшан игыларц,
Ирҭан рыгәқәа.

Абжаҩык аҧсуаан,
Иақыртцәан егьырҭ.
Наҟ-ааҟ иеиҿагылан,
«Иеибашьыр» акәын урҭ.

Дақыртуазар аӡәгьы,
Итахымхеит абра.
Ирымаз рыгәтакы,
Иаҟәытцит дара.

Ақыртуахара зҭаххаз,
Дқәылаҩхон иара.
Уи азоуп мап зкыз,
Изыркыз дара.

Ҳара ҳшәишәи арбаҧь

Ҳара ҳшәишәи арбаҧь,
Ибатәуп уамашәа.
Игылоуп аҽеырпаҧь,
Аҽеырчы, еиҟәжәошәа.

Уи аҧхьа уаашәышәи,
Иаҳәоит: «Ҟыр, ҟыр, ҟыр, ҟыр».
Зыӡбахә ҳамоу ҳшәишәи,
Иаҳҳыччоит, аҟыр-ҟыр.

Усҟак уҽеумырчын,
Уара, ҳара ҳшәишәи.
Иумаӡам ачын,
Ҳара ҳазуцәшәауеи?

Абраҟа ҳаашәышәыр,
Иуҳәауеит: «Ҟыр, ҟыр, ҟыр».
Уа уақәшәама, машәыр,
Иакыма, ухәда акыр?

***

Иахьа ҳара ҳанхоит Аҟәа,
Ахәаша ааира ҳахгәаҟуа.
Ахәаша ааир, амҩа ҳақәлоит,
Ахәылпҧазшәа ҳқыҭаҿ ҳнеиуеит.

Сара ишәасҳәоит аиаша,
Амшқәа иреиҧьуп ахәаша.
Усҟан ҳара ҳцоит аҩныҟа,
Ҳара иаҳзыпҧшуп убраҟа:

Зегь реиҳа бзиа иаабо,
Ҳапҧстазаара агәбылра зхаабо,
Ҳара ҳандуи, ҳабдуи,
Убас ҳа ҳаб иашьа дуи.

Убраҟа ҳныкәлоит агәара,
Иаҳмауа ҳазхара хәмарра.
Ҳгәыргьара иакәым тыхәаҧтцәара,
Иааигәахоит амҽыша ааира.

Аҟәаҟа ҳцахуеит амҽыша,
Иааиндаз ҳәа ҳгәаҳәоит ахәаша.
Сара ишәасҳәоит аиаша,
Амшкәа иреиғьуп ахәаша.

Аусура сацәшәаҙом

Аусура сацәшәаҙом,
Даара бзиа избауеит.
Аус анызуа стәаҙом,
Усҟан слытцшәа азҳауеит

Аҧҳәыс лус, ахатца иус,
Акгьы еилысхуам абра.
Сара сан ислыртцеит ус,
Бзиа избоит аус аура.

Ирптәызар ашәыр ршьапкәа,
Усҟан сара ажыга скуеит.
Ирашәатәызар, амхкәа,
Ҽагала исрашәауеит.

Ацәаҕәараз сеитцахом,
Искуеит ацәмаа сгәыргьатцәа.

Ауардынгьы сацәшәаҙом,
Амҽы аазгоит акәа схьытцәтцәа.

Еихала сасны амҽы схуеит,
Гәыдла аҩныҟа иаазгауеит.
Ҳгәара ҧссатәызар, испҧсауеит.
Абысҭа утәызаргь, изуеит.

Убас аҩнгьы сыпҧсауеит,
Ачанахкәа сыҙәҙәауеит.
Сеитцбацәагьы сыжьжьауеит.
Исыман хәмаррагьы сцалауеит.

Аусура сацәшәаҙом,
Даара бзиа избауеит.
Аус мукәа сыстәаҙом,
Аус зызуз дынхауеит.

Сыхьшь

Аҭәарҭа снылалеит сыхьшь кны,
Сышнылалаз ачак ҩытцҧрааит.
Уи инагәыдсҭеит ирҕәҕәаны,
Ианакы, са сгәы насытцҧрааит.

Убри аамҭаз, даҽеа ачак,
Исцәыхараны иҩытцҧрааит.
Аха снеиаанҙа рацәак,
Ус даҽеа ачакгьы ҩытцҧрааит.

Сара сыхьшь ари анаба,
Ари ачагь инашьҭалт.
Иакыз аужьны, лабҷаба,
Изышьҭазгьы азымкҙеит.

Баша ирымҳәозаап ажәытә уаа,
«Ԥжьак ирышьҭалаз, изымкит жьак».
Абас зҳәаԥәо иахьа аҽатә уаа,
Иузырымакуама, ма ажәак?

***

Амра гылоит шарԥазы,
Нас иҭашәоит хәылԥазы.
Урҭ рыбжьара иԥоуп амш,
Ахәыҷқәа зегь, уахь шәынхьаԥш.

Ижәбап аԥсабара зеиԥшроу,
Ишыгәазырҳагоу, ишыԥшзоу.
Анцәа иҳаиҭеит уи ҳара,
Ара ҳаҽызаарц анхара.

Ҳаҽызааит ара анхара,
Иаҳҭалап иара хәарҭара.
Раԥхьа иргылан иҳахьчап,
Уи иагьырхагоу дахьҳархәлап.

Иҳаршәтып адгьыл ҳазқәынхо,
Иԥахҭап еснагь иԥшзахо.
Ҳара ҳауми иара зтәу,
Иагьаадырроуп ишыхьчатәу.

АССИРҚӘА ЗБЕИТ

«Ла иабо, хы иаԥсоуп»

Ажәаԥҟа

Исаҳахьан аҙбахә сара,
Афон ҽыцтәи аҳаԥы.
Аха изымбацызт иара,
Сан сылгеит икны снапы.

Ара ассирқәа са избеит,
Изымбацыз сара схаан.
Урҭ сара даара исгәаԥхеит,
Сԥызцәа ирасҳәарц стаххан,

Аха ашьҭахь уи сахьхәын,
Сԥызцәа рҽы исымҳәеит зынҙа.
Уи шысымҳәо ҳәа ҭоуба зуит,
Абри шәасҳәоит шәаргьы имҙа.

Ҭоуба зхызуз абра сара,
Шәара ишәдырыргьы стахуп.
Ассирқәа иԥоу, урҭ рҳәара,
Зегьы рзы, даараҙа ицәгьоуп.

Ҽыки-бзыки ирызхәаҙом,
Убас иԥшҙоуп, иԥшҙаҙоуп.
Саргьы рҳәара сымч азхаҙом,
Изысымҳәогь уи азоуп.

Аха ишәасҳәоит, сԥызцәа, абра,
Еиҳа еиҧьуп шәхала ижәба.
Ишәылшәырша иара абара,
Абас шәабжьызгоит бзиа шәба.

Аҳапҵаҷы ассирқәа збеит,
Убарҭ шәаргьы ижәбарц сҭахуп.
Убри азы ажәак сымҳәеит,
Шәнеи, ижәба, шәаргьы ишәзыпҵшуп.

Атир

Сара бзиа избоит атир,
Сатаалоит лассы-ласс иара.
Исзычҳазауам уахь сымнеир,
Сыпҵсы алоуп ахысра сара.

Ацәҟьарақәа реихсраз сеиқәшәоуп,
Схымҭа ахьнеиуа агәтаҷоуп.
Схымҭа анблаҟьа, ҧхашьароуп,
Зхымҭа мблаҟьаз дцеиуп, дапҵсоуп.

Ахаан схымҭа мблаҟьацт сара,
Уи азы сыҕехәаргьы ҟалоит.
Саҷуп ахысра атцара,
Сызҭаху атираҷ сыжәбоит.

Атир бзиа изызбои, ас,
Исашәҳәеи, ишҧаанагои, шәгәы?
Нас иатцазар, ари мазас,
Псаатәи шәарахи ықәсхырц рыхәтцәы?

Мап, урҭ рзы ахысра стцазом,
Сара сашьҭам урҭ рныртцәара.
Сара ахысра стцоит, изҙазом.
Ахьчара сылшарц с-Апҵсынра.

Абнахь аныҟәара

Лассы-ласс абнахь ҳа ҳцалоит,
Уахь ацара бзиа иаабоит.
Уаҟа атцарақәа шәаҳәоит,
Ҳаргьы ҳгәы шәаҳәо ҳҟартцоит.

Уаҟа ибзиоуп аҳауа,
Ашьашәыр ҳатцашьшь ҳахьцауа.
Ҳа ҳшьапқәа рышьтыбжь заҳауа,
Апҵсаатә роуми зыбжьы гауа.

Акәара леиуеит ахьхьа-хьхьа,
Уи ус иҟамлазеит иахьа.
Жәытәза аахыс илеиуеит ас,
Аѽхаа иара ауп иҟазтцаз.

Араҟа амра аабазом,
Шоурак иакуагьы дҟалазом.
Ҳара ҳныҟәоит ирацәаны,
Нас ҳгьежьуеит ҳаамта ҳахьзаны.

Ибзиоуп абас, апҵсшьара,
Итцегь ҳааларц ҳтахуп ҳара.
Убас, ҳа ҳѽызцәагьы шәаала,
Ҳа ҳаипҵш, шәыпҵсҟәа шәшьала.

Нас ҳара ҳҟалоит ҳаилкьаза,
Иаҳмыхьыртә чмазарак зынза.
Абнахь ныҟәара ҳцалап,
Ҳгәабзиарагь ҳчапҵалап.

Иахьа мҽышоуп

Иахьа мҽышоуп, иахьа мҽышоуп,
Ашкол ахь сцазом.
Са сгәылара иҟоу чароуп,
Сымцар ҟалазом.

Асасцәа иааиуа тҵа рымам,
Ирацәоуп убас.
Аматцуцәа сыда шҧаҟам,
Аха стәом састцас.

Иҟоуп саргьы иҟастцаша,
Сизыҧшзуам азәгьы.
Са стцатәхәқәа ҟамтцакәа ицаша,
Сакәзам уи азгьы.

Иацы стцатәхәқәа ҟатца срылган,
Ауми иахьа сшааиз.
Аматцуцәа саргьы срыцхраан,
Заа иҟахтцар ҳус.

Иахьыкәашо, ашәа ахьырҳәо,
Убрахь саргьы сцап.
Ирыцысҳәап урт ашәа ирҳәо,
Сықәҧраангьы скәашап.

Иахьа мҽышоуп, иахьа мҽышоуп,
Ашкол ахь сцазом.
Са сгәылара иҟоу чароуп,
Сымцар ҟалазом.

Сҽы

Иани нахыс нап адкылан,
Сара исаазон.
Ожә сцәажәом уи садгылан,
Исҳәо ханатцон.

Ашьтахь шьапқәа ирықәгылан,
Уаҵцас икәашон.
Агәарагьы ацәгәыхаауан,
Ашьта аннатцон.

Адәеиужьраҿ иқәутцар,
Ҽыкгьы захьзазом.
Лыхны ашта иқәсымтцар,
Сара изузом.

Усҟан ижәбап уа иҟало,
Уи шьтахь иаанхазом.
Амбаҿ рапҳьа ишыҟало,
Шәасҳәоит, шәызжьазом.

Ихазымтцо зәыр шәыҟазар,
Лыхны ашта шәнеи.
Актәи атып уи иамгозар,
Нас ижәымбауеи!

Сара сышкол

Сара сқыта агәтаны,
Сышкол гылоуп, иҧшзаза.
Иара гылоуп еиқәшәаны,
Ашта еитцҳәара тбааза.

Ҳаѡуа, ҳаҧо ашҭа ҳҭоуп,
Ҳашкол иааӡо ахәыҷқәа.
Убас ҳаклассқәа ҳрыѡноуп,
Иҭгәырҕьаауа, ҳа ҳагәқәа.

Знапы ҳану арҵаѡцәа,
Ҵара дула зегь еиқәшәоуп.
Аҵара заҳҵо ҳгәырҕьаҵәа,
Нас убри, убри азоуп.

Ҳара ҳаҧсҭазаара лашоуп,
Ҳамѡа иаша ҳаҧхьа ишьҭоуп.
Зегьы акака ҳгәы иҭоуп,
Зегь иаҳуалу ҧхьа цароуп!

Ҳашкол ааныжьны ҳара ҳанцо,
Иаадыруеит даара ишцәгьахо.
Аха иудыруаз ҳгәахәтәы ҳшахьӡо,
Уара уааҧсара ҳшаҧсахо.

***

Ӡынроуп, аха амра ҧхоит,
Аҧхын еиҧшҵәҟьа абра.
Уи ахәыҷқәа ишәгәаҧхоит,
Хәмаррагьы шәцоит шәара.

Аха ижәдырааит шәара,
Амра иҧхо ушажьо.
Аҧхӡы шәылҵыр, ахәара,
Шәара шәышчмазаѡхо.

Убри азы ишәыхәҭоуп,
Ишәылшәымхларц аҧхӡы.

Аӡышагьы чҳалатәуп,
Ишәымжәлароуп аӡы.

Шәашьҭазароуп шәара шәхы,
Шәизыхьчом даҽаӡәы.
Дшәыхәом шәѡыза, ма шәҭахы,
Абри жәдыруазааит зегьы.

***

Сышкол даара исгәаҧхоит,
Амра ашәахәақәа ѡнаҧхоит.
Араҟа сара аҵара сҵоит,
Уи салгар еиҳау аҵарахьы сцоит.

Хымҧада сара сырҵаѡхоит,
Сара уи еиҳа исгәаҧхоит.
Ахәыҷқәа аҵара дсырҵалоит,
Дара рыла сара сыҽхәалоит.

Сышкол, ушҟа сара схынҳәуеит,
Узжьом, сышкол, аиаша сҳәоит.
Сыҧсаанӡа уҽы сынхоит,
Уҽы аусура сгәаҧхоит.

Иахьынӡаҭоу сара сыҧсы,
Сыҟазаауеит ахәыҷқәа рзы.
Арҵаѡра еиҳау, маҵуроуп,
Бзиа изызбо уи азоуп.

***

Ажәѡан ҧсаӡҵас ииаҵәоуп,
Ихәмарган, аеҵәақәа ҽоуп.

Асар рымҩа хәыдхатцоуп,
Амзы шьынкоуп, иҟалоуп.

Ахәыҷқәа, аҧсаз шәмыршәшәан,
Иалшоит, аетцәақәа ҿышәшәар.
Аха усгьы шәа шәымшәан,
Шәалахәмарлап, дара ҿышәшәар.

***

Аҟаара иаҿуп аҳәыс,
Ҿааихак ҟанатцом.
Саб, ан дашьтоуп жәамш раахыс,
Аха ибазом.

Итахахма, цьара мхык,
Иахаштны изланеиз.
Мамзар, иафама гыгшәыгк,
Мариала изыниаз?

Акгьы ҳамазам иеилкааны,
Аха ажә ҳбазом.
Аҳәыс ацәымҳа аҿакны,
Ахш амжәыр, ҳаузом.

Аҳәыс аҟаара иаҿуп.
Иаҟәытцуам зынза.
Сара садгыла сазҧшуп,
Ирыцҳасшьоит цәгьаза.

***

Атцыс амахә иқәтәан,
Ашәа хаа шаҳәоз,

Цьамал уи аагәеитан,
Иаашьтых, ахаҳә ахьышьтаз,

Аҧырҳәа инагәыдтцан,
Атцыс уа ишьит.
Иара даара дгәырғьан,
Сара даасҿаҧшит.

Нас Цьамал дсырҿхәозма?
«Иууз иашам», - сҳәеит.
Исҳәаз иаҳауазма?
Дгәырғьатцәа дыҳәҳәеит.

«Атцыс сшьит хаҳәыла,
Иара ашьра мариам.
Ушьыцоит уа гәаныла,
Избанзар, иуызшьуам.»

Иажәа атак мҳәакәа,
Исзымчҳаит сара.
Абас иасҳәеит сымҧшзакәа,
Иҿаҧхьа, убра:

«Узеигәырғьо арбан,
Изыҕрам агәатцәа?
Атцыс зшьуа дарбан,
Иакәымзар, агаза?»

Аматацәеи абдуи

Аматацәеи абдуи,
Ашьашәыр аҿы итәоуп.
Аматацәа рыбжьы дмырдуи,
Урт иеимаркуа рабду иоуп.

- Сара дыстахуп зегь шәеиҳа,
Сара дагьыстәуп иара.
Шәарах дахьтәаз ас анреиҳәа,
Изеиҳәаҟәаз гәааит убра.

- Зегь шәеиҳа уара уакәым,
Даду дызтаху са соуп.
Даныстахха зегь шәеиҳа,
Дагьызтәугьы сара соуп.

Чантагьы ас аниҳәа,
Марушьагьы ус дымтәеит.
Усҟан ауп ла даныхәхәа,
Лабду дгәыдкыла длатәеит.

Абду дыччоит ацыкә-цыкә ҳәа,
Иара игәы азҳауеит.
– Сматацәа абас ансзышәхәа,
Ажәа шәыстарц сара сҳәауеит.

– Ажәа умоуп, ажәа умоуп,
Иматацәа зегь ҳәхәауеит.
Иматацәа рагьхьа дгылоуп,
Абду дгәыргьо ас иҳәауеит:

– «Шәара шәызегь са шәысзеипҕшуп,
Шәызынтәык сматацәа шәоуп.
Шәызынтәык саргьы сышәзеипҕшуп,
Саргьы шәара шәабду соуп.

Сара еиҳа сызтаху ҳәа,
Исыпҕхьазо сҳәоит абра.
Уи еиҳа сҳәатәы хазтцо ҳәа,
Иҟало иакәхоит иара.

Абду ас аниҳәа ашьтахь,
Зегьы ихартцон иҳәатәы.

Азә даангыломызт, азә иашьтахь,
Зегьы ашьтан доусы ртәы.

Инеипҕшны зегьы ихартцон,
Дара рабду иҳәатәы.
Иара дара рҳәатәы хеитцон,
Зегь ирхәон: «ҳара ҳтәы».

Абду дитәзамызт азә ихала,
Зегьы дырзеипҕшны даанхеит.
Абас иҟоуп урт иахьала,
Уатцәгьы убас иаанхауеит.

***

Еимаа ҿышәта асы шьтан,
Ҳалахәмаруа ҳа ҳаишьтан.
Ахәлара ианҳамнах, нас,
Зегь ҳашныҟа ҳцеит ҳаивас.

Аухантәарак ақәа,
Икыдтцәазаны иауан.
Ашьыжь ҳангыла ҳара,
Иаҟәытцхьан изҿыз ақәоура.

Уи иахҟьаны асы зтит,
Ҳаргьы хәмарра ҳамцазеит.
Изтахыда аҳәынтцәа,
Шьта ҳахәмаруам ҳгәыргьатцәа.

Ҳашнқәа ҳнатәеит ҳаиқәышьшьы,
Сык алеира ҳазыпҕшны.
Азын ҳанҕытцала уажәоуп,
Итцегь асы леир ахәтоуп.

Аиҭа илеихыр асы,
Адәахьы ҳдәылҭуан ҳласны.
Ҳалахәмаруан ҳгәырҕьаҭәа,
Асы ҳзылашьҭы Анцәа.

Абас иҟоу азҭаара

«Амшын Еиқәа зҧшаауада?»
Зегьы рнапқәа ирҽахеит,
Уа итәақәаз, са сыда,
Сара снапы сымҽахеит.

Арҭаҽ ахсаалахь снеигеит,
Ахы-аҭыхәа еимыздеит,
Аха уи ахьаныз сзымҧшааит,
Нас амшынҭәҟьа снапы нақәскит:

«Аа, Амшын Еиқәа ахьыҟоу!»
Зегь ааибарччеит аҟыр-ҟыр ҳәа.
Саргьы самхаччеит дара моу,
Арҭаҽы ҿааиҭит: «Ҽба уауит» ҳәа.

Нас арҭаҽы «ҽба» зхасиҭеи,
Амшын Еиқәа исырбазар?
Ақьад иану иалаҳхузеи,
Амшын Еиқәа ҳаҧхьа ишьҭазар?

Шәҟәык агәала

Шәҟәык иамыҧхьацыз зынӡа,
Иҧыхьашәеит шәҟәык ҧшӡаӡа.
Уи дамыҧхьакәа иҭәахит,
Ҵьара лашарак аимырбеит.

Иара хәыцуан иахьҭакыз,
«Сиҧыхьашәар сызҭахыз,
Ажәабжьқәа иасҳәалон сара,
Иацысҭалон иара иҭара.

Аха сара иахьа сҭакуп,
Цәырҭшьа сымаӡам, сҭәахуп.
Ажәабжьк сызиаҳәаӡом хәыҷык.
Адәы снықәыҧшыртә исоур разҟык,

Ажәабжьқәа расҳәалон ҳхәыҷқәа,
Исырччалон еснагь рхаҿқәа...
Ех, сҭакуп, сҭакуп сара,
Нас исзеиҕьӡами, аҧсра?»

Даара еиқәны иара агәы,
Абас шаҳәаз, иаҳаит ашәҟәы.
Нас иауижьт иақәҭаны пату,
Дагьаҧхьеит ари ашәҟәы зтәу.

Игәы иаахәеит иаҳәақәаз,
Уи иагьриҭеит изҭахқәаз.
Уажә зегь аҧхьара иаҿуп,
Агәырҕьара ахаҿуп.

Ишәҧыхьашәар ари ашәҟәы,
Шәаргьы шәаҧхьа шәазгәыкны.
Ишәымҭәахлан зынӡа ашәҟәқәа,
Урҭ еимыжәдала, ахәыҷқәа.

***

Ҵьоук ахьгылоу, данрыдгылоу,
Иара ибжьада бжьык гаӡом.

Аха иара убас дзыдгылоу,
Иеилыркаартә еиҧш, акгьы изҳәаӡом.

Ииҳәо иаша, ма ииашам,
Акгьы агәхьаа зынӡа икӡом.
Иара иауҳәар ус дышиашам,
«Иуҳәо иашоуп», иҳәаӡом.

Еснагь дахоит иара итәашҟа,
«Итәы» ҳәа ак шыҟам ибаӡом.
Насгьы игылоу иҧшуа ишҟа,
Иара ишихыччо ибаӡом.

***

Иааимаѡ-еиматҷаан идды-маҷәысит,
Қәа цырақәакгьы нкаҧсеит.
Атцыкь, атцыкь сханы ихысит,
Адыд сацәшәаны сгәы нҭыҧсааит.

Иақәырццакны амра аацәыртцит,
Ашәахәа хаақәа нкаҧсеит.
Сызҵагылаз атцла снытцтцит,
Сыѡуа, сыѡуа аѡныҟа сцеит.

Амшын

Амшын, ууаигәара сынхоит,
Уаҟа анхара сгәаҧхоит.
Уаҟа ибзиоуп аҳауа,
Уи азыноуп изсызҳауа.

Ара иианы зыҧсы зшьаз,
Агәабзиара зырҳаз,

Дгәырҕьатҷәа иҳәоит данцо:
«Истахӡамкәа ауп сышцо».

Аҧсшьара аниауа ҽааны,
Иҧсы ишьахуеит уи дааны.
Амшын, иушьцылаз уара,
Дуывсны дызцом даҽеаҷьара.

Араҟа ҽенак аҧсшьара,
Шәымшҟа рзацнатцоит дара.
Убас иазҳауеит рымч-рылша,
Уаргьы иутаауеит есымша.

Сара ууаигәара сынхоит,
Ара анхара сгәаҧхоит.
Ҳамҭас уахьситаз Анцәа,
Сара сыҟоуп сгәырҕьатцәа.

***

Аҧсаӡ гылоуп иҧшӡаза,
Хәмарга хкыла ирхианы.
Сара сгылоуп ааигәаза,
Ашәа сҳәоит сыбжьы ҭганы.

Ашәа сҳәоит сыҧсаӡ азы,
Ашықәс ҽыц иаҳзааиз азы.
Ашәа сҳәоит астыҧха лзы,
Атцаа Бабаду изы.

Ашәа сҳәоит сара шәа шәзы,
Сара сѡызцәа хәычқәа шәзы.
Ашәа сҳәоит адуцәа шәзы,
Ашәа сҳәоит зегьы, зегь шәзы.

Ҽаанбзиала шәнеилааит зегьы,
Шәгәырҕалааит шәара есқьынгьы.
Бабадугьы асҭыҧхагьы,
Шәара шәеиҧш, сгәырҕалааит саргьы.

Мышәи Хәыжәи

Иҟан мшәык, иара иахьҙын Мышә,
Уи нхон ихәытцалан анышә.
Иаман аҧа изахьҙыз Хәыжә,
Уи иаганы иҟан ахәыжә.

Ес ҭагалан Хәыжә ан Мышә,
Илбаалон иаманы Хәыжә.
Иццықәреи ахьҭагылаз Тышә,
Ицалон дарсны атрышә.

Нас итцегь иласкьон Мышә,
Мышә ахьцалак, иацын Хәыжә.
Атцыхәтәан, изнеит Шьапажә,
Аццықәреи леимтцазт, ирфеит ижә.

Абас ахы шабоз Мышә,
Ишацыз аҧагьы Хәыжә,
Аамҭа цеит, нас Мышә анажә,
Иеилаҳаит иара аццықәреиажә.

Аарла иҩагылан Мышә,
Абасгьы анаҳәеит Хәыжә:
«Сара сеилаҳаит аццықәреиажә,
Исзааугароуп, уара с- Хәыжә.»

«Бзиоуп» - аҳәан, ицеит Хәыжә,
«Санажә сҧа сабоит», - иҽхәон Мышә.

Мхык ахьылаз, амбаҙеит Хәыжә,
Амхқәа ларымтцеит Тышә, Шьапажә.

Ашьшьыҳәа ишнеиуаз, Хәыжә,
Уи амҩан иабазаап ажә.
Иакын, иалнахит ахәажә,
Уи аҟаабжь иаҳан Шьапажә,

Дҩахьҙаны ишьит Хәыжә.
Уи аниаҳа, дгәыргьеит Тышә.
Иҟалаз анаҳа, Мышә,
Инеины инхәытцалт анышә.

Ашьапқәа арбзалап Мышә,
Иара ахьхәытцоу анышә…
Аҕьычра ишашьҭаз, Хәыжә,
Ишьит Шьапажә, изтәыз ажә.

Сара ақытаҷы сынхоит

Сара ақытаҷы сынхоит,
Уа анхара бзиа избоит.
Аҳауа ыҟоуп ицқьаҙа,
Уа сара сгылалоит шьыжьҙа.

Сан ажәқәа анылхьо убра,
Аҳәарақәа сылшоит рыкра.
Данрылгалак, урҭ рхьара,
Ажәқәа ҭысцалоит хара.

Уаантәи саныхынҳәлак сара,
Аҳәарақәа ҭысцоит убра.
Урҭ ахкаара итатцаны,
Сааины слатәоит сара аҩны.

Убарҭ рыдагьы убра,
Адҭақәа сыдырҭар сара,
Смаашьакәа инасыгзалоит,
Нас сара сабду сирԥехәалоит.

Ҟаих

Саныхәыҷыз ҷьмақәак ҳзанын,
Усҟан сара сыхьчаѳын.
Дара ирылан ҷьма дук,
Иара иаҷан ҧатца дук.

Атәыѳақәа ашьҭахь ихан.
Ақәра аман азы иххаан.
Хьзыс иаман иара Ҟаих,
Уи иазырҳәон: «Ажәи-жәых».

Ахәмарра иашьцылан иара,
Зны-зынла сахәмаруан сара.
Ирыҷәгыла уи ашьапқәа,
Инеинаҳҟьарц ҳа ҳахқәа,

Ипҧан, сапҧхьа иаангылон уи.
Аха Ҟаих са сзацәшәари!
Уи зынзакгьы иқшазомызт,
Уи азыҳәан сацәшәазомызт.

Сақәтәалон лассы-лассы,
Мапгьы скуамызт изҭаху рзы.
Уи ҳанақәтәо аҕәрагь ҳкзомызт,
Аѳтәыѳак ҳкыр, акгьы аузомызт.

Аѳныҟа сара санаалоз,
Ҟаих сақәтәаны ауп сшаауаз.

Абас иахьыҟаз иара,
Ҟаих сгәалашәоит сара.

Арашь

Сара сҷеы иахьзыртцеит, – Арашь,
Иадҷасҳәалоит иара агәашь.
Уи санақәтәо аҷеарххоит,
Ажәѳан ахь иара еихоит.

Иаҭахуп ажәѳан саннаҟьарц,
Уи ажәѳан санҟьаны сашьзарц.
Иара рашьҭәкьоушәа абоит,
Убри ала са саршәоит.

Иара рашьыз аҭаххар,
Иалшазом сара сацәшәар.
Усҟан с-Сасрыҟәахоит сара,
Исылшоит с-Рашьгьы абжьара.

Ҷыгәи Наалеи

Ҷыгәи Наалеи еиқәлацәоуп,
Партак аҷы дара иеицтәоуп.
Ҷыгә дҷыгәза есымша дтәоуп,
Наала даара ллеишәа цәгьоуп.

Дипҧырхагоуп Ҷыгә дахьтәоу,
Ҷыгә иҭахзам ла дызҷқәоу.
Уи длызгәааны хазы дтәалоит,
Наала днаалоуп, уахь деихоит.

Анаалара игәалырҧхоит,
Ианеинаала, иҧшʒахоит.
Аха Наала ҧхьа дызҿыц,
Деиҭаналагоит зегьы рҿыц.

Наала днаалоуп азы абра,
Аиҭа иеинаалоит дара.
Аҩныҟа ицоит иеицны,
Дара рнапқәа еибаркны.

Наала, ибаҳҳәоит ҳара,
Блеишәа бырцәгьар бара.
Дбыцәгылар Ҷыгә хараʒа,
Бынхоит ҩызада бзаҭәʒа.

Ушьҭа Ҷыгә иеиҧш, баргьы бҿырҷыгә,
Баргьы ибзырҳәалар: «Ачыгә»,
Нас аҵара мариахоит,
Артҵаҩцәагьы быргәаҧхоит.

Мавр

Мавр ҳәа исыман сара лак,
Уи сыманы сынҭытцит ҿенак.
Қәрала Мавр зынʒа ихәычын,
Аха уи даара саҭахын.

Ҳашлеиуаз, иааҳзытҷьеит ла дук,
Лаба хәычык, ма лаба дук,
Сара искызар, нас убра,
Сааигәа иаасышьҭʒомызт иара.

Аха акызаҵәык сыкʒамызт,
Мавр хәычуп ҳәа агәхьаа акʒамызт.

Изымбаʒакәа иара злаа,
Сара иаасзытҷьеит уи ала.

Исывагьежьуа Мавр убра,
Сыхьчара иаҿын иара.
Ала ду ангәамҭ Мавр акит,
Аха сааныжьны имцаʒеит.

Мавр кыднаҟьеит уа иашьырц,
Нас са сышҟа иҩт сакырц.
Мавр ҩаҧан, уи ахәцә акит,
Ала ду аҧсы еибакит.

Аха Мавр ахәцәа ахьакыз,
Иакын, иаунамыжь ишакыз.
Убасҟан сара сыҩны снеин,
Игылазшәа сзы имазеин,

Иалагалаз ааида аҵәҩан,
Иаалхны, абҕа иласырбан,
Аҿыласырхеит ирҕәҕәаны,
Ианааха, ицеит иҳәҳәаны.

Маври сареи, нас ҳаицны,
Ҳамҩа ҳақәны ҳцон ҳласны.
Мавр ауал иақәыз нагʒаны,
Иахьсыцыз, игәырҕьон саҭахны.

***

Ҩнык аҿы ҳаицынхоит,
Ҳаҧсуааруп ҳара.
Ҳҩыцьагьы ашкол ахь ҳцоит.
Иаҳҵоит аҵара.

Лара аурыс школ дҭоуп,
Доурысхеит лара.
Аҧсуа школ са сҭоуп,
Саҧсуоуп сара.

Рыцҳарак ҳахьит абра,
Аҧсшәа лызҳәаҙом.
Аурысшәа сҳәоит сара.
Аха исҳәаҙом.

Ҳаҧсуаазар ҳара,
Аҧсшәагьы ххәалап.
Уи ала ҧхьацара,
Нас имариахап.

Аҧсышәала ҳара.
Ҳамцәажәар ҧхашьароуп.
Абри жәдырроуп шәара,
Уи адырра ҳахәҭоуп.

***

Ҳара ҳнапқәа еибаркны,
Смаҭацәеи сареи абра,
Ҳахәмаруан иаҳгәаҧханы,
Аха ргәы ахшәеит дара.

Ирҭаххеит хара ицаны,
Ихәмарларц дара убра.
Аха сара уи мап ацәкны,
Цьаргьы исымгаҙеит дара.

Избан акәзар, дара хәычқәоуп,
Ахара сара изгаҙом.

Сара абдугьы ус сыхәҭоуп:
«Аха шәдухар, мап сҳәаҙом».

Еснагь хара шәызгалоит,
Аҭыҧ ссирқәа шәсырбалоит.
Аха уаанҙа ара шәаанхоит,
Ҳгәара хәмарырҭас ишәызхоит».

Алеишәацәгьа

Даара илеишәа цәгьан иара,
Дызиаайуа иҧҟалон убра.
Урҭ зынҙак рыгәхьаа икуамызт,
Датцахар ҳәа уи дшәаҙомызт.

Уи ас дшыҟаз идырт Гәадоу,
Ашкол дҭаҙам иара иаҟароу.
Ахәычқәа зыпҧҟаз, иара дипҧҟеит,
Убра ибжьы рдунагьы дагьқааит.

Нас даацәажәан, уа Гәадоу:
«Иубома, сара сзаҟароу?
Хәычык данупҧҟа даҽа зны,
Усышьҭуам аѳныҟа уеибганы».

Уи аахыс аамҭа акыр цахьеит,
Алеишәацәгьа цәгьарак ҟаимҭеит.
Избанзар, идыруеит иара,
Ацәгьа иур, ихьуа убра.

Ахәычқәа дрыцуп есымша,
Аха идирбаҙом илша.
Идыруеит иеиҳа зылшо,
Дахьыҟоу иаргьы дзыцәшәо.

Аапҭхьара

Уааи Аҧсныҟа, сҩыза иаша,
Уааи Аҧсныҟа, сузыҧшуп.
Сара сгәакьа, сызкәыхшаша,
Убара са сзы имшуп.

Аҧхара ықәлеит аҧсабара,
Ишубо еиҧш, ушьҭа ҧхынроуп.
Аамҭагь ааит аҽыкәабара,
Аха макьана аҩны стәоуп.

Сынтәатәила амшын сҭамлацт,
Сынтәа умааиргьы уахь сцаӡом.
Амшын аҟәараҭцәҟьа сықәымгылацт,
Уахь анеира сгәаҧхаӡом.

Уара уанааилак, ҳәарада,
Ҳара амшын ахь ҳаиццалоит.
Усҟан саанхом гәырҕьарада,
Арахь уааира са сазгәҳәоит.

Уааи, Аҧсныҟа, сҩыза иаша,
Уааи, Аҧсныҟа, сузыҧшуп.
Сара сгәакьа, сызкәыхшаша,
Убара са сзы имшуп.

Ацхыраара

Сара сҩыза бзиа Мираб,
Ааигәа идунеи иҧсахит иаб.
Игәылацәа имхы рцәаҕәарц,
Уаҭцәы иргәиҭоуп уахь ицарц.

Аха ихимҟьаӡацт аҟәынҷь,
Иҩны дзымтәаӡеит иара ҭынч,
Аҟәынҷь хиҟьарц убрахь дцеит,
Уахь дахьцоз, сара дызбеит.

Убасҟан сицхраарц исыӡбеит,
Уахь сишьҭаланы саргьы сцеит.
Ҳлеивагылан ҳҩыҷьагь убра,
Хәлаанӡа аус аауан ҳара.

Ҳус ҳагьалгеит илашьцоны,
Нас аҩныҟа ҳцеит ҳаицны.
Игәылацәа леир уаҭцәы,
Ркәаҭанқәа ҭцаҳәаны,

Амхы инхылоит ицәаҕәо,
Аҟәынҷь хызҟьаз уа ҳарҽхәо.
Иахьа сицымхраар сара,
Дзалгомызт аҟынҷь ахҟьара.

Аицхыраара бзиоуп зынӡа,
Уи азы шәыҟаз шәыхиаӡа.
Уи еиҕьу акгьы жәбаӡом,
Усҟан рыцҳак дҟалаӡом.

***

Аҽага кыдгылан аҭӡамц,
Зынӡакгьы имҳәаӡакәа амц,
Агәыла ҽиҭит: «Аҽага кыдх,
Алааҧк ҩеиуеит, абз ҟьашь ҭых!»

«Еиҕьуп, алааҧк сафар абра.
Аҽага скыр аҭкьыс сара».

Аҽага шьҭимхит, ас иҳәан.
Алаагҧк уи ишьҭалан иааyан.

***

Аҽага ркит иеиҳабацәа,
Дара иеиқәгәырҕьон, игәырҕьаҭцәа.
Иара дрыхәаҧшуан, ус дтәаны,
Иашьҭахь инапқәа ћаҭцаны.

Иара устцәћьагьы дхәыҷзам,
Аха аҽага – иҭахзам.
Убри иашьцәа иаҧхьа ирҳәеит,
Аха усћан, иара дыҳәҳәеит:

- Сара макьанаҭцәћьа схәыҷуп,
Аҽага сшәыркыр ҧхашьароуп.
Абри жәдыррацы шәыхәҭоуп,
Шәара саҭкьыс шәеиҳабацәоуп…

Дара ран рхәы ћалҭцан шьыбжьон,
Ашьшьыҳәа, иеидтәаланы, акрырфон.
Уажәы, араћа, иҳәатәуп,
Иара ишимҳәаз: «Са схәыҷуп».

Сиеҭцәахә

Сиеҭцәахә кыдуп илашаза,
Хыхь ажәҩан аҽы иҳаракза.
Сара адгьыл сықәуп сыҧшзаза,
Сиеҭцәахә аиҧшҭцәћьа слашаза.

Исҭахуп, сиеҭцәахә ахь сцарц,
Икыдхны адгьыл ахь иаазгарц.
Убри сылшартә ааигәаза,
Анцәа суҳәоит, сахьыгза.

Ухазы

Иахьа аҧсышәак уҳәазар,
Иуҳәеит ухазы.
Иахьа бзиарак ћауҭцазар,
Ићауҭцеит ухазы.

Иахьа ҩызак дурҳазар,
Дурҳаит ухазы.
Иахьа аҕак дурҳазар,
Дурҳаит ухазы.

Иахьа иуузар, иулшаз,
Иулшеит ухазы.
Ианакәзаалак, уиашаз,
Еиҕьуп ухазы.

***

Аҭцәа еиҭасҳаз снапала,
Уннакылартә иазҳаит ухәнар.
Аха цырак ауп иҽала,
Нас иҭцегь ҽалап, цқьа иазҳар.

Иаабаразы уи агьама,
Ҭаацәала цыракгьы ҳазхоит.
Уи азыҳәа, иара сыма,
Аҩныћа сықәланы саауеит.

***

Ақалақь аҽы ашкол стартцеит,
Сани саби иргәаҧхан.
Раҧхьа саннеи, сара сгәы шьҭытцит,
Ашкол даара истаххан.

Дук мыртцыкәа цәгьашәа сгәамтцит,
Уи ақалақь школ сгәы ахшәан.
Цәгьаӡа сгәамтцит, нас сагьҭытцит,
Аҧсшәа схашҭыр ҳәа сацәшәан.

***

Ақалақь ахьтә ақытахь,
Сара сгәырґьо, сааит уаха.
Атцх анҧахҿ ауп, аиарахь,
Ҳара ххы анҳарха.

Ҩ- каруатк ауадаҽ игылоуп,
Дадуи нанду ахьиауа.
Сара дара срыбжьагылоуп,
Исыздыруам, рыуа сызкәиауа.

Аҟыршы шыскыз

Иҽыкә- ҽыкәуа аҽыршы,
Атцәҩан икәтәан аҟыршы.
Ирхҩа ишыскыз сара скаршә,
Иршәны аҧхьа уа ианкасыршә,

Ус снавалеит сара чыкәк,
Хаҳәы хьшәашәак сашьтахь ныкәк.
Аҟыршы артцуқәа абеит,
Акакала илбаанадеит.

Артцуқәа зыдҽаҳәалаз арахәыц,
Иабаӡомызт, иаҟаран ахәыц.
Арахәыц зхаршәыз алаба,
Ианыҩҧыр ауми, ианаба.

Аха иаманы иаузцахуаз,
Уа иааныскылт, ишҧырпҧыруаз.
Мчыбжьык аҟара иҟан ус,
Аблақәа хызҩеит сара, нас.
Ахьшькра сцаразы сыӡбеит,
«Ахьшь зегь раҧхьа, искып», - сҳәеит.

Ахьшь шыскыз

Хьышькраҳәа Амбараҟа сцеит,
Ҭыҧк сыҧшаан, қьалакгьы ҟастцеит.
Уаҟа сыката насырст,
Сантәа, уа ахышә сынкылпҧшт.

Ажәҩан иалаз ачарпҧсаақәа,
Улымҳа итамсуа рбыжьқәа,
Есааира ихала, ицон,
Убарҭ иахьрылаз, хьшьыкгьы збон.

Сҟыршы зыкәтәаз алаба,
Ахьшь ихаз, уа сҽамырба,
Иаакылхны, исыртцысит,
Сара сахьтәаз сҽысмыртцысит.

Ипҧыр-ҧыруаз аҟыршы,
Ахьшь ихаз уи ианахьыпҧшы,
Аҟыршы акырц сыкаҭ иаст,
Абас искит, шьҭа ицааит.

***

Аибашьра анцоз Аҧсны,
Са сдуҙамызт, схәыцын.
Рҳәоуи руси еиқәшәаны,
Сашьцәа аибашьра иаҿын.

Аҕа дықәырцеит дыцҟьаны,
Аҙәырԥы иақәыртцеит рхы.
Аитә дҳақәлахыр дааҳәны,
Саигҙома, саргьы схы?

Дыҟами сара сеитцбгьы,
Уи макьана дыхәыцуп.
Аҧсны хьчатәуп, иахьеиҧш, уатцәгьы,
Уатцәазы иаргьы дыхиоуп.

Абас мацара Аҧсны,
Иҳахьчалароуп есымша.
Аҕа дҟалароуп дшәаны,
Ишьҭытцлароуп ҳахьҙ-ҳаҧша.

Маиҟәацтәи ахаҳә

Икыдцала Аҧсны анырк,
Иумаҙам ҳәа уа ҭоурыхк.
Ианшы, Маиҟәаҧтәи хаҳәык,
Уи иаацәырнагеит ҭоурыхк.

Зегьы ирбеит уамашәа,
Шьоукы ирҳәеит: «Краҳәоушәа».
Аха уи иаҳәаз рацәан,
Мап ацәызкуаз ҳаҕацәан.

Ари аус еимаркт-еиҿаркт,
Цасҳәагьы цьоукы еицаркт.
Нас еиҳараԥык еицҿак,
Иаламтцакәа уи мыцрак,

Ара аиаша шьақәдыргылт,
Аиаша мԥагьы инангылт.
Атцара уаа зегь еицҿак,
Ҳҭоурых иацыртцеит шьаҿак.

О, Маиҟәаҧтәи уара, ахаҳә,
Уара уеиҧш иҟоуп, егьа хаҳә,
Ҳара ҳҭоурых змоу итцәахны,
Макьана иззымҳәац иаахтны.

Урҭгьы аацәыртцып мышкы зны,
Ҳҭоурых ҿаҿаҙа ирынны,
Ас уахьцәажәаз, итабуп,
Имцәажәацгьы ҳарзыҧшуп.

***

Схапыц митәык имтцысҙакәа,
Аҿыц авиаара иаҿын.
Саргьы араҟа сымтәаҙакәа,
Аҳақьым иахь ицатәын.

Сара уахь сцеит сымшәаҙакәа,
Иагьытцысхит схапыц итцысуаз.
Уи аансыжьыр, итцыхҙамкәа,
Сыҧшҙамкәа акәын шсызҳауаз.

Алабжьара

Зны шәаасзыʒырҩи, саҧхьаҩцәа хәыҷқәа,
Шәеицҿакны шәлатәеи, шәырҩахеи, шәыхқәа.
Ишәасҳәоит, абраҟа, сара уажәы,
Шәара шәзыцәшәашеи, шәызцәымшәашеи ртәы.

Аҧсҭазаараҿ иахьа аҧсы ицәшәоит,
Уи мчы имоушәа ӵьоукы ирҧхьаʒоит.
Аха шәицәымшәан, зынʒакгьы аҧсы,
Уи дҧырхагаʒам, ихыҵхьеит иҧсы.

Анышәынҭра шәавсны шәцозар шәара,
Акгьы ыҟаʒам ара шәзыцәшәара.
Ак ыҟоушәа ӵьоукы ҳдыршәахьеит,
Уи жәытә аахыс ҳара ҳҿынʒа иаахьеит.

Ақәыӵьмақәагьы шәырцәымшәан зынʒа,
Ауаа рҿырцәырыхьчоит ишцаҵәҟьогь имҩас.
Амшәгьы шнеиуа, амҩан шәаниар,
Ак азумур, иалшоит, инувсны ицар.

Аматгьы уаґрамгылар, ицҳауам,
Уанаґрагыла, имцҳаргьы ауʒауам.
Шәара шәзыцәшәаша ауаҩ иоуп, ижәдыр,
Шәзыцныҟәо деилышәкаа, ҿеишәа дыжәдыр.

Пыжә икарпыжә

Ҳара ҳфырхаҵа хәыҷы Пыжә,
Сынтәа илеиҵеит акырпыжә.
Ишааз, ҵәаҟьала ирашәеит,
Уи нахысгьы зынʒа дымтәеит.

Иҿага аашьҭыхны ирашәон,
Дшырашәоз, убра иааилашәшәуан.
Иаиҭалон аарҩараз, аʒы,
Даашьомызт, илихуан аҧхʒы.

Иааҧсара иҧылеит Пыжә,
Аҟәараш еиҧш, акырпыжә,
Акалаҭ иаҟараны,
Иҿалеит ирацәаны.

Пыжә иҩызцәа еизганы,
Дамеигʒакәа иссаны,
Асаан дуқәа ирынҵаны,
Ашьашәыр аҿы итәаны,

Игәырґьаҵәа уа ирфалон,
Изфаз, гәаныла ирҳәалон:
«Пыжә икырпыжә бзиа иаабоит,
Ҳаҧыхьа, ҳаргьы иҟаҳҵоит.»

Бақи аҟабақи

Дхәыҷуп макьана ҳара ҳ – Бақ,
Иара ашкол ахь дымцаʒацт.
Агьама имбацт аҟабақ,
Ижәны ишырфогьы имаҳацт.

Иахьҿаз аниба, аҟабақ,
Иҿихырцы иҭаххеит.
Дҩықәгыланы, ишьҭаз абак,
Ӵьабаа мбакәа илбааигеит.

Аҳәызба ааганы убра,
Чанахк ианиҵеит иссаны.

Сак ааних ифарц иара,
Иҟоу џьимшьози, ихааны?

Данынацҳа, уа аҟабақ,
Агьама игәампҧхаҙеит зынҙа.
Иҟабақ-са каижьит Бақ,
Ишигәампҧхаз, иҳәеит имҙа.

Уажә, Бақ ихьыз иан илаҳаит,
Уи лызхаратцәҟьагьы дыччеит.
Гәынчыхь ажәакгьы илмырҳаит,
Лгәы ишалсызгьы илмырбеит.

Иан даалаган аҟабақ лжәит,
Бақгьы изхаратцәҟьа ифеит.
Изааҙарызеи?Игәаҧхеит,
Ишфатә бзиатцәҟьоугьы ибеит.

Иахьа инаркны ҳара ҳ – Бақ,
Ижәны ишырфоз, еилиргеит.
Ҩазны иҽихҙауам аҟабақ,
Уи азы, иан агәра лиргеит.

Амбара

Аҳәаанхытцтәи ахәыҷгьычцәа,
Ҭыпҧс урымамзи, уара!
Уахгьы-ҽынгьы дара мыцәа,
Иаҽын ахәыҷқәа рҙара.

Ирҙоз ахәыҷқәа еидкыла,
Аатцәақәа ирҭатцаны,
Уара уахь иааргон мчыла,
Уа ирыман итцәахны.

Нас амшынгәы ихышьшьыла,
Ус аҕбақәа аауан арахь.
Ирҙоз ахәыҷқәа неидкыла,
Идәықәыртцон амшын агәахь.

Амшын нырцә дара ахьнаргоз,
Аџьармыкьақәа дыртәуан.
Уаҟа еизон дара аазхәоз,
Иаазхәоз, ирыма ицон.

Иргон дара матцуцәас ҳәа,
Акыр змақәаз апҧашьацәа.
Иргон дара еибашьцәас ҳәа,
Иишан аз аибашьраз Анцәа.

Урҭ анацәа зхәыҷқәа рҕьычыз,
Ишырхәыцуаз, ирхыпҧсаауан.
Нас ишҧаруаз, урҭ ирымчыз,
Дара ишрылшоз ишәиуан.

Рышәи уқәшәама, иҟалазеи,
Иумамкәа хәарҭара
Амшын аҽықәан ушьтамхеи,
Уалхәдааны уа уҧшҙара.

Ахьырч ҳәа аҟәара иқәсуа,
Амшын Еиқәа ацәқәырпҧақәа.
Ан рыцхҳацәгьа згәы итасуа,
Уа дтәоу џьушьап, лара дгәынқьуа.

Амандарина хҭаауеит

Ҷақ-ҷақ,, ҷақ-ҷақ,, ҷақ-ҷақ,
Амандарина хҭаауеит.

Ҳаб иҳадитцеит «ишәҭаа» ҳәа,
Ԥсоу иганы иҭиуеит.

Уи иаҭнихуа аԥара,
Иара аҩныҟа ииаигоит.
Уи ҳазхауеит ҳҭаацәара,
Иаҳфоит, нас ҳаиланаҳәоит.

Ҷақ-ҷақ,, ҷақ-ҷақ,, ҷақ-ҷақ,
Амандарина ҳҭаауеит.
Ҳаб игәы иҭоуп иҭиип ҳәа,
Уи ҳаигәыргьа ҳшәаҳәауеит.

Шәара шәзы

Шәара атцара шәсыртцарц,
Исыʒбеит атцара стцарц.
Сҭалан аинститут сара,
Салгеит абри атцара.

Аус зуан убри нахыс,
Хынҩажәа шықәса санырхыс,
Нас сара сцеит тәанчара,
Сагьалагеит ус аҩра.

Сара соуми шәара шәтәы,
Шәара шәоуми сара стәы.
Сара сыҩуеит, шәара шәзы,
Сара сыҟоуп, шәара шәзы.

Атцх ҭынч

Иҭынчуп атцх, бгьык цысуам,
Лакгьы ашьҭыбжь уаҳауам.
Ҟарматцыскгьы шәаҳәаʒом,
Абгақәа рыбжьгьы гаʒом.

Сахьиоу сзыцәом, сҳәыцы-мыцуеит,
Ашьыжь ашара сазыԥшуеит.
Мчыла шаанʒа исычҳап,
Шар, ашкол ахь сыҩуа, сцап.

Аеши, сареи, сани

Ара цла иахьықәыз аеш,
Уи нақәшәеит сара сылаԥш,
Акакан ҷнаршәшәон аппаҳәа,
Сара исыҟәшәон аттаҳәа.

Абар, исырҭәит сшәыра,
Иалагеит аилашәшәра.
Сара сдәықәлеит аҩныҟа,
Сан дтәаны дсызԥшын, уаҟа.

Акакан аҩны иназгаз,
Сан илыстеит, уи дшаасԥылаз.
Ианласҳәа ҟәшәашьас иастаз.
Лкьатеиах ԥҵәон, уи дшыччауаз.

***

Ҳара ҳажә хьоит азы лассы,
Иара иатцнацеит аҳәыс.

Имиц аҳәыс сыхьчаразы,
Схы иадыстцеит иара батәыс.

Сҳәыс ахкаарахь изгалоит,
Аҳаскьын азаазгалоит.
Амлеи ахьҭеи иасыркуам,
Ан иатцаргьы са изуам.

Избан акәзар, шьҭа иазҳаит,
Аиашьа ииуеит лассы.
Иара хәычҳам, иеиҳабхоит,
Ан иатцалар, ҧхашьарахоит.

***

Сахьынҭытцлак, ҧшҙароуп, ҧшҙароуп,
Пшҙарак агны избом цьаргьы,
Избанзар, Анцәа иҭыҧ ауп,
Аҧсны сиҭеит схаҭагьы.

Анцәа, Аҧсны са иансиҭа,
Саргьы сықәлеит саҧсаны.
Анцәа Ду ари ангәеиҭа,
Дныҳәа-ныпҧхьан, дцеит дҧырны.

Иахьа сынхоит Анцәа иҭыҧаҷ,
Патугь ақәстцоит сахьынхо.
Сыҟазшьа ҭоуп иара игәатцаҷ,
Дахьирхәуеит, сара исыгәтасуа.

Ҷышьи ақәҷышьи

Аҟәарҭи ақәҷарақәеи,
Неиуан еицрыҧсса.
Дара Ҷышь игәалымҭеи,
Дрышьҭалт дыҷҟьаса.

Иаманы ақәҷарақәа,
Ишнеиуаз аҟәарҭ,
Илымуит дахьымҙакәа,
Дынрыласҭ убарҭ.

Лара қәҷышьк ааныл кылеит,
Зынҙа ирҕәҕәаны.
Уи шьны инышьҭалтцеит,
Лара лшьапаҟны.

Ақәҷышь иҧсыз анаагәалҭа,
Аку-ку дыҳәҳәеит.
Ақәҷышь аҧсра зхарада?
Ианлазҭаа, акгьы лымҳәеит.

Ла илдырит изхаразгьы,
Уаҳа акгьы лымҳәеит.
Даҽазны ишылымкуазгьы,
Гәаныла илҳәеит.

Убри нахыс ақәҷарақәа,
Лара илыкҙауам.
Илшьыз лшьит, илзымдыркәа,
Уаҳагьы илшьуам.

Асы леиуеит

Асы леиуеит аҳәатаҳәа,
Ҳара ахәмарра ҳаҷуп.
Ҳашҟа иааиуеит акатаҳәа,
Ҳҩызцәа рыцлара иаҷуп.

Асы леиуеит, асы леиуеит,
Ҳара сеигәыдҭа ҟаҳҵоит.
Амра ҧхаанӡа ҳа ҳахәмарлуеит,
Амра ҧхар, иӡыҵны ицоит.

Ҩыцьа ахәычқәа

Пшьала илеиуеит ақәаҧсата,
Аҧса аҵаҟа ахәычқәа натәа,
Еицәажәон ҭынч убра дара,
Аӡәы иҟаиҵеит азҵаара:

- Иабантә аанаго абри ақәа?
- Абри узымдырӡеи, абаақәа?
Ажәҩан ишкылсуа умбаӡои?
Уи ахыб хазар ҟамлаӡои!

Сеигәыдҭа ҟаҳҵон

Иаха ипашәӡа иҳазлеит асы,
Атлақәа гылоуп рымахәқәа шьҭассы.
Смаҭацәа ашьыжь игылан лассы,
Идәыцәлеит сеигәыдҭа ҟарҵаразы.

Асы илоуп, сеигәыдҭа ҟарҵоит,
Дара гәырҕьоит, ихәмаруеит, иччоит.

Убысҟан, сыҽсызнымкылазт убра,
Иахьыхәмаруаз, сынрылалеит сара.

Ари збаз смаҭацәа гәырҕьон убра,
Исыкәшан сыркит, еидгылан дара.
Ҳгәырҕьатцәа сеигәыдҭа ҟаҳҵон ҳара,
Са сзаҵәын, зегь еидгылан дара.

Нас сыззаҵәызеи, убраҟа сара,
Акәа ҫтаршәны саманеи, са схәычра.
Ахәыҷқәа, убраҟа, сеигыдҭа ҟаҳҵон,
Ҳара зегь, убраҟа, ҳгәырҕьон, ҳаччон.

***

Сара сахьынхо Аҧсноуп,
Амра ахьгылогьы ароуп,
Иара ахьҭашәогьы ароуп,
Амра зтәугьы сара соуп.

Аха ацҧхьқәа хара ицоит,
Иара назқәыпҧхо зегь арҧхоит.
Иарпҧхалааит адунеи зегьы,
Сара дахызбааӡом аӡәгьы.

Март ааба

Март ааба иныҳәа дууп,
Ҳара ҳанацәа зегь рзы.
Ҳашьҭхыс ҳкәашароуп, ҳшәаҳәароуп,
Ҳгәырҕьароуп урҭ рымш азы.

Иҳаргәыбзыҕроуп, иҳарлахҷыхроуп,
Излаҳалшо ала дара ргәы.

Ҳа ҳала игәырҕартә иҟаҳҵароуп,
Рыгәқәа шьҭаҳҳроуп мыцхәы.

Ашәҭ шьытҵәрақәа ҳгәыдыҳәҳәала,
Ҳара иаагароуп дара рзы.
Ргәырҕаратә лаҕырӡ рхыҳәҳәыла,
Илаҳашьҭроуп иахьыкәкәа рыӡгы.

Иахьа март аабоуп, иныҳәоуп,
Ҳара ҳанацәа зегь рзы.
Ҳара ҳала дара ныҳәоуп,
Ҳара иаҧсоу хәычқәоуп азы.

***

Аҧҭақәа инарывыччан,
Ицырцыруа амра цәырҵит.
Иара ас пашә инақәычҷан,
Митәык ахмыртцкәа иарӡыҵит.

Атцаа бабаду араҟа,
Идыргылаз ахәычқәа,
Амра иақәпҳаз, еиласаҟәа,
Иагеит, уи ашәахәақәа.

Уи иацрытцуаз «ашьа шкәакәа»,
Иацлан илеиуеит аӡы.
Ахьхьаҳәа иаанымгылакәа,
Иацла идәықәлеит аҩарӡы.

Аты

Акраатцуеит анкьаӡа зны,
Агәылшьап ус аҵахны,
Иҟоу зегь мҵәыжәҩа зманы,
Ықәхны, иҟаларц иаҳны.

Ари иаӡбаз нанагӡарц,
Идәықәлеит уи еибашьра.
Аҧсаатәқәа зегь ннартҷәарц,
Аҳра аиурцаз иара.

Аҧсаатәқәа ари раҳаит,
Дара адруҳәа, еицгылт.
Аты иаҳәан: «Исмаҳаит»,
Атцла агәаҩара иҵалт.

Аҧсаатә ааҟәымҵ еибашьуан,
Аиааиргь ргеит атцыхәтәан.
Аты ҭынч аҧсы ашьон,
Атцла гәаҩа иҵатәан.

Атцыхәтәан агәаҩа иҩытц,
Аҧсаатә иаарылагылт уи.
Рапҳьа иабеит амалмытц,
Иаҳәан: «Иҳацла закәи?»

Ара аҧсаатәқәа еизеит,
Рызынтәык еицҽак иҳәҳәеит:
«Ҳара аты ҳамбаӡеит», – рҳәеит,
Арҭ ирҳәаз иаргьы иаҳаит.

Аибашьраан уи аҿӡаны,
Атцла гәаҩа иахьҭатәаз,

Иара ҧрит уахь еиханы,
Иацәшәон иара аҧс инхаз.

Атцла гәаҩа итатәоуп,
Итытцуам уи адәахьы.
Крыфара ианцо, хәлар ауп,
Дәык изыкәпҧшуам игәағьы.

Атцла гәаҩа итпҧрааны,
Адәы икәлар, лашаны,
Аҧсаатә зегьы еизаны,
Инкарыжьуеит иара шьны.

Иахьа иҟазам агәылшьап,
Аҧсаатә тынчны ара инхап.
Ишырҭаху рыҧсҟәа ршьап,
Аҧсаатә гәырґьо ишәаҳәап.

Аты агәаҩара итатәоуп,
Алашьцара ахатәаны.
Алашарахь итытцыр, ҧсроуп,
Уаҟа итоуп аҧсы заны.

Аҧсшьара мшқәа раан

Сара сажәит, сыкәра ыҟоуп,
Ишааигәоу здыруеит шьта стцыхәтәа.
Аха сгәырґьатцәатцәкьа сыҟоуп,
Сара сыпҧсуазаргьы сынтәа.

Избан акәзар, сышьтахь бзиоуп,
Уажәгьы иаҷыми азҳара.
Уи иаанаго, сымҩа хируп,
Зынза исыкәзам ауп аҧсра.

Сгәырґьара амшқәа иреиґьуп,
Атцаҩцәа рыпҧсшьара мшқәа.
Усҟан сажәым, сара сыцкәыноуп,
Срыкәуп, срыцыҩуа адәқәа.

Сгәаратаҷеы еизоит, усҟан,
Ахәычқәа рацәаҩзаны.
Схы сыпҳьазоит дара срыкәлан,
Азәгьы сибом саапҧсаны.

Саамта сгәырґьатцәа исхызгоит,
Ахәычқәеи сареи ҳаицны.
Аҧсшьара мшқәа цар игәнызгоит,
Ианбаауеи? – ҳәа стәоит сыпҧшны.

Уажә сыҟазар, дара сраҟран,
Ашкол ахьгьы сымцалоз.
Атцара стцарын, ибзиан,
Сажәрагьы еиҳа импҧшзахоз.

Аха уи цахьеит исаҩсны,
Ушьта уаҳа ихынҳәуам.
Аҧсшьара мшқәа раан, са скылсны,
Амҩан сгылоуп, сыццакуам.

Стцыхәтәа анаарыуа, ныҳәак иеипҧшны,
Сара сапҧылоит сгәырґьатцәа.
Са сыҟазар, абзиа спҧеипҧшны,
Рыпҧсшьара мшқәа срыкәшәоит атцаҩцәа.

***

Адағь Аалзга инхыкәгылеит,
Ирырц атаххан.

Адаҕь Аалҙга инҭалеит,
Иара иагәаҧхан.

Аха уи Аалҙга измырит,
Иагон аҙы ахьцоз.
Иара зынҙак агәы мҭрысит,
Ицон абас шаҳәоз:

«Уахь ауп сахьцоз, сара усгьы,
Хьаасгьы сҟашәымҭан.
Уи аҙы сланагоит заагьы,
Изҭалеи, ҳәа шәымҭаан».

***

Саандақәа гәасҭарц шьыбжьоншәа,
Сара архаҟа сылбааит.
Ҷкәынцәақәак шнеиуаз срымбошәа,
Исывсны, сымҧахь имааит.

Саандақәа сышрываз, игәаҭо,
Адәаҽы бжьы - цәгьак саҳаит.
Еигәышәла ааида ак наҭо,
Саҽуп, арахь баша смааит.

Са сгәылак ақкәынцәа дрылоуп,
Изҭысуаз, иахирпҧоит уажәы.
Ақкәынцәа ҽымҭкәа игылоуп,
Дара рылаҕырҙқәа хыжжы.

- Изыхурҟьозеи? – сиазҭааит сгәыла,
- Арҭ аҽеқәа хәыржәоит, – иҳәеит.
- Нас ухәыци, гәы заҭәыла,
Ухәычра угәаларшәеи? – сҳәеит.

Абраҟа ҳҩыцьагьы ҳхала,
Ҳара ҳрықәтәалон аҽеқәа.
Арха зегь ҳтәымзи аамҭала,
Ҳаҩуа ҳрықәымзи, адәқәа!

Абарҭқәа зегь игәалашәан сгәыла,
Ашьшьыҳәа дынсыдҭны дцеит.
Ахәычқәа ирыма агәала,
Иеицны ҽыкәабара ицеит.

Минуҭқәак ҭит абри ашьҭахь,
Ачкәынцәа ирықәтәан аҽеқәа.
Имааиҙакәа са сымҧахь,
Иҩуа ирхысуан адәқәа.

Урҭ сара срыхәаҧшуа сгылан,
Исгәалашәон усҟан схәычра.
Гәаныла снеиуан, сраҧгылан,
Сҽеышьҭақәа идыргон аҧҟара.

***

Аҧсны данакәла ҳаҕа,
Ирҿагылт ҳабацәа, ҳтахцәа.
Ара иианымхеит иҽеырбо,
Идәықәыртцеит Аҧсны рымбо.

Аҧсны ирзалхҙуам акгьы,
Арахь идәықәлом зынҙагьы.
Ушьҭа ҳтынчны ҳанхалоит,
Атцарагьы ҳа иаҳтцалоит.

Ҳара ҳаҧшәымоуп Аҧсынра,
Аматц азааулауеит ҳара.

Арахь, уаҳа аҕа дзааҙом,
Ддәықәларгьы, ҳара ҳицәшәаҙом.

Арахь даиааиҙа дҭаҳархоит,
Ари иаргьы агәра игоит.
Уи азы иҿиртцысҙом,
Арахь уаҳагьы дааҙом.

С – Рада

Смаҭа хәыч с – Рада,
Беипҧш дызбахьада?
Хышықәса рыда,
Лхытцзом зызҳәода?

Итцегь беиҳаушәа,
Иҟоуп ба бҧышәа.
Ба быкәашашьа,
Ба башәаҳәашьа,

Дарбан ихнамхша,
Са сызкәыхшаша?
Рада хәыч, с – Рада,
Беипҧш дызбахьада?

Бцәажәо аҧҵаҳәа,
Ибҳәац неиҭаҳәа,
Бабду иҿапҧхьа,
Бнеиуеит зегь рапҧхьа.

Смаҭа хәыч с- Рада,
Схәарҭам, ба быда.
Сгәы ҟазтцарыда,
Нас бара быда?

Мап, бара быда,
Сгәы ҟазтцарыда?
Уаѽ дсымам, с – Рада,
Беипҧш дызбахьада?

Дахьыхандеилауаз сабду

Ипҧхастамтәкәа уи иаапҧсара,
Заапҧсара иацтцо исзаазгаз.
Сани саби, шәа шәаапҧсара,
Иахьа араҟа иҧьацаз.

Уи иснаҭаз, агәазҳара,
Мтцәыжәѽада сыпҧрыртә сҟанатцеит.
Уи иснаҭаз амч, алшара,
Ашәа хаақәа сзапҧнатцеит.

Шәа шәаапҧсара сапҧсахароуп,
Шәажәыр, шәызбароуп шәыртәаны.
Смаашьакәа, ара сынхароуп,
Исзырҳәартә: «Дааҙоуп дапҧсаны».

Сани саби «иҭабуп» ҳәа шәасҳәоит,
Абас ибзианы инхаз.
Шәа шәеипҧш, саргьы анхара сгәаҳәоит,
Сара иҟастцоит ишәцәынхаз.

***

Уара ахьчпаҧыр
Уа унеиуеит упыр-ҧыруа.
Урхысхьеит ашәҭ ҧшзақәа акыр,
Иаанхаз, урылоуп урфыѽуа.

Сара истахуп сухьҙаны,
Снапы алагьы ускырц.
Нас сызхара убаны,
Сара уаусышьтырц, упрырц.

Аха сара сызухьҙаҙом,
Сухьҙаанҙа уара уцоит.
Уара уҟазшьа сгәапхаҙом,
Умпрын, сызхара узбоит.

***

Ахьчпапыр неиуеит ипыр-пыруа,
Елана дашьтоуп дхәыр-хәыруа.
Илкыр лтахуп, аха дахьҙом,
Сзахьҙом хәа дтынчны ла дтәаҙом.
Ахьчпапыр неиуеит ипыруа,
Лара дашьтоуп дхәыр-хәыруа.

***

Аешьа хәыҷ сара дсымоуп,
Сара сатькьыс акыр еитцбоу.
Дкаҳа-бгало ҳтаацәа дҳалоуп,
Зегьы дцьаршьоит уи дызбо.

Зегьы реиҳа сара дсыцуп,
Сагьреиғьаишьоит сахьреитцбоу.
Сҳәатәы хеитцоит, сажәа дацуп,
Ус акәымкәа, иахьа сибоу?

Аха абра агәала исымоу,
Сара ирасҳәоит сызбалак.
Дызбалода, са сеипш, изгәакьоу,
Ҽааны ашкол ахь санцалак?

Сыгәра жәга

Сшәыкәныхәоит, сҩызцәа, сыгәра жәга,
Исзышәхәала: «Агәра га».
Исцәышәымтцәахлан маҙак,
Уи еитасҳәом, хабалак.

Шәажәа ашәындыҟәра итоуп,
Ауаҩ иаша убас ихәтоуп.
Шәажәа еитаган, исҳәом,
Уи зҳәо сара дысгәапхом.

Иара уаҩысгьы дсыпхьаҙом,
Зынҙак дызбаргьы ҟалаҙом.
Уаҩ иашак иеипш, сара сыжәба,
Сшәыхәоит сҩызцәа, сыгәра жәга.

***

Ашкол ахь ицоит ахәыҷқәа,
Итцәа ҟагьшьуп, дара рхаҷқәа.
Аха Саида дрымгаҙеит,
«Макьана бара бхәыҷуп», - рҳәеит.

«Сышҧахәыҷу, сдууп», - лхәеит,
«Сташәымтцаргьы зуҙом»,- лхәеит.
Саида илхәаз налыгҙеит,
Лҩызцәа дрыцны ашкол ахь дцеит.

Адиректор илхәаз иаҳаит,
«Ибзиоуп ибхәаз, бтаҳцап», - иҳәеит.
Ашкол дталеит лара, абас.
Атцара шылтцо, аабап нас.

Ақәасаб хәыҷы

Ашьха сыԥан, сыҧсы сшьарц,
Шьха ҳауала сара счарц.
Сцалон сара ныԥәара,
Аҧсабара абара.

Ҽнак исыҙбеит ус сара,
Шәарыцара ацара.
Усԥан, исеиҳәеит сара саб,
Иахьа҆ҷаауаз ақәасаб.

Снеины снагылеит убра,
Сазҧшны ақәасаб аара.
Ус иаакылсит ақәасаб,
Иазуны сгылоуп схы ҳасаб.

Сабцьар ақәкуп ақәасаб,
Нас инҭастцоит ауп ақәаб.
Аха маҷзак са саахәыцт,
Уи ашьра сара саԥәытцт.

Сабцьар сыршәит зымҩакы,
Сара сашьҭам да҆еакы,
Сара сзышьҭоу абароуп,
Ҽымҭкәа сызтәоу уи азоуп.

Иара гылоуп ахәда ҭҳәа,
Сара уа стәоуп акгьы мҳәа.
Уи анызба сызхара,
Исмыршәакәа ус иара,

Шьҭахьла сдәықәлеит сы҆ҙаны,
Сара снеиуан сҳәазаны.

Ахы иақәтцаны ҳасаб,
Аҙы ажәит ақәасаб.

Сара ақәасаб смыршәаҙеит,
Убра гәнаҳарак ҟасымтцеит.
Уатцәгьы ишааua, агәра згоит,
Уатцәгьы саар, сызхара избоит.

***

Асапын, аџьыка, агаз,
Адәқьан а҆ҷынтәи иаазгауаз,
Ана, ара, лыҧсы шьо,
Амҩа дықәын, лхы ҟәыншьо,

Қәрала ҧшьынҩажәа дреиҳан.
Лара хәыҷык ибжьы лаҳан,
Дааҳәны, дынихәапҧшит, абан,
Лгәыла ҷкәына иоуп Аслан.

Илкқәаз аалымихын убра,
Пшьшьала и҆ҷынеихеит иара.
Ус днаганы лара лыҩны,
Дцеит: «абзиараз», наҳәаны.

Аслан днеиуан дгәыргьатцәа,
Ииуз деигәыргьон рацәа.
Аҭакәажә ныҳәаран дызҷыз,
Илыр҆ехәон иара дызтәыз.

***

Аибашьра ашьҭахь сҩеит Аԥәа,
Иара кажьын еилаԥәаԥәа.

Аҟәа, Аҟәа, адгьыл ҧшьа,
Уалакәабан ҳҭеицәа ршьа.

Усҟан иалшәшәон абыл фѡы,
Угәы архынҳәуан афѡы.
Сшьапқәа ахьсыргылоз сшәон,
Избанзар, шьала сшьапқәа шәуан.

Шәааи ҳаицлабп

Еиҳа иныҟәо ҳәа, шәааи, ҳаилабп,
Еиҳа иѡуа ҳәа, шәааи, ҳаицлабп.
Еиҳа ишәаҳәо, ҳәа шәааи, ҳаицлабп,
Еиҳа икәашо ҳәа, шәааи, ҳаицлабп.

Еиҳа иҭыхуа ҳәа, шәааи ҳаицлабп,
Еиҳа иаҧхьо ҳәа, шәааи, ҳаицлабп.
Еиҳа ирашәо ҳәа, шәааи, ҳаицлабп,
Еиҳа ибаҳауа ҳәа, шәааи ҳаицлабп.

Шәаҵахар ҳәа, аҳәгьы шәымшәан,
Шәааи, ҳаицлабп.
Зегь аҧхьахә шааго агәра згоит,
Шәааи ҳаицлабп.

Ҷьит

Ҷьит ихәмаруан ахәычқәа,
Игәырҕьахәқәан урҭ рхаҷқәа.
Уаанҳа ишыжәбахьаз шәара,
Иқәшәон аҳә иблақәа ахѡара.

Егьырҭ аҷын аҿзара,
Ус рҿырҳеит зегь абра.
Нас игеит убра аҳә ибжьы:
«Уҳашьҭал, ҳапҧшаа, угьежьы.

Амбаҷ унеины икьанц,
Амала иумҳәароуп амц».
Ахәычқәа зегь рҿырҳеит, нас,
Ианибалак, иаауан, еивас.

Амба зкьаанцыз диааины дцон,
Абас, ахәычқәа раамҭа ргон.
Аха рыцхарак ҟалеит,
Зҿеызҳаз хәычык дрымбаҳеит.

Ишьҭалеит ахәычқәа зегьы,
Аха дара дрымбеит ҷьаргьы.
Ус ишишьҭаз иѡны ианнеи,
Дтәаны, акрышифоз дрымбеи.

Иѡызцәа аниба дыччон,
Дара гәааны, еиҟәыччон…
Ушиашам дыр, уара ахәычы,
Шьҭа ухшыѡ ааугароуп ухаҷы.

Ма аус аныҟоуҭа ҿазны,
Уѡызцәа урыҧхьаҳом ууаѡны.
Нас уѡызцәа рыгәҭаны,
Узгылару убла хтны?

Амцҳәара

Амцҳәара бзиаҳам зынҳа,
Абраҟа ишәасҳәоит, имҳа.

Амц зҳәо, бзиарак даниаҙом,
Амц зҳәо, ус аҙәгьы дизжьаҙом.

Амцҳәара иашьцылаз ахәычы,
Ауаҩра ицәыҙуеит хәычы- хәычы.
Ауаҩразоуп ҳзыкәу адәы,
Уи зцәыҙыз илтцуам иҳәатәы.

Иахьа иаургьы аҳәатәы-аутәы,
Аиааира азгаҙом итәы.
Уи атцкьыс аиаша шәҳәала,
Иаша мҩала ҧхьаѣа шәцала.

Кәантра

Аибашьра ианалага,
Сара саб иашьа,
Дацәшәаны игага,
Мамзаргьы даашьа,

Иара аатцра давамлеит,
Уи ихы ныпҧхьак.
Аибашьра дацәыхәычхеит,
Игхеит уи мачҙак.

Нас убри азыҳәаны,
Аибашьра дрымгеит.
Иҷеы Кәантра итцҧааны,
Аибашьра иргеит.

Иаргьы кыр ианиҩеизҳа.
Уахь дымцар имуит.
Иҷегьы кыр ианыҩазҳа,
Адырра цәгьахеит.

Афицарк дҷеыжәланы,
Уи ԥьара дышцоз,
Саб иашьа дгыланы,
Дихәаҧшуан дахьцоз.

– Ари Кәантра акәушь? – ҳәа,
Иаанагон игәы.
«Кәантра», «Кәантра», – ҳәа,
Инаиргеит ибжьы.

Ус Кәантра афырҳәа,
Ас абжьы ахьгаз,
Инаҧшит, сыхьҙ зҳәада? – ҳәа,
Аҧшәма иоуп изҳәаз.

Уи Кәантра дангәанаҭа.
Иаҧхьа иааин, иаангылт.
Иѣам афицар иѣаимтца,
Иахьгылаз еиҭамтцт.

Игылан ахы идшьыло.
Аҧшәма изгәыкуа.
Уи алаҕырҙ аҷытцыкәкәо,
Изтәыз иҷаҧшуа.

Уи аҧшәма ианидымтцза,
Наѣ ипҧхьаны дыргеит.
Аҧшәма иара данамбаза,
Аҩызцәа ирыхьҙеит.

Кәантра амҩа иахьыкәызгьы,
Хәыцран иара зҷыз.
Уи аҧшәма дахьакәтәамызгьы,
Агәы иалан ҳҷеыз.

Аха ишҧауаз иамчҳаргьы,
Аибашьра анцоз.
Атәым уаѡ уи дшақәтәаазгьы,
Иачҳауан, ичҳатәыз.

Апҳын ашкол ҳаноужьыз

Апҳын ашкол ҳаноужьыз,
Даду ашьхаҟа сигеит.
Апҳын асы ахькажьыз,
Сара сыблала избеит.

Ахра аҿҟьарақәа избаз,
Уамашәа сара сҟартцеит.
Урт рҿы аҙы ахьknaҳаз,
Санрыхәапҳш, сеилагеит.

Аҙиақәа сызхыпҳшылаз,
Сгәы ҿыцҳараҙа сҟартцеит.
Апҳсабара сызқәыпҳшылаз,
Лакәкаҿ сыҟоушәа сдырбеит.

Аҳауа цқьа илбааздаз,
Сан илкыкахшшәа избеит.
Апҳсны шакәыз сахьыҟаз.
Аргама еилсыргеит.

***

Амшын ааигәара сынхоит,
Ҽыкәабара уахь сцалоит.
Сара амшын сацәшәаҙом,
Аха агәрагьы згаҙом.

Сара снеиуеит шьамхахьы,
Нас зны зынлагь хәцәахьы.
Уа сҽыскәабоит сызхара,
Нас аѡныҟа сцоит сара.

***

Шьыжьы инаркны шьыбжьонынҙа,
Асы леиуан иааҟәымтцза.
Нас иастеит аграпара,
Иҟамтцакәа тәара.

Иагьлеит шьамхахьынҙа,
Уи шьтан, амра пхаанҙа.
Аарла, амра анаапха,
Ҳаграпароуп иаанха.

Асы цеит иѡарха,
Инықәхәашан арха.
Уи хазымтцо уакәзар,
Иҟалоит игәоутар.

Ахьаҟәшәара

Лбаа агәаѡаҿы цьара,
Ахьа дук гылан убра.
Ахьаҟәшәара ицалон,
Ахьа ҟәшәаны иааргалон.

Иахьа ҳҳабла ахәычқәа,
Иҟаҙамзт дара рыѡнқәа.
Ашкол ахь иҟан урт зегьы,
Дыча ашкол дтамзт уи азгьы.

Ахьаҟәшәара ихала дцан,
Уи иҧсы ишьон, зегь иҟәшәан.
Ашкол ахьынтә иангьежьы,
Инеиқәдырган зегь рыбжьы,

Ахьа ҟәшәара урҭ еиццеит,
Дыҷа уа ианлеи дырбеит.
Уи ахьа зегь иҟәшәахьан,
Аѡныҟа дцарц избахьан.

Ахьа гылаҙамызт ааигәа,
Иааиқәышьшьит ахәычқәа рыгәқәа.
Арҭ ирыхьыз Дыҷа ибеит,
Нас даацәажәан, абас иҳәеит:

- Исҟәшәаз ҳзеиҧшуп ҳарҭ зегьы,
Ара дхәыдахом аҙәгьы.
Акакала иҧхьаҙаны,
Ирзишеит еиҟараны.

Урҭ гәырґьо аѡныҟа ицон,
Ѡызас Дыҷа дырҧхьаҙон.
Дыҷа дгәырґьо ашәа иҳәон,
Иеигәырґьаны иара ддыркәхәон.

Аҿыуахьад

Аҿыуахьад арха иқәуп,
Аҿан, ақьақәа, нас аҿцыс.
Аҿцыс хәычы аин иатцоуп,
Са бзиа избо зегь рытцкьыс.

Ҿык кьыркьыруеит, ҿык кьыркьыруеит,
Адәы иакәшоит, даҿа ҿык.

Ҿқәак рыҿкажьны уа ибылгьоит,
Рҟәаҟәақәа рыбґуазаап дара хәычык.

Шахак инапы иахаршәны,
Даарылалт хатцак дыпҧшҙаҙа.
Ашаха аҿ ахәдахь инаршәны,
Икит, игылаз аханҙа.

Макьана ҿеишәа ибжьамзаап,
Ари аҿура, аҿаррхеит.
Аҧшәма ишимуа, абазаап,
Уи данҿыжәла, дама иҧрит.

Иаангылозма уи зыцрихыз,
Урҭгьы шеицыз, иѡны ицеит.
Сара сылаҧш урҭ ишрыцыз,
Сахьгылаз, сшанханы саанхеит.

Аҿыуахьад убартә шьҭа иҟам,
Урҭ зегь шеицыз, иѡны ицеит.
Аха сыбла дхуп дхытцуам,
Исахьа итырхыз, уа иаанхеит.

Ҳәынаҧи аҳәынаҧқәеи

Ҳәынаҧ иааирыхуан ацьыкәреи,
Иузаамыртуа ица ахышә.
Ирызхон аҳәынаҧқәеи иареи,
Аца итҿеиҧсоз калатла ѡышә.

Ҳәынаҧ ус дшааиуаз, уаҟа зны,
Длатәаны дхәыцит ихазы:
Иаасрыхуеит ацьыкәреи рацәаны,
Аҳәынаҧқәа рзы, сара сзы.

Аҳәынаҧқәа џьабаа рбаӡом,
Акрырфалоит дара ахьтәоу.
Сара баша стәар ҟалаӡом,
Иақәыршәатәуп да ирыхәҭоу.

Ҳәынаҧ аҳәынаҧқәа дрызгәаан,
Уи ашықәсан аџьықәреи леимҵеит.
Аџьықәреи жәытә ица иҵаз нҵәан,
Аҳәынаҧқәа ықәҵны ицеит.

Аҳәынаҧқәа ахьцаз, иҵахын,
Ҳәынаҧ мҵәыжәҽада дҧыруан.
Аџьықәреи ица иҵамлеит, иҵацәын,
Уи азы, игәы ҧжәауан.

Аушьҭымҵа иажәа

Ара ашкол сара сҵалеит.
Аарла фышықәса ансхыҵ.
Абри ашкол сара салгеит,
Ицқьаны жәибыжь санырхыҵ.

Ари ашкол аҭзамцқәа рыда,
Сара уаҳа акгьы зымбацт.
Ари ашкол ашҵаҷ ада,
Сыҽуа, сыҧо џьаргьы сҟамлацт.

Аброуп, сара схәычра аамҵа,
Исхысны, илҵакәкәа, иахьцаз.
Сыҧсы алоуп, абри ашҵа,
Сышкол ахьгылоу, ахьсызҳаз.

Сара даара исцәыуадаҽуп,
Сышкол ааныжьны ацара.

Аха ишҧазуеи, сара сцароуп,
Пхьаҟа исыҧхьоит аҵара.

Саҵашәымҵарц сыртцаҽцәа сшәыҳәоит,
Шәыгәқәа нсырхахьазар, ишакәым.
Сыртцаҽцәа, шәҷаҧхьа сара схырхәоит,
Са схы ахьшәмырхаз, иахьакәым.

Сеиҵбацәа, араҟа иаанхо,
Шәара шәхы иақәшәҵала пату.
Шәыртцаҽцәа шәа шәныҷахахо,
Аиаша шәасҳәоит, уи батәу?

Аха ус шәара шәҟалома?
Зегь шәхқәа азышәкы, аҵара.
Аҳә ҳаҧхасҵахар ҟалома?
Зегьы иҳалҵроуп ауаҽра.

Ҳара ҳала иҿхәаларoуп,
Ҳзааӡаз ҳҵаацәеи, ҳартцаҽцәеи.
Рааҧсара баша имыӡроуп,
Уи ҳуалуп шәареи сареи.

Абзиараз, сышкол ашҵа,
Абзиараз, сыртцаҽцәа.
Абзиараз, зхы-зыпҫс аҵа,
Аҵара зҵо, аҵаҽцәа.

Шәаргьы – саргьы иахьа ҳаипҧыртцуеит,
Сара сцоит, аха шәара шәааанхоит.
Зынӡа сымҽашьакәа издыруеит,
Сыҧсы ари ашҵа иҵахоит.

Аҽадақәа

Ауаа рыҧсҭазаара анцәгьаз,
Аҽадақәа анырҵеит, нас,
Акы ргоз, ак ааргоз,
Рхы иадырхәон, маҵуцәас.

Рыҧсҭазаара анеиҧьха ауаа,
Дара ианырхит аҽадақәа.
Иахьа удәықәзаргьы упҧшааua,
Цьаргьы иубаҙом рхаҭақәа.

Аха ирзанымхит ауаа,
Иаанхеит ажәа» «аҽадара».
Аҽадақәа, зынҙа, рыхьҙ мҧсуа,
Наунагҙа иианрыжьт Аҧсынра!

Дамшәи амшәи

Лмаҭа лзыҳәа иаахәаны,
Дина иаалгеит, «амшә».
Уи лмаҭа илыманы,
Днеит, иахьҷаҳәаз Дамшә.

Дамшә ианаба, ари «амшә»,
Ишәаны иҩт шьҭахьҟа.
«Унан, унан, уара Дамшә,
Угәы «ғәғәоузеи», шаҟа?

Имшәытцәкьаз цьушьан, сара сымшә,
Уи азоуп узшәа!
Агәы умаҙам уара Дамшә,
Хәмаргоуп узыцәшәа»

Ишхәмаргаз, анеилнакаа Дамшә,
Иаҳәозшәа иаалҷаҧшит.
«Уи даараҙа еиҧшын аз амшә,
Сара сафар ҳәа сшәеит».

***

Ҳаб иҳадиҵеит иацы,
Доус ҳашәҟәқәа кны ҳтәаразы.
Ҳара ашәҟәқәа ҳакнаҵы,
Усура ҳимгарацы.

Ажәа ҳаиҵеит убра ҳаб,
Абри иазуны ҳасаб,
Сашьцәеи саҳәашьцәеи зегь абра,
Рышәҟәқәа кны итәалон дара.

Ибзианы ирҵон ртцатәхәқәа,
Насгьы ирауан урҭ «хәбақәа».
Саргьы сышәҟәқәа кны стәалон,
Аха саҧхьошәа ҟастцон.

Ианысымтцалак, са стцатәхәқәа,
Сыртцаҩцәа исырҭалон «ҩбақәа».
Ари ансыҵих сара саб,
Сеиқәатцәахеит сеиҧшны ақәаб.

Аха срыцҳамшьа зынҙа,
Сара сиргылан шьыжьҙа,
Архахь сигеит рашәара,
Абас илшеит сыршәара.

Ҳаб иҳаиҳәахит ҩаҧхьа,
Иҟатцаны ҷаҭахьа.

Зышәҟәқәа кны ара итәало,
Зынʒа усура имгало.

Сашьцәеи саҳәашьцәеи зегь тәаны,
Ирыҧхьалон рышәҟәқәа кны.
Сара санаҧхьа дара реиҧш,
«Хәбақәа» соуит, ибзиахт сҧеиҧш.

Усура саб шьҭа сигаʒом,
Стцатәхәқәа стцар, акгьы иҳәаʒом.
Сара саб уаҳа дызжьаʒом,
«Хәбамзар» ҽеак соургьы ҟалаʒом.

Машьа лтцатәхәы атцашьа

Аматематик бзиа Грышьа,
Идыруан атцаҩцәа дыртцашьа.
Иҽырҧшыган иара иҳәашьа,
Уи дақәшәон атцаҩцәа рызнеишьа.

Зынʒа иҽтцаа бзиан Грышьа,
Аха дылзеилкаауамызт Машьа.
Лара дизыʒырҩуан баша,
Лакәмызт, уи иҽынтә, ак зтцаша.

Ишаҧу еиҧш, ирцо ианалго,
Аконтрольтә ҩра анымҩаҧырго,
Зегьы иреиҷьны илыҩуан Машьа,
Уамашәа ибон ари Грышьа.

Убри аҟнытә длазтцаait Грышьа,
Иихәоз ззеилымкаауаз Машьа.
- Еснагь исгәаҧхомызт бара бтцашьа,
Уамашәатцәкьа избоит бҩышьа.

Ҳара аҩра анымҩаҧааго,
Бҳасабуеит зегьы ираҧаго,
Ҩышьас иабҭои? – ибыстоит зтцаарас,
Сбыҳәоит, уи аҭак сыбҭарц иаарлас.

- Изысымҳәои, сара ишыстцо,
Аҳасабшьа аҩноуп иахьыстцо.
Уи сазхәыцуеит сара саныцәо,
Нас исҳасабуеит сара сшыцәоу.

Сшыцәоу, аҳасабтә исҳасабуа
Сацәшәом, иақәымшәар ҳәа аҭакаҿ.
Абраҟа илҳәо иашоуп Машьа,
Убастцәкьа иҟан сара стцашьа.

Даара бзиа избоит сара

Даара бзиа избоит сара,
Сбаҳчаҿ санаҿу арпра.
Сшәырқәа анаҿу азҳара,
Дара ианрыстo хылаҧшра.

Даара бзиа избоит сара,
Иагьсымоуп дара ргәыбылра.
Бзиа избоит сара ашәыр,
Ианыҟоу, ирмыхькәа машәыр.

Даара бзиа избоит сара,
Сбаҳча еилыхуа санҭоу, убра.
Убас бзиа избоит сара,
Ианыстаауа, сгәыргьатцәа,
Сааҧсаны, аҧхʒы сҿытцәтцәа.

Малакрыфа

Малакрыфа аус иузуам,
Аха амла иара дакзуам.
Еснагь, крыфароуп дызҽеу,
Шәара ижәбанда, ихаҽу?

Дыќоуп икылышьшь иќыҧцә,
Иара дзықәлом тлакгьы ақәцә.
Ихеитцазом аҳәатәы,
Уақәшәо иќам, уи итәы.

Ихеитцозар аҳәатәы,
Зегь ақәшәарын итәы.
Крифаларын изаны,
Иара усгьы, ихәычны.

Иара дышнеиуа уск иурын,
Уаѡ ҧшрак иман, дќаларын.
Малакрыфа ҳәа рҳәарымызт,
Ҽҧныхҳәак иауа даабарымызт.

Афырҭын

Узлааз ҳзымдыруа хагатцас,
Уаацәырќьаны аҽенышьыбжьон.
Утцәаа-тцәааua сабитцас,
Ацәқәырпҧақәа ақәара иажәутцон.

Ашәапҧыцьапҧ еилартыруа,
Рымахәқәа хыжәжәа иқәутцон.
Атцла бажәқәа уанрыжәлауа,
Ршьапқәа нытцырѡы инышьҭоутцон.

Ҳаѡнқәа рхыбқәа уанықәслак,
Иқәутцон иќәаќәаса.
Азә ацәҳәыра данықәуклак,
Дықәион адгьыл иҽеаласа.

Ус сышьхақәа унрыдгылеит,
Дара хәшырбны инышьҭоутцарц.
Аха уанрыс, урыддырпҧеит,
Уеиҳа ишыҕәҕәаз, уеилдыркааит.

***

Асы леиуан аҳәата-ҳәатаҳәа,
Аграпара алзгауан сара.
Еимаҳауан иалзгоз акатаҳәа,
Аха агәхьаа скуамызт сара убра.

Сцо-саауа сыбжьан сара ашьшьыхәа,
Иахьеимаҳауаз, иалзгауан еиҭа.
Сышьҭа ихын ахәычқәа аџьџьаҳәа,
Изакә гәырҕьараз исымаз схаҭа.

Изулакгьы амѡаду аҽеынза,
Аграпара алзгеит сара убра.
Исышьҭақәаз ыќан илах-ҽыхза,
Амѡаду иқәлеит, иеигәырҕьан дара,

Амрагь аацәыртцуан, ус ашьшьыхәа,
Асы илеиуаз ахкәара иаҽын.
Ахәычқәа иааиуаз, уажә аџьџьаҳәа,
Ашкол ахь игаз амѡаду ианын.

Дара рымѡаду изқәылаз рыцқьан,
Уажәы, игәырҕьо, иқәын иццакуа.

Еимаҳаз сыграпара срыцқьауан,
Ршьапқәа мбааʒарц, аѡныћа ианаауа.

Аҧинеи Сабинеи

Мчыбжьык аҧхьа Сабина,
Ақалақь ахь лаб дигеит.
Иахьырҭиуаз, аҧина,
Лара лыблала илбеит.

«Саб исзааухәароуп аҧина,
Уи сара бзиа избоит».
Лаб диҳәеит, абас Сабина,
Дызҳәаз лзааихәеит, мап имҳәеит.

Шьҭа илыбарги Сабина,
Дгәырґьаҭәа аѡныћа дцеит.
Далахәмаруа, лара лҧина,
Игәырҽыґьгоу лаамҭа лгоит.

Алаба ыршәны икалыжьыр,
Иааган, лаҧхьа ишьҭанаҭоит.
Насгьы илкаршәны ампыл дасыр,
Еиҭамхакәа аҽахьнагʒоит.

Даара деигәырґьоит Сабина,
Лара илҳәо ахьханаҭо.
Дамеигәырґьо ићам лҧина,
Иара лыцуп, еснагь дахьцо.

Дцазаап, амшын ахь илыма,
Ҽыкәабара ҳәа данцоз.
Амшын дҭалеит, хыма-ҧсыма,
Аҧина аћәараҽы иштәаз.

Амшын данааҭыҭ, Сабина,
Лымаҭәақәа акгьы лымбеит.
Урҭ шаҭәахыз, лара лҧина,
Уажәы аргама агәра лгеит.

Аха иахьаҭәахыз лҧина,
Лымаҭәақәа лымбаʒеит.
Деилыхны дшыћаз, Сабина,
Лҧинеи лареи ааизынхеит.

Шьҭа ишҧалуеи, Сабина?
Уи аѡныћа дызцаʒом.
Агәшәымшә лҳәар, аҧина,
Уи иаанамгозар, илбаʒом.

Агәшәымшә лҳәан, Сабина,
Аҧинеи лареи кыр еихәмарт.
Абна инылалан, аҧина,
Лышәҭа лаҧхьа илканажьт.

Лҽааилаҳәа, убра Сабина,
Аѡныћа лымѡа дықәла дцоит.
Илышьҭаҧало, уа, лҧина,
Лышьҭа ихыланы иаауеит.

Бата зегьы дышраҧысыз

Аҽар ибжьаз ҳгәарабжьара,
Ҽнак иааилацәажәан убра.
Урҭ ићарҭан аилабжьара,
Аѡра рҽазыћарҭеит дара.

Хверстк ыћан иахьыѡуаз,
Аамҭак азы иеицыҭћьеит урҭ.

Зегьы еивасны иахьҩеиуаз,
Ирыхьҙомызт аҧша-цәгьа, аурҭ.

Усҟан Бата иԥеникылеит,
Дқәас-қәасуашәа, ашьшьыҳәа, дцон.
Машьынак уа инаивсит,
Дзақәтәар, даманы, иара цон.

Илаз имч зегь ааизиган,
Дашьҭалеит амашьына уи.
Дҩахьҙан, аборт ааникылан,
Дҩахьынҳалан, иара дымхәнеи!

Бата акузов днаниалан,
Иҩны ицоз, акыр драҧыст.
Нас аборт кны, уи дналбаан,
Чықәрак днаватәеит, «аф имыст».

Иҩны инеиуаз уи иҩызцәа,
Акыр ивсны иҩаскьахьан.
Иҟамҵакәа убра ҿырцәа,
Дышрышьҭалаша избахьан.

Иҧсы шьаны дыҟан Бата,
Иаҧхьа игылақәаз дрыхьҙеит.
Аха, усгьы дшәарҭоуп Сата,
Атцыхәтәан, уигьы, шьҭахь дынхеит.

Иахьеиҧхныҩлоз, абас ала,
Актәи аҭыҧ Бата игеит.
Иҩызцәа зегьы ргәы иала,
Ирыхьыз уамашәа ирбеит.

Усҟан, Бата рыгәҭа дгыла,
Абас ацәажәара даҷын:

«Сшәышьҭамлар, сара сҿынкыла,
Сата дысиааиргьы ҟаларын.»

Сабду игәаҧхара

Шьҭа дажәгәышьеит сара сабду,
Избанзар, имоуп ақәра ду.
Данныҟәо икуеит алаба,
Уи анцәа диҳәон лабҷаба:

Сара санҭало ашкол,
Иара дахатәо астол.
Аамҭа цеит иласҙаны,
Имаҭа сҟалеит стцаҩны.

Ианиҭахха сабду Бас,
Зегьы дырныҳәеит абас:
Саналгогьы сара ашкол,
Аиҭа дахатәо астол.

Ауниверситет абра,
Салгаанҙа дҟаларц иара.
Абас иҟоуп игәаҧхара,
Анцәа иитаит ахьҙара.

Акамбашьқәа

Акамбашьқәа, акамбашьқәа,
Иззымдырҙо «хьи» захьҙу.
Ианырҭатәалак аҙмахқәа,
Агәхьаа ркуам, узышьҭоу, узҷу.

Уа ирҭатәоит рыхқәа ԥкылхәҳәо,
Урҭ рҽацәырыхьчоит амра ишу.
Иуҭахызар, урҭ урыԥхәҳәо,
Урышьҭаз, аҧхҙы шуҷашу.

Дара рахь уара узнеиуам,
Убжьы раҳаргьы агәхьаа ркуам.
Уара зынҙа хьаас урымам,
Ахәылпҧаз аус удыруам.

Акамбашьқәа, акамбашьқәа
Шәкамбашьтәӄьами, нас шәара.
Мамзар, шәыӄоу, сыбжьы шәмаҳакәа,
Шәызҭатәоузеи, уажәгьы ара?

Умласын

Дычмазаԥуп сара сабду,
Исазҳәо: «Дбыкәыхшааит бабду».
Аха ашкол ахь знык сызцар,
Атцара бзианы исцар,

Сҳақьымхон сара исызҳар,
Усӄан исылшон деиқәсырхар.
«Сабду, суҳәоит, ууанҙа умҧсын,
Аҧсра азыҳәа умласын.»

Амза

Хыхь ажәԥан икыдуп амза,
Асахьақәагь ануп уи.
Уи датцаҧшуа дгылоуп Мрамза,
Лара дтцаауеит: «Иану закәи?»

Тцара уаак изларҳәо ала,
Уаантәи аҧслымҙгьы ааргахьеит.
Нас урҭ ргәааанагарала,
Иара планетан, ибылхьеит.

Иахьагьы иаҷуп аҭцаара,
Иара иаӄәытцны итәаҙам.
Еснагь ирҷыцуа азцаара,
Цқьа иҭырымтцаар руҙауам.

Атцара уаа иажәуа рхаҭыҧан,
Аҷар агылара иаҷуп.
Ажәытә иҭырцаахьоу, рымҧаан,
Пхьаӄа анагара рхыԥәкуп.

Бара иӄабцо азцаара,
Уи аҭак аӄатцара цәгьоуп.
Аха ба ибцар атцара,
Усӄан, аҭак ӄабцар быхәҭоуп.

Иахьа сара исызбамҳәо,
Уатцәы бара ибҳәар ӄалоит.
Усӄан, бара аҭак аныбҳәо,
Изабҳәо ргәыргьара хыжжуеит.

***

Амаҭа днаскьалгоит анду,
Ашкол ахь рымԥа дырхеит.
Дара анын амԥа ду,
Ушьҭа ашкол ааигәахеит.

«Сара схала сцоит, нанду»,
Абас амаҭа илҳәеит.

Аҩныҟа длыргьежьт ланду,
Амаҭа ус илгәаҧхеит…

Инлывсит харантә ала ду,
Амаҭа амҩа дшаныз.
«Самбакәа исывст абга ду,
Ицеит уи сышьҭа ишхыз.

Санду дафоит абгаду,
Слыцхраап», – ҳәа лара дгьежьит.
Аҩны дылпҧылеит ланду,
Амаҭа даацәажәан, илҳәеит:

«Ашкол ахь сымцеит, нанду,
Сара бара бзы сгьежьит.
Бышьҭа ихылаз абгаду.
Бафозар, сбыцхраарц сызбеит.»

***

- Даду, исоуит иахьа ҧшьба,
Амаҭа дгәыргьатцәа дыҟехәон.
- Уабду дукәхшоуп, исырба,
Абас ушбзиахоз, агәра згон.

Иҳәан, иааимихит имшынҵа,
Днахәаҧшызар, абду ара,
Убра даатәеит, илахь еиқәҵа,
Иихәо изымдыруа, иара.

Избанзар, иануп, «ҩбақәа ҩба»,
Дызхыҟехәоз убарҭ роуп иара.
Иҩызцәа шәааи, имшынҵа жәба,
Ихәҭоугьы иашәҳәа, нас шәара!

Мимоза

Хәышықәса лхытцуан Мимоза,
Ланшьцәа рҽы дыҟан сасра.
Урҭ ирыман амимоза,
Аитаҳатә рымылхт лара.

Аҩны иахьаалгаз еиталҳаит,
Иагылмыжьит уи хылаҧшра.
Иаргьы зынзакгьы еитцамхеит,
Еснагь иаҽын азҳара.

Иазҳаит, уашьҭа ихәыцума?
Раҧхьаза акәны ишәҭит.
Ларгьы илызҳаит, дхәыцума?
Иеиталҳаижьҭеи хышықәса цит.

Раҧхьазатәи ашәҭ уи иҽалаз,
Март ааба аҩны иҽылхт.
Мимоза аашықәса зхытцуаз,
Иҽылхыз - лан иналылтт.

Исгәалашәоит

Ашкол аҽы даан жәаха,
Алатца ҳалеитцон ххақьым.
Мап зкуадаз ианаҭахха.
Азәгьы имҳәеит: « Са истахым».

Мап мкзакәа азәгьы ара,
Алатца рылартцеит зегьы.
Мап скыр ҳәа исыцәшәон сара,
Аха мап сымкит саргьы.

Мап зласкрызеи, нас сара?
Иансыласымҭа сҿырхха…
Исгәалашәоит, ҭыҧх ара,
Шәгәырк сыластцеит, санчмазаҩха.

***

Карабеҭи Алхаси еиқәлацәоуп,
Ахәбатәи акласс аҿы дара тәоуп.
Карабеҭ дагьсуам, уи дерманут,
Алхас дшагьсуоу, абра иҳәатәуп.

Карабеҭ агьсшәа аҵҵаҳәа иҳәоит,
Алхас урысшәала аҭак ҟаитцоит…
Карабеҭ ибзианы дааҙоуп,
Алхас дааҙам, иҟалаз уи ауп.

Аџьшьара шәыстоит Карабеҭ дзааҙаз,
Шәырҿхәатәым Алхас дыбжаны дҟазтцаз.
Ишәҭахха агьсуаа, шәара шәбызшәа,
Иҧхашьатәума, ҳбызшәа – ҳахьҟәыршәа!

Хәажәкыратәи асы

Еилахәмаруеит, еилагьежьуеит,
Илеиуа асы.
Ахәыҷқәа зегьы ҳаигәыргьоит,
Иалоуп уи ҳагьсы.

Иаҳауеи, нас ишьҭалондаз,
Асы шьамхахьы.
Амра аамҭак имцәыртцуандаз,
Иасуазаргьы агьшагьы.

Ҳазхаратцәҟьа ҳмыхәмаруази,
Уа сеигәыдтца ҟатцо!
«Баба-ду» даҳмыргылози,
Асыбыбыш еиқәтцо.

Аха асы шьҭаломеи,
Ишалоугьы ҳагьсы.
Абар, амра цәыртцитеи,
Инахзыршәо агьсы.

Иаҳауеи, нас ишьҭалондаз,
Асы шьамхахьы.
Амра аамҭак имцәыртцуандаз,
Иасуазаргьы агьшагьы.

Агьсабара ашьклагьшра

Абгахәыҷқәа рыбжьы гозар,
Еилгоит азоуп, амш ицәгьоу.
Аха усҟан, амш еилгазар,
Ицәгьахоит ауп изызҳәоу.

Амца анеиқәу агәгәаҳәа,
Алҩатцә цозар, хыхь ихал.
Амш бзиахоит, иарбан уаҳа,
Ицәгьахоит, ицуазар, ихиаал.

Ақәа алагар, ашьыжь шаанҙа,
Мамзар амра ҧхар шьыжьҙа.
Амш еилгоит, усҟан, шьыбжьаанҙа,
Уи азыҳәа, шәымшәан зынҙа…

Ус ашьха ашьапы аҧҭа,
Атцазар убра ихәхәаҙа.

Абригь цқьа ианузгәаҭа,
Амш аацәгьамхар, ауӡом зынӡа.

Аҧсабара азакәанқәа,
Абас иқоу рацәоуп.
Еилыркааueит, ауаа дырқәа,
Изқәыҷацәоугьы уи азоуп.

Аха макьана еилкаам,
Азакәанқәа рацәаӡоуп.
Зны еилкааны, дара зеилкаам,
Нас еилаҳкаалар, ҳахәҭоуп.

Абраҟа сара игәасҭаз,
Иақәшәоит сара сахьынхо.
Исыздыруам уи аиашаз,
Шәара шәзы иштцабыргхо.

Аха убраҟагьы иқоуп,
Еилкааy, еилкаам маӡақәак.
Цьоук рзы еилкааy, зцаароуп,
Уи еилукаарц, уаагьсом рацәак.

Еилкаамгьы уашьҭароуп,
Амаӡақәа еилкаатәуп.
Уахьынхо аҭыпҕ утцароуп,
Уи даараӡа ихәарҭоуп.

Издыруаз сара ишәасҳәеит,
Сара сеиҧш, шәаргьы ишәтца.
Иаҳҳәап, шәхала ҽеак азгәашәҭеит,
Шәа шәоуп, усҟан, шьаҽак ҟазтца.

Аҧхын

Аҧхын даара ҳаигәырҷьоит,
Уи ҳара ҳаҧсоуп.
Аҧхын даара ҳаигәыҷуеит,
Иҳамоу ҧсшьароуп.

Зны арха ҳақәуп ҳгәырҷьауа,
Ҳрықәтәарц аҽқәа ҳкуеит.
Абаҳчақәа ҳабжьы рхыѡуа,
Ҳгәырҷьо, ҳаицшәаҳәоит.

Аӡиас ахь зны ҳлыбаауеит,
Ҳҽаҳкәабарц убра.
Аӡыхь ҳара иҳалҳарсуеит,
Ҳаилҟьахарц ҳара.

Аҧхын даара ҳаигәырҷьоит,
Уи ҳара ҳаҧсоуп.
Аҧхын даара ҳаигәыҷуеит,
Иҳамоу ҧсшьароуп.

Атрактор ныҟәцаѡ – арчаѡы

Атрактор ныҟәцаѡ – арчаѡы,
Уи здаҟам иоуми ауаѡы.
Иҭҭәааup, иҷәҷәоуп, имахәҽақәа,
Дгәырҷьо, дшәаҳәо, дырҭоуп амхқәа.

Акамбашьқәа, ацәқәа, аҽқәа,
Зегьы, зегь шәан иргеит рыҧсқәа.
Урҭ рзы дгәырѡом анхаѡы,
Дааит атрактор ныҟәцаѡы.

Иара дҟамлацт игәы еиқәны,
Зынʒак даашьом, дубом дтәаны.
Дцәаҕәоит, дчалтуеит, ҽазны длатцоит,
Ажәлар ирыхәаша ҟаитцоит.

Атрактор ныҟәцаѡ – арчаѡы,
Уи здаҟам иоуми ауаѡы.
Анхацәа зегь бзиа дырбоит,
Рыѡнқәа аҧшәымас дрыҧхьаʒоит.

Амра еиҧш, саргьы дысзыҧхоит,
Иус дызҽеу сыхшыѡ азцоит.
Сызҳар, страктор ныҟәцаѡхоит,
Ажәлар рзыҳәан сырчаѡхоит.

Шәышә ҟәымшәышә

Дтцаѡы бзиоуп Шәышә ҟәымшәышә,
Цьоукы изасыргьы атрышә,
Иаартны дрышьҭалом агәашә,
Иҽыѡнакны дтәоит иѡнашә.

Зны иҟаитцоит идтцақәа,
Нас дрыҧхьоит баша ашәҟәқәа.
Иеилахазар иҭаацәа,
Уи дрыцхрауеит дгәыргьатцәа.

Бзиа дшырбо иҭаацәа,
Убас дырбоит иртцаѡцәа.
Иѡызцәеи иқәлацәеи зегьы,
Дрымбар рзычҳауам уи азгьы.

Ирзеилымкауа акы,
Ҟалар, имҳәакәа ацкы,

Рыцхрааразуи дыхиоуп,
Бзиа дзырбо уи азоуп.

Атцаѡ бзиа Шәышә ҟәымшәышә,
Шәизамыслан уи атрышә.
Шәгәара шәҭымтцлан иаартны шәгәашә,
Шәыѡнатәаз иаркны шәыѡн ашә.

Усҟан шәиеиҧшхап Шәышә ҟәымшәышә,
Шәдухар, шәасларым анышә.
Шәыбзиаз, шәарҭ зегьы,
Шәышә шәиѡызцәаха шәаргьы.

Шәышәи Шәаҟәи

Шәышә иаҳәшьа илыхьʒуп Шәаҟә,
Шәышә деиҳабуп, деитцбуп Шәаҟә.
Шәышә дтцаѡуп, ашкол дҭоуп,
Шәаҟә дхәыҷуп, аѡны дтәоуп.

Шәышә ирҭо адтцақәа,
Еиқәцтцаны инапқәа,
Дымтәаʒакәа абра,
Рапҧхьа итцоит иара.

Нас иаҳәшьа илиртцоит,
Ҽээны ашкол ахь дцоит.
Ижәымбари шәара,
Дтцаѡ бзиамхозар лара?

***

Ашкол ахь дцон Шәышә,
Иаартын Шәагә игәашә,
Арахә шҭаз ибеит,
Давсынгьы дымцеит.

Иахьаартыз агәашә,
Дынҭаланы Шәышә,
Арахә зегь ҭцаны,
Нас агәашә аркны,

Иара дахьцоз, дцеит,
Дагымхеит, дахьзеит…
Шәагә данааи, ибеит,
Иҟаз еилиргеит.

Арахә шҭицаз Шәышә,
Шәагә игәыла Ҟәышә,
Дибеит ихараны,
Дымԥашьо деилкааны.

Шәагә данааи иԥны,
Шәагә иахь Ҟәышә дцаны,
Арахә шҭицаз Шәышә,
Нас Шәагә иеиҳәеит Ҟәышә.

«Арахә иҭаз сгәар,
Шәышә хәыҷы имбар,
Сеимырҭәон зынза,
Угәахәтәы уахьза».

Абас иҳәан Шәагә,
Ишьҭеикшан имагә.

Ашьашәыртцаҿ днеит,
Уа иҧсы ишьеит.

***

Шәышә хәыҷ имоуп ашәыршәыр,
Аха иан илуам дшәышәыр.
Уи илымоуп акәтқәа хтцаны,
Ихымтцыр алшоит еибганы.

«Ашәыршәыр иахылтцуа абжьы,
Иазеицәоуп рҳәоит акәҷышь ажьы.
Ас рҳәон аҧсуаа жәытә аахыс,
Нас дызцарыма, Шәышә днахыс?

Аҧсуаа ирҳәо хатцатәуп,
Урҭ ирҳәо шиашоугьы ҳәатәуп.
Ус анакәха, Шәышә дшәышәрым,
Дымшәышәыр акгьы ҟаларым.

Акәтқәа хытцаанза иара,
Ишәыршәыр итцәахып цьара.
– «Ак ахьырҳәо, ак ыҟоуп», - рҳәоит,
Ус ак шыҟоугь агәрагьы згоит.

Акгьы сыхьзуам сымшәышәыр,
Акәтқәа хытцаait ирмыхь машәыр.
Акәтқәа анхытцлак, испҧшаап сшәыршәыр,
Атрышә сара саслап: «шәыр, шәыр»…

Аҙахра бзиа избоит

Сара стцаԥуп, сара сзахԥуп,
Ашкол са сҭоуп, хәба рҿы стәоуп.

Аҙахра бзиа са избоит,
Сшыҙахыша сан ислырбоит.

Уи слырбоижьҭеи кыргьы ҭуеит,
Шьҭа сыцәгьамкәагьы сҙахуеит.
Иацы слатәан сытцкы зҙахит,
Уи даараҙагьы иҧшҙахеит.

Сцәа ианышәо иҙахуп,
Сытцккәа реиҳа иҫтахуп.
Саҳәшьа хәычгьы илгәаҧхеит,
Ла лызгьы изҙахырц лҭаххеит.

Мап, сҳәарызма, нас сара?
Атцкы лзыззахит сара.
Ишҧалнаалои, шәымҳәауа,
Илшәу лытцкы шәыршәыруа.

Сангьы даара илырҽхәеит,
Избан акәзар, илгәаҧхеит.
Уатцәы ашкол ахь ҳанцо,
Иҳашәтцаноуп уахь ҳашцо.

Зегьы иаҳзырҳәон: «шәеиҧшуп»,
Ушьҭа ҳацыккәагьы еиҧшуп.
Ҳара ҳаиҧшны ҳаилаҳәоуп,
Ашкол ашҟа ҳамҩа хоуп.

Уахь ҳнеиуеит ҳгәыргьатцәа,
Иҳахьтатам аҳәынтцәа.
Ибзианы атцара ҳҭоит,
Уи ала ҳҭаацәа ргәы ҟаҳҭоит.

Аҙахра бзиа избоит,
Сара сдухар сҙахыҩхоит.

Ахәыцы маҭәакәа сҙахлоит,
Дара гәыргьо иҟастцалоит.

Аҙахәа аилыхра

Саб еилихуан аҙахәа,
Аҧхзы илтцуан иҷыхәхәа.
Уи сидгылан сара убра,
Ираҕон амахәқәа иара.

Нас амра ашәахәақәа,
Ирықәыпҳон аҙахәақәа.
Идухон ажьымжәақәа,
Ирыгымхар анапқәа.

Аха сара саб дахьзомызт,
Аҙы алалар, нас иаузомызт.
Аус иуан дыццакны,
Исымбацызт зныk дтәаны.

Ихитцәон амахә ссақәа,
Ихитцәон амахә кахәхәақәа,
Ихитцәон иалҩаақәаз убра,
Ираҕон амахәқәа иара.

Баша саҷзамызт иҷтцаара.
Саб сицхрааyеит шьҭа сара.
Иақәҧхартә амра ашәахәақәа,
Ҳара иеилаххуеит ҳзахәақәа.

Сҩызцәа, шәаргьы ус ҟашәтца,
Аҙахәа аилыхшьа шәтца.
Имаҷуп уи аамҭа зынза,
Аилыхра аамҭа шәахьза.

Нас ирҽалоит ажьымжәақәа,
Ирзышьҭымхратә унапқәа.
Шьҭа саб иауӡуам еилахара,
Избанзар, сицхрарауеит сара.

***

Даара ахьҭа цәгьан адәахьы,
Асы кажьын бҕартцахьы.
Усҟан иасуан аҧшаҕьы,
Даара, даара аҽыргьы.

Ҳара сеигәыдтца ҟаҳҭон,
Арахь, ахьҭагьы ҳагон.
Даара ҳанацәа ҳрыцәшәон,
Аѡныҟа ҳақәланы ҳцон.

Шьыри, ибзиан цәгьала,
Асы леиуазар, ҧхынла.
Усҟан ахьҭагьы ҳакӡомызт,
Ҳаѡны, аѡныҟагьы ҳцаӡомызт.

Асы еигәыдтца ҟаҳҭалон,
Ҳанааҧсалак, ҳаҧсы ҳшьалон.
Аѡныҟа амлазы ҳцалон,
Акрыфаны, аиҭа ҳаалон.

Аѡныҟа ҳанацәа ҳаргомызт,
Аҧша ҳалалар ҳәа ишәомызт.
Аҧхын илеиуандаз асы.
Усҟан ишҧеигәыдаҳҭарыз ҳласы.

***

Стәанчахәы нахҭынҵо,
Ашәҟәқәа ҭсыжьуеит сзыхьӡо.
Издырқәо, иақәыѡны.
Ирыстоит ишаны.

Дапҳьозар, сышәҟәы зыстаз,
Саапҳсара сҧхьаӡом ҧхастас.
Исымихзар, уи тәахтәыс,
Ипҳастеитәит баша сус.

Уи сгәы иалсуеит иҕәҕәаны,
Сышәҟәы истом даҽеа зны.
Сышәҟәқәа зысто иртцәахыр,
Еиҳа еиҕьуп изымѡыр.

Шәрыпҳьала ахәычқәа,
Ишәзызыѡуа ашәҟәқәа.
Уи сара сгәы ҟанатцоит,
Сацьал сахнарпҳошәа снарбоит.

Избан акәзар, сара,
Бзиа шәызбоит шәара.
Абзиабара шәапҳсоуп,
Шәа шәзы сзыѡуа, уи азоуп.

Сыпҳсыргьы, шәрыпҳьала сышәҟәқәа,
Сыпҳсы шәыцуп, ахәычқәа.
Сыпҳсы шәыцнатцы шәымшәан,
Шәсыхьчалоит, шәшылыхьчо шәан.

***

Аҭыпҳҳа хәычы, Елина,
Бзиа илбоит амалина.

Аха аҩны ирымам,
Уи лгәы иалан, иахьрымам.

Агәылара лара дыҟан,
Ла лҩыза лан еилылхуан.
Аиҭаҳатә лымылхит длыҳәан,
Еиҭалҳаит лутраҿ иналган.

Адрҩашықәсан иҿалеит,
Ари даара лгәы иаахәеит.
Илыбаргәузеи, Елина,
Шьҭа илауит амалина!

***

Шәа шәзы сыҟоуп, ахәычқәа,
Шәа шәзы изыҩуеит ашәҟәқәа.
Ашәҟәқәа шәрыҧхьала, шәмаашьалан,
Ашәҟәқәа шәырмыҧхьо, шәымтәалан.

Ашәҟәқәа ҩызцәас шәа иҟашәҭа,
Ашәҟәқәа рыла аҵара шәҭа.
Шәандухалак, нас шәара,
Ишәзымариахоит анхара.

Ҭароуп иҟоу, дад, ижәдыр,
Дшәыламшәароуп шәара Мдыр.
Шәмаашьакәа аҵара шәҭа,
Аҙә шәымтәароуп шәшьапқәа еиқәҭа.

Сгеологхар сҭахуп

Арацәа шамоу еиҧш Тҟәарчал,
Иамоу рацәоуп Аҧсны амал.

Агранит, ахьы, араҙны,
Нас иамам арбану Аҧсны?

Аха макьана итҵәахуп,
Шьҭа уи азхәыцра аҭахуп.
Итҵхны рырхәара жәлара,
Иҳахәҭами уи ҳара!

Шәаҧхьа сгыланы абра,
Иҟастҵарц хәарҭара,
Агеологра стҵоит сара,
Ашьха саҿалоит, нас ҧшаара.

Исықәҙамкәа аашьара,
Ашьха сықәзаауеит сара.
Амал иамоу ҧшааны,
Иҟастҵоит ашәҟәы иантҵаны.

Уи рнапы ианасыркы,
Аҵхра иалагап ҷьоукы.
Арацәа шытҵырхуа Тҟәарчал,
Иахьыспҧшааз итҵырхлап амал.

Сара сгеологхар сҭахуп,
Уи аҵара ду аҭахуп.
Аҵара ҵара сацәшәаҙом,
Сықәкы назмыгҙар, ҟалаҙом.

Баграти апоети

Зсык иитан Баграт ианшьа,
Иааҙон бзиа ибаны.
Уи аҙс хәыҷы абашьа,
Цәгьа ибзиан, ҵабыргны.

Есышьыжь Баграт има,
Уи абаҳчахь игалон.
Иаҭаху агижьуазма?
Ишахәҭоу ибалон.

Аҕш маҕ ахьыҟоу инага,
Уа иҷеиҳәалон иара.
Ианафалак, еиҭага,
Нас игахуан ҽаԥьара.

Ашәч каҷаны иара иаиҭон,
Уи афон бзиа ибаны.
Аҙыша иакыр иазнеигон,
Иажәуан аведра лҭыркәкәаны.

Уи ҙысҙамызт, шьҭа иқыжәын,
Исыҩсыҩуан уи агәчам.
Дахьцалак, иара ишьҭан,
Даара бзиа дабауан.

Баграт иаб ҩызак диман,
Уи дпоетын ҳәара зқәымз.
Аԥсынтәыла дадыруан,
Аҙәгьы дыҟамызт, дызҭахымз.

Деигәырҕьан Баграт иаб исас,
Изишьит Баграт хәыҷ иқыжә.
Ихы пату ақәҵа асас,
Дгылеит акрыфа-акрыжә.

Нас агәараҷ иеицәажәон,
Багратгьы дрыдгылан уа.
Баграт азҵаарақәа ииҭон,
Уи дгылан рҭакқәа ҳәауа.

Апоет Баграт хәыҷ дҩышьҭхуа,
Уи иитеит абас азҵаара:
– Апоетцәа рыжәлақәа, рыхьҙқәа,
Сара ишсоуҳәара абра?

– Баграт Шьынқәба, Иван Ҭарба…
Дааҟәымҵуа даҕын аҳәара.
Иа ихьҙ имҳәошәа аниба,
Диазҵааит аиҭа, иара абра.

- Сара судыруоу, сарбан?
Иа ихьҙ иҳәаргьы итаххеит.
- Ишԥасзымдыруеи, уа уарбан?
Сыцьма зфаз уоуми, – ҳәа иҳәеит.

Ари ҟалеит ацаҟәшәан

Амардуан кыдыргылан Ҟәшәан,
Аца анифоз, ацаҟәшәан.
Иашьа хәыҷы дыҳәҳәон ҵаҟантә:
- Исурҳәози, сара заҟантә?

Нас исзылашьҭи ацақәак,
Суцхраауанеи, сымтәа иахьак?
Аха иашьа игәхьаагь мкы,
Аца ифон уи дыццакны.

Ишыҟалаз шәара ижәдыр,
Уи дантәалоушәа акәадыр,
Амардуан анкаҳа убра,
Даанхеит, амахә шәпаҷ иара.

Абас аца ақәцәан дынхеит,
Имардуан адгьылаҷ иаанхеит.

Аца ииҟәшәақәазгьы ифеит,
Ашьҭахь, дылбааргьы иҭаххеит.

Икыдгылам амардуан ара,
«Амардуан аагишь», ҳәа аҳәара,
Уи Ҟәшәан изыҳәан ицәгьахеит,
Нас, избан акәзар, дыҧхашьеит.

Усҟан иеитцбы иаҳа дуаҩхеит,
Амардуан ахь иара деихеит.
Аиашаз, аџьабаагьы ибеит,
Иашьа дахьыкәхаз, дылбааигеит.

Деитцаҕәҕәаны, даангылеит Ҟәшәан,
Даара, дааразҙа дыҧхашьан.
Уҧхашьарызма, уара Ҟәшәан,
Изылаушьҭыр аца аҧхьан?

Ари ҟалеит ацаҟәшәан,
Абас ихьит аргҧыс Ҟәшәан.
Ҽаан азыҳәан шәа шәымшәан,
Аца ииҭап, еилыҟәшәан.

Аҳәатәхамтца

Ашьыжь дгылаҙом иара,
Бзиа ибоит аиара.
Амра анхалалак акыр,
Дгылоит амла уи дакыр.

Нас астол длахатәаны,
Акрифоит уи дыццакны.
Иантцәкьа иламҳәакәа дахьцо,
Аҩны ддәылтцны ауп дышцо.

Иан илымазар ҟатцатәык,
Длыцхрааua ҳамбацт, зны-затцәык.
Дгәарлоит иара хәылҧазы,
Дузымдыруа, деиқәтцәазы.

Иара макьана дхәыҷуп,
Ашкол ахь данцо, сынтәоуп.
Акгьы изтцом ас ҟаитцар,
Еиҳа еиҕьуп дымцаҙар.

Ҳа ххәатәхамтца дхәыцыр хәыҷык,
Иан илзааигар, мамзар мҷык.
Далагар, аҳәатәхатцара,
Ашкол ахь дзымцари, иара?

Жәыржәыр

Иара акрифоит, ажәыр-жәыр ҳәа,
Ацәқәа икуеит, ажәыр-жәыр ҳәа.
Аҽеага икуеит, ажәыр-жәыр ҳәа,
Атцҳәа ытцихуеит, ажәыр-жәыр ҳәа.

Аџьықәреи ҽихуеит, ажәыр-жәыр ҳәа,
Иҽихуа еизигоит, ажәыр-жәыр ҳәа,
Уи адәы дыкәуп, ажәыр-жәыр ҳәа,
Уи азын хьҙыс иоуит, Жәыржәыр ҳәа.

Ари атцла

Иџарцаруа ари атцла,
Игылоуп адәҳәыҧш агәҭа.

Адгьыл акуп иара дацла,
Иатцакьысуеит жәԥан агәта.

Иҟанатцо ари ашәшьыра,
Зәырԥы аанагоит ҧсшьара.
Ара иҟоу акашырра,
Зегьы ирнатоит гәазҳара.

Шәара дыжәдыруоу, ари атцла,
Уа иеитазҳаз адәы агәта?
Шәара ишәзыҟоу, гәык ала,
Са сабду иауми ихата.

Аҳамта

Ажәеинраала аҧхьараз,
Аиндатлара мԥаҧган.
Аҧхьараҷ иаҧызгақәаз,
Аҳамтақәа рызшан.

Аиндатлара имԥаҧгаз,
Салахәын саргьы.
Аҳамтақәа ззыршақәаз,
Среиуан уи азгьы.

Аҳамтақәа маҷымкәа,
Соуқәахьан ууанза.
Астцәкьа ҳамтак соухьан ҳәа,
Сызҳәазом зынза.

Исоуз иарбан ҳамтоу ҳәа,
Ус дсазтцаар азәы,

Сеитцамхакәа ахьышәт ҳәа,
Исҳәоит ишсоуз, ашәҟәы.

Иреиҧу аҳамтақәа,
Ашәҟәы ауми, ашәҟәы.
Уи сызтаз, исеԥмыжькәа,
Са сшәеихырхәоит, слаҟәы.

Даҽеа ҳамтак, издыруада,
Исауазар мышкы.
Шьыри, ашәҟәы саухында,
Саҳәомызт даҽеакы.

Абыҧ ԥеижьқәа

Ҭагалан аҧша ицәыртцыз,
Уи абыҧ ԥеижьқәа ҽнаршәшәауеит.
Адгьыл ашҟа амԥа иқәлаз,
Аҳауаҷы ипҧыр-ҧыруеит.

Адгьыл зылач знык илыкәшәар,
Абыҧ ԥеижьқәа рыҧсқәа рыхшәоит.
Аха аапҧынраз урыкәшәар,
Урт шымҧсыз агәра удыргоит.

Ианаамтаз агәылтцра иахьымзаз,
Апатҟәырқәа уа ипытуеит.
Абыҧ ԥеижьқәа зыпҧсы цқьа зхытцхьаз,
Урт ирхаланы иазҳауеит.

ҨШЬБА – ҤШЬБА ЦӘАҲӘАЛА

Ашьац аҽеаларӡ артцу каҧа,
Ашьац ишылатәоу, шәазыҧшы.
Иара мшәаӡакәа, знык иангапҧа,
Иахәхозар акәхап аҟыршы.

***

Аиаша дшашьҭоу иҭахаз,
«Дыҧсит» ҳәа ҳара иҳазҳәом.
Ахәштаара амца иҽеҳәахаз,
«Дыҧсгәышьеит» адагьы ҳазҳәом.

***

Атцла гылоуп дацла,
Ауагы – жьра-цәарала.
Атцла згылом дацда,
Аҧсуа – жьра-цәарада.

***

Сара сбызшәа беиоуп, иҧшӡоуп,
Бзиа изызбо уи азоуп.
Сан лоуп, сара сбызшәа сзыртцаз,
Уи ауп изыҧшӡоугьы абас.

***

Аусура бзиа избаз,
Дҟалоит ибзианы дынхо.
Ауагы ибзианы инхаз,
Ирацәагхоит уи дызҭаххо.

***

Ани иҳәан, ари иҳәан,
Иара даҟәытцуам: «Уҳәан, сҳәан».
Аха ихатәык иҳәоны,
Ахаангьы иалшом иуаҳаны.

***

Иахьатәи уус уатцәы ашҟа,
Ииаумган уара бзантцы.
Уатцәтәи уус иахьа ашҟа,
Ииоугар еиҧуп, ҧхьа уцарацы.

***

Акәашара бзиа избоит,
Сара сагьыкәашоит сҧырны.
Ибзиан сшыкәашогьы жәбоит,
Нас шәыспҧыл, шәнапқәа еинҟьаны.

***

Аӡаӡа снылалеит шьыжьымҭан,
Аӡаӡа еимхәыцқәа капсан.
Сара исҭахын аимхәыцқәа сыҟәшәар,
Санакьыс, иамуит изны имцар.

***

Ухаан ацәгьа умҳәалан,
Уи зҳәо бзиа думбалан.
Ацәгьа абзиа арҿиаӡом,
Ацәгьа зҳәо, бзиа дырбаӡом.

***

Уара «хәба» ҳәа атцара утцозар,
Уҩызцәа рзы цхыраарак ҟаумтцозар,
Угәы иаламсын, сара усзырҽехәом,
Избан акәзар, усырҽехәартә узбом.

***

Уҳәатәы хартцар уҭахызар,
Уаргьы аҳәатәы хатцала.
Амҩа иаша уара уанызар,
Уҩызцәагь умҩа иантцала.

***

Аиаша амҩа уара уанызар,
Уҩызцәагьы антцала.
Аиаша рыма ҕхьа ицозар,
Урҭ урышьҭа уцала.

***

Зынʒа иумҳәан уара амц,
Мцла узкыдлаʒом атʒамц.
Еиҕьуп, аиаша уҳәар,
Усҟан, иалшом удмырҽехәар.

***

Уара аиаша ҟатцала,
Убри азынгьы уқәпҕала.
Усҟан, уакәхоит хара ицо,
Жәлар ирыхәогьы ҟазтцо.

***

Ашкол ҵеагмырха уцала,
Ашәҟәы апҕхьара бзиа ибала.
Убас уанашьцыла уара,
Имариахоит, атцара.

***

Умҩахытцны умцан цьара,
Ашкол уаноурыжьлак уара.
Ушиашоу аҩныҟа уцала,
Иуыхәашагьы ак ҟатцала.

***

Уҭаацәа иаыруа аус,
Уаргьы умтәан, баша ус.
Ухәыҷызаргьы уск ула,
Уҭаацәара ргәы ҟатцала.

***

Атцара бзианы иутцозар,
Уҩызагьы уицхраароуп.
Абри уара иузыҟатцозар,
Иузырҟатцо, ауаҩроуп.

***

Адәахьы илеизар асы,
Иушьатц агалош, аимсы.
Ҵееилаҳәа ҵеырпҕханы,
Нас ухәмарла уцаны.

***

Уара уцозар сасра,
Акрыфаны, уцала.
Сасра уахьнеиуа уара,
Уфашьа уацәпҕхашьала.

***

Унхозар, ааигәара амшын,
Аʒсашьа утцароуп, умпҕшын.
Аʒсашьа анутцалак, уара,
Уʒсала уазааигәан аҟәара.

***

Уҩызцәак иеибаргәаазар,
Рыбжьаҟазара ухәҭоуп.
Уи уара иулуршозар,
Рҩыза бзиа уара уоуп.

АЖӘАПҺКАҚӘА

Акруфалар изаны,
Нас узҳауеит, упҳшʒаны.

***

Амцхә ацәара чмазароуп,
Заа изгыло уи азоуп.

***

Илеиаанʒа асы,
Иушьоумтцан аимсы.

***

Зны иуоузар, уара агха,
Уи наунагʒа иазырха.

***

Иҕәҕәамзар ушьамхы,
Узхалаʒом ахәы.

***

Уара заа уҽага хы,
Нас унҭала ҭынч умхы.

***

Атцара утцозар угәазыҳәа,
Изутцо удырроуп, ухазыҳәа.

***

Уара иумазар, аҩызцәа,
Урыцхраа, иҟамтца ҽырцәа.

***

Иақәтцала ухәычра ҳатыр,
Нас уажәра ҳатыр шақәло дыр.

***

Ажәлар рыматц аура,
Иунаҭоит хәарҭара.

***

Зхы ақәызтцаз ажәлар рус,
Пcра-зра иқәлаʒом зынʒас.

***

Зҭаацәа рыцәгьара мтцәахыкәа изҳәаз,
Изырымҳәаша арбану дызлаз?

***

Заҳәа ҭыхны аҕа иаҳзааз,
ҲарпҺарацәа ддәықәыртцеит дызлааз.

***

Абзиа узҳәозар иҳәа,
Мамзар, утәаз, зынʒак акгьы мҳәа.

***

Ацәгьа аҟатцара мариоуп,
Аха ацәгьа атцәахра цәгьоуп.

***

Афырхатцара зегьы ирҭахуп,
Аха иара агә ҷыда аҭахуп.

***

Фырхатцала иҭахаз.
Уи драҩсуеит шәҩы уаа инхаз.

***

Угылозар шьыжьымтан,
Уусқәа урыхьʒалоит, умшәан.

***

Изырцәгьаз злеишәа,
Изырҳәом ашәа.

***

Зхәычра збахьоу зызхара.
Аҙәыр ҟаларушь, ара?

***

Ауаҩра аныҟәгара, зынҙакгьы имариам,
Уи азоуп, ауаа зегь, ауаҩра рылан изшам.

***

Абылра иаҿым, уаҩра изыҧшым,
Алашара зхылымҵуа, уи цәашьым.

***

Ҩызас дышьҭых ауаҩ дыр,
Упҳҭазаараҿ дышухәо дыр.

***

Аиаша ирласны иубом,
Иумбакәа, угьежьыр ҟалом.

***

Аиаша иаҿагыло рацәоуп,
Аха рапҳьа дара рымҩа ҧҵәоуп.

***

Ибзианы иутҵар атҵара.
Уара иултҵуеит ауаҩра.

***

Имариазар атҵара,
Ҳҵара уаахон зегь ара.

***

Атҵарауаҩ рацәак иҳәаҙом,
Аха иажәа уавсны узцаҙом.

***

Ҵарада анхара ҟалоит,
Аха даараҙа ицәгьахоит.

***

Ибзианы иҩуеит аҿыҩ,
Аха уи иахьҙоит ахшыҩ.

***

Ахшыҩ змоу, мариала дынхоит,
Ахшыҩ змам, инхара цәгьахоит.

***

Аибашьра аҿгьы ахшыҩ аҵахуп,
Хшыҩда абҵьар, уаҟа имыцхәуп.

***

Аиаша зҳәо уи имҩа лашоуп,
Амц зҳәо, имҩа иашам, илашьцоуп.

***

Зынҙа мцымзар, иашак зымҳәо,
Ахаан ихеимҵацт, изеиҳәо.

***

Рапҳьа удҵақәа ҟатҵа,
Нас хәмарра уара уца.

***

Зны иуоузар, уара агха,
Уи наунагҙа иазырха.

АЦУФАРАҚӘА

Иара хәыҷуп, аҩны иҩноуп,
Аҧатҷақәа иара иаҽоуп.
Фатәыс иамоу аца иҭоуп,
Иарҭас иахьамоу, сшьапаҽоуп.

***

Уца анҭәу, уца иҭоуп,
Ианҭацәу – угәыла ииҭоуп.

***

Икьаҽ аҳәынҭәра анҽшәа Адгәыр,
Аҳәынҭәра ҽеиҭарц иҧшааит агәыр.
Аҳәынҭәра зизҽамҭаз шәа шәазхәыц,
Иара игәыр иатҷхӡамызт...

***

Атҷла иқәтәан аҳәыҳәқәа хәба,
Ашәарыцаҩ ишьит ҩба.
Заҟа аанхазеи аҳәыҳәқәа ара.
Изылшода аҭак аҳәара?

***

Ааҧынра харантә ҳа ҳахь иаауеит,
Аҩны аҩнуҭҟа аҭыҧ ҟазҭо,
Ҭагалан, аиҭа иахьааз ицо,
Унапы уҩах, аҭак ҟазҭо.

Аҭакқәа: Ацгәы, аҳәынаҧ, арахәыц, акгьы, ажәӣыс.

***

Аидара шьҭанхуеит уи акыр,
Аҟәаҟәа еиҧшуп акәадыр.
Уақәтәаргьы алшоит иузкыр,
Иара закәу, ушьҭа идыр.

***

Ҭыҧк ҟанатҷом аматҭәахә ааидкыланы,
Ахәыҷқәа хнахуам иныхтәаланы.
Иҳәҳәо ирытҷоуп абнара, аккарақәа,
Аҽы ааиханакуам, даара имкаракәа.

Уи иамҟаҭәарц, ажәла-мыжәла цырақәа,
Заа иларҭоит имаашьа анхацәа бзиақәа.
Абжьы шаагалак, рқәаҭанқәа рыманы,
Аҳәсҭақәа ирхылоит, ажәлақәа нақәҧсаны.

Ааҧынроуп ас еиҧш, ианыҟало,
Нас иарбан ҧсаатәу, ас еиҧш иҳәҳәало?

***

Ҽнаҭуеит акәукәу:
«Кәкәу», «кәукәу».
Анҽнаҭуа анбыкәу,
Ара акәукәу?

***

Адгьыл иҭоуп, амҽы иагәылоуп,
Аҩызцәа даара ирацәоуп.
Ихәыҷуп, аха амч ду алоуп,
Аиҧш мчызлоу ыҟам, убас, иҭәҭәоуп.

***

Амшын ҭынчӡа аҭра иҭатәоуп,
Иара алеишәа зырцәгьа аҧшоуп.
Алеишәа арцәгьоит, аха ишҧа?
Ажәҩан ахь ишьҭнахуеит (...).

***

Икаҳаанӡа ирацәоуп.
Икаҳар, иҟало, акоуп.

Ԥштәык ауп иамоугьы иара,
Иудыруазар, нас уара?

Атԥакҟәа: амахԥе, акәукәу, ааԥын ашышкамс, ацәгәырԥа, асы.

***

Хынбанк рыла ишьақәгылоуп,
Ақәыҕәҕәара иамоу ҧсахтәуп.
Усҟан ҩажәак шәа ишәауеит,
Акы шәыруп, егьи хыброуп.

***

Хынбанк рыла ишьақәгылоуп,
Иамоу ақәыҕәҕәара ҧсахтәуп.
Усҟан ҩажәак шәа ишәауеит,
Акы фатәуп, егьи ҧсаатәуп.

***

Агәара итоуп, ҧшьшьапык атцоуп.
Иара аууыжьыр, изтцоу қәатцоуп.
Азеиԥш хьзы иаацрухыр нбанк,
Убра иаанхоит иахьзу тцлак.

***

Тцлак ахьз иацутцар аҧхьа нбанк,
Шәара ишәауеит ахьз қалақьк.

***

Қытаки қалақьки хьзык еицрымоуп,
Еицәыхараҙам дара еизааигәоуп.
Урт рыхьзҟәа «л» ала интцәоит,
Раҧхьа изҳәаз аиааира игоит.

Атԥакҟәа: Ӷцә- аца, ачә-ача, алә-ал, ал – Гал, Тҟәарчал.

АЖӘАРЦЦАККҞӘА

***

Ауаҩ ҟьала иқәшәеит ала ҟьала,
Ала ҟьала дақәшәеит ауаҩ ҟьала.

***

Иаша Иашба аиаша иҳәеит,
Амц Амцба амц иҳәеит.

***

Гәыгәи Гәадеи еигәылацәоуп,
Маси Заси еимҩалацәоуп.

***

Зыбыр атцыбра бзиа ибазом,
Тцыбыр атцыбра злам чаҳаржә ифазом.

***

Ламыс змоу амч имам,
Амч змоу ламыс имам.

***

«Нас иҟастцоит», - иҳәеит Пас,
«Уахьзом, нас», - иҳәеит Мас.

***

Цьара иудны ахар,
Уара уиашам уҽхәар.

***

Аиаша ишашьтоу иҧсуа рацәоуп,
Уи еиԥш аҧсра бзиоуп ҳәа иҧхьазоуп.

***

Акырӡа збахьоу ауаҩ дыр,
Еснагь дҽыжәым иҽы кәадыр.

***

Хәыма ахәырма еилихуеит.
Хәына ахәырма лфоит.

***

Цас иун азы Мас,
Дрықәшәеит иҟаз цәгьарас.
Цәгьарак имузт азы Пас,
Цәгьарак дақәымшәеит зынӡас.

***

Ихагыламызт азы ихы,
Аанда мкӡакәа, илеиҭеит амхы.

АЦУФАРАТӘ ХӘМАРРАҚӘА

***

Аҷкәын еилҟьа хәыҷы Хьымца,
Ашьыжь дгылан еиқәиҭеит (...)

***

Аҧхьара даҽын аҭаҩы Наала.
Арҭаҩы илиҭаз (....)

***

Амхы уҭала иуҭахны,
Уҽага иуку цқьа (....)

***

Умтәаӡакәа ирхы аҭәа,
Урахә ирызхартә (...)

***

Акрыф-акрыжә, уара узхара,
Уаҟәыҭ «амла сакит» (....)

***

Уиқәгәыҷуазар иара
Иаргьы дуқәгәыҷааит (...)

***

Уара иухагылазар ахы,
Иақәлаӡом ааҧсара (...)

***

Шьҭа ажәҩан ашҭа аҧҭа хым,
Амш еилгоит, ҳәара (...)

***

Ҳара ҳабжьахәаахәҭҩы Џьгәаҭан,
Иџьыба азна аҧара (...)

***

Пату иқәҭаны уҩыза дбала,
Уи иӡбахә бзианы (....)

***

Дуасҭоуп сҩыза иабду Дадын,
Иара иҟаиҭоит (...)

***

Аҷӡаб хәыҷы Пашә,
Бзиа илбоит (...)

***

Аҳа итагылоу ҳутра,
Ирласны иалагоит (…)

***

Сан ианҷылхуаз ататын,
Еснагь дгылалон арбагь (…)

***

Азын иудгала амҷы,
Ҽырҧхара умцан азә (…)

***

Арха дықәуп деимдо Ҳабашь,
Аха имбазеит (…)

***

Асахьа тихырц итаххеит Ҩардашь,
Аха уи имазам (…)

***

Сара сыуа ду Камшьышь,
Ҳамтас иситеит (….)

***

Сара сҩыза бзиа Озбакь,
Имоуп дызлахысуа (….)

***

Наала лыхьз зынза илнаалом,
Избанзар, лҩызцәа (….)

***

Напи-напи еибазәзәоит,
Нас урт рыҩбагьы аҷы (….)

***

Итцам сажәа ақәатца,
Дара тоуп сапҧхьаҩцәа (….)

***

Дҳәаркьиуа мацара дхалеит хыхь,
Уажә азә дизгәаар изцәыртцуеит (….)

***

Ауаҩ заҟа хыхь дыҟоу аҟара,
Ағацәа змоу дҟалом (…)

***

Узтаху угха уанаижьуеит,
Узтахым амца (…)

***

Аиаша иақәзуа рацәаҩхеит,
Избазар, аиаша зтахым (…)

***

Апҧсуа шәҟәыҩҩцәа зтахым,
Уи Апҧсынгьы (…)

***

Ацәгьеи абзиеи збо дыхәшәуп,
Цәгьамзар, бзиа зымбо (…)

***

Ззанаат ала аус зымуз,
Дыҟам иаҟара ҧырхага (…)

***

«Аиаша сашьтоуп», ҳәа дыҳәҳәоит,
Аиаша иашьтахь (…)

***

Аҧара ихнахыз дыҧхашьаҙом,
Иитаху ҟаитцалоит иара (…)

***

Суаѳуп ҳәа иҳәҳәо иаҟара,
Излам дыҟам (…)

***

Аҽеы иазымииааиз, акәадыр дасуеит,
Икәаданы ирбаз, зегь (…)

***

Ақыта уаа аҧсшәа еиқәдырхоит,
Ақалақь уаа атыпҧ ҧхақәа (…)

***

Ашәҧыч ихы ашәсак ықәуп анырҳәа,
Ашәҧыч ихы инапы ықәишьт (…)

***

Атцла гылоуп адацқәа рыла,
Ауаѳы – (…)

***

Атцара тцаны ишьтых ауаѳра,
Нас иуауеит уара (…)

Атакқәа:

Амца, ажәеинраала, ихны, сынтәа, аҳәара, уара, ушьамхы, атахым, тан, иҳәала, ауардын, ачашә, артра, ҽтын, иҽы, икамбашь, акарандашь, ашьышь, ашәақь, дырнаалом, рызәзәоит, ргәаца, ахыхь, иаҟара, уалаижьуеит, еиҳахеит, ртахым, длашәуп, зуз, азирхоит, дшәаҙом, ауаѳра, ицәхасуеит, ркуеит, афырҳәа, жьра-цәарала, амацура.

АПОЕМАҚӘА

Таҟьа ҳәынтаҟьа

Ҳара ҳааигәа дынхон Қәача,
Ақәача хәычқәа рацәаны,
Илоурц ихылтцеит ақәача,
Акәтаҧқәа натә ирацәаны.

Мыз дуҙҙак ақәача хтәалан,
Нас ақәача хәычқәа хнахт.
Кәтаҧь затцәык инхаз агәы иалан:
«Кәтаҧь затцәык хымхкәа исцәынхеит,

Издыруада ари мшызар,
Сызатцә хымхкәа са изурым.
Сара бзиарак сзыҧшызар,
Ихысхп, сыкәтаҧь затцә, сыццакрым».

Аҳәан, акәтаҧь затцә иахымтцит,
Акәтаҧь затцә ара инхаз.
Даҽеа ҽенак ара иххалеит,
Ҽытцгас иатә уи ахьхшәахаз.

Ак ада акәтаҧькәа хнахит,
Акгьы бзиоуп, ишаҟәаҙам.
Қәача лқәача хәычқәа хылхит,
Илҳәан: «Арт цьаргьы ицаҙом».

Иныкәылтцеит лара лгәара,
Лара дахьаапҧшуаз, лылапҧш рхын.
Дазпҧшын акәтаҧь затцә ахытцра,
Уигьы хытцырц ла илтахын.

Аха иамҭа уи агәылтцха,
Ақәача хәычәа еицырхәхәа,
Аҳаскьын, амыҕ рыцрыха,
Ицеит, апҳша рысуа ахәхәа.

Ицоит, ицоит иаанымгылакәа,
Урҭ ирыздыруам изыцәшәо.
Рыпҳшәма Қәача илымбакәа,
Инеиуеит амш анеилашәшәо.

Ус ишнеиуаз, имтәаҳакәа,
Дара нхыцәгылеит аҟәара.
«Ҳа ҳхәычқәоуп», ҳәа имшәаҳакәа,
Аҳиас инҭалеит убра.

Урҭ ирҭахын нырцәҟа ирырц,
Аха ицәгьахеит уахь рцара.
Иуадаѡхеит аҳы иаҷыхарц,
Рымч хәычқәа ақәымхеит дара.

Еиҳа имариан азыҳәа,
Аҳы ахьцоз, ицон дара.
Амѡа иқәлеит шьыбжь анхыҳәҳәа,
Абар шьҭа ааилашәшәуеит ара.

Аха амѡа ишыцәыц иқәуп,
Ирыздыруам дара ахьцо.
Агәырҕьара урҭ ирҷыцәуп,
Уажәоуп рапҳьа цьара ианцо.

Рапҳьатәи акала иҟоуп,
Еиҳарак ныҟәара ианцо.
Изыцәшәози, урҭ акрыҟоуп,
Дабарҭаху дара аазцо.

Амѡа иқәуп, иқәуп, иқәуп,
Дара цоит аҳы ахьцо.
Апҳсабара закәанс иамоуп,
Амѡагь цьара ишынтцәо.

Аҳиас амшын иахьалало,
Илеит дара аҟәараҷы.
Ирҭахын амшын ихыло,
Ишәомызт дара ак аҷы.

Ирҳбеит урҭ амшын ихыла,
Ирбарц амшынгьы ахьынтцәо.
Амшын рыжәлон дара гәышпҳыла,
«Шәгьежьы, мамзар, ижәдыр шәшынтцәо».

Ирытцаҳәҳәон абжьы рдуны,
Уи иаҭахын дара гьежьырц.
Ақәачақәа амшын ирны,
Ирҭахын, ацьашьахәқәа рбарц.

Амшын гәааны ацәқәырпҳала,
Дара ҷыцәнажьлеит аҟәара.
Ишазымиааиуаз рдырт мчрала,
Аха излааз, изцом дара.

Дара ирыздыруам амѡа,
Ушьҭа рыѡныҟа излацо.
Урҭ ақәшәашам ара хиамѡа,
Нас иабыкәу, шьҭа урҭ ахьцо.

Рҷееидкыланы икәымпылҳа,
Уа рыхқәа неилатцаны,
Иаатәеит ара шьыжьымҭанҳа,
Амра ацәыртцра иазыпҳшны.

Акәтаҕь затцә убра ихызгьы,
Ақәача агәылтцит уажәы.
Аха иақәым иара хәыцкгьы,
«Ақәача ҧшқам, иажәуп, иажәы.»

Қәача ақәачақәа ахьылцәызыз,
Лгәы иалсит даараҙа лара.
Ақәача хәыҷы ихытцыз,
Агәхьаа лымкит зынҙа ара.

Иҙыз лқәачақәа хымш дрышьҭан,
Дрыцрымтцзакәа зынҙа лара.
Акгьы лымбеит урҭ ирымҭан,
Нас уаҳа дымцаҙеит ҧшаара.

Акәтаҕь затцә ақәача ихнахыз,
«Ҳәаҟьа – ҳәынтаҟьа» алҭеит хьҙыс.
Нас иҟазма, ари ахьҙ еиҕьыз,
Ахы иаднатцт, ашьцәа ҧшаатәыс.

Иара агәара инҭытцын,
Амҩа инанылеит убра.
Иаатҭгылан, акыр ихәыцын,
Нас абасгьы аҳәеит иара:

«Еилыскааит, сашьцәа арҟьалеит,
Аҙиас иҭалан, иахьцоз.
Излацаз ала изымааит,
Убри акәхап рыҙра зыхҟьаз.

Сара сызхылаҙом урҭ рышьҭа,
Аҙаҷы рышьҭа ҟалаҙом.
Қәача лқәачақәа дрышьҭоуп, дрышьҭа,
Урҭ рышьҭа амҩаҷ илбаҙом.

Аҙиас ихылеит, ҳәарада,
Илеит амшын аҟәараҷы.

Ибжьамзырц дара хабарда,
Иаасцароуп аҧшәма лыҩнаҷы».

Идәықәлеит Ҳәаҟьа- ҳәынтаҟьа,
Уи мҩала амшын ахь ицоит.
Агәы ылга, аҿырҟьаҟьа,
Аҩызцәа арахь иаанагоит.

«Узҳашьҭеи, Ҳәаҟьа- ҳәынтаҟьа».
Амшын аҷ ианлеи иазцааууеит.
Усҟан Ҳәаҟьа-ҳәынтаҟьа,
Абас аҭак ҟанаҭауеит:

- Сара сшәашьоуп, азы сшәышьҭоуп,
Сакәзами, шәара шәеитцбы?
Шәызхылаша сызлааз сышьҭоуп,
Аиаша шәасҳәоит лабҷаба.

- Уара иуҳәо иашам, лакәуп,
Иҳәеи, уара узлаҳаитцби?
Ҳара ҳҟәыҧшқәоуп, уа убыргуп,
Хәыцкгьы уқәым, имкаҧсахьеи?

- Шәара шәашьҭахь ауп санхытцыз,
Шәара шәан ауп, сара сан.
Зегь схароуп, заа сахьхымцыз,
Ҳан ахь шәызгоит, акы шәымшәан.

Исыхьзуп, Ҳәаҟьа- ҳәынтаҟьа,
Ҳаҧшәма лоуп, уи сызҭаз хьҙыс.
Сышшәышьҭаз сшьапқәа хырҟьаҟьа,
Сшьапқәа дысит, зынҙа идыс.

Шәызлазбо бзиара шәнаалом,
Шәеитцамхаҙакәа сышьҭа шәхыл.

Ара шәанаанха, ҽеик шәақәшәом,
Абри шәымаз цқьа игәынкыл.

Абас аҳәан Ҳәаҟьа- ҳәынтаҟьа,
Амҩа иныҟәлеит иара злааз.
Инашьҭалеит ршьапқәа хырҟьаҟьа,
Ақәачақәа зымҩа иацәхҟьаз.

Дара неиуан иашьҭагыла,
Ҳәаҟьа- ҳәынтаҟьа урҭ рхада.
Ашәакгьы азырҳәон гәыла,
«Иҳагымхааит ҳа ҳхада!»

Ус инадгылеит агәара,
Агәашә аҧхьа иааикәагылт.
Қәача урҭ дреигәыргьеит даара,
Агәашә аартны уа днарҧылт.

Иналыршәан зегь неидцала,
Инҭалыртәеит дара рҭыҧ.
Зегь ахьеиқәшәаз уажә ҭаацәала,
Ицомызт рангьы агәы ҭыҧ.

Уи иҩнатәны иузыҟатцом

Акәтқәа абаҳчара ишытцаз,
Абгахәыцы нарыласны,
Иаарылҧаан, еиҳа идуӡӡаз,
Абнахь иагеит иаарласны.

Иаанхаз акәтқәа еибарҟарҟаруа,
Уаҟа абаҳча иаатцалеит.
Шарик гәааны аху-ху ишуа,
Абгахәыцы инашьҭалеит.

«Иҟалазеи»? ҳәа саб дҩагылан,
Абжьы ахьгоз иҷынеихеит.
Шарик ахьцоз, иара днашьҭалан,
Аҳаҧы днеины днадгылеит.

Аҳәҳәара иаҷын артцәаа ҳәа,
Ус аҳаҧы инҭапалеит.
Саб уа даахәыцын, афыр ҳәа,
Излаҭицоз ааигәалашәеит.

Днеимда-ааимдан, ааигәа- сигәа,
Афархь рацәа ааидикылеит.
Аҳаҧы инҭеитцан днагәа,
Абгьыжәқәа уа иналеиҧсеит.

Ицьаба аспҧычка аатихын,
Иааихьшьны абгьыжә иныла иршәт.
Убра аҧыркь ҳәа амцабз ҩалҟьан,
Аҳаҧы алҩа нхәытцанарчт.

Аҭаларҭа аҳаҧы иаман,
Иара убас аҭытцырҭа.
Алҩа ҭарчны ахқәа еимеиҧсан,
Дыҧшны даатәеит акыр аамҭа.

Ашьҭахь, азхык иамаз амихт,
Алҩа аҷаанхт, «аҷыҩ» ҳәа.
Ишәакь аҳаҧы инҭеикит,
Дыҧшны даатәеит, иҭытцуазар ҳәа.

Ус акыр дыҧшны дышгылаз,
Акы ахы аакылнарҳәҳәеит.
Усҟан ашәакь иара иикыз,
Иҭҟьеит, акылсха аимраӡеит.

Ишьит, аха иарбан иишьыз,
Уи иишьыз аҧшқа акәымзи.
Ишәақь хырша дызгылаз,
Акәты згаз ишьырц акәымзи!

Уаҳа дымхыст, ишәақь шьҭеитцеит,
Дыҧшны даатәеит, ҽак ҭытцуазар ҳәа.
Даҽеа бга ҧшқак уа иааҭытцуеит,
Иҽенақәыжь икуеит афырҳәа.

Иикыз има иара ддәықәлеит,
Иахьигәыдкылоу, дацәыкәыкәуеит.
Ииулак, аѽны инеиган,
Иҭеикит ҭыҧк азыҡаитцан.

Абгахәычы аҭыҧ автцан,
Илахәыҷгьы аҭыҧ ҡаитцеит.
Убригь убра инеиган,
Ашьшьыҳәа инҭаирҧалеит.

Убас дара раамҭа раѽсны,
Ицон, ицон, иаангыломызт.
Изыҡамлеит рҭыҧ иааҭытцны,
Ршьапы анҭытц ирзықәмырсзеит.

Дара ҭакын уа акраамҭа,
Урҭ атцыхәтәан еишьцылазеит.
Аҧшәма ҽааитит: «Иааизаап шәаамҭа»,
Ҽнак, адәныҡа инауижьит.

Игәыргьатцәа урҭ еихәмаруа,
Адәеиужьра инықәымлеи!
Аҧшәма ианибо, ишеихәмаруа.
Иара даара дымгәыргьауеи!

«Ианыҡала арҭ еидгылан,
Сара ҧырхагак сауама?
Абри сқәатца гыгшәыгк ылан.
Ма иҡаларцгьы алшома?»

Абас дхәыцуан аҧшәма дгәыргьо,
Дахьынҭытцуазгьы дрылаҽхәон.
Лакәшәа иҧхьазон уажә иибо,
Даара патугьы рыцәитцон.

Уаха, ари атцх ду иҡоу,
Ақәатца итцан еибарыѽуа.
Аҧшәма дшәозма, арҭ ахьимоу,
Уи идыруазма, иҡало?

Аҭыҧ аҽ иианыжь аѽыза,
Иара цаны агәылара,
Акәтқәа агон иаҽытцарзза,
Нас иаҽын иара афара.

Уажә, ари аниба, аҧшәма,
Уи иагоз акәты аамихит.
Абгахәычы аанижьуазма,
Ишьны зымѽа инышьҭеитцеит.

Баша ирҽхәон ари аҧшәма,
Иѽнатәны уи изымааzеит.
Иаҧыхьашәаз акәтқәа ама,
Ан еиҧш, иамгар амузеит.

Абна ииз, абна иааzаз,
Уи ѽнатәны изыҡалом.
Хаара – бзаарас акәтыжь иалаз,
Зынza гәыхшәарак ақәлазом.

Аамҭақәа иреиҕьу

Автор
Зыкәи, Никәеи, Шьакәеи, Махәеи,
Аҧхын, ашьашәыр аҽы итәан.
Иеидшыланы, имеицәажәауеи,
Иреиҕьу аамҭақәа рҳәауан.

Зыкә
Аамҭақәа зегьы иреиҕьу.
Сара сзыҳәан аапҧын ауп.
Абра ишәасҳәоит изреиҕьу,
Усҟан ара ашәҭқәа рацәоуп.

Ианыцәаҕәо, ианылатцо,
Ишыжәдыруа еиҧш, аапҧын ауп.
Акгьы ыҟам уи иаластцо,
Зегьы иреиҕьасшьо иароуп.

Никәа
Аамҭақәа зегьы иреиҕьу,
Сара сзыҳәан аҧхын ауп.
Абра ишәасҳәоит изреиҕьу,
Усҟан ара ашәыр рацәоуп.

Амшын ашҟа ҽыкәабара,
Ҳара ҳанцало, аҧхын ауп.
Исыздыруам ишәасҳәара,
Зегьы иреиҕьасшьо иароуп.

Шьакәа
Аамҭақәа зегьы иреиҕьу,
Сара сзыҳәан ҭагалан ауп.
Абра ишәасҳәоит изреиҕьу,
Ҳҽаѡрақәа ҭаагалоит азоуп.

Насгьы ҭагалан азыҳәа,
Ачарақәа рацәахоит.
Уахь сыргалоит са исыҳәа,
Сызхараҵәҟьагьы скәашалоит.

Макәа
Аамҭақәа зегьы иреиҕьу,
Сара сзыҳәан аҳын ауп.
Абри шәасҳәоит изреиҕьу,
Усҟан, асы леиуеит азоуп.

Исҭахуп асы алахәмарра,
Салазар, сеигәыдҭа ҟаҵо.
Аҵаа Бабаду иҟаҵара,
Сеиҵбацәа хәычқәа идыртцо.

Автор
Абра хәычқәак ражәа рҽысхит,
Аамҭақәа иреиҕьу рҳәеит.
Аҧхьаѡ, шьҭа ажәа устауеит,
Иуҳәо саҳарц сҳырѡуеит.

Аҧхьаѡ
Сырзыҳырѡуан дара анцәажәоз,
Сахьырзыразым ыҟоуп урҭ.
Аамҭак акәын зегь зыцәнымхоз,
Изхдырҟьои, нас егьырҭ?

Аамҭақәа зегьы иреиҕьу,
«Абри ауп» ҳәа иалхны исҳәом.
Ак атцкьыс, даҽеакы шеиҕьу,
Шәара ишәамҳәакәа сыстәом.

Аамҭақәа зегьы бзиоуп азыҳәа,
Аамҭақәа зегьы сгәаҧхоит.

Нас, абраҟа, уи азыҳәа,
Аамҭақәа зегьы сырҽхәоит.

Сазыразуп Зыкә ииҳәаз,
Никәа ииҳәазгьы убас,
Ибзиоуп Шьакәа илҳәаз,
Макәа илҳәазгьы – зынӡас.

Аамҭақәа зегьы бзиоуп азыҳәа,
Аамҭақәа зегьы сгәаҧхоит.
Нас, абраҟа, уи азыҳәа,
Аамҭақәа зегьы сырҽхәоит.

Зегьы бзиоуп ажәак ала,
Аамҭақәа зегьы шәҭахха,
Убарҭ аамҭақәа рыла,
Аҧсҭазаара цоит еилыхха.

Аҧсҭазаара шәаҧымхакәа,
Есшар, ҧхьаҟа шәа шәцалааит!
Аҧсҭазаарақҽ хьымӡг шәымгакәа,
Есшар, шәара ҧхьаҟа ижәгалааит!

Аамҭақәа шәыпҳсҭазара иамоу,
Шәрылагәыргьаны шәынхалааит!
Гәырҩа шәмоуа, амч ду шшәымоу,
Есшар, ҧхьаҟа, шәара шәцалааит!

АЖӘАБЖЬҚӘА

Иахьылзеилымкааз ауп

Иацы ашьыжьымҭан, Леуард хәычы иани иаби шеицәажәоз иаҳаит. Усҟан, Леуард иаб Арзамеҭ усура ицамҭаз акәын, акы снацҳауеит ҳәа дтәан. «Сани саби ирҳәо саҳап», - иҳәан, Леуард днеины днарыдгылеит:

- Иахьа улафахәы уауазар, уатцәы ақалақь ахь сцап. Леуард еимаак изаасхәап, - лҳәеит иан, Манана.

- Аиеи, иахьа суалафахәы сауп ҳәа сгәыҷуеит, исаур бцап, Леуард изгьы аимаа аабхәап, - иҳәан Арзамеҭ акы днацҳаны, дҩагылан, инапқәа ааиӡәӡәан, иаарбаны, агәара дынҭытцын, усура дцеит. Арзамеҭ усура данца, Леуард иан дналыдгылан:

- Иахьа саб аҧара иаур, уатцәы ақалақь ахь бцаны аимаа сзаабгома?

- Ааи, уан дукәыхшоуп, иахьа уаб аҧара иаур, уатцәы ақалақь ахь сцаны, аимаа аахәаны иузаазгоит.

- Сара сыбгоо?

- Ааи, иуҭахызар, уаргьы узгоит, уан дукәыхшоуп. Амала, абаҳча атцыхәан, ихны амҿы ишьҭоу, ааганы, ананыраҿ ишьҭатца, – лҳәеит Манана.

- Ибзиоуп, уи сара избап, - иҳәан, иан ишылҳәаз еиҧш, абаҳча атцыхәан амҿы хны иахьышьҭаз аҟнытә, аагара дналагеит. Ахәылпҧаз далгеит, абаҳча атцыхәан, амҿы ихны ишьҭаз, иҩаганы иан иахьылҳәаз ашьҭатцара.

Адырҩаҽны Леуард иан ақалақь ахь дылгап ҳәа лгәы иҭан. Рҩыцьагьы рҽеилаҳәа – рҽеилаца, амҩан икылсны игылан, автобус ааира иазыпҧшны. Аха автобус ааимҭазы, изымааит, иагхеит. «Иагханы иааиуазар акәхап», - аалгәахәын Манана лыцкәыни лареи аҩныҟа

имгьежьыкәа уа ишгылац, игылан. Ус «жигулик» рапҳьа иаангылеит.

- Манана, автобус ҧхастахеит, иахьатәила иҟалаҙом, ҭыпҳк сымоуп. Ибҭахызар бара бызгоит.

- Ибзиоуп, ма саргьы сга, - лҳәан Манана, нас лыҷкәын иахь дааҳәын:

- Сара сцап, уара уаангыл – лҳәан лыҷкәын днаилабжьан, амашьына ашьҭахь иҭатәаҟәаз ҏеааидыркылан, лара днарывадыртәеит. Амашьына аҿынанахеит.

Дгәааит Леуард. Илаҕырҙқәа иблақәа ирхыҳәҳәала даагьежьын, аѡныҟа иҿынеихеит. Аѡны даннеи, иматәа ҿыцқәа ишәцаны, акыр аамҭа дтәан, дхәыцуа.

«Ақалақь ахь узгоит ҳәа салҳәан, слымгеит. Ҭыпҳк ада змамыз амашьына дзақәтәазеи? Даамыццакыр, итацәыз машьынак мааирызи. Дахьсырхәыроуп сан», - ааигәахәын, афырҳәа дѡагылеит. «Сыматәа ҿыцқәа сшәысхру, исшәысымхру», ааигәахәын, акыр даатгылеит. Нас иматәа ҿыцқәа аарыцҳаишьан, иааишәыхны, ашифонер инҭакнеиҳан, иматәа жәытәқәа ааишәитцан, иацы амҿы ааганы, ананыраҿ еиқәитцаз, иахьа иахьааигаз иганы ашьҭатцара дналагеит. Ус дшаҿыз, иѡыза Дима днаидгылеит:

- Узҿу закәызеи, Леуард? Амҿы аѡныҟоуп иахьаарго, уара аѡнынтә иугоит.

- Ус ауп, аха сара амҿы ахьаазгаз изгоит.

- Избан, ус зыҟаутцо?

- Сгәааит азы.

- Узызгәаада?

- Сан.

- Избан, узлызгәааз?

- Ақалақь ахь узгоит лҳәан, иацынтәарак амҿы аагара саҿын. Иахьа ҳееилаҳәаны амѡан ҳашгылаз, автобус маазеит. Машьына хәычык ааин, ҳаҧҳьа иангылеит. «Ҭыпҳк ауп исымоу. Ибҭахызар бара бызгоит», - иҳәан, аныҟәцаѡ, сара сымгазакәа, лара дцеит.

- Убри азоума, уан узлызгәааз?

- Ааи, убри азоуп.

– Убри азы угәаазар, иҟаутцо иашам, Леуард. Ҽеишәа ухәыци, уиашазар убап. Ари иҟаутцо, уан илбар, лгәы лурхьуеит. Уи атцкьыс, саргьы суцхраауеит, арҭ амҿқәа иааугақәаз ѡаганы, иахьышьҭаз аҭыпҳ аҿы ишьҭаҳтцап, ҽеишәа ухәыцзар.

- Ибзиоуп, нас.

Леуард ҽеишәа данхәыц, Дима иихәаз дазыразхеит. Рѡыцьагьы еицхырааны амҿқәа ахьышьҭаз ананырраҿы иганы ишьҭартцеит.

Ахәылпҳазы, Леуард иан, Манана данаауаз аимаа ҿыцқәа аахәаны изаалгеит. Леуард дышгәааз, иан лҿы имҳәаҙеит, ларгьы илзеилымкааҙеит. Иахьылзеилымкааз ауп, еилылкаар, лгәы лнархьуан.

Ацәҟьа

Ашьыбжьон еипҳш, аамҭа неихьан. Уи аҽены амра даара иҭәгәаны иҧхон. Гыд хәычы амчандыр атцаҟа игылаз астол дахатәаны, шәҟәык аҧхьара даҿын. Гыд хәычы ххәеит, аха уи устцәкьа дагьхәыцымызт, абар, иаарласны ашкол ахь ианѡеиуа, афбатәи акласс аҿы дтәон. Нас афбатәи акласс аҿы итәоу дхәычума? Ус ҭеитҧшлагьы, уахьихәаҧшуа, дхәыцуп уҳәо дыҟамызт, иқәра имоу атцкьыс акыр деиҳауп уҳәаратәы дыҟан. Гыд шәақьк имазаргьы цәгьа ибомызт. Аха иан изаалхәомызт. «Убжьнахуеит» лҳәон, Гыд ашәақь аҙбахә аниҳәоз.

Аҧхынтәи аҧсшьарақәа раан ианаурыжьуаз, шәзыҧхьақәаша ҳәа артцаѡы ирылҭаз дрыпҳьеижьҭеи акраатцуан. Гыд уажәы дзыпҳьоз ашәҟәы рқыҭантәи абиблиотека аҟнытә иааигаз акәын.

Гыд дтәаны ашәҟәы, дахьапҳьоз ақәтрыхьшь нихыҧраан, аѡны ашьҭахь ала инҭалеит. Ақәтрыхьшь аѡны

ишынхыҧрааз еиҧш, акәтқәа ааилаҟарҟарит. Гыд дзыҧхьоз ишәҟәы нықәҵаны, дыѡны аѡны ашьҭахь дааваҵәины, иҽынеихеит. Уи иаразак илаҧш нақәшәеит, ақәытрыхьшь ақәты кны, иаманы ицарц ишаҽыз, аха ақәты аҕа иаҽагыланы иқәҧон азы, ашьҭыхра ацәыуадаѡын. Аиқәҧара иаҽын ақәти ақәтрыхьшьи. «Ааи», «ааи» - иҳәан Гыд, ақәти ақәытрыхьшьи ахьеибарххоз дынрыдгылеит, аха илшозеи, инапқәа ҭацәуп. Убри аамҭазы, Гыд афырҳәа длышьҭасын, ахаҳә аашьҭиҧааит. Гыд ахаҳә аашьҭиҧаанӡа, ақәтрыхьшь ақәты аашьҭнахын, икалкало иаманы ахшьыра инҭалеит. Ақәтрыхьшь ақәты ахьакыз аҟаабжьы гон. Гыд иаашьҭиҧааз ахаҳә нашьҭеиҵеит, аха ақәтрыхьшь ақәшмышгьы имнеит. Ақәытрыхьшь ақәты аманы иахьцоз Гыд дашьклаҧшуан. Гыд ибжьы Шьарифа ианлаҳа, ахышә дынкылҧшызар илбеит ақәытрыхьшь ақәты аманы ишцоз. Гыд иан Шьарифа, аѡны дааѡныҵны, ацәыгәбар дааҵагылеит. Ани аҧеи ишырбоз абнақәа рыбжьара адәҳәыҧш аҽы илатәеит ақәтрыхьшь. – «Абнақәа рыбжьара адәҳәыҧш аҽы итәеит. Уѡны унеир, иамухуеит, – Шьарифа лыбжьы налыргеит. Гыд иан Шьарифа илымҳәаргьы, иара ибон ақәтрыхьшь ақәты аманы иахьтәаз. Хаҳәқәак ааидикылан уахь иҽынеихеит. Абна абжьара дахьыныбжьалаҵәҟьаз, ақәтрыхьшь ақәты цәырҳәны, ахәыц карббы афара ишаҽыз Гыд днахагылеит. Ақәтрыхьшь Гыд данаба, иааицәшәан, изхатәаз ақәты иѡахҧраан, ицеит. Гыд иаҧхьа ишьҭаз ақәты ѡышьҭихын, инарҳәы – аарҳәуа, дахәаҧшуа икын. Иҧсхьан ари ақәты. Ачыҟә ҧжәаны, ифаны, агәышҧы ахәыц ахыхны ипашәӡа иҟан. Гыд ақәты кны дахьгылаз, ақәты ахәыц каббы иҟан. «Еҳ, ашәақь зыҧсазеи, ашәақь скызар, ус исхыччаны исышьҭуамызт, уи ақәтрыхьшь, аха исымам ашәақь. Сара ашәақь сымам ҳәа ус стәом. Искыроуп уи ақәтрыхьшь. Иафаз агәаҕ ахызгароуп, хымҧада». Абас дхәыцуа Гыд ҧыҭраамҭак ара дгылан, ақәты кны. Нас аѡныҟа иҽынеихеит, иикыз

ақәты нышьҭеиҵан. Гыд аѡны днеит. Гыд аѡны дшааиз, Шьарифа ианылба, лҧа иахь лыбжьы налыргеит:

- Аҧсра иагандаз, уи ақәтрыхьшь, хҧа-ҧшьба шықәса раахыс қәты сзымааӡо сықәхра иаҽуп. Сынтәатәила ҧырхага сымамызт азы, аӡәы ишьызар ҳәа агәаанагара сыман, аха уи сгәаанагара исымаз башахеит. Сынтәагьы иалагахт сықәтқәа рықәхра. Уажәы анаѡсгьы қәти қәҷышьи сзааӡоит ҳәа сыҟам, иаҧсыхәоу сыздыруам, аха…

- Уи иаҧсыхәоу сара издыруеит, сан. Сѡыза Нарӵьхьоу исеиҳәон, ҳара ҳаиҧш, даргьы, ақәтрыхьшь ишыхҭанакыз. Уи ақәтрыхьшь иара ацәҟьала ишикыз. Ацәҟьа аҳашьа сеиҳәеит. Уи аҟаҵара уадаѡӡам, саргьы иҟасҵоит. Сан, бара ибымами абырфын шашәа? Иаацәырганы исыҭи ббырфын хыӵьгәыгәын. Нас уи ақәтрыхьшь сымкуазар ббап.

- Абырфын шашәа шҧаусымҭои. Уара уи ақәтрыхьшь узкуандаз, - лҳәан Шьарифа, дааҳәны аѡны дныѡналеит. Лара иаарласны аѡны дааѡныҵит, абырфын шашәа зныз, ахыӵьгәыгәын лыманы.

- Усҭ, уан дукәыхшоуп, Гыд. Ҧыхьашәа бзиа уауааит, - лҳәеит Шьарифа, лыҷкәын абырфын шашәа зныз ахыӵь гәыгәын анынеилырк.

- Иҭабуп, сан. Бықәты зфаз ақәтрыхьшь сымкуазар ббап, - иҳәан Гыд ахыӵьгәыгәын аалымихын, иеикәаҕа ахьыҟаз, иаашьҭихын, ақәты ақәтрыхьшь иамхны, иахьнышьҭеиҵаз ахь иҽынеихеит. Уа дааннеи, дыҧшызар, ақәҭрыхьшь инаскьаны аӵь ҵла игылаз амахә иқәтәан. Ақәтрыхьшь Гыд данаба, иаақәҧрааны, раҧхьа излацаз ала иҧырны ицахт.

«Иуцәынхаз уфаразы уаама, сара иусырбап», - иҳәан ақәтрыхьшь дацәажәошәа ибжьы ҭганы даацәажәеит Гыд. Гыд ашашәа хыӵьгәагәын иикыз, уа инышьҭеиҵеит, еикәаҕа аашьҭыхны, арасара днылалеит.

Дук мырҵыкәа абыцаҵәқәа ылхны, иҵәырҧсаны, иманы дааит. Ушьҭа абыцаҵәқәа рарса акәын, уаҳа ус

имамызт. Гыд иааргьежьны абыцатцәқәа рыжәпаны инаирсит. Аҧхьа акәты шьтеитцартә еиҧш, атыҧ ааныжьны. Абыцатцәқәа рықәцәақәа ааидкыланы, бырфын шашәала иҽеиҳәеит, ақәты уахь интеитцеит, ақәтрыхьшь анаааиуа иабаратәы. Абырфын шашәа ырҟәараҟәантәны, лабак ахы инадҽеиҳәалеит. Быцатцәык ырхәаны, абыцақәа ахьарсыз аҧхьа, алаба хәычы инатцданы иҟаитцеит, ақәтрыхьшь накьысыр, иҧҟьаратәы еиҧш. Иҟәараҟәантәны иҟатцаз абырфын шашәа еитцыхны, алаба хәычы иныкәиршәит. Гыд абас далгеит дызҽыз ицәҟьа ҳаны. Нас иара иԥныҟа дцеит. Саатк аҟара Гыд иԥны дыҟан. «Иҟоу збап», - иҳәан ицәҟьа ахьиҳаз ахь дцеит Гыд. Гыд ацәҟьа ахьиҳаз данлеи, ақәтрыхьшь калкало ацәҟьа иахьынҳалан. Гыд иикыз иеикәаҕа аҟәыл ала, ақәтрыхьшь шахьынҳалаз, ишимчыз, ахы дласын, ишьны ацәҟьа иаамхихит. Ақәтрыхьшь амтцәыжәԥақәа ааидкыланы икны, аԥны иманы дааит. Ари Шьарифа ианылба, даара лгәы иаахәеит.

«Уажәшьта ақәтқәа акыр сызхыхыр, исааҙоит, ҧхастада, уқәақәра сара изгааит, Гыд», - дхәыцуан Шьарифа.

Уаргьы умтцәуан, Нанука дааугеит

Ахәычқәа сара иаасызныжьны, сыҧшәмеи стацеи цьара ицеит. Урт анца ашьтахь, аамта акыр анбжьыс, сматацәа зегьы иреитцбыз Елина дшыхәмаруаз, ахәмарра даақәытцын, атцәыуара дналагеит.

- Бымтцәыуан, Елина, бан дахьцаз ирласны дааугеит, - сҳәан, лылабжьара сналагеит.

- Мамоу, сан дахьцаз, ирласны дааҙом, сужьоит, - лҳәан дыштцәыуац дтцәыуон Елина. Сара Елина ишласҳәаз еиҧш, лан дахьцаз, ирласны дааит. Ланхәа усқәак лыман азы акыр даанхеит. Елина лан данааи, дгәыргьатцәа даақалан, дыԥны дналҧылеит, лан даашьтылхын, иаагәыдеибакылеит. Нас Елина дналыргылан, лан аԥныҟа днеит. Лара дааҳәын, еита дгәыргьатцәа ахәмарра дналагеит.

Елина, дгәыргьатцәа дшыхәмаруаз анызба, лара дахьыхәмаруаз, снеины сналыдгылан:

- Елина бан ирласны дааугеит анысҳәа, бара ихабымтцеит. «Мамоу, сан ирласны дааҙом» - ҳәа атак сыбтеит, аха сара ишбасҳәаз еиҧш, бан ирласны дааит. Бара ишыббо еиҧш, бан ирласны дааит. Сара бсымжьаҙеит, ус ауми!

- Ааи, ус ауп, дадука. Уара сумжьаҙеит, аиаша уҳәеит. Уаргьы умтцәыуан, Нанукагьы ирласны дааугеит. Уара уеиҧш, саргьы узжьаҙом, - лҳәан Елина, дааҳәын ууанҙа дызҽыз ахәмараа еита дналагахт.

Исзымтцар ҳәа сшәоит

Раиа актәи акласс аҽы дтәан. Атцара бзианы илтцон, диасит аԥбатәи акласс ахь. Ари Раиа илтахымхеит. Дыштцәыуоз аԥны дааит. Раиа дыштцәыуоз аниба, лабду длазтцаит:

- Бзыртцәыуазеи, Раиа?

- Сахьахытцыз азы, актәи акласс аҽы атцара мариан, ибзианы атцара стцон. Аԥбатәи акласс аҽы атцара цәгьахар, исзымтцар ҳәа сшәоит, - лҳәеит Раиа.

Сан дшәар ҳәа сшәоит

Елина хәычы, лани лаби иеицны, ахәыч баҳчахь дааргеит. Уи ахәыч баҳча дтартцаанҙа, лтаацәа зегьы лылабжьара иаҽын: «Елина, ахәыч баҳчаҽы, бан бааныжьны, аԥныҟа данааua, бымтцәыуалан. Бтцәыуалар, ҧхашьароуп!» ҳәа.

Уи нахыс, есымша ахәыҷ баҳчахь Елина даазгоз лан лакәын. Лаб лаха имамызт, аус иуан. Елина лҭаацәа иларҳәаз хаҵаны, хымшҟа – ҧшьымшҟа дымҵәыуазеит, нас аҵәыуара далагеит.

- Елина, ахәыҷ баҳчаҷы, раҧхьа бани баби брыманы ианааи, бымҵәыуазеит. Уажәы бҵәыуеит, иззакәи?» - рҳәан, ааза҂цәа лазҵааит:

- Усҟан, сани саби еицны иҟан, а҂ныҟа еиццон, ишәазомызт. Уажәы, сан лымацара лоуп ахәыҷ баҳчахь саазго, а҂ныҟа данцо, сан дшәар ҳәа сшәоит, уи азоуп сызҵәыуо, - лҳәеит Елина.

Аҧҽыха

Шьакәа аа-шыҷәса лхыҵуан. А҂батәи акласс аҷы аҵара лҵон. Аҽены мҽышан, аҧсшьара иамшын.

Шьакәа а҂ны дааныжьны лани лаби џьара ицеит. Шьакәа лани лаби даара илыҷәгәыҷуан. Аашыҷәса анылхытҵ акәым, фышыҷәса анылхытҵуазгьы, лара лхала а҂ны дааныжьны, архахь рашәара ицалон лани лаби. Дара ааилашәшәоны иаалон. Шьакәа лани лаби ыҟам ҳәа дырзыҧшзомызт. Ақәҵарақәеи ашәишәи хәычқәеи акрырҷалҵон. Ақәҵарақәеи ашәишәи хәычқәеи ахьшь иамгаразы, ранацәа арасақәа рытҵаҟа икыдҳәаланы илыман. Ақәҵарақәеи ашәишәи хәычқәеи акранырҷалҵоз, ранацәагьы аџьықәреи ҷырпны инрымҵалыҧсалон. Асаан ҟьаҧсҷәа рыла азы рымҵалыргылон. Лара акранылфалак ашьҭахь, лчанахқәеи, латҽацақәеи, лымҳатҽақәеи уҳәа зәзәаны, ичыгәза рҭыҧқәа рҷы инаганы иҟалҵалон. Уажәгьы лхәы ахьҭагылаз иаатыхны, акранылфа ашьҭахь, акрызлалфақәоз шылыҙәзәоз, аҵәыцак лыцәкаҳан, иҧыххаа ицеит. Шьакәа, афырҳәа днеин, а҂ымсаги аҟьамсаргагеи аалган, иҧссаны, аутраҷы

иганы, маҷк аҟара иаакылжааны, анышә нақәылпҧсеит. Шьакәа лан Фына акы анлыцәпҧелак, ма ҧҽыхак аутраҷы ианылбалак, рҵыхәахь иганы, акәара иҵалыҧсалон. «А҂ны ааигәара аҧҽыха кауҧсар, ибааум – иҧсуам, мышкы зны аҙәы ишьапы иалалоит» - ҳәа лҳәалон. Шьакәа лан ус шыҟалҵозгьы лдыруан. Уажәы, Шьакәа лан ишыҟалҵалоз еиҧш, ларгьы иҟалҵарц иақәылкын, аха дацәаашьан, лы҂ны ааигәара, аҽеагала иакылыҷъҕьааны, анышә нақәлыҧсеит. Шьакәа лан данааи, илалҳәеит аҵәца шылцәыпҧҽыз.

- Аҵәца ҧҽызар, иуада҂ым, аха аҧҽыхақәа ааигәа икабымҧсазааит», - лҳәеит лан.

- Аҧҽыхақәа бара иахькабыҧсалоз, акәарахь иганы икасыҧсеит, - лҳәеит Шьакәа.

Уи ашьҭахь, хышыҷәса ҵит. Шьакәа аҵәца аҧҽыхақәа анышә иахьалҵаз лхашҵит. Шьакәа лан Фына аџьымшьы лалтцарц абаҳа лкын. Фына данаапҧса, лбаҳа ларсны а҂ныҟа днеит. Усҟан Шьакәа ашкол ахь дыҟан. Ашкол аҷынтәи а҂ны даннаи, длатәаны акрылфеит. Акранылфа ашьҭахь, лан абаҳа ахьылкыз днеин: «сан лгәы иахәап», - лҳәан абаҳа ахьытцарсыз иаатцылхын, арпра дналагеит. Аҵәца аҧҽыхақәа ахькалыҧсаз, аҽеагала анышә иақәылпҧсаз ақәа иақәназәзәазаарын, адгьыл итцыҳәҳәо итцан. Уи Шьакәа илымбазакәа дҩахагылан, леимаа иҩалсын, лшьапы иалалеит. Артцәааҳәа аҳәҳәара далагеит Шьакәа. Шьакәа лыҳәҳәабжь Фына ианлаҳа, дыҩны дааит.

- Ибыхьзеи, ибыхьзеи, - лҳәеит Фына, Шьакәа дшаалыдгылаз еиҧш.

- Сшьапы аҧҽыха алалеит. – лҳәеит Шьакәа.

- Иабаанагеи, ара аҧҽыха? Ҳутраҷы ҧҽыхак ыҟоуп ҳәа сыҟазамызтеи, - лҳәан, Шьакәа дахьтәаз длыцхрааны, дҩалыргылеит Фына. Шьакәа лшьапы ашьа ахьшы иҟан. Фына Шьакәа лыжәҩа дҩатцагыланы а҂ныҟа длыманы дцеит. А҂ны данналга, лшьапқәа зәзәаны, аиод ахьшьны,

иҽаҳәаны, иҟалҭеит. Ари ашьҭахь, хымш ашкол ахь дымцаҙакәа аҩны дыҟан Шьакәа. Шьакәа лшьапы анбзиамха, лаб аҳақьым иахь дигеит. Аҳақьым иҽы дахьнеигаз, аҧҽеыха алаханы иҟан, иҧҟаны иалихын, ахәшә ахьшьны, иҽаҳәаны аҩныҟа дааигеит. Аҩны дахьааигаз, даҽа жәамш ашкол ахь дымцаҙеит. Ари, Фына лгәы иаланы, ҽнак ус лҳәеит:

- Иабаанагеи, ари аҧҽеыха?

- Ибгәалашәо, хышықәса раҧхьа аҭәца исыцәҧеыз. Уи акәарахь имгаҙакәа абна анышә хәыҷык аҟәҧсаны иаахыҙҩан…

- Уи аупеи иҟала. Сара акәарахь иганы аҧҽеыхақәа зкасыҧсалоз абас ҟамларц акәын. Шьакәа, бара ус ҟабымҭар акәын, - лҳәеит Шьакәа лан Фына.

Шьакәагьы иеилылкааит иҟалҭаз шиашамыз. «иакәым ҟастцан, иакәым сақәшәеит», - лҳәеит, уи гәаныла.

Аҳәынаҧ хәыҷы ацгәы жьаны ишацәцаз

Аҧшәмаҧҳәыс цәгәык лыман, уи иахьзын Цис. Аҧшәмаҧҳәыс Цис хынтә акраҽалтцон. Есымша иаҽалтцоз аитцырҟәаҟәа акәын. Ҳәарас иаҭахузеи, Цис азы ари даара ифатәы бзиан, аха еснагь фатәык амацара афара агәыхшәара ацуп. Цис агәахшәеит аитцарҟәаҟәа. Еилаҳаит ҳәынаҧ жьык хааҙа афара. Уи аҧшәмаҧҳәыс илзаҭомызт, иара ахала икны иафар акәын. Цис аҳәынаҧ иашьҭалеит. Ана ицеит, ара ицеит, аха ҳәынаҧык амбеит. Нас ауасхыр атцаҟа кылтцәарак ахьыҟаз абан, иахаҩаны иаатәеит.

Цис тәоуп, аха ҳәынаҧык акылтцәара иааҭымтцит. Амала, аҳәынаҧқәа рышьтыбжь аҳауан Цис ахьтәаз.

- Нан, Сҳәынаҧ хәыҷ, сыҷкәын, избоит амла ушакыз. Сара сцаны ухәы аазгон, аха ухәы аагара сшыҟоу, акылтцәара унҭытцыр, Цис уафар ҳәа сшәоит, ишҧазури?

- Сан, бара бцаны схәы аага, сара акылтцәара сҭытцны цьаргьы сцом.

- Уан дукәыхшоуп, с- Ҳәынаҧ хәыҷы, ус акәзар, сара сцеит егьи акылтцәара ала, устәи акылсра еиҳа ианшәалоуп, Цис даарак иаҽахырсҭаҙам, аҳәан аҳәынаҧ аҧа инадтцны, излаҳәаз акылтцәара ала ицеит.

- Абзиараз, сан, – аҳәеит аҳәынаҧ хәыҷы, ан иара иаҧыртцны ианцоз.

Арҭ аҳәынаҧқәа еибырҳәаз зегьы, Цис акылтцәара аган ахь ала иахьтәаз, иаҳауан. «Ан цеит, уи аанҙа, аҳәынаҧ хәыҷы амацара иҟоуп, ижьаны искып», - аҳәан Цис, акылтцәара ахы нкылакны абжьы нанаргеит:

- Ҳәынаҧ хәыҷы, уҙырҩи, ак уасҳәоит.

- Сзырҩуеит. Исоуҳәозеи?

- Акылтцәара уаакылсны, арахь уааир, ҳаихәмарлон. Сымала соуп араҟа иҟоу, сзахәмаруа ҳәа иарбанзаалак, акгьы сымаҙам, агәҽыцъ саганы сыҧсуеит.

- Сжьаны сумфаҙои?

- Сыҧсаait ужьаны усфозар, сыҧшәмаҧҳәыс аитцарҟәаҟәа есымша исзыҟалтцоит, амла ахаангьы самкыцт. Иахьагьы ихааҙа акрыфаны сыҟоуп. Сгәалаҟазаара даара ибзиоуп. Ахәмарра сҭахуп, исыцхәмаруа сымам акәымзар.

- Иаҳҳәмаруа иахьзузеи? – итцааит Аҳәынаҧ хәыҷы.

- Иаҳахәмаруа иахьзуп «Опаа». Уи даара ихәмарра бзиоуп. Уара ишугәаҧхогьы сара агәра згоит.

Аҳәынаҧ хәыҷы аагәыргьеит. Избанзар, иацы, Аҳәынаҧ хәыҷы ани иареи рызхарақәа анырфа ашьтахь, аҭаацәа зегьы аныцәа, ацгәы аҩны иахьыҩнамыз рхы иархәаны, рыкрыфарҭа азхаз илыкәгыланы «Опаа» ихәмаруан, аха ари ахәмарраҽ, аҳәынаҧ хәыҷы ан усҟаҟара иазхалатцомызт, иагьа умҳәан ацгәы иабар ҳәа ишәон аҟнытә.

«Уажәы ацгәы зыцәшәозеи? Иахьынзаҭаху схалана-тцалап», агәахәзар акәхап. Аҳәынаҧ хәыҷы Цис аҳәатәы хатцаны, ашьшьыхәа акылтцәара иҩытцит.

Џис аҽеырмазеины иахьтәаз, иууаҙа иҧан, аҽелақәыжьны иааннакылеит. Аҳәынаҧ хәыҷы азнык азы ишәеит, ацгәы иафар ҳәа. Аха Џис ашьаҧхыцқәа аламҭакәа, ашьаргәытца аҟәымшәышәра лақәыжьны иакызшәа анаба, ашьшьыҳәа аҧсы ааҭалеит. «Џис иаҳәаз иашоуп, сафаҙом», - аагәахәит Аҳәынаҧ хәыҷы. Убри аамҭазы, Аҳәынаҧ хәыҷы абжьы ааргеит:

- Ууаи, ушьҭа «Опаа» ҳахәмарлап.

- Сѡышьҭыхны, схалаҵаны, скамыжькәа сыкла, - аҳәан ацгәы, Аҳәынаҧ хәыҷы ашьшьыҳәа, асаара иланаргылеит. Маҷк аҟара аҧсы ааивганы, Аҳәынаҧ хәыҷы неины, Џис абҕа ашьапқәа аакәыршаны, ихалаҵо, иархәмарырц иалагеит, аха ахалаҵара акәым, Џис абҕагьы ҽеишәа иазымкит, баша ашьапқәа нақәнаҵеит аҟара ауп.

Убасҟан, Џис ааччан:

- Уара «Опаа» сахьурхәмаруа егьыҟам, аха сара усырхәмаруеит», - аҳәан Џис, Аҳәынаҧ хәыҷы ааҧкыланы, «Опаа» ҳәаны, ихалаҵо, икуа, акыр ихәмарит.

Убасҟан, Џис аҷаҵа аҙы ахәхәаҳәа аҷыланахеит. Уи Аҳәынаҧ хәыҷы иақәҵәеит. Убри ала, Аҳәынаҧ хәыҷы иадырит Џис аҷаҵа аҙы шааз, иафарц ахьаҵаххаз азы шакәу. Аҳәынаҧ хәыҷы ан ахәы аназаанагалак, иара аҷыҵа аҙы аалуан. Убри ала иадырит Џис иафар шаҵахыз.

- Суфар уҵахуп, аха срыцҳашьа, суҳәоит, - аҳәеит Аҳәынаҧ хәыҷы.

- Иалудыраазеи, усфарц шыстахыз? – итдаит Џис.

- Уҷаҵа аҙы иааз сыкәҵәеит.

- Иуцәыззом, Аҳәынаҧ хәыҷы усфароуп. Аха уара умшәан уахьысфо. Ҳара ацыгәқәа иаҳфо ҧсзуам, џьанаҭ ицоит. Џьанаҭ заҟа ибзиоу удыруоу?

- Џис, иуҳәо хастцоит, аха аказы суҳәоит инагза.

- Ишҧанасымгзои, иҳәа иуҵаху?

- «Опаа» сышурхәмарыз еиҧш, «Џьит» сырхәмар, нас сыф. Исыбаргәузеи сара, знык џьанаҭ сызнеир.

- Бзиоуп, сара сыблақәа хызѡоит, уара уҷеза, – аҳәан Џис аблақәа хѡаны иаангылеит. Аҳәынаҧ хәыҷы афырҳәа акылҵәара инҵалеит.

Ацгәы анахь еимдеит, арахь еимдеит, аха иамбеит. Атцыхәтәан, акылҵәара иҵалазаап агәахәын, ахы нкылакны абжьы наргеит:

- Узбеит, узбеит, арахь уҵытц, џьанаҭҟа усышьҭуеит.

- Сара сахьыҟоу џьанаҭуп, уахь сызнеизуам, – аҳәынаҧ хәыҷы абжьы аарган, ан анааух ҳәа иҧшны иаатәеит. Џис абз ақьышә иаақәшьуа акылҵәара иаадхалеит.

«Ианыскыз, изысымфеи, сааҙаѡызма, исырхәмаруа егьи», - ихәыцуан Џис ахьтәаз.

Ната

Ната хәыҷы лани лаби усура ицалон. Лара дызбалоз ланду лакәын. Ната хәыҷы ландуи лареи акрыфаны, рыѡн усқәа анықартцалак ашьтахь, ланду ажәеинраалақәа дылзаҧхьалон. Ната бзиа ибаны ланду дзыҧхьоз ажәеинраалақәа дырзыҙырѡуан, илаҳауаз бзианы игәнылкылон. Лара дхәыҷын, аха ажәеинраалақәа рацәаны дырзыҙырѡхьан. Урт рҟнытә иҟан лара ҷырҳәала илдырқәозгьы маҷымкәа.

Убас, уажә ааигәа, анду лмаҭа дылзаҧхьеит: «Бзиа избоит ашәҟәқәа» зыхьҙыз жәеинраала хәыҷык. Анду ари ажәеинраала данаҧхьа, Ната ланду дылҷаҧшуа ҷаалҭит:

- Нанду, ари ажәеинраала, даҽа знык баҧхьеи!

- Ибзиоуп, банду дбыкәыхшоуп, сышҧабзамыҧхьои, - лҳәан анду, даҽа знык даҧхьеит, ари ажәеинраала. Ната акыр аамҭа дхәыцуа дгылан, нас ланду длазцааит:

- Нанду, ашәҟәы ҧызжәо дыҧшҙамхазои?

- Ашәҟәқәа ҧыбжәар ҟалаҙом, ашәҟәқәа ҧыбжәар, быҧшҙахом, - лҳәан анду аҭак ааҟалтцеит.

«Ашәҟәқәа ҧызжәар ҟалаҙом, ашәҟәқәа ҧызжәар

сыԥшӡахаӡом», - лҳәеит Ната, гәаныла. Ари ажәеинраала Ната ибзианы иаагәнылкылеит.

- Банду дбыкәыхшоуп, бара ашәҟәқәа ԥыбжәаӡом азы, бшыԥшӡоу бымбои, - лҳәан, анду лмаҭа даалырҽхәеит.

- Ааи, нанду, сара ахаан ашәҟәқәа ԥызымжәацт, иԥызжәарангьы сыҟаӡам. Нас сара есымша сыԥшӡаны сыҟазаауеит. Ус ауми, нанду?

- Ааи, ус ауп, нанду дбыкәыхшоуп.

- Исыбарги сара еснагь сыԥшӡаны сыҟазар.

- Ус быԥшӡаны еснагь быҟазаауеит, сымыш, с – Ната.

- Ибзиоуп ус акәзар, - лҳәан, Ната хәыҷы ланду днал-ԥыртцын, лыԛьанцьа аашьтыхны ахәмарра дналагеит.

Абри ашьтахь, ргәылаԥҳәыс лмаҭа Хьыбла длыманы аѡны дааит. Андуцәа аицәажәара иаҽын. Хьыблеи Натеи игәыргьатцәа иеицыхәмаруан. Акыр ианыхәмар ашьтахь, Ната Хьыбла илзеиҭалҳәон, ланду дызпҳьахьаз ажәабжьқәеи ажәеинраалақәеи, лара ишыгәнылкылаз еиԥш.

Уи ашьтахь, Ната Хьыбла иллырбон, лара ашәҟәқәа илымақәаз. Урҭ рсахьақәа иеицрыхәаԥшуан. Ус ашәҟәқәа ирныз асахьақәа ишеицрыхәаԥшуаз, акәымкәа, шәҟәык аимдырххан, Хьыбла ашәҟәы ирҷәҷәаны данааха, Ната ѡбгьыцк аалзынхеит, егьи Хьыбла илгеит. Ната дгәааит, лгәы ԥнажәеит ашәҟәы ахьԥыржәаз, аха акгьы лымҳәаӡеит, илычҳаит. Илзымычҳакәа лысас лгәы нлырхозма? Ичҳатәын азы илычҳаит. Ната зынӡакгьы ак лгәы иалоушәа лҽыҟалымтцеит. Ната ланду, лысасцәа рхәы ҟалтцан, акрырҽалтцеит, даргьы акрырфеит. Акраныpфа ашьтахь, акыр аамҭа иҟан. Акрантцы ашьтахь Хьыбла ландуи лареи аѡныҟа ицеит. Ната ландуи лареи рысасцәа наскьаганы ианаагьежь, Ната атцәыуара далагеит. «Бзыртцәыуазеи, Ната» ҳәа Ната ланду длазтцаит, аха аҭак ҳәа акгьы лҳәомызт, лара дыштцәыуац дтцәыуан. Анду лмаҭа Ната лыгәшәымшәа лҳәо далагеит. Атцыхәтәан, Ната даацәажәан:

- Нанду, сара сзыртцәыуо бдыруоу?

- Бзыртцәыуои, банду дбыкәыхшоуп.

- Сара уаҳа сыԥшӡахаӡом.

- Избан, бзыԥшӡамхо?

- Ашәҟәы ԥызжәеит.

_ Ашәҟәы ԥжәашьас иаиузеи?

- Хьыблеи сареи ашәҟәы ааимҳархан, лара ашәҟәы кны данааха, ѡбгьыцк аасзынхеит, егьи лара илгеит. Абас ауп ашәҟәы ԥжәашьас иаиуз.

- Ас шыҟалоз, бара идырны иҟабтцама?

- Мамоу, нанду. Уи сара исзымдыркәа ауп ишыҟала.

- Бара ишыбҳәаз еиԥш, идырны иҟабымтцазар, бара акгьы бхараӡам. Акгьы хьаас ибымкын, бара быԥшӡахоит. Ната ланду ас анылҳәа, Ната лхы-лҽы агәыргьара аақәлашеит. Ланду илҳәаз халтцан, дгәыргьатцәа адәахьы дындәылтцны дцеит. Ната дахьнеиуаз абас лгәы иаанагон: «Сара ахаангьы шәҟәык ԥызжәом, ԥшӡарагьы сыгхом», - ҳәа.

Ирылшоз ҟартцеит

Ашкол акәша-мыкәша адгьыл рацәаны ишьтан. Адгьыл баша иахьышьтоу атцкьыс, ашәыр еиҭаҳазар еиҳа еиҭьын, ҳәарада. Ашкол адиректор инапхгарала, артцаѡцәа ақәыршаҳатны, ашәыр еиҭарҳаит ари адгьыл аҽы. Урҭ ашәыр еиҭарҳаижьтеи, сынтәа хышықәсоуп. Артцаѡцәеи атцаѡцәеи, ара еиҭаҳаз ашәыр, ибзианы аус ахьадырулоз аҟнытә ицарцаруа иазҳаит, ишәтит, избо игәы иаахәартә еиԥш.

Псшьара мшык аҿены, Елинеи Димеи раб иашьа Дамеи иҽынтә ишаауаз, ашкол иаавсын, амасар тцәѡанқәа арсны аҭелтә қәыц ала аанда ахькыз иаваланы ишнеиуаз, аанда ахы ахьаантцәоз, даанала аанда ахькыз ианааи, аанда ԥжәаны арахә штаз рбеит. Ари раԥхьа лылаԥш ақәшәеит Елина. Елина Дима иахь даахьаԥшын, лыбжьы налыргеит:

- Дима, ааида ҧжәаны арахә ахьҭоу убоу, ашәыр еиҭаҳау ҧхасҭарымтәоуеи?

- Ишҧаҧхасҭарымтәуеи, ашәыр? Ашәыр ахьеиҭаҳау, арахә аиҭала, бзиара ҟартцома?

- Ус акәзар, уаала, арахә наҟ иҭаҳцап.

- Баала.

Абас реицәажәара ашьҭахь Елинеи Димеи ааида ахьҧжәаз инхытцын, ашәыр ахьеиҭаҳаз инҭалеит. Дара ахьынҭалатцәкьаз, хҧаҟа-ҧшьбаҟа шәыр шьап хыҟаҟааны иҟан. Даҽеа ѡбагьы рымахәқәа ҽгьырны ирхьынҳалан. Арҭ рылаҧш нақәшәеит Елинеи Димеи. Даарагьы ргәы иалсит. Сынтәа азынра ианаагытцалоз, асы леир, амахәқәа хымыжәжәарц азы, абыца шәпақәа рыварсны, ирыдҽаҳәаланы атцаѡцәеи артцаѡцәеи иҟартцан. Урҭ ахьарсыз, быцатцәык, быцатцәык аатцырхын, арахә инарышьҭалеит. Аҳаскьын ҭашьшьы иҟаз, митәык агәхьаа мкзакәа, ашәыр амахәқәа кны илаханы, ихырҟәдааны ирфон арахә.

Елинеи Димеи рлабақәа рыла, арахә ршәо мацара, ирулак, цьабаа цәгьала, арахә ашәыртра итырцеит. Дара иркқәаз рбыцақәа ахьарсыз, инаганы инадырсит. Уажәшьҭа ишҧаҟартцо, ааида ҧжәаны ишыҟоу, дара аѡныҟа ицар, арахә ааҳәны иахьҭаз иҭалахот. Ааида ктәуп, аха дара ааида рызкуам, ихәычқәоуп. Хымпҧада, адуқәа ираҳәатәуп, уаҳа ҧсыхәа рымазам.

- Елина, - иҳәеит Дима, Елина лахь днаҧшын.

- Изакәуи, - лҳәеит Елина.

- Абас ааида ҧжәаны изкажьу, ҳара аѡныҟа ҳазцазом. Ааигәа инхо цьоукы рҽы ҳнеины иаҳҳәап, нас ааида дара иркуеит.

- Уаала, иаҳҳәап, нас.

- Ҳѡыцьагьы уахь ҳанца, ҳаанза арахә еиҭа иҭалахуеит, итцегь аҧхасҭа ҟартцауеит. Бара ара баангыл. Алаба кны аҧжәара бапҧырагылаз, сара сцап.

- Ибзиоуп, уца, Дима. – лҳәеит Елина.

Абас шааибырҳәаз еипҧш, Димеи лареи арахә анҭырцоз алабақәа иркыз ахьадырсыз днеин, иаатцылхын, иаанкыланы ааида ахьпҧжәаз днапҧырагылеит. Дима дыѡны иҽынеихеит, Дарафеи иахь. Ашкол аҽынтә, еиҳа иааигәаны инхоз, Дарафеи иакәын. Дарафеи иитәыз азәгьы ашкол дтазамызт. Дарафеи ипҳа хәычы дыҟан, аха макьана ашкол дтазамызт, дхәычын. Уи дидыруан Дима. Лара илыхьзын Рафида. Дима агәашә днадгылан, ибжьы наиргеит:

- Рафидаа!

- Ҽызтуада, - лҳәан Рафида, аматцурта дааѡнытцын, агәашә ахь лҽыналхеит. Рафида Дима данылба: – Арахь ууаи, Дима, - лҳәан ҽаалтит:

- Рафида, сара уахь снеизуам. Ашкол абаҳча ааида пҧжәаны, арахә ҭан. Елинеи сареи ианабаа, арахә ҭаҳцеит. Лара уа дыртәаны, сара арахь сааит, ааида сызкуамызт азы. Баб дыҟазар, иабҳәароуп.

- Ибзиоуп, саб аѡны дыҟоуп. Иасҳәоит. – лҳәан даагежьит Рафида. Убри аамтазы, Рафида лаб Дарафеи аутра дтан, абаҳа икын. Дима Рафида илеиҳәоз шиаҳаз еипҧштцәкьа, иикыз абаҳа лытцаирсын, иеигәышә ахьыҟаз, иаашьтихын, тцәымгқәак иџьыба интаҧсаны, дышнеиуаз, агәара агәтаны Рафида днылпҧылеит. Рафида аҳәаха лымтазакәа иара ҽааитит:

- Рафида, Дима ииҳәаз саҳаит, сара уахь сцоит, - иҳәан агәашә шыҟоу иҽынеихеит. Агәашә данынтытц: – Уаала, Дима, – иҳәан, Димеи иареи еицны ашкол ахь рҽынархеит. Уа иаанеи, Елина ааида ахьыпҧжәаз, ллаба кны дапҧырагылан, арахә лыршәон. Дарафеи иеигәышә кны абнара днылалеит, ааида злеикшаз ылихырц.

- Ушьҭа шәара аѡныҟа шәца, – иҳәеит Дарафеи, абнара данылалоз.

- Ҳара аѡныҟа ҳашҧацои, шәара ҳшәыцхраауеит, - рҳәеит дара. Елина дахьгылаз, ллаба кны днагылеит. Дима Дарафеи абнара дахьылалаз ахь дцеит. Дарафеи ихитцәоз, иара инаганы, ааида ахьпҧжәаз, ишьтеитцон.

Атәԥанқәа арсны, Дарафеи данаауаз, атәымгқәа иааигақәаз алатцаны, даанла ааида икит. Дарафеи ааида ахьынзеикуаз Елинагьы Димагьы Дарафеи ицын, ицхраауан. Урт зҽыз рус ианалга: «Шәыпҳсынтра духааит, шәара шәакәымзар, ара ашәыр еитаҳау зегьы пҳастартәуан. Уажәшьта ҳаԥныкақәа ҳцап», - иҳәан, рыхԥыкгьы рыԥныкақәа рахь ицеит.

Адырԥаҽены шьыжьымтан Дарафеи ашкол аҽы дԥеин, ашкол адиректор Саид Виктор-ипҳа иеиҳәеит Елинеи Димеи ааида пҳжәаны ашәыртра арахә штаз анырба, итцаны Елина ишылыхьчоз. Дима днеины иара ишиеиҳәаз, иара ааида шикыз. Усҟан ашьыжьтәи абаԥртцәыра иаламгацызт. Иаарласны абаԥртцәырахь атәтцәа ҟалеит. Ахәыцқәа абаԥртцәыра ианалагоз, апҳхьа, Саид Виктор-ипҳа, абаԥртцәыра артцаԥы Алықьса Цьгәанат-ипҳа иеиҳәеит, абаԥртцәыра ианалгалак, ахәыцқәа ацәаҳәа иқәыргыланы ииаизпҳшырц. Ус иагьыҟаитцеит абаԥртцәыра артцаԥы Алықьса Цьгәанат-ипҳа.

Ашьыжьтәи абаԥртцәыра ашьтахь, ахәыцқәа ацәаҳәа иқәгылан.

Ус, Саид Виктор-ипҳа ахәыцқәа рапҳхьа даагылан, ашьшьыҳәа, ацәажәара дналагеит:

- Ахәыцқәа, актәи акласс аҽы итәоу Елина Аԥзҳаи, аԥбатәи акласс аҽы итәоу Дима Аԥзбеи, иашьеи иаҳәшьеи иҟартцаз абзиара ду шәасҳәоит. Урт раб иашьа Дамеи иҟнытә рыԥныка ишаауаз, ҳшәыр ахьеитаҳау, арахә штаз рбеит. Арахә тцаны, ааида ахьыпҳжәаз, Елина ллаба кны илыхьчон, Дима Дарафеи иҽы дцаны иеиҳәеит, ашәыртра арахә итаз штырцаз. Елина ааида ахьпҳжәоу дапҳыраргыланы дшааз. Дарафеи дааны, ааида икит. Арахә ашәыртра иахьталаз, апҳхаста ҟартцеит, аха иуадаԥым.

Елинеи, Димеи, Дарафеи ракәымзар, итцегь апҳхаста ду ҳауан.

Ашкол адиректор, Саид Виктор-ипҳа, Дарафеи «итабуп», - ҳәа иеиҳәеит ааида ахьикыз азы. Нас ус иҳәеит:

– Елинеи Димеи ирылшоз ҟартцеит. Убри азы «Арҽхәаратә бгьыцқәа рыстоит», – иҳәан, аҳәаҳәала дрыпҳхьаны, арҽхәаратә бгьыцқәа ритеит, иҟартцаз антцаны.

Атәтцәа аныҟала, зегьы рыклассқәа рахь рҽынархеит. Елинеи Димеи арҽхәаратә бгьыцқәа, адиректор Саид Виктор-ипҳа иритаз, ргәыдыргәгәала, рԥызцәа ирыцны, рыкласс ахь инеиуан.

Аиаша ҟалтцеит

Адқьа апҳшьбатәи акласс аҽы дтәан. Ари акласс аҽы ԥажәеи жәафԥык атцаԥцәа ыҟан. Напхгаԥыси ртцаԥыси даман, Маиа Гьедлач-ипҳа. Маиа Гьедлач-ипҳа дыртцаԥ бзиоуп ҳәа дыпҳхьаҳан. Атцаԥцәа бзиа дырбон. Артцаԥцәа реилазаареи атаацәеи рахьтә пату лықәын. Лара акласс дшааԥналалак еипҳш, лжурнал астол иныкәтцаны, дынрылсны игәалтон, ртетрадқәа хтны рапҳхьа иқәыз. Лара иеилылкаауан адтца ҟазтцази, иҟазымтцази. Зны-зынла, иахәтоуп ҳәа ианылыпҳхьаҳоз, апҳхьара аан, ирԥыз аилыргарала атцатәхәы далагон. Зны-зынла, уи атцыхәтәахьы ииалгон. Абызшәа атцатәхәы аан, рапҳхьа аԥныкатәи адтцақәа реилыргарала далагон. Адтца ҟазымтцаз: «Удтца зыҟаумтцазеи?» - ҳәа аҳәгьы диазтцааҳомызт. Избанзар, ус баша аамта лгар лтахҳамызт. Аамта деиҷаҳауан лара. Ус данразтцаауаз, зтцаарала атцатәхә жәытә еилырганы, иара убас, атцатәхә ҽыц анышьақәлыргәгәалак ашьтахь акәын. Усҟан изыхәтаз, ирыхәтаз ахәшьарақәа рытаны, акласс зегьы ирыгу-ирыбзоу ралҳәон.

Атцаԥцәа ргәы рҽеанзамкәа, «иахьа ахәшьараз дысмазтцаар ҟалап» ҳәа ишыҟоу акәын лара дышразтцааууаз. Адқьа апҳсуа апҳхьараз артцаԥы длазымтцааижьтеи акыр тцуан. «Иахьа дсазтцаар ҟалап», - ҳәа дшәарҳыҳауа акласс аҽы дтәан. Урт ирымаз ажәеинраала ҽырҳәала илзымтцеит. Егьырт лтцатәхәқәа зегьы лтцеит, лыԥтәқәа

зегьы лѡит. Илзымҭаʒакәа илцәынхаз ажәеинраала заҭәык ауп. Уи ажәеинраала лҭаразы, иаҭахыз аамҭа аҭкьыс инеиҳангьы илыман, аха ажәеинраала аҭара дналагоны еиҧш, лан лаҳәшьа Марина лхәыҷы Земфира длыманы, агәашә аартны, агәара дааҭалеит.

«Адқьа, иаақәа ббоу?» - лҳәан, Адқьа лан Лариса дыѡуа, агәашә шыѣаз лҽыналхеит. Адқьа лан илҳәаз шаалаҳаз еиҧш, агәашә ахь днаҧшит. Уи лылаҧш нарықәшәеит асасцәа иааиуаз. Дзыҧхьоз ашәѣәы, дзықәтәаз асқам инықәҭаны, лан леиҧш ларгьы дыѡны уахь лҽыналхеит. Адқьа асасцәа данаарыдгыла, Лариса асасцәа аҧсшәа ралҳәахьан. Адқьагьы ирҭааз асасцәа аҧсшәа наралҳәеит. Нас сасгьы аҧшәымагьы иеицны аѡныѣа рҽынархеит. Аҧсшәақәа шааибырҳәаз еиҧш, Адқьа Земфира хәыҷы лнапы кны, аҷҷаҳәа иеицәажәо рҽынархеит. Земфира хышықәса ракәын илхыҭуаз, аха уи ду наʒак леиҧш дцәажәон. Ларисеи Маринеи аматҭурҭа ианыныѡнала, урҭ ирышьҭаланы иныѡналеит Адқьеи Земфиреи. Акыр аамҭа итәаны иеицәажәон аиаҳәшьцәа, Ларисеи Маринеи. Убарҭ реиҧш хазы аицәажәара иаҽын рхәыҷқәа Адқьеи Земфиреи. «Ҳшеицәажәоз, амла шәасыркит», - лҳәан, Лариса дѡагылан, рхәы ѣалҭарц акҽаѡра дныкҽалеит. Митәык аамҭа мгакәа, рхәы рхианы акрырфеит, сасгьы аҧшәымагьы. Зегьы акранырфа ашьҭахь, Адқьа Земфира адәахьы длыман дцан, ишеихәмаруаз, Адқьа лажәеинраала лзымҭеит. Ус илашьцеит. Ианышьҭалозгьы Земфира Адқьа длыкәамиар лымуит. Земфира Адқьа дахьлыкәаиаз: «Алакәқәа сабҳәалароуп», - лҳәан, ауха ацәа иаарымнахаанʒа, Земфира Адқьа алакәқәа лзеиҭаҳәара даҽын. Ус рѡыцьагьы ацәа ианакы, иҭахәхәа ицәеит.

Иаха заа дахьызмыцәаз иахѣьаны, Адқьа ашьыжь заа дзымгылеит. Лара дангыла, аамҭа акыр цахьан. Дааццакны лҽи-лнапи ʒәʒәаны, акы днацҳаны, ашкол ахь дцеит. Уи ашкол дагымхеит, аха лыҧсы лгәы икылаханы ашкол агәашә аартны ашҭа дшынҭалаз еиҧш, аккаҳәа

аҭәҭәа абжьы аагеит. Дшыѡуаз акласс длыѡналан, лышәѣәқәа рҭыҧ аҽы инҭаҭаны лпарта дшынахатәаз еиҧш, Маиа Гьедлач-иҧҳа дааѡнашылеит.

Ахәыҷқәа аҧсшәа нараҳәаны, абжьааҧны ишыѣалҭалац еиҧш, апартақәа рыбжьара дынбжьыс-аабжьысуа ртетрадқәа днарыхәаҧшын, аѡныѣа ҭатәхәыс ирымаз ажәеинраала дырҳәарахьы дниасит.

Абжьааҧны еиҧш акәымкәа, иахьа, Маиа Гьедлач-иҧҳа ажәеинраала рацәаѡны идлырҳәеит, азҭаарақәагьы рацәаны ирылҭеит, Адқьагьы хҧаѣа зҭаара лылҭеит. Уи илылҭаз азҭаарақәа рҭакқәа бзианы иѣалҭеит. Адҭа анрылҭоз дахьыʒырѡуаз, игәнылкылаз ала.

Маиа Гьедлач-иҧҳа аҭатәхә жәытә шьақәырҷәҷәаны, аҭатә ҽыц ахь диасит. Уи ҭатәхә ҽыцс ирылҭараны иѣаз ажәабжьын. Уи зыѡѡызи аѡымҭеи дарыхцәажәан, ацыҧҭәаха дырзаҧхьеит. Аҭаѡцәа алырҧахьеит, зҭаарала ишьақәлырҷәҷәеит. Нас ахәшьарақәа зылҭашаз инарыҭаны, рымшынҭақәа ахәшьарақәа нанҭаны, дшаалгаз еиҧш, аккаҳәа аҭәҭәа абжьы аагеит. Маиа Гьедлач-иҧҳа лжурнал аақәылхын, арҭаѡцәа рҭыҧ ахь дцеит. Иахьа, Адқьа ажәеинраала ҽырҳәала аҳәаразы арҭаѡы дахьлазымҭааз, дгәырҷьаҭәа даа̀ѣалеит.

Адқьа аѡныѣа данцоз, абас дхәыцуан: «Аѡны сышнеилак еиҧш, иахьатәи сыѡтәқәеи сҭатәхәқәеи ҭаны, исцәыбжьахаз ажәеинраала сҭароуп, Маиа Гьедлач-иҧҳа, иахьа ажәеинраала шысымҭаз иеилылкаар, сара сзын даара иҧхашьароуп»...

Адқьа лгәы ишҭаз еиҧш, аѡтәқәа илымаз зегьы дацклаҧшны, ицқьаны, излалдыруаз ала, ииашаны илѡит. Аҭатәхәқәа егьырҭ аматәарқәа зегьы рҽы илымаз лҭеит. Уажәы, илцәынхаз аҧсуа аҧхьара ауп. Адқьа илыʒбеит раҧхьа илҭарц илцәыбжьаханы иѣаз ажәеинраала ҽырҳәала, нас илҭарц Маиа Гьедлач-иҧҳа ҽыц ҭатәхәыс ирылҭаз ажәабжь. Адқьа ишылыʒбаз еиҧш, ажәеинраала аҭара далагеит. Ари ажәеинраала аҭара акыр дадхалеит. Ианакәызаалак, жәеинраалак

атцара абас дадымхалацызт, ари ажәеинраала атцара дшадхалаз еиҧш, ас злыхьыз, изыхҟьаз, лара лхаҭагьы илзеилымкааит, аха ианаамҭаз иахьылымҭаз акыр дахьаргәамҭыз азы акәхап, нас уаҳа илыхьраны иҟази? Изыхҟьазаалак, ари ажәеинраала атцара аамҭа рацәаны илцәакәзит, Адқьа. Маиа Гьедлач-иҧҳа ҽыц ирылҭаз атцатәхәы ажәабжь аҧхьара дахьымзеит. Адқьа ашкол аҽы днеит лылахь еиқәышьшьы, лгәа-лаҟазаара бзиа, уаанза илымаз лцәызны. «Иахьа, усгьы дсазҭаауеит Маиа Гьедлач-иҧҳа, «ҩба» сзыкәлыргылозар акәхап. «Ҩба» анысзыкәлыргыла, егьа зургьы, егьа сыҕҧысшәаргьы актәи ашыкәсбжазы «хәба» сызцазом. Схатәы бызшәази, аҧсуа литературази «хәба» ансзымца, сара сзын даара иҧхашьароуп, аха ишҧазуеи? Аҧсуа литературазы «ҩба» сыманы, «хәба» ҳәа риашашьа сауам. Аҩбатәи ашыкәсбжазы исзыриашозар збап», - ҳәа дхәыцуан Адқьа. Атцәтцәа ҟалеит. Атцаҩцәа зегьы рпартакәа ирхатәоуп илахҽыхза, игәыргьатцәа. Зылахь еиқәу, згәыргьара зҽыкәымкәа, еиқәышьшьы итәоу Адқьа затцәык лоуп. Уи лылахь зеиқәу тцатәхәыс ажәабжь ирымаз дахьзамыҧхьаз ауп. Лара илызбеит, илыхьыз аиаша лыртцаҩы илалҳәарц. Ус иагьыҟалтцеит, Адқьа. Артцаҩы дааины, ахәычқәа аҧсшәа раҳәаны, лжурнал астол ишныкәылтцаз еиҧш, Адқьа лнапы ҩышьҭылхын:

- Ак сҳәар стахуп, иҟалома? – лҳәан, дҩагылеит.

- Ибҭахузеи? Иҳәа, ибҳәарц, ибҭаху, - лҳәеит Маиа Гьедлач-иҧҳа.

Адқьа дҩагылан, акгьы аанмыжькәа илыхьыз зегьы лҳәеит.

- Ибҳәаз саҳаит, бтәа, Адқьа, - лҳәеит Маиа Гьедлач-иҧҳа. Уаҳа ажәак лалымҳәазеит, усҟан. Атцатәхәы антцәамҭахь иаННеи, атцатәхәы ҽыц шьақәыргәгәаны ианалга, Маиа Гьедлач-иҧҳа Адқьа дылхалмыршҭит. Ажәеинраала ҽырхәала иллырхәеит. Адқьа даара ибзианы ажәеинраала лҳәеит. Лгәы иаахәеит Маиа Гьедлач-иҧҳа. Нас ацәажәара дналагеит: «Иацы тцатәхәыс

ишәымаз Адқьа илзымтцеит, аха иахьа илтцеит. Уи ианаамҭаз изылзымтцаз асасцәа ахьырҭаз азы ауп. Сара исзымдырзеит Адқьа ажәеинраала лзымтцеит ҳәа. Абжьаагьны еиҧш, илтцеит ҳәа ауп сшыҟаз. Ашьтахь, атцатәхә ҽыц аншәыста, атцатәхә жәытә мтцакәа, атцатәхә ҽыц ахь дмиасит. Атцатәхә жәытә атцара дшаҽыз, атцатәхә ҽыц лзымтцеит, аамҭа илымаз лзымхеит. Зегьы ишыжәдыруа еиҧш, Адқьа дтцаҩ бзиоуп, ак бжьахар лузуам. Илзымтцаз лыбжьажьны, аҽыц лтцон, даҽеазәызар, аха Адқьа ус ҟалымтцеит, аиаша ҟалтцеит. Уатцәы ҧсшьара мшуп. Атцатәхә ҽыци, илцәыбжьахази ртцара лылшоит. Иахьа «ҩба» лзыкәсыргылазом, - лҳәан атцаҩцәа днарылаҧшит.

Нас егьырҭатцаҩцәа ирыгыз – ирыбзаз наралҳәан, рымшынтцакәа ахәшьарақәа нантцаны, лнапы натцалҩын, дҩагылеит. Аккаҳәа атцәтцәабжьы аакалеит.

Маиа Гьедлач-иҧҳа акласс дныҩнытцит. Егьырҭ атцаҩцәа зегьы реиҧш, Адқьагьы агәыргьара лҿыкәны, адәахьы дындәылтцит. Атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, Адқьа дгәыргьатцәа аҩныҟа дцон.

Аҧсаз

Иахьа арыцхә ҩажәеи аабоуп. Абар, иааины иааҳадгылт ашыкәс ҽыц. Ашыкәс жәытә «абзиараз» ҳәа раҳәаны, ицоит ашыкәс ҽыц ааганы. Ҭаацәара цыҧхьаза ашыкәс ҽыц ааира аҽазыкатцара иаҽуп. Аҧсазқәа ыкәыргыланы, идырхиоит. Ахәмарга ажәытәқәа ахьытцәахыу ицәырыргоит, аҽыцқәа ацыртцоит. Хәычгьы дугьы еицхыраны, зегьы акака ирҽуп. Ашыкәс ҽыц аҧылара ада уаҳа даҽеакы ыҟам уҳәаратәы. Иаха ахәылҧаз Дима ианшьа аҧсаз аахәаны изааигеит.

Дима иани, иандуи, иареи аҧсаз иахьа идыргыларц ргәы иҭоуп. Уи азоуп, абжьаагьны еиҧш акәымкәа, иа-

хьа шьыжьʒа дызгылазгьы Дима. Димеи Дицеи актәи акласс аҽы итәоуп, еиқәлацәоуп, еигәылацәоуп. Сынтәа ашкол еицҭалеит. Ашкол ахь еиццоит, еицаауеит. Рыдҭақәа аныҟарҭалак ашьҭахь, еицыхәмаруеит. Дара рхаан имеибыргәаацт. Ҽнак еибамбар рзычҳауамызт, рыхәмаргақәа еимаркуамызт. Арҭ рыпату еиқәҭашьа ранацәеи рабдуцәеи, рандуцәеи уҳәа даара ргәы иахәон.

Дима иандуи иареи аҧсаʒ ақәыргылара ишаҽыз, Дица дааит. Дима ианшьа изааигаз аҧсаʒ ахьықәгылаз Дица ианылба, деилаҳаны акраамҭа дахәаҧшуан, нас даацәажәеит:

- Ишҧаҧшʒоу, шьыри, ари аҧсаʒ, - лҳәеит Дица даақәыҧсычҳан, аҧсаʒ акыр данахәаҧш ашьҭахь.

- Бара ибырхиахьоума, аҧсаʒ? – Дима Дица длазҭааит.

- Мамоу, Дима. Сара исырхиауа аҧсаʒ сымаʒам, - лҳәеит Дица.

- Гәдоуҭа ирымҭиʒои? – Дима Дица длазҭааит.

- Ирҭиуазаргьы ҟалап, аха…

- Нас иаашәымхәо?

- Излааҳхәо аҧара ҳамаʒам, - лҳәан даақәыҧсычҳахт Дица, лылаҕырʒқәагьы лхыжжылеит.

Иҭабыргыҭәҟьаны аҧара рымамызт, иеиҭымцәаны инхон. Дица лаби лабдуи аибашьраҽ иҭахеит. Урҭ шыгәхьаалгоз, ландугьы лгәы ҧжәаны дыҧсит, аибашьра ашьҭахь шықәсык аатҭаанʒа. Аҩны инхоз лани лареи рымала ракәын. Лан лакәзар, ҷьара уск луа, ҧарак лырҳауа дыҟамызт, лыпҳа дылбар акәын.

Дица, макьана дхәыҷымзи, лымала дааныжьны ҷьаргьы дызцомызт.

Дима Дица азҭаарақәа илиҭоз иан илҭахымхеит: «ус умҳәан», - лҳәан лҧа днаиқәцәҟьеит. Иаргьы иҽааникылеит, ицәажәашьа игәамҧхазт. Дима иан Дица дышрыцҳалшьаз аниба, иаргьы даарыцҳаишьеит. Ианду лакәзар, « ух, гәышьа», - лҳәеит арҭ иеибырҳәаз анлаҳа. Дима иани иандуи Дица дышрыцҳаршьаз анеиликаа,

иаргьы ҧыхьа еиҧш акәымкәа, еиҳагьы дрыцҳаишьо далагеит.

- Сара сцеит, - лҳәан Дица ашьшьыҳәа дындәылҭын, аҩныҟа дыҩны лҽыналхеит. «Арҭ акы иаҽуп, сара сзырҧырхагахои», - ҳәа лгәы иааҭылҳәаан.

Аиаша ҟалҭеит Дица, избанзар, лара илбон Дима лара лыцыхәмарра аамҭа шимамыз, дзиҧырхагахарызеи, нас?

Дица данца ашьҭахь, Дима иан длазҭааит:

- Мама, Дица дрыцҳабшьама?

- Ааи, дрыцҳасшьеит.

- Нанука, Дица дрыцҳабшьама? Дима иандугьы длазҭааит.

- Ааи, дрыцҳасшьеит, - лҳәеит ларгьы, изхиҳәааишь ҳәа лмаҭа диҽаҧшуа.

- Саргьы дрыцҳасшьеит, - иҳәеит иаргьы.

- Изхуҳәааи, смаҭа хәыҷы, - лҳәан, лара лыбласаркьа ахьамаз иаамылхын, лмаҭа днеиҽаҧшит, аҧсаʒ архиара дахьаҽыз дааҟәыҭын.

- Изхысҳәааз шәасҳәар, шәымгәааʒои?

- Мап, ҳгәааʒуам, - лҳәеит лара- Ҳашҧагәаауеи, ҳгәааʒуам, иҳәа сыҷкәын, иҳәа, - лҳәеит лыҷкәын лхы наиқәылкын Дима иан Динарагьы.

- Абри аҧсаʒ Дица илаҳҭап.

- Ыы, уара… - лҳәеит Динара, лыҷкәын ииҳәаз уамашәа ибаны.

- Исзеилымкааит, - лҳәеит Дима ианду Лара. Ашьҭахь ҽеишәа дхәыцын, Динара лахь лхы нарханы даацәажәеит:

- Смаҭа ииҳәаз садгылоит.

- Саргьы садгылоит, - лҳәеит Динарагьы, нас даахәыцын, инацылҭеит:

- Ус акәзар, ара ақәыргылара ҳааҟәыҭны, ари аҧсаʒ Дица илаҳҭар, уазыразума?

- Ааи, сазыразуп, - аҭак ҟаиҭеит Дима дгәырҕьаҭәа.

- Ус акәзар, ига, - лҳәан, Лара аҧсаҙ ахьыгҷагылаз, иаакҷыхны Дима инаилҭеит.

Дима дгәыргьатцәа, аҧсаҙ иманы, Дицараа ргәара дынҭалеит.

Дима иҟаитцаз иани иандуи даара ргәы иаахәеит. Уи азоуп даргьы иара изидгылаз. Абзиара иазхәыцуа, еснагь идгылатәуп. Уи идымгылара иашоума?

Анхәеи аҭацеи акраамҭа ҷымҭзакәа игылан, нас Лара даацәажәан:

-Нан, Динара, автобус бҷеахьыгҙаны Гәдоуҭаҟа бца. Аҧсаҙ рҭиуазар, иаахәаны иаага, быцкәын абзиара иҟаитцаз бақәгәыргьаны, бцацәап, - лҳәан лҭаца даала-хәмарт Лара.

Автобус ааирагьы уамак агымызт. Динара ланхәа илҳәаз лажәа аашбамтәкәа, афырҳәа луада длышналан, лҷеааилаҳәаны, дыллыбааит. Динара, ланхәа ишылҳәаз еиҧш, лыцкәын абзиара иҟаитцаз даргәыргьон. Динара Гәдоуҭаҟа дызхацоз, лыцкәын иалымхәеит. Уи Дима ианеиликаа, Динара аҧсаҙ лыманы данаа ашьҭахь ауп.

Лара дызҟәатцыз аҧсаҙ ақәыргылара деиҭаналагеит. Саатбжак ала, аҧсаҙ ықәыргыланы, ишахәтоу еиҧш, ирхианы даалгеит Лара.

Уи ашны иахьыцнагылаз, иҧшҙаҙа улаҧш накәшәон. Дима уи дахьахәаҧшуаз, дгәыргьатцәа дыҟан.

Аҳәатәы хазтцо, имаашьо иАуп, атцарагьы зтцо

Ҷаси Ҷақеи аныки абыки ирхылтцыз аишьцәа рычкәынцәа ракәын. Урҭ рабацәа ѳнык аҷы иеицынхон. Рыѳни ргәареи ҭбаан, зынҙа еиҷымтцыргьы ҟалон урҭ рабацәа. Избанзар, урҭ убас пату еиқәырҭон, ҷенак иеибамбар, рзычҳауамызт. Ирҳәози ируази акын, еизыҧшуамызт. Дара рқыҭа ууаи, рыуеи, рҭынхеи, абас иахьы-ҟаз азы пату рықәырҭон.

Урҭ рабацәа абас ишыҟазгьы, дара рҟазшьақәа зынҙак еиҧшҙамызт. Ҷас даашьашымызт, аҳәатәы хеитцон. Ҷақа даашьон, аҳәатәы хеитцомызт. Ҷас дшыхәыҷҙаз инаркны, иеиҳабацәа рҳәатәы хеитцалон. Иарбан усзаалак, иаариарҳәоз зегьы наигҙалон. Уи дшыхәыҷыз ус дашьцылеит. Уажәы, ашкол данҭалагьы, аҳәатәы хатцаны атцара итцон. Ҷенак иадамхаргьы, ашкол иҷеагирхомызт.

Ҷақа ус дыҟамызт. Уи иеиҳабацәа ирҳәо хеитцомызт. Дара акы рҳәон, иара даҷеакы ҟаитцон, иагьа рундазгьы рҳәатәаҷы дааиуамызт. Идтцақәа ҟаитцомызт. Лассы-лассы ашкол иҷеагирхон. «Уааи, ҳадтцақәа еицыҟаҳтцап», - ҳәа Ҷас ианиҳәалак, Ҷақа иуамызт. Уи иқәшаҳатхара ацынхәрас, «амш угоит» ҳәа наиаҳәаны, днеиҧыртцны дцалон. «Ишҧаҳаури, макьана дхәыҷуп, ҧытк изҳар, дҟәышхозар аабап» шырҳәоз ауп, ашкол ахь ицартә ишыҟалаз. Ҷаси Ҷақеи иеиқәлацәан, рышцьагьы ашкол ахь еиццеит, партак аҷы иеиватәан, рцашык лакәын ирымаз.

Дара ианыхәыҷыз, ишьҭырхыз рҟазшьақәа рцәаҳәа иқәланы ус иаааиуан. Ҷас итаацәеи ирцашои ирҳәоз хеитцон, ашықәс аантцәаны, ашкол ианаурыжьуаз, ашкол ишалгаз ала, аршаҳатгақәа рыртон. Ҷас ирҭаз аршаҳатгаҷы иаанын: «Ашбатәи акласс ахь диагоуп» ҳәа. Ҷақа ирҭаз иршаҳатгаҷы ианын: «Дахьтәаз, акласс аҷы дааныжьуп», ҳәа. Аха иахьцалак, иара игәы иаанагон, аҧхынтәи аҧсшьара мшқәа рышьтахь, ашкол аҷы иансеилак, иѳызцәа зегьы ашбатәи акласс аҷы иантәо, иаргьы днеины, ашбатәи акласс аҷы, иашьа дахьтәоу диватәоит ҳәа. Ус иагьыҟаитцеит Ҷақа. Сентиабр аказы, Ҷақа днеины, Ҷас дахьтәаз днаиватәеит. Атцәтцәа аныҟала, рыртцашы дааин, аҧсшәақәа наралҳәан, лтцатәхәы дналагеит. Уи тцатәхәыс илымаз аиҷцәажәара акәын. Лара лгәы итан Ҷақа ила лтцатәхәы дналагарц.

Данып҃шы, Ҷақа Ҷас диватәоуп. Артцашы дызҷыз лтцатәхәы дааҟәытцын, Ҷақа иахь лхы налырхан даацәажәеит.

- Ҷақа, уара уқласс ара акәзам, ара аҩбатәи аклассаа роуп итәоу. Уара уқласс актәи акласс ауп, цыпҳх уахахеит. Уҭаацәеи сареи ҳҳәатәы хоуҭомызт, ашкол ахь уанаауаз аҭкьыс, уанымаауаз еиҳан. Убри азы аҩышьеи аҧхьашьеи узымҭеит. Ушьҭа аҩбатәи акласс аҿы уртәашьа ҳамам. Уҳартәаргьы иузҭом. Сынтәа актәи акласс аҿы утәаны, умаашьакәа ашкол ахь уаалар, уҭаацәеи уртцаҩи ирҳәо ҟаутцалар, утцаҩы бзиахар алшоит. Иудырааит, имаашьо иоуп аҭарагьы зҭо. Уажәы, уцаны актәи акласс аҿы утәа. Раҧхьатәи амш инаркны, уеиҳабацәеи уртцаҩи рҳәатәы хоутцалар, уаҳа уахахаҙом, ихоумтцар уахахалоит.

Артцаҩы абас анылҳәа ашьҭахь, ашьшьыҳәа ишәҟәқәа аашьҭыхны, дындәылтцит Ҷақа. Ирҭаҩы, Хьыбла Нестор-иҧҳа лылаҕырҙ лхыжжылеит. Ари збаз Ҷас атцәыуара дналагеит. Хьыбла Нестор-иҧҳаи, Ҷаси ианынарҿаҧш, акласс аҿы итәакәаз аҭаҩцәа зегьы рҩыза даарыцҳаршьеит. Ҷақа днеин, актәи акласс ашә дшылагылаз аҭатәхәқәа рҿынтәи, аккаҳәа, аҭәцәа абжьы ааҭеит. Аҭәцәа шыҟалаз еиҧш, актәи аклассаа рыртцаҩы акласс данааҩнытц, ари «аҭаҩҿыц» лылаҧш даатцашәеит. Актәи аклассаа рыртцаҩы Марина Манча-иҧҳа, Ҷақа иахь лхы нарханы, лыбжьы налыргеит:

- Ара ууаи, Ҷақа, уара ари акласс аҿоуп уахьтәо, - лҳәан акласс ахь дналгеит.

Усҟан аҭаҩцәа зегьы адәахьы иҟан. Марина Манча-иҧҳа Ҷақа иалҳәеит: «Имаашьо иоуп аҭара зҭо. Уара умаашьар, аҭара бзианы иутцо уҟалоит».

«Хьыбла Нестор-иҧҳагьы ас салҳәеит, ари артцаҩгьы ас салҳәеит. Ашьшьыҳәа снеины актәи акласс аҿы стәап. Стаацәеи сыртцаҩи рҳәатәы хастцалап, мамзар, сынтәагьы сахахоит», - дхәыцуан Ҷақа. Акласс ахь аҭәцәабжьы аныҟала, аҭаҩцәа ааиааназа, Марина Манча-иҧҳа Ҷақа дахьтәашаз аҭыпҧ илырбан, днеины днатәеит. Аҭаҩцәа зегьы анааҩнала , урҭ рҭыпҧқәа рҿы ианылатәа, аклассаа зегьы ааргырҩны иралҳәеит, рыкласс даҽеазәы дшацлаз.

Ҷақа ашкол аҿынтә аҩны данааи, иан лыда аҙәгьы дыҟамызт. Иара иан илеиҳәеит, иахьа ашкол аҿы ирҭаҩцәа ирҳәаз.

«Аиаша рҳәеит, нан, имаашьо иоуп, аҭарагьы зҭо», - лҳәеит Ҷақа иангьы.

«Ари змааноузеи, сангьы илҳәо, артцаҩцәа ирҳәо ауп. Ус акәзар, уажәшьҭа нахыс, смаашьакәа аҭара сҭалап». – ҳәа игәы инҭеикит.

Ауха, Ҷақа иаби иаб иашьеи анааи, иан урҭ иралҳәеит, ашкол аҿы артцаҩцәа Ҷақа иарҳәаз. «Иашоуп, имаашьо иоуп, аҭара зҭо», - рҳәеит урҭгьы. Уи нахыс Ҷақа аҳәатәы хеитцон. Иара аҩн усқәа рҿы дрыцхраауан, аҭарагьы бзианы итцон.

Ашықәс анынтцәоз, «аҭаҩ бзиа» ҳәа дыҧхьаҙаны аҩбатәи акласс ахь диаргеит. Ибзианы дызлалгаз алагьы аршаҳаҭга ашәҟәы ирҭеит.

Сҽеага ахәы ахшәеит

Гьена архан амхы иман. Хымш раахыс ари амхы иҭарашәон, Гьена иҷкәын Ҟәымшәыри, иареи. Уи амхы арашәара иалгон иахьа, рҩыцьагьы аҽеага рзеицкыр, аха ирзеицымкит, иахьицарҭаз ҧсрак ҟалан, уахь дцеит. Гьена аҧсрахьы данцоз, ус иҳәеит:

- Сара аҧсрахьы сцоит, аха шьыбжьонынҙа саауеит. Сара саанҙа, уара уҧсы шьо, умыццакҙакәа урашәала. Сара шьыбжьон санааи, ухәы аазгоит.

- Ибзиоуп, уара ишуҭаху, - иҳәеит Ҟәымшәыр итахҙамкәа. Гьена аҧсрахьы данца ашьҭахь, Ҟәымшәыр дызқәыз имаҭа хәбаҟа метра иангеига, иикыз аҽеага лытцарсны ахәыцра дналагеит: «аҽеага скыр аҭкьыс, сыҧсы сшьар, еиҳа еиҕьуп, «сҽеага ахәы ахшәеит» - ҳәа ҿытцгас иҟатцаны аҩныҟа сцап», - иҳәан, иаҧхьа ишьҭаз ахаҳә аашьҭихын, иҽеага ахәы аанкыланы, аҽеага аҟәыл алада иларханы, асра дналагеит. Акыр асра даҿын. Уи

акыр данас ашьтахь, аҽеага ахәы цәгәыхааны, мчыла илахихит. Аҽеага ахәи иареи ааидкыланы икны, аҳәыста дхытцын, аҩныҟа иҿынеихеит. Ҟәымшәыр иҽеагеи, мчыла иахихыз ахәи еидкыланы икны дышҩеиуаз, Заканбеи аҽеага ахьикыз днаидгылеит.

- Бзиа ууит, - иҳәеит Ҟәымшәыр, Заканбеи дицәыгҳашьо, Заканбеи дахьырашәоз, дшынаидгылаз еиҧш.

- Бзиара убааит. Уабацои, Ҟәымшәыр? Макьана умрашәалоз. Амш еихашьшьҙа иҟоу ухы иархәаны, урашәалар акәымзи, ушьтан амра ашыра уцәгыланы урашәалар атцкьыс.

- Ус акәын, аха сҽеага ахәы ахшәеит. Заканбеи иихәаз ааицәымгахеит Ҟәымшәыр.

- Уҽеага ахәы ахшәазар, иахоумтцо.

- Сҽеага ахәы злахастцои, сеиха ыҟам, сеигәышә ыҟам.

- Арахь исырбеи, урт иукҟоу, - иҳәан Заканбеи, Ҟәымшәыр иикыз аҽеага ахәи иареи ааимихит. Ҟәымшәыр иааицәымгахеит иҽеага ахәи иареи Заканбеи иахьимихыз, аха акгьы имҳәеит. Заканбеи аҽеага ахәы днахәапҧшызар, мчыла иахьахихуаз, ицәгәыхааны иҟан. Заканбеи идырит, Ҟәымшәыр иҽеага мчыла ахәы шахихыз.

- Сҽеага, ахәы ахшәеит ҳәа аҩныҟа ушҧацо, иуцьысымшьеит, Ҟәымшәыр. Уи ахәы сара иахастцоит, хьаас иҟоумтцан. Амала, уҽеага ахәы сара иахьынҙахастцо, уара сызкәу сымаҭа ҩага, уст сҽеага аанкыл, - иҳәан Заканбеи иикыз аҽеага Ҟәымшәыр иахь инаирхеит. Ҟәымшәыр итахҙамкәа Заканбеи иикыз аҽеага ааимихын, Заканбеи ишиҳәаз еиҧш, дызкәыз имаҭа итахҙамкәа длыкәлан, ашьшьыҳәа арашәара дналагеит. Заканбеи шьыбжьон ифаразы иааигаз, ихәы ахьknaҳаз, ахьаца ашьапаҿы дҩеин, амахә аҿы икнаҳаз ишәыра ааknыхны, дынтагьшит. Уа итапҧсан ҩбаҟа – хпҧаҟа салкәа амжәатә иалхыз. Заканбеи иҽеага ахәы ахшәо иҟамызт, аха «зеиҧш ҟамло акгьы ыҟам», - ҳәа есымша ҽеагакра данҭало ус ҟаитцалон. Уажәгьы ус ҟаитцеит. «Сҽеага ахәы лахшәар, асал злухлак ҟалом. Асалкәа мазеины исымазар, аҽеага ахәы ахатцара усҟаҟара иуадаҩхом» ҳәа рашәара дцацыпҳьаҙа игалон. Уажәгьы уа итапҧсан. Салк ааҭихын, аҽеага ахы инахеитцан, аҽеага ахы аиҟәшьарста асал наларкьакьаны, иеикәаҙа ала ҩынтәҟа-хынтәҟа дласын, имтцысуа, ирҙәгәаны илалеитцеит. Нас днеин ашәшьыра аҿы днатәеит. Заканбеи ашәшьыраҿы дтәан Ҟәымшәыр имаҭа ҩеигаанҙа. Ҟәымшәыр дызкәу амаҭа ҩеигахьеит уашьта анигәахә, Заканбеи изхара иҧсы шьаны, Ҟәымшәыр дызкәыз амаҭа аханы днеит. Усҟан Ҟәымшәыр дызкәыз имаҭа ҩеигарц ҷьыкәреи шьапкәак ракәын игыз. Ҟәымшәыр игыз аҷьыкәреи шьапкәа ирашәаанҙа, Заканбеи уа дгылан. Урт рашәаны даналга:

- Уст, Ҟәымшәыр, уҽеага. Даҽеазны сҽеага ахәы ахшәеит ҳәа уус ныжьны аҩныҟа умцалан. Уи даара иҧхашьароуп. Сара иахьыхароу рашәара санцало, схәы зтоу сшәыра илтасыҧсоит салкәак мазеины. Сеикәаҙа аашьтысхуеит. Сҽеага ахәы аахшәар, иаармарианы сеикәаҙа ала асал аластцоит. Саанда ҷьаракыр иҧжәазар, иаласкуеит. Уаргьы убас ҟатцала.

- Сабгьы ус ҟаитцалон, аха…

- Уаб ус ҟаитцозар, уаргьы иҟоутцар акәын.

Ҟәымшәыр деитцаҙәгәа дыҧхашьаны дгылан, аҧхҙы ахәаҭаҳәа илтцуа, уи дацәшәон итцегь аҽеҧныхәакәа иитар ҳәа. Нас Заканбеи иҽеага ааимихын, имхы атцыхәан длеин, длатәан, акраамта иҧсы шьаны дҩагылан, арашәара далагеит. Ҟәымшәыргьы имхы дынхылеит, дынкахәыцуа.

«Иҟастцаз иашам, сҽеага ахәы ахымхкәа срашәозар, уажәы сызкәылаз сымаҭа рашәаны салгахьазаарын. Заканбеи сҽеага ахәы мчыла ишахысхыз анеиликаа ауп, сҽеага ахәы ахатцаны, дызкәыз имаҭагьы зысҩаиргаз, ҳәарас иаҭахузеи, уи цасҳәа ауп ус зысзиуз. Иҟастцаз иашам», - ҳәа дхәыцуа Ҟәымшәыр имхы дхын.

Ҟәымшәыр ихәыцраҟәа рыла игәра аагоит, иҟаитцаз шиашам шеиликааз. Ус анакәха, уи ус уаҳа иҟаитцаҙом. Ҳаргьы уи иҟаитцаз ҳәа ҷьаргьы иаххәаҙом.

Џьубеи

Жәамш раахыс, ҽенакгьы аабжьамыжьзакәа Шьашькәеи Дауҭи аҽеага ркын. Џьубеигьы иани иаби аҽеага ахьыркыз дрыцын, иҽеага хәычы иманы, ианиҭаху драшәо, ианиҭаху иҧсы шьо.

Џьубеи быжьшыкәса заҵәык ракәын ихытуаз. Иани иаби аҽеага шыркуа еиҧш, иара аҽеага изкуазма, макьана, дхәычымзи? Уи илшогьы уамашәа иубарын. Рымхы рашәаны ианалга, ҭаацәала рҽеыкәаба-рҽеышьышьы, ауха, итәаны ателевизор ишахәаҧшуаз, ашәаџьхәарақәа анааи, Дауҭ иҩызак идунеи шиҧсахыз иаҳаит. Дауҭ иҩыза иҧсра даара игәы иалсит.

- Сҩыза дыҧсит, аҧсрахьы сымцар ҟалом, арахь ашыла ҳамазам, азлагарахь ицатәуп, ишҧаҟаҳҵари, - иҳәан иҧхәыс дынлызҵааит:

- Шьыжьымҭан иҳазхаша ашыла ҳамоуп. Шьыбжьон азы, иамур, испҧсахп, – лҳәеит Дауҭ иҧшәма Шьашькәа.

- Ма усгьы ҟаҵа, сара сымцар ҟалом, ишҧазури? – иҳәеит Дауҭ азлагарахь дахьзымцо, игәы иаланы.

- Сара сымцои азлагарахь, - иҳәеит Џьубеи, иани иаби шеицәажәоз аниаҳа.

- Уара уцаргьы ҟалоит, шьҭа ухәычҳам, быжь шыкәса ухытуеит, аҧҟацаҳәа аҽеы уакәтәоит, нас азлагарахь узымцо уҟоума? – иҳәеит Дауҭ иҧа дихгәыргьааua. - Усгьы ҟалоит, еснагь уара иулшома? Агәарабжьараҷ аҽеы анирыҩуа ҳицәшәазомеи, азлагарахь дцозар, ҳазицәшәои? Ара аҽеы инакәҵаны иҭазар, азлагараҷы џьоук аныҟам ыҟазам, изакәырхып, - лҳәеит Шьашькәа, Дауҭ иихәаз дадгыло. Адырҩаҽены шьыжьымҭан Дауҭ дҩагылан, аҧсрахьы дцеит.

Џьубеи аҽеы ахкаара иахьҭаз дцан, дакәтәаны даait. Уи аҽеыкәтәараз дыбзиан, аха аатцәа акәтцаны, дакәтәаны, азлагарахь дымцацызт. Џьубеи ахкаара аҷынтә, аҽеы иманы дааиааҵа, ҩажәаҟа кьыла аџьыкәреи аатцәа итаҧсаны иналыргылеит Џьубеи иан. Џьубеи дҽеыжәланы данааи, Шьашькәа ууаҵа илырмазеихьаз аатцәа аҽеыхәда иныкәылтцан, азлагарахь иманы дцеит.

Џьубеи азлагараҷы дахьҩеиз, хҩык раҟара ыҟан ацьыкәреи алагаразы инеиқәаз. Урҭ рџьыкәреиқәа анырлага, ашыла рыманы рыҩныҟакәа рахь ицеит. Џьубеи иџьыкәреи азлагарахьча илахеиҧсан, илаганы даалган, аатцәа инҭаҧсаны, ахы аақеиҳәоны еиҧш, Ҳаџьмат ҳәа ргәылак дааит, иаатцәа иҟәаҟәа иқәтцаны.

Усҟан ҩыцьа ааихьан, зџьыкәреи злагакәоз.

- Асасцәа сҭоуп, ашыла ҳамам. Агәаран сыкәгылартә аамҭа сымам. Сара соушәыжь, сшәыҳәоит, - иҳәан дрыҳәеит Хыцьгәаҭ иаҧхьа игылакәаз рҩыцьагьы. Аха азәгьы дазыразымхеит ргәаран иҭара. Арҭ шазыразымхоз Џьубеи ианеиликаа, Хыцьгәаҭ даарыцҳаишьеит. «Асасцәа итоуп, ашыла имазам. Асасцәа зҭааз аҧшәма ичеицьыка анырзиҷамҭа, аҧшәма ахьымзг игеит. Хыцьгәаҭ дағьсуоуп, ахьымзг исыргома?» - ҳәа игәы иаатеикын, ус ибжьы ааиргеит:

- Асасцәа шәҭазар, сара сшыла шәара ишәыстоит. Шәара шәгәаран сара иааныскылоит, - иҳәан иара ишыла Хыцьгәаҭ инаиитеит. Хыцьгәаҭ даара игәы иаахәеит Џьубеи иҟаитцаз.

- Даара иҭабуп, абзиара исзууз. Анцәа исхоумыршҭын. Ацкы абзиара узызуртә анцәа аамҭа сыҭ, угәахәтәы уахьзааит, - иҳәан Хыцьгәаҭ ашыла иманы аҩныҟа дцеит. Хыцьгәаҭ исасцәа ишрыхәҭаз пату рыкәтцаны иныҟәигеит. Ахьымзг ахьимгаз, дгәыргьатцәа дыҟан.

Џьубеи игәаран анааи, иџьыкәреи лаганы, дыҩеыжәлан, азлагарахьча аатцәа Џьубеи иҽеыхәда иныкәитцан, Џьубеи ашыла иманы аҩныҟа дааит.

Џьубеи аҩны данааи, шьыбжьон хыҧахьан. Иара даҽеа маҷк аҟара даанхар, Дауҭ дишьталон. Дауҭ апҧсра аҷынтә даахьан. Џьубеи дхәычымзи акы ихьыр ҳәа дшәон иаб Дауҭ. Дауҭ Џьубеи дишьталарц шигәиҭаз, иара агәара дааҭалеит. Џьубеи дышиашаз Дауҭ дахьгылаз, днаидгылеит. Дауҭ аҽеы днадыххылан, аатцәа Џьубеи

иахьикыз, иааимихын, аԥныҟа илеигеит. Џьубеи аҽы иган, иахьҭаз, ахкаара инҭатцаны дааит.

Џьубеи аԥны данааи, иаб диазтцааит:

- Узынхазеи, Џьубеи, агәаран рацәазар акәхарын, - дтцааит Дауҭ ипҳа дизгәдуны, дихәапҳшуа…

- Мап, агәаран рацәамызт, сара саннеи, хԥык ракәын иҟаз, аха сџьыкәреи лаганы, ашыла аатцәа илҭапҳсаны, ахы аақәахәаны, сыԥеыжәлоны еипҳш, Хыцьгәат днеит ацьыкәреи иманы. Уи асасцәа иҭан, аха ашыла имамызт. Ипҳшәмеи иареи аҽеага ркын, ацьыкәреи алагаха рмоузт. Уажәы, ашыла иҭахын, исырҧсахит. Уи ашыла имоур, ахьымзг игон. Нас сара Хыцьгәат ахьымзг исыргозма? – иҳәеит Џьубеи, абзиара ду иҟаитцаз игәы иаахәаны.

- Аферым, Џьубеи, абзиара ҟаутцеит, заа узымаазаргьы уадаԥым, - иҳәеит Дауҭ ипҳа дихәапҳшуа.

Иахцалак иеибабоит

Уи аҽены, ани андуи амандарина рҭаауан. Аб им-ашьына днақәтәан, ашьыжь џьара дцан, макьана дмаацызт, иҭаацәа уи иаара иазыҧшын. Абду ауадаҿ дыҟан, ахәыҷы дыцәан.

- Ҳара амандарина ахьынзаҳҭааува, уара ахәыҷы дыртцысла, - лҳәеит анду, ани лареи мандарина ҭаара ианцоз.

- Бзиоуп, дсыртцыслап, исыртцысыша итцегь аматацәа анцәа иситаait, анцәа сиҳәоит, – иҳәан, иара ипҳшәма илҳәаз даазыразхан, ахәыҷы дзыниалаз акаруат ртцысуа абду длатәеит.

Ахәыҷы днаҳәы-ааҳәуан, ацәара лҭахзамызт..

«Быцәа смаҭа, уа нани,
Быцәар, бара, бызҳалап.
Быцәа смаҭа уа нани,
Быцәар апҳхызқәа ббалап».

Абас, анду илҳәоз ашәа аҟнытә, абду игәалашәоз ажәа-қәа рыла ашәа иҳәон, аха дыцәомызт ахәыҷы.

Ус абду ашәа шиҳәоз, илацәақәа нҭаait. «Ахәыҷы дсырцәоит ҳәа сшаҿу, сара слырцәара сыҟоуп», – ҳәа ааигәахәын мчыла ацәа иҿаалихын:

Быцәа смаҭа, уа нани,
Быцәар, бара, бызҳалап.
Быцәа смаҭа уа нани,
Быцәар апҳхызқәа ббалап».

Иҳәан, ашәаҳәара дналагеит абду. Абду ас ашәа шиҳәоз, илацәақәа нҭаахт, аха рапҳьа еипҳш, уажәы ацәа дзалымтцит, дынҭаҳәахааны дыцәеит.

Ахәыҷы дҳәыцы-мыцуан, аха дзыцәомызт, акаруат мтцысуашәа анылба, афырҳәа, лхы дԥахан, лабду дшыцәаз лбеит. Лара дзыниалаз акаруат дылбаан, артцысра далагеит, абас ашәа ҳәо:

Уцәа даду, уа нани,
Уцәар, уара, уызҳалап.
Уцәа даду, уа нани,
Уцәар апҳхызқәа убалап».

Абас аматә ашәа ҳәо, лабду «дышлырцәуаз», ани андуи ашьшьыҳәа, ауада ашә аартны иааԥнашылеит.

Арҭ шааиз, аматә ианылба:

- Шьшьы, ашьшьыҳәа, дадука дшәырҷыхоит, - лҳәеит аматә лқьышә лнацәкьыс адкыланы.

Ани андуи, ашьшьыҳәа, ауада индәылтцны ицеит. Урҭ уаанза изҷыз рус иналагахт. «Иахьцалак, еибабоит, ҳара ҳус наҳагзап», - рҳәан.

Андуи аматеи

Цица хәыҷы лабду Даҳаир ғәгәала дычмазаԥхан аҟнытә, ахәышәтәырҭаҿы дышьтан. Уи дидтәалан ланду Хьыкәа.

Цица хәыҷы зынʒа илхытцуаз хышықәса ракәын. Цица лан Амра лассы-лассы, ланхәа лзы аҭел даслон, лабхәа дшыќоу еилылкаарц азы. Амра аҭел данаслоз, Цица длыхәаҧшуан, дзысуаз акәаҧқәа дрыхәаҧшуан аќнытә, игәнылкылеит. Ҽнак зны, Цица илдыруаз акәаҧқәа днарыс-аарысын, аҭел ллымҳа инадылкылеит. Аҭел абжьы заҳаз Хьыкәа лҭел аашьҭылхын, ллымҳа инадылкылеит ҽымʒакәа. Уи ллымҳа ииаҭасит хышықәса зхытцуаз лмаҭа лыбжьы. Хьыкәа дгәыргьаҭәа дʒырҩуан.

- Альо.
- Сʒырҩуеит.
- Нанду баума, изҳәо?
- Ааи, банду дбыкәыхшааит, банду соуп изҳәо.
- Даду дышҧаќоу?
- Даду абзиахара даҽуп.
- Даду агәыр иларцома?
- Ааи, даду агәыр иларцоит.
- Даду агәыр анилацо, дымцәыуаʒои?
- Мамоу, дцәыуаʒом.
- «Молодец», даду, умцәыуакәа агәыр улоуцалар, убзиахоит ҳәа сызиаҳәа, - лҳәан илкыз аҭел астол иныќәылцан, дҳәыр-ҳәыруа, агәара днықәлеит, лан дыҧшааны, ланду лахь аҭел дшасыз лалҳәарц.

Дызласашьеи, дапҧсуаʒамеи?

Аианшьеи аиаҳәшьаҧҳаи рхәыҷқәа рыманы ахәыҷбаҳча агәашә аартны инҭалеит. Ахәыҷ баҳча аиҳаби дареи иеицәажәахьан аќнытә, арҭ ахәыҷқәа шнаргаз еиҧш, ирыдыркылеит. Арҭ ахәыҷқәа ахәыҷ баҳчааҽ ианрыдыркыла, раҧхьа аианшьеи аиаҳәшьаҧҳаи рхәыҷқәа иеибадырдырит, нас егьырҭ ахәыҷқәеи дареи.

Знык аибадырра акәын ҳәа, ианеибадыр нахыс, ахәыҷқәа зегьы хәмаруа, ахәыҷбаҳча ашҭа иныкәлеит.

Аианшьа ихәыҷы Зыкә ихьʒын, аиаҳәшьаҧҳа лхәыҷы Забулиа лыхьʒын. Зыкә урысшәала акәын дышцәажәоз, апҧсшәа издырʒуамызт иара. Забулиа апҧсшәа акәын илдыруаз, аурысшәа лыздырʒуамызт.

Арҭ ахәыҷқәа ахәыҷбаҳчаҽ иеицыќеижьҭеи мызкы инеиҳаны итцуан, аха бызшәала иеилибакааузмызт аќнытә, иеизааигәаны изыќамлеит, иеицәажәомызт, еицыхәмаруамызт.

Ус, ҽнак зны, Забулиа лабду длазцааит:

- Забулиа, башьеи бареи шәеицәажәало, шәеицыхәмарло?
- Сашьа дарбан?
- Башьа, Зыкә иоуп сызҽу, уаҳа дарбан?
- Зыкә сара дызласашьеи, уи даурысупеи?
- Зыкә дышҧаурысу, уи дапҧсыуоуп.
- Дапҧсуазар, апҧсшәа имҳәози, - лҳәан Забулиа, дгәааны лабду днеиҽапҧшит. Лабду илаґырʒ леиҽашит.

Сара уеипҧш сажәыр, улаба суҭоО?

Шьаадаҭ дажәын, алаба икымкәа дызныќәомызт. Шьаадаҭ, уажәы ашәшьыраҽы дтәаны иҧсы ишьон. Иааигәара, аҵҳаҳәа ихала дцәажәо дыхәмаруан имаҭа хәыҷы Даур. Даур ус дшыхәмаруаз, иабду дахьтәаз дааин, илаба иапҧхьа атцла ашьапаҽы иахькыдгылаз, иаакыдихын, итцарсуа, иабду иныќәашьа ќатцо иҽынеихеит. Усҟан Шьаадаҭ имаҭа ихы наиқәикын:

- Ус ќаумцан, уара ухәыҷуп, алаба укыр ќалаʒом.
- Уара иукупеи, даду, сара искыр зыќамлозеи?
- Сара сажәит, алаба сымкыр скаҳауеит.
- Нас иажәыз роума алаба зкуа.
- Ааи, иажәыз роуп алаба зкуа.
- Нас, сара сажәыр улаба суҭо?

Сырҭаҩы илуазар

Раҧхьаӡа ан лхәыҷы ашкол ахь данылышьҭуаз, ус иалҳәеит:

- Нан, сыҷкәын хәыҷы, ушьҭа уара ашкол уҭалеит. Ажәак ала уара ушколҷкәынхеит. Ашкол аҟнытә уанааua есымша «хәбақәа ааугалароуп».

- Сан «хәбақәа шҧабзаазымгои, сырҭаҩы илуазар» - аҭак ааҟаиҭеит ахәыҷы.

Сышлырҧхашьо убоО, уара?

- Утәа, Адгәыр! Иахьагьы уҭатәхәы узымҭеит «ҩба» узықәсыргылоит, ҧхашьараӡами? - лҳәан арҭаҩы, лҭаҩы дналыртәеит

Убасҟан Адгәыр иҩыза иахь дынхьаҧшын даацәажәеит:

- Сара сакәушәа «ҩба» ықәзыргылаз, сышлырҧхашьо убоу, уара?

Шәысзымҭаакәа исҭар!

- Утәа, Адгәыр! Иахьа уҭатәхәы ахьыҟаумҭаз азы «ҩба» узықәсыргылеит, иуҭар, нас иҭегь суазҭаауеит, уҽазыҟаҭа.

- Шәсазҭаатҭәҟьозар, исҭон, аха шәсазымҭаакәа баша исҭар! – иҳәан иблақәа ҭырхаха ирҭаҩы дналҽаҧшит Адгәыр.

Иакәым ҟазҭаз

Сыжәқәа уахык ак анымаалак, адырҩаҽны шьыжьымҭан снарышьҭалоит. Арха еимдо сшааиуа, Ҵьыгрыц имхы ҳәа иахьашьҭоу адәы снықәыҧшуеит. Уа санааилак, уи снавсны Мҷышь ахықә сынхықәгылоит. Абра аӡмыжь ду амоуп. Ари аӡмыжь, ҳара ҳқыҭа иахьаҭанакуа, аҩбатәи аҭыҧ ааннакылоит, аҭбаареи аҭауларeи рыла. Актәи аҭыҧ ааннакылоит Ҧҳәасҧшь ҳәа иахьашьҭоу. Аха ахәыҷқәа ҽыкәабара ҳәа Мҷышьҭаҟа ҳанылбааua, аӡмыжь адура бзиа ишаабогьы, Ҧҳәасҧшьтә аӡмыжь ҳҭалаӡом. Избанзар, аҟәара иамаз хәыҷын, аиҳарак амыҕ ахашьшьы иҟан. Ҵьыгрыц ихәы ҳәа иахьашьҭаз аҟәара ҭбаан. Абҕанҷреи аҧслымӡреи аман, иахьуҭаху, ишуҭаху улаиауан. Ана ара игылан аҧслыш ҭлақәа. Изҭаху урҭ рыҭаҟа длатәаны, иҧсы ишьон. Ҵьыгрыц имхы ҳәа изашьҭаз, абраҟа Ҵьыгрыц амхы леиҭалон азоуп. Уи ара амхы лаимҭоижьҭеи акрааҭуан, ииаҭәҟаҟараӡа аҳасқьын ықәышьшьы иҟан. Ара хәмарырҭас иҳаман. Ампыл ҳасуан, аҭәаҟьа ҳасуан, ҳаҧон, ҳаиқәҧон.

Уажәы, изымбоз сыцәҭыс сшашьҭаз, ари аӡмыжь санаахықәгыла, хҧаҟа метра иҳаракыз аҧаҩ слықәтәеит. Аҩада аӡы злаауаз ахь сыҧшуа. Километрак аҟара ииашаӡа иааиуан, уи бзианы избарҭан.

Мҷышь шиашаз иахьлеиуаз, абахә икыдыҽҽалон. Уахь абахә ианамышьҭлак: «Ари сашьҭуам» ҳәа агәы иааҭашәозшәа, ашьшьыҳәа шьҭахьла иаагьежьны, акыр ианнеилак, аиашарҭа иқәланы аҽыланахауан. Уи нахыс аиашарҭа иқәшьшьы ицон. Абахә иамшьҭыкәа иахьааннакылаз аӡмыжь ду ҟанаҭеит. Уа акәын уажәы сахьықәтәаз, сшьапқәа калкало. Ус хәыцрак схы иҭашәеит. Срызхәыцуан, ҳхәыҷра ашықәсқәа раан, ари ахықә аҽы иаҳхаагахьаз ахҭысқәа акыр. Урҭ рахьтә акы сара ишәзеиҭасҳәоит, шәаасзыӡырҩы, ахәыҷқәа.

Хыхь ишысҳәахьоу еиҧш, ари адәы иаҭәара хәмарырҭас иҳаман. Есымша еиҧш иахьагьы, ари аӡмыжь ахықә аҽы ҳаизеит, ара зҽызкәабоз зегьы. Ҳара ҳахьынтәааuаз, акыр ихаран аҟнытә, ара ҳанааилак, зны ҳлатәаны ҳаҧсқәа ҳшьон. Ҳара ҳаҧсқәа анаҳшьалак ҳаицәажәон, иҟоу иану еибаҳҳәон. Иҽыцу шәҟәык аӡәы даҧхьазар, иаҳзеиҭеиҳәон, ма алакәқәа еибаҳҳәон.

Ажәак ала, иуҳәозар, ҳара ҳаҧсҟәа ахьынзаҳшьозгьы баша ҳтәомызт.

Ус ажәабжь ҳзеитазҳәоз, иихәоз ажәабжь алгамтахь днеиуаны еиҧш, акы штаз удырратәы, макәанк аҙәы икны, даҽеа ѡыцьа ус ицны, ҳара ҳахьтәаз иааҳадгылеит.

- Мшыбзиаҟәа, арҧарцәа, - иҳәеит урт ахѡык рахьтә еиҳабыз.

- Мшыбзиаҟәа – рҳәеит уи иѡызцәагьы

- Бзиара жәбааит, - ҳҳәан, ҳѡагылеит ара итәаҟәаз зегьы.

- Аҙы шәталахьоума, иахьатәила.

- Мап, ҳамталаҙацт, - ҳҳәеит ҳара.

- Аҙы шәталахьазар, аҧсыҙкәа шәыршәар алшон. Макьана аҙы аталара аанышәкыл, ҳара ара амонал таҳажьуеит, - иҳәеит урт ирыцыз реиҳабы. Иеицыз ахѡык рахьтә иеиҳа еиҳабыз иакәын асумка зкыз. Уи асумка аиҳабы иааимихын, асумка итаз абатлыкаҟәа аатихын, иѡызцәа руаҙәы инаииркит, иаргьы акы ааникылеит.

«Ахәыҷкәа зегьы наҟ шәца», - иҳәан ибжьы наҳаҟәиргеит. Дара рѡыза иреитцбаны ирыцызгьы ус иеиҳәеит: «уаргьы ант ахьцо уца». Ас ззиҳәаз рѡыза ҳара ҳахь иҽааихеит. Иаргьы ҳаргьы ҳаѡны, хара ҳцаны адгьыл аҽы ҳеынкаҳаҧсеит амоналкәа рытҟәацыбжькәа ҳарзыҙырѡуа

- Сара иску амца аркны аҙы ианаласыжьлак, егьырт акакала исыркла. Нас уаргьы ахәыҷкәа реиҧш, наҟ уѡны уца.

- Ибзиоуп, - иҳәеит ус зеиҳәаз иѡыза.

Иара иикыз абатлыка иахаз афтил амца ааркны, аҙы иналаижьт. Аѡызагьы иаарласны, иѡыза иааимихын, аҙы иналаижьт. Ахҧатәигьы ааимхны аҙы иналаижьт. Аҙмыжь тбаамзи, абатлыкаҟәа аналаижьуаз, акыр нрыбжьатцаны иалаижьит. Нас иѡны ицеит уртгьы. Акыр ианынаскьа, адгьыл аҽы рҽынкарыҧсеит. Иҧжәеит рапхьатәи, иҧжәеит аѡбатәи. Иҧжәеит ахпатәигьы. Урт пжәауан аҙы ишалаижьуаз еиҧш, хрыжь-хрыжь.

Рыхпагьы анҧжәа ашьтахь, ҳара ҳахьиаз ҳѡагыланы, уажә сахьыҟәтәоу аҟәарахь ҳѡеит. Иѡны иаахыҟәххылеит амонал тазыжьҟәазгьы.

- Шәара аҙы шәталаны аҧсыҙкәа шәкыргьы ишәымаҳҳуеит. Уи атцкьыс, еиҳа ишәзеиҕьуп, абра шәыҟәгыланы шәҳахәаҧшла, - рҳәеит аманал тазыжьыз рѡызцәеи дареи.

- Ибзиоуп, – ҳҳәеит ҳаргьы аҙәырѡы ҳбыжькәа хырвырҙа инеилапсо. Дара ишырҳәаз еиҧш, ҳара аҙмыжь ахыҟә ҳаҟәгыланы ҳарзыпшуан. Аҙмыжь ҳахьтапшуаз, иаабон зыхкәа тҟьаз аҧсыҙкәа, рхкәа рзымдыруа, ишаҟьшаҟьо аҙы ишхыз. Убас аҙы ахьыҕараз, иҟәаш-ҟәашҙа тѡа змамыз аҧсыҙкәа, ргәатцакәа аѡада иѡарханы итажьын. Аҙмыжь атцаулара ахьдуз, заҟа тажьыз анцәа идырп. Аманал тазыжьыз ахѡык аҙы италаны аҧсыҙкәа рыкра иаҽын. Урт иркуаз иршәны аҟәара иқәрыжьуан. Пытк ықәрыжьхьаны еиҧш, аҙәы аҙы даатытцын, исумка аатцәак аатихын, ахы аартны, иркқәаз аҧсыҙкәа аҟәара иахьықәпсаз иҟәшәаны ртапсара далагеит. Ус аҧсыҙкәа аатцәа ртапсара далгоны еиҧш, ҳара ҳѡызцәа рахьтә аҙәы ибжьы аагеит: «Аҧсыҙхьча дауеит, аҧсыҙхьча дауеит» ҳәа. Ари рлымҳа иаатасит дара. Афыр-сыр ҳәа аҙы иѡтытцын, рыматәакәа ргәыдкыланы иѡны, абна шыҟаз рҽынархеит. Усҟан аҧсыҙкәа аатцәа итазыпсоз, иаатцәа псызла итәыз иҟәаҟәа иқәыжьны, иѡызцәа рапхьа дгыланы днеиуан. Дара злацоз аз нырцә ала ауп.

Аҧсыҙхьча Алыкьса, ҳара ҳазлагылаз ала, ҽыла даахадгылеит. Иѡны инеиқәоз днархьыҧшит, аҙәгьы дизеилымкааит, ихараны ицахьан аҟнытә.

- Изустцәада, ант иѡны ицакәаз? - иҳәан дҳазтцаait Алыкьса ҽыла дшааҳадгылаз еиҧш.

- Иҳаздырҙуам, урт аратәиқәазам, иахьадагьы иҳамбацт: «Аҧсыз шәкыр ҟалазом, ишәкыргьы ишәымаҳҳуеит», - рҳәан абра аҟәара ҳақәгыланы ҳапҧшуеит, - ҳҳәеит ҳара.

«Усгьы иршьит, баша аҙы иашәмырган, ишәызкуазар,

ишәкла, - иҳәан Алықьса иҿы днасын, аҙы днырит. Дышиашаз аҧсқьарцәа злацаз ала дрышьҭаланы иҿынеихеит. Алықьса ас аниҳәа, ҳара ҳгәыргьатцәа ҳаақалан, афырсырҳәа ҳееаилыхны, ҳаматәакәа доусы ҳахьгылакәаз иныкәҧсаны, ууанҙа ишыҟаҳҵалац еиҧш, цьоукы хыла, цьоукы шьапыла ҳаҧаны аҙмыжь ҳанҵаланы аҧсыҙкәа рыкра ҳалагеит. Зыхкәа ҭкьаны иҟаз аҧсыҙкәа аҙгара иаанахәан, алада, аҙы ахьцоз иагеит. Ара иаанхаз аманал иашьқәаз роуп. Урҭ аҙмыжь атцаҟа ргәқәа аѡада ирханы итаҧсоуп, ркразы аҙы ахәытцалара атахын. Ҳара ҳхәытцаланы аҧсыҙкәа рыкра ҳалагеит. Иаҳклак иршәны аҟәара иқәҳаҧсон. Доусы ҳтәқәа еиламхәаразы, хаз-хазы икаҳаҧсон. Аҙмыжь ныркцә ала аҟәара ҭбаан, иахькауҧсо умоур ҳәа ушәозу.

Ус, ҳара аҧсыҙкра ҳшаҿыз, дызлааз ҳамбаҙакәа аҧсыҙкәа ахьықәыҧсаз, аҟәара дшықәгылаз аабеит Хьрыҧс. Хьрыҧс иара ииҳәо ада, даҽеаҙәы ииҳәоз аха-
ангьы дазымҙырѡыцызт. Убри азы ѡызагьы димамызт. Ихала затцәык адәы дықәын. Уажәы, Хьрыҧс аҧсыҙ икразы аҙы дымҭалеит. Аҙы дызҭаларызеи, аҧсыҙкәа аҟәара иқәҧсоуп, заҟа итаху ҟәшәаны агара игәы итоуп. Ус иагьыҟаитцеит иара. Аҟәара иқәгылаз аҧслышра днылалан, атцыхәан ац змаз, ишшапаҙа иҟақәаз ѡтцәык ааиган, аҧсыҙкәа рхатцара дналагеит. Хьрыҧс дызҿыз аҷкәынцәа ианырба, изҿытра иалагеит.

- Узҿу закәызеи, Хьрыҧс? Иукқәоу аҧсыҙкәа уа икажь. Аҧсыҙ утахызар, аҙмыжь атцан заҟа утаху ҭажьуп, улхәытцалар, заҟа утаху аатугоит.

- Доусы ишәккәаз аҧсыҙкәа хазы-хазы икаҧсоуп. Сара еиламырѡашьакәа атцәкәа ирхатцаны, аҙы итастцоит, мамзар, ас аҟәара иахьықәҧсоу рыфѡы гар алшоит.

Хьрыҧс иихәаз аҷкәынцәа агәра рымгеит, аха иҟартцози, уаҳа акгьы иарымхәеит. Дара аҧсыз шыркыц иркуан. Хьрыҧс илхны иааигаз рыѡтцәык ааирҭәын, наҟ-ааҟ икны, иманы ддәықәлеит. Хьрыҧс, аҷкәынцәа иркқәаз аҧсыҙкәа шигоз анырба, ирласны аҙы иѡҭытцын ишьҭалеит. Аҧсыҙкәа зхатцаны атцәкәа иикқәаз дуқәан, акыргьы ихьантан аҟнытә, ирласны дызныҟәомызт. Аҧсыҙкәа зхатцаны атцәкәа иикыз, атцыхәтәан иахақәаз асаара ишьҭаҳәазон. Хьрыҧс дахьцоз, ишьҭақәаз ѡаихьҙан, рбыжьқәа наиқәдыргеит:

- Узҿу закәузеи, Хьрыҧс? Уажәытцәкьа иукқәоу аҧсыҙкәа кажьны уца, мамзар, ҧеиҧш цәгьа уаҳҭоит, - рҳәан иааикәшан, илагылт.

- Иарбан ишәыстә, шәыспҧырҵ абнахь, - иҳәан иаҧхьа игылаз ихәцә днытцысын иааникылт. Ари збаз, зыхәцә икыз иѡызцәа, Хьрыҧс даныркылан, ирцәигаз аҧсыҙкәа ааимхны, иаргьы иааисуа, ғәғәала дыпҟаны днаурыжьит.

Аҷкәынцәа аагьежьын, имырхқәаз аҧсыҙкәа рыманы аҙмыжь ахь ицеит. Уа иахьлеиз, изҿыз аҧсыҙкра еитаналагеит. Хьрыҧс аѡныҟа дымцакәа ашәшьыраҿы днатәеит. Хьрыҧс дахьтәаз ахәыцра дналагеит. Уи иихәыцуаз ишьа иурц акәын. Иара идыруан, аҷкәынцәа аҧсыҙкра иааҟәытцыр, ампыл асра ишалагоз. Нас аѡра, аҧара, аиқәҧара. Абас раамта ахьырхыргоз, ахаангьы цьоукы еибыргәааны иҟамлацызт. Аҷкәынцәа ахьыхәмаруаз, иара длеины, ихы рылаирхәырц избеит. Нас ҿытгак ҟатцаны, иара дзыпҟақәаз рахьтә еиҳау, имариашәа иипҳьаҙо аҙәы идымхаргьы, дипҟарц. Иара дахьтәаз, хәраны иҟан. Аҷкәынцәа аҙы иахьҭаз, ибзианы ибон, рбыжьқәа иаҳауан, аха ирҳәо изеилкаауамызт акәымзар. Хьрыҧс дѡагыланы длаҧшит Мҷышьтаҟа. Зегьы аҙы итытцын, аҽеилаҳәара иаҿын. «Макьана изаацәоуп, аиқәҧарахь ианиасуа, схы рыласырхәыр, еиҳа еиҕьуп», - иҳәан иҽееаникылт. Уи дахьтәаз, ашәшьыраҿы, аамта акыр цеит. Хьрыҧс дахьтәаз, данааҧса, дианы дыцәеит. Хьрыҧс дахьиаз, ашышкамсқәа аман. Урҭ ахьицҳақәаз, ажәжәаҳәа ицәа бҕуа ҧытк днаскьаны, аҷкәынцәа ахьыхәмаруаз днаҧшит. Аҷкәынцәа зегьы еикәшаны игылоуп. Ѡыцьа аиқәҧара иаҿуп. «Ушьта саргьы сцап», - иҳәан Хьрыҧс, уахь иҿынеихеит. Жәабаҟа

минут рышьтахь, аҧкәынцәа ахьеиқәпҳоз, днеины днарылагылеит. Ари збаз аҧкәынцәа зегьы неиҽаҧшыааиҽаҧшқәеит, аха аҙәгьы ҽимтҙеит. Зегьы абас ргәқәа итырхәаауан: «Заҟа дыҧхамшьоузеи?» Хьрыҧс уа дахьынҙагылаз, хѡык-ҧшьѡык раҟара аҧкәынцәа еиқәпҳеит. Аха аҙәгьы гәалак иманы дҟамлеит. Аиааира згазгьы, иатцахазгьы иаагәыдеибакыланы, иааибагәзны, инеидытцуан. Насгьы ихәмарны ус анырхәоз ыҟан: «Иахьоуп уансиааи, уатцәы ҳаибабахп».

- Саргьы сықәҧар стахуп, исақәҧода? – иҳәан, аҧкәынцәа еикәшаны иахьгылаз рыгәта даагылт Хьрыҧс. Акраамта аҙәгьы ҽимтҙеит. Нас даацәажәеит Хьрыҧс дзыҧҟақәаз рахьтә аҙәы:

- Сара суақәҧоит! –иҳәан, игылақәаз зегьы днарылтцын, рыгәта днагылт.

- Агәаара аламзааит, - иҳәеит Хьрыҧс.

- Ҳгәаар ҟалома?

- Ус акәзар, уааи.

- Уааи…

Арт рѡыцьагьы рхәамцқәа раҧхьаҟа инаганы, рнапқәа еитцыхны, аивагьежьра иналагеит, рымариарақәа еибаҧшаарц азы. Ус еивагьежьуа, ишеишьтаз, Хьрыҧс ибга днатцасын, дѡышьтыхны, адгьыл днанҟьаны, дылкажьны, иҽеиқәыжьны дааникылт, иақәҧоз. Ари ҟалеит еимгеимцарак ала. Иҟалаз, шыҟалаз ҳәа акгьы изеилымкааит иара Хьрыҧс ихатагьы. Хьрыҧс дахькаҳаз уаҳа дзымгылеит. Акраамта диан, дыхәхәаҙа ишьапқәа еитцыхны. Акрантцы ашьтахь, Хьрыҧс дахькажьыз дѡагылеит. «Икаҳауа изхара қәҧара ҟалом» ҳәа, аита дказыжьыз диақәҧарц аҳәара ҟаитцеит. Мап имкҙеит иаргьы. Аиқәҧара иалагеит. Акыр иҽеидирхалт, игәаҧхар, деитаиааихуан, аха Хьрыҧс иҟазшьақәа имдыруази аҟнытә, уи иақәҧоз иҽекаижьит. «Уи дкасыжьит», - иҳәан дгәыргьатцәа дааҟалеит Хьрыҧс. Зыҽеказыжьыз идыруан хынтә ишеиқәпҳоз, зныкзнык икаҳахьан, ахынтә раан икаҳаз датцахон. Датцахар ҳәа дшәомызт Хьрыҧс

иақәҧоз. Ахынтәтәи ақәҧара иалагеит. Ишдыру еиҧш, уажәы икаҳаз датцахон, ииааиз, усгьы аиааира игон.

Убри азы акәхап, Хьрыҧс дзақәҧоз дизааигәаҙаны, ихы идкыланы, аҙәы имаҳартә еиҧш дышцәажәоз:

- Ҟәыбҷа, уҽекажь, санкаужь, иудыруазааит ушысшьуа.

- Ишҧыкәу?

- Уҽекажь.

- Абасу! – иҳәан иааигәаҙаны ишеибакыз Ҟәыбҷа Хьрыҧс ибга днатцасын, дѡышьтҧааны дылкыдиҟьеит, нас даахәны днаиқәтәеит. «Соужь, еиҳа иузеиґьуп», - дыҳәхәон Хьрыҧс дахькажьыз Ҟәыбҷа изы, ҧыхьа еиҧш, рыхәаҧшцәа ирмаҳартә акәымкәа, ибжьы ааимҟьаны, аха доуимыжьит, дышьтарҟацаны, диқәжьын Ҟәыбҷа.

«Уиааит Ҟәыбҷа, уиааит Ҟәыбҷа», – рҳәан Ҟәыбҷа ижәѡа кны, Хьрыҧс дѡеихыргеит.

Хьрыҧс иҷьыба чақык тан, иҷьыба инапы нтишьын, ачақы аатихит. Нас иааиҽихын, Ҟәыбҷа илеитцарц иҽынеихеит, аха акгьы илдмыршеит, ичақы ааимхны аҙы иналадыршәит. Хьрыҧс уаҳа акгьы имҳәеит, даатынчхеит. Дызлагылаз ажәакгьы рамҳәаҙакәа, дрылтцны иҽынеихеит. Хыхь амардара иаҽан аҷьмақәа еиҧхьытта. Аҷьмахьча дызбозар ҳәа Хьрыҧс дышнеиуаз, ашәшьыраҽы дыштәаз, дѡеихагылеит.

- Убзаҳәит – иҳәеит Хьрыҧс.

- Бзиара убааит, - иҳәан дѡагылеит Жәыжә.

- Утәа, узгылоузеи, Жәыжә?

- Сышҧамгылои? Иухьи Хьрыҧс, улахь еиқәушәа узбоит, угәы бзиами?

- Иахьа аҳауа хьамтоуп, сара сзы, уаҳа исыхьрызеи? Ихьыз имҳәакәа итцәахит. Жәыжә иган аҽы икаршәыз аигәышә илаҧш нақәшәеит Хьрыҧс.

- Жәыжә, уеигәышә хәбаҟа минут ауаара ҳәа исутарыма?

- Иахьынҙауҭаху иумаз.

- Ус акәзар бзиоуп, - иҳәан Хьрыҧс, Жәыжә иеигәышә ахькажьыз иаашьтихын, иманы абнара днылалеит. Ѡбаҟа

метра аура змаз, ишшапаҙа иҟаз бна расак аалихын, ахгьы атцыхәагь тҙәырҧссаны, иманы дааит.

- Итабуп, Жәыжә, уеигәышә ахьсуҙаз азы, - иҳәан, илихыз атҙәоан иманы дцеит.

- «Итабуп», зхуҳәаауазеи, - иҳәан Жәыжә, Хьрыҧс данцоз, дҩеихатцгылеит, аха иара Жәыжә дшихатцгылаз гәаҙаны, «утәа узгылозеи» ҳәагьы имҳәеит.

Уаҳа дымхьаҧшҙакәа дцеит. Хьрыҧс данца ашьҭахь, Жәыжә акыр дхәыцит, аха атҙәоан ахгьы атцыхәагьы тҙәырҧсаны Хьрыҧс изиҭахыз изеилымкааит. Хьрыҧс дышиашаз аҷкәынцәа ԥеыкәабарҭа ааигәара длеин, абнара днаватәеит. Усҟан аҷкәынцәа ԥееилаҳәаны, аҩныҟа ацаразы амҩа иныкәлон. Иара дахьгылаз иҿырҧсны дгылан. Зегьы анца ашьҭахь, Хьрыҧс абнара даавтцын, аҙмыжь шыҟаз иҿынеихеит. Дышнеиуаз аҙмыжь дынхыҷагылеит. Дахьынхыҷагылаз, аҙмыжь абжьааҧнеиҧш, иҭынчҙа иҟан, атца аҳәынтәа атцан. Уи идыруан Хьрыҧс. «Иаур бзиоуп, иамур, сҿааилыхны, аҙы сынҭаланы, схәытцаланы итцастцап, дахасшьып саҕацәа рахьтә аҙәы», - ааигәахәын, атҙәоан тҙәырҧса иикыз ахьамҭарала иршәны аҿынаирхеит, иара ишиҭахытцәкьаз илытцалеит. Уи атҙәоан атцалашьа игәы иаахәан, игәы иҭаз инацитцахт: «Ҟәыбҷа дахаҳар бзиоуп, иамуазар, изҭаху дахаҳааит, зегьы сара исаҕацәоуп, сара исҩызоу урҭ азәгьы дыҟазам», - Хьрыҧс иҩныҟа дыҷаланы дцеит. «Ҟәыбҷа дахаҧсуа анцәа исирбааит», - ҳәа дхәыцуа. Хьрыҧс ауха дахьышьҭаз дзыцәомызт. «Иаашаны, иҟало збандаз», - ҳәа дгәаҭеиуан иара дахьиаз.

Адырҩаҿены, Хьрыҧс иашьеиҳаб Зыкә, имала аҿага ахьикыз, шьыбжьоншьҭахь днеин: «Зык сынҭаланы, сыҧсы аашьаны ҿагакра сцап», – иҳәан азмыжь аҿы иҿааилыхны, иматәаҷкәа нкаҧсаны, абжьааҧны еиҧш, ишыҟаитцалац еиԥш инапҷкәа ааитцыхны, дыууаҙа дыҧеит. Уи аҿены азәгьы азы дҭамлацызт. Аҙҭалара аамҭа рызтодаз, зегьы аҿага ркын. Аҿага зымкуаз Хьрыҧс затцәык иакәын.

Зыкә дыҧаны азы даналаҧала, ҩынтәҟа итцәаабжь геит, аха изаҳауадаз. Азмыжь аҧаҩ икҿагьежьны, иааҳәны, иахьцоз, аҕараҿы ианнеилак, ахаҳәра азы ыҷәсны иахьцоз, абжьы иахылтцуаз, иатҷанарҙит Зыкә итцәаабжь.

Убри аамҭазы, Жәыжә иџьмаҷәа аҟәара иҷәын, азы ржәырц уахь илеиуан. Иаргьы иџьмаҷәа дрышьҭаланы аҟәара днықәгылеит. Жәыжә данықшы, азмыжь илатцакны, аҕараҿы дуаҩу, иқду изеилымкааyа акы шкажьыз илаҧш нақәшәеит: «Иацы акгьы кажьзамызт, амш бзиаха, аҷды абаанагоз», - ааигәахәын, уахь ихы рханы иҿынеихеит. Аҷды арбахын, Зыкә иоуп! Уи атцәы данахаҳа, иҿеахьиҟьоз, аранҙа дырҳәазаны азы даанагеит.

- Иҟалеи, Зыкә? - иҳәан Жәыжә днеихагылт.

- Атцәы са – сахаҳаит, аз-азмыжь аҿы, - иҳәеит аарлаҳәа, иҧсы изеивымго.

Жәыжә, Зыкә дҩаихан, ашәшьыра ахьыҟаз дырҳәазаны днеиган, днышьҭеитцеит. «Умшәан, сара сцаны адырра ҟастцоит», – иҳәан Жәыжә Зыкә днаидтцны дцеит.

Акыр дҩаскьахьаны еиҧш, аҷкәынцәа ҙҭалара ҳәа иаауаз даарылашәеит. Урҭ Жәыжә дшаарҧылаз еиҧш, иҟалаз реиҳәеит. Зегьы еибарыҩны уахь рҿынархеит. Жәыжәгьы урҭ днарышьҭалеит. Зыкә икьаҿ ҧжәаны ихәра алаҿарҳәеит. Иарыҧьарахь ауп атцәы шилалаз. Атцәы Зыкә иҩытцра иҩалалан, ижәҩахыр аҿы иҩкылсит. Атцәы дахьахаҳаз, даанымхакәа, дызлахытцыз акәын уамашәа ирбоз. Ҷкәынцәақәак ақытахь ирышьтит, иҟалаз рҳәарц, иаанхаз Зыкә деимакы-еиҿакны днарган, амашьына ахьнеиуаз, атыҧ аҿы днаганы дышьтартцеит. Уи ашьҭахь, рацәак инымхакәа амашьына ааин, Зыкә аҩныҟа днамгакәа, ишиашаз, ахәшәтәыртахь дрыманы ицеит.

Аарлаҳәа Зыкә иҧсы еиқәдырхеит. Ҩымз ирзынаҧшуа ахәышәтәыртаҿы дышьтан. Зыкә иҧсы еқәдырхеит, аха ахаангьы иарґьа напы имыхәо ианхеит. Зыкә ахәышәтәыртаҿы дахьынзашьҭаз, идтәалаз Хьрыҧс иакәын. Иҟалаз ауаа ираҳаит. «Зыкә цәгьара зҭахымыз, азәы иакәын, уи ихьыз Хьрыҧс ихьыр акәын, Зыкә иха-

разеи рыцҳа», - рҳәон ажәабжь заҳалак зегьы. Зыкә дрыцҳаршьон зегьы. Хьрыпҵс атцәы иахаҳарц иззаирсыз аҵкәынцәа зегьы иааибыҳәаны, Зыкә зырашәара дахьымʒаз имхы, кеикеиуа ирашәаны иҟартцеит. Ари игәы иаахәеит Зыкә иаииаҳа, «итабуп» - ҳәагьы реиҳәеит. Хьрыпҵс акгьы изымхәеит, ихы икәаҽены дгылан.

«Ацәгьа ҟазтцо, ацәгьа дақәшәоит», - ҳәа игәы итиҳәаауан Хьрыпс дахьгылаз.

Царахәмар

Ақыртцәа рхаан акәын. Усҟан Аҧсны хабалак ҧарахәмар ҽкны, атцаԥцәа ирылан.

Царахәмар ԥ-хкыкны иҟан, акы «пиатак» ахьʒын, егьи – «кыдықшала». «Пиатак» ианыхәмаруаз заҟаԥы иртаху аҟара ихәмарыр ҟалон.

Аҧара заҟа-заҟа ықәыртцоз ҳәа заа еицәажәаны илырхуан. Урт илырхуаз аҧарақәа ааидкыланы, дәҳәыпҧшк аҽы ицаны, ʒакы, ма ԥыʒа иҟоу тцәык арсны, уи атцәы ашьапаҽы аҧарақәа еиҟараны иқәыртцон.Апиатак ҳәа иҟан аихатәы гьежьʒа, иҟьаҧсʒа. Иҟан згәы тыхыз, ма агәы тыхымкәа, баша иҟьаҧсʒа иҟаз. Уи змам ахаҳә ҟьаҧс ҟаитцаргьы ҟалон. Ҧарахәмар ихәмаруа еилацәажәаны заҟа ртаху бжьартцон. Атцыхәан илеины, инапала иаанкыланы, атцәы арсны, аҧарақәа ашьапаҽы ишьтатцаны иахьыҟоу иарбаны идыршәуан. Атцәы иаахар, изыршәыз датцахон. Апиатак аршәра агәаран зтәу иахь ииасуан. Атцәы иамаахакәа араʒын ҧара иааханы, иаанарҳәыр, иаарҳәқәоу зегьы иаазырҳәыз игон. Изаамырҳәқәаз, еиқәу ыҟазар, ишеиқәу дрысуан, еиқәу ыҟамзар, акакала дрысуан, иааирҳәуаз игон.. иахьынʒааурҳәуа урыслон, ианузаамырҳә, уатцахон, агәаран зтәу игон. Нас уи асра далагон, хыхь ишаҳҳәаз еиҧш.

Аԥбатәи ахәмарра «кыдықшала» ахьʒын. Тʒамцк, ма шьаҟак аҟны акәын иахьыхәмаруаз «кыдықшала».

Раҧхьа ихәмаруа ҳәа араʒын ҧара ҳалартцон, «иааҳәу, имааҳәу», - иҳәон араʒын ҧара ҳалазтцаз. егьи ииҳәо иақәшәар, раҧхьа иара дыхәмаруан, иақәымшәар ицхәмаруа дыхәмаруан. Ихәмаруа араʒын ҧара кыдикшалон. Нас иԥыза икыдықшаланы, ааигәара инаишьтыр акәын.

Аҧара ахьықәуи, уара упҧара ахьнеизи, уʒа бжьаʒозар, иугон, уʒа бжьамʒозар, уԥыза дасуан. Аҧара иаазырхаз, датцахон. Убас мацара ихәмаруан. Царахәмар ихәмарыр зтаху, араʒын ҧара змам, иҧсахыр ҟалон. Маатк ақьаад ҧареи, маатбжак араʒын ҧареи еиԥырхуан. Абас иҟан ҧарахәмар ахәмарра аҧҟарақәа.

Ашкол директорс Агәмаа Амберки ҳәа қыртуак дыҟан. Амберки иоуп ари ахәмарра раҧхьаʒа атцаԥцәа идзыртцаз ҳәа цьоукы ирҳәон. Аха иара ахәычқәа ҧарахәмар ихәмарыр иузуамызт, шәыбжьнахуеит ҳәа. Атцаԥцәа рыҽʒаны акәын ҧарахәмар ишыхәмаруаз. Амберки иахьа хәлаанʒа дтциҟә-тциҟәуа атцаԥцәа дрышьтан. Ҧарахәмар ишыхәмаруа ибар, рҧарақәа рымихуан, драцәҳауашәа ҟаитцон. Амберки ҳа ҳаԥны дыԥнан. Атцаԥцәа аҧара рымхны данааилак, абартца даақәгыланы, инапы азна аҧара аақатцаны иршәны агәара иныкәиҧсалон. Ҧарахәмар ихәмарқәуаз, араʒын ҧара шҳамоу анырдырлак, иааны, иҧсахны иргалон: маатк ақьаад ҧара, маатбжак араʒын ҧара ҳәа. Ари Амберки ианеиликаа, араʒын ҧара ҳгәара ақәыпҧсара даҟәытцит, аха ҧарахәмар ихәмарны иибоз, ишрымихыц ирымихуан.

Ҽнак, усурантәи аԥны данааи, даасахәмаршәа аақаитцан, ус иҳәеит:

- Ахәычқәа ҧарахәмар анықартцо, араʒын ҧара зтаху ирытаны, ақьаад ҧара рымхны исзаагала, иахашәало аҧара абжакы уара иустоит, - ҳәа.

- Ибзиоуп, - сҳәан, Амберки ииҳәаз сазыразхеит. Ишеибгоу ҳгәара ианықәиҧсалоз еиҳа ишысзеиҕьызгьы.

Уи нахыс араʒын ҧара ҧхьаʒаны иситалон, сара ҧарахәмар ихәмаруаз, иахьыхәмаруаз ҧшааны снарыд-

гылон, аҧара аҧыргара зҭаху ҳәа. Аҭаѡцәа гәырґьаҭәа акәын, сраʒын ҧарақәа сымхны ишыргоз. Раҧхьа араʒын ҧара ҧырганы ианаазга, исауз аҧарақәа шеибгаз Амбреки инаисҭеит. Исҭаз ахыҧхьаʒара са сыхәҭа ахыхны иааситеит. Иара ихәҭа ҳәа иааникылаз, иҧҳәыс Циала иналиҭеит, заҟа схашәалаз ҳәа налаҳәаны. Циала ақьаад ҧарақәа лхаҭа иааимылхын, «ицәгьаʒам, ибзиоуп» - лҳәеит.

Уи нахыс есымша араʒын ҧара ҧхьаʒаны иситалон.

Амберки сара ақьаад ҧара иситалон аҟара ацҭаны. Усҟан араʒын ҧара умазар, ақьаад ҧара умоур ҳәа узыршәахуази, зегьы уи иашьҭан.

Аныха амч

Баграт амѡа аҧхьа дынхоит. Ииасны ицо амѡа каҭранла ичаҧоуп. Аʒлагара акыр иацәыхароуп Баграт дахьынхо, аха иуадаѡым. Уахь ацара мариоуп. Имариоуп избанзар, уи аʒлагара ахьыҟоу, амѡа аҧхьаҭәҟьа ауп.

Баграт дхәыҷуп, аха аʒлагарахь иара иауп еснагь ицало. Иаб заҟа аʒлгарахь димышьҭра. Иаб Шьрыфгьы иҷкәын аʒлагара ахьиҟәикуа, иара изыҳәан акыр иаҧсоуп. Шьрыф мап икуам, Баграт дахьцо, амѡа ахьыбзиоуи, насгьы ҧшь-гьежьык зҭоу акәырҷыжь ахьимоуи рыҟнытә. Амѡа бзиамзар, ма акәырҷыжь имамзар, Шьрыф иҷкәын заҭә заҟа аʒлагарахь димышьҭрыз. Аидара даиршьуазма? Дхәыҷыми макьана! Ҽнак ѡажәаҟа кьыла зкуаз аатҭәа аарҭәны акәырҷыжь инақәҭаны, Баграт иани иаби инаирҭан, дгәырґьаҭәа иманы аʒлагарахь дцеит. Баграт аʒлагараҽы дахьнеиз, ауаа рацәаѡны иҟан. Иара игәаран макьана акрагын азы, иҵьықәреи илагаанʒа, аиҳабыратәи аклассқәа рҽы итәақәаз аҭаѡцәа анапылампыл иахьасуаз днеины, дрыхәаҧшуа дгылан. Уа дышгылаз аамҭа акыр цеит. «Сҵьықәреи уажәшьҭа илагазар ҟалап», анааигәахә, иҭегь дрыхәаҧшлар шиҭахызгьы,

Баграт аʒлагарахь дцеит. Дахьнеиз, иҵьықәреи илагахьан, аатҭәа иҭаҧсаны ахы шашәала ирхханы иҽаҳәаны, иҷыгәʒа игылан. Баграт ишыла зҭаз аатҭәа акәырҷыжь иақәиҭарц, икәырҷыжь ахьиргылаз ахь днаҧшит, аха имбеит. «Ҷкәынцәақәак алахәмаруазар», - иҳәан днаҧшы-ааҧшит, «ишалахәмаруаз ҵьара идыргылазар», игәахәын, днемда-ааимдеит, аха уаҳа умҧсит. Икәырҷыжь ҵьаргьы имбеит, инхәыҭашәа ицеит. Аʒлагарахьча Витиа диазҭааит. Аха уигьы исымбеит, - иҳәеит. Ишҧаиуаз нас, Баграт. Уаҳа икәырҷыжь анимба, иаатҭәа иҟәаҟәа инықәиҭан, ииулак иаатҭәа иманы аѡныҟа дааит. Баграт аѡны данааи, иаб Шьрыф диазҭааит: «Укәырҷыжь абаҟоу»? - ҳәа. Баграт ихьыз аиаша иҳәеит. Акәырҷыжь зтәу иҵьықәреи илагаанʒа ҳәа аʒәы иеидара алеигазаап, - иҳәеит Шьрыф, аха изгаз игаʒеит, уаҳа иауааигахуаз. Иҧшит мышкы, иҧшит ѡымш. Иҧшит мызкы – ѡымз, хымз. Аҧшьбатәи амза иқәлеит, аха иҟам акәырҷыжь. Шьрыф иҷкәын уаҳа аʒлагарахь дауишьҭыхуаз! Арахь иаргьы илшом, аха ишҧаиурыз! Аʒлагарахь мцашьа имауит. Шьрыф иаатҭәа иҟәаҟәа иқәҭаны, ҽнак аʒлагарахь дцеит. Аʒлагараҽы даннеи, Шьрыф иаатҭәа иргылаанʒа: «ҳаит, сыгәнаҳа иқәшәааит убри, сара скәырҷыжь згаз, ааигәа аʒлагарахь саахьазма, мамзаргьы, ахәыҷы иаасҟәикуан», - иҳәеит

- Ааи, уи ауми, Баграт икәырҷыжь аҽнышьыбжьон ирымгаҭәҟьеи, - иҳәеит аʒлагарахьча Витиа. Шьрыф иаатҭәа даҭихырц иҽанынеиха, аха иара уахь днеиаанʒа, Шьрыф иаатҭәа ихала даҭҭны иргылахьан.

- Уаангыл, Шьрыф. Уажәы, акы аасгәалашәеит. Сара сымѡашьозар, убасҟан акәзар ҳәа сгәы иаанагоит. Ҽнак зны, ѡыҵьа аҷкәынцәа кәырҷыжьк ѡ-аатҭәак ақәҭаны иааргеит. Ианцоз, кәырҷыжьк – кәырҷыжьк, аатҭәак-аатҭәак рықәҭаны, иргеит. Урҭ рҭаацәагьы рнапхы цәгьоуп. Ирҧыхьашәазар, иурҭараны иҟаʒам. Рхылҭгьы дара рышҟа ицазаап, ацгәы аҧа аҳәынаҧ акуеит, умбои – иҳәеит Витиа. Шьрыф сыҷкәын икәырҷыжь згаз

соуҳәароуп ҳәа дикит. Азнык азы, Витиа исҳәом ҳәа акыр иҽеирххашәа иуит, аха Шьрыф имуит. «Иумҳәозар, зынʒак изцәыругазеи?», - аниҳәа. . имҳәар ада ҧсыхәа имаузаарын, иумаҳар умуазар, абарҭ роуп, - иҳәеит. Изусҭцәаз аахтны Шьрыф инаеиҳәеит.

Акәырҷыжь згақәаз рҩыцьагьы еигәылацәан. Шьрыф урҭ аҷкәынцәа издыруамызт, аха урҭ ранацәеи рабацәеи ибзианы идыруан. Узцәыҧхашьашазгьы уаамызт дара. Убарҭ анеицәажәоз аамҭазы, зыʒбахә рымаз ргәылак иҷкәын, ашкол ахьынтә аҩныҟа дцон. Ашкол агәашә аартны, амҩа днангылоны еиҧш, Шьрыф ибжьы наиргеит:

- Уара уа инеиуа, аҷкәын хәыҷы, аранʒа уааишь! Шьрыф ари аҷкәын ибзианы дидыруан, иара зыʒбахә рымаз раиагәара акәын дахьынхоз. Аҷкәын хәыҷы зыҩныҟа зхы рханы инеиуаз, афырҳәа даахьаҳәын, деилҟьа-еилгәыцәʒа, дааины, Шьрыф дааидгылт.

- Исашәҳәозеи? – иҳәеит аҷкәын, ихы ҩышьҭыхны дыҧхашьа-ҧхатɔо, Шьрыф диҷаҧшуа.

- Аҩны уаннеилак, Мтыгә иҷы унеины, аʒлагара аҷынтәи уҷкәын инеигаз атачка, иахьгылаз аҭыҧ аҷы иргыл ҳәа сызиаҳәа, - иҳәеит, Шьрыф.

- Ибзиоуп, исҳәоит, - иҳәан аҷкәын , Шьрыф днаивсын, ашаца-шацаҳәа, иаҧхьа ишьҭаз амҩа данылаы иҷынеихеит.

Шьрыф иаатɔәа иҟәаҟәа иқәтцаны данцоз, аʒлагарахьча Витиа иеиҳәеит, «аʒәыр акыр ааигозар, адырра сыҭ». – ҳәа.

Уи ашьҭахь, аʒлагараҷы аʒәгьы акгьы ааимгаʒеит. Шьрыфгьы акгьы имаҳаит. Витиа иеиҳәаз азмырхакәа, Шьрыфгьы игәылацәак рыла иеиликаait, ицқьатцәкьаны акәырҷыжь дара ишыргаз, насгьы зыҟны иҟазгьы. Мтыгә иакәын уи акәырҷыжь зыдкыланы измаз, нас дзыршәозеи, Шьрыф. Бгьыцк ҩны Мтыгә изишьҭит. Уи абгьыц ус анын: «Уатцәы иалагʒаны, акәырҷыжь ахьынтәыжәгаз, ианаашәымга, аныха шәасҭоит, жәаба-жәаба кәырҷыжь аашәымгакәа хҷыхшьа шәмауа» - ҳәа.

Ари абгьыц зыхьʒала иҩыз ианрыцәшәа, рҭаацәеи дареи иааибырҳәан, акәырҷыжь ахьынтәыргаз аҭыҧ рымдыруази, уатцәкьа инаганы инадыргылеит.

Аʒлагарахьча Витиа ари аниба Шьрыф иахь адырра ҟаитцеит. Шьрыф иҩыцәыршәны аʒлагараҷы днеит. Дахьнеиз икәырҷыжь ҷыгәʒа игылоуп.

Шьрыф икәырҷыжь иманы аҩныҟа дааит. Уи нахыс еиҭа аʒлагарахь ианцатәыз, ицалоз Баграт иакәын. Уи акәʒам аус злоу. Аус злоу аныха ауп. Аныха амч амоуп. Мтыгә аныха дацәымшәозар, акәырҷыжь ирхынҳәʒомызт. Абас иҟоуп аныха амч. Уи амч ус иҟамзар, ауаа зыцәшәараны иҟаз, ҳазшаз анцәагьы издыруамызт.

Радеи Елинеи

Нуца Қьаазым-иҧҳа аконтрольтә тетрадқәеи лжурнали лгәыдкыланы акласс дааҩналеит. Лара ашә дшаахытцыз еиҧш, атцаҩцәа зегьы адруҳәа рыртцаҩы иҩалхатцгылеит.

- Шьыжьбзиақәа, - лҳәеит лара, акласс дшааҩналаз еиҧш.

- Бзиара жәбааит, - рҳәан, атцаҩцәа атак аақартцеит.

- Шәтәақәа, сара заа ишысҳәахьоу еиҧш, иахьа аконтрольтә ҩра мҩаҧаагараны ҳаҟоуп. Уи зегьы ижәдыруеит. Ибзиангьы шәазыҟатɔоуп ҳәа сгәы иаанагоит, – лҳәан, лаҧхьа итәаз атцаҩы аконтрольтә тетрадқәа илкыз налылтеит. Аконтрольтә тетрадқәа зылтаз, атцаҩцәа днарылалан, доусы ртетрадқәа раҧхьа инықәтцаны, лара дааин, лтыҧ аҷы днатәеит.

Нуца Қьаазым-иҧҳа акласс ҕәы ахь днаҧшит. Уа ианын арыцхә. Арыцхә илатцакны ианын: «Ахытҳәаа» - ҳәа.

Акласс ҕәы ииашаны ианушәа анылба, Нуца Қьаазым-иҧҳа даацәажәан: «ииашаны аклассҕәы иануп. Абра ишану еиҧш, зегьы иахыжәҩаал. Нас зегьы аҩра шәалага», – лҳәан, лжурнал ахьыцәыз астол днахатәан, ахартәаара дналагеит.

Атцаѡцәа акласс ҕәы ианыз аахырѡаалан, зегьы ахытҳәаа аѡра иналагеит. Урҭ ирыѡуаз ибзианы иазыћатцаны иќан. Аҷҷаҳәа аѡра иаҷын. Акласс аҷы атынчра аҳра ауан. Амҭ ҧыруазар, абжьы уаҳауан.

Нуца Қьаазым-иҧҳа, ашьшьыҳәа длеи-ѡеиуа, апартақәа рыбжьара дыбжьан, уажәы-уажә атцаѡцәа ирыѡуа дахәаҧшуа.

Ус зегьы аѡра ишаҷыз, Елина лѡыга аѡра иаћәытцит. Анс ћалтцеит, арс ћалтцеит, аха уаҳа иамуит, имѡит лѡыга. Елина лылаҕырзқәа аахажжылеит. Уи лылаҕырзқәа злахамыжжыларызеи, иахьа ирыѡуа ахҭҳәаазы «ѡба» анлоу, актәи ашықәсбжазы ахәшьара «ѡба» лызцоит, «хҧа» лоур, «хҧа» лызцоит. Ус лалхәахьеит лыртцаѡы. Уажәы, ибзианы дазыћатцан, ибзианы ишҧасзымыѡри ҳәа агәыҕрагьы лыман. Ахҭҳәаа абжак лыѡхьан лѡыга аѡра ианаћәытц. Атцатәхәгьы абжак цахьеит, Елина ишҧалуеи уажәшьҭа, лыблақәа лылаҕырз рхыжжыла иаауеит, илзынкылом.

Елина илыхьыз, илыватәаз лѡыза Рада илбон. Рада дтцаѡы бзиан, «хәба» ҳәа атцара лтцон. Радагьы лыртцаѡы Нуца Қьаазым-иҧҳа илалхәахьан, уажәы ирыѡуа ахҭҳәаазы «хәба» лоур, актәи ашықәсбжазы ахәшьара «хәба» шлызцоз. Уи азын ибзианы илѡыр акәын, ибзиангьы аѡра дазыћатцан. Ибзиангьы илѡып ҳәа лыгәгьы иаанагон. Аха лѡыза илыхьыз, даара лгәы иалан. Лара «хәба» лызцо, лѡыза «ѡба» лызцо илҭахзамызт. Аѡра дызҷыз дааћәытцын, акыр даахәыцит. Нас Рада Елина лахь лыбжьы налыргеит хәытхәытла, лѡыгагьы лара лахь иналырхеит:

- Елина, исымх сѡыга.
- Бара излабыѡуеи?
- Сара изыѡзуам.
- Избан, изыбмыѡуа? Ибымѡыр «ѡба» бауеитеи.
- Ари ахытҳәаазы «ѡба» саургьы, актәи ашықәсбжазы ѡба сауҕуам. Бара ибымѡыр «ѡба» бызцоит.

Рада илҳәаз иашан, лара ахҭҳәаа лымѡыр « ѡба» лызцомызт азы, лѡыга Елина илылҭан, дҭынчҳа длатәеит. Елина аѡра дналагеит. Рада иќалтцаз Нуца Қьаазым-иҧҳа илбон, аха акгьы лымҳәеит: избанзар, ацәажәара далагар, атцаѡцәа дырҧырхагахар алшон. Насгьы арҭ атцаѡцәа рыхәшьарақәа еиҧшхаргьы, Рада еиҳа лыхәшьара еитцамхартә лыцхраара мариан, Елина лааста. Елина «ѡба» анлоу, актәи ашықәсбжазы ѡба лызцон. Уи лыцхыраара ауҕомызт.

Атцатәхәы антцәара хәбаћа минуҭ шагыз, атцаѡцәа аѡра иалган, доусы ирыѡқәаз рыриашара иналагеит. Аамта анааи, аккаҳәа атцәтцәабжьы аагеит. «Еизыжәга атетрадқәа», - лҳәеит Нуца Қьаазым-иҧҳа. Нуца Қьаазым-иҧҳа лажәа ааѡбамтәкәа, ашьҭахь итәаз, рапҧхьа итәаз инарыто, зегьы штәаз ртетрадқәа ааидкылаы, Нуца Қьаазым-иҧҳа лаҧхьа инықәыртцеит. Лара ишыћалтцалац еиҧш, лжурнали лтетрадқәеи ааидкылаы, акласс дныѡнытцит.

***

Атцатәхәқәа зегьы ирылгеит. Атцаѡцәа зегьы рыѡныћақәа ианца ашьҭахь, артцаѡцәагьы рыѡныћақәа рахь ицеит.

Нуца Қьаазым-иҧҳа, Рада аконтрольтә усура нагҕаны иахьылымѡыз лгәы иалан, лыхәшьара шеитцахоз лдыруан. Уи лтаацәа драцәажәарц азы, уахь дымѡахытцит. Аҷараҳәа агәашә аартны данынтала, агәашә абжьы Рада лан Иулиа ллымҳа иааҭасын, уахь днаҧшит. Дылбеит Нуца Қьаазым-иҧҳа, агәашә аартны данааҭалоз. Иулиа иааиуаз дналпҧылеит. Аҧсшәақәа ааибырҳәеит.

- Нуца Қьаазым-иҧҳа, аѡныћа шәааи, – лҳәеит Иулиа.

- Мап, Иулиа, уахь сызлеиҕом, сыццакуеит. Сара ара сзааз, иахьа Рада иќалтцаз шәасҳәап ҳәа ауп.

- Иҟалҭазеи? – лҳәан Иулиа дҭааит.

- Аконтрольтә усура ҳаман, абжакы ѡны даҟәыҭит, измааноу сыздыруам, - лҳәеит, уаҳа акгьы лзымдырӡуазшәа.

Ари ажәабжь Иулиа илаҳаз, лылахь ааиқәнаҭан, Рада лахь лыбжьы налыргеит:

- Рада, ирласны ара бааи. Рада лан лыбжьы шаалаҳаз еиҧш, дааины даарыдгылеит. Рада лыртцаѡи лани иеицәажәошәа анылба, дызхааиз иеилкаан, иаалцәымҭахеит. Убасҟан, Иулиа лыҧҳа лхы налыкәылкын, акыр лыбжьы аарҭәҭәаны, даацәажәеит:

- Рада, иахьа аконтрольтә усура шәыман, абжакы ѡны баҟәыҭит, ус зыҟабҭазеи?

- Сѡыга… - лҳәан, уаҳа акгьы лзымҳәеит.

- Иахьи, бѡыга?

Уажәы, Рада аиаша лымҳәар, лан ишылымуаз лдыруан аҟнытә, «Аиаша сҳәар, еиҳа еиҭьуп», - аалгәахәын:

- Елина аѡра дшаҷыз, лѡыга аѡра иааҟәытцын, сѡыга лыстеит.

– Бара ибмыѡӡакәоу?

- Ааи, сара измыѡӡакәа.

- Избан?

- Избанзар, лара илымѡыр актәи ашықәсыбжазы «ѡба» лызцон.

- Бара?

- Сара аконтрольтә усуразы «ѡба» саургьы, актәи ашықәсыбжазы «ѡба» сызцаӡом. Аѡрагьы, аҳәарагьы рзы, ахәшьара бзиақәа сымоуп. Дрыцҳами актәи ашықәсыбжазы «ѡба» лызцар, - лҳәан, лан дналҷаҧшит Рада.

Иаарцәымҭахеит Нуца Қьаазым-иҧҳи Иулиеи, нас инеиҷаҧшит.

- Зегьы еилкааун, иаарласны актәи ашықәсбжа нтцәоит. Уи антцәамҭазы, «артцаѡцәа реилатәара» мѡаҧаагоит. Уа сара азтцаара ықәсыргылоит, Рада лыхәшьара еитцамхарц азы. Артцаѡцәа реилазаара азыразхар: Даара ибзиоуп. – ҳәа актәи ашықәсыбжа хылѡоит. Артцаѡцәа реилазаара азыразымхар, аҧсуа аѡразы ахәшьара «ҧшьба» лызцоит. Убри аҟнытә, «даара ибзиоуп» - ҳәа актәи ашықәсбжа лызхѡом, «ибзиоуп» ҳәа акәхоит. Абри ауп ибасҳәарц исҭахыз, сара сцеит, абзиара шәзыҟалааит, - лҳәан лҷыналхеит Нуца Қьаазым-иҧҳа. Аѡныҟа дналгарц даара аҳәара ҟалтцеит Иулиа, аха Нуца Қьаазым-иҧҳа илымуит. Иулиеи Радеи рыѡныҟа инеит.

Адырѡаҷены ахҧатәи атцатәхәы лымаӡамызт Нуца Қьаазым-иҧҳа. Артцаѡцәа рҭыҧ аҷы дтәаны аконтрольтә тетрадқәа рыриашара даҷын. Ус иаақәылхит Рада лтетрад. Ахҭҳәаа аиҳарак ѡын, иарбанзаалак цьара гхак амаӡамкәа. Ашкол адиректор Саид Виктор-иҧа, дтәаны акы аѡра даҷын. Нуца Қьаазым-иҧҳа, Саид Виктор-иҧа лхы наиқәылкын, иалхәеит Рада иҟалтцаз зегьы. «Хәба» ҳәа атцара зтцоз, актәи азбжак азы, «хәба» ҳәа дышзымцо.

Нуца Қьаазым-иҧҳа илҳәаз, Саид Виктор-иҧа иааицәымҭахан, ус иҳәеит: «Ари аус митәык арххара атахӡам. Артцаѡцәа реилатәараҷы азтцаара ықәҳаргыларгьы ҟалоит, аха изатахузеи, уи аимак-аиҷак алхуа. Бара аамта бымазар, атцатәхәқәа рышьтахь, иацтцаны илырыѡ. Аиаша ҳҳәозар, лара иҟалтцаз, ҟазтцо дмаҷуп. Анцәа аҧсынтцры литаait. Уи ламыс змоу, аиѡызара пату ақәызтцо, ианатахугьы аиѡызара зхы ақәызтцо аӡә лакәны лызҳауеит…

Саид Виктор-иҧа ас аниҳәа, Нуца Қьаазым-иҧҳа даара лгәы иаахәеит. Атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, Рада акласс аҷы дналган, ларгьы даалыдтәалан, илыѡуаз ахҳәаа ллырѡит. Иара уатцәкьа, Рада ишылбоз илыриашеит. Нуца Қьаазым-иҧҳа, Рада лгәылҷанылтцеит, даҷазны ас анықалтца, ацхыраара шылмауа азы. Нуца Қьаазым-иҧҳа артцаѡцәа рҭыҧ ахь днеит. Рада дгәыргьатцәа лыѡныҟа дцеит.

Аѡыза бзиа

Чанҭа ахҧатәи акласс аҽы аҭара иҭон, аха даараӡа икәадаз ҭаѡын. Ари акласс аҽы иҟан даара аҭара бзианы изҭақәоз аҭаѡцәагьы. Аха урҭи иареи нхарала иеизааигәамызт аҟнытә аӡәгьы дызицхраауамызт. Ицхраашаз аҭаацәагьы имамызт. Иара дхәыҷы бзиан, дҳәатәхаҭаѡын, ҟазшьа цәгьак иланы аӡәгьы диздыруамызт. Аҭараҽы дахькәадаз, даара лгәы иалан ирҭаѡы, Нанули Иуана-иҧҳа. Лара дицхраауан, аха аамҭа лымамызт, аҭатәхәқәа рышьҭахь даангыланы, игхақәа илырҭартә еиҧш.

Ус иааиуан, аамҭа ықәҳа ацара иаҽын. Ари акласс аҽы итәаз, аҭаѡы бзиа Хьымцагьы игәы иалан, Чанҭа аҭаразы ас дахьыкәадаз, аха изиури? Нхарала дара еизааигәамызт. Нхарала еизааигәазар, ҳәарада, Хьымца Чанҭа дицхраауан, аха...

Зны, Хьымца идҭақәа ҟаҭаны данаарылга, игәы дааҭашәеит Чанҭа. Уи дрыцҳашьаны, дагьаақәыҧсычҳаит. Акыр дхәыцуа дтәан Хьымца. Нас ус игәы иааҭеикит: «Чанҭа дѡыза бзиоуп, дҟәыбҷоуп, аҭара ззымҭо иакәӡам, аха аҭараҽы дкәадоуп. Иани иаби аҭара рымам, рыҷкәын ицхраартә еиҧш. Иара убас димам, изааигәаны инхо ѡызакгьы. Сара ѡызара изызур ҟамлои? Аҭатәхәқәа рышьҭахь, даанкыланы, сицхраалон, иуазар».

Хьымца абас игәы иҭеикыз, наҟ-наҟ дымнахакәа адырѡаҽенытҭәҟьа напы аиркырц иӡбеит. Аҭаѡцәа рҭатәхәқәа зегьы ирылганы, игәырҕьаҭәа, рышәҟқәа рышәҟәҭрақәа ирҭаҭаны, рыѡныҟақәа ицарц акласс ианындәылҭуаз аамҭазы, Хьымца инапала Чанҭа ижәѡахыр ашьшьыҳәа днас-насын, даахьаирҧшит. Чанҭа Хьымца иахь даахьаҧшын:

- Иуҭахәызеи, Хьымца? - иҳәеит Чанҭа.

- Зны, уаангыли, Чанҭа, арҭ зегьы анцалак ашьҭахь, акы уасҳәар сҭахуп, - аҭак ҟаиҭеит Хьымца.

Чанҭа, уаҳа ажәак мҳәаӡакәа даангылеит. Хьымца днеин, апарта дныкәтәеит акыр днаскьаны. «Уааи, ара усыватәа», - иҳәан Хьымца, Чанҭа диватәарц дахьынаскьаз аҭыҧ наиирбеит. Ашьшьыҳәа длатәеит Чанҭа. Чанҭа дшылатәаз еиҧш, Хьымца иҳәарц игәы иҭаз аацәыригеит:

- Чанҭа, уара ахҧатәи акласс аҽы аҭара уҭоит, аха укәадоуп. Аҭараҽы уахьыкәадоу ҧхоумшьаӡои? Сара сахьухәаҧшуа аҭара ззымҭо уакәӡам.

- Хьымца, аҭара ахьсзымҭо ҧхасшьоит, аха иҟасҭои, исзымҭозар?

- Аҭара уҭар уҭаху?

- Изысҭахыми.

- Ус акәзар, аҭатәхәқәа рышьҭахь ҳаангыланы, уаҭәтәи ҳҭатәхәқәа ҳҽырзыҟаҳҭап, аамҭа заагарызеи? Уазыразума исҳәаз, Чанҭа?

- Ибзиоуп, сазыразуп.

- Ус акәзар ҳалагап аҽазыҟаҭара.

- Уара ишуҭаху.

Чанҭеи Хьымцеи абас иахьынӡеицәажәоз, дара рыда акласс аҽы аӡәгьы даанымхакәа индәылҭны ицеит.

Хьымца ишәҟәҭра ааиртын, итетради ишәҟәи аацәыригеит. Ишәҟәы агәлаҭа агәылан азы, зынӡа имарианы, иааиртит аҽаршьцылара ирымаз, ихшыѡ азышьҭны днахәаҧшит. Нас маҷк аҟара даахәыцит. Арҭаѡы аҭатәхәы ҽыц анрылҭоз аҧҟарақәа иралҳәақәоз ааигәалаиршәеит. Нас еиқәаҭәала иалкааны иѡыз илаҧш нахиган, маҷк аҟара даахәыцны аѡра дналагеит.

- Чанҭа, умццакӡакәа, сара изыѡуа, уара иахѡаалала.

- Ибзиоуп, Хьымца.

Хьымца аҽаршьцылара аѡра даҽын. Чанҭа иахиѡылаауан. Хьымца аҽаршьцылара ѡны далгеит, аха Чанҭа аѡра даҽын.

Хьымца аҽаршьцылара ѡны даналга ашьҭахьгьы, Чанҭа даҽа жәабаҟа минуҭ иреиҭамкәа аѡра дадхалеит.

Аха ииулак, иаргьы иҩны далгеит. Хьымца Чанҭа ииҩыз дахәаҧшын, ицәгьамшәа ибеит.

«Ибзиоуп, Чанҭа, ибзианы иуҩит, уажәшьҭа ажәеинраала атцарахьы ҳаиасып. Сара саҧхьалоит, исҳәо уара иҳәала. Убас, иахҵароуп ажәеинраала», - иҳәан Хьымца, ажәеинраала аҧхьара дналагеит. Хьымца ажәеинраала даҧхьо, Чанҭа иҳәо мацара ажәеинраала атцара иналагеит. Хьымца ажәеинраала хынтәҟа-ҧшьынтәҟа данаҧхьа, аҿҽаҳәа ҿырҳәала итцеит, аха ус мариала, Хьымца иеиҧш, Чанҭа изымтцеит ари ажәеинраала. Уи азы итцегь аҧхьара аҭаххеит. Ууанӡа ишииртцоз еиҧш, ажәеинраала атцара иаҿын. Хьымца даҧхьон, Чанҭа иҳәон, ҩажәантә, ҩажәеи жәабантә раҟара Хьымца данаҧхьа, Чанҭагьы ажәеинраала итцеит.

«Уажәшьҭа аматематикахь ҳаиасып», - иҳәан Хьымца, аматематикахь ииасит. Иаҧхьа иқәыз ишәҟәи итетради итцәахит Хьымца. Чанҭагьы ус ҟаитцеит. Хьымца аматематика ашәҟәи, атетради аацәыригеит. Чанҭагьы аматематика иазкыз итетрад аацәыригеит. Чанҭа итетрад Хьымца иааҟәихын еихыршәшәо днахәаҧшит.

Дааччеит Хьымца.

Чанҭа акласс-аҩныҟатә тетрад ҳәа имаз, ианыз, акласстә усураҟәа рымацара ракәын. Аҩныҟатәи адҵа ҳәа акгьы, ҷьарагьы ианӡамызт. Ари уамашәа ибеит Хьымца, аха Чанҭа акгьы иеимҳәеит, уамашәа ибазшәагьы ҟаимтцеит. «Аҩныҟатәи адтцаҟәа злаҟаитцарызеи, иҟаитцо ҳәа зынӡа изымдыруазар», - ҳәа Чанҭа имаҳартә, гәаныла даацәажәеит Хьымца. Аҧыхьа атцкьыс еиҳангьы Чанҭа даарыцҳаишьан, даақәыпҳсычҳаит Хьымца дахьтәаз.

Аҧсуа бызшәа рҽаназыҟартцоз ишиҳәаз еиҧш, уажәгьы Хьымца иҳәеит: «Чанҭа, умыццакӡакәа, сара изыҩуа, хҩылаала». Аматематика ашәҟәы иаҧхьа иааҟәитцан, аҽаршьцыларақәа акакала ихҩыло, нас иҳасабуа иҿынеихеит Хьымца. Хьымца ишиҳәаз еиҧш, Чанҭа ахҩылаара даҿын. Хьымца дрылгеит аҳасабтәқәа ирымаз зегьы ҳасабны. Чанҭа макьана далымгацызт. Хьымца

Чанҭа дааизыҧшит. Аҿырҧштәқәа рыхҩылаара далгеит Чанҭагьы. Хьымца ишәҟәи итетради ишәҟәтра инҭеитцан, итцәахит. Ус ҟаитцеит Чанҭагьы, итетрад ишәҟәтра инҭеитцеит. Арҭ рҩыцьагьы ҩагылан, акласс индәылтцын, ашкол агәашә инҭытцны, амҩаду инанылеит. Хьымца аҩада ихы наирхеит, Чанҭа – алада. Урҭ рҩыцьагьы анааидытцуаз, «абзиараз» ҳәа ааибырҳәан, доусы, рыҩныҟақәа рахь иназгоз рымҩақәа инырнылеит. Урҭ ахьнеиуаз, рҩыцьагьы хәыцуан. Хьымца дхәыцуан абас: «Сара аҩны сыҟаны, сыдтцақәа ҟастцозар, стцатәхәқәа стцозар, аҟароуп аамҭа исыцәцаз. Ус анакәха, аамҭа рацәаны исыцәцеит ҳәа сыҧхьаӡом. Саргьы сыдтцақәа ҟастцеит, стцатәхәқәагьы ҟастцеит, Чанҭагьы идтцақәа исырҟатцеит аамҭа кьаҿк иалагӡаны. Уатцәы хәшьара бзиак иауандаз Чанҭа, уаҳа акгьы саҳәомызт, сара «ҩба» саургьы агәхьаа скуамызт.

«Уатцәы ашкол аҿы снеины, аҩныҟатәи адтцақәа шыҟастцаз, Нанули Иуана -иҧҳа илбандаз. Аҿҽаҳәа ажәеинраала сызҳәондаз» - ҳәа дхәыцуан Чанҭа амҩа дықәланы дахьнеиуаз. Амҩа дахьынӡақәыз, уажәыуажәы, ажәеинраала ҿырҳәала иҳәон иара, иҳәашьагь цәгьашәа игәаҧхон. Акласс аҿы дгыланы, ажәеинраала иҳәошәа, атцаҩцәа зегьы иара иеигәыргьаны ихәаҧшуашәа игәы иабон.

Ус Чанҭа аҩны дааит игәалаҟазаара даара ибзианы. Чанҭа игәалаҟазаара абзиара, иан Манана илымбарц залымшеит. Иахьа абырсҟаҟара узыргәыргьауазеи? – ҳәа лыҷкәын диазтцаарц лгәы иааҭалкит, аха лара ас азтцаара илҭаанӡа, иара даацәажәан:

– Уатцәтәи сыдтцақәа ашкол аҿы иҟастцеит, атцатәхәқәа ҳанрылга ашьҭахь, сыдтцақәа рыҟатцараҿы Хьымца дсыцхрааит. Уи ибзиаӡаны атцара итцоит, зегьы идыруеит. Сара Хьымца есымшагьы дсыцхраалоит. Ус ҳара иеибаҳҳәахьеит. Уи амц зҳәақәо дреиуаӡам, дҩыза бзиоуп.

- Уи бзиами, нан. Атцара утцар, ууаҩымхари. Атцара змақәоу мгәатантә иаарго ҷьушьоу. Зхала изтцақәаз роуп.

– Сара аамҭа сымоуп, бахьеилахоу ҷьара акы ыҟазар, исабҳәар, сбыцхраауеит.

- Нан, дукәыхшоуп. Ус сзууандаз уаҳа исҭахузеи? Сара сахьеилахоу шҧаҟахым. Ашәишәи хәыҷқәа амла иакны иҟоуп. Урҭ ирҿасҭаша ахәац сымҟәшәацт. Уи злазжәыша фархьқәакгьы сҭахуп, иузыҟаҭозар, нан.

- Урҭ ибҳәақәаз сара избап, - иҳәан Чанҭа, иуада длыѡналан, иҽааиҭакны, акрифаанӡа иеигәышә аашьҭхны абаҳчахь дцеит. Иеидара афархь ааигеит, нас длатәаны акрифеит. Акранифа ашьҭахь, ананырраҿы днеин, амца еиқәҭаны, ахәац жәны, иҟәымшәышәӡа ихны, ашәишәи хәыҷқәа акрырҿеиҭеит. Дгәырҕьаҭәа дыҟан уи аҽны Чанҭа. Манана ари уамашәа илбон. Чанҭа ауха дахьиаз, ашкол аҿы Хьымца иирҭаз, ҿырҳәала аҳәара даҿын. Ус ашьшьыҳәа, дынҭаҳәахаа ацәа дналалеит. Дахьыцәазгьы ҿырҳәала ажәеинраала иҳәозшәа ибон. Аҧыхьақәа реиҧш акәымкәа, адырѡаҽны заа дгылеит Чанҭа. Уи дангылагьы, ажәеинраала ҿырҳәала акырынтә иҳәеит.

Заа акрыфаны, иҽееилаҳәа-иҽееилаца, ашкол ахь дцеит Чанҭа. Ашкол аҿы заа днеит.

Уамашәа иубаша, аҧыхьақәа раасҭа, иахьа заа днеит Хьымцагьы. Чанҭа игәы хыҭ-хыҭуа дыҟан, хәшьарақәас исоурызеи ҳәа. Иара убасҭәҟьа игәы хыҭ-хыҭуа дыҟан Хьымцагьы, Чанҭа хәшьарақәас иаурызеи ҳәа. Аҧхьатәи ҭатәхәыс ирыман аҧсуа бызшәа. Аҭаѡцәа зегьы ртетрадқәа аартны раҧхьа иқәын.

– Аҽаршьцылара ишәымаз, ззеилымкааз, ма иззыҟамҭаз ҳәа аӡәыр шәыҟоума? – ҳәа абжьааҧны еиҧш, иахьагьы азҭаара нықәлыргылеит Нанули Иуана-иҧҳа. «Еилаҳкааит», «еилаҳкааит» - рҳәеит аҭаѡцәа зегьы. «Еилаҳкааит» зҳәаз Чанҭагьы дрылан.

Ари Нанули Иуана-иҧҳа ианлаҳа, даара лгәы иаахәаны, деигәырҕьаны, Чанҭа днеихагылан, иаҧхьа еиҭыхны иқәыз атетрад днахәаҧшит. Еилажәжәа, еилакәкәы, иѡын, аха ииашаны гхада иѡын. Раҧхьа

Чанҭа далырҧхьеит, аха анбанқәа еицҭо мацара, цәгьаҧсышьала даҧхьеит, аха Нанули Иуана-иҧҳа Чанҭа длырҽхәеит. Аҭаѡцәа, раҧхьа еилдыргеит аҽаршьцылара ирымаз. Аҽаршьцыларазы, Чанҭагьы дналалҭан, зегьы ааидкыланы илырҽхәеит Нанули Иуана-иҧҳа. Нас диасит аҧҟарақәа дырҳәарахьы. Раҧхьа диазҭааит Чанҭа, аха аҭак изыҟамҭеит. Егьырҭ аҭаѡцәа данразҭаа, аӡәк иеиҧш, зегьы аҭак бзианы иҟарҭеит. Нанули Иуана-иҧҳа аҭаѡцәа зегьы данразҭаа ашьҭахь, Чанҭа деиҭаиазҭааит. Усҟан азҭаара иауз аҭак бзианы иҟаиҭеит. Нанули Иуана-иҧҳа, еиҳа азҭаарақәа рҭакқәа ҟазҭақәаз, хәѡы-фѡы раҟара аҭаѡцәа ахәшьарақәа рзықәлыргылеит аҭатәхәы анҭәамҭазы, урҭ ишрыхәҭаз еиҧшгьы илырҽхәеит. Чанҭагьы длырҽхәеит аѡныҟатәи адҭазы, аха аҧҟара аҳәаразы, даарак длызмырҽхәеит. Амала, илҳәеит аҭыхәтәан аҭатәхәы ашьақәырҕәҕәара аан, ишеиликааз, иаргьы ибзианы аҭара шилшо. Нанули Иуана-иҧҳа илымӡеит иахьа иҟаиҭаз аҭакқәа рзы «хҧа» шихәҭоу, аха изықәылмыргылеит. Лара ишылҭаху Чанҭа «ҧшьба» изықәлыргыларц. Аха уаанӡа, макьана иара дзымѡаӡацт. Абарҭқәа рышьҭахь, аҽаршьцылара ҿыц рылҭеит аѡны ирыѡразы. Аҭәҭәа аныҟала Нанули Иуана-иҧҳа, лжурнал аашьҭыхны, акласс дныѡныҭит. Аѡбатәи аҭатәхәы аҧсуа аҧхьара акәын ирымаз. Арҭаѡы дааины, лжурнал астол ианлықәылҭа нахыс, Чанҭа инапы шьҭыхны дтәан. Ажәеинраала ирымаз митәык идуӡамызт аҟнытә, Нанули Иуана-иҧҳа аҭаѡцәа зегьы дразҭааит. Зегьы аҿҿаҳәа ҿырҳәала иаҿамхаӡакәа ирҳәеит. Зҭаарала еилдыргеит. Уаҟагьы ибзианы аҭакқәа ҟарҭеит, аха зегь реиҳа дкәаданы аҭакқәа ҟаиҭеит Чанҭа. «Ѡбеи», «хҧеи» аӡәгьы имоуӡеит, зегьы «ҧшьбақеи», «хәбақәеи» рауит. Чанҭагьы иауит «ҧшьба». Аҭатәхәы ҿыц рыҭаны даналга, аҭәҭәа ааҟалаанӡа, Нанули Иуана-иҧҳа Чанҭа диазҭааит:

- Чанҭа, иахьа удҭақәа бзианы иҟауҭеит, аӡәыр дуцхраау, ухала иҟауҭоу?

- Хьымца дсыцхрааит, – деитцамхакәа иртцаѡы илтаз азтцаара атак ћаитцеит Чанта.

Убасћан, Хьымца дахьтәаз днеиҽаҧшын, Нанули Иуана-иҧха ҽаалтит: «Хьымца, атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, уаангыларoуп, уск атцыхәала суацәажәарц стахуп». Хьымца ажәак мхәаҙакәа, иртцаѡы дѡалҽаҧшын, ихы ааиртцысит.

Нанули Иуана-иҧха ишылхәаз еиҧш, атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, акласс дааѡнашылеит. Усћан Хьымца иртцаѡы дылзыҧшны дтәан. Иртцаѡы дшибаз еиҧш, афырхәа дѡагылеит. «Утәа, Хьымца», - лхәан, ларгьы лтыҧ аҽы длатәеит. Лара дшылатәаз еиҧш, дымҧшҙакәа, ацәажәара дналагеит:

- Хьымца, уара узлагаз, иус бзиоуп. Уара уѡызцәа рзыхәа, уѡыза бзиоуп. Уи агәра уаѡы инаргоит Чанта уахьицхрааyа амацарагьы.

Ишаадыруа еиҧш, Чанта дхәычы бзиоуп, узцымхраашагьы иакәзам иара. Ацхырааѡ дахьимам азы мацара, зынҙа дыбжьысыргьы алшоит. Ацхыраарақәа иагьакуп, иагьыѡбоуп. Уара уцхыраашьа ахьиашамгьы ыћоуп, иаҳҳәап: аҧсуа бызшәазы, раҧхьа дар-ҧхьаны, аҧћарақәа ирцаны, дазырхәыцны, ихала ирыѡтәуп аѡтәы. Сара излеилыскааз ала, уара иуѡыз, иара иахиѡаалеит. Ари инато зынҙа имачуп. Иара убас ићаутцар акәын аҳасабрагьы. Сара гхак смыхьҙакәа агәра згоит ажәеинраалагьы шиуртцаз, уара уаҧхьо, иара иҳәо. Убригь ихала дарҧхьаны, иртцатәын. Ихы аус адиуларoуп, имазеины итара, ҧырхага баагьсуп.

Нанули Иуана-иҧха илхәоз лажәақәа Хьымца ихы рзышьтны дырзыҙырѡуан. Атцыхәтәан, рѡыцьагьы ѡагылеит. Нанули Иуана-иҧха, артцаѡцәа ртыҧ ахь дцеит, Хьымца – аѡныћа.

Нанули Иуана-иҧха ишылхәаз еиҧш, есыҿены, атцатәхәқәа рышьтахь даангыланы, Хьымца Чанта дицхрааyан. Атцыхәтәан, дтцаѡы бзиахеит Чантагьы ҳәарас иатахәузеи, Чанта дтцаѡ бзианы иаарласны дзыћамлеит. Уи, ус имариоу усҙам. Аамта рацәа атахуп.

Ахпатәи акласс аҽы иантәаз Хьымца Чанта ицхраара дналагазар, жәеизатәи акласс аҽы днеиааҙа дицхрааyан. Уа иааннеи, рѡыцьагьы апҳышәарақәа бзианы, еиҧшны иртиит. Хьымца иидыруаз зегьы Чантагьы идыруа дћалеит. Ари зыбзоуроу, рѡыцьагьы рымаашьареи, рыбзиабареи роуп.

Абас ауп дшыћоу аѡыза бзиа. Чанта аѡыза бзиа диман азы, иаргьы дыбзиахеит.

Хьымца иеиҧш, шәѡызцәа рзы шәыбзиаха, атцара бзианы изтцақәо зегьы. Усћан, атцара ззымтцо ҳәа тцаѡык дћалозар, шәымбари…

Анапынтца

Уи аҿены, Кәынтцал хәычы ашкол ахьынтә дааyан. Уи аѡны даиааҙа, амѡан диҧылеит ҿыуаѡык. Аҿыуаѡ иҿы аҕәра даахан, иаҽарххо, иааникылеит. Нас Кәынтцал хәычы иахь ихы наирхан:

- Мшыбзиа, дад, - иҳәеит аҿыуаѡ.

- Бзиара жәбааит, - иҳәеит Кәынтцал хәычы, аҿыуаѡ иахь дааҳәны даагылан.

- Узычкәында?

- Мгәыҙба Елћан ичкәын соуп, Кәынтцал сыхьҙуп.

- Напынтцак устоит иузынагҙару?

- Изынасымгҙои!

Аҿыуаѡ ицьыба инапы нтишьын, иаатигеит «ацәаҳәа ду» ҳәа изышьтоу тетрадк ианыхыз ѡ-бгьыцк еиманы, ахы инаркны атцыхәанҙа, иѡны ићаз. Аҿыуаѡ уи абгьыц ааитцыхны ахәаҧшра дналагеит. Акыр аамта ахәаҧшра даҽын, нас: «Абар, Мгәыҙба Елћан дахьану», - иҳәан аҿыуаѡ, ачкәын хәычы ихы наикәкны даацәажәааҙа:

- Изакәи, бзиароу, шәзызныћәо? – дтцаит Кәынтцал.

- Бзиараҙам. Сара сшәацьҳәаѡуп, Хәмарба Кәатат дыҧсит, уатцәы анышә дартоит. Аҳәара сахьҙом, исцәыхәлар ҳәа сшәоит. Уара исзумҳәари, дад.

- Изысымҳәои, - иҳәеит Кәынтал дгәырғьатцәа.

- Ус акәзар, «молодец», - иҳәан аҽеыуаѡ абғьыц аҷкәын иахь инаирххеит.

- Абра хәѡык нханы иќоуп, убарҭ уара ираҳәа.

- Ибзиоуп, ирасҳәап, - иҳәан Кәынтал, аҽеыуаѡ иара иахь зҿааирхаз абғьыц ааимихит. Кәынтал қьаад бғьыцки, аѡыгеи аацәыриган, изеимҳәацыз рыхьзқәа ахьаныз, иаахиѡылеит, нас изаҳәақәаз ишрыхьшьыз еиҧш, инархьишьын, абғьыц шьтахьла инаирхынҳәит. «Уи умсхып ҳәа сгәы итазамызт, аха ианхыѡыла, сыбғьыц згап», - иҳәан абғьыц ааимихит:

- Уи ауп, абзиара узыќалааит, - иҳәан, дцеит аҽеыуаѡ.

- Абзиара шәзыќалааит, - иҳәеит Кәынтцалгьы.

Ара Кәынтцал акыр дгылан, аҽеыуаѡ дахьнеиуаз дихәаҧшуа, нас аѡныќа иҷынеихеит. Кәынтцал амѡа даныланы дахьнеиуаз, дхәыцуан: «Сиашоу, сиашаму, аҽеыуаѡ аѡныќа умѡахытц ҳәа ахьиасымҳәаз».

Атцыхәтәан дазааит аҽеыуаѡ «Аѡныќа умѡахытц» ҳәа ахьиеимҳәаз шиашаз. Избанзар, аҧсы уатцәы анышә дартоит, дыццакуеит. Асиа иану раҳәара дахьзом азоуп, иара иҳәарц изидитцаз, насгьы ашәацьхәаѡ цьара дымѡахытцзум аҧсуа тцасла. Ус анакәха, сара сиашоуп.

Амала, исыдитцаз адтца насыгзароуп, иансзынамыгза, – ҧхашьароуп.

Кәынтцал иаб Елќан дызбозар ҳәа абаҳча шыќаз, днапҧшы-аапҧшит. Абаҳча атцахь ажь шеилихуаз, днаихәапҧшит, аха уи дахьыќаз харан аќнытә, уахь дымнеикәа, дышиашаз, аматцурта дныѡналеит. Уа дахьыныѡналаз, иан Минушьа рхәы архиара даҷын. Убасќан Кәынтцал иан лахь ихы наирхан, ҷааитит:

- Сан, иќалаз бдыруоу?

- Иќалазеи, нан?

- Хәмарба Кәатат дыҧсит. Сабгьы ашәќәы дануп. Сыблала избеит Мгәызба Елќан ҳәа асиа дахьаныз.

Дшааилак еиҧш, иабҳәароуп. Сара иасҳәон, аха сыццакуеит, анапынтца сыдуп, исымҳәар ҧхашьароуп.

- Иуҳәароуп хымпҧада, аха акрыфаны уца, нан.

- Мап, сан. Снапынтца нагзаны санааилак, акрысфоит, сара сцеит, - иҳәан Кәынтцал хәычы дыѡны агәашә шыќаз иҷынеихеит. Цытрак ашьтахь Елќангьы дааит. Елќан дшааиз еиҧш, Минушьа лыпҧшәма иалҳәеит Хәмарба Кәатат дшыпҧсыз. Ашәацьхәаѡи Кәынтцали шеиқәшәаз. Уи инапы ишанитцаз, дара рыдагьы, даҽеа хѡык-ҧшьѡык раќара ишраҳәатәу. Уи иҳәарц азы, уажәы, уахь дышцаз. «Кәынтцал хәычынзара игәра ганы, асиа шҧаиитоз» - ҳәа игәы иааташәеит Елќан, аха акгьы ахымҳәаазакәа, длатәаны акрыфара дналагеит. Уи акранифа ашьтахь, дѡагылан, инапқәа ааизәзәан, иҷы зык нтыршаны, дызҷыз иус ахь деитацахт.

Кәынтцал идтца нагзаны данааи, длатәаны акрифеит, нас идтцақәа рыќатцара дналагеит.

Адырѡаҽены шьыжьымтан Елќан дѡагылан апсрахьы дцеит. Уа дахьнеиз ибеит Кәынтцал хәычы изеиҳәақәаз зегьы. Урҭ еицәажәо ишгылаз, дыччо даарыдгылт Кәағьына. Ара игылақәаз апсшәа нараиҳәан: «Сара изасҳәақәаз макьана азәгьы дызбом. Кәынтцал хәычы изеиҳәақәаз зегьы шәааит. Ахәычы анапынтца итаны дахьышәзынасышьтыз сышиашам здыруеит, аха уаҳа ҧсыхәа смауит. Шәацьхәара ицараны иќаз дычмазаѡхан, дзымцеит. Уи ихатыҧан сара сдәықәыртцеит. Сҳәартақәа рацәан азы, ахәычы идыстцеит, ҳәа атамзаара шьтатцо ацәажәара даҷын Кәағьына. Уа игылақәаз зегьы Кәынтцал хәычы иреҳәара иаҷын. Уи дахьдыреҳәоз, игәы иаахәон, аха ҷымтзакәа дырзызырѡуа дгылан Кәынтцал хәычы иаб Елќан.

Уи узыцәшәаша иакәхом

Ақыртуа-апсуатә еибашьра аан дтахеит Аҳмат иаб Дата. Уи нахыс аѡны иааизынхеит Аҳмат иан Натеи иареи. Аҳмат иаб дантахоз, иара актәи акласс аҷы дтәан.

Атцара бзианы изтцақәоз дреиуан, илеишәагьы бзиан. Иара даара бзиа ибон аусура. Дшыхәыҷзаз инаркны, иаб дҳәыр-ҳәыруа дицын, уи ааигәа-сигәа уск данаҽыз. Даара дизааигәан иаб.

Аибашьра иалагаанҙа, ҩышықәса рагҳьа, Дата иидыруаз аҙәы имхны иааигеит шәшьапык афеихоа аитаҳатә. Аҳмат иаб Датеи иареи иеицхырааны иеитарҳаит, Дата иааигаз афеихоа. Усҟан Аҳмат цхыраарас иҟаитцазеи ҳәа утцаар ҟалоит, уара сагҳьаҩ. Уи атак сара иуасҳәоит. Дата афеихоа анеитеиҳауаз, аитаҳатәқәа ытцажны иахьыҟоу аҟнытә итцхны иааигон. Ажра жны, анышә ҭагьсаны иахьыҟоу, аитаҳатә наганы, ажра агәта иақәыршәаны, аихаҳарста амра аҽагҳарстахь ирханы икуан. Нас Дата анышә ақәиҧсон ажыга ала. Идуу хаҳәык алашәар, Аҳмат итацәыз инапала, нақ иалхны икаиршәуан. Аҳмат иҟаитцоз аускәа даара акыр рытцаркуан. Шәара шәазхәыци, урт заҟа иус бзиақәаз, Дата изы? Убарт зегьы иара ихала даҽызар, аамта рацәаны ицәагон.

Аҳмат иаби иареи афеихоа аитаҳатәқәа ирымаз анеитарҳа ашьтахь, абнахь ицан, метрак-метрак иҟаз ирызхашаз абыцақәа ылхны иааргеит. Ршыцьагьы еицхырааны аитаҳатәқәа ахьеитарҳаз, ирыварсны, шашәала абыцақәа ирыдҽаҳәаланы иҟартцеит. Ари ас изыҟартцаз, асы леир ихымжәарц ауп. Арт иадырсыз абыцақәа ҩышықәса иазхеит. Ахҧатәи ашықәс ианаатала ауп, аибашьра ианалага, Аҳмат иаб Датагьы дантаха. Аҳмат иаб Датеи иареи иеитарҳаз афеихоақәа даара ауаҩы дареигәыргьартә, ицарцаруа ирызҳаит, ибзианы иагьы-шәтит. Ус иааины иаарыдгылеит аҙын. Аҳмат иаби иареи еицеитарҳақәаз афеихоақәа, хымпада, атцәқәа рыварсны иҽаҳәатәын, иҽаҳәамзар ихыжәжәа ицон. Афеихоа убас ипшқоу культура хкуп, хымпада иҽаҳәатәуп. Убри ауп аус. Ҳара ишаҳҳәахьоу еипш. аҩны иаху Аҳмат иани иареи роуп, уаҳа аҙәгьы дыҟазам. Аҳмат иан Ната афеихоақәа рҽаҳәара зынҙак лыхгьы итам. Лара лхы итоу амҽоуп. Амҽы ахьрымам, даара дшәаны дыҟоуп. Аҙын дуззаамца еиқәымтцакәа изгытцсуама?

Ната амҽы аалхәарц, акырынтә ақалақь ахь дцахьан, аха изтиуаз ҳәа аҙәгьы длықәымшәацызт. Алада ртцыхәахь акыр иласкьаганы игылан алқәа хпҳақапшьбаҟа шьапы, иажәхьаз аҙахәақәа зқәыз, хпҳа-пшьба шықәса раахыс, жьыргәыцкгьы зҽамлацыз.

Урт Дата ихитцәарц игәы итан, аха иаанханы иҟан. Иара дантаха, ус иагьаанхаҙеит.

Аибашьра ианалагоз ашықәсан, Дата ихьуаз идыруазшәа, амҽы рацәаны илихит. Уи илихыз амҽы ҩышықәса ирызхеит итаацәа. Ахпатәи ашықәсазоуп, урт мҽыда ианаанха. Ната ишылгәитац илгәитан амҽы аахәара. Ақалақь аҽы, амҽы зтиуа длықәымшәакәа, илзаамхәар, лгәы итан, агәылацәа цьоукы дрыҳәааны, арт алқәа рыхлыртцәарц, аха дыпхашьаны илзыхәомызт, ус иааиуан макьана. Уахык зны, Аҳмат хәычы иани иареи шыцәаз, иара дааҽыхан, ахәыцра дналагеит. Амҽы аархәоит ҳәа ауп иара ишидыруа. Ҳәарас иатахузеи, уи алхра иара илшом. Уи иара ибзианы идыруеит. Аха иара илшогьы акы ыҟамкәа иҟоума? Иара илшогьы ыҟоуп. Иара илшо ҳәа иҟоу, иаби иареи иеицеитарҳаз афеихоқәа, асы леир, ихнамжәарц азы, абыцақәа рыварсны, иҽаҳәаны рыҟатцара ауп. Аашар, сабшоуп. Апсшьарамшқәа ҩымш иапхьа ишьтоуп. Ҩымш абыцатцәқәа ылихыр, нас ашкол аҟнытә данааилак, иааигарц избеит. Уи, иан илеиҳәарц итаххан, аха дирҽыхар дрыцҳаишьеит, лхала дҽыхаанҙа ҳәа дылзыпшны, днаҳәы-ааҳәуа дышьтан Аҳмат. Аҳмат иан данҽыха, илеиҳәеит, илеиҳәарц иитахыз.

- Сан, сара излазбо ала, бара хьаас ибымоу амҽоуп, аха саби сареи иеицеитаххаз афеихоақәа ҽаҳәатәзами?. Урт ҽаҳамҳәар, сык ларықәҳар, ихыжәжәа имцазои? Дара ибзианы ирызҳаит, ибзиангьы ирҽалеит, ирыцҳами ихыжәжәа ицар. Урт ҽаххәароуп, хымпада. Сара абыцатцәқәа раагара уатцәытцәҟьа салагоит. Уатцәи, уатцәашьтахьи, усгьы псшьара мшқәоуп, исзылхуа ылысхып, илсхыз ашкол аҟнытә санааилак иаазгалап, маҷ-маҷ

иаазгалар, истаху зегьы шаазго агәра згоит. Уи азы бара бысцәымшәан, сан.

- Умацара абнахь ушьтра сазыразым, ак ухьыр ишҧазуеи, - лҳәан Ната, лыҷкәын иихәаз уамашәа илбеит.

- Сзыбмышьтуазеи, сара схәыҷума шьта, ахпҧатәи акласс аҽы атцара стоит. Саб иҧсы антаз, актәи акласс аҽы акәын сахьтәаз, аха саб сицны сеидара аазгалонеи. Уажәы, исзаамго сыҟоума? Абна ҳәа сахьцо ихароума? Абна абаҳча атцыхәан ауми. Уа арасақәа рацәаны иамоуп.

Аҳмат иихәаз иан дазыҙырԥуа дышьтан: «дсышьтып быца аагара. Ихьри, уажәшьта ахатца усҟәа иара инапы ианыстцап. Ус еиҳа еиҧхар ҟалап. Избанзар, маҷ-маҷ дашьцылап ахатца усҟәа рыҟатцара. Саргьы сааихылапҧшлап», - лгәахын Ната, лыҷкәын иихәаз дазыразхеит.

- Ибзиоуп, нан, уан дукәыхшоуп. Уцагәышьа. Амала ухы гәатала, умыццаклан. Уара ишуҳәаз еиҧш, «шьта ухәыҷым», х-класск рҽы утәоуп, - лҳәеит Аҳмат иан Ната.

Ната илҳәаз лажәақәа Аҳмат игәы иаахәеит. «Уажәшьта сдутцәкьоуп» иҳәо дҟартцеит, дахьышьтаз изыршомызт: «знык шандаз» - ҳәа акәын дшыҟаз. Игәы хыт-хытуа ашара дазыпҧшын Аҳмат.

Адырԥаҽены ишаацәылашаз еиҧш, Аҳмат дԥагылан, иҽи-инапи ааиҙәҙәан, акы днацҳаны, иеикәаға аашьтихын агәара дынтытцны дцеит.

Ԥымш хәлаанҙа Аҳмат абыцақәа рылхра даҽын. Нас ашкол аҽынтә аԥны данааилак, иҽааитакны акрыфа-акрыжә иеикәаға хәыҷы аашьтыхны быца аагара дцалон. Данаауаз абыца датцаланы даалон. Ҽнак еидарак акәын иааигалоз.

Абыца аҽаҳәашьа бзианы идыруан Аҳмат. Уи иаб ииртцахьан. Аҙартцәи ала ибзианы абыцақәа ҽеиҳәон ду наҙак иеиҧш, уи иҽеиҳәоз абыца еидара, неилыԥрыааилыԥруа иҟамызт. Абахә итоутцаргьы еилыԥруамызт, еилаҟаца иҟан. Аҳмат иааигеит изхашаз абыцақәа. Нас иани иареи еицхырааны, иаби иареи еицеитарҳақәаз афеихоақәа, абыцақәа рыварсны, иҽаҳәаны, иҟартцеит.

Уи ианалга ашьтахь, Аҳмат иани иареи ирыҙбеит, рбаҳча атцыхәан игылақәаз алқәа еицхырааны ихыртцәарц.

Ԥсшьара мшык аан, аигәышәи, аихеи, ахьархьи рыманы уахь идәыцәлеит.

Аҳматн Натеи амԥан ишнеиуаз, ргәыла ҷкәын Жақ дрыцәшәеит. Урт аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьтахь, Жақ дразтцаait:

- Шәабадәыцәлеи, шәҽеиқәыршәаны?

- Аҙынра ааины иааҳадгылеит. Амца инақәаҳтцо ҳәа, фархьк иадамхаргьы, ҳамҽҟәара икыдгылам, алқәа ҳазхтцәозар ҳәа ҳаауеит, - лҳәеит Ната.

Жақ иаарыцҳаишьеит ани аҧеи. Дааигәалашәеит Датә. Иааигәалашәеит иара иҧшәмеи ихәыҷи. Илатырҙқәа аахажжылеит, ажәак рамҳәаҙакәа, ашьшьыхәа днарыдтцны дцеит. «Аԥны снеины, саауеит», - иҳәар итаххан, аха изымхәеит, илатырҙқәа илеиҽашыз рбар ҳәа дшәан, иаарласны, днырҧыртцны дцеит.

Аҳматн Натеи неит алқәа ахьгылаз. Ната леигәышә лыманы абнара днылалан, тцәаҳәк аалылхын Аҳмат инилыркит. Лара леигәышә ала амыц архра дналагеит. Ната амыц илырхуаз атцәаҳә иаҽарҧаны, днаханы ишьтеитцон Аҳмат. Алқәа ахьгылази, рыкәша-мыкәшеи рыцқьаны иаалгоны еиҧш, Жақ «Дружба» иманы даарыдгылеит. Аҳматн Натеи мҽылхра ҳәа ишцоз анеиликаа, дрыцхраарц дааит.

- Бзиа жәуит, – иҳәеит уи дшаарыдгылаз еиҧш.

- Бзиара убааит, – рҳәан атак аакартцеит ани аҧеи.

- Ацхыраաԥ дышәтахҙами?

- Агәхьаа уаҳаргоит, сара иҧсыша. Амҽы аасхәап ҳәа акәын, ԥынтә-хынтә раҟарагьы ақалақь ахь сцеит, аха амҽы зтиуаз ҳәа аҙәгьы дсыкәымшәеит.

- Абна агәта ҳшылатәоу, амҽы шҧаабхәои? Излаабхәо аҧарагьы абаабгои? Сара ишәзылысхуеит амҽы сынтәа ишәызхаша. Нас наҟ-наҟгьы сымҧсыр, ус шәаансыжьуам, шәыҽшәырҙәға. Шәзыцәшәо ҳәа иҟоузеи, шәыԥны,

шәбаҳча, шәеиқәшәоуп. Аҳматғьы дхәыҷзам. Сара саб аибашьраҽ данҭахоз, ҧшьҩык ахәыҷқәа ҳаҟан. Ҳаиҳабза ашкол дҭаларц шықәсык игын, зегьы иҳаитцбыз хәымз лхытцуан, сара ҩышықәса схытцуан. Ҳара ақалақь аҽы ҳанхон, ҳзыҩназ аҩны ақыртцәа ҳаҩнырцан, ҩныда – гәарада ҳан ҳлааҙеит…

Бара аҩныҟа бца. Сара Аҳмат даасыцхраалап, - иҳәеит Жақ.

- Аиеи, сукәыхшоуп. Ара сыҟоуп ҳәагьы сабаухәои. – лҳәан Ната аҩныҟа дцеит.

Аҳматы Натеи атлақәа ршьапқәа дрыцқьахьан. Уажәы, атлақәа хытцәтцәаны, иркьаҽ-ркьаҽны иеиҩытцәтцәаны иҟаитцеит Жақ. Уи ацхыраара ахьиҭаххоз, дицхрааруа дидгылан Аҳмат. Шьыбжьон лхыҳәҳәоны еиҧш, Жақ алқәа хытцәтцәаны ркажьреи, иркьаҽны, печкашәара реиҩытцәтцәареи даалгеит, амахәқәа рыда.

– «Сыццакуеит акәымзар, амахәқәагьы еиҩыстцәтцәон, аха ус иаансыжьуам. Ҽнак, сааны, амахәқәа хытцәтцәаны, амҽгьы еиҟәыршьшьаны иҟастцоит, – иҳәан дцеит Жақ, Данцоз, Аҳмат аҩныҟа днеигарц диҳәеит, аха имуит. «Смыццакуазар, амахәқәагь еилысхуан. Уахь сабанеиуеи», - иҳәан дцеит.

Ната Жақ макьана дцоит ҳәа дыҟамызт. Рхәы аҟатцара дналагон, усҟан. Жақ аҩныҟа дымнеикәа дахьцаз, Ната даара лгәы иалсит.

Мчыбжьык аҟара аатцхьаны еиҧш, Жақ иеихеи, ижьаҳәеи, аихатә салқәеи иманы амҽы ахьхитцәаз днеит, амахәқәа еилыхны, ақыдқәа еиҟәыршьшьаны иҟаитцарц. Нас машьынала ирзааигарц. Аха Жақ амҽы ахьылихыз данлеи, амҽы имбазеит, амахәқәагьы ыҟамызт. Амала, амахәқәа ирымихыз амахә ссақәа, еизганы икажьын.

«Сара амҽы ркьаҽ-ркьаҽны ихысытцәтцәеит, аха урт Аҳмат ишьтихуа иҟамызт. Ната лакәхап зҟәаҟәа иқәтцаны аҩныҟа изгаз. Ҳәарада, уи лакәхап. Амала, амахәқәа, Аҳмат еилихзаргьы алшоит», - ҳәа дхәыцуа акраамта уа дгылан Жақ.

Нас Аҳматраа рахь иҽынеихеит. Рыҩны акыр даназааигәаха, рла дабан, иеишра иалагеит. Рла ауаҩы ианиеишуа идыруан Аҳмат Уажәы ашышьа зеиҧшраз ала, изеишуаз дышуаҩыз идырит, аха изеишуа дарбану, изеилымкааит. «Ала зеишуа дуаҩуп, аха дарбанушь»? - ҳәа, Аҳмат днаҧшызар, рбаҳча дытцаланы дааиуан Жақ. Аҳмат Жақ данынеиҧыла:

- «Бзиала уаабеит», - иҳәеит.

- «Бзиара убааит» - иҳәан Жақ. Аҳмат инапы ааимхны аҧсшәа иеиҳәеит.

Нас иеицны аҩныҟа рҽынархеит. Ишааиуаз, афеихоақәа ахьеиҭаҳаз иаадгылеит. Абыцатцәқәа рыварсны, иҽаҳәаны, атәа рхны иҟан. Ари Жақ ианиба, даара игәы иаахәеит.

- Ас иҟазтцада? – иҳәан Жақ, Аҳмат диазтцаait.

- Сани сареи, - иҳәан атак ҟаитцеит Аҳмат.

Арт рҩыцьагьы, аҕды-мдыхәа иеицәажәо, агәара иаанаақәла, «зыбжьы го зустцәада», лҳәан Ната, аматцурта дааҩнытцны, днаҧшит. Иааиуаз Аҳматы Жақи ракәын. Ната днеиҧылан, Жақ аҧсшәа наиалҳәан, нас аҩныҟа днаргеит. Аҩны днаганы дшынадыртәаз еиҧш, Жақ даацәажәан:

- Амҽы анылаххуаз, амахәқәа иаҳцәаанхаз, еилыхны, ақыдқәагьы еиҟәыршьап ҳәа акәын сзааз, аха амахәқәагьы зымбеит, ақыдқәагьы зымбеит. Шәбаҳчеи шәгәареи рахьгьы сылаҧш ақәымшәеит, иабажәгеи, - иҳәеит Жақ.

- Уи амахәқәа еилыхны, амахә ссақәа еизганы, ақыдқәагьы еиҟәыршьшьаны, сара снапы акьмырсзакәа, иааганы, аказарма иҩнеитцеит, иҷыгәза еиқәтцаны Аҳмат. Уи ашкол ахьынтә данааилак, есымша убри даҽын. «Уаҟәытц, уашьуеит», - сҳәеит, аха имуит. Ишысҳәаз еиҧш, сара снапы акьмырсзакәа, иара иҟаитцеит, - лҳәеит Ната.

Ната илҳәоз, Жақ дазыҙырҩуа дтәан, игәы иаахәаны. Ната лажәа даналга: «Уи узыцәшәо иакәхом, иаб итып ҧхастеитәуам, апҳсынтра иаууаит», - иҳәан, дцаразы дҩагылеит Жақ.

«Иабыкәу, уахьцо, акы унамыцҳакәа», - рҳәан Натеи Аҳматә доурмыжьит Жақ. Ас илаҳәатцаны данырк: «Сцар, ргәы нсырхоит», - иҳәан, даангылеит Жақ.

Акрантцы ашьтахь, Жақ иқьаф ћатцаны, дныҳәа-ныҧхьаны, днарылабжьаны, дызлааз ала иҽылеихеит. Уа иаанижьыз иеихеи, ижьаҳәеи, исалқәеи аѡныћа игарц. Ала дамкырц лахьхьынза Жақ днаскьеигеит Аҳматә.

Амѡа иаша

Ашәахьаҽены ашколаҽы артцаѡцәа анааи, артцаѡцәа ртыҧ иамаз ахышәқәа, саркьа шьата рымамкәа, ипҧыхха икапҧсан. Ари зегьы уамашәа ирбеит. Уамашәа ирымбартәгьы иќазма иара? «Иќазтцарыдаз абас» - ҳәа артцаѡцәа зегьы рыгәқәа иртахәыцуа иаатәеит. Аха иќазтцаз абри иоуп ҳәа изқәыртцашаз аҙәгьы ргәы дташәомызт. Ашкол итаз атцаѡцәа зегьы рхаҽы иааганы аҙәаҙәала ирызхәыцит, аха уи ћазтцаз ҳәа изқәыртцашаз аҙәгьы дзыќамлеит. Ашкол аҽы, ус ацәгьарақәа рыќатцара зтахны иќаз Рафеҭ иакәын. Аха уи уажәы: «Ари ћазтцаз иара иоуп» - ҳәа иузиқәтцомызт, избанзар, Рафеҭ ахьта илаланы, ахәшәтәыртаҽы дышьтан. Рафеҭ ахәышәтәыртаҽы дшышьтаз, зегьы ирдыруан. Уаантәи дааны, артцаѡцәа ртыҧ иамаз ахышәқәа, урҭ иртасаз асаркьақәа ҧыххаа иқәтцаны дцоит ҳәа аҙәгьы ихахьы иааиуамызт, аха ипҧыххаа иқәитцеит. Уи ус ћалашьас иамаз абас ауп. Рафеҭ иаб Маадан атаксиқәа рфирма иман. Рафеҭ иан Дарикәеи иареи цьара ианцоз, атаксиқәа рхы иадырхәон, ахә ршәомызт, апҳса ршәомызт. Рафеҭ апалатаҽы дышьтан дхәыцуа, афы исызшәа дахьышьтаз, афырҳәа дѡатќьеит. «Исыҙбаз насыгҙароуп, уаха уи насмыгҙар, уаҳа ианбанасыгҙои? Зегьы ирдыруеит сара ахәышәтәыртаҽы сшышьтоу. Дахьсырхәып адиректор, шықәсык сахазырхаз», ааигәахәын, иапҧхьа ател ахьықәыз иаакәихын дасит. Минуҭқәак рышьтахь, иҽааилаҳәаны дылбаан, ахәышәтәырта агәашә дынтытцит. Рафеҭ агәашә дшынтытцыз еипҧш, атаксигьы ааин, иапҧхьа иаангылеит. Рафеҭ атакси дладыххылан, ашә аартны дынталеит, атакси аҽынанахеит.

Саатк ашьтахь, ақытантәи ашкол инавсит ари атакси. Харак инеиаанҙа: «Ара уаангыл», - иҳәеит Рафеҭ. Атакси аангылеит. Атакси ахьаангылаз, Рафеҭ дахьынхоз агәашә аҽы днеиаанҙа ауп. Агәашә аҽынҙа ѡышәќа метра ракәын ибжьаз, уи еиҳамызт: «Саатк ашьтахь абра ууаи», - иҳәан, уаҳа ажәак атакси ныќәцаѡ иамҳәаҙакәа, дылбааит, атаксигьы аҽынанахеит. Рафеҭ аѡныћа дымнеиҙакәа, даахынҳәын, ашкол агәашә аартны дынталеит. Уаанҙа избаны имаз артцаѡцәа ртыҧ асаркьақәа рыҧера акәын. Асаркьақәа ҧыххаа илыкәтцаны, иара дааццакны, ашкол ааигәара абнара иќаз днылалеит. Уаантәи атакси ааираны иахьыћаз ҧытк бжьан, уаантәи абнара дшылаз уа днеит.

Атаксист аҽҳәара имаз иакәыршәаны днеит. Рафеҭи иареи иахьеибырҳәаз атыпҧ аҽы даангылеит. Амашьына алашара ааиҽаҷҷеит Рафеҭ дахьгылаз. Рафеҭ днапҧшызар, дара иахьеибырҳәаз, атыпҧ аҽы атаксии ааины игылан. Иара иарццакны уахь иҽынеихеит. Рафеҭ атакси ахьгылаз даннеи, ашә ааиртын, дынталеит. Атакси аҽынанахеит, илеит ахәышәтәырта агәашә апҳхьа, ақытахь ианцоз, Рафеҭ атакси дахьақәтәаз. Рафеҭ атакси дылбаан, ахәышәтәыртахь иҽынеихеит. Уаанҙа иани иареи ишыќартцалац еипҧш, иаагапҳсахә мшәаҙакәа. Атаксигьы ашьшьыҳәа аҽынанахеит. Абри ашьтахь, Рафеҭ даҽеа хымш ахәышәтәырта дтан. Рафеҭ ахәышәтәырта дантытц, адырѡаҽенытцәкьа ашкол ахь дцеит, иќалаз ҳәа акгьы изымдыруашәа. Иќалаз ћазтцаз аҙәгьы изымдырҙакәа иаанхеит. Усћан Рафеҭ афбатәи акласс аҽы дтәазар акәын, аха иара ахәбатәи акласс аҽы дтәан. Уи аахыс аамта акыр бжьысит. Уажәы Рафеҭ аабатәи акласс аҽы дтәоуп. Усћан Рафеҭ иќаитцаз дахьхәхьеит, ианигәалашәо ипхеишьоит: «Убас сзыќазеи, убас зыќастцазеи», - ҳәа дхәыцуеит.

***

Атцаҩцәа ашкол иҭалеижьҭеи мызкы аҟара ҭхьазар ҟаларын. Апҳсабара ахьшәашәара аҿалахьан, ачақәа ираамҭан. Рафеҭ данахаха ашьҭахь, маҷ-маҷ изҳацыпҳхьаҙа, иҽееимкәа имаз аҟазшьа аҷыдарақәа кажьуа даауан. Атцыхәтәан дыцәгьамкәагьы атцарагьы итцон, илеишәагьы акыр еиґьын. Ауха Рафеҭ иҩызеи иареи ачашәара иқәлеит. Акыр еимдеит, аха акгьы рымбеит. Изаацәаны ачашәара иқәлазаарын, ачақәа маацызт. Рылашарақәа ырцәаны, ачықь ааигәара илатәеит, Рафеҭ иҩыза Џьансыхәи иареи. Арҭ ара иахьтәаз, рыбжьы нытцакны иеицәажәон.

Урҭ ирҳәон ирхысхьоу, ирытцсхьоу иргәалашәо акгьы аанмыжькәа зегьы. Ус Рафеҭ Џьансыхә иахь ихы наирхан:

- Џьансыхә, иугәалашәоу, хышықәсаҟа рапҳхьа, артцаҩцәа рҭыпҳ аҿы ахышәқәа ирҭасаз асаркьақәа ҟәаҟәаса аҙәы ианықәитцаз?

- Ишпҳасгәаламшәои, Рафеҭ, ибзиатцәкьаны сара исгәалашәоит. Уи ҟазтцаз дырзеилымкааит. Иахьагьы аҙәгьы диздыруам. Амала, уи ҟазтцаз дуаҩым. «Аҽы иазымиааиз акәадыр дасуан» - ҳәа, ртцаҩык дизгәааны акәхап иҟаитцаз зыҟаитцаз, мамзар ус зыҟаитцаран иҟази, угәы ишпҳаанагои, Рафеҭ?

- Ҳәарас иатахәузеи, ус ауп. Уара ишуҳәаз еипҳш, уи ҟазтцаз дуаҩымызт, аха уажәшьта дуаҩхеит, иҽееимкәа иҟаитцақәоз зегьы дрыхьхәхьеит.

- Дуаҩханы иҟаитцазеи, артцаҩцәа рҭыпҳ иамаз ахышәқәа ирҭасаз асаркьақәа иҧыххаа иқәызтцаз?

- Уи уажәшьта ус ҟаитцаҙом, атцара итцогьы далагеит. Усҟан, ус зыҟаитцаз, дахьахахаз азоуп, иара итәала ишьа иуит. Дгаҙамзар, ус ҟаитцозма?

- Уара уцәажәашьақәа зеипҳшроу рыла, абри ацәгьара ҟазтцаз дудыруашәа ауп ушцәажәо, дудыруама?

- Дышпҳасзымдыруеи, дзымдыркәа, сара соуми.

- Уара злауакәи, усҟан уара ахәышәтәырҭа уҭанеи учмазаҩны.

- Сычмазаҩны ахәышәтәырҭа сыштаз, уахынла, таксила сааны иҟастцеит.

- Ус зыҟоутцазеи?

- Сахьахахаз азы.

- Усҟан уахамхар, иахьа атцара утцо узыҟалаҙомызт, уи уара иудыруоу?

- Ишпҳасзымдыруеи? Ибзиатцәкьаны издыруеит, аха сгаҙара иснарҟатцеит. Уи иашамкәа иҟастцеит аха…

- Иҟаутцаз шиашам ахьудырыз, даара иуцьысшьоит, амҩа иаша уқәлеит, уи ушықәу уцала. Згаҙарала иакәым ҟазтцалоз, аха ашьҭахь, ууанҙа иҟаитцоз шиашамыз еилкааны, аиаша мҩа ианылаз, уи анцәагьы дицхраауеит.

- Иҭабуп, Џьансыхә, сара ахаангьы цәгьарак ҟастцом идырны, исзымдыруа азы анцәа сатеимтцаait.

- Анцәа уатеитцаҙом, уҽурбзиар, анцәа дуцхраауеит. Џьансыхә Рафеҭ дниҿапҳшын иажәа инацитцеит:

- Рафеҭ, ҳара уаха ара ҳзааиз ацәажәараз аума? Ҳаидтәаланы ҳазхара ҳаицәажәеит. Уажәшьта ари адәы ҳнықәлапи, ачақәа аахьазаргьы ҳаздыруам, иҟоу аабап.

- Уи ауми, уара, уажәшьта ҳгылап. Амала, иуасҳәаз џьаргьы иумҳәан. Сара угәра ганы иуасҳәеит иашьатцас. Ауаа ираҳар, ҧхашьароуп.

- Уара исоуҳәаз ауаа рҿы иҳәаны, сгаҙоума, мамзаргьы устахымкәа сыҟоума? Уи азы умшәан, уаргьы саргьы иаадыруеит, уаҳа аҙәгьы идырраны дыҟам ахаангьы.

Арҭ еицәажәоз, аишьцәа реипҳш еибабон, рҩыџьагьы ҩагылан, рылашарақәа каргҳхо, ишаҟь-шаҟьо адәы инықәлеит. Дҩагылеит иара убас, дара зватәаз ачықь, анаҩс иҟаз егьи ачыкь иаватәаз атаҳмада Ҭемыргьы. Арҭ ачкәынцәа ирҳәақәоз зегьы иара иаҳауан, даара уамашәагьы ибон, ари шыҟалаз. Усҟангьы иажәаны ауаа иаарылаҩит: «Ари ҟазтцаз Рафеҭ иоуп», - ҳәа, аха ахәышәтәырҭа дыштаз анеилыркаа, иара иқәрымтцеит, даҽеаҙәызаап, ҳәа агәаанагара рауит.

***

Мчыбжьык аҟара аатцуаны еиҧш, Ҭемыр имаҭа ашкол иҭаз, атцара шитцо еиликаарц азы, ашкол аҿы днеит. Акласс анапхгаҩы Наира Шьаликәа-иҧха, Ҭемыр имаҭа илеишәа ахьыбзиази атцара бзианы иахьитцози рзы данлырҽхәа, Ҭемыр агәалаҟазаара бзиа иманы, даадәылтцит артцаҩцәа рҭыҧ. Убри аамҭазы, ашкол адиректор, Салыбеи Уарлам-иҧа икабинет дааҩнытцын, артцаҩцәа рҭыҧ ахь днеирц иҿааихеит. Убри аамҭазы Ҭемыр иааигәалашәеит, уажәы ааигәа, уахынла ачакра данықәыз Рафеҭи Цьансыхәи реицәажәара. Уи адиректор иеиҳәарц игәы иаатеикит. Адиректор дахьааиуаз днеиҧылеит Ҭемыр. Арҭ рҩыцьагьы рнапқәа ааимырдан, аҧсшәақәа ааибырҳәеит.

- Бзиала уаабеит, уааи, арахь, - иҳәан Салыбеи Уарлам-иҧа, Ҭемыр ижәҩа аанкыланы, даагьежьит.

- Бзиара убааит, дад, Салыбеи Уарлам-иҧа, - иҳәан Ҭемыр, Салыбеи Уарлам-иҧа икабинет ахь, мап мҳәазакәа, дицны иҿынеихеит. Салыбеи Уарлам-иҧа итыҧ аҿы днеины длатәеит. Ҭемыргьы уи иҿаҧхьа асқам даахан, длатәеит. Ҭемыр дшылатәаз еиҧш, Салыбеи Уарлам-иҧа диазтцааит:

- Ҭемыр, умаҭа уиазтцаарц уаазар ҟалап, уи иртцаҩы дуқәшәоу?

- Ааи, иртцаҩы дсықәшәеит. Дхааза дышҧацәажәои, лыҧсынтцры духааит. Хазынак лоуп.

- Ҭемыр, умаҭа аҧсынтцра анцәа иитаait. Уи даараза дхәычы бзиоуп. Ибзиазбахә ада иуалхәарызеи, иртцаҩы. Уи азы акәхап, абас угәалаҟазаара зыбзиоу.

- Ааи, дад, смаҭа ибзиазбахә салхәеит, слыкәыхшааит, уи артцаҩ ҧхәызба, лара ишылхәо еиҧш смаҭа дыҟазар, иҳабаргәузеи? Ҳанасыҧ иакит.

- Ааи, дыбзиоуп, уара умаҭа. Уара иуҳәан еиҧш, ари иеиɲш атцаҩы дахьҳамоу, иҳабаргәузеи? Мышкы зны, уи Аҧсны дтцәатәы шьаҟаны иатцагыло азәы иакәхоит, -

иҳәан Салыбеи Уарлам-иҧа, Ҭемыр имаҭа дааирҽхәеит. Ҭемыр имаҭа, Салыбеи Уарлам-иҧа дахьирҽхәаз, игәы иаахәан:

- Илтцуа аабап, дыбзиахар, зегьы даҳтәуп, илаҳҳузеи иҽеим атцеи, ани Рафеҭ иеиҧш иҟоу. Уажәы ааигәа, ачакраҳәа уахынла сықәлеит. Заа сықәлазаап, ачақәа маацызт, акгьы зымбеит. «Заа сықәлацәеит, цьара слатәап», аасгәахәын, алашара аарцәаны, снеины ачықәра снаватәеит. Уа сыштәаз, сара сеиҧш заа иқәлақәаз ҩыцьа ачкәынцәа ааин, рылашарақәа ырцәаны, саҧхьа ачықәра иҟаз инаватәеит. Урҭ ирҳәоз зегьы сара исаҳауан. Илыухзеи, ани иеиҧш иҟоу атцеи, ҳагоу игәараҭа дтиааит. Атцара изыртцоз рҭыҧ, ахышәқәа ирҭасаз асаркьақәа, ҧыххаа иқәызтцаз. «Асаркьақәа ҧыххаа иқәызтцаз» - ҳәа Ҭемыр ианиҳәа, Салыбеи Уарлам-иҧа иаҳаз аинтерес кны, дизызырҩуан, аха ихьӡ имҳәеит. Асаркьа ҧызҽеыз ихьӡ Ҭемыр иахьыимҳәаз, маҷк аҟара игәы иаамыхәеит Салыбеи Уарлам-иҧа. Уи еиликаарц, Ҭемыр диазтцаait:

- Ҭемыр, уи ацәгьара ҟазтцаз дузеилымкааӡеи?

- Дышҧеилысымкааи, Рафеҭ иауми?

- Усҟангьы, Рафеҭ игәра ҳзымгазт, аха иара - дышьҭан азы, акгьы ҳзымҳәеит, даурыжьхьазаарын, ахәышәтәырҭа аҿынтә, уи ҳара иаҳзым-дырит, еилаҳкаар акәын, аха иҳагхеит.

- Акымзарак шәыгымхаӡеит, иара ахәышәтәырҭа дҭан. Иара излеиҳәаз ала, уахынла, таксила дааны иҟаитцеит. Уажәы дышҧаҟоушь, уи?. Еиҧхара ҳәа акыр имоума, ма дшыҟац дыҟоу?

- Аҧыхьа аасҭа хараза деиҧуп, илеишәаҿгьы, итцараҿгьы.

- Дыбзиахо анцәа иҟаитцааит. Уи ауми иаҳҭаху.

«Исҳәарц истахыз сҳәеит, уажәшьҭа аҩныҟа сцап», ааигәахәын Ҭемыр дцарц дҩагылеит. Салыбеи Уарлам-иҧа дҩагылан, ашә аҿынӡа днаскьаганы даагьежьит.

Акыр аамҭа дхәыцуа итыҧ аҿы дтәан Салыбеи Уарлам-иҧа. Нас аабатәи акласс анапхгаҩы длыҧхьаны

дааигеит, уи аамҭазы, иааԥналаз аҵаԥы ила. Уи илеиҳәеит, лара акласс аҿы даннеилак, Рафеҭ иара ишҟа дааалышьҭырц. Усҟан лара аҵатәхәы лыман аабатәи акласс аҿы. Лара акласс аҿы даннеи, Рафеҭ иалҳәеит адиректор дышиҧхьо.

- Бзиоуп, сцап, аха исеиҳәои, - иҳәан Рафеҭ, дԥагыланы, адиректор икабинет ахь дцеит, дызиҧхьоз акгьы изымдырӡакәа. Рафеҭ адиректор икабинет днадгылан, ашә днас-насын иааиртит.

- «Да», - иҳәеит Салыбеи Уарлам-иҧа.

- Слеир ҟалома?

- Ишҧаҟамло, уааи, Рафеҭ.

Рафеҭ ашә аартны ашәхымс днылагылеит, нас шьаҿақәак иаҧхьаҟа иааҟаитцан, Салыбеи Уарлам-иҧа иаҧхьа днеины днагылеит. Салыбеи Уарлам-иҧа акыр даахәыцын, нас ихы ԥышьҭыхны Рафеҭ дниҿаҧшын, ҭынч-ҭынч ацәажәара дналагеит.

- Рафеҭ, уаргьы саргьы ҭынч ҳаицәажәарц сҭахуп, уск аҵыхәала. Сара зыӡбахә сымоу аус ҟалеижьҭеи акыр ҵуеит. Уи азын уара аӡәгьы акгьы уеиҳәаӡом. Аиаша ҳҳәозар, усҟан уара аҵараҿгьы даара уҧсыҿын, улеишәагьы цәгьан. Ашьҭахь, ушааиуаз ухәыцын, уҟазшьа бааҧсҟәа кажьны, амԥа иаша уқәлеит, аҵара аҵараҿгьы акырӡа уеиҧхеит, аха макьана акәадарақәа ахьумоу ыҟоуп. Абас, уажәы ушцо еиҧш мацара уцалар, ҳәарас иаҭахәузеи, ибзианы ашкол уалгоит, еиҳау аҵара уҽазукыргьы уҭалартә еиҧш, адырра уауеит. Ус егьыҟаутцароуп. Еиҳау аҵара аҭаларазы, сара ацхыраара устоит. Ауаԥы харада ахара идҵара, даара игәнаҳара дууп. Артцаԥцәа ҳаилазаара зегьы ҳгәы иалоуп, артцаԥцәа ртыҧ ахышәқәа иртасаз асаркьақәа ҧыххаа иахьыҟартцаз. Усҟан, ҷьоукы уара иуқәыртцеит. «Ари ҟазҵаз Рафеҭ иоуп» - ҳәа игылеит, аха уара ахәышәтәыртаҿы уахьышьҭаз аҟнытә, иуқәҳамҵеит.

Жәаха зны Ҷьансыхәи уареи уахынла ачакра шәаныкәыз, уи атәы аацәырыжәган, шәалацәажәеит: «Уи ҟазҵаз сара соуп, ахәышәтәыртә аҿынтә уахынла таксила сааны, иҟастцеит» - ҳәа иауҳәеит. Ииашоума, ари? Ҷьансыхәи уареи ачыкә шәаватәаны шәанеицәажәоз, шәнаԥсан иҟаз ачыкә иаватәаны, шәара шәеиҧш, ачакра иқәыз, ачақәа раара иазҧшны итәаз, зыкәра акыр ыҟаз, аӡәы иҟнытә сара исаҳаит. Ииашаны уара иуҳәеит, аха издыруада, ус ухәмаршәа иуҳәазар?

Салыбеи Уарлам-иҧа иихәаз ажәақәа Рафеҭ иааицәымҭахеит, аха мап кышьа имауит иара. Аиаша мап ацәкра Рафеҭ иламыс иатцанамкит. Салыбеи Уарлам-иҧа иихәаз зегьы ҵабыргуп. «Ҷьансыхәи сареи ҳаԥҷьагьы ҳамацара ҳаидтәаланы иаххәақәоз, ҳаҧхьа ачыкәра иаватәаны изаҳаз ҳәа уаԥ дыҟам, аха Ҷьансыхә ситиит. Уи иауп Салыбеи Уарлам-иҧа иазҳәаз. Уи иакә, даҽеаӡә иакә, изхәазаалак аиаша иҳәеит. Аиаша саҿагылар, сара зынӡак сиашахом. Уи аҵкьыс хараӡа еиҕуп аиаша сҳәар», ҳәа, Рафеҭ игәы иааташәеит. Илаҕырӡқәагьы аахажжылеит. Уи гәеиҭеит Салыбеи Уарлам-иҧа. Даарыцҳаишьеит Рафеҭ.

- Рафеҭ, сузыҧшуп сажәа аҭак ҟаутцозар ҳәа.

- Салыбеи Уарлам-иҧа, шәара ишәҳәо зегьы иашоуп. Уи ус иҟан. Сара соуп Ҷьансыхә иазҳәаз. Аха ҳаҧхьа ачыкә иаватәаны изаҳаз ҳәа шәара ишәҳәо сара исызхаҵом. Ҳара ҳанеицәажәоз ҳаҧхьа ачыкәраҿы ауаԥы даватәазар дҳамбакәа залшомызт, Ҷьансыхә иакәхап ишәазҳәаз.

- Мап, Рафеҭ, Ҷьансыхә иакәӡам сара исазҳәаз. Сара исазҳәаз даҽеаӡәуп. Аха уи акәӡам ара аус злоу. Ара аус злоу, усҟан ацәгьара ҟазҵаз уара уакәу, даҽеаӡә иакәу, иеилыскаарц акәын истахыз, уи сара еилыскааит. Мап мкӡакәа, аиаша ахьсоуҳәаз, даара иуҷьысшьоит, «иҭабуп» ҳәа уасҳәоит. Сара раҧхьа ишысҳәахьоу еиҧш, ҳара зыгәра ҳзымгакәоз ҷьоукы ыҟан. Урҭ харада аҳара рыдҵара сҭахымызт ауп. Уара уҿы ануқәшаҳатха, уа акәаҧ сыргылоит. Уи азы, уара аӡәгьы гәыбҕан уиҭаӡом. Насгьы, уаргьы саргьы ҳнаԥс, аӡәгьы идырраны дыҟаӡам, имаӡоуп. Уаргьы уаҳа ҷьарагьы иумҳәан. Усҟан, ухәычын,

угаҙан. Уажәшьҭа иузҳаит, уҟәыҷахеит. Акласс ахь уца, ушааҵ ууаила. Узнылаз амҩа иаша уанымҵын. Уи амҩа иаша уанымҵыр, ауаҩра улҵуеит.

- Иҭабуп, - иҳәан, дыҧхашьа-ҧхаҵо, адиректор икабинет днықнытцын, акласс ахь иҷынеихеит Рафеҭ. Уи дахьнеиуаз, дхәыцуан:

«Цьансыхәи сареи уахык ачакра ҳаныкәыз, заа ҳахьыкәлаз азы, ачакәа аанҙа ҳәа абна ачыкәра ҳазватәаз, анаҩс иҟан, даҽа бна чыкьрак. Аха уи абна чыкәра аҙәы даватәаны дыҟазар, ҳара дҳамбар залшомызт. Уи хатцашьа амам, избанзар, ачыкәкәа убас еизааигәан, ауаҩы даватәазар, иҧсыҧ алага-ҩагара аан, ашьҭыбжь ҳаҳартә еиҧш. Салыбеи Уарлам-иҧа иҷы Цьансыхә иамхаҳәазар акәхап. Мамзар, цасҳәа изҳәодаз? Аха уи азы сара Цьансыхә игәы нсырхома? Уи игәы нсырхар, сара анцәа иҟнытә, сиашахом. Избанзар, ииашам ҳәа акгьы имҳәеит. Аиаша зҳәаз изы, агәаара иашам. Сара аитцбыратәи аклассҟәа рҷы сантәаз, слеишәа баагьсыла ицәгьан, цәгьа баны иаша ахаангьы иҟасымтцацызт. Уи азы, шыкәсыкгьы сахахеит. Сара акыр ансызҳа, схәыцны исызбеит сҿеысыҧсахырц, сызкәыз ииашамз сымҩа санытцны, амҩа иаша санылари. Сара ус егьыҟастцеит. Аиаша мҩа санылеит. Сызнылаз сымҩа иаша ахаангьы санытцраны сыҟаҙам. Уи сшану, ҧхьаҟа сцаларуп. Аиаша мҩа абзиарахь уагоит. Уи санытцыр зынҙа сиашам. Амҩа иаша сшану, еитцахара сымамкәа ҧхьаҟа сцаларуп». Рафеҭ абас дышхәыцуаз икласс ашә аартны, ашьшьыхәа днықналан, иҭыҧ аҷы днеины днатәеит.

***

Атцатәхәкәа зегьы рышьтахь Рафеҭи Цьансыхәи еицны аҩныҟа иаауан. Рафеҭ иатцкьыс Цьансыхә қәрала деиҳабын, ажәабатәи акласс аҷы дтәан, атцаҩы бзиа ҳәагьы дрыҧхьаҙон артцаҩцәеи атцаҩцәеи. Уи ус дагьыҟан, атцара бзианы итцон, илеишәа бзиан, иҩызцәа рҷы днаалан, иеитцахо рзы дыцхырааҩын. Уажәы, арҭ аиҩызцәа иеицны, акыр илеихьан еиҧш, Цьансыхә Рафеҭ иахь даахьаҧшын:

- Рафеҭ, уара иудыруоу, ачакра ҳәа ҳаныкәыз абна чыкәра ҳахьаватәаз иаххәоз зегьы Ҭемыр ишиаҳаз. Уи ҳнаҩсан иҟаз абна ачыкәра даватәаны даҳзыҙырҩуан.

- Иуҳәо закәи, Цьансыхә. Уи исҳәакәаз зегьы иаҳаит, ҳәарада.

- Ишҧаимаҳаи? Иаххәакәоз зегьы иаҳаит. Уи акәу цьушьома, Рафеҭ уаҳа уицымныҟәалан ҳәагьы сеиҳәеит.

- Ус иҳәазаргьы, сара гәыбган сызиҭом, избанзар, иара диашоуп. Уара усыцымныҟәаргьы, ҩызас сумҧхьаҙаргьы, сара сузгәааҙом. Уара ишуҭаху ауп Цьансыхә, уара ишуҭаху.

- Ани акы иҳәеит ҳәа, сара уара укасыжьуам. Усцәыҧхамшьакәа, ацхыраара ахьуҭаху сара исаҳәала. Сара схы уара иухызбаауам. Иумбари, Рафеҭ, сара исҳәо хаутцар, ибзианы ашкол ушалго, еиҳау атцарагьы ушҭало. Атцароуп аҧстазааратҷы иҟоу, уаҳа акыр ыҟоу цьушьома? Уара уаныхәыцыз, маҷк аҟара уааблаҟьазаргьы, ииашам амҩа уанылазаргьы, уажәшьта амҩа иаша уанылеит. Уи анытцшьагьы умаҙам.

- Аиаша мҩа сышҧанытцуеи! Ахаангьы уи санытцраны сыҟаҙам. Иахьа, Ҭемыр ашкол аҷы дыҟан, имата атцара шитцоз, еиликаарц азы. Артцаҩцәа рҭыҧ аҷынтәи адиректор икабинет ахь дышнеиуаз, сыблала избеит.

Ҭемыр артцаҩцәа рҭыҧ иааҩнытцреи, Салыбеи Уарлам-иҧа икабинет иааҩнытцреи ааиқәшәан, рҩыцьагьы еиманы Салыбеи Уарлам-иҧа икабинет иныҩналеит. Уи акәзаап сара, Салыбеи Уарлам-иҧа дызсыҧхьазгьы. Цьансыхәи уареи абна ачыкәра шәаватәаны ишәҳәоз ҳәа, зыкәра акыр инеихьоу аҙәы исеиҳәеит ҳәа сеиҳәеит. Уи иихәаз сара, мап ацәысымкҙеит. Иҟастцаз, насгьы уара уҷы ишысҳәаз. Аиаша ахьиасҳәаз пату акәитцеит Салыбеи Уарлам-иҧа. Амала, уара узы сгәы иаанагаз удыруоу?

- Сара сзы уара угәы иаанагеи?

- Уара уҽеы исҳәаз, Салыбеи Уарлам-иҧа иауҳәаз цьысшьеит.

- Убра агха ухьит. Ус сара ишҧасҳәоз? Сара исҳәеит ҳәагьы, уара угәы ишҧаҭашәоз, - иҳәан Цьансыхә маҷк аҟарагьы Рафеҭ дааизгәааит, аха нас иаахьаиршшан, дыччо днеиҽаҧшит.

- Иуадаԝым ус угәы иаанагазаргьы, аха даҽазны, ус угәы иаанамгаait. Сара иашьа еитцбык иеиҧш, пату уқәыстцар стахуп. Еиҭа уасҳәахуеит, сара сыцхыраара ахьуҭаху, акыр ыҟазар, схы ухызбаазуам, суцхрааyеит.

- Иҭабуп, Цьансыхә, уара уакәымзар, аҭара истцо ахәыҷгьы сызтцазомызт. Уара уцхыраара алоуп, аҭара аҭара сыхшыԝ азцо сшалагаз.

Абас еицәажәо, амԝа ианыланы аԝныҟа ицон аишьцәа аиҳаби аитцби реиҧш, пату еиқәызтцоз Рафеҭи Цьансыхәи.

Цьансыхә ашкол далгаанҵа, Рафеҭ дицхрааyан. Ашкол далганы, аинститут данҭалагьы, аҧсшьара мшқәа раан, Цьансыхә иԝныҟа данаалоз, егьа ус имазаргьы иааныжьны, Рафеҭ дицхраалон.

Цьансыхә иеиҧш, Рафеҭгьы ашкол ибзианы далгеит. Уи илеишәагьы бзиан, даныхәыҷыз ииашамыз амԝа данылазаргьы, иаарласны данытцны, амԝа иаша данылеит. Амԝа иаша ианылаз, ахаангьы дацәхҟьом.

Раҧхьаҵатәи анапымҭа

Маԥь иаб Маҳҭы джьиԝын. Иара ихы идыруа даақалеижьҭеи жьиран дызҽыз. Ихаҭа иҳәалон еиҧш, ажьира ада уаҳа даҽеа уск ыҟоуп ҳәа башахазгьы, ус машәырны иара игәы иҭамшәацызт.

Маҳҭы наԥьнатә аахысгьы дынхон, иара дызхылтцыз иаб, иабду уҳәа иабшьҭра ахьынхоз ақытан, аха аус ахьиуаз, ақалақь аҽеы акәын. Иҧҳәыс Мадина аколнхара далан, аҭаҭын ҟалтцон. Есышықәса лыплан илықәыз акырҵа инацтцаны акәын ишыналыгҵалоз. Еизарацыҧхьаҵа Мадина, дылхыҽхәаны лыҵбахә иҳәалон аколнхара ахантәаԝы. Уи адагьы, ақытантәи аклуб аҽеы икыдыз аҳаҭыртә ҕәы лпатрет ҭыхны икыдын. Араион аҽеы апҧхьагылара змоу колнхаԝ пҳәысс дыпҧхьаҵаны, ақалақь аҽеы иреиҕьу апаркқәа руак аҽеы лпатрет, дуны иҭыхны икыдын. Ҳәарас иаҭахәузеи, ас араион зегьы аҽеы лыхьҵ аҭыгара, деицырдыруа лыҟалара лҧа Маԥь иакәын зегьы рапҧхьаҵагьы изыбзоураз. Уи иан Мадина ишаалҭахыз еиҧш, лгәахәтәы дахьигҵон, диқәгәыҷуан. Аҭеи бзиа ҳәа ззуҳәашаз аҵәы иакәын Маԥь. Ус егьизырҳәон иара дыздыруаз. Мадина шьыжьымҭан шаанҵа дгыланы рашәара, ма ҭаҭын ҷыхра данцоз, Маԥьгьы дгылон, иан длыцхрааразы. Цьоукы-цьоукы реиҧш, Маԥь еилихуамызт апҳәыс уси, ахаҭа уси ҳәа, иара аусқәа зегьы изеиҧшын, дзықәшәалак, гәык-пҳсык ала инаигҵалон. Акәтқәа акәтыршәшәара аҽеынтә иауижьуан, рхәы риҭалон. Ашәишәи хәычқәа хаз ҷыдала акрырҷеиҭалон. Урҭ рхәы зныз асаан аанкыланы, деиҳәтҟәыҟәланы днатәалон, нас инапы азна ашәишәиқәа рхәы ааныхны, «кәи-кәи» ҳәа рыгәшәымшә ҳәо данрыҧхьалак, игәыргьаҭҷәа иааидибаҳәалон. Еразнак ала, инапы иану ааимҭәаны иаалгон, нас еиҭа инапы азна асаан иаанихуан. Абас хҧа-ҧшьба напы анырҷеиҭалак, ашәишәиқәа Маԥь инаидтцны агәара еитцҳәа ду еиҧхьытта инықәалалон, рымтцәыжәԝа хәычқәа хахаҵа еитцыхны. Усҟан ран сымтцасны схәычқәа рхәы сфоит ҳәа Маԥь ивагьежьуан. Маԥь ашәишәи хәычқәа рызхара рфазшәа анибалак, дԝагыланы, ашәишәи ду наҟ инаиршәон. Асаан иикыз аҭыҧ аҽеы иныҟатцаны, еиҳа иҟатцатәу, имч зықәхоз, даҽеа уск днадгылон игәы азыҳәаны. Аԝн ус акыр ирацәазар, Мадина Маԥь иҟаитцаша ҳәа адтца наитаны, лара лусурахь дцон, лышьтахьҟа лгәы ртынчны.

Ус акәымкәа, аԝн усқәа маҷзар, рԝыцьагьы ааицхырааны, русқәа еицыҟартцон, нас иеицны аколнхарахь усура

ицалон. Маҷь иаб иеиҳа, иан еиҳа длыдҳәалан. Рҽыцьагьы ааицрымшәо еснагь аҽны иахьеицыҟаз аҟнытә акәхарын ус изыҟаз. Ииашоуп, Маҷь ашкол ахь данцоз, иани иареи еицымызт, аха егьа умҳәан, иаб иатцкьыс, иан еиҳа длыцхрарауан усҟангьы. Уажәы, аҧхынтәи аҧсшьара аан, ҳәарас иатахәузеи, еснагь аҽны еицырхагылоуп ани аҧеи руси ражәеи акны, аус аныруа, ма рыҧсы аныршьо, уаха иахьышьтоу, иан алакә ссирқәа иалҳәалон Маҷь, иаргьы дзыҧхьахьоу ашәҟәқәа рыҟнытә, ма иҽызцәеи ирҭаҽцәеи рыҟнытә иаҳахьоу ажәабжьқәа иан илзеитеиҳәалон. Маҷь иан латцкьыс иаб дидгыланы аус ициуазар, ахатцаратә жәабжьқәа иаб иҷынтә иаҳауазар, еиҳа итахын, аха ишаххәахьоу еиҧш, Маҷь иаб ақалақь аҷы аус иуан, шьыжьымтан шаанҙа дгыланы, итахәхәа ицәоу игәлымтцәах илахь днагәҙны усура дцалон. Маҳҭы усура ҳәа аҽны дандәылтцуаз лашьцан, усҟан Маҷь аҧхыз хаақәа дрылан. Уаха зны, Маҳҭы дкара-уараха аҽны данааиуазгьы, абжеиҳан Маҷь дыцәахьан, абжьааҧынгьы дхырҟәысуа, уажәы – уашьтан, ацәа дынтанагало дтәан. Абас еиҧш аҭагылазаашьа иахьақәшәаз аҟнытә, шамахамзар, тынч илеидтәаланы изеицәажәомызт аби аҧеи.

Уажәы, Маҷь имаз гәыргьаран, тыхәаҧтцәара змамыз гәыргьаран. Избанзар, иаб уажәшьта ақалақь ахь уаҳа усураҳәа дцом. Дааит, дахьынхоз иқытахь. Ақалақь аҷы дызҷыз аус араҟагьы дналагеит. Маҳҭы иакәзар, ақалақь аҷы аус аниуаз аасҭа игәы итцҧрарауа акәын дшыҟаз. Иахьеи уахеи иашьцәа, итынхацәа, игәылацәа уҳәа дахьрылагылоу азы акәын ус дзыҟаз. Аколнхара жьиҽыс уаанҙа аус зуаз Урыстәылатәын.

Уи ари ақытаҷ аус иуеижьтеи даара акраатцуан. Убри аҟнытә, иара ари ақыта датәушәа акәын дшыҟаз. Идунеихаан аҙәы игәы нимырхацызт. Аҙәы иҷы имҳәацызт: «сыдгьыл ахь сцоит» - ҳәа. Уажәы, имҳәа-мырҙа, мчыбжьык ахи-атцыхәеи рыла иҷааитцаҳәаны, таацәала дыкәтцны идгьыл ахь дцеит. Ас иаалырҟьаны итәылахь данцоуп, аколнхара ахантәаҽы Маҳҭы даниҳәа, ҧсыхәа аманы иҟазар, иқытахь дгьежьырц, насгьы аколнхара жьираҷы аусура далагарц. Аколнхара ахантәаҽы ииҳәаз Маҳҭы мап ацәимкҙеит. Мап ацәкра акәым, ҳәашьак амамкәа игәы иаахәеит. Иабеитаху жәохә-жәаф километра есымша дцаны дарауа, иара иапҳьа, уи аҽыза аусурта ыҟаны, насгьы иқытан, иуаажәлар рыгәтаны… Абар, аколнхара жьираҷы Маҳҭы жьиҽыс аус иуеижьтеи уажәшьта жәамшуп. Абри аамта зегьы, Маҳҭы аус ахьиуаз, иааихигеит Маҷь. Ари аамта аҽнутцаҟа, Мадина даарак еилахара лымамызт. Ус лымамызт аколнхара усҟәа рҷгьы. Уахьтәи аусутәқәа ҟартцахьан, итынчран. Ус акәымзар, Маҷь иан заҟа дылпҧырымтцышаз. Иара Маҳҭгьы: «ара узыҟоузеи?» - ҳәа Маҷь ажәа хәахәакгьы иеимҳәацызт. Ажәа хәахәа аҳәара акәым, ус баша илахь аарцәгьангьы иҧа дихәамҧышыцызт. Иҟаларын, Маҷь иаб иааигәара еснагь дыҟазар шитахыз атцкьысгьы, Маҳҭы еиҳагьы итахызар, иара аус ахьиуа иҧа дааидымшәо дидгылазар.

Усҟан иҧа итцарын, аб изанаат. Уи еиҳау гәадурас иҟоузеи аб изы. Ааи, аб бзиа изанаат иҷкәын затцәы ииртцарц итахын, аха макьана ҷитуамызт аб, ҷитуамызт иара аҧагьы. Маҷь игәаҕьны изхәомызт акәымзар, еснагь иара игәы иаанагон: «Шьыри, ҷагак, ма еигәышәк, еихак зхәаз иеиҧш, сзыҟатцозшәа сыҟандаз. Уажәы, заҟа еилахароу, саб иҷҟьатцәкьаны аусура даҷуп, аха имч ақәхом, дахьахьымҙо саргьы сааимыцхрааларызеи!»…

Маҳҭы дахьжьиуаз, Маҷь бла тцарыла дихәаҧшуан. Игәеитон аиха ширшуаз, аҧсынгьери иқәкны аиха шеитцихуаз,ишырхьшәашәоз, уҳәа цьара акгьы машәыршәагьы иааеиҽижьуамызт.

Уажәшьта иаргьы игәы инатон: «Саргьы салагар, ак ҟастцақәаргьы ҟалап», ҳәа. Маҷь игәы итаз аахтны, иаб иеиҳәарцгьы акырынтә иақәикхьан, аха агәагьра ицәыуадаҽын, макьана даарак ихы дақәгәыҕуамызт аҟнытә.

Ҽнак, Маҳҭы ажьира дытцагыланы, ажьира даҷын, Маҷьгьы абжьааҧнеиҧш, иаб дахьжьиуаз, дидгылан.

Ус харантәи ҿыҭыбжьык аагеит, аха хырҩаас иҟаимҭеит Маҳҭы. Маҷьгьы иара убас, хырҩаас иҟаимҭеит. Аҿыҭбжьы еиҭа иаагахт. Убасҟан, Маҳҭы аҧсынгьери иқәкны аиха асра дызҿыз иааҟәыҭымҭа иақәшәеит. Аиха арыҭәа иаҿыҭакны иикыз, аӡы инҭишьырц, аӡы зынҭәалаз инақәикит, аха иҿааникылт, абжьы илымҳа ианааҭас, иара изы аӡәы шҿиҭуаз анидыр, ирыҭәа иикыз аиха шаҿыҭакыз, инеиган аӡы зҭаз аведра инӡааиршьшьылт. «Аффы» ҳәа аӡы ааилашит, аиха шынҭеикыз ахылҩаҧсылҩа анаҟә еиҧш, иҩахылҟьеит.

Маҳҭы ирыҭәа ахылҩаҧсылҩа зхылҟьоз аведра ишынҭеикыз, иааныжьны ажьира дныҭыҭит. Илахь инапы надкыланы аҿҭыбжьы злагаз ахь днаҧшит, аха азныказ илаҧш дыҭамшәеит ҿызҭуаз ауаҩ. Ашьҭахь, ҿеишәа даныҧшы, ҿызҭуазгьы илаҧш наиқәшәеит.

Уи ажьира иамариашаны, ахәы дықәгыланы, Маҳҭы ажьира иааҩныҭра дазыҧшын. Маҳҭы ҿызҭуаз иахь ибжьы наиргеит.

- Сызҭахыдаа!

- Оо, Маҳҭы! Асасцәа уҭоуп, асасцәа. Ирласны аҩныҟа унеироуп. Иузааиз асасцәа узыҧшны итәоуп. Урҭ акыргьы иццакуеит.

Маҳҭы асасцәа шиҭаз иазҳәаз арҧыс, абас анҿиҭ ашьҭахь, иара даагьежьын, дызлааз ала аладара шыҟаз, дыҩуа дынҭалеит: «суал насыгӡеит», - ҳәа игәы иаанагазаарын.

- Маҷь, иҟоу удыруоу? – иҳәан Маҳҭы, иара иахь даахьаҧшын, инацитҭеит:

- Сара аҩныҟа сцоит, умбои, ҷьоукы сырҭахуп, баша ауаҩы дсышьҭамзаап. Ииашаны асасцәа ҳҭазар, сзымааргьы ҟалап. Сасцәамзар, ма иаакыдгыланы акы иазҭааны ицо ракәзар, сара, хымҧада, саауеит. Уажәыгьы амш акыр ыҟоуп, иҟоуҭаша акыр ирацәоуп. Уара уҿырхаҭаны уҟаз, ажьира каумыжьын, ашә аартны утәаз. Издыруада, аӡәы иҟаҭатә ааигәозар, имх. Амала, иаазгаз духоумыршҭын. Иҟаҭоу игарц азы, аӡәы дааиуазар, иҭ,

убригь духоумыршҭыроуп, - иҳәан Маҳҭы дааццакны иҿынеихеит аҩныҟа. «Сасцәақәас исҭоу зусҭцәахарыда», - ҳәа игәы дҭахәыцуан.

Маҳҭы аҩныҟа данца ашьҭахь, Маҷь акраамҭа ажьира дыҭагылан, усда-ҳәысда, ажьира маҭәахәқәа зегьы акакала дмыццакӡакәа илаҧш нарыхго. Маҷь усҟан ада дзымбацкәа дызбо, дарбанзаалак, хьаҳәхьачарада изиҳәон: «Абри аҷкәын дунеихаангьы ажьира дааҭамгылацт», - ҳәа. Уи, усҟан иабеидыруаз, есымша иаб иаҧхьа дгыланы, иаб дназкьысуа-даазкьысуа зегьы бла ҭарыла дышрыхәаҧшуаз, акы аанмыжькәа зегьы шыгәникылоз. Ажьира аҩнуҭаҟа рацәак даанымхеит Маҷь.

Адәахьы дындәылҭит, днаҧшы-ааҧшит, аха адунеи ду дызқәыҧшуаз ицәҭшәарахеит, дамкуа далагеит. Днеин, ажьира иакәыршаз, быцала ихкааз аанда ибҕа надҭаны днадгылеит.

Иара, уаҟа, дгылан акраамҭа дхәыцуа. Ус, маҷ-маҷ хәыцрак хааӡа аҧхыӡ еиҧш, Маҷь дынҭанагалеит: «Абар, уажәы, Маҷь иаб Маҳҭы, ажьира дыҭагылоуп, джьиуа. Иаргьы абжьааҧны еиҧш, инапқәа игәыҭаҧса, иаб дахьжьиуа дихәаҧшуа дгылоуп. Маҳҭы иӡрыжәны дзылгаз ицәеиха ируааӡа иршәны, ажьира акәакьҭа икҿаҟаҭаны иҟаз астол хәыҷы инықәижьит. Уи ахьнықәҳаз, «ахәаҩ» ааргеит. Избанзар, уи ада уаҳа изакәызаалак, акы ықәымкәа иқәимыжьт уаҟа. Уа иқәын, уаанӡа иҟаҭаны дзылгахьаз, иаҳҳәап: аҧызақәа, ацәеихақәа, аҿагақәа уҳәа аколнхацәа зҭагылаз аамҭаз, изыргәаҟуаз, зда царҭа рымамыз рмыругақәа зегьы. Ацәеихақәа урҭ иахьынрылаижьыз «ахәаҩ» анаарга, Маҷь ихааӡа дызлаз ахәыцра, дцәырҳазшәа даалҭит.

Ашьҭахь иҟалаз закәу анеиликаа дааҧышәырччан, еиҭа, ихааӡа дызлаз ихәыцра иҿенеиҭеит.

- Маҷь, иҭегь арахь уааскьеишь, ибжьы ныҭакшәа ихы ниқәымкӡакәа иара иахь днаиҧхьеит Маҳҭы иҧа, аихаӡа-маӡақәа акәакьҭаҿ иахькажьыз ажыга аарылхуа.

Маҷь иаб иажәа ааѡбамтәҙакәа днеины ашьшьыхҩа дна-идгылт:

- Иуҭахузеи, саб, сзааупҳьазеи?!

- Истаху умбои, дад, уаргьы ажьишьа утцароуп. Егьа атцара утцаргьы иабоупҳырхагоу ажьишьа удыруазар, ахә утиуам, апҳса утиуам. Аамта акәзар, уара иумоуп. Иузыртцо иакәзар, «ихә» акыр ицәгьоуп, аха шәеилаҙап, - иҳәан даахәмарит, Маҳты. Уажәы а҆еага аҟатцашьа усыртцоит, - иҳәан, ажыга иикыз арацәа инылаиршьшьын, даагылеит ипҳа ди҆ҷапҳшуа, Маҷь аҩа дахарц шиҭахыз лапҳшыла инаидитцеит, аҩа ахь Маҳты инапы нархха уа. Маҷь мтцәыжәѡада сыпҳрындаз иҳәо даа҆калеит, иаб иажәа ааѡбамтәҙакәа днеины аҩа ахара дналагеит. Маҷь аҩа амаа дахацыпҳхьаҙа: «ашыѡ», «ашыѡ» - ҳәа абжьы аргон. Иара апҳсыпҳ аҩрачны ахәыштаара и҆еҳәатәҳәацыпҳхьаҙа, иеиҩраҳа ицон. Маҷь пҳшьынтә҆ка – хәынтә҆ка аҩа амаа кны, данлаха-ѡаха, Маҳты ахәыштаара и҆еҳәакны иикыз ажыга ҟапҳшьҙа ишит. Ажыга ҟапҳшьҙа ишызшәа аниба, иаа҆еҳәихын, апҳсынгьери иныкәкны ажьаҳәала дасуа-дасуа, иаахитцәеит, а҆еага а҆ҷы злихшаз. Уи ашьҭахь, а҆еага абла ҟатцаны иҟаз ааиган, иахьанаалашаз инадкыланы, ишәеит-изеит. А҆еага а҆ҷи аблеи шеиқәшәашаз ангәеита, еита иршны, ишахәҭаз икылтцәаны иҟаитцеит. Акылтцәарстақәа инрыцәыршәаны, атцәымыҷ ссақәа налеитцеит. Уи ашьҭахь а҆еага а҆ҷи аблеи еиқәиршәаз апҳсынгьери иныкәтцаны, иныкәхәахәаны, еипҳишьит. Абас ала Маҳты а҆еага ҟатцаны даалгеит.

- Саб, а҆еага аҟатцара уада҆ѡк атахҙам, саргьы исылшоит уи аҟатцара! – иҳәан ибжьы ѡтицеит Маҷь. Убасҟан, Маҷь ибжьы иѡтицаз ахәыцра даалнахит. Ихәыцра ҳҳәеит, аха ахәыцра дшалаз, апҳхыҙ ахь дианагазаргьы ҟалап.

Маҷь дызлаз хәыцразу, мамзар пҳхыҙзу, уи ҳара иҳаздыруам. Уи ҳара ҳакәым, иара Маҷь ихатагьы изеиѡымдырааузар ҟалап, дызлаз хәыцразу, мамзар пҳхыҙзу. Уи азхәыцхагьы имауит.

Данапҳшы, лыхцәы дашьаҳауа, қьаадк илаҳәаны акы кны, ахәы даахытцын аладара шыҟаз дынҭалеит Назиа. Маҷь иаразнак идырит уи иара иахь шакәыз дахьаауаз, даапҳашьеит.

Арахь ауп дахьаауа, аха илтахәузеи? Издыруада, ҿеагак ҟатцатәны инлыжьзар, аха мап, ара иҟатцоу ҿеага ыҟаҙам. Назиа л҆еага ҟаитцарц саб инапы ианылтцахьазар, егьырҭ зегьы рапҳхьа лара илзыҟаитцон. Избанзар, даара дрыцҳаишьон Назиа. Маҷь иаб иҳәо иаҳахьан Назиа лҭоурых. Уажәы, иара Маҷь Назиа лҭоурых шиды-руа, лара лхаҭа илзымдырыргьы ҟалап. Назиа лаб аиба-шьра ианалага, хатәгәапҳхарала дцеит. Усҟан Назиа дмиҙацызт. Назиа лаб аибашьра данца, мызкы аҟара аҩа ди҆ҷагыланы деибашьуан, дагьҭахеит. Уи дызлатахаз ала апҳсҙы зныз ашәҟәы анаа ашьҭахь, ицқьаны да҆еа хәымыз аатцуаноуп Назиа дани. Лан Хьфаф, егьа цьабаа цәгьа лбазаргьы, лыпҳшәма иѡны даа҆ѡнымгаҙакәа лыпҳха длааҙеит. Ҳәарада, Хьфаф лгәылацәа рҿынтә, ацхыраара ғәғәа еснагь илауан, лхәыцы длааҙаанҙа, атцара ду даллыргааанҙагьы. Назиа ианлызҳа, атцара ду тцаны, рқытантәи ашкол а҆ҿы аусура даналага ашьҭахьгьы, лара еиҳагьы бзиа дырбон. Маҷь Назиа даалцәыпҳхашьан, ихы днаха-аахеит, икьа҆ҿгьы ааир҆еит.

Ус Назиа дшаауаз, Маҷь дааидгылеит, апҳсшәа ааиалҳәеит. Маҷь дахьгылаз, даа҆капҳшьхеит. Назиа илҳәаз атак аҟатцара ацынхәрас, уи дааҳәыцы-мыцын ихы ааиртцысит, маҷк анаабжьыс.

Абас, апҳсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, Назиа дтцаит:

- Маҷь. Маҳты дабацеи? ҿага ҟатцатәык изаазган, уатцәы исзыҟаитцозар ҳәа акәын, дахьҙозар, - лҳәан, илкыз л҆еага аблеи, нас а҆ҿы иа҆ҿалтцашаз ажыгеи, излаҳәаз иаалылхын, иааитцлырттеит. Назиа илкыз леилаҳәара лымымхҙакәа лажәа атак ҟаитцеит Маҷь:

- Саб аѡныҟа дцеит. Аҙәы ҿитын дигеит. Сасцәақәак ҳҭаазар ҟалап, ҿызтуаз ус ауп иихәаз. Дцеижьтеи акыргьы аатцуеит, аха дыҟам. Данцоз, излеиҳәаз ала,

ҽытны дызхыргаз ииашатцәкьаны сасцәамзар, дауан. Сасцәазаап дызхыргаз, даанхеит жәымбои?

- Ус акәзар, бзиоуп, асас шәыҩны дагымхааит, сара сҽеага уадаҩым. Амала, Маҳты данааилак, абарҭ сызиҭ, шьыжьымҭан истахын аха, зны, данахьзо, исзыкаитцааит, акыр ҳзеилазар, сукәыхшоуп.

- Иҟаимцакәа. Ишәзыкаитцап, - иҳәан Маць, Назиа илккәаз аалымихит.

- Абзиара узыкалааит, - лҳәан лара, дааҳәын, дызлааз амҩала, ашаца-шацаҳәа лҽыналхеит. Маць Назиа илҭаз аилаҳәара иманы ажьира днытцалеит, лара дшынеиҧырцыз еиҧштцәкьа.

Маць дахьнытцалаз акәакьтаҽ икҽагылаз астол хәычы иныкәитцеит иҧыртланы аилаҳәара иикыз.

Маць дышхәыцуаз еиҧш аускәа ҟамлеит. Назиа иара иахь дауашәа аниба нахыс, игәы иаанагон, уи акыр цәажәартахәыс дылкуеит ҳәа, аха ус акәымхеит.

Уи ауп иаргьы уажәы уамашәа иибо. Сынтәа лара ртцаҩыс иара диауит. Уаанзә иара далырҧхьазомызт Назиа, аха цьара ииаикәшәар, зтцаарала дыхтәлкуан: «Иахьа уаамта шҧаухугеи?», «шәкәкәас узыҧхьахьоузеи?», «уажәы узыҧхьозеи?» - уҳәа тцҩа змамыз азтцаарақәа иқәлыҧсон. Урҭ азтцаарақәа иқәлыҧсоз, иаргьы иҽрытцамырхакәа ишилшоз, ртакқәа ҟаитцон. Азтцаарақәа рышьтахьгьы, ус мариала доулыжьуамызт. Есымша ихы шымҩаҧигалаша, итаацәа дышрыцхраалаша, ашәкәкәа дышрыҧхьалаша уҳәа тцҩа змам алабжьага ажәақәа иалҳәалон Маць. Уи лажәақәа ҳәашьак амамкәа, Маць игәы иаахәон, дагьрықәныкәон, даарықәымтзакәа. Назиа иара изы дагьыртцаҩын, дагьиаҳәшьа еиҳабын. «Знык, Назиа ҳакласс алырҧхьо далагандаз», – ҳәа заҟа-нтәы игәы иташәахьоузеи? Аха измааноузеи, уажәы ас лцашьа?

«Абарҭ Маҳты исызиҭ, шьыжьымҭан истахын, аха зны данахьзо исзыкаитцааит, акыр ҳзеилазар, сикәыхшоуп». Уаҳа зынзак дымцәажәеит, иззы? Ус дыказамызтеи, уаанза лара? Ҳәарда, еилахара ғәғәак лымоуп, Назиа. Маць уажәы иааигәалашәеит Назиа лан Хьфаф дшычмазаҩыз. Хьфаф данычмазаҩха, лыплан илыкәыз аҭаҭын лыкәхны абригада ираҳҭоит рҳәеит, аха, Назиа мап лкит.

«Сан илыкәу аплан сара иҟастцоит, ашкол ҳталаанза. Сан дычмазаҩхеит ҳәа, уи лымшала азәы агәхьаа дасыргом, амалагьы шәара шәзыхьзара шәыздыруам. Саргьы ҽыҧныхәак сауратәы иҟастцом» лҳәеит.

Шьыри, саб дауандаз Назиа лҽеага аҟатцара дахьзаратәы. Ииашаны, уи даара деилахоуп. Деилахамзар, ас ирласныдцазомызт. Сабдааиндаз. Аха… Иара сара салагар исзыкамтцари, уи аҽеага? Иҟастцоит, - игәы итиҳәаауан Маць иаб данизхәыцуаз. Ажьишьа тца ҳәа аниабжьигоз, уажәы иааигәалашәеит. Афырҳәа днеин, Назиа иаалгаз, аилаҳәара хыртны иахьыкәыз днадгылеит. Раҧхьа иаакәхны днахәаҧшит аҽеага абла, нас аҽы злытцуа ҳәа ажыга иацыз. Маць акраамта дхәыцуа дгылан, нас дналагеит аҽеага аҟатцара. Маць аҽеага ҟаитцонатцы, иаб дигәалаиршәон. Уи аҽеага шыкаитцоз еиҧш, уажәы иаргьы даҽын… Даалгеит аҽеага ҟатцаны. Дгәыргьеит Маць. Уи иҟаитцаз аҽеага нарҳәы-аарҳәуа: «Ари саб исырбароуп, деигәыргьап… Дгәаар, сара усмазтцаакәа ажьира узытцалазеи», - иҳәар? Иихәалак, иҳәааит, аҽеага иҟастцаз исырбароуп. Исырбароуп, хымҧада. Агазет накәиршан, иҩытцра итцакны ажьира ашә ааркны дындәылтцит. Маць аҩны данааи, Маҳты исасцәа цахьан. Иаргьы мачк аҟара иқьаф ыҟан. Маць иҟаитцаз аҽеага иаб иирбеит. Маҳты игәы иаахәеит, дгәыдикылт иҧа, иара изанаат иҧа игәарҧханы иахьышьтихыз азы.

- Нас абас, абри аҽеага ақьаад илаҳәаны Назиа илзугома? – дтцааит Маҳты.

- Ааи, ас изгоит, - иҳәеит Маць.

- Ус акәзар, агха ухьит. Зғабк илзахатцарыма, аҽеага ахәы? Ахәы уара иахоутцароуп, Маць.

- Ахәы сара исзахатцазомеи? – ихы даахашшааит Маць.

- Аҽеагагьы узыҟатцаҙомызт, аха ибзиангьы иҟаутцеит. Схы ааздыруеижьтеи жьироуп сызҿу, заҟа ҽеага ҟастцахьоузеи, аха уара сара усеиҧьынгьы иҟаутцеит аҽеага. Уалага аҽеага ахәгьы аҟатцара. Амала, абнахь уцаны, ухала илхны, иааугаргьы акәын, аха егьоурым, абна ананыраҿ иқәу га. Насгьы сара амыругақәа устоит, иухызбаауам. Аҽеага ахәи, насгьы уи злаҟаитцаша, излахеитцаша амыругақәа рыла дахьеиқәиршәаз акыр игәы иаахәеит Маҷь. Аха усгьы алакѡакра дшаҿыц, даҿын.

«Саб аҽеага ахәы бзианы иахеитцоит, иҟалозеи, нас, абри аҽеага ахәы иара иахатцаны иситар. Ииашоуп, саб изле иҳәоала, аҽеага аҟатцара сықәҿиеит, аха ахәы аҟа-тцарагьы сықәҿиару? Еснагь амҟәыба аҙы аанагома? Исцәыҧхастахаргьы алымшои»? - абас дхәыцан Маҷь. Нас ананырраҿы днеины аҽеага ахәы злытцуаз ахьыкәыз иаақәихын, амҿырҟәараҿы инеиган, қдык ахы нықәкны, ацәра дналагеит. «Уажәшьта иазхап», анааигәахә аихала ацәра даақәытцын, аҳәызбала иааириашеит. Аҽеага ахәы анахеитцоз, мачк ахы агәта, аиха лалатцаны иааи-ҟәиршьеит. Аҽеага ахәы лахаргыланы, еихала дасны, инахеитцеит. Нас амжәа иалхны сал хәычык аақаитцан, аҽеага ахәы ахьеиҟәиршьаз инадкыланы, дасны, ина-леитцеит. Абар, аҽеага ахәгьы ахатцаны дахьаалга. Аҽеага аарҳәны, ахәы ааникылеит Маҷь. Драшәошәа ѡынтә аҽеага нышьтишь-аашьтишьит. Изаманаҙа иҟан, аха аргьшҙаразы, еита аҧхаҳә ахьишьит. Ажәак ала Маҷь игәтакы наигҙеит. Иртцаѡы аҽеага ахәы ахатцаны илзыҟаитцеит, аха «изакәытә ҽеагоузеи», - уҳәар иауазеи? Ҟаза бзиак, аҧышәа ду змоу аҙәы иҟаитцазшәа иҟатцан. Маҷь иҟаитцаз аҽеага иманы Назиа лҿы даннеилак, иихәарызеи? «Сара иҟастцеит, ахәгьы сара иахастцеит», - иҳәашт, аха лара ихалтцару? Ихалтцап, ишҧахалымтцари? Маҷь зныкыр амц иҳәеит ҳәа лаҳахьоума?

Ашьшьыхәа аҽеага иҟәаҟәа иаақәтцаны, агәашә дынтытцит Маҷь, уи иаарласны Назиа лҿы днеит. Маҷь аҧсшәа аҳәахагьы имтакәа, Назиа дшынеиҧылаз еиҧш, ацәажәара дналагеит:

- Сыҟамындаз, шьыри! Изакәытә гәырѡоузеи Маҳҵы дызластцаз, ахәгьы сзахеитцазаап, уи акәында.

- Сара соуп ахәы ахазтцаз, дыҧхашьа-гьхатцо иааиҿшәеит Маҷь.

- Абри ахәы уара иахоутцану? – иааҷьалшьеит Назиа.

- Ааи, ахәы сара иахастцеит, иара аҽеагагьы сара иҟастцеит.

- Исзеилымкааит, Маҷь, иаргьы сара соуп иҟазтцаз умҳәаҙеи?

- Ааи, ус ауп исҳәаз.

- Ыы, нас уара ужьиума? Ууастоума? – дааеигәыргьеит Маҷь.

- Мап, сара сдунеихаан хәыкгьы акы иахасымтцацызт, ҽеагакгьы ҟасымтцацызт, аха аҽеагагьы ҟастцеит, ахәгьы ахастцеит. Ишыжәбо, раҧхьатәи сусумҵоуп, даарак иаѡцамзаргьы ҟалап, аха, - иҳәан иҽеага Назиа лышка инаирххеит.

- Даараҙа гәахәарала исыдыскылоит раҧхьатәи уусумта, «нышә асыркуам», - сҳәар, узжьеит, Маҷь, аха иахьынҙасылшо ҳатыр ақәыстцалоит, - лҳәан Назиа, Маҷь иикыз аҽеага ааимылхит.

Уи ашьтахь, Назиа Маҷь акыр диҳәеит аѡныка днал-гарц, аха иара имуит: «Сыццакуеит, акыр саанхоит ҳәа аѡны ирасымҳәеит», - иҳәан Маҷь, Назиа дналыдтцны иҿынеихеит. Назиа даагьежьын, лан лҿы днеин, дахьцоз наҳәаны, дышиашаз, ататынтрахь рашәара дцеит. «Изакәтә напузеи имоу, раҧхьатәи аусумта ас еиҧш иҟазтцаз, наҟ-наҟ егьа инапы бзиахап. Ҳәарада, ари акы злытцуа ҷкәыноуп, атцарагьы бзианы итцоит, игәахәтәы дахьҙааит». Абас дхәыцуан Назиа аҽеага ахьылкыз.

Маҷь ахәы даныѡхала даанҿасын, Назиараа ахьынхоз ахь дыҧшуа даагылеит. Уи илаҧш налыкәшәеит Назиа аҽеага ахьылкыз. Назиа лҽеага акышьала иудыруан, даара ишыманшәалаз аҽеага илкыз. Маҷь дахьгылаз игәы иаанагон: «Назиа ацхыраара лтахуп, деилахоуп. Лан ачымазаѡ дылбароуп, лускәа ҟалтцароуп, ашкол ахьгьы дцаларoуп.

Заҟа дрыхьӡозеи? Санаауаз аҩны изысымҳәазеи, сылмыцхраауази? Изымуадаз? Аха иахьа дауалгахуа, уаҭәы саап аҩны иҳәаны».

Аҧша хьшәашәа аҧшаҳәа ибыжьҟьаны иааиуаз, игәахәара аҽалаӡҩан, ицәеи-ижь ааимнадеит, Маӵь.

Раҧхьатәи иусумҭа ирҭаҩы иахьлиҭаз игәы аладуны, ишьаҽаҟәа еихҳәа-еихҳәа, ихы ҳаракны икны, даара аартра дук ҟазҭаз аӡәы иеиҧш, днеиуан Маӵь.

СГӘЫ ИҬЫМҬӘО АХҬЫС

1

Усҟан, Аӵьынӵьтәылатә еибашьра Ду еилымгацызт. Сара ахәбатәи акласс аҽы аҭара сҭон. Аҭара сҭон сҳәеит, аха ҭарас исҭоз ҳәа акгьы ыҟамызт. Ус ашкол ахь сцо саауа сыҟәын акәымзар. Избанзар, сырҭаҩцәеи сареи ҳаилибакааумызт, ҳазлеилибакаарызеи, нас? Дара рбызшәада, даҽа бызшәак рыздыруамызт, саргьы сбызшәада даҽа бызшәак сыздыруамызт. Заҟараан сан слыҳәахьазеи, ашкол сҭыҭырц, аха лара илуамызт. Сара сан лгәы нсырхар сҭахымызт азы ашкол ахь сцон.

- Уара уда, егьырҭ, ахәыҷҟәа зегьы, аҭара бзианы ирҭо ӵьушьома? Зегьы шәеиҧшуп, нан, зегь шәеиҧшуп. Иумбои, ухәшьараҟәа цәгьазар, «ҧшьбаҟәеи», «хәбаҟәеи» рыда хәшьара умшынҭа иузанӡам, - лҳәеит сан даақәыҧсычҳаны. Сан ибзианы илдыруан «сыҧшьбаҟәеи», «сыхәбаҟәеи» акгьы ишаҧсамыз. «Аҧсуаа ақырҭшәа рызҭом» ҳәа рымҳәарц азы акәын ахәшьара бзиаҟәа зыҟәдыргылоз. Дара ирҧырхагаҟәоу ракәымзар, аӡәгьы дахадырхомызт. Сара сымацара сакәӡамызт, акгьы ззымдыркәа, ахәшьара бзиаҟәа зырҭоз. Злеишәа бзианы иҟаҟәаз зегьы ахәшьара бзиаҟәа рыҭаны иахыргалон. Уи дара рыҟәкы хада – ҳақырҭуатәра иахәарҭан азы.

- Ахәшьара бзиаҟәа ирылысхәузеи? Иарбан маҭәарзаалак акгьы «хҧа» ҳәа исзымдыруазар, сҳәон сара.

Усҟан сан даақәыҧсычҳаны даацәажәон:

- Уцала, нан, уцала. Амалагьы сыплан сахьӡахуам. Сыплан инацҭаны, уара ухьӡ ала даҽа хәышә ҧшьырҟца метра сыҟәуҭома? Срыцҳаумшьаӡои, нан?

- Сцалап, нас сцалап, - сҳәан сан сылҧырҭит.

Ус аамҭа цон. Аибашьра еилгеит.

Ҽнакзны, апочҭаныҟәгаҩ агәашә аартны, ҳашҭа дааҭалеит. Уи сан данылба, диҧыларц уахь лҽыналхеит.

Саргьы сан сналышьҭалеит. Аҧошьҭаныӄәгаҩ сани сареи ҳшынеиҧылаз еиҧштцәкьа даатгылан, аҧсшәагьы мҳәакәа, иӄәныз ишәыра ду амгәацәа ҭырчаа, газетлеи салам шәӄәылеи итәны иӄаз, атцга кны, иаҧхьаӄа даахан, ишьамхы иаақәкны, аҧхьатәи аҿы ааиртын, конвертк аатихын, сан иналиркит. Уи ашьҭахь апошьҭаныӄәгаҩ дзыӄәтәаз иҿы аҕәра наҿеиқшан, даагьежьын, ҳашта дынҭытцны дцеит. Апочтаныӄәгаҩ дышцаз еиҧш, сан аҩныӄа длеиаанҳа, ҳашта агәтаны дшыӄәгылаз, аконверт аахылтын, анбанқәа еицтцо, илзааз ашәӄәы аҧхьара дналагеит. Дапҧхьаны даналга, илулак еилылкааит военкоматаа шлыҧхьаз. Еилылкааз агәра лзымгазт, аҳәык – ҩыцьак агәылацәагьы идлырбеит. Урҭгьы лара ишеилылкааз ауп ишеилыркааз.

«Исарҳәо збап», – лҳәан адырҩаҿенытцәкьа, ашьыжь шаанҳа, дҩагылан, илыӄәыршәны, иахьлыҧхьаз военкоматаа рҿы длеит. Уи уа дахьлеиз, илцәымҳакәа иларҳәеит, саб дыштахаз. Уи астрах далан аӄнытә жәаҩа нызқь маат аҧара шлауаз. Уи аҿенытцәкьа иатахқәаз ашәӄәқәа зегьы ааиқәлыршәан, акассаҿы днеин, аҧарақәа аамылхит, ахәылпҳаз еиҧш. лылаҕырҳқәа лҿашы, сан аҩны дааит. Уи аухатцәкьа ҳаиашьараҿы еиҳа иаҳзааигәаз аҳәы иалхәеит военкоматаа рҿы длаганы иларҳәаз, насгьы жәаҩа нызқь маат аҧара шлауз, лыҧшәма астрах дахьалаз азы. Ҳаешьара аиҳабы сан диҳәеит, саб ихьз ала аҧара илоуз ала аиныхра ҟартцарц.

- Ҳаешьара ирасҳәап, урҭ ирҳәо ҳаҳап, урҭ ирҳәо авсра иашам. Урҭ ирҳәо ауп аус злоу ҳәа сгәы иааиагоит. – иҳәеит уи.

Уи ишиҳәаз еиҧш, аҿены, аешьара рахьтә, еиҳа дзыӄәгәыҕуаз цьоукы ааизиган, иӄаз, шыӄаз аиаша реиҳәеит. Ари ажәабжь иреиҳәаз аиҿыхара ду ахылтцит. Цьоукы, сан илҳәаз иадгылеит, даҿа цьоукы, уи иаҿагылеит.

Абас ианеицәажәа ашьҭахь, ҳаиашьара реиҳабы, ҩыцьа ауаа ицны, аҩны дааит. Ҭынч ианаатәа ашьҭахь, аиҳабы дҩагылан:

- Дад, Мина бара ибҳәаз ажәа, ҳара, аиашьара пату

ақәаҳҭоит. Ҳаешьара иҳаиҕьыз Қфаҭ дыштахатцәкьаз ааадыруазар, бара ишыбҳәаз еиҧш, аиныхра ҟаҳҭон, аха военкоматаа ирҳәаз агәра ганы, аиныхра ҳзыӄатцом. Бымбои, Гәрамга Баҭал, Ҽад-иҧа Ахра, Мыхәтал Ҳақы-иҧа аибашьраҿы итахеит ҳәа, аҧсзы зныз ашәӄәқәа анаа, ртаацәа аиныхрақәа аныӄартца ашьҭахь, дара еибгаизҩыда иааит. Ҳахымыццакып аиныхра. Быӄәрышьқәа ибауз рыла, ахәычы ихәаша, изакәызалак акы ҟатца. Ишыббо, аҷкәын ишәым-ихам. Баргьы уи биеиҕьым, ҧшьшьапык зцоу рахәык шәгәара итам. Ибзиан жәык бзаахәар, - иҳәан длатәеит, ҳаиашьара реиҳабы. Уи ицқәазгьы «ииҳәо иашоуп, ҳаргьы убри ҳазыразуп», - рҳәан, реиҳабы ииҳәаз инадгыланы рбыжьқәа аадыргеит, иахьтәақәаз имгылазакәа.

Сылаҕырзқәа хажжыла, сыҧсы сгәы итцачны сахьгылаз, маҷк аҟара сыҧсы ааивызгеит. Сыблақәагьы ачча аархылеит, саб даазшәа сгәы аакалан. Сан лакәзар, сара ишызбоз, лыҧсы ааивылгеит. Ҳаиашьара аиҳабы иҿы ҿылтзомызт аӄнытә, уи ицыз, ижәҩа кны, днаскьалыҧхьан, ус даацәажәеит:

- Шәара ишәҳәаз мап ацәыскуам. Шәара ишышәҳәаз еиҧш, сныӄәоит. Схәычы ишәым, ихам, афатә ҳамам. Аҩныматәа азгьы ҳантцәаны ҳаҟоуп. Истахқәоу цьоукы аасхәап. Шәара ишышәҳәаз еиҧш, иацәынхо ала изаҟаразаалак ҧшьшьапык зцоу ҕаацк сзаахәар бзиан.

- Ажә зтиуа сара дбыӄәсыршәоит ибтахызар, Ҳалуашь Камшьышь итиуеит. Уи дынхоит Цәыҕрыҧшь ақыта уахьналагыло. Саатк ала бнеиуеит, убас иааигәоуп. – иҳәеит уи.

- Шәара ишышәтаху, сшәыкәыхшааит, - лҳәеит сан атцыхәтәан. Сан илҳәаз залҳәаз, иҩызцәа иреиҳәеит. Урҭ ирҳәаз, сан мап ахьацәылымкыз, ргәы иаахәан, «итабуп» ҳәа ларҳәеит. Итцегь иналылабжьан, иҩагыланы, рыҩныӄақәа рахь ицеит.

Урҭ анца ашьҭахь, сан схы лышьшьын, ус лҳәеит:

- Нан, Чыӄа, уатцәы ашьыжь, уаргьы саргьы ҳҩагыланы,

ақалақь ахь ҳцап, матәақәак ааҳҳәап. Арахә ахьыртиуа, ҳналаҧш-ԝалаҧшып. Издыруада имарианы, иаҳгәаҧхо акы ҳаур, иаҳмаур, уаантәи, ҳашиашоу Цәыгрыҧшьҟа ҳцап. Ҳалуашь Камшьышь иҷы ҳанкыдгылап. Уи иитиуа ажә аабап.

Ҳаҧсы ахтынтцаны иаабалап. Атцәыцак азна ахш акыр иаҧсоуп, нан.

- Ажә ааҳҳәар, сара избалоит, бара ибсырбом, ажә ахьашьа сыздыруам, исбыртцароуп. Исбыртцар, сара исхьалон, - сҳәеит сара.

- Иусыртцап, нан, иусыртцап, - лҳәеит сан, исҳәаз лгәы иаахәаны. Ууанʒа сан ишылҳәахьаз еиҧш, ашьыжь сшыцәаз, лыбжьы аасыкәлырган, ацәа саалылхит.

- Угыл, нан угыл, заа амԝа ҳакәлап. Заа ақалақь аҷы ҳлеины, кылч-мылчқәак, зда ҧсыхәа ҳамақәам аахәаны, арахә ахьыртиуа аџьармыкьаҷы ҳнеины, ҳналаҧш-аалаҧшыроуп. Издыруада, иаҳтаху, ҳамч зыкәхо, акы ҳакәшәаргьы, ииааҳҳәап. Ус акгьы ҳакәымшәар, ҳа-,шиашоу, Цәыгрыҧшьҟа ҳцап, Ҳалуашь Камшьышь иахь ҳдәыкәлап. Сара сан лыбжьы шаасаҳаз еиҧш, сԝагылан сҿааиласҳәеит. Сҷи-снапи аасыʒәʒәан, акрыс-фарц азы астол ахь сҷынасхеит, аха сан дмааицызт, саатгылеит, сылзыҧшны. Сан илымаз ашыла хәыҷы ааизыркәкәаны, зыла қашьклун ачанахқәа ирынтәаланы, иқәлыргылахьан, сара сгылааншʒа ихьшәашәап ҳәа.

- Уааи, нан, ҳхәы сырмазеит, акы ҳнацҳаны амԝа ҳакәлап, - лҳәан днеины, анапыʒәʒәартаҷы, лнапкәа аалыʒәʒәан, лхәы днахатәеит. Саргьы снеины сан дахьтәаз сналыдтәаланы, схәы иқәлыргылаз, ақашь зныз ачанах саахан, амҳатцә ааншьыло, афара сналагеит.

Сани сареи акранаҳфа, ҳԝагылан, ақалақь ахь ҳцарц ҳҷынаҳхеит.

Агәара агәтаны ҳнеиуаны еиҧш, сан акгьы скымшәа анылба, лыбжьы аасыкәлыргеит:

- Нан, Чыка, ашаха аашьтумхуаз. Сан лажәа ааԝбамтәʒакәа саагьежьын, ацалаҟьа иқәыз ашаха, снеины иаакәсхит, агәашә интытцхьаз сан сналыхьʒеит. Шьапыла мацара ақалақь аҷы ҳнеит. Адәқьанқәа ааимаадан, кылч-мылчқәак аԝназы илтахқәаз аалхәеит. Лара лзи, сара сзи матәақәакгьы аалхәеит. «Заҟа нысхыз збап», - лҳәан кәакьтак днадгылан, лҧарақәа илзынхаз аалыҧхьаʒеит. Илзынхеит фнызқь маат акыр нацтцаны аҧара.

- Уажәшьта ахәҳахәтра ҳаҟәытроуп, - жәык ҳзаахәар бзиоуп. Ажә ҳзаамхәаргьы, ма ҕаац ҷыск ҳзаахәар, наҟ-наҟ цьара иҳахәартахап, - лҳәан аџьармыкьа днал-тцын, арахә ахьыртиуаз ахь лҷыналхеит. Саргьы сан дахьцоз, слышьталаны сҷынасхеит. Арахә ахьыртиуаз аџьармыкьаҷы ҳаннеи, ҳара иаҳтахыз акгьы ҳамбеит. Цәқәаки цьмақәаки ртиуан акәымзар, ижәума иҕаацума акгьы ыҟамызт.

Араҟа, акгьы ыҟамшәа анааба, ҳаццакны араатәи аџьармыкьа ҳаалтцын, амԝа ҳнанылеит Цәаҕрыҧшьҟа ҳцаразы. Иʒбахә злаҳаҳаз ала, уи амԝа ааигәара дынхон. Ҳара ҳқытақәа акыр еизааигәаны иҟан. Уа иҳаур аагарагьы даарак иуадаԝхомызт. Ақалақь аҷынтә акәын Камшьышь иахь ацара ахьыцәгьаз, машьынак ҳакәымшәар, акыр амԝа ҳакәхон. Хымпҧада, машьынала ҳцар акәын, мамзар иаҳцәылашьцон.

Усҟан, уажәеиҧш, амашьынақәа абаҟахыз. Иахьа хәлааншʒа амԝа уангылазар, ԝба-хпҧа машьына увсыр ҟалон. Иара убас, иҟалон ҿенак машьына затцәыкгьы увымсыр. Ҳара ҳашьтахь, заҟа машьына ааиз ҳаздыруам, аха ҳара амԝа ҳшынангылаз еиҧштцәкьа, «Полутаркак» ааин, ҳара ҳаҧхьа иаангылеит. «Аполуторка» шаангылаз еиҧштцәкьа, «шәааи, шәақәтәа», - иҳәан аныҟәцаԝ ибжьы ааиргеит.

Амашьына ахьаангылаз ахь, ҳаԝны ҳҷынаҳхеит. Ҳнадыххылан, аборт ҳахьынҳаланы, акәырқәа ҳрыкәгыланы, иааулак, амашьына ҳеанҳажьлеит. Ҳара иҳашьталаны, даҷеа хатцаки ҧҳәыски, ҳара ҳеиҧш, амашьына аборт иахьынҳаланы, цәгьаҧсышьала ихалеит. Амашьына иақәтәашаз зегьы шақәтәаз аныҟәцаԝ ианиба,

«ушьҭа ҳцеит, шәыҽшәырҕәҕәа», - иҳәан амашьына аус ааирун, аҽынаирхеит. Уажәеиҧш, амѡақәа иашахәҭәаʒа, иҭбааʒа, иауҟахыз, усҟан амѡа ҭшәан, архәарақәа рацәан. Амѡа аҭаҟәа-ҭаҽарақәа рацәаны иаман. Ҳара ҳзықәтәаз ҳмашьына неиуан иҭагә-ҭасуа, архәарақәа ирывсуа, абыб карччы, Цәыҕрыҧшьҟа ахы рханы. Ҳалуашь Камшьышь иааигәара ҳаннеи, сан амашьына ахы аҽыгә-ҽыгәҳәа асра даналага, аныҟәцаѡ иааникылеит. Амашьына шаангылаз еиҧш, атрышә ҳәа ҳалкаҧан сани сареи ҳалбааит. Амашьына ҳшылбааз еиҧш, сан акабина днадыххылан, акабина ахышә зхы аакылзырҳәҳәаз аныҟәцаѡ, ҳаагаҧсахә наилҭан, сара сахьгылаз ахь лҽаалхеит. Аныҟәцаѡ иоуз аҧарақәа ааидикылан, еилаҵьгәаны иҵьыба инҭеиҵьгәан, амашьына аҧсҟы аанкыланы, иаҧхьа ишьҭаз амѡа днықәлеит.

- Изларҳәо ала, абни иаабо аѡнаҽоуп Ҳалуашь Камшьышь дахьынхо, - лҳәан еихҳәа-еиҭҳәа игылаз ѡнык снахәалырҧшит сан. Уи акәын еиҳа амѡа иазааигәаны ѡныс игылаз. Егьырҭ аѡнқәа игылақәаз иҭегь, ихараны акәын ишгылаз. Сан Камшьышь дахьынхоз лазҳәаз, ишлеиҳәаз ала, амѡа аҽынтә, еиҳа иааигәоу аѡны, Камшьышь иѡны акәын.

Еиҳа иааигәаз Ҳалуашь Камшьышь иѡны ахьакәыз, сара сгәы ааҟанаҭеит, «аныҟәара митәык ҳақәшәом», - аасгәахәын.

Сани сареи иаабаз, ари ашҭа еиҭҳәа ду ҳанҭалеит. Аҧшәма иҧина аҷыхә-ҷыхәҳәа ишуа, иааҳҧылеит. Камшьышьгьы аҧина абжьы аниаҳа, «арахь уиас», - иҳәан, ила днаҭаҟьан, дааҳҧылеит. Камшьышь аҧина наҟ инаҳҟәицан: «бзиала шәаабеит, шәааи, аѡныҟа», - иҳәан, ҳаҧхьа днагылан, аматҵурҭахь ихы рханы иҽынеихеит.

- Ҳаззаиз, уаҳҳәоит зны, иумазар ҳнеиуеит, ҳаицәажәап, иумамзар, ҳазнеиуам. Заа аѡныҟа амѡа ҳақәлар, еиҳа иаҳзеиҕьуп, - лҳәеит сан, Камшьышь ҳаҧхьа дгыланы дахьнеиуаз, ахь лыбжьы неихьылыгʒан.

- Ааи. Исымоуп ажә исҭиуа, ҳаицәажәап. Ҳаинымаалакәа, ауама ҟалама? – иҳәеит Камшьышь ҳара

ҳзызнеиз шиаҳахьоу аҟара удырратәы даацәажәан. Ус, аматҵурҭа аҧхьа даатҕылан:

- Блеи, быххь згеит, абни аҧина цәыршәагашәа иҟоу, шәыцрасыр ҳәа сшәоит, - иҳәеит, сани сареи ҳахь даахьаҳәын.

- Мамоу, шәыххь згеит. Шәара шәаҧшәымоуп, шәыҧшәмара шәахыбаамзааит, шәлеи, шәара ишәы-хәҭоуп алеира, - лҳәан сан, Камшьышь ииҳәаз иажәа аҭак ааҟалҭеит.

Иара Камшьышьгьы, аҧхьа алеира шихәҭаз ауизымдырхуаз, уаҳа иамамкʒакәа, аматҵурҭа длыѡналеит. Аҧина сыцрасыр ҳәа дшәан, сан сыжәѡа аанкыланы лаҧхьа сналыргылан, Камшьышь ҳишьҭаланы, аматҵурҭа ҳныѡналеит. Аматҵурҭа ҳаныныѡнала, арахь ишҧааири ҳәа итәаз, уажәы, ахгарҭа анылмоу, «унан», - лҳәан, дыҧсышәаха, лнапқәа ыргьежьуа, дахьтәаз дѡагылан, дааҳҧылан, даара илзааигәаʒоу ҵьоукы реиҧш, аҧсшәа ааҳалҳәеит, Камшьышь иҧҳәыс Шьушьа. Нас, «шәтәақәа, нан», лҳәан, ҳахьтәашаз ҳҭыҧқәа наҳлырбеит.

Усҟан, Камшьышь ахахьы диасны, дтәахьан. Сани сареи Шьушьа иахьҳлырбаз, ҳнатәақәеит.

- Шәара шәыззааиз здыруеит. Уи сара Ҷыҷа исеиҳәеит, шәара ишәҭахыҭәҟьоу сымоуп. Ҷыҷа иансеиҳәа, ахәы наҭаны, инҭаскын, абна абораҽы иҭакуп. Ашәага ыҟоуп, аҧшра бзиоуп, хшла акәзар, иуамоуп уи ажә. Ишәызбар, ицқьаны, аведра азна ахш унаҭоит. Акраҽамҭакәа агәара инҭцаны, амѡа иныкәуҭаргьы ахәы арʒуам. Ахәгьы рацәак ақәсҭом, иақәсҭазгьы сзеиҭахом, жәаѡа нызқь искуеит, дад, еиҳангьы иаҧсоуп, аха аҷҷаҳәа аҧсышәала ҳаицәажәо, ахә ырцәгьаны изласҳәарызеи?

- Усҟаҟара сымаʒам, инысхит. Иҟоу зегьы ҳагын, -лҳәеит сан, Камшьышь ижә ахә иақәиҭаз рацәалшьан.

- Иныбхзар, ажә бзаамхәеит ауп, - иҳәан, иажәа ааҽахиҭәеит Камшьышь.

- Аҧара бымамкәа ажә аахәара башьҭоума? – лҳәан Шьушьа, уамашәа ибаны дааччеит.

- Аҧара шҧасымам, фнызқь маат сымоуп. Ф-нызқь иаҧсоу, изаҟаразаалак акы аасхәап ҳәа акәын, - лҳәеит сан лылахь ааиқәҵаны.

- Ус иҟоу сара исҭиша ҳәа акгьы сымаʒам, насгьы ф-нызқь ҳәа ҳәыс хәыҷык аабхәеит ҳәа иабабыхәарҭоу? Бара ибыхәарҭоу, бара ибызкны, абна иҭакны исымоу ажә ауп. Иббар, ишыбгәаҧхо здыруеит, абни аҧара мыжда бымам акәымзар.

- Шәыххь згеит, сара шәара ишәҳәо хасымҵо сыҟоума? Аха шәара ишышәҳәаз еиҧш, аҧара мыжда сымам акәымзар. Сан лхы даахашшааит.

– Ф-нызқь маат аҧара, уажәы ибымоума? Уаҳа бымамзар, ҷьара ҧсыхәак бзаауп, - иҳәеит Камшьышь, сан даарыцҳашьашәа ааҟаиҵеит, ф-нызқь маат ҳәа илиҭашашәа.

– Ааи, сукәыхшааит, ф-нызқь маат аҧара абра исымоуп. Ус ҳаилаʒозар, - лҳәан, даарыцҳаишьаратәа дааихәаҧшит Камшьышь.

– Ф-нызқь ҳәа уажә ажә дуʒʒа бызҭода? Аха бара араанʒа, банааҧса, брыцҳасшьоит аҟнытә, ак схәыцит базыразхозар.

- Исашәҳәи, уи ишәхәыцыз закәу? – ииҳәарызеишь ҳәа Камшьышь днаиазҵааит.

- Ф-нызқь маат аҧара сыбҭар, ажә абжа бысҭоит.

- Уи шҧыкәу? Ажә абжа аʒәыр иааихәахьома? Уи шашьас иаҳҭозеи, мышкы?.

- Ахш бара ибтәуп, иахылҵуеи иареи ҳзеиҧшуп - иҳәеит уи.

– Ааи, аха… – лҳәеит сан, уаҳа илҳәара лзымдыруа. Сан ас длак-ҿакуашәа аниба, Камшьышь иааицәымҕахан, ус иҳәеит:

- Иара, иаҳҭиуа ажә мбаʒакәа алацәажәара иашам. Шәаалеишь, иара жәбап. Иаргьы хара иҟам, абна абоура иҿнакуп, ишысҳәахьоу еиҧш, - иҳәан уахь, абоурахь, дҿагыланы иҽынеихеит. Ҳаргьы, уи дахьцоз, ҳнаишьҭалеит. Сани сареи Камшьышь ҳнаишьҭаланы

абоура ашә ҳнылагылеит. Камшьышь абоура ашә ааиртын:

- Шәааи, шәахәаҧш. – иҳәан дааҳҽаҧшит. Ҳара уи ажә ҳнахәаҧшит. «Уара суҭиуама?» – аҳәозшәа ажә алақҭақәа ырцәгьаны, Камшьышь инеиҽаҧшит. «Шәара шәоума саазхәо, сыхш азы? – аҳәозшәа алақҭақәа ырхааны, сани сареи ҳахьгылаз, иааҳҽаҧшит. Сара сахьгылаз, иаарыцҳасшьан, снеины, ахы аасшьышьит: «Ҳара уаагоит, сара узбалоит, ахкаарақәа рахь узгалоит». – сҳәан. Иаргьы исҳәаз еилнакаауазшәа, ахы ырнааны, смаҕра арбзара иалагеит.

-Сан, иаагоит ари ажә, ишыбзиоу, бымбаʒои? Сара избалоит, - сҳәан, сааҕьаҵәы-ҕьаҵәит. Сан илгәамҧхазаргьы, сара иахьысгәаҧхаз азы, мап лзахымҳәааит. «Иаагап, нас», – лҳәеит уи. Ақәра акыр шамазгьы еилылкааит. Аха сара срыцҳалшьан, мап лзымҳәеит.

- Ижәгоит, аха ҳашҧеинаалои? – иҳәан, сан лахь ихы наирхан, ҽааиҭит Камшьышь.

- Ишышәҳәаз еиҧш: иаргьы, иахылҵуагьы, - ҳзеиҧшуп, - сҳәеит сара, сан аҭак ҟалҵаанʒа.

- Базыразума?

Сан лахь ихы ааирхан дналызҵааит Камшьышь, сан лгәы иаанаго еиликаарц.

- Ус акәзааит, - лҳәеит сан, даарак лгәы ишамыхәаз удырратәы.

- Нас, ижәга, - иҳәеит Камшьышь, сан, даарак лгәы ишамыхәаз шидыруазгьы, мап лкыр ҳәа дшәаны.

- Ашаха шәара ишәымазароуп. Ашаха шәымамзар, иара иахоу шәысҭоит, аха, нас иаагатәуп. Иаажәымгар, ҵасʒам, - иҳәеит Камшьышь.

- Ашаха сара исымоуп, – лҳәан, аҿнынтә иаазгаз ашаха, сан иаалхәақәаз аматәақәа зҭаз асумка аханшәа иахан, иаахылхын, иааслыркит. Сан ашаха анаалымсх, снеины ажә ахьҭакыз, иахаз ашаха аахысхын, сара сшаха нахасҵеит. Иахасҵаз ашаха кны санааха, акәата-кәатаҳәа исыцны аҽаанахеит. Ашаха шыскыз абоура саатцытцын,

агәара саақәгылт. Сан ажә дакәшаны, дахәапҧшит. Апҧыхьа ааста, уажәы, еиҳа иаалгәапҧхан, аҟәаҟәа лнапы ныкәылшьит. Аҟәаҟәа лнапы ахьыкәылшьыз, иара иагәапҧхан, алақәа тырхаханы иаалыхәапҧшит. Еита ажә ахы лнапы ныкәылшьын, даадтцны, Камшьышь дахьгылаз ахь лҽыналхеит. Сан, Камшьышь данааидгыла, лҧаратра лцьыба иахьтаз иаатылхын, акы, ѡба – ҳәа иаапҧхьазаны, ф-нызкь маат апҧара Камшьышь инеилыркит. Камшьышь сан лҧарақәа инеилыркыз аалымихын, иааипҧхьазеит.

- Хырҳагас ишәоуааит. Ишеибаххәаз ауп, иҳәан, апҧарақәа еикәарҽы ицьыба интеитцан:

-Шәааи, аѡныҟа, акы шәнацҳаны шәцап, - иҳәан дааҳадхалашәа ҟаитцеит,ипҧсшәа картцәо.

- Мамоу, уахь ҳазнеизуам, ҳцоит, - лҳәеит сан.

Сара ажә иахаз ашаха саахан, апҧхьа сгыланы, сҽынасхеит. Сан лнаргәытца рҟьаҟьаны, ажә агәчама днасит. Сан ажә данаас, иара агәыдыҳәа, сышьтахь игыланы, аҽынанахеит. Ашаха кны, ажә апҧхьа сгыланы сшаауаз, Камшьышь дыкрамҽо, даахаҳьзан, ажә аҟәаҟәа инапы ныкәишьын, ахәыцкәа аалихын, «умшра арахь инхааит», - иҳәан иалихыз ахәыцкәа наҟ инкеипҧсеит. Камшьышь ас ахьыҟаитцаз, сара даара сгәы иалсит. «Иауеи, ажә ахә анаҳшәа, амшрагьы ҳара иаагар иҟалозеи?» - аасгәахәит, аха ҽысымтит. Ус амѡа ҳаныланы ҳашнеиуаз, акыр ҳанааскьа, сан слазтцаait:

- Сан, Камшьышь даахаҳьзаны, ажә ахәыцкәа алхны, «умшра арахь инхааит», – ҳәаны, наҟ изкеипҧсазеи?

- Ус иапҧуп, нан. Уи уара хьаас иҟоумтцан. Ажә ҳара иаанаага, амшрагь ацуп. – лҳәеит, Камшьышь иҟаитцаз сгәы ишалсыз, сан ианеилылкаа:

- Ажә абжакы ауп, ҳара иаҳтәу, шашьас иаҳтауазеи, Камшьышьи ҳареи? Ҳанеинаалоз, ҳшеинаалаз, цкьа ишысзеилымкааз ааснипҧшны, сан слазтцаахт:

- Иара ҳтиуазар, иаҳзеипҧшуп. Ихьар иахылтцуагьы ҳзеипҧшуп. Ажә иамаххуа ахш ҳара иаҳтәуп. – лҳәеит

сан сызтцаара илыстаз атакс. Сан илҳәаз сгәампҧхеит. Уи ларгьы еилылкааит, аха уаҳа ақәҽылымтит. Ус ҳашнеиц, ҳнеиуан.

Ѡба – хпҧа саат рышьтахь, сани сареи ҳажә ҳаманы. ҳгәара ҳанталеит.

Амѡан, ҳахьаауаз ҳазбақәаз, азәи-азәи инеибырҳәаааибырҳәо, ҳацута зегьы иаарылаѡит Мина ажә аалхәеит ҳәа. Уи ргәы иаахәаны, зегьы иҳадырныхәалон, ҳгәы дыргәгәон, иҳакәныхәон, гәык-пҧсык ала.

2

Сани сареи ҳажә ҳшашьтаз, ҳашьтазан. Ашкол аҟны сыҟаны санааилак, сыҽебыгеи саатцәеи аашьтыхны, ататыныртақәа рывтцақәа снарывалон тәак ахьсырхыша пҧшааua. Меигзарахда атәа ахьсырхышаз атәарта абаҟахыз. Ана хәычык, ара хәычык нкылырхааua мацара, саатцәа еитцакәаҳа иртәны акәырчыжь иакәтцаны, аѡныҟа иаазгон. Абас мацара, иагмыжьзакәа ажә збон сара. Сан лакәзар, ачуан азна аитцарш азыҟалтцон. Абас иаабон мчыбжьык аҟара. Абри аамтазы, ақәҽаҳәара иашьцылеит, ушьта аҽеашьаҳауам анаҳгәахә, ҽеагакра ататынртахь ҳахьцозгьы иаагалон. Азы агҳажьуамызт, ианаамтоу иаҳаржәлауан. Аиаша ххәозар, Камшьышь иҽынтә иананаҳгаз атцкьыс акырза иацлеит, ицыѡцыѡуа иҟалеит акәтагь ақәымгыло, инапышьцылеит. «Пшьшьи, Чыгра, пҧшьшьи», – анаххәалак, иахьыҟазаалак, убжьы анаҳа, ишыѡуа иааины, иааудгылон. Ахы ухьшьуа, урбзо, иудгылазаауан, мчыла иаауцруцаанза. Абас ҳаигәыргьо иҳаман ҳажә Чыгра. Ус аҽеҳәара анааи, ихьеит, иахылтцит аҽеша замана. Ан еипҧш, ҳапҧсы ахтынтцаны, иҳаазеит иаргьы. Акраамта хьзы амтазакәа иҟан. Ашьтахь, Кәымпыл ҳәа ахьзаҳтәит. Абзиааzара иамаз, анипҧшны, икәымпылза иҟан азы. Кәымпыл ашыкәс антцы, ан иаҟароума уҳәо иаавагылт. Ушьта ан хьаны, иатцнацахьазар акәын, аха

ибжьанажьит. Ҷыҭра аҧа абас ишдузгьы ахш амаҳҳуан. Рыҩбагьы ҭакны иҳазбомызт азы, Ҷыҭра адәахьы аужьра ҳалагеит. Ҳгәылацәа рыжәқәеи иареи еишьцылеит. Архаҟа еиццалон, еицаалон. Ҷыҭра алеишәа бзиан. Х-ҵәҩанк ларсны, ҩ-лабак ахьахоу, иасуамызт, инавсны ицон. Агәашә аҽы ианааилак, асақьқәа ылаҵаны иҟаз ҳгәашә Кәымпыл надгылон. Иара ахы аакылхны, ашыҩшыҩҳәа аҧа арбзара иналагон. Изыҟамлацызт, Ҷыҭра уахык илаханы. Есыуаха иааины, агәашә иаалагылон.

Хәылҧазык зны, сани сареи аҭаҭын шаҳрашәоз, ахьухьу ҳәа дҽыжәланы, абригадир Хаҷарист ахҵысҭа даадгылеит. Сан, иаразнак ала, уи лылаҧш наиқәшәеит.

- Хаҷарист даауеит, Хаҷарист даауеит, - лҳәеит сан. Хаҷарист дахьааиуаз, лылаҧш шынаиқәшәаз еиҧш. Сара схы сҩахан, ахҵысҭахь снаҧшызар, ҳара ҳахь дыҧшуа, Хаҷарист дҽыжәны ахҵысҭа дадгылан. Сара Хаҷарист сшынеиҽаҧшыз еиҧш, исыхьыз сзымдырызт, сеилуаа сааҟалеит.

Убри аамҭазы, зҽынасырхаз сҽага ҭаҭын шьапык илаахан, иаатҵнаршәеит.

- Ҳаушьит, Ҷықа, ҳаушьит, - лҳәан сан деиҵамхаʒакәа, еиҳа иахьыҟәымшәышәыз, илкыз лҽага налшьны, даахан, сара иҵысхыз аҭаҭын шьапы ахькажьыз инақәлыжьит. Убри ашьҭахь, даҽа ҩба-хҧа ҽага азна анышә ҟәымшәышә ааизыҳәҳәаны, инақәлыҧсан, иаалыриашеит. «Ушьҭа Хаҷарист дааиргьы акгьы ибом» ҳәа сгәы иааҭысҳәаан, иара дахьгылаз ахҵысҭахь, схы сҩаханы снаҧшит. Убри аамҭазы, Хаҷарист дылҽыжәҵын, иҽы аҭәра иахаз ахҵысҭа иалагылаз аҵәҩан инахаршәны, ҳара ҳахь иҽааихеит, аҭаҭын ариад аихҵәарсҭа дыбжьаланы. Сан, Хаҷарист дшааиуаз анылба, иаалцәымҭахеит, аха иҟалҵози? Аҽага лҟьон, иааиуаз длыбаʒозшәа. Саргьы «сгәырҭьаҵәа» аҽага скын. Аҽага шыску Хаҷарист сибар, сирҽхәап ҳәа. Ус иаргьы дааҳадгылеит. «Бзиа жәуит», - ҳәа мҳәаʒакәа, аҭаҭын шьапы иҵысхыз, сан ихылҩаз, иҟамчы ала иааиҧхьирттан, иаатҵихит.

- Ари закәызеи, ари? Ахәыҷы изырашәом ҳәа заҟантәы ибасҳәахьоузеи, уаҩы ииҳәо баҳауам акәымзар, - иҳәан, ибжьы аардуны сан дналыҵаҳәҳәеит.

- Ухаҵкы сцааит, Хаҷарист! Ахәыҷы аҭаҭын шизымрашәо жәдыруазар, нас аплан зизышәшозеи? – лҳәан сан лыбжьы аалымҟьеит.

- Аплан, егьи ҳәа аума бықәзаап, бара баҵкьыс зықәқәоугьы ыҟоуп, аха бара беиҧш рҳәом, - иҳәан сан илҳәаз азы даҽаҧиҽырц даалҽаҧеит.

- Аиаҭымцәа ҳауп ихҭакны ишәымоу. Шәара ишәыбарги, қьаф уны, адәы шәықәуп, - лҳәан, лхы ларҟәны аҭаҭын арашәара деиҭаналагеит.

- Аҩын иҟоу лзоуп усҟаҟара зыбҳәо, уи леиҧш анцәа бҟаиҵааит, – иҳәан, ахҵысҭахь иҽынеихеит.

- Илуазеи? Лгәы бзиа, лхы бзиа, анцәа ишиҳәара дыҟоуп, – иажәа аҭак ааҟалҵеит сан.

- Мина, уи дычмазаҩуп, гәи-гәи еибаздыруам акәымзар, - иҳәеит, маҷк аҟара иҽааиргәыбзыҭшәа иуит Хаҷарист.

- Уи иуҳәо башоуп, аха усгьы акәзааит схәыҷы иаҵкьыс еиҳабацәоу хәҩык ахшарагьы умоуп. Сара схәыҷы хәышә ҧшьырқца метра аҭаҭын иқәуп. Уара утәқәа заҟа рықәузеи? - Сан илзымычҳазт, лыбжьы ҩҭыганы ҽаалҭит.

- Урҭқәа ирылабхи, аха Мақсуҭи ҳареи амхы ҳзеиҧшны иахьҳамоу, аҵьықәреи ықәҳәҳәа иаахьеит, аха аанда ҳзымкыцт, арахә лхылар ҳаақәырхуеит. Ҷықа дҳабҭар, ҵәҩанқәак ҳзааигалап, - иҳәан иҽааргәыбзыҭны даацәажәеит Хаҷарист.

- Ибзиоуп, уи акыр дшәыхәарҭазар, дышәхызбаауам, - лҳәан Хаҷарист ииҳәаз даазыразхеит сан. Мап лкыр аусҳәарҭаҽы дцаны, «аҭаҭын ҧхасҭалтәит»- ҳәа лыцәгьа иҳәар ҳәа дшәаны.

- Еиха иҭахым, еигәышә иҭахым, ус днеиааит, митәык ҵьабаагьы иҳарбом, - иҳәан, ахҵысҭа дынхыҵын, иҽы аҭәра аҵәҩан иахьахаршәыз иаахихын, дыҩҽыжәланы дцеит.

- Нан, Ҷықа, умыццакыкәа урашәала, ҳаскьынк баны, итцымхыкәа иаанумыжьлан. Ианаанужь, адырԥаҽены, иқақаза иԥагылоит. Иара убас, аҭаҭын ашьапы анурашәауа, итцумхлан, унапала аҳаскьынқәа ытцхны, аҭаҭын ашьапы анышә ақәҧсала. Аҭаҭын анаҩаха, алаҳара ҳақәшәоит … Дсылабжьон сан.

Сара истахзамкәа акәын аҽеага шыскыз. «Ахәыҷқәа аҽеага рызкуам» - ҳәа Хаҷарист иихәаз, сгәы ааихьнашьын, истахзамкәа аҽеага сҟьон. Сеага лкажьны, наҟ аҳәыста схытцны сцашан, аха сан дрыцҳасшьон. Ус аҽеага шаҳкыз шьыбжьон ааит. Адгьыл ԥа ҳанаслак, анышә итцаҳхуаз, абыб иахылтцуаз, ҳцәа ахьыхтыз ианақәшәалак, аҧхзы иҳалтцны иҟази иареи, иҳәынтцәаны иааҟалон.

Сара сатцкьыс деицәаны акәын, сангьы аҽеага шылкыз. Сара избон, сан арашәара шылцәыуадаԥыз. «Ҳхытцып, уажәшьта, уаҳа ҳалшом» - ҳәа сҳәарц сҷы ҩеихысхуаны еиҧш, сан даасҧыԥлан:

- Ҷықа, нан, иҳалшом. Шьыбжьонгьы ааит, акы ҳнамыцҳацт, уаала аԥныҟа, ҳцап, - лҳәан, лҽеага лҟәаҟәа иқәтцаны, аԥныҟа лҷыналхеит.

«Бҷы изҳәаз чашәла итәындаз» - аасгәахәын, сгәыргьатцәа сара сан дахьцоз сналышьталеит. Ахтцыста ҳанхытцны, амԥахәаста ҳаныланы ҳҷынаҳхеит. Ҳгәашә аартны, ҳгәара ҳанталоны еиҧш, сан даҕзы-ҕызын, дааикәагьежьит.

- Азы, азы… - уаҳа ажәакгьы лзымҳәаҙеит. Сара сан слышьтамлакәа, аматцуртахь сыԥт. Атцәца азна азы сыманы сындәылтцаанза, бжьык слымҳа интасит.

- Ус биаз, амра бҽеатаны, бтатынгьы рашәаны балгахьеит, ус баб иҧсаныс.

Атцәца азна азы сыманы, аматцурта санааԥныц, ҳгәашә давсны, аԥада архәара азәы дшавалаз, сылаҧш наиқәшәеит. Уи ибжьи иныҟәашьа зеиҧшрази рыла, дыздырит, ҳколнхара аитцбыратәи апартиатә организациа амзаныҟәгаԥ Цәыгьманба Багәа шиакәыз. Уи зыбз цәгьаз, зҷы ианымпҧшзакәа ацәажәара бзиа избоз азәы иакәын. Зынзакгьы дшәомызт, дыҧхашьомызт. Ус азы сыманы сан саалхагылеит, аха азы зуржәуа дабаҟаху… «Сан дыҧсит» - сҳәан, артцәаа аатсыргеит. Нас сгәы аасыҧсахын, сатцәца искыз, сан лқьышә инықәскын, иналҷасырхәхәеит, аха цәыкәбаркгьы лҷахьы илызнамгеит. Сатцәца искыз аасцәыблаҟьан, азы налҷатәеит. Афырҳәа, сатцәца аашьтысхын, исыцәкатәаз ацынхәра азы аазгарц, аматцуртахь сыԥт. Заҟаамта уа сынхаз сыздыруам, аха сара азы сыманы аматцурта санааԥныц, ҳгәылацәа ааихьан.

- Азы, азы, - лҳәан, ҳгәылаҧҳәыс Шура дыԥны даасҧылан, сатцәца искыз аасымылхын, дыԥны сан дахьышьтаз, дналхагылеит. Уи азы лыманы даннеи, Марушьа лнапы сан лҷы интатцаны, аихыхра даҷын. Марушьа илулак, сан лҷы ааихылхын, лыбз лыхәлашәаны иҟаз, тыхны иаанылкылан, длаҟәны лҷатәҳәара далагеит. Шура днеин, сан азы налҷалырхәхәеит. Маҷк аҟара аамта анца, сан лыблақәа ртыпҧ аҷы иааин, иаатцысит. Уи сара сылаҧш нақәшәеит.

- Лыпҧсы тоуп, сан лыпҧсы тоуп, - сҳәеит сылагырзқәа сҷашы сахьгылаз.

- Ааи, ааи, лыпҧсы тоуп, лыпҧсы ааит, анцәа длыхәан, - рҳәан, агәылацәа ахьгылаз, игәыргьон. Ус маҷ-маҷла, деиҕьхо мацара, атцыхәтәан, лылақәа аахылтын ҷаалтит:

- Исыхьи, сабаҟоу, дабаҟоу сыҷкәын? Лыблақәа шаҟьшаҟьо, илхагылақәаз зегьы иаархылгеит.

- Сыҷкәын, Ҷықа уабаҟоу? – лҳәахт лара.

- Ара сыҟоуп, сан, ара сыҟоуп, - сҳәеит, сылагыз сгәы иқәыжжуа сахьгылаз.

- Умшәан, нан, умшәан, сыпҧсзуам, сыбзиахоит, - лҳәеит аарлаҳәа сан лыбжьы лызтымкаауа.

- Анцәа дбыхәап, Мина, быпҧсыр ҟалома, быҷкәын затцә ибзиара бымбакәа! - рҳәан, рбыжьқәа ааиларыпҧсеит ҳгәылацәа ахьгылаз.

- Ара ууаи, нан, ара, - лҳәан лнапы аарлаҳәа иаашьтылхын, иаалҟьеит сан, лылақәа тырхаха дысҷапҧшуа.

Сара сахьгылаз, снеиҭатцын, сан сылзааигәаны, снеины, снагылт. Сан снапы аанылкылан, лхы инақәылтцеит. Снапы лхы ианнақәылтца, лыла ҭырхаха даасҷаҧшын:

- Ух, шьыри, шьыри, - лҳәеит. Убри аамҭазы, Шура агәыхәшә лыманы даан, каплақәак аӡы иналалҭәан, иаллыржәит. Нас даҽеа хәшәык аацәырылган:

- Абри быбз иаҭабҭароуп, - лҳәан сан иналлыркит. Шура ишылҳәаз еиҧш, сан лхала ахәшә лыбз инаҭалтцеит.

Акранҭы ашьҭахь, сан дгыларц днеихеит. Ари збаз агәылацәа, ҩыцьа-хҩы налхаххын, илыцхрааны днықәдыртәеит. Сан лыҧсы анааивылга ашьҭахь, лхала дҩагылеит.

- Бхы пату ақәҭала, маҷк аҟара. Амцхә аус буцәоит. Егьа ус бургьы, аколнхара агәы бзыҟаҭарым, - ҳәа илылабжьон ҳгәылацәа аҳәсақәа.

- Аколнхара иахароузеи? Уи зхароу илылымшо аплан рацәа лықәызҭо роуп, рҳәон, - цьоукы.

- Аколнхара цьоукы рзы ибзиоуп, цьоук рзы ибзиам, аха... - рҳәон, даҽеа цьоукых.

- Зыпланқәа маҷны изқәу рзы ибзиами, - лҳәеит сангьы лгәы иҭаз лзымтцәахыкәа.

Ус, сан хар лымамкәа данырба, «уаҳа лас бмоуааит, анцәа дбыхәааит», ҳәа шырҳәоз, ҳгәылацәа агәара инҭытцны ицеит.

Адырҩаҽены шьыжьымҭан, сышиаз, сан даасхагылан. ҷаалҭит:

- Угыл, нан, уца, Хаҷарист иихәаз умаҳаи, ицхырааразуахь уцароуп. Умцар, дааҳаҕрыӡаараны дыҟам, дахьҳҧырхагахо ҟалоит. Уцар, ма цьара акы дааҳахәозар ааабап.

- Сара, Хаҷарист ицхырааразсцоит, аха ҳҭаҭын зрашәода? – сҳәан сналазтцааит сан.

- Аҭаҭын, ашьшьыхәа, сара исрашәалап. – лҳәеит сан.

- Бара аҽеага бызкуам, бычмазаҩуп, - сҳәан, сан дрыцҳашьаны, сналҷеаҧшит.

- Сыбзиахеит, нан, сара хьаас сҟоумтцан, уца, нан, Хаҷарист иахь, - лҳәан, схы аалшьышьит сан.

Сара Хаҷарист ицхырааразацара стахӡамызт, аха сан дрыцҳасшьан, «сцоит», - сҳәан, лажәа сазыразхеит. Сан схәы ааҟалтцан, акы снацҳан, Хаҷарист ицхырааразсцеит.

Сара сахьнеиз, амхы зтәыз аӡәгьы дмааицызт, сара снеин, амхы автцаҷы. ашәшьыра снытцатәеит. Сылацәа нҭаайт. Заҟа аамҭа цыз здырхуада, Хаҷаристи Мақсуҭи аасхагылеит.

- Угыл, Ҷықа, угыл!.. Быжьқәак сгәы иаақәыҩуеит, аха ацәа сзалтцуам. Хаҷарист имагә ажәқәа ишьаз рыла сашьҭахь днасзаап. Убасҟан, сааҷыхеит. Сышьҭахь дахьасыз, икылжәазшәа исыхьуан. Сара сшааҷыхаз еиҧш, снарҷаҧшит Хаҷаристи Мақсуҭи. Сара сшыцәаз дара ахьааиз ааҧхасшьан, аҕьаҩ ҳәа сҩагылеит, аха сшьапы сзықәымгылеит. Хаҷарист дахьсысыз ала сарма шьапы смыхәо иласхьынҳалеит. Сыгәчам ахы кылжәаны ицозшәа исыхьуан. Мақсуҭ саарыцҳаишьан:

- Уимысыр акәын, Хаҷарист. – иҳәеит.

- Иуадаҩым. Дхәыҷуп. Иҽынеитцихыр, дыбзиахоит, - иҳәеит Хаҷарист Мақсуҭ ииҳәаз иажәа аҭакс. Нас дааҳәын:

- Уцаны, лахьхьи, лбаа, атцәҩанқәа кажьуп. Абри ақды ахькажьу, иаагала, абра иҷаҳҟьалап.

Сара атцәҩанқәа раагара салагеит. Дара аҭаҭын иахо итәан. Сшьапы ҕәҕәаны исыхьуан, аха ичҳаны атцәҩанқәа раагара саҽын. Хынтә-ҧшьынтә сыбжьысаанӡа, хҧахҧала атцәҩанқәа аазгон, ахьаа исымаз чҳауа.

- Убаҩ улабаама? Хтцәҩанк рыда узаамго, хәба-фба тцәҩан ааугалароуп знык ала, мамзар узҳахьӡом, аниҳәа, иара ишиҳәаз еиҧш, атцәҩанқәа раагара салагеит. Уа ишьҭаз салгеит, егьырҭ ахьышьҭаз еиҳа иааигәан. Атцәҩанқәа илхны ирымаз зегьы аазгеит, дара иаазгаз аҷкьара иалгеит.

- Ушьҭа, абра иаркны ҩахьхьынӡа, метрак-метрак раҟара рыбжьатцаны, атцәҩанқәа шьҭатцо уца, уалгар,

аԥныҟа уцоит. Иахьатәила ҳара ҳус ҳалгеит, уара иуасҳәаз аныҟаутҷалак, аԥныҟа уцоит, иахьеиԥш уатҷәгьы уаа, – иҳәеит Хаҷарист.

Нас Мақсуҭи иареи аԥныҟа ицеит. Усҟан Хаҷарист ибжьы ааирган:

- Иахьеиԥш уатҷәгьы, шьыжьымҭан уаа, ҳаргьы ҳаауеит. – иҳәеит.

- Аиеи, – сҳәеит сара истахҙамкәа. Уи аҿены, атҷәԥанқәа рышьҭатҷара сшаҷыз, иаахәлеит. Лашьцахьан, скарауараха сыҟан аԥны саннеи.

Адырԥаҿены шьыжьымҭан, сан саалырԥшын, акы снацҳаны, сеиҭацахт, иацы сахьыҟаз. Усҟан сара саннеи, Хаҷаристи Мақсуҭи леихьан.

- Уатҷахеит, Ҷықа, уатҷахеит. – иҳәеит Мақсуҭ.

- Дзыршәо димазар, датҷахозар убарын, - иҳәеит Хаҷарист. «Сара сатҷкьыс еиҳау аҷкәынцәа умоуп, урҭ идааумырго», - сҳәап ҳәа сҷы ҩеихысхит, аха сҷы ахьеихысхыз иаанхеит. Уи аҿены дара ахьацақәа хырҟәҟәаны абыцақәеи атҷәԥанқәеи ылырхуан. Сара иахьсдырбоз атшәарақәа рҷы иганы ишьҭастҷон абыцақәеи атҷәԥанқәеи.

Абас хымш аус аауан, ахәылԥаз ҳахԥыкгьы ҳаицны аԥныҟа ҳанцоз, Мақсуҭ даацәажәан:

- Ҷықа, хымш Хаҷарист уицхраait. Уажәы, даҿеа хымш сара усыцхрааројп.

Мақсуҭ ииҳәаз сара атак ҟасымҭеит. Избанзар, убас саағьсеит, аныҟәаратҷәкьа сылымшо аҷынза. Дара шьыжьымҭан инаркны шьыбжьонынза аус руан, нас аԥныҟа ицон. Дара аԥныҟа ианцоз, сара адҭа сыҭаны ицон. Сара шьыжьы инаркны хәлаанҙа аусура саҷын. Ахәылԥаз аԥны саннеи, сан иласҳәеит Мақсуҭ ииҳәаз.

- Уца, нан, уца, анцәа духылаԥшып, - лҳәеит сан.

Адырԥаҿены шьыжьымҭан сԥагылан, сеиҭацахт, сахьцалац. Мақсуҭ изгьы, даҿеа хымш срыцхрааuан. Ҳалгеит раандақәа кны. Фымш дузҙа урҭ сахьынҙарыцыз, сан лымала аҿеага лкын, аха дзалгозма? Илулак аҿеага ахьахылгаз, аҭаҭын ибзианы азҳара иаҷын. Дахьахьымҙаз, иҩеижьҟаҟараҙа аҳаскьын иаганы иҟан.

Хаҷаристи Мақсуҭи раандақәа ркаанҙа срыцын. Урҭ раандақәа рыкра ҳаналга, адырԥаҿены хәылԥазы, сан слывагыланы аҿеага скын. Ус иааҳадгылеит Хаҷаристи Мақсуҭи.

- Бзиа жәуит, – рҳәеит рԥыцьагьы еихьымҙаеиԥымҙо.

- Бзиара жәбааит, - ҳҳәеит сани сареи.

- Мина, бымбои, иахьыбрашәаз аҭаҭын шыбзиоу, иахьыбымрашәаз ишыҟоу? – иҳәеит Хаҷарист.

-Избоит, уи зымбо сыҟам, аха сахьымҙеит, ишԥазурыз? – лҳәеит сан.

Сара сшанханы срыхәаԥшуан.

- Бызлахьҙои, Мина? Аиаша ҳәеи, ҿенак хәлаанҙа аҿеага бкхьоу? – иҳәеит Мақсуҭ.

- Ишԥасымкыц, искхьеит. Еснагь аҿеага скуп. Шьыбжьонла, саатк аҟара, ҳхәы аныҟастҷо, маҷк сыпҵсы сшьоит акәымзар.

- Бхала ибҳәахуеитеи, ара аҳәыстаҷы ибаҳҳәо егьыҟам. Уатҷәы асаат жәаԥа рзы, аусҳәартаҷы, аизара ыҟоуп. Бара уа бнеир, ирабҳәап. – иҳәеит Хаҷарист.

- Аиеи, усоуп, - иҳәеит Мақсуҭгьы.

Абас анеибырҳәа ашьтахь, урҭ рԥыцьагьы аҳәыста инхытцны ицеит. Сани сареи акраамта аҿеага ҳкын, иҳалымшо ҳаналага, аҳәыста ҳхытцны аԥныҟа ҳцеит.

Ауха, тцхагәтаны, Хаҷарист агәашә днадгылан, ибжьы ааиргеит:

- Ҷызтуада? – сҳәан сындәылтцит.

Сыбжьы анааиаҳа:

- Асаат жәаԥа рзы, Мина аизарахь днеиааит, - иҳәан, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа ҳгәашә днадтцит.

- Аизара шыҟоу ҳаҳахьеит, аха сан дызнеиҙом, сара снеиуеит, - сҳәан сыбжьы насыргеит, аха сыбжьы иаҳау, имаҳау сыздыруам.

- Сцагәышьап, ишҧазури, - лҳәеит сан, аизарахь ацара аамҭа анааи.

- Сан, сара сцоит аизарахь, - сҳәеит иаахтцәаны.

- Уара ухәыцуп, ара уҟаз, исмаҳац исаҳари, сыршьыр ҳәа ушәоу?

- Зхацәа ыҟам аҳәсақәа роуп аизараҽы инаганы изацәхауа, егьырҭ зегьы рыԥнқәа рҽы иҟоуп. Шәара еиҳа шәызнаргахуеи? – сҳәан, сан илымаскит.

- Ҳара ҳнарымгар, уаҳа инаргода? Зхацәа ыҟоу аҳәсақәа аплан маҷны ирыцәуп, рыпланқәа нарыгзоит, зыпланқәа ззынамыгзо роуп аизарахь инарго.

- Бара аизарахь бысзышьҭуам, сара сыҟоуп, – сҳәан аизарахь сымцар зымуит. Аусҳәарҭа агәара санынҭала ауаа рацәаԥны еизахьан, имааицызгьы ааира иаҽын. Аусҳәарҭа агәара агәтаны, астол гылан, ақәыршә ҟаҧшь ыцәыршәны. Уи иакәыршаны асқамқәа гылан. Уа ҳатыр змоу ауаа ахатәан. Егьырҭ, ауаа реиҳараԥык, ршьапқәа рытцаҧсаны асаара итәан, иҟан игылақәазгьы. Сара снеин, игылаз ахацәа снарылагылеит. Аизараҽы иҟақәаз ауаа снарылаҧш-аарылаҧшит, аха сара исыцәлаз аҳәгьы дсымбеит. Аҳәсақәа ракәзар, иатымцәақәак ракәымзар аҳәгьы дыҟамызт.

- Иахьатәи аизараҽы ԥ-зтцаарак ыцәгылоуп. Актәи азтцаара: ататын аус адулара. Аԥбатәи азтцаара: алеишәа.

- Зызтцаара ыцәгылақәоу зегьы ыҟоума? – дтцааит аколнхара ахантәаԥы Дубеи.

- Сара сыбригадаҽы Мина лыда зегьы ыҟоуп. Уи сара сакәым, аминистр душьтыргьы дузаагом, - иҳәеит Хаҷарист.

- Уи дыҟам, аха сара сыҟоуп, - сҳәан сыбжьы насыргеит. ахацәа сахьрылагылаз, саргьы «схатцоуп», - сҳәан.

- Ахәыцқәагьы аизарахь иаажәгама? – иҳәан азтцаара ныҟаитцеит, зшьапқәа зытцаршәны итәаз ҭаҳмадак.

- Атцәы алатцара шәаҟәытц, - иҳәан ибжьы аарылаԥит, аколнхара ахантәаԥы Дубеи. Зегьы ҭынчны иаатәеит. Нас Дубеи иажәа инацитцеит.

- Аизара амԥагьараз далхтәуп, аизара ахантәаԥы. Ус иалшәхырц ишәтахыда? Уаанҳа иазыҟатцаз аҳәы инапы дԥахан, дԥагылеит:

- Бырдыгә.

- Бырдыгә аизара хантәаԥыс дыҟазарц зтаху, шәнапы шәԥахеи, - иҳәеит аколнхара ахантәаԥы Дубеи. Итәаҟәаз зегьы рнапқәа ирԥахеит.

- Уааины утыҧ аанкыл, – иҳәан иара днеины итыҧ аҷы днатәеит. Бырдыгә дзыдгылаз ахацәа даарылтцын, астол ахьгылаз, итыҧ ҭацәны иахьыҟаз, днеины днахагылт.

- Аизара амԥагьараз апротокол зыԥуа, амаҳаныҟәгаԥгьы далхтәуп, - иҳәеит Бырдыгә, итыҧ аҷы дшынагылаз еиҧштцәкьа. Иазыҟатцаны иҟаз аҳәы инапы дԥахеит.

- Ажәа умоуп, - иҳәан Бырдыгә, знапы иԥахаз инапы наиҟәикит.

- Ҳаизара маҳаныҟәгаԥыс дамазар стахуп Зиначка, - иҳәеит уи.

- Зиначка ҳаизара маҳаныҟәгаԥыс дамазар зтаху, шәнапы шәԥахеи, - иҳәеит Бырдыгә. Зегьы рнапқәа ирԥахеит. Зиначка дышмаҳаныҟәгаԥхоз лымдыруази, лқьаади лԥыгеи еиқәыршәаны ишылкыз днеины, ларгьы лтыҧ аанкылан, ажәжәаҳәа аԥра дналагеит, лтыҧ аҷы дшылатәаз еиҧш.

- Иахьатәи ҳаизараҽы ԥ-зтцаарак ыцәгылоуп. Актәи азтцаара ататын аус адулара. Ажәахәҟатцаԥ, аитцбыраҳатәи апартиатә организациа амаҳаныҟәгаԥ Цәыгьманба Багәа Дамеи-ипҧа. Аԥбатәи азтцааразажәа имоуп аколнхара ахантәаԥы Дубеи Жәажә-ипҧа.

– Уажәы, шәизызырԥ актәи азтцаара ажәахәҟатцаԥ. Афырҳәа дԥагылеит Цәыгьманба Багәа Дамеи-ипҧа, қьаад бгьыц дук кны. Раҧхьа рызбахә иҳәеит, ибзианы ататын аус адызулоз ауаа, урт ирылан Макуты Хаҷаристи. Нас диасит, ататын аус адулараҽы, ихьысҳақәаз рахь. Зны, урт рыхьзқәеи рыжәлақәеи ахьаныз, даҧхьеит, нас дааҳәын, аҳәаҳәала рыхцәажәарахь диасит. Ақьаад аҷы ишаныз еиҧш, раҧхьа лызбахә иҳәеит Мина.

- Мина, - иҳәеит Цәыгьманба Багәа: – ҩажәеи жәаба процент лҭатын ҧхастоуп, ирашәам, аҳаскьын иагеит. Уи ушьҭа рашәашьагьы аманы збом. Убри аҟнытә, аштраф лыкәахҵеит «актив» ҳааилацәажәаны. Аштраф лыкәахҵомызт, лус ҩнапыкла икны, дахьымҙозар, аха ус иҟам. Сара аҭатын плантациақәа гәаҭаны санаауаз дызбеит лгәара агәҭаны, амра лҽеаҭаны дышиаз. Уианы, аҭатын узаарыхуама? – иҳәан Хаҷаристи Мақсуҭи аҧь ашьапы иахьадгылаз ахь ихы наирхеит.

- Уи аупеи иҳахь, – иҳәеит Хаҷарист дахьгылаз.

- Лус ҩнапыкла икны, лыҷкәын длыцлырхырааузар, дызхьымҙоз ҳәа иҟахи, – иҳәеит Мақсуҭгьы, Хаҷарист дахьивагылаз.

- Сара сан слывагыланы аус злазуазеи, фымш раахыс, Хаҷаристи уареи аанда ахьышәкуаз сшәыцынеи, - сҳәан, исзымчҳакәа ҿаастит.

- Хәыҷы мҙышәа, уа утәа, уа, - ибжьы аагеит Хаҷарист.

- Стәаҙом, Цәыгьманба Багәа ҳаҧхьа диасны данцоз, сан агәара агәҭаны, дианы, лыҧсы лшьомызт. Ларгьы саргьы ҿагакра ҳаҟаны ҳшааиуаз, лыҧсы маҷхан, дкаҳаит. Сара аҙы лзаазгарц санца, ҳгәашә аҙәы давсны днеиуан. Уи Багәа иакәын. «Ус биаз, бҭатынгьы рашәаны балгеит», - ҳәа иихәаз иажәагьы слымҳа ииаҭасит, аха дысзеилымкааит. Уажәшьҭа деилыскааит, уи зҳәаз иара шиакәыз. Усҟан лыҧсы шмаҷхаз, ҳгәылацәа зегьы ирдыруеит, шәразҵаар ишәарҳәоит. Сара сан есымша аҿеага лкуп, аха дахьҙом. Ирацәаны аплан лыкәуп азы. Хаҷаристраа имаҷны аплан рыкәуп, иҟазҵо рацәаҩуп, избан, абас изыҟоу?- сҳәан артәааҳәа сыхәҳәан, сҩагылеит.

- Ламыс анцәа ишәимҭааит, қытак ирыҧсаз ауаҩ иҧшәма шәышҧалыхцәажәо. Ахәыҷы игәы ҧжәаны дышәшьуама? Шәара шәхәыҷқәа уск дшәыруа ҳамбаҙацт. Мина лымч зқәымхо аплан лыкәуп азы лыҷкәын длываргыланы аус луеит. Шәара маҵуҩыс дшәымоуп. Аиҭа

шәыҧхамшьаҙакәа лызҵаара ыкәшәыргылоит, – иҳәан, дҩагылеит Гәада. Нас Гәада, ҳгәыла Хьырбеи иара иҭынха, ихы наиқәикын, аҩныҟа сигарц наидитцеит. Хьырбеи иҩызцәа дахьрылагылаз даарылтцын, ибжьы рдуны даацәажәеит:

- Сара сгәы иалоу, «Мина амра лҽеаҭаны диан», - ҳәа зҳәаз иауп. Уи дышиаз еиҧш, ҭаацәала шәиааит. Нас Хьырбеи ажәлар даарылаҧшын: «Абас иҟоу апартиа еиҳабыс иҟаҵара акәым, апартиа ауаа рзы иҟазар, иара дызлоу апартиа далцатәуп», - иҳәан дыҳәҳәеит Хьырбеи.

Нас Хьырбеи сыжәҩа ааникылан:

- Уаала аҩныҟа, - иҳәеит.

- Мамоу, - сҳәеит иааркьаҷеы.

– Уаала, саргьы сцоит, - иҳәеит Хьырбеи.

Убри аамҭазы Гәада ихы аасыҟәикын:

- Уца, дад, Ҷықа, уца, сара ҭаҳмадак суҳәоит, - иҳәеит Гәада. Гәада ихаа бызшәа иаасаҳаз, саарҧхашьан, Хьырбеи сицны аҩныҟа сааит. Ари ашьҭахь, аамҭа акыр цеит, аҵыхәтәантәи ҭагалара амза анҵәамҭахь ҳнеит. Аҙынра ааины ҳашә иаалагылеит. Ҳарахәи ҳареи иҳазхашаз афатәи аҟашәеи ҳмауит уи ашыҟәсан. Аҭатын хышә кьыла аҳҵеит, аха уи иаҭнытцны капеик ҳмауит. Ҳафатә зытнаҳҳша, иаҳҵиуа ҳәа акгьы ҳамам, ҳажәи ҳгааци рыда. Урҭгьы Камшьышь дрылахәуп. Уажәшьҭа сан ишҧалурыз? Илыкәыршәны Камшьышь иахь дцеит. Ҳазҭагылаз ҳгәаҟра атәы иалҳәеит Камшьышь. Уаантәи сан дгәыргьаҵәа дааит.

Сан дгәыргьаҵәа, лхы-лҷы ачча ыкәпҳо данызба, саргьы саагәыргьан, сналазҵаait:

- Сан, иихәазеи, Камшьышь?

- Камшьышь ҳрыцҳаишьеит, Ҷықа, ари аҩымшк иахмырҧакәа, снеиуеит, иаабап, иаҳшап, - иҳәеит.

- Ажә иара имазааит, аҕаац ҳара иҳамазааит, - сҳәеит сара. Аҕаац ҳара иҳаитар, иҳамҭиишашәа, ҳара иаҳзынхашашәа сгәы иабаны.

- Рыуа иҳаиҭо аабап, - лҳәеит сан. Рыуа иҳаиҭозаалак азы, акгьы лгәы иаамыхәо, усгьы, ишаҳҭиуа лдыруан азы.

Мчыбжьык аҟара аатҵуаны еипҧш, иихәаз иажәа маҷк аҟара днахыҧазаргьы, ҳара ҳҷы дааит Камшьышь.

Усҟан, ҳажәи ҳгааци ауҳмыжьҙацызт, иҭакны иҳаман. Камшьышь ажәи аҕааци ахьҭакыз днархьыпҧшит. Урҭ рыѡбагьы бзиан, игәампҧхаз ҳәа акгьы ыҟамызт.

- Рыуа шәара ишәҭахи, ишәзынсыжьырц, - иҳәан дҳазҵааит Камшьышь.

- Аҕаац, - сҳәеит сара, Камшьышь иажәа шааиҷытцшәаз еипҧштцәкьа.

- Бара базыразума? – иҳәан, сангьы длазҵааит Камшьышь.

- Акәзааит, - лҳәан сан, сара иалсхыз дазыразхеит ларгьы.

Камшьышь иҵьыба ашаха аатҳихын, ажә инахеитцан, иманы агәашә дынҭытцны иҷынеихеит. Ажә иигаз уадаѡмызт, ҳгаац ҳзаанхандаз. Уи ҳамҭир ада ҧсыхәа ҳәа ҳмоуит. Уи шаҳҭиуаз сан агәылацәа рҷы илҳәеит. Аҙәи-аҙәи ишынеибырҳәа-ааибырҳәоз, аҙәырѡы ираҳаит, ҳгаац шаҳҭиуаз. Ари ажәабжь наҙеит аколнхара ахантәаѡы Дубеи Жәажә-ипҧа иҷынҙа.

Дубеи Жәажә-ипҧа, аколнхара аферма аиҳабы Уарлам дааипҧхьан, ус иеиҳәеит:

- Ишакәзаалак, лҕаац лымх, афермазы. Ахә аколнхара аҳасабеилыргарҭаҷы ибырҭоит ҳәа лаҳәаны.

Уарлам длеин, аҕаац ашаха нахатцаны афермахь иманы дцеит. Убасҟан, Варлам аҕаац анигоз, сан убас леиҳәеит:

- Аҳасабеилыргарҭаҷы бнеир, ҳшеинаалаз, ахә бауеит.

Адырѡаҽены, сҕаац ахә аҧарақәа аазгоит ҳәа сан аҳасабеилыргарҭаҷы днеизар, «аҧара ҳәа акгьы баураны быҟазам. – иҳәеит аколнхара аҳасабеилыргаѡы. Уи аилкааразы, аколнхара ахантәаѡы икабинет аҷы днеины даниазҵаа, ус аҭак ҟаитцеит: «сынтәатәила бара уал быҟәым, бҕаац иашәеит»…

Уаҳа ажәак лзымҳәакәа, аколнхара ахантәыѡы икабинет даа ѡнытцын, дыштцәыуоз, сан аѡны дааит.

Сара ҳгаац иаҳҭиз аҧарақәа аалгоит ҳәа сгәыргьатцәа снапҧылеит, лара дқьыз-қьызуа саалгәыдлыҳәҳәалеит. Ҽеи шыҟамыз здырын, саргьы атцәыуара снапагеит.

Акраамҭа сани сареи ҳаибартцәыуо агәара агәҭаны ҳгылан, нас аѡныҟа ҳнеит.

Сгәы иҭымтцәо ари ахҭыс, иахьагьы сгәы иҭоуп.

АБДУ ИПҲЬАРЦА

1

Тата иабду ибзианы дигәалашәоит. Уи иара дызлаигәалашәо ала, уаҩы еилҟьак, уаҩы разык иакәын иара. Иблақәа еснагь ачча рхын. Митәык идуцәамкәа, иапҳьа ипҳатцақәа аман. Ицламҳәа аазыкәырны, иаура наӡаны дыҟан.

Иахаану изларҳәоит, Тата излаигәалашәоит рыла, иабду данып̆суаз, иара жәа шықәса ихытцуан. «Сара сабду ибзианы дысгәалашәоит» аниҳәалак, уи заҳауа ҧышәарччо, ус рҳәоит: «Уара уабду дызлаугәалашәои? Уи данып̆суаз ухәычӡан», – ҳәа. Аиашаз, иаргьы иц̆ьаишьон иабду дахьигәалашәо. Данхәыцлак, уи дигәалашәартә ихаҷы дзаанхаз, апҳьарца ахьаирҳәоз азы ауп.

Акәасқьеи аматцуртеи акыр инырцәыхараны, рыҩбагь ирҷапҳшуа игылан аца. Уи ааигәара дтәаны, апҳьарца арҳәара бзиа ибон Тата иабду. Иабду баша иаирҳәомызт апҳьарца. Уи апҳьарца анаирҳәоз ашәа ациҳәон. Уи апҳьарца ашәа анациҳәоз, абжьы иахылтцуази, иара абжьы ихази еилаӡҩаны, аҳауа иалалон. Дара амҩа апҳьа инхон. Амҩасцәа иабду ибжьы анраҳалак, иаангыланы, иашәа иазыӡырҩуан. Зны-зынла, «ҳазхара ҳаизыӡырҩып» ҳәа ианымҩахытцқәозгьы ыҟан.

Уамашәа иубаша ала ду Дамшәгьы абду апҳьарца анаирҳәоз, иааины иапҳьа илатәалон, изыӡырҩуа. Татагьы иабду апҳьарца анаирҳәоз бзиа ибон. Иабду иапҳьа Дамшә ахьтәоз, иара итахӡамызт. Дамшә наҟ инаршәаны, иара ахьтәатцәкьоз, Тата днеины, днатәалон.

Ус ҽенак, Дамшә наршәаны, иара данылатәа, иабду апҳьарца арҳәара даақәытцын, ибжьы нытцакны, аӡәы иаҳар ҳәа дшәозшәа – ҷааитит:

- Тата, уара иутахӡами, апҳьарца аурҳәар?

- Истахыми, - иҳәан иабду иикыз апҳьарца ахь инапы аҷынаирхеит. Иара аҷшьы ааиркит, нас апҳьарца ааиган, иааигәыдиргылт.

- Тата, шьта ирыҷшьы, апҳьарца арахәыцқәа, - иҳәеит иабду.

Иабду ииҳәаз иажәа аашбамтәӡакәа, апҳьарца арахәыцқәа, аҷшьы аарҷишьит. Иааҕызит апҳьарца. Нас иаарласны, апҳьарца арахәыцқәа аҷшьы рыҷшьра дналагеит. Апҳьарца арахәыцқәа ирхылтцуаз рбыжьқәа ааилапҳсан, иаақыж-мыжит. Абри ахтыс ашьтахь, иабду аҩны данықам, апҳьарца атӡамц аҷы икнаҳау, аакныхны арахәыцқәа аҷшьы нырҷишьлауан Тата. Аха иабду иеипҳш, иара изарҳәомызт. Апҳьарца иара ишизамырҳәоз иаргьы идыруан. «Сабду апҳьарца бзианы иаирҳәоит, сара изсамырҳәои» – ҳәа ахәыцрақәагьы ихы иааташәалон Тата.

Апҳьарца арҳәашьа утцарц азы, лассы-лассы апҳьарца аурҳәаларoуп. Иаурҳәо ашәагьы бзианы иудыруазароуп. Иара апҳьарца лассы-лассы икуамызт, иаирҳәоз ашәагьы издыруамызт. Апҳьарца икыр, иабду дицәшәон.

Издыруамызт иара иабду дызицәшәоз. Уи ахаангьы, ипҳқара акәым, баша дагьимацәҳатцәкьацызт. Зны, иабду аҩны данықамыз, апҳьарца атӡамц аҷы иахьыкнаҳаз, иаакнихын, иааигәыдкыланы, арахәыцқәа аҷшьы нарҷишьит. Иаақыж-мыжит апҳьарца. Усҟан, иара заҟа итахызеи, иабду ианаирҳәалоз еипҳш, абжьы хааӡа иҩахылтцыр, аха уаҳа умҧсит. Убасҟан, димбаӡакәа, дааидгылеит, ашыхә-шыхә ҳәа дыччо иабду. Иабду ас дыччошәа аниба, ипҧсы ааилалеит. Апҳьарца ахьknаҳаз, икнаиҳарц атӡамц ахь инапы наирххеит.

- Икнаумҳан, дад, икнаумҳан. Апҳьарца арҳәала, дад, иарҳәала, - иҳәан иабду ибжьы илымҳа интасит.

-Даду, апҳьарца иасырҳәар стахуп, аха исзарҳәаӡомеи? - иҳәеит Тата.

- Апҳьарца аурҳәарц азы, иаурҳәо ашәа удыруазароуп. Уара иаурҳәо ашәа уздырӡуам, ус ауми?

- Ааи, усоуп.

- Ус анакәха, зны иаурҳәо ашәа утцароуп. Ашәа анутцалак, сара аҧхьарца анасырҳәо, уаасыдтәаланы, исҳәо ашәа сыцуҳәароуп, сыбжьы иақәыршәаны. Убас ашәа анутцалак, арҳәашьагьы утцоит. Уи нахыс шьцыларoуп иҟоу, уаҳа акгьы. Заҟа лассы-лассы аҧхьарца аурҳәо аҟара, еиҳа имарианы иутцоит аҧхьарца арҳәашьа.

- Сара, еснагь, иасырҳәалар стахуп, ус уара иуоу? – иҳәан диазтцаит Тата иабду.

- Ишҧазымуеи, уи ауми истаху! Сара ианасырҳәогьы аамтак ҟалап, – иҳәан инапқәа ааикәиршан, дааигәыдиҳәҳәалеит. Нас имата даашьтихын ѡынтәҟа-хынтәҟа дыѡхалатцаны, даанкыланы, длаиргылеит. Иабду дшынаиргылаз еиҧш, днеиҷаҧшын:

- Уааи, нас ашәа еицаҳҳәап, - иҳәеит иара.

- Сара раҧхьа ишҧауасҳәаз? Раҧхьа ашәа утцароуп ҳәа акәзами?.

- Ааи, ус ауми, ишсоуҳәаз, даду?

- Ус анакәха, ашәа утцароуп, – иҳәан даақәыҧсычҳан, инацитцахт:

- Раҧхьа ашәа утцароуп, ашәа. Аха иарбан ашәазаалак, иамоуп иара ахатәы тцакы. Хымҧада, уи ашәа атцакгьы удыруазароуп. Ус анакәха, сара иусыртцо ашәа атцакы, зны еилукааропу. Сара иусыртцо ашәа ихҳәааупу Инаҧҳа Кьагәа. Уи Аҧсны арҳәцәа анақәлоз, ахьчараз дгылан, аиашаз - иагьихьчон. Ажәлар зыхьчоз, игәыбылрагьы ркит. Уи иҟаитцахьоу, ииухьоу ҳәа инеимда-ааимдо, ифырхатцарақәа ртәы шырҳәоз, ажәлар ашәагьы ихырҳәааит. Уи ашәа ажәақәа абас иҟоуп, - иҳәан абду аҷҷаҳәа деитцамхазакәа Инаҧҳа Кьагәа изкыз ажәеинраала иҳәеит. Ари Тата уамашәа ибеит. Иабду ажәеинраала шиҳәаз ала, ашкол дтазар, ашкол аҷы абас ианиҳәа, артцаѡы, усгьы, «хәба» изықәиргылон. Абри ашьтахь, иабду изеитеиҳәеит Инаҧҳа Кьагәа иҟаитцахьаз афырхатцарақәа. Инаҧҳа Кьагәа ихҳәааау ажәабжьқәа ҳәаны даналга, иабду ус иеиҳәеит:

- Даду, иуҳәаз ажәеинраала иѡны исутар, ҟамлазои? Иѡны исутар, ҷырҳәала истцон…

- Излазыѡуеи, аҧхьашьеи аѡышьеи сыздырзуамеи, дад, - иҳәеит иабду дыччо. Уи иажәа иаҳаз ааицәымыҷхан, ихы лаирҟәит.

Тата иабду иара данааиҷаҧш, ибеит ишицәымҷахаз, иаргьы иааицәымҷахан:

- Иааѡып, дад, иааѡып… Сара маҷ-маҷ саатгылаатгыло исҳәалар, уара иуѡлап, иануѡлак ашьтахь, сара ишысҳәаз еиҧш, ҷырҳәала ианутцалак, нас ашәа еицаҳҳәалап, аҧхьарца арҳәо. Ҧытрак аҧхьарца арҳәо, ашәа анеицаҳҳәалак ашьтахь, уаргьы аҧхьарца арҳәара уалагап. Усҟан, аҧхьарца арҳәашьа атцара еиҳа иузымариахоит. Уажәы, аамта сымам, сцароуп, дад.

-Ибзиоуп, даду, ибзиоуп, - иҳәеит иаргьы, дгәырҷатцәа. Иабду иҧхьарца атып аҷы инкнеиҳан, иара иеигәышә аашьтыхны агәашә дынтытцит.

2

Тата иабду данца ашьтахь, иара игәырҷара ҳәаак амамкәа агәара дыкәын. Знык иабду дахьцаз, дааны, Инаҧҳа Кьагәа ажәлар ихырҳәааз ажәеинраала сирѡындаз ҳәа дыҟан.

«Знык уи ажәеинраала анызѡы, сҿакәшьны, ҷырҳәала истцарын. Нас сабду аҧхьарца анаирҳәо, сара сидтәаланы, уи ашәа ицсҳәалон.

Ашәа ахы-атцыхәа ахьцо анеилыскаалак, аҧхьарца арҳәарахьы сиасуан. Знык, аҧхьарца арҳәашьа аныстцалак, исыбаргәузеи?»

Абас дхәыцуа агәара дшыкәыз, Дамшә агәашә ахь ахы рханы, ашра иалагеит.

Уахьднаҧшызар, иѡыза Кыҷындааиуан. Дгәырҷатцәа, дыѡны, Кыҷын днеиҧылеит.

Дара шааиҧылаз еиҧш, рнапқәа ааимырхит. Дамшәтцәҟьагьы «шәара шәшеиѡызцәаз, сыздыруамызт акәы-

мзар, Кыҷын сиеишӡомызт, Тата, саҭоумҭан» аҳәозшәа, ашра иааҟәыҭын, ирыхәаҧшуа, иҭызуа игылан.

Кыҷыни Татеи рнапқәа анааимрх, раҧхьа Кыҷын ибжьы ааиргеит:

- Тата, мшыбзиа.

- Бзиара убааит, бзиала уаабеит, аҩныҟа уааи, – иҳәан иаҧхьа дгыланы, аҩныҟа иҽынеихеит.

- Иҟаҳҭозеи, уахь? – иҳәан Кыҷын, агәара авҭаҽы игылаз ашымҳа шыҟаз иҽынеихеит. «Аҩныҟа уааи» - ҳәа, иҭегь, дидхалеит, аха имукәа, ашымҳа аҭаҟа ашәшьыра, даннытҭатәа, Татагьы уахь днеин, днаидтәалеит. Дара ашәшьырахь инеизшәа анаба, Дамшәгьы ҳаш-ҳашуа, Кыҷыни Татеи ахьтәаз, иааин, рыҩҵьагьы ирҽаҧшуа, раҧхьа илатәеит, дара ирҳәоз акыр еилнакаауаз ҵьушьап.

_- Узҽи, Тата, уҭатәхәқәа уҭахьоу? – дҭааит Кыҷын.

- Ааи. Исҭахьеит сҭатәхәқәа зегьы…

Иажәа анагӡаха имҭакәа:

- Саргьы сҭатәхәқәа сҭахьеит. Сҭатәхәқәа аныстҭа ашьҭахь ауп, саргьы арахь санаа, Тата иҭатәхәы иҭахьазар, маҷк иадамхаргьы, ҳаицыхәмарып ҳәа.

Кыҷын ииҭахыз аниҳәа ашьҭахь, Тата иажәа инациҭеит:

- Кыҷын, уара арахь уааиаанӡа, сара сызҽыз удыруоу? – иҳәан днаиазҭааит. Аха иара аҭак аҳәаха имҭакәа, инациҭеит:

- Уара уааиаанӡа, дадуи сареи ҳаицәажәон. Ҳаицәажәара ҳшалагазгьы абас ауп, - иҳәан, Кыҷын иеиҳәеит иабду иҧхьарца ахькнаҳаз, ианаакних, дшибаз. Уи диацәҳар ҳәа дышшәаз, аха дшимацәҳаз, иуҭахызар аҧхьарца арҳәала ҳәа шиеиҳәаз. Иаргьы аҧхьарца ахьшьы шынаҽишьыз… Аха иабду иеиҧш аҧхьарца иара ишизамырҳәаз.

- Уабду аҧхьарца арҳәашьа идыруеит, уара иудыруама? Уара уабду иеиҧш, излаурҳәои? – иҳәан, иажәа ииҳәаз даахыччеит Кыҷын.

Уи иажәа дахьахыччаз, маҷк аҟара игәы иалсит, аха игәы ишалсыз, ицәиҭәахит. Уи иашаны иҟаиҭеит. Аиаша уҳәозар, дахьихыччаз иашан, аха дихымыччар, ҟамлаӡози?

- Сабду аҧхьарца арҳәашьа идыруеит, сара исыздыруам, аха исирҭоит, ус сеиҳәеит иара: «Аҧхьарца арҳәашьа уҭарц азы, иудыруазароуп, иаурҳәо ашәаажәақәа, нас уи ажәеинраала аҭоурых. Иахьа аамҭа имамызт, аха ишааиоулак, уи ажәақәа сирҭоит. Уи аҩышьеи аҧхьашьеи издыруам, аха ажәеинраала ҽырҳәала идыруеит. Иара дмыццакӡакәа иҳәалоит, сара изыҩлоит. Уи изкуп Инапҳа Кьагәа.Знык уи ажәеинраала сызҩҩыр, ҽырҳәала исҭон. Нас сабду аҧхьарца анаирҳәо, ашәа иациҳәо, саргьы ицсҳәалон, - иҳәеит Тата.

- Инаҧҳа Кьагәа изку ажәеинраала рҭага шәҟәык иануп. Иарбан классу иахьану сгәалашәом, аха. Уи арҭага шәҟәы сара исымоуп, иузаазгоит, - иҳәеит Кыҷын. Уи Тата игәы иаахәан, ахәша ықәшьшьы иаҟанаҭеит. Нас иара Кыҷын диазҭааит:

- Уи ажәеинраала зну ашәҟәы анбасзааугои?

- Иуҭахызар, уажәгьы иузаазгоит, - иҳәан Кыҷын дҩагылеит аҩныҟа дцаразы. Уи Тата иааицәымыҕхеит, аха иажәа злаиргьежьуазеи, иҳәаны далгахьан. Аха усгьы Кыҷын иеиҳәеит, уажәтәиала уи ашәҟәы аагаразы, аҩныҟа дымцарц. Макьана ара дыҟазарц, нас даҽазны, данақәшәо, иааигарц. Аха иара дангыла, ииҳәаз хаҭаны даанымгалакәа аҩныҟа дцеит, ашәҟәы ааигарацы. Кыҷын аҩныҟа данца, иақәыршәаны, иабду агәашә аартны дааҭалан, агәара дықәланы иҽааихеит. Тата дыҩны днеиҧылан, диазҭааит:

- Даду, уабаҟаз?

- Архахь сыҟан. Амхқәа рбаразы сцан.

- Нас амхқәа убоу, акыр рҭазма?

- Мамоу, дад, акгьы рҭаӡамызт, аха аандақәа ахьыуашәшәырақәаз, акы насҭа-аасҭақәеит, уажәшьҭа сгәы ҭынчуп иахьатәила.

Уааишь арахь, аҩыгеи абҕьыци аагишь? Ҳаицхырааны иааҩып, Инаԥҳа Кьагәа изку ашәа. Нас даҽеазны аамҭа ансоулак, ашәагьы еицаҳҳәалап. Уаанҙа уара ажәеинраала бзианы иутцап. Уи ашьҭахь, аԥхьарца арҳәарахьы ҳаиасып, - иҳәан ашәшьыра ахь иҿынеихеит Тата иабду. Абду ашәшьыра ахь днеиаанҙа, иара дахьгылаз, инаишьҭеиҳәеит:

- Даду, Инаԥҳа Кьагәа изку ажәеинраала аҩра аҭахҙам.

- Избан, изаҭахым, Тата, - иҳәан иабду иаацәымыҕхан, дааҳәны дааиҿаԥшит.

- Избанзар, уи ажәеинраала, артцага шәкәы ианып. Уи зну ашәкәы Кыҷын имоуп. Кыҷын ара дыҟан, исоуҳәаҟәаз аниасҳәа, «уи аҩра аҭахҙам, изну ашәкәы сара иаазгоит», - иҳәан аҩныка дцеит, ашәкәы ааигаразы. Дцеижьҭеигьы, акраатцуеит, шьҭа дааишт, - иҳәеит иара.

- Ибзиоуп, нас, - иҳәан иабду даагьежьын, акәасҟьа амардуан дҩаҽалан, дҩыкәнеит.

Дахьҩыкәназ, иеимаакәа ааишьхыршәшәаны инкеиԥсан, иара абартцаҿ игылаз адиван дныкәиеит. Тата ила ҭхаха, Кыҷын иааира дазыԥшын. Ус агәашә абжьы аагеит. Иара уахь днаԥшит. Агәашә иааҭалаз, Кыҷын иакәын. Уи иҩытракны икын шәкәык. Агәара иқәланы иааиуаз, Кыҷын днеиԥылеит:

- Уажәытцәкьа иааумгар ҟамлаҙози, даҽеазны иааумгарызи, – иҳәеит иара Кыҷын данааидгыла. Кыҷын иеиҳәеит, иабду ари ажәеинраала иирыҩырц шитахыз, аха уара, ари ажәеинраала зну ашәкәы шысзаауго аниасҳәа, абартца дыҩхаланы, ихы шныкәитцаз. Кыҷын иааигаз ашәкәы абҕьыцкәа еихыршәшәо иҿынеихан, «Инаԥҳа Кьагәа иашәа» ҳәа ахьаныз иаахиртын, ашәкәы Тата инаииркит. Уи аԥшаара уамакгьы дадымхалеит. Ашәкәы аԥхьашәа акәын иахьаныз. Кыҷын ашәкәы анаааиирк, иаразнак ала, илаԥш нахигеит уи ахьаныз, игәгьы аатгәыргьааит, дызлаҟаз акәымкәа, даҽеак ала даақалеит.

Иара ашәкәы изааигаз игәы ишаахәаз анеиликаа, Кыҷынгьы игәы иахәеит.

- Уажәшьҭа, акыр узцозар, итца, сара сцеит, - иҳәан, дцарц иҿынеихеит агәашә шыҟаз ахь дааҳәын.

- Уабацои, Кыҷын? Макьана уҟаз, - иҳәеит Тата, аха иара дымцар имуит.

Кыҷын агәашә аҿынҙа днаскьеиган, даагьежьын, изааигаз ашәкәы аԥхьара дналагеит. Азнык азы ари ажәеинраала атцара цәгьоушәа ибеит, ацәаҳәаҟәа ахьдуз аҟнытә, аха ҩынтә-хынтә раҟара данаԥхьа, убас игәаԥхеит, атцарагьы мариоушәа ибеит. «Сабду ҧытраамҭак дмааԥшындаз, уаанҙа истцарын», иҳәан игәарԥханы аԥхьара дналагеит. Иабду даапҳсаны дыҟамзи, акраамҭа ацәа дзалымтцит. Иара дзыԥхьоз ажәеинраала аԥхьара даақәытцын, ишәкәы хҩаны ҿырҳәала аҳәара дналагеит, ҩынтә-хынтә раҟара даҿахеит, дахьаҿахаз днахәаԥшуа, инацитцон. Ус дшаԥхьоз, ҿырҳәала ибзианы итцеит ари ажәеинраала. Раԥхьа даннахәаԥш, ацәаҳәаҟәа ауцәоуп, атцара цәгьоуп ҳәа шиҳәоз, ари еиԥшгьы, даҽеа жәеинраалак атцара мариангьы ахаан, имтцацызт. Ари иара уамашәа ибеит. Ииашаны акы иазҳәазар ҟалап ҳәа игәы иаанагеит. «Даду даапшыр, ари ажәеинраала аҿҿаҳәа ҿырҳәала ишысҳәо иаҳар, иагьа игәы иаахәап», - дхәыцуан иара. Ус иабду ибжьы аагеит:

- Тата, уабаҟоу?

- Ара сыҟами.

- Уа уҟаз уа. Уа сара снеиуеит. Ани иеибаҳҳәахьаз азы, итцегь ҳнеицәажәақәар стахуп, - иҳәан ичап-чапҟәа ишьатцаны, амардуан днапбаан, Тата дахьтәаз ашәшьырахь ихы рханы иҿааихеит иабду. Иабду данааидгыла диазтцаит:

- Узыԥхьо закәузеи, Тата. Цатәхәыс иумоу аума?

- Мамоу, даду. Сара стцатәхәқәа зегьы ҟастцахьеит. Аригьы ҿырҳәала истцеит. Ари «Инаԥҳа Кьагәа изы ашәа» ахьҙуп. Уи аабатәи акласс аҿы иахысуеит. Кыҷын иман, исзааигеит ари ашәкәы. Кыҷын ишааигаз еиԥш,

аҧхьара сналаган, ҽырҳәала истҵеит. Даду, ари атҵара шымариоу, удыруоу? Раҧхьа аҧхьара саналага, ҽырҳәала атҵара цәгьаз ҷьысшьон, аха ҩынтәҟа-хынтәҟа санаҧхьа, атҵара мариахеит. Сара стәала, ибзианы истҵазшәа сгәы иабоит. Даду, иуҭахызар, иузысҳәап ари ажәеинраала, - иҳәан иабду днеиҽаҧшит.

- Даду, дукәыхшааит, исзумҳәо Инаҧҳа Кьагәа изку ажәеинраала, - иҳәан илақәа ачча рхыҳәҳәыла имаҭа дааиҽаҧшит.

- Ибзиоуп, - иҳәан дналагеит. Иабду дтәан, даҧхьаны даналга, «ара ууаи», - иҳәан, иара ишҟа дааиҧхьеит. Иара днеины днаидгылеит. Иҟәаҟәа инапы накәыршаны, дааигәыдикылан, ихы днагәзит.

- Уажәшьҭа уцаны аҧхьарца ахьknaҳау, икныхны иаага, ари ашәа еицаххәароуп, уаргьы- саргьы, - иҳәан аҧхьарца ааигарц адҵа наиитеит. Тата дгәыргьатҵәа, али-ҧси рыбжьара аҧхьарца ахьknaҳаз, иаакныхны, иааиган иабду инеииркит.

- Сара аҧхьарца асырҳәонатцы, уара ҽымтзакәа, абжьы уазызырҩуа, ашәҟәы уахәаҧшла, - иҳәан аҧхьарца арҳәара дналагеит иара. Абду ашәа ацҳәо, аҧхьарца аирҳәон. Ус даалгеит аҧхьарца арҳәара. Игәыҭшьаагаз иашәагьы далгеит аҳәара. Ашәҟәы ишаныз еиҧштцәкьа, ажәак ацымтцакәа, ажәак агмыжькәа ашәа иҳәеит иабду. Ашәҟәы аҧхьашьа издырзуам иабду, аха иара ишаныз еиҧш, ажәеинраала ашәаны иҳәеит. Нас Тата иеиҳәеит, аҩреи аҧхьареи ззымдыруаз поетк ишихәыцыз. Уи иихәыцыз, ауаа итцаны ашәа шырҳәоз. Ус ишааиуаз, атҵара змаз иаииаҳа, ашәҟәы ишанитцаз.

- Уажәшьҭа ажәеинраала ҳәеи умыццакзакәа, сара сазызырҩуеит, ашәҟәы ишануи, сара ишысҳәои, ҷьаракыр аивгара рымазар збоит, - иҳәеит иабду.

Иабду ишиҳәаз еиҧш, ҽырҳәала ажәеинраала иҳәеит. Ажәеинраала аниҳәоз, ашәҟәы икын, даҽахар дахәаҧшырц азы, аха даҽамхазакәа аҽҽаҳәа иҳәеит ажәеинраала.

- Ашәҟәы ианызтцаз, ишыҟатцәкьаз ианитцеит, уаргьы ажәеинраала ибзианы иуҳәеит, уажәшьҭа, ууаи, ашәа еицаххәап.

Ашәа иаххәо акоуп, сыҧхьарцеи сареи уаҳзызырҩуа иуҳәаларoуп, ҳабжьқәа еиқәшәароуп, ашәа анашәахо. Сыҧхьарцеи сареи ҳабжьқәа еиқәшәоит, уара убжьгьы ҳақәуршәароуп. Зны, уара убжьы ҭымгазакәа, гәаныла ашәа сыцҳәала, - иҳәан инаидитцеит.

Иара ишиҳәаз еиҧш, арҳәара дналагеит. Тата ибжьы мыргазакәа, гәаныла, иабду ашәа ициҳәон. Ус ҩынтә-хынтә ашәа еицырҳәеит. Нас абду имаҭа дааиҽаҧшын, диаз-ҵааит:

- Тата, угәы ишҧаанагои, ибзианы иҳазҳәоушь ари ашәа?

- Сыздыруам, – иҳәеит, Тата.

- Саргьы исыздыруам. Ашәа бзианы иаххәоу, иҳамҳәоу, сара издырырц азы, уара убжьы ҭганы ашәа уҳәароуп. Ҳаҩцьагьы ҳабжьы еиқәшәар, ибзианы ашәа ххәеит ҳәа ауп иаанаго. Убри дырны, ҳара ҳбыжьқәа еиқәҳаршәароуп. Умбои, Тата, сара аҧхьарца анасырҳәо, аҧхьарца абжьи, сара сыбжьи шеиқәшәо. Уара убжьгьы анҳақәшәа, усҟан хымҧада, умала иаурҳәаргьы ҟалоит. Усҟан, аҧхьарца арҳәашьа атцара узымариахоит. Уи нахыс, ибзианы, аҧхьарца арҳәара утцарц азы, иаҭаху аҽаршьцылара ауп. Заҟа ирацәаны иаурҳәо аҟара уашьцылоит, иагьутцоит. Ууаи, нас, ҳбыжьқәа ҩтыганы, аҧхьарца ашәа ацҳәара ҳалагап, - иҳәан иабду иҧхьарца аҽшьы наҽишьын, ашәа ацҳәо арҳәара далагеит. Тата азнык азы, ииҳәо иҽамшәо даагачамкит. Ажәақәа ааихаштын, аха ашьҭахь, ажәақәа ааигәалаиршәан, иабду ашәа ицҳәара дналагеит. Ирҳәеит ашәа. Ашәа ҳәаны ианалга ашьҭахь, иабду, дааирҽхәеит. Нас ицәымзакәа иеиҳәеит, игхақәа. Уи раҧхьа ашәа аҳәара дахьналагаз, дахьаҽахаз акәын. Уи иара иеимҳәаргьы, усгьы, идыруан. Тата дгәыргьатҵәа, ихы дҩаханы, раҧхьа иабду днеиҽаҧшит. Нас дгьыли-жәҩани зегьы

иара ирҭазшәа иблақәа еитцыхны, хабалак днаҧшыааҧшит. Иара дахьыҙырԥлак, иаҳауаз, иабдуи иареи ирҳәоз ашәа акәын. Уаҳа ҷьаргьы бжьык гомызт. Игәы иқәыԥуан, уи ашәа хааҙа. Уи ашәа ажәԥан иалан, адунеи зегьы аҽахьыгҙаны игозшәа игәы иабон. Дгәырҕьатҷәа аматҷурҭахь данынаҧш, аматҷурҭа абагьыр лмашьхәылтцқәа ықәтцаны, дыччо иабдуи иареи дрыхәаҧшуан иануд. Уи игәы иаахәеит.

- Иббома, Татеи сареи ашәа шаххәоз, – иҳәан иабду, ибжьы налыкәиргеит иануд.

- Избоит, иагьсгәаҧхоит ашәа. Заҟа ибзианы ишәҳәозеи? Уажәраанҙагьы, абас, ишәҳәалар акәын. Абри ауп уажәтәила ишәыгны избо, - лҳәан, лгәалаҟазаара шьтытцны, аматҷурҭа днықԥналеит.

- Баангыли, зны, макьана рацәак, бгәы иаахәо ҟаҳамтцацт. Бматә аҧхьарца аирҳәо аныббалак, иагьа бгәы иаахәап, - иҳәан абду, анду аматҷурҭа данынықԥналоз, ибжьы налхьигҙеит, нас иара дааихәаҧшын:

- Уст аҽшьы, ушьта уара иарҳәа аҧхьарца. Сара ашәа уцысҳәоит, - иҳәан, раҧхьа аҽшьы наииркит, нас аҧхьарца. Цыпҳ, аҧшьбатәи акласс аҽы дантәааз, аҧышәара анитиуаз, артԥԥцәа алартәаны, усҟаҟгьы дымшәеит, уажәы дышшәаз еиҧш. Гәаныла, «сыҽесыргәгәап», - иҳәан, иикыз аҧхьарца аҽшьы лаҽшьуа арҳәара дналагеит, нас ашәа аацәыригеит. Аҧхьарцеи иареи ирҳәоз ашәа, иабдугьы иаацирҕызит. Усҟан, иҧхьарца ахьеилагоз ыҟан, иҟан, иара дахьеилагозгьы, аха рыгха хнаԥон иабду ибжьы. Дара убас ашәа рҳәеит, ицәгьамкәа. Ашәа ҳәаны ианалга, иабду деитеирҽхәеит. Аҧхьарцагьы иаргьы рыгхақәа мҙакәа иеиҳәеит. Иабду уааҙа ишиеиҳәалац еиҧш, «ушьта ҽаршьцылароуп иҟоу, заҟа иаурҳәо аҟара уашьцылоит», - иҳәан ишыҟаитцалац еиҧш, ибҕа инапы аакәиршан, ихы днагәзит. Убри амш инаркны, ашкол аҟнытә дыҟаны дшааилак еиҧш, раҧхьа идтцақәа ааҟатцаны, нас аҧхьарца кны длатәалон. Ибзианы итцеит «Инаҧха Кьагәа иашәа». Уи иара игәы иаахәон.

Атцыхәтәан, иабду аҧхьарца анизаирҳәа, иара иеиҧш, иаргьы игәы иаахәеит. Ус анакәха дманшәалахеит. Иабду иааҧсара баша иҧхастамхеит.

3

Абри ақытаҽы дынхон ашәаҳәареи акәашареи бзианы издыруаз аҙәы. Уи Гәтиа Арҳанба иакәын. Гәтиа Арҳанба таацәара имамызт, имала иакәын иԥны иахыз. Қәралагьы дмаҷмызт иара, ԥынԥажәаҟа шықәса дыртысхьан. Гәтиа ақытантәи абжьаратә школ даналга, уаҳа ҷьаргьы дзымцеит итцара иацитцарц, иани иаби ахьчмазцәахаз азы. Гәтиа ашкол даналга ашьтахь, ԥба-хҧа шықәа аатцаанҙа иани иаби рыҧстазаара иалтцит.

Урт рыҷә-ртцас шиҳәоз аамта цеит. Еиуеиҧшым амзызқәа ирыхҟьаны, ҧхәыс дизаамгеит Гәтиа. Иԥни игәареи кажьны атцарахьгьы дзымцеит. Гәтиа иаб Ҳанашәи, иан Хымжәажәи ҧсабарала ирылан ашәаҳәареи акәашареи, уи Гәтиагьы илараазеит. Гәтиа абжьы бзиа ихан, дуаԥы тцарын. Уи ашәа аниҳәоз уаршанхон, данықәашозгьы – убас. Уи аамта иманы ашәаҳәареи акәашареи дрызкызар, ихәы таижьуамызт, аха иара доузыжьгәышьуадаз…

Уажәы, ақытантәи аклуб аиҳабы хатца данца, лтыпҵ тацәны иаанхеит. Уи ала атцара змаз, аклуб еиҳабыс иҟартцашаз ҳәа дара рқытан уаԥ дыҟамызт. Даҽеа ҷьарантә, ара дааны, аус зушаз ҳәа уаԥы дзыҟаломызт усгьы.

Убри аҟнытә, ари ақытантәи аколнхара ахантәаԥы Анзор Тырқьба избеит Гәтиа ақытантәи аклуб еиҳабыс деитарц. Уи азы, Анзор Гәтиа диазтцаait. Гәтиа дазыразхеит. Гәтиа атцарахьы дцаны дзыҟаларгьы, акәашареи ашәаҳәареи ахьыддыртцоз акәын дызталарц иитахыз. Уажәы, аколнхара ахантәаԥы ианидигала мап икуазма, дазыразымхакәа? Аха уи ала аус рзыҙбаҙомызт. Анзор араион акультура аҟәша аиҳабы Хынтрыгә Иуанба иахь

дцо, дааua, дшыбжьаз, еимаақәа ирхеит. Атцыхәтәан, дазыразхеит Хынтрыгә Иуанба. Уи дазыразхеит, избанзар, атцаралашаратә училишье иалгахьаз уаҩы димамызт, уи атып зитцашаз.

Иара итәала, атцаралашаратә иалымгац аҳәгьы аус изуамызт.

Хынтрыгә даназыразха, Гәтиа ашәаҳәареи акәашареи шилаз анеиликаа ауп. Уи ашьтахь мчыбжьык аатцаанҳа Анзор иатахқәаз ашәкәқәа ааиқәиршәан, ақытантәи аклуб еиҳабыс Гәтиа дкартцеит.

Уаанҳа аклуб еиҳабыс иамаз, уажәы хатца ицаз «агалочкақәа» рыкатцараз хәартапшь змамыз аҳәы лакәын. Арахь акгьы калтцаҳомызт. Амала, аҳәгьы иҷлыртҳомызт. Уи акәын иртахыз, ақытеи араиони реиҳабацәақәакгьы.

Гәтиа жәамшка аусураҳәа ус днеилон. Уаанҳа иказ, аклуб аиҳабы «имҩапҳылгахьаз» лусқәа зныз ашәкәқәа дрыхәапҳшуан, ититцааuан. Гәтиа иапҳхьа аус зуаз, лусумтақәа цқьа иантитцаа ашьтахь, аколнхара ахантәаҩы икабинет аҷы днеин, иеиҳәеит, уаанҳа аклуб еиҳабыс иамаз лусушьала, иара аус шизымуаз. Насгьы изыкамтцаз, каитцазшәа шизанымтцоз. Азнык азы, Гәтиа иихәаз, Анзор ицәымыцхеит. «Дабастахыз ас еипҳш икоу аусуҩы» - иҳәаратәы дааkалеит. Аха атцыхәтәан: «Уара ишааутаху икатцала, сара сувагылоит», - аниҳәа, еинаалеит Гәтиеи Анзори.

Гәтиа иапҳхьа зтцаара дус иқәиргылеит, ақытантәи ансамбль шьақәиргыларц.

Гәтиа рапҳхьа даалаган, рқытаҷы инхоз, акәашареи ашәаҳәареи злақәаз еидкыланы ашәкәы ианитцеит. Уа далашәеит Тата иабду Учынгьы.

Аиаша ххәозар, даара аціьабаа адибалеит ари аус Гәтиа. Уи иахьа дыцәомызт, уаха дыцәомызт, дхатц-хатцо иус дашьтан.

Мчыбжьык ахь хынтә аҷазыкатцарақәа мҩапҳигон, шықәсыбжак акара аус иухьаны еипҳш, Гәтиа Анзор икабинет аҷы днеин, ашә днас-насит.

- Уҩнал, - иҳәеит аколнхара ахантәаҩы Анзор.

- Снеир калома? – иҳәан дтцааит Гәтиа. «Уҩнал» ҳәа ууанҳа Анзор ишиҳәахьазгьы. Арт аҩыцьа, уи аҷены, уажә акәын ианеицәажәоз. Убри акнытә рнапқәа ааимырхит.

- Уусқәа шпҳацои? – иҳәан, дтцааит Анзор.

- Сара сгәанала, ицәгьамшәа сгәы иабоит. Убри акнытә, уара уахәапҳшыр стахын, уаха ахәылпҳаз, - иҳәеит.

- Азамана, сзахәампҳшуазеи? Гәык-пҳсык ала, сгәы иаахәаны сахәапҳшуеит. Иахьа араиком аҷы аизара ҳамоуп. Уажәы, уахь сцоит. Сышиашоу, аизара ҳаналгалак, арахь саuеит, - иҳәеит Анзор.

- Ибзиоуп, абри акәын сара иуасҳәарц истахыз. – иҳәан Гәтиа, Анзор икабинет дындәылтцит. Гәтиа данца ашьтахь, Анзор рацәак даанымхакәа дындәылтцын, имашьына ахьгылаз днеин, аус аирун, раикомаа рахь дцеит.

Аизара ахьрымаз, Анзор дахьтәаз, ивараҷы дааин, днаиватәеит, араион акультура акәша еиҳабы Хынтрыгә.

Аизара иалагаанҳа, урт шынеицәажәа-ааицәажәоз, Хынтрыгә Анзор диазтцаait:

- Акультура аус аҷы шәышпҳакоу, шәқытан?

- Макьана иуасҳәатцәкьо сыздыруам, аха ҳацәгьақәамзар калап, - иҳәеит Анзор. Нас акыр даахәыцын, ууанҳа иихәаз иажәа инацитцеит:

- Иахьа, абрахь санаauаз, Қәтиа скабинет аҷы днеины исеиҳәеит, уаха аҷазыкатцара шимоу, илшаз ахәычы сирбарц шитаху, умаало утахызар.

- Усхыччоу, аиаша уҳәоу? – иҳәеит Хынтрыгә.

- Сышпҳаухыччои, сара? Аиаша сҳәоит, иара исеиҳәаз ауп иуасҳәо.

- Смашьына аремонт игылоуп акәымзар, суццон, - иҳәеит Хынтрыгә.

- Угареи уаагареи сара исыкәыз, - иҳәан даачеит Анзор.

Уи акәхеит, аизара ианалга, Хынтрыгәи Анзори еицны индәылтцит. Саатк ашьтахь, Анзор имашьы-

на ааины ақытантәи аклуб иаадгылт. Иллыбааит Анзори Хынтрыгәи. Дара Анзор икабинет иныԥналеит. Жәабаҟа-жәохәҟа минуҭ аатцхьаны еиԥш, Гәҭиа Анзор икабинет ашә даалагылан, днас-насын, дныԥнашылеит.

Уи Хынтрыгә даниба, азнык азы даақҳашьан, аха нас иҿааиԥсахын, днеины Хынтрыгә инапы ааимихит.

- Гәҭиа, аус бзиа уаҩуп ҳәа саҳаит, сара снеины, избар ҟалома? – дҭааит Хынтрыгә дааччашәа.

- Ишԥаҟамлои? Иҟалоит, аха шәара ишәгәаԥхртә еиԥш, акыр ҳзыҟатцар.

- Уара аинтерес уманы уаналага, иузыҟамҭо ҳәа акгьы ыҟам. Зны, акы угхаргьы, зны ихоурҭәаап, - иҳәеит Хынтрыгә.

- Сышәзыԥшуп, - иҳәан, дындәылтцит Гәҭиа.

Минуҭқәак рышьҭахь, Анзори Хынтрыгәи аклуб иныԥналан, асцена аԥхьа инеины инатәеит. Арҭ рааира иазыԥшны иҟан. Гәҭиа иааизшәа аниба, асцена аԥарда даахан, даақәгылеит. Гәҭиа ихааны, иԥшҙаны рансамбль дахцәажәаны, аԥарда ааиртит. Асцена агәҭаны, иԥхьарца кны, дтәан Уҵын. Уи дивагылан Тата, Уҵын имаҭа. Иааҕызит аԥхьарца. Абду аԥхьарца ашәа нацитцеит, амаҭа иааирҕызит…

Убас, иԥшҙаны, ихааны, амаҭеи абдуи аԥхьарца иантцаны, ианраалаы, ашәа рҳәеит. Анзори Хынтрыгәи ахьтәаз ирҳәара рыздыруамызт. Убас, ашәақәа рацәаны ирҳәеит, икәашеит, ари ансамбль иалаз.

Даара ргәы иаахәеит, ахәаԥшцәа ҳәа итәаз Анзори Хынтрыгәи.

Ансамбль ақәгылара аныхнаркәша, игәаанагара иҳәарц Гәҭиа ажәа иитеит, араион акультура аҟәша аиҳабы Хынтрыгә. Аха Хынтрыгә игәаанагара иҳәарц, Анзор иаԥхьа дыцәымгылеит. «Уара уаԥшәымоуп, раԥхьа уара уахцәажәа», - иҳәан раԥхьа Анзор дцәажәарц идитцеит. Раԥхьа Анзор ансамбль дахцәажәеит, нас – Хынтрыгә.

Арҭ рԥыцьагьы, даара ибзианы ансамбль ахә ршьеит. Ари еиҷызкааз Гәҭиа идырныҳәалеит. Даргьы ирылшо ала ацхыраара ансамбль ишарҭо рҳәеит. Урҭ ирылшо ҳәа иҟаз формала реиқәыршәара акәын.

Атцыхәтәаны ажәа иҳәеит Гәҭиа. Уи иҳәеит формала ианеиқәыршәаха, ишимырԥхашьо.

Абас ала, еидытцит ара еиқәшәаз зегьы. Урҭ рыԥныҟа амҩа иахьықәыз, гәыргьаран ирҷықәыз. Гәыргьарами ауаҩы иԥсынтцры иацызтцо. Нас иацлааит дара рыԥсынтцрагьы!

4

Аколнхара ахантәаҩы Анзори, араион акультура аҟәша аиҳабы Хынтрыгәи, ҷыц еиҷкааз ансамбль изхәаԥшыз, акыраамҭа ргәы иҭымтцәо иҭан. Арҭ идырҽхәеит ҳәа иазирхозма, ари асамбль еиҷызкааз Гәҭиа? Иара убас, иаангылозма дара, ансамбль иалаз асолистцәагьы. Урҭ аҽазыҟатцараз рыграфик ирымаз еиламгаҙакәа, еснагь, аклуб ахь иаалон. Анзори Хынтрыгәи ансамбль ианахәаԥш, ирызгәамҭаз, заҟа гха дыриашазеи аамҭа кьаҷла, рхала.

Аԥыхьа аасҭа, уажәы еиҳа ихы дақәгәыргьо, ихы дақәгәыгуадыҟан, ари ансамбль еиҷызкааз, аиҳабы Гәҭиа. Убри иатцкьысгьы рхы иақәгәыргьо иҟан, ансамбль иалаз асолистцәа зегьы. Ус иааины иаарыдгылеит аолимпиада. Ансамбль анапхгаҩы Гәҭиеи, уи иалаз асолистцәеи изараҳаз ала, аолимпиада аҟалара ицқьаны, даҽа хымз агын. Хымз рышьҭахь аолимпиада ҟалон. Хымз маҷҙам, акрыҟоуп, ҳәарада. Ансамбль ақәыргылаҩ бзиа, иахьа аусура дналагны, хымз рҷынҙа, ицәгьамкәа, иқәиргылар ҟалоит. Дара зыцәшәозеи, ушьҭа шықәсык цырц уамак агҙам, ансамбль еиҷыркааижьҭеи. Арахь, даҽа хымзгьы рымоуп. Ирылшо зегь ҟарцоит, иааиуа аолипиада рҽалархәны, ицәгьам аҭыԥ ааныркылартә.

Аҽазыҟаҭарақәа мѡаҧысцыҧхьаʒа Уҷыни Татеи рҽагмырхакәа аклуб ахь иаалон.

Аолимпиада аҟалара ицқьаны мызкы шагыз, Гәҭиа иҭаххеит, иқыҭа уаа идирбарц, ирылшаз ахәыҷы. Уи Анзор иеиҳәеит.

Анзор игәы иаахәаны, дахаҭгылеит. Аклуб аҽы ақыҭа уаа еизыргеит, ансамбль ддырбаразы. Аклуб кәапеишәа уаала иҭәын. Уи аѡнуҭаҟа иѡназ раҭкьыс адәахьы игылан. Убри аҟнытә, ирыʒбеит адәахьы иқәгыларц. Дара ирылшоз ала, асцена дырхиеит. Имѡаҧыргеит аконцерт.

Ари аконцерт, иақәшәаз ауаа даара ргәы иаахәаны ирыдыркылт. Аконцерт иахәаҧшны, зыѡныҟа ицақәоз, инеицҽакны, зегьы, ирҳәоз акы акәын. «Аҟыбаѡ бзиа злоу ыҟоуп, анапхгаѡ бзиа даныҟала». – ҳәа. Ҳәарас иаҭахузеи, анапхгаѡ бзиа даныҟала, аҟыбаѡ змақәоу ауаа ҟалеит. Ақыҭауааи, еиҳаракгьы, Анзори Гәҭиеи, нас дара асолистцәеи, игәырҕьаҭәа иҟан, знык аолимпаида ааиндаз ҳәа. Абар, иааит уи аамҭа.

Аҽҳәара змоу, ирласны иааиуеит, рымҳәои, ус иагьыҟалеит. Мчыбжьык ауп аолимпиада аҟалара иагу. Мчыбжьы заҭәык. аха…Аха иҟалеит арыцҳараду. Дычмазаѡхеит аҧхьарцарҳәаѡы Уҷын. Уи ахәышәтәырҭахь дыргеит, уиқәгәыҕуагьы дыҟам. Уҷыни Татеи аҧхьарца арҳәаны, ашәа иацырҳәоз адагьы, егьырҭ инарыгʒоз ашәақәагьы рыцырҳәон. Урҭ ашәақәа Уҷыни Татеи рыбжьқәа рыламлар, рацәак ианыҧшрым, аха «Инаҧҳа Кьагәа иашәа» назыгʒода, шьҭа? Тата имала акыр изыҟаҭару? Уи адагьы, абри аҟара иааҧсара здиҭаз аҽы, акгьы ҟазымҭаз иеиҧш, даанхар, дрыцҳами. Наҟ-наҟ игәы ахымшәауеи? Аҭыхәтәантәи аҽазыҟаҭара анрымаз Тата аклуб аҽы днеит, илаҕырʒқәа игәы иқәыжжуа. Иара иакәым асолистцәа зегьы убас акәын ишыҟаз. «Уҷын дышҧаҟоу» - ҳәа аʒәгьы азҭаара ииҭа-ʒомызт Тата, Избанзар, зегьы ахәшәтәырҭа ашә илагылан. Усҟангьы имѡаҧыргеит аҽазыҟаҭара ирымаз. Аҧхьарца арҳәо, ашәа ациҳәеит

Тата. Зегьы иргәаҧхеит Тата имала, аҧхьарца арҳәаны, ашәа иациҳәоз.

Тата иабжьыргеит иабду дыҟамзаргьы, иара ишиҳәогьы шазхо. Уи бжам-ҽамны ишнымхо.

Иааит аолимпиада амш. Ақалақь акультуратә Хан аҽы ауаа рацәаѡны еизеит. Ажәаҽы ишырҳәо еиҧш, унацәа узрыламкуа уаала иҭәуп, акультуратә хан аѡнуҭаҟа.

Ажиури тәан. Ақәгыларақәа ирылагеит. Ус, идырны иҟарҭазшәа, зегь рышьҭахь акәхеит Гәҭиа напхгара зиҭоз ансамбль анықәгылоз. Акультуратә Хан иазымкуа, наҟ-ааҟ ашәқәа рыхқәа кылеибаханы, ауаа анҧшуаз аамҭазы, ашәқәа руак аҽы «соушәыжь, наҟ», - иҳәан инапқәа рыла, иааиҧынгылоз, днарыгәҭас-аарыгәҭасуа аʒәы дрылаланы иҽынеихеит. «Уабацои, уҽааанкыл», ҳәа зҳәар зҭахқәазгьы ҷьоукы ааҟалеит, аха уи иааишьа зеиҧшраз ала ицәшәаны рҽааиқәыркит. Ас ауаа ирылаланы иааиуаз Уҷын иакәын. Уҷын ансамбль далан, имаҭеи иареи аҧхьарца ашәа ацырҳәон. Иара ида ансамбль ықәгылоит. Иара идагьы ансамбль шхәыдамхо идыруеит, аха имаҭа ашәа ицызҳәода? Дгәырҕьаҭәа иабду иаирҳәоз аҧхьарца, ашәа ациҳәон. Уажәы, ианизымҳәа, ашәаҳәара игәы ахшәар ҟалоит. Ус ихьыр дрыцҳами, Тата?

Ус, Уҷын ауаа дрылаланы дышнеиуаз, асценахь дхазгалоз амардуан хәҷы днадгылеит. Уҷын деиҭамхакәа, уи амардуан ала, асценахь днеит. Иаркыз аҧарда Уҷын иааиртын, дызлаз аколлектив днарылагылеит. Урҭ дшынарылагылаз еиҧш, «Ураа», рҳәан аколлектив анапеинҟьара иалагеит. Урҭ акраамҭа еинырҟьон рнапқәа. Азал аҽы итәақәаз «аууы» ааилдыргеит.

Ажиури ирцәымҕахеит. Ус асцена аҧарда днахан, даацәырҭит Гәҭиа. Иҧшʒаны деилаҳәан иара. Икостиум ҽыцқәа ишәын, ихәда агалстук ахан. Дцәажәеит, уаанʒа дышцәажәоз еиҧш, ихааны, ирҧшʒаны. Дазааҭгыланы, ауаа рыхшыѡ азышьҭны иреиҳәеит, аҭамзаарагьы шьҭеиҭеит, асценаҽы иахәҭамкәа анапеинҟьара иҟарҭаз

азы. Уи ззыћартцаз, аҧхьарцарҳәаѡы Уҵын, ичмазаѡны ахәшәтәырҭа иҭаз, уаантәи зыҿзаны ииаз, иаҳатыр азы шакәыз. Уи ахәышәтәырҭа аҳақьым хада дахьтәаз, ари илымҳа ианаатас уамашәа ибеит. «Дарбанушь, зыҿзаны ииаз», - ҳәа дхәыцуан. Инарыгзеит рпрограмма иалаз акәашарақәеи ашәаҳәарақәеи. Аҧхьарца арҳәаны, ашәа ацырҳәеит, абдуи аматеи. Урҭ инарыгзаз ашәа «Инаҧҳа Кьагәа изы ашәа» акәын. Уи ргәы иаахәеит ажиури иалаз зегьы. Убас ргәы иаахәеит ахәаҧшцәагьы.

Акраамта, анапеинћьабжьқәа азал иѡныѡуан. «Арҭ ииаит», «арҭ зегьы иреиґьуп», «арҭ рыда актәи атыҧ зышәтода»? - ҳәа азал абжьқәа ѡныѡуан. Азал аҿынтә, ажиури рахь иҧшуаз, ибзианы ирбон ажиури иалаз зегьы ахәшьарақәа зынны, абґьыцқәа иркыз, «иреиҳау хәшьарамзар» даҽеакы шырнымыз.

***

Аамта акыр цахьеит. Уҵын идунеи иҧсаххьеит. Атцарагьы цо, ақытантәи ансамбль дшалац, далан Тата. Тата ашкол ибзианы далгеит. Ашкол даналга, дталеит Москватәи аконсерваториа. Аконсерваториагьы қәҿиарала далгеит. Аконсерватория далганы, аѡны данааи, днеины днадгылеит иабду иҧхьарца ахьknaҳаз. Иаакныхны иааникылеит. «Сабду иҧхьарца, амузика агәбылра сзыркыз», - иҳәан, илаґырзқәагьы иҿаҳәҳәы рҿынархеит.

ЗЕГЬЫ АБАС ЋАРТЦОЗАР

Амш цәгьақәа рышьтахь, амра хааза аҧсабара ианаақәҧхалак, ашьхымзатра аҳәитцә ҳәа ашьхқәа шаатытцуа еиҧш, кәапеишәа итәыз, ақытантәи аклуб иааѡнытцын, уи зыкәгылаз, еитцҳәа ишьтаз ашта ду ауаа аақәлеит.

Урҭ рхыҧхьазараҿы ићан, рапхьаза акәны, ашкол ахь зшьапы еихызгаз ахәычқәа инадыркны, зыкәра акыр ирацәаны изфахьаз, насгьы уи зыбґа архәахьаз, уажәы, «аҧси-ахаци» ҳәа ићаз, атаҳмадацәа рҿынза.

Урҭ зегьы рхы-рҿкәа ирныҧшуан гәалаћазаара бзиак. Атцаѡы иуадаѡу аҳасабтә аҳасабра данаҿу, акыр данаргәаћлак ашьтахь, ус иаалырћьаны, уи аҳасабтә уадаѡ ииашаны атак аныћаитцалак, игәалаћазаара шҧаћало? Ҳәарас иатахузеи, игәалаћазаара бзиахоит. Убас акәын зегьы ргәалаћазаарақәа шыбзиаз, ари аклуб иѡнытцны ицақәоз. Азәи-азәи рыхқәа неидкыланы, излацәажәоз урҭ ираҳаз ажәабжь акәын. Урҭ ууанзагьы ирдыруан аҧсабара шыхьчатәу, пату шақәтцатәу, уи шакәу ҧстазаарас, ҳара ауаѡытәыса иҳамоу, аха аиаша ххәозар, еиґьми, уажәеиҧштцәћьа ас иамырхәыцзацызт урҭ.

«Иқәақәра ҳгааит, уи аҵкәын, ажәабжь бзиа ҳаиҳәеит, ххы акыр ҭалозар, итеитцеит. Ижәымбои, ҳаҧсабара шаћа аҽееитанак. Ианбыкәу ҳзиасқәатцәћьа ас иґарны ианыћаз, ихышхытцәаны, рҧаѡқәа ирзымкуа акәын ииасны ишлеиуаз ҳәа, ҳара ҳабдуцәа ирҳәоны ишҳаҳахьаз». Абас цыхәаҧтцәара амазамкәа ацәажәабжьқәа уаҳауан аклуб иаадәылибаҳәаны, гәыҧ-гәыҧла, рҽеидкыланы, иахьааидгылози, еимѡалацәаз рҽааидкыланы, рыѡныћақәа рахь амѡа иахьықәызи.

Урҭ иахьа иазызырѡит алекциа бзиа. Уи алекциа иззызырѡыз иахьзын абас: «Псабарада аҧстазаара ыћам, уи хьчалатәуп абла аҵыц еиҧш». Алекциа ирзаҧхьоз арґысгьы изызырѡуаз дреиҳаны, иаргьы агәалаћазаара бзиа иманы дыћан. Аклуб аҿы итәаз зегьы, амтц ҧыруазар абжьы уаҳартә еиҧш, ианизызырѡ, дзыҧхьаз алекциа

ргәы иаахәаны ианрыдыркыла, нас изыҙырԝцәа реиҳа деиҳаны агәалаҡазаара бзиа зимоурызеи?

Аклуб аиҳабы Кама Ҳабыць-иҧҳа лыда, идәылтцраны иҡаз зегьы, аклуб иандәылтц, алекциа иаҧхьаз арҧысси, ақыҭа анапхгаԝцәеи еицны аклуб иаадәылтцит.

Усҡан, Кама Ҳабыць-иҧҳа иаартыз аклуб ахышәқәа алыркуан. Кама Ҳабыць-иҧҳа аклуб ахышәқәа аналыркы, лара араҡа дук дыԝнамхакәа дааԝнытцын, ашә цаҧхала иааркны, дара ахьгылаз, днеины днарыдгылеит. Аҧшәмацәа зегьы аҳәара ҡартцеит, алекциа ирзаҧхьаз ихы раҭәашьаны, уаха дрысасырц, аха иара дазыразымхеит, даара дахьыццакуаз аҡнытә. Аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь: «Аамҭа сымазар, схы шәхызбаауамызт, аха даара сыццакуеит, шәҿаҧхьа аҭамзаара шьҭастцоит», - иҳәан имашьына аклуб аган аҿы иахьгылаз ахь иҿынеихеит. Иара днаскьазгоз аҧшәмацәагьы уахь шьаҿақәак нықартцеит.

Иара имашьына дынҭатәан, аус ааруны, маҷк аҡара амотор ааиршит. Нас амашьына абжьы аргага инапы нақәиргәгәа-аақәиргәгәан, ԝынтәҡа-хынтәҡа абжьы ааирган, «абзиараз» ҳәа аанарго, ашҭа дынҭкьеит.

Уи днаскьазгоз, ақыҭа анапхгаԝцәа рысас днаскьаганы ианаагьежь: «Ашәаҧыцьаҧ ҳзакәу жәбоо, ҳара ҳада шәара ауаа ҧсҭазаара шшәымам еилышәкааy», – аҳәозшәа, зҽеимыртаҷа, «анапқәа еитцыхны», ашҭа зегь агәытцанакыр аҭахызшәа аць тцла ду ахьгылаз ахь иеицны рҿынархеит, «Дад, уажәы исҳәар ихашәтцоу сыздыруам, аха сара сызхаану ауп абра ишәасҳәо. Абни ҳцыхәан илеиуа акәараҷҷа «Леиаа ркәара» ҳәа изышьҭоу жәымдыруеи? Ушьапқәа еилымхкәа узыруамызт, кәыркәа мзазгьы, убас идуун. Аҧсыҙқәа ҳәылмышьуа иҭан: қәыҧалагьы, цәгәырлагьы аҧсыҙқәа шҧаҳклауаз, иаҳауеи? Иахьа уи аҙиас шыҡоу жәбоит. Даара имаҷуп аҙы иҭоу. Цьара-цьара иахьҭабалогьы ыҡоуп. Еиҳарак уи ҭабалоит кәыркәа мзазы. Ишсашәҳәара изыхҡьозеи, ари? Ҳәарас иаҭахузеи, абна ахьықәҳхыз ауп ари зыхҡьаз, дадраа.

Абри абна илажьыз ашәарах абаҡоу? Иабаҡоу цԝа змамыз аҧсаа? Урҭ зегьы ықәыззаахьеит, ишыжәбо еиҧш. Иқәыззаартә иҡазцада, ҳара! Ҳара ҳхы ҳаҩоуп акәымзар, ас уаԝы ибахьоума, дадраа? Аҧсабара хьчалатәуп, иацхраалатәуп. Уи иаҩоу даабар, иабашьлатәуп». Абас ацәажәара даҿын аҭаҳмада Дадын, ақыҭа анапхгаԝцәа ааины, игылақәаз ианаарыдгыла..

- Шәыззыҙырԝыз алекциа даараҙа шәгәы ишаахәаз агәра згоит, сыхшыԝ самжьозар? - иҳәан игылақәаз лаҧшы хаала даарылаҧшит аколнхара ахантәаԝы.

- Уи иугәамҧхоз лекциазма? Уи иихәоз адагьы ибызшәаҭәкьа шҧаҡаз? – иҳәан иԝыза изцаара иҡаитцаз аҭак ацынхәрас, иаргьы даҽа зцаарак нықаитцеит ақыҭа сҭаршынс иамаз. Ақыҭантәи апартиа аиҳабы ак сҳәоит ҳәа дналаган, аха иаҧхьа ацәажәара иалагаз диҧырхагахар ҳәа дшәан иҽааникылеит.

- Алекциа шәгәаҧхеит ҳәа ауп ишәҳәо, гәамҧхашьас иҳамоузеи, мамзаргьы. Сцәажәоит ҳәа зҽазызкыз дахьиҧырхагахаз, башахазгьы хьаас иҡамцакәа, дызцагылаз аць тцла ду еиҧш дыздгылоу ауаа дырхыҳәҳәаны иҽедирбошәа ацәажәара даҿын Дадын.

- Ҳәарада, алекциа ҳаззыҙырԝыз даара иаҳгәаҧхеит, аха ҳара ҳхала ҳахьаҧырхагахо ауп сара сгәы иалоу. Астцәкьа жәбахьоума? «Аԝсҭаа ихы дачычоуп», ҳәа. Ҳара ауаатәыԝса ҳхы ҳашҧачычо? Алекциа ҡазцоз иихәоз шәмаҳаи, дадраа. Адунеи зегьы аҿы градуски бжаки, ԝ-градуск рҡнынҙа бжьаратәла аҧхара анацла, Аԝадатәи Атцааршәыратә океан зытуазаап. Уи зҭыр, адунеи зегьы аҿы аҙы шьтытцуазаап, бжьаратәла жәа метрак рҿынҙа. Дадраа, арҭ иихәаҡәаз зегьы, иара ихы итҳәааны иауиҳәах. Урҭ атцара ду змоу еилкааны, шәкәыла иԝны ишьтырххьоу ауп иихәо, абригь азхәыцра аҭахҙами, мшәан…

- Ишҧаҭахым, ишҧаҭахым, - рҳәан, зегьы рыбжьқәа ааиларыпҳсеит.

- Ҳара ҳқыҭа амшын иадкыланы иугозар, жәабаҟа метра роуп иахьыҳараку. Нас зегь рапҳьа ҳара ҳагома? – иҳәан аҙәы ибжьы нарылаитҷеит..

Абас, ажәақәа немда-ааимдо, акраамҭа, аҧь ду аҭаҟа иззыҙырҩыз алекциа ирнаҭаз аҳәатәы еимакны алацәажәара иаҷын. Зегьы ргәаанагарақәа рҳәон. Апҳсабара ахьчараз, аусмҩапҳгатәқәа ирылацәажәон. Абас, адуқәа ахьеилацәажәоз, Шьыта хәычы иабду дивагәгәа дидгыланы, дырзыҙырҩуан.

Аҭыхәтәан, уаҟа иеидгылақәаз зегьы апҳсшәақәа ааибырҳәан, доусы рыҩныкақәа рахь рҷынархеит.

Зегьы анеимыҭц ашьҭахь, имаҭа инапы кны, иҩныка ихы рханы, иҷынеихеит Дадын. Дадын имаҭеи иареи аҩны ианнеи, рҭаацәа ирарҳәеит изакә лекциа бзиаз, иахьа аклуб аҷы иззыҙырҩыз.

Ауха, акрыфа-акрыжә, Шьыта иабдуи иареи анышьҭалагьы, Шьыта иабду ишьапаҷы дахьиаз, акраамҭа уи алектор дизхәыцуан, иажәақәа илымҳақәа ирҭыҩуан.

Дрызхәыцуан алекциа ашьҭахь, аҭаҳмадацәа реицәажәара. Еиҳарак дизхәыцуан уи иабду Дадын. Шьыта иабду ҧыхьа ааста, уажәы, даҽеакала дибошәа дҟалеит. Уи акраамҭа дхәыцуа диан. Нас, ашьшьыҳәа, ацәа хааҙа иааихапҳаз даашьҭыхны, даманы ицеит.

Аҭх абжарак ааҩнашон, Шьыта данҷыхоз. Шьыта, уажә, заҟа иҭахузеи, иабду даапҳшны дыҟазар, аха дҭахәхәа дыцәоуп. Шьыта иабду ацәа далихыр, дрыцҳаишьоит. Иара, усгьы, уажәшьҭа ирласны даапҳшуазар акәхап, ҧшьба-хәба саат иреиҳаны ахаангьы дмыцәацызт.

Шьыта ишьацәкьарақәа ҭыркьакьаны, дҩагылан, днеины, иабду исаат астол иахьыкәыз иаакәихын, днахәапҳшит. Асаат ҧшьба ракәын иҟаз. «Даҽеа саатк аҟарагьы дыцәаргьы, уаҳа дыцәом даду. Усҟан, сызхара сиацәажәап, дысмырҷыхап», - ааигәахәын, ашьшьыҳәа, дышгылаз еипҳш, днеины, ииарҭаҷы, деиҭанаиахт.

- Иутцалазеи, с- Шьыта, узышьҭоузеи, угыланы? – Дадын Шьыта дшышьҭалаз аниба, ибжьы наиқәиргеит.

Шьыта азнык азы ҷимҭит. Иара иҭып аҷы дышиаз аниба, иабду иҽеирҭынчуазар игәахәын, аха «уаҳа умҧсит» заҟа иҽеимырҭынчрыз.

- Уцә, Шьыта, макьана ашара акрагуп, - иҳәан еиҭа Дадын имаҭа днаиқәыцәкьеит. Шьыта дахьышьҭаз, иҽеирҧсит. Урҭ аҙәи-аҙәи еипҳырхагахар ҳәа ишәаны, «рҽырҧсны» акраамҭа ишьҭан, аха аҙәгьы дызмыцәеит. Рҩыцьагьы ргәы итцагьежьуа, иҭахынҳәуа, ак ҭан, аха изакәу рыздыруамызт. Шьыта иабду дшыцәамыз анидыр, аҭынчра ааилеигеит:

- Даду, уцәаҙами?

- Уцә, дад, уцә.

- Сара уара уеипҳш, ацәа сакҙуам, даду.

- Избан, ацәа узамкуа, дад?

- Схәыцуеит.

- Узызхәыцуазеи, дад? – иаацьеишьеит Дадын.

- Иацтәи алекциа, нас алекциа ашьҭахьтәи, шәара, аҭаҳмадацәа шәеицәажәара. Даду, ииашоума, мшәан, уара иуҳәаз. Леиаа ркәара ҧыхьа, уажә ааста итцегь идузма, насгьы апҳсыҙқәа ҭазма?

- Ааи, дад, ааи…

– Ааи, аха… Абри амшынгьы итцегь наҟ инаскьагазма, арахь ааскьара иаҷума?

Дадын имаҭа изтцаарақәа рҭакқәа аттаҳәа ишыҟаитцоз, уажәы, дшымгәыгҙоз, дааҷахеит. Имаҭа иеиҳәо изымдыруа даақәхеит.

Убасҟан, иааигәалашәеит, иара данқәыпҳшыз, рқыҭаҷ инхоз, Жьи Пас иҳәоны, иаҳахьаз ажәабжь:

«Сара саныхәыцыз, амшын итцегь инаскьаган: «Ахьтәы ҟәара» иахьатцанакуа, акыр инаскьаганы, дәраны иҟан, ауасақәа ҳәуа иқәын», - ҳәа.

- Дад, Шьыта, ари амшын, усҟан, ихәыцызу, идузу, уажәы, аҳәара уадаҩуп, аха ирҳәоит апҳсшьарҭа тып «Ахьтәы ҟәара» уажәы иахьыкоу ашка, амшын акырҙа иаскьахьеит ҳәа. Сара уара сануаҟараз исаҳаит, усҟан, шәи ҩажәеи жәаф шыкәса зхытцуаз Жьи Пас иҳәоны.

Иара даныхәыҷыз, Амбара иамариашаны, каршәраны, уасаҳәырҭаны иҟан, ауасақәа ҳахьчон ҳәа. Иумдыруеи, дад, Амбара ахьыҟоу?

- Ааи, издыруеит, - иҳәеит Шьыта, ибжьы ларҟәны, акы дазхәыцуа.

Абри ашьҭахь, акраамҭа абдуи аматеи рыбжьара аҭынчра аҳра ауан.

Акрантцы ашьҭахь:

- «Ахьтәы ҟәара» Амбара иамариашаны иаагозар, хышәка метра амшын арахь ииаскьахьазар ҟалап, даду, - иҳәеит Шьыта.

- Иҟалап еиҳазаргьы.

- Нас маҷ-маҷ арахьгьы ииаиуеит, уи? – илахь ааиқәитцеит Шьыта.

- Мамоу, дад, Шьыта. Уи уаҳа арахь изааскьаӡом, ажәытәан акәын ианааскьоз, избанзар, ауаҩы инапы адикыломызт, аҧсабара иаҭаху ҟанатцон. Уажәы, ауаҩы инапы адкылоуп. Иумбахьеи, дад, ахаҳә дуқәа ҧшьба-ҧшьба кәакь зманы иҟартцақәо, лахьхьи Мсурат итцаҟа ауп иахьыҟартцо. Убарҭ рыла адамбақәа иахьабалак иҟартцоит. Уи иааннакылоит амшын ацәқәырҧақәа, арахь иаанашьҭуам. Ас иабаҟаз ажәытәан. Ари аус бзиа уажәы ааигәоуп ианалага, рыҩшәатцәкьангьы иаҷуп агазеҭқәа излархәо ала.

- Даду, сара сдухар, амшын ааныҳкыло, ахаҳә дуқәа ахьыҟартцо аусура салагоит.

- Уалага, уи ус бзиоуп, Шьыта.

Абас ишеицәажәоз, ишшарыз ишеит.

Ҷкәына еилкьак иеиҧш, афырхәа, дҩатцкьеит Дадын. Ахышә аҧардақәа днарыхан, ииаиртит. Иахьеиҧш, Дадын ихаангьы дышьҭамхацызт. Афырхәа, иҩааилаҳәаны, адәахьы дындәылтцит. Уи дышиашаз, анапырзәзәага, днатцагылан, иҷи инапи ааизәзәеит. Ашьыжь, цьара дцараны дыҟан, дцеит. Дадын дангыла ашьҭахь, Шьытагьы рацәак дышьҭамхеит, аха усҟан итаацәа зегьы гылахьан.

Шьыта иан абыста антцара даҷын. Аҭаацәа зегьы шьыжьхьа анырфа, русқәа рахь инытцҭ-аатцытцқәеит.

Аҩны мҩышан аҟнытә, Шьыта аҩны дыҟан. Итцатәхәқәа итцеит, иҩтәқәа иҩит.

Адырҩаҩны, шьыжьымҭан шаанӡа, Шьыта дгәыргьатцәа дҩагылан, иҷи-инапи зәзәаны, шьыжьха ыфаны, ишәҟәтра аашьтыхны, ашкол ахь иҷынеихеит.

Уи агәашә дынҭытцуаны еиҧш, иабду Дадын ибжьы наиқәиргеит:

- Дад, Шьыта, ашкол ушааурыжьлак еиҧш, ирласны аҩныҟа уаа, ацхыраара стахуп, усыцхраароуп.

- Иарбан цхыраароу иуҭаху, даду?

- Абнахь ҳцаны амҷы ҧаҳҟароуп. Уажәы ҧхынроуп, аха иадыруазароуп, аӡынрагьы шааиуа.

- Ибзиоуп, даду, ибзиоуп. Ашкол сшааурыжьлак еиҧш, сышиашоу аҩныҟа саауеит, - иҳәеит Шьыта.

Шьыта иҩызцәа ивсны, акыр иҩаскьахьаз дрышьҭаланы иҷынеихеит.

Шьыта иабду дыширгәыҳыз еиҧш, ашкол данааурыжь, дышиашаз, аҩныҟа дааит. Шьыта ашкол аҷынтә аҩны данааи, Дадын ашәшьыраҷы ауасацәа каршәны, дыкәианы иҧсы ишьон.

Дадын имаҭа дшааиз аниба, ибжьы наиқәиргеит:

-Шьыта, уҩааиҭакны, акы уаннацҳалак, ухы нықәтцаны, уҧсы ааиҭакны, удтцақәа ҟатца, мҷылхра сахьцо узгоит.

- Даду, сыдтцақәа рыҟатцара уадаҩзам, уажәытцәкьа иҟастцоит. Нас мҷылхра уахьцо, хымҧада, суццоит.

- Аиеи, даду дукәыхшоуп, - иҳәан Дадын, дааҳәны, днаиеит. Шьыта иуада днықналан, иҩааиҭакны дылбаан, акрыфарҭа днықналан, акрифеит. Нас ицәынхақәаз аашьтыхны, инаҧхьеикит. Дызхытцыз аишәа аарыцкьаны, ииартаҷы днеины, ихы нықәитцеит, аха дызмыцәеит. Жәабаҟа минуҭ рышьтахь дҩагылан, идтцақәа рыҟатцара дналагеит. Митәык дрыдымхалакәа итцатәхәқәа итцеит, иҩтәқәа иҩит.

Амра акыр иласкьахьан. Шьыта иабду дахьышьҭаз днеины днеихагылеит.

Убри аамҭазы, Дадын ацәа далҭны агылара иҽыназикуан. Шьыта данынаихәаҧш, дааччан:

- Саҧхьагьы угылеит, даду дукәыхшааит.

- Агылара аума, сҭатәхәқәагьы сҭахьеит, сыѡтәқәагьы зыѡхьеит.

- Ус акәзар, уажәшьҭа абнахь мҽылхра ҳцап, - иҳәан Дадын дѡагылан, иеигәышәи иеихеи аҳәаццышә иаѡызаз, иахькнаҳаз иаакнихит. Урҭ ирывакнаҳаз ааикәаҒа хәыҷы аакнихын, Шьыта инаииркит.

Ус, абдуи амаҭеи еицны рҭыхәан абнара шыҟаз рҽынархеит. Дук мырҭыкәа аккарра иныҭалеит. Ахьацақәа ҟата-ҟатаʒа ирывсны ицон абдуи амаҭеи. Иарбанзаалак мҕык рықәымызт, урҭ звысуаз ахьацақәа, рыҭаҟа ицқьаʒа иҟан. «Абанҭ хаҳҭәар, алхрагьы заҟа имариоузеи», - ҳәа Шьыта игәы иаанагон, аха Дадын аҧхьа дгыланы, ацара даҽын, Шьыта уи дишьҭан. Дадын дахьцоз, иҧырхагақәоу амыҕқәа, ма амахәқәа данрықәшәалак, еигәышә ала ихиҭәҭәон. Ус днарыдгылеит хьаца дуқәак, амыҕ иаганы, ихѡааны, абнара иахьылагылаз.

- Уажәшьҭа уаҳа ҷьарагьы ҳцом, ара ҳеаанаҳкылоит. Абарҭ аѡхьацак хсырҟәҟәар, егьа аʒынра цәгьахаргьы, иҳазхоит, - иҳәан, даангылеит урҭ ахьацақәа рыҭаҟа.

- Арҭ ахьацақәа амыҕ иаганы иҟоуп, насгьы иагьыхароуп. Раҧхьаʒа аккара ҳахьыҭалаз, игылаз ахьацақәа хаҳҭәар, еиҳа еиҕьʒамзи?- иҳәеит Шьыта.

- Мамоу, дад, урҭ абаҳацәцои? Арҭ аѡҭлак уаҳа рызҳаʒом, ахѡаарагьы иалагахьеит. Сыхәнаны ихсырҟәҟәар, ишысҳәахьоу еиҧш, аʒынра ҳазхара амҽы ҳауеит. Иаргьы амч еибыҭан ахҽарах аунажьуеит. Абна пату ақәҭатәуп. Иацы алекциа ҟазҭоз ииҳәаз умаҳаи.

- Ааи, исаҳаит. Ус ауп, даду, иуҳәо иашоуп, - иҳәеит Шьыта.

Дадын иеиха имаҟа инавеиҭан, ахьаца дѡаҭагыланы, амахәқәа лаҟәны иамақәаз дѡархьынҳала-аархьынҳаланы дынхалеит. Имаҟа иаваз иеиха аавихын, ахьаца хырҟәҟәаны, дылбааит. Днадгылеит егьи ахьаца. Уи ашьапы ыҭабааны иҟан. «Ари ахырҟәҟәара иаҧсам, ихҭәатәуп», – иҳәан, ашьапы иеигәышә ала иааирыцқьан, еихала ахҭәара дналагеит.

Акыр ианхиҭәа ашьҭахь, Дадын иикыз аиха Шьыта инаииркит.

- Усҭ, Шьыта, уажәшьҭа уара ихҭәа.

Шьыта иабду иеиха ааимихын, ахьаца ахҭәара дналагеит. Ари ахьаца акыр инааны игылан аҟнытә, митәык ахҭәара дадымхалеит Шьыта. Ихаҭҭала адәҳәыҧш ахьыҟаз илықәҳаит. Шьыта ихиҭәаз ахьаца ахҷыҷ иеиха лалеиҭан, иабду дахьтәаз днеины, днаидтәалеит. Урҭ акыр итәан иеицәажәо. Ибзианы рыҧсқәа аныршьа, иѡагылан, амахәқәа реилыхра иалагеит. Амҽы злыҭқәоз аҭла амахәқәа еилыхны, инаскьаганы игылаз ара шьапы аҽы икыддыргылон. Ихырҭәаз ахьаца ашьапгьы еиҟәыршьшьаны икыддыргылан, дара рыѡныҟа ицеит.

Ѡымшҟа рышьҭахь, рыцәқәеи руардыни ҭаҳәаны амҽаагара иалагеит. Урҭ хымшҟа-ҧшьымшҟа амҽаагара иаҽын. Иааргеит аʒын ирызхашаз амҽы. Ус иааит ҭагалан. Анхацәа ашәыр анеиҭарҳауа аамҭаз, Дадын ашәыр ахьеиҭеиҳауаз, аҭыҧ имамызт, еиҭеиҳашаз, еиҭеиҳахьан, урҭ ирҽало ашәыр акәын иара дыззыҧшыз.

Ҽнак зны, Шьыта ашкол аҟнытә аѡны данааи, иабду дизыҧшны дтәан. Уи имаҭа дшибаз еиҧш ибжьы наиқәиргеит:

- Шьыта, уаргьы саргьы иахьа аус ҳамоуп.

- Иарбан усу иҳамоу, даду?

- Амҽы ахьылаҳхыз, амахәқәа еилаҳхыз зегьы збылхьеит. Адгьыл ҭацәны иҟоуп. Ус ишҭацәу иаанҳажьыр, иҳақым. Еиҭаҳҳап убра ҭлақәак.

- Ибзиоуп, даду, ибзиоуп, аха еиҭаҳҳауа арахә ирымфаʒои?

- Арахә ишҧарымфои, аха еиҭаҳҳауа арахә ирымфартә иҟаҳҭароуп...

Шьыта иҽеиҭакны, акрыфаны, иҧсы анишьа ашьҭахь, абдуи амаҭеи еицны аккарахь ицеит.

Иахьцоз иргеит: аиха, аигәышә, аведра, атцәымгқәа, ажьаҳәа хәычы, ажыга, асалқәа. Еизгаз амахәқәа ыкәблааны иҟоуп. Ажрақәа жуп. Уажәшьҭа ирыгу аиҭаҳатәқәа ҧшааны, аиҭаҳара акәын. Амыругақәа иааргақәаз цьара илышьҭартцан, дара аиҭаҳатәқәа рыҧшаара иалагеит. Митәык иадымхалакәа, дара аиҭаҳатәқәа рыҧшааит. Акәара аҽынтә, аҙы ааганы, ирытцартәо мацара еиҭарҳаит ирымаз аиҭаҳатәқәа зегьы. Урҭ атцәшанқәа нрыварсны, иадҳәаланы иҟартцеит.

Уаанҙа Дадын еиҟәыршьшьаны, иҽҟьаны атцәшанқәа ирмазеихьаз арсны, адаанқәа рыдтцаны иҟартцеит. Урҭ аҩныҟа ианцоз, аведра уа иааныжьит. Аарҩарахар, аҙы алатцартәаларц азы. Аха аарҩара ҟамлеит акраамҭа ақәа алеира иаҽын.

Даргьы уахь уаҳа иқәымлеит. Ус аҙын иҙытцсит. Иаарыдгылаз аапҧын, акыр иаарҩарахеит. Аарҩара ахьынҙаҟаз, Шьыта дцаны, акәара аҽынтә аҙы ааганы, еиҭарҳаз атцла хәычқәа ирытцеиҭәон. Акгьы мҧсҙеит, ибзианы ирызҳаит.

Абдуи амаҭеи атцла хәычқәа еиҭарҳаз, акгьы ахьымпҧсыз, ибзианы иахьрызҳаз, агәалаҟазаара бзиа рнаҭеит.

Уи аахыс ушьҭа итцхьеит хышықәса инареиҳаны. Сыцә збомызт азы, уахь сықәнагалеит. Атцлақәа урықәлар, ууаныркыларатә еиҧш, ирызҳаит. Урҭ уахьрыхәапҧшуа, угәы ааҟартцоит.

Шьыри зегьы абас ҟаҳтцондаз, ашәапҧыцьапҧ шпҧеиныларыз?

Аҧсабарагьы ҧырхага аиуамызт.

Амшын акәзар, аҟәара ахьтцнашәаауа, ахаҳә дуқәа ҟатцаны, апҧыхьа ишыҟартцалоз еипҧш, иапҧырарыжьлар, ацәқәырпҧақәа ҧыххаа иагалон. Амшынгьы шәарҭахазомызт усҟан.

ХЫЦ

Мҷышь ааигәара дынхон Хыц ҳәа ҷкәынак. Уи ихыҭцуан, шәиҧшьҟа-жәохәҟа шықәса. Уи иҩызцәеи иареи шьыбжьонла Мҷышь ицаны иҭалон. Дара рҽахьыркәабалоз аҭыпҧ алхны ирыман. Уи аҭыпҧ иахьҙын Пҳәасаҧшь. Егьирахь аасҭа ара еиҳа аҙмыжь дуун. Уи иаҟараз аҙмыжь, Мҷышь злысуаз рқыҭа ааигәара цьарагьы иҟамызт. Ас иахьдууз азы акәын, ахәычқәа, араҟа аҽыкәабара бзиа изырбоз. Ахәычқәа еисон: еиҳа ирласны Мҷышь ируа ҳәа, еиҳа аҙы атцаҟа изычҳауа ҳәа, апҧаҩ аҽынтә хыла, ма шьапыла еиҳа иҧо ҳәа.

Абас ахәычқәа реицлабрақәа рҽы Хыц хабалак, иҽрылаирхәуан, апҧыжәарагьы иман. Еицныҟәалоз, ахәычқәа зегьы рҽынтә иара дреитцбын. Ажәак ала, Хыц аҙы дацәшәомызт. Иара идыруан, аҙы иантҵалатәу, иантҵалатәым. Хыц дызланхоз иҳабла зегьы рыжәқәа ҳәыртас ирыман Мҷышь нырцә. Аҳабла аҽынтә, ладараны илбаауан, албаара мариан, аха игьежьны аҩныҟа ианцоз ҩадаран азы, арахә аашьаны, цьара итәон. Зырахә аҩныҟа изызкамцалоз, иҟан ақәыцьмақәа ианырцәырфалозгьы. Убри аҟнытә, заа ицаны, рырахә рыҩныҟа иаарцалон.

Ҩнак Хыц, дышцалац еипҧш, Мҷышь нырцәҟа дцеит. Ирахә ҧшааны аҙы ирицеит, ҕаацк имбеит. Ари аҕаац ааныжьны аҩныҟа цашьа имазма? Адәқәа реимдара дналагеит.

Хыц арахә раацара ҳәа данцалоз, еснагь, ашәақь игалон, аха уажәы, ашәақь имамызт. Избанзар, иаб ишәақь иманы ақәыцьмақәа рышьҭашәарыцара ицоз, ақытантәи ашәарыцаҩцәа дрыцны дцеит. Уи аамҭазы, ақәыцьмақәа даара ирацәан. Аиашаз, шәақьк мкыкәа, арахә рышьҭалара уацәшәартә иҟан. Уи азоуп Хыц арахә данрышьҭалалоз, ашәақь иманы дызцалоз, мамзар иаб Пшьҟан, заҟа абцьар иимыркышаз. Уажәы, Пшьҟан ишәақь иманы шәарыцара данца, Хыц ашәақь ахатыпҧан, аҳәызба игеит.

- Иалухыузеи, аҳәызба? Џьара уҽахаумыжьын, - лҳәеит иан, Хыц арахә рышҟа аҳәызба иманы дандәықәла.

- Аҳәызба сышҧахаҳауеи, еиқәҟаца, аҭра иҭоупеи? – иҳәеит Хыц иан илҳәаз ацынхәрас.

Хыц адәы дықәланы дышнеиуаз, ҕаацк аҟаабжь иаҳаит. Аҕаац аҟаабжь злагоз ала, иҽынеихеит Хыц.

Абар, аҕаац ыѡны иаауеит, ақәыцьма ашьҭоуп, иахьзарцгьы маҷк ауп иагу. Ус аҕаац аавалеит акамбашь ҳәуа, абна авҭ, аҳаскьын ҧшқарақәа ыфо иахьаваз. «Сыхьча, акамбашь, ақәыцьма сафоит», аҳәозшәа, акамбашь аган инадгылеит. «Иҟалазеи»? – аҳәозшәа акамбашь аҕаац инахәаҧшит. Уи аамҭазы, ақәыцьмагьы аҕаац инадыххылеит. Ари акамбашь алагҧш иаатцашәан, ақәыцьма, иназытрысит. Аҕаац ада акгьы зымбоз ақәыцьма, абна еилачыра, илагылаз ахцыц ашьапы, акамбашь атәыѡақәа рыла инаднарҕәҕәалан, ианнакылеит. Акәыцьма иаулак, акамбашь атәыѡақәа иаарыбжьытцын, ишзахәоз иѡны аҽынанахеит. Акамбашь ақәыцьма иашьҭалеит.

Ақәыцьма Хыц ишьҭазу, ишьҭамзу аҳәара цәгьоуп, аха иара ишьҭаланы иааиуан. Хыц иаҳәызба ҭыхны икын. Акамбашь ақәыцьма ишашьҭац иашьҭан.

- Хыц уҧаны аҙы уҽалажь, сара ақәыцьма сеихсуеит, – ҳәа, Хыц игәыла Баҭаҟәа ибжьы ааиаҳаит. Уи иҟалаз ибон, ишәақь харшаланы, нырцә аҟәара дықәгылан. Хыц аҧаѡ даақәгылеит, ақәыцьмагьы Хыц иааидыххылеит. Акамбашь ақәыцьма иѡахьҙан, атәыѡақәа ирхарҧаны иаршәырц, ианнадыххылоз аамҭазы, Хыц ақәыцьма идҳалар ҳәа дшәан, аҧаѡ аҽынтә дышиашаз дыҧеит. Акамбашь атәыѡақәа рыла ақәыцьма ыршәны аҙы иаланажьит.

Хыц аҙы дхәыцоуп иаҳәызба кны, ақәыцьма аҙы ихуп ҭаҧ-ҭаҧ ҳәа иҙсауа. Баҭаҟәа ақәыцьма деихсуазар, деихсратәы дыҟоуп. Жәабаҟа метра роуп, иара дахьгылоуи ақәыцьмеи ирыбжьоу, аха иабаҟоу, Баҭаҟәа Хыц дицәшәоит, уи макьана аҙы дхәыцоуп. Баҭаҟәа ишәақь ақәыцьма ишақәкыц иақәкуп.

Ус Баҭаҟәа дышҧшуаз аҙы ашьа ѡхшылеит, ақәыцьмагьы арзаақь аатнарган, аҙы ихыхәхәала иаманы аҽынанахеит. Хыцгьы ашьа ахьхажжылаз, акыр иѡахыкны ихы ѡкылирҳәҳәеит.

- Аферым. Хыц, аферым. Ақәыцьма ушьит, - Баҭаҟәа ибжьы аҙмыжь ихѡылааны, Хыц илымҳа иҭаѡуан. Ақәыцьма аҙы иаманы илеиуан. Хыц иикыз аҳәызба ақәыцьма ашьа џьара иамашәны иавахар ҳәа дшәаны, аҙы иалшьуа, дыѡтытцит. Хыц иаҳәызба анирыцқьа иршәны аҟәара инықәиршәын, аҙы цқьала иҽеикәабарц, даахәын, еиҭа аҙмыжь дыҙсо дынхылан, нырцә днырит.

- Аферым, Хыц, аферым. Сара сцаны уҕаац аасцоит. Уара умаҭәақәа рѡаны иушәҵа, - иҳәан Баҭаҟәа аҙмыжь аҵыхәан аҙы аҕгара шыҟаз иҽынеихеит. Дук мыртцыкәа, Баҭаҟәа аҙы днырын, аҕаац ҧшааны, аҙы иаарицан, иаргьы дырит. Усҟан, Хыц имаҭәақәа рѡаны ишәитцахьан. Баҭаҟәа иааира дазыҧшны дгылан. Ибааҙаны ишәитцаз имаҭәақәа ахьишәыз абара иаҽын. Баҭаҟәа данааи, рѡыцьагь еицны, аҕаац раҧхьа иргыланы, аѡныҟа рхы рханы рҽынархеит. Аѡны ианнеи, Баҭаҟәа Хыц иҭаацәа ирцәымзакәа иреиҳәеит, Хыц ақәыцьма шишьыз. Адырѡаҽынгьы Баҭаҟәа иааибалак зегьы иреиҳәон Хыц ақәыцьма шишьыз. Уи заҳалак, уамашәа ибаны, иазызырѡуан, ари ажәабжь. Мшәан, уазымзырѡуа иҟазма Хыц иааирҧшыз агәымшәара атәы.

АБ ДЫЗХЬЫМЗАЗ

Гәдиса аџьыцқәреи ахьылеитцалоз, идгьыл ажәын азы, аужәра хҟьаны аџьыцқәреи леитцалон. Адгьыл ҽыц аҽы аџьыцқәреии аҟәыди даара ианаалон. Ари адгьыл Гәдиса ианхиҟьа ашьтахь, хпҳа-ҧшьба шыцәса ацәаҕәара цәгьан, адацқәа аман. Усҟан атракторгьы знеиуамызт. Адацқәа иамаз зегьы анытцих ашьтахь, тракторла ицәаҕәалон. Амала, маҷк аҟара инаараны иҟан ари адгьыл. Убри иахҟьаны, амш цәгьа баапҳсқәа раан аҩар хылон, уи апҳхастә ҕәҕәа ҟанатцон. Убри аҟнытә, Гәдиса имхы аницәаҕәалак ашьтахь, аханы қәатанла ацәаҳәа алигон, нас аҽеага ала итрыцкьааны иҟаитцон. Уи ашьтахь, еитә жыгала ижны аҩар мҩахганы, амхы иахьапҳырхагам ала идәыцәитцон. Даара амш баапҳсытцәкьа аныҟамлало, ас иҟаитцаз азхалон, аҩар амхы имхыларц азы. Ишдыру еипҳш, латцан, зны-зынла, амш цәгьа баапҳсқәа ҟалалон. Усҟан, ас еипҳш иҟоу аҙышьтра азхаломызт, ихыҽеаны, Гәдиса имхы ихылон аҩар. Аҽеага кны аҩар еиманапҳсаз аҙышьтра ҭирыцкьаалон, итиимрыцкьаар аҩар лхыланы имхы агон. Уи азы даара аџьабаа ду ибон Гәдиса. Икаижьшан ас еипҳш иҟоу адгьыл, аха дызқәаарыхуа уаҳа дгьыл имамызт. Шамахамзар пҳхастак анимоуаз ыҟамызт, амшцәгьақәа аныҟалоз. Амала, ишаххәахьоу еипҳш, адгьыл даара ибзиан, аҽеаҩра пҳжәаны иҟалон. Ишакәхалак, уи итигоз аџьыцқәреии аҟәыди рыла акәын итаацәа злеибоз.

Гәдиса игәы итан имхы ахахьы ала аҙышьтра бзиа атаны, уи иавсны илеиуаз акәарахь, амшцәгьақәа раан, илеиуаз аҩар дәыцәитцарц, аха дахьеилахаз аҟнытә, изыҟамтцакәа ус дарауан. «Иахьа иҟастцап, уатцәы иҟастцап» шиҳәоз, апҳсуа-ақыртуатә еибашьра иалагеит.

Аибашьра ишналагаз еипҳш, Гәдиса итцысшьыга шәақь аашьтихын, иҩны дындәылтцит. Аибашьра ааилгаанҙа, аҕа диҽагыланы деибашьуан. Аибашьра ашьтахь, «арыцкьарахь» данца, дтахеит Гәдиса. Аҩны ииаанхеит

иҧшәма Шьасиеи, иҧа Алиаси. Ишҧарурыз ани аҧеи? Аҩны зхагылаз аҧшәма дтахеит ҳәа дара рҽыршьуазма? Аҧстазааразиқәҧалар акәын. Гәдиса имала дауҭахах. Ус итахақәаз рацәаҩын. Шьасиеи Алиаси реиҧш, иҟақәазгьы ыҟан. Урт излауа ала, рхы иахәаны, рхы рбалар акәын. Шьасиеи Алиаси аџьыцқәреи ламтцакәа хныҟәгашьа рымамызт. Арахь, изқәаарыхуаз рыдгьыл аҩар ирцәагалон.

Алиас иаб Гәдиса иҳәоны иаҳахьан, имхы аҩар аҧырхагамхартә ажра бзианы иалганы, аҩар акәарахь идәыцәитцарц шигәитаз, аха иусқәа ахьырацәаз аҟнытә, ишизыҟамтцаз. «Аҧсы ыҟоуп рҳәоит. Аҧсы ҳәа акыр ыҟазар, саб иҧсы иабап, игәгьы иаахәап. Иара ишигәитаз еиҧш, иҟастцароуп», - ҳәа игәы итеикит Алиас. Алиас игәы итеикыз иан илеиҳәеит, аха Шьасиа илтахымхеит Алиас иихәаз. Уи шыҟатцатәыз ларгьы илдыруан, аха излырҟатцодаз? Лара акыр тины, аарлаҳәа ирфашаз аалгалар акәын, аамта лымамызт. Алиас иакәзар, жәаха шыцәса затцәык ракәын ихытцуаз. Нас жәаха шыцәса зхытцуаз ахәыцы, ажыга иркны, амхы аҩар хымлартә, итцауланы ажра жны, аҩар илеиуа мҩахга ҳәа иалҳәозма? Ма иаб ишыҟаитцалоз еипҳш, амхы анылеитцалак, иҽеага кны, дызхыларыма?

Дхәыцыми, Алиас? Анышә аҙа далыршьуазма, Шьасиа лыцкәын затцәы? Иара игәы итаз аахтны ианлеиҳәа, уамашәа ибаны Шьасиа ҿаалтит:

- Сыцкәын, уан дукәыхшоуп, уи уара иузыҟатцом, ухәыцыми, нан?

- Сара сышҧахәыцу жәаха шыцәса схытцуеит, сан. Макьана аџьыцқәреи алатцара мааиҙацт. Сыҽесмыргәаҟҙакәа, ашьшьыҳәа ажра зжлоит. Алатцара ааиааиҙа, ажра сышҧазалымгари?

- Мамоу, нан, мамоу. Уи ажра авгара ус имариоу усым. Уи аҙбахә даҽеа зны иануҳәа, сышузгәааua удыруазааит. Угәгьы ҕәҕәала инсырхоит. Уааиҙа сноумышьтын, уан дукәыхшоуп, сыцкәын затцәы Алиас.

- Ибзиоуп, нас, сан, бара ишыбҭаху, акәзааит. Саҟәыҭуеит ҳамхы ажра авгара, бара бҳәатәы хатҵаны. Амала, ажраҟәа авганы иҟастҵап, ҳәа сгәы иаанагон, аха… Сгәы ишаанагоз исзыҟатҵар, ҳамхы аҩар ахаангьы изхыломызт, - иҳәеит Алиас, иан лаҳаҭыр азы. «Уажәы, ус ласҳәап, лгәы ҟастҵап, нас сара стәы ҟастҵап, сан иламҳәаҙакәа».

Алиас днеин, шәҟәык аакәихын, аҧхьара дналагеит, аха ишәҟәы дзыҧхьо ашҟа ихы ыҟам, иара ихы ахьыҟоу амхахьы ауп. Иара идыруан, харак имгакәа, атрактор аараны ишыҟаз. Усҟан иара имхы амхқәа зегьы раҧхьа ишырцәаҕәоз идыруан. Алиас игәы хыҵ-хыҵуа, дазыҧшын атрактор аара. Аха иара уааҙа иҵахын ажра авигарц. Ҳәарада, имхы иагьавигон ажра иан лакәымзар.

Алиас иани иареи анеицәажәа ашьҭахь, хымшҟа аатҵуаны еиҧш, Шьасиа ҧсрак ахь дцеит. Шьасиа аҧсрахьы данцоз, Алиас иалҳәеит, агәара дҭытҵны ҷьаргьы дымцарц, аҩни агәареи дырхылаҧшларц. «Ибзиоуп, сан. Сара бара баанҙа ҷьарагьы сцаҙом. Аҩны сыҟоуп. Ашәҟәы саҧхьо абра стәазаауеит», - иҳәеит иара. Аха Шьасиа аҧсрахьы дышцатәҟьаз еиҧш, дзыҧхьоз ашәҟәы наҟ инықәитҵан, аҿеагеи ажыгеи аашьҭихын, амхахьы дцеит. Алиас имхаҷы данлеи, имхы цәаҕәаны ишьҭан. Дынхыланы, ахы атцыхәа зегьы ибеит. Иҟәымшәышәҙа ҵыск инагәыдутцара нышәгәалк убомызт. Алиас даара игәы иаахәеит ас амхы ахьырцәаҕәаз. Аҧыхьақәа ратцкьыс иҟәымшәышәҙа иҟалеит. Аҟәымшәышәра бзиоуп, аха амш цәгьа баагьсы лақәшәар, аҟәымшәышәра зегьы лыкәназәзәаауеит. Уи ҟамларц азы, «уажәы, ажра сналагар, насгьы қәак леиааҙа ижны салгар, сыдгьыл аҩар иамгаргьы алшоит», - иҳәан Алиас, иҿеагеи ижыгеи ахьышьҭеитцаз днеины ажыга аашьҭыхны, аҙышьҭра ажра дналагеит. Ааигәа ирацәамкәа ақәа леихьан азы, адгьыл ҧсаан. Алиас иҧсы мшьаҙакәа, имаҷымкәа аус иуит. Нас длатәаны иҧсы ишьеит.

Ус дыштәаз, дааит Алиас иҩыза Шабаҭ. Алиас дахьтәаз, афырҳәа дҩагылеит. Аиҩызцәа рнапқәа ааимырхын, аҧсшәақәа ааибырҳәеит:

- Узлагазеи, Алиас?

- Аҩаршьҭра алзгоит ҳәа ауп. Шамахамзар, есышықәса аҩар ықәлон, аҧхаста ғәгәагьы ҳнатон, саб иҧсы анҵаз, амшцәгьақәа раан, аҳәста дхыланы, ҿеагала аҩар шьҭрақәа аҵаны, аҩар мҩахигалон. Аҧхаста ду шаҳнатозгьы, акыр еиқәирхон. Иахьцалак, уи амхы иҵигоз ҳара иҳазхон. Саб рыцҳа заҟантәы иҳәоны исаҳахьази, уажә сшаҷу еиҧш, амхы ажра авганы иҟаитцарц, аха аамҵа имамызт, «иахьа», «уаҵәы» шиҳәоз, дҭахеит. Саб игәы иалаз, изынамыгзаз аус, сара инасыгзарц, сызбеит, Шабаҭ.

- Уи бзиами, иузыҟатцозар, аха уара умала иуадаҩхашт.

- Ашьшьыҳәа саҷызаап, иауа збап. Сзалымгар аҙәыр сишьуама.

- Изымуа ҳәа акгьы ыҟазам. Агәаҳәара уманы, узлагаз зегьы ируеит. Агәаҳәароуп аус злоу, агәаҳәара.

- Агәаҳәара сымоуп, аха…

- Агәаҳәара умазар, анцәагьы дуцхраауеит. Умшәан, Алиас.

- Иҟало аабап, Шабаҭ, - иҳәан Алиас, ажыга ахьышьҭаз, иаашьҭихын адгьыл ажра дналагеит. Шабаҭгьы аҿеага аашьҭихын, Алиас адгьыл жны анышә ытцхны, ажра ахықә иқәиҧсаз иацрышәшәақәаз, ҿеагала еизыҳәҳәо, Алиас анышә ахьақәиҧсоз, иаргьы ақәҧсара далагеит.

- Уаҟәыҵ, Шабаҭ, агәхьаа уҿезаургои, сара иҟастцоит.

- Маҷзак аҟара сызуцхраар, уигьы акыр иаҧсами. Ус акәзами, Алиас?

- Ус ауп, ус. Акы ишҧаҧсам, Шабаҭ. Сара ус зысҳәо, агәхьаа уахьаго азоуп.

- Уи гәхьааҙам, Алиас. Иуку ажыга арахь сара исыҵи, ари уара иаанкыли, - иҳәан Шабаҭ, иикыз аҿеага Алиас иахь инаирххан, ажыга ааимихын, Шабаҭ адгьыл ажра дналагеит. Шабаҭ адгьыл ахьижуаз, иацрышәшәақәоз анышә ҷырпқәа, ҿеагала еизыҳәҳәо, уааҙа Шабаҭ дызҷыз, уажәы

иара дналагеит. Шабаҭ дызҿыз Алиас игәы иаахәон, аха дрыцҳаишьон, ҩынтә-хынтә раҟарагьы иеиҳәеит дызҿу даҟәытцырц, аха даҟәымтцит Шабаҭ аус дызҿыз. Аахәлаанҙа рҩыцьагьы еивагыланы, аус аура иаҿын. Рыблақәа ирымбо ианаалашьца, изҿыз рус иааҟәытцын, рҿагеи ржыгеи абна инылаҧсаны, аҵҵаҳәа иеицәажәо, еицны, аҳәсҭа иҩхытцын, амҩаду ианыланы рҿынархеит. Ус ишнеиуаз, Шабаҭ иҩны иҩавалеит. Шабаҭ иҩныҟа иҿанынеиха, Алиас иахь дааҳәын:

- Алиас, умҩахытҵ аҩныҟа.

- Сара уара суцхрауазар, ҳәарада, сымҩахытцуан, ус акәын ишахәҭаз. Аха уара сара усыцхрауан. Ус анакәха, уара, сара сахь уаалар ухәҭоуп. Усыцаала, Шабаҭ, акы еипҧшымкәа суҳәоит.

- Ҳҩыцьагьы ҳаапҧсаха ҳаҟоуп, ус анакәха, уаргьы уҩныҟа уца, саргьы сыҩныҟа сцап, ҳахҟәа нықәаҳҵап, уи еиҳа еиҕьуп, - иҳәан Шабаҭ, амҩа днымҩахытцын иҩныҟа ихы рханы иҿынеихеит.

- Даара иҭабуп уахьсыцхрааз, анцәа исхоумыршҭын, - иҳәеит Алиасгьы.

Абас ҩыцьа аиҩызцәа ааицрытцын, доусы рыҩныҟақәа рахь ихәыцуа рымҩа инықәлеит. Алиас дзызхәыцуаз иҩыза Шабаҭ иакәын. «Шабаҭ сара дысҩыза иашаҵәкьоуп. Сара сымала саҿызар, иҟаҳҵаз абжаеиҭабжагьы сзыҟаҵомызт, ҳшеицәажәоз аус бзианы иаауит, уажәшҭа агәра згоит, сызҿу сус ибжамҿамны ишаанымхо. Мчыбжьык сагаргьы сшалго, сан дыспҧырхагамзар. Сызҿу аус уи ианылдыр: «Адгьыл уашьуеит» ҳәа ҿытцгас инаҭаны, саҟәылымхыр лушам. Уи еснагь схәычу ццылшьоит».

Шабаҭ иакәзар, абас дхәыцуан:

«Алиас дацәшәаҙом аус. Ахаангьы аашьара иқәҙам. Аҵарагьы бзианы итцоит, аусгьы ҭҕәаны иуеит. Иаб Гәудиса иҟаитцарц игәы иҭаз, аха дахьымҙакәа изыҟамтцаз, иара иҟаитцарц даҿуп. Агәра гоуп уи шыҟаитцо, избанзар, изқәикыз намгҙакәа ахаангьы ды-мхьатцыцт, дхьатцуам уажәгьы. Уи ус ҟазшьас имоуп. Ҳара ҳицымхрааргьы, усгьы иара иҟаитцоит, аха хымпҧада, Алиас ацхыраара иҭахуп. Сара усгьы сицхрауеит, аха сара сыда ҩыза дауимахым. Уи иҩызцәа рацәоуп, зегьы дырҭахуп. Дызҿу рдыруазар, ицхрауеит, аха урҭ иразҳәода? Иразҳәо издыруа иоуп. Алиас дызҿу здыруа иареи сареи ҳауп. «Абри саҿуп шәсыцхраа», - ҳәа иара ахаангьы изҳәаҙом. Уи сара исҳәароуп, Алиас ҳицхраароуп».

Шабаҭ иҩныҟа ихы рханы дышнеиуаз, даатгылеит. Акраамҭа уи дхәыцуа дгылан. Нас афырҳәа даагьежьит. Дызвысқәаз аҩнқәа Алиаси иареи рҩызцәа зыҩнақәаз рахь иҿынеихеит. Шабаҭ ауха иҩны днеиаанҙа, рааигәасигәа инхақәоз зегьы даарылагьежьын, иреиҳәеит Алиас дызҿыз иус аҿы ацхыраара иртарц шиҙбаз, дара идгылозар, уатцәы ашьыжь ржыгақәеи рҿагақәеи рыманы Алиас имхаҿы инеирц. Шабаҭ изеиҳәаз аҙәгьы мап имкҙеит. Зегьы дырҭахын, дрыцҳаршьон: «Ҳашҧамнеиуеи. Ҳнеиуеит», - рҳәеит зегьы.

Алиас имхы аҿынтә данааи, иан диазтцаит:

- Алиас, нан, уабаҟаз? Иахьеипҧш, ас лашьцоны умаацызт. Есымша цәыкьа уаалонеи?

- Ҳамхы атцыхәан ашьапылампыл ҳасуан.

- Уи бзиоуп, аха цәыкьа шәаар, ҟамлаҙози?

- Ишҧаҟамлоз, аха ашьапылампыл ҳшасуаз, аныхәлаз ҳамбаҙакәа ҳцәыхәлеит. Уи азоуп лашьцаанҙа сзынхаз.

- Уигьы бзиазааит, аха даҽеазны ус ҟаумҵалан, уан дукәыхшоуп, цәыкьа уаала, цәыкьа. Мамзар, сгәы узҭынчны изыҟалом, нан, Алиас

- Аиеи, сан, иахьа цәыкьа сзымааит ҳәа, абжьаапҧны смааҙалози?

- Ушҧамаалоз, уаауан, есымша иануаамҭаз ушаалоз еипҧш, уаалар ауп исҭаху.

- Ибзиоуп, сан, бара ишыбҳәаз еипҧш, уажәшҭа цәыкьа саалоит. Иахьа исыхьыз азы, саҭабымтцан, сбыҳәоит, сан.

- Ибзиоуп, нан, ибзиа, иахьатәила уатастцом. Алиас даапҧсаха дыҟамзи, насгьы уатцәы аашар, ашьыжь им-

хахьы дцарц игәы иҭамзи аҟнытә, заа акрыфаны, дцаны ииарҭаҧы дышьҭалеит. Дшышьҭалаз еиҧш, дҭахәхәа ацәа дынҭанагалеит. Аҧхыʒгьы хааʒа дналалеит.

«Гәыпҧык иара иқәлацәаз ахәычқәа, ҽаега дуʒʒақәак кны, имхы аҩаршьҭра ахьалигоз аҭыпҧ аҧы иааины, митәык аамҭа мгаʒакәа, аҩаршьҭра алганы ицахт». Абри аҧхыʒ аниба ашьҭахь, дааҧыхеит Алиас. Алиас уамашәа ибеит иибаз аҧхыʒ. Уи зегь реиҳа уамашәа иибаз ахәычқәа иркқәаз рҽагақәа ракәын. Избанзар, урҭ ираҟараз ҽаега иара ихаан имбацызт, убас идуқәан.

Алиас иибаз аҧхыʒ дазхәыцуа акыр дышьҭан, аха иатҵанакуаз ҳәа акгьы изеилкаауамызт. Ус дышхәыцуаз имбаʒакәа дыцәахт Алиас. Аха уаҳа ҧхыʒкгьы имбаʒакәа даапҧшит. Алиас данаапҧш, амра акыр иҩеихьан. «Иахьа заа сымхахьы сцап ҳәа сгәы иҭан, аха сзымцеит. Ацәа салахеит. Ус смыхьыр акәын, аха исыхьит», - ааигәахәын, афырҳәа ииарҭа дѡыцәтәеит. Маҷк аҟара агылара ицәыуадаҩханы дтәан. Нас мчыла дҩагылан, ҭаалым ҟаитцеит. Алиас ҭаалым анықаитца ашьҭахь, акыр даалахҿыхшәа даақалеит. Даццакны иҽааилеиҳәан, акәасҟьа дналбаait. Дышиашаз анапырʒәʒәагаҿы днеин, иҿи-инапи зәʒәаны, аматцурҭа дааҩналеит. Усҟан, иан Шьасиа, абыста антцара даҿын, астол ацыфа ыцәлыргылахьан. Алиас днеины иҭыпҧ аҿы днатәеит. Шьасиа абыста нҭаны даналга, днеины лҭыпҧ аҿы днатәеит. Ани аҧеи акрыфаны иалгеит. Иҩагыланы, рнапқәа анаарыʒәʒәа, Шьасиа акрызларфаз лчысматәақәа рыʒәʒәара дналагеит. Иара иус ахь дцарц игәы иаатеикит, аха дахьцо, иан илдырыр иҭахым, иаха «цәыкьа узымаазеи?» - ҳәа даниазтцаа: «Ашьапылампыл ҳасуан» - ҳәа леиҳәеит. Уажәы, «ҳамхы аҩаршьҭра алзгоит», иҳәар, – иацы иан дшижьаз еилылкаауан. Уи иара иҧхеишьон. Алиас имхахьы цашьас иҟаитцоз издыруамызт. Акраамҭа убри дазхәыца даангылеит Алиас. Убри аамҭазы, Шьасиа лҧа иахь лыбжьы налыргеит:

- Алиас, аҽага сашьҭалан, изымбеит. Уара иукны, цьаракыр иҟоутцазар? Иааиқәшәацәгьахеит Алиас. Уажәшьҭа илеиҳәозеи, иан? Иахеиҧш еиҭа дижьахуама? Мап, уажәшьҭа дизжьом, аиаша иҳәароуп. Аиаша ада ҧсыхәа амам. «Амц ашьапы кьаҿуп» ҳәа ажәлар баша ирымҳәозаап, иаха амц шиҳәаз, аҭытцра иаҿуп, аҭытцра ахықә иқәгылоуп. Уи иан итцылхыр атцкьыс иара ихала иҳәар, еиҳа еиҕьуп.

- Сан, сатабымтцан, иаха бахьызжьаз, аҽеагеи аҩны иҟаʒам. Амхахьы изган, уа иианыжьны сааит.

- Иҟаутцозеи, амхаҿы?

- Аҩаршьҭра авызгон. Сан, саб иҳәоны бара ибмаҳахьази ҳамхы иҩахыкны, аҩаршьҭра аиҭар шиҭахыз, аха амцхә дахьеилахаз аҟнытә, изыҟамтцакәа ишаанхаз. Насгьы бара ибзианы ибымдыруеи, есышықәса изакәытә ҧхастоу аҩар иаҳнатало. Саб ишиҳәалоз еиҧш, амш цәгьақәа раан, хыхьла аҩар злааua ала иааѡтәаны, знык, ажра бзианы илавгазар, нас ҳҭынчын. Аҩар хытцны ишлеиуа, уа илталон. Уи ҳамхахьы имлеиʒакәа акәарахь илтакәкәа ицалон, ҳара ҧхаста ҳамтаʒакәа. Саб иҟаитцарц игәы иҭаз, аха аҟатцара дызхьымʒаз, сара иҟастцар стахуп.

- Уаб игәы иҭаз шҧасзымдыруеи? Издыруеит, аха исҳәо ззысҳәо анышә аʒа уашьыр ҳәа сшәоит азоуп. Уара акы ухьыр, нас сара сабацои, нан.

- Мамоу, сан. Сара аус сҽасыршьʒуам. Ашьшьыҳәа, лассы-лаассы, сыҧсы шьо мацара ауп аус шызуа. Иацы, ажра сшаҿыз, Шабат дсыкәшәан, дсыцхрааuан. Ибзиангьы аус ааuит. Ашьшьыҳәа, ишысҳәахьоу еиҧш, сыҧсы шьо саҿызар, мчыбжьыкгьы сагааит, салгоит. Уи нахыс ҳамхы аҩар зхылаʒом. Ҳамхы рцәаҕәеит, иҟәымшәышәʒа ишьҭоуп. Аҩаршьҭра алызгаанʒа акәа анлеи, ҳамхы зегьы аҩар иагоит, нас ишҧаауеи, сан! Ус ҳахьыр атцкьыс, еиҳа еиҕьʒами, ашьшьыҳәа, аҩаршьҭра авызгар?

- Ибзиоуп, нан, ибзиоуп? Ус уара ианугәаҧха, аха шьыбжьонынʒа аус ула, шьыбжьышьҭахь аѡныҟа уаала. Адырѡаҽенынʒа упҧсы ушьалап.

- Аиеи, нас. Ус бара ианыбгәапҳа, шьыбжьонынӡа аус зулап, нас аҩныҟа саалап. Уажәшьҭа сара сцап, - иҳәан Алиас, иан длыдҭны имхахьы иҷынеихеит.

Саатбжак ашьтахь, Алиас имхаҷы дыҟан. Иара имхаҷы дышнеиз еипҳш, ижыга аашьтихын, адгьыл ажра дналагеит. Метрак аҟара ижхьаны еипҳш, даапҳсан, ипҳсы ишьарц длатәеит. Жәабаҟа минуҭ дтәан. Ипҳсы анаайтеик, дҩагылеит, дызҷыз иус дналагарц. Ус быжьқәак илымха иааҭасит. Ихы дҩаханы, дҩапҳшызар, гәыпҳык ачкәынцәа аауеит, ржыгакәа рҟәаҟәакәа икәҭаны. Урҭ рапҳхьа дгылоуп Шабаҭ. Иаргьы ижыга иҟәаҟәа икәҭаны икуп. «Ҳәарада, сара исыцхраарц иаауеит. Уи еиҷызкаазгьы Шабаҭ иоуп», - ҳәа игәы иааҭашәеит Алиас. Шабаҭ ицқәаз зустцәазгьы еиликаайт. Урҭ иара изааигәакәаз иҩызцәа ракәын. Алхас иааиқәипҳхьаӡеит урҭ: Шабаҭ, Гыд, Бегәа, Хынтрыгә, Мтыгә, Дыҟә.

Урҭ шааиуаз, иара аус ахьиуаз, иааидгылеит.

- Бзиа ууит, - рҳәеит иааиқәырццакны рыфҩыкгьы.

- Бзиа жәбаайт, - иҳәан, аҭак ҟаитцеит иара, дызҷыз даақәытцны, дрыхәапҳшуа.

- Ҳуцхраарц ҳааит ҳудукылозар.

- Адкылараз шәсыдыскылоит, аха аҷьабаа жәбоит акәымзар.

- Ҳара аҷьабаа ҳацәшәаӡом, - рҳәан, ишааиз еипҳш, аҳәи- аҳәи еипҳырхагамхартә еипҳш, ажра иналагеит.

Шьыжьымҭан, аҩнынтә, арахь данаауаз, иани иареи анаайдытц, Шьасиа акраамҭа дхәыцуа дгылан. Лара илгәалашәеит лыпҳшәма ари аус игәы ишҭаз, аха дшахьымӡаз. Иара дызхьымӡаз аус, иҷкәын инаигӡарц далагеит. «Уи еиҕьу иарбан иҟоу. Аб изынамыгӡаз аус, апҳа ианынаигӡо. Уи апҳстазаара иатәыми. Уи азоуми зегьы адәы изыкәу, аха ишпҳазури, анышә аӡа дашьыр, сызшьуада? Саргьы сцап. Ажыгеи аҽеагеи, иара усгьы, игахьеит. Урҭ неимда-ааимдо иаҳкызаап»…

Абас, Шьасиа дызлаз лхәыцракәа даарылтцын, даццакны, аҩны илымаз лускәа аақатцаны, лыҷкәын аус ахьиуаз, амхахьы лҷыналхеит.

Амхы ахьыҟаз, лақәраны иҟан. Шьасиа ахыҷә аҷы данааи, амхахьы днапҳшит. Уаантәи ибзианы илбарҭан, изҭаарыхуаз рымхы. Уахь данылапҳшуаз, лгәы иаанагон, Алиас имала ажыга ахьику, днаихәапҳшуеит ҳәа. Аха ус акәымхеит, ҧытҩык ыҟан. Даатгыланы, иаалыпҳхьаӡеит. Зегьы быжьҩык ыҟан. «Алиас дбыжьҩыкуп, фҩык ицхрааӡеит». Урҭ рхәы ҟатцатәуп. Насгьы хәлаанӡа аус рур ихәычқәоуп, анышә иашьуеит. Аҩныҟа сцап. Рхәы ҟатцаны, сааны изгап. Уажәы, «шәақәытц» сҳәаргьы, иақәытцуам. Дара рҩыза ицхыраараз иааит, рыгәқәа сзынхар алшоит, - ҳәа лгәы иааҭалкын, дгьежьны аҩныҟа лҷыналхеит. Аҩны дышнеиз еипҳш, даҽа уск даламгаӡакәа, рыцхырааҩцәа рхәы ақатцара дналагеит. Иҭакны илымаз лшәишәи арбаҕь лшьит, ижәны, ичапҳаны астол иныкәлыргылеит. Ачаҳаржә рзылжәит. Ацхеи, аҩы ӡлеи, арашых сыӡбали мазеины илыман. «Урҭ мазеиуп. Ишааилак, иаацәырызгап. Нас абыста уны, астол илахасыртәап», ҳәа аалгәахәын, амхахьы деиҭацеит. Лара амхаҷы даннеи, ашәшьыраҷы рыпҳсқәа ршьон, изҷыз рус иалганы.

Аиашаз, дара хәычқәаны, ирылшаз уамашәа иубаратәы иҟан. Метрак аҟара итцауланы, метрабжак аҟара аҭбаара аман иржыз аҩаршьтра. Уажәшьта, егьа амш цәгьа ҟаргьы аҩар ажра ихытцны амхы изхыломызт.

Хыхьынтәи аҩар иааиуаз, ари ажра иҭалон, нас амхы иавсны, акәара хәычы илеиуаз иацлон.

Шьасиа дышнеиз еипҳш, Алиас иҩызцәа апҳсшәақәа ааралҳәан, лыҷкәын иахь гәы намӡала днапҳшын:

- Алиас, уҩызцәа шуцхраауаз уҳәар, шәхәы ҟасымтцози. Арҭ ракәым, ари аус уара уахьаҷызгьы стахӡамызт, аха иумуит акәымзар. Сара суцхраап ҳәа акәын сшааууаз, ахәаҷы санааи, арахь слапҳшызар, сылапҳш нашәыкәшәеит. Алиасгьы сизгәааит. «Ауааҳәа аниуаз, изсеимҳәазеи? Иаасеиҳәар, уааҳәа исыруамызт. Шәалымгацзар, шәақәысхып ҳәа акәын.

Шәгыл, нан дшәыкәыхшоуп. Изласылшоз ала шәхәы сырхиеит, акы шәнацҳаны, шәыҩныҟақәа рахь шәцап.

- Мап, ҳара шәара шәахь ҳцаҙом, - рхәеит, рбыжьқәа неилаҧсаны ацхыраақцәа зегьы.

- Шәҳацны шәмаалар ҟалаҙом, - иҳәеит Алиас.

Акыр иамаркит ацхыраақцәа Алиас иахь ацара. Атцыхәтәан аҧшәмацәа аиааит.

Ацхыраақцәа аҧхашьара иакны иаго иҩагылан, аҧшәмацәа ирыцны, аҳәыста ихытцны рҽыҩархеит.

Ишеицыз инеит Алиас иҩны. Урт шнеиз, еиҧштцәҟьа, ахьурҙы нақәлыргылеит Шьасиа. Ахьурҙы шаанҙа, Шьасиа имазеины илымақәаз цәырганы астол иныкәлыргылеит. Урт дахьынҙарҽыз, лыхьурҙы шит. Абыста уны, ачанахқәа ирынтцаны астол иныкәлыргылеит. Ууанҙа Алиас иҩызцәеи иареиашәшьыраҽыитәан. Уажәы, Шьасиа рхәы анлырхиа: «арахь шәааи» - ҳәа лыбжьы нарыкәлыргеит. Шьасиа лажәа ааҩбамтәкәа, Алиас иҩызцәеи иареи рнапқәа ааҙәҙәаны иааин, астол илахатәеит. Рацәак аамта мгаҙакәа акрырфеит, акрыржәит. Нас иҩагыланы, аҧшәмацәа аҧсшәа нараҳәаны, доусы рыҩныҟақәа рахь ицеит.

Уи ашыкәсан аҙысаамта ҟалеит, аха Алиасраа рымхы аҩар аҧырхагамхаҙеит. Даара аҽеаҩра бзиа аанашьтит. Уи иеигәырҕьон Алиас иани иареи. Иара убас, иеигәырҕьон, рыуеи ртынхеи, Алиас иҩызцәеи.

КӘЫБРЫЦ ИАКӘЫМЗАР

Кәаneи, Мкани, Кани аныки абыки ирхылтцыз аишьцәа гәакьақәа ракәын.

Урт рахьтә, атаацәара иалалахьаз, Кәана иакәын. Мкани Кани атаацәара иаламлацызт. Кәана хәҩык ахшаара драбын, ҧшьҩык атыҧҳацәеи рашьеи. Рашьа дреиҳабын. Жәохә шыкәса ихытцхьан, ҧшьҩыеиҳәшьцәа рашьа затцә ихьзын Кәыбрыц. Кәыбрыц ихьз ишаҳәо акәын ихатагьы дшыҟаз. Уахьихәаҧшуа жәохә шыкәса ихытцуеит уҳәо дыҟамызт, итцегь деитцан, аха еилкьакы, ҟәыгак шиакәыз ушынаихәаҧшыз еиҧш, иумбарц залшомызт.

Кәана иашьцәеи иареи еиҽымтцыцызт, макьана еицын. Рҳәоу еикәшәаны ѡнык аҽы еицынхон. Азәи-азәи еизымҧшҙакәа, доусы ирылшоз ҟартцон. Еикәгәырҕьо рыҩны иҩнан.

Ус ишаааиуаз, иалагеит ақыртуа-апсуа еибашьра. Азиас Егры иаарны Аҧсны иалалеит ақыртуа ар, ртанккәа рапҳьа иргыланы.

Ари збаз апсуаа, ирыкәлаз хацәнамырха ирҽагылеит, доусы рқытақәа рыхьчон рхы-рыпсы ақәтцаны.

Ақыртцәа ахьынхоз, ақытақәа рҽы акәымзар, апсуа қытақәа рахь изнеиҙомызт аҕацәа. Апсуаа ртыс шьыга шәақьқәеи, напылаҟатцара агранатақәеи рыла акәын, дара рхы шырыхьчоз.

Ас апсуаа рқытақәа рыхьчараз иангыла, рыҩны аангылара рылшозма арт ахҩеишьцәа. Егьырт апсуаа зегьы реиҧш, артгьы ртцысшьыга шәақьқәа аанкыланы ргәара интытцит.

Кәыбрыц иаби, иаб иашьцәеи еибашьра ицозшәа аниба, иаргьы агьико аашьтихын, урт ахьцоз дрыццарц, днарышьталеит. Кәыбрыц иаби, иаб иашьцәеи агәашә ианынтытц ауп, Кәыбрыц игико ихәда ихшьны, дышрышьтаз анырба. Ахҩеишьцәа ари рцәымыҕхан, иаангылеит. Кәыбрыц дҩарыхьзеит. Убасҟан, иашьцәа ажәак рхәааанҙа, Кәана иҷкәын иахь даахьаҧшын ус иҳәеит:

- Кәыбрыц, уара уҳашьҭаланы уабацои?

- Шәара шәахьцо.

- Ҳара еибашьра ҳцоит, ҳдуқәоуп. Уара уахь ацара макьана иухәҭазам, ухәычуп.

- Сышҧахәычу сара, жәохә шықәса схыцын, жәаф сырҭоуп. Нас сара схәычума?

- Ухәычуп, ушҧахәычым, - рҳәеит Мкани Кани, Кәана изымпҧшзакәа.

-Уаҳҧырхагамхозар,уҳахәарҭам,башауаҳцәыршьуеит, - иҳәеит Кәана.

- Мап, сгьежьзуам! - иаҿаршәны икит Кәыбрыц.

Убасҟан, Кани Мкани неин, Кәыбрыц игәшәы-мшәа рҳәо иалагеит. Аҙәаҙәала дгәдкыло, акраамҭа иацәажәон. Атцыхәтәан иаби, иаб иашьцәеи, рҳәатәы хатцаны, ирҳәаз дазыразхеит.

Ашьшьыҳәа аѳнықа даагьежьит.

Дара ишырбоз, агәашә аартны агәара дынҭалеит.

Усҟан, даргьы шеицыз, рапҳьа ишьҭаз рымѳа инанылан, рҿынархеит. Ишнеиуаз, Кәын игәашә иавсны рҿынархеит. Кәын илапҳш арҭ анаатцашәа, ибжьы нарықәиргеит:

- Сааныжьны шәымцан, абаа. Мачк ақара шәаасзыпҳшы, ирласны сааиуеит заагьы сцап ҳәа акәын, аха сымацаратцәкьа ацара сзымгәагьит. Ҳара ҳтәқәа ахьтәоу слеиаанза, сзықәшәо сыздыруам, сыпҳшны стәоуп.

- Уааццакы, ара ҳаузыпҳшуп.

Ахѳеишьцәа неин, абақа иныҭалан, аҭыпҳқәа ахьамаз инатәеит, Кәын изыпҳшны. Кәын даait, рацәак даанымхакәа.

- Рахә шәзыпҳшуп, - иҳәеит уи, дшаарыдгылаз еипҳш.

- Еицҳазпҳшуп, - рҳәан, дара ѳагылан, апҳсшәа наиарҳәеит. Уаҳа имтәазакәа, рапҳьа ишьҭаз амѳа ианыланы рҿынархеит. Урҭ цон ргәы ртынчны, рымѳа ианыланы. Дара ргәы излаанагоз ала, ағацәа ахьықаз, даҽа ѳбақа километра бжьан. Уа инеиаанза, ҳара ҳтәқәа тәан. Арахь ағацәа ыҟоуп ҳәа, башахазгьы рыгәқәа ирҭашәомызт.

Дара абнара илсны ицон. Даҽа шәкҟа метра инеир, абнара илсуан, изныз амѳа адәеиужь ду иқәганы иган. Ааигәа-сигәа зегьы убарҭан, шәарҭак цьара иуоураны иҟамызт. Аха уаанза алеиха рмоукәа, артцәааҳәа иҳәҳәаны, абжьқәа аагеит, рапҳьа алагьы, рышьтахьқа алагьы, ѳыцьа-ѳыцьа аарыкәшеит.

Ақыртцәа иркқәаз рабцьарқәа, еицыз рыгәқәа илытцаркит, аҽыртцысыха рыртом, равтоматқәа рыгәқәа итцакны иркуп. Зҽаазыртцысыз изы апатрон еигзозма? Рнацәа аадыртцысуан ауп, иара уатцәкьа ишьны илкарыжьуан.

Еицыз рыпҳшьѳыкгьы рнапқәа ирѳахеит. Аҩацәа руазәы иабцьар нышьтеитцеит, нас ршәақьқәа аарымихын, инышьтеитцеит, имакәан аацәыриган, ашахақәа аатихын, аҙәаҙәала рнапқәеи ршьапқәеи ааҿеи-ҳәеит.

Ақыртцәа латәан, рыпҳсқәа ршьеит, ататын иахеит, ирытҟәаз ршьапқәа аапҳдыртлан, ирыманы ицарц рҽеаадырхиеит.

Дара равтоматқәеи, иркқәаз ршәақьқәеи ааидкыланы, икны рыѳагыламтаз, ақыртцәа руазәы дхышәтны дынкаҳаит.

Убри аамтазы, артцәааҳәа аҳәҳәабжь геит:

- Шәабцьарқәа кашәыжь акәымзар, шәызегьы ҳшәылгоит, ҳара ҧытѳык ҳақоуп, шәаҳиааиуа цьышәымшьааит. Абас абжьы игаз илақәырццакны даҽа қыртуак дхышәтны дынкаҳаит. Ишпҳарурыз егьырҭ иаанхаз аѳыцьа, иштахоз анырба, рнапқәа ирѳахеит, рабцьарқәа кажьны. Кәыбрыцгьы дааины даарыдгылеит, игьико рықәкны икуп.

- Иҧшәырты, шәбаандаѳцәа! - днарықәыҳәҳәеит Кәыбрыц.

- Ақыртцәа иаанхаз аѳыцьа неин, Кәыбрыц иаби, иаб иашьцәеи рнапқәа ахьҿаҳәаз, иаапҳдыртлеит.

- Шәышьтахь шәнапқәа ҟашәтца, - иҳәан Кәыбрыц, ақыртцәа днарытцаҳәҳәеит. Дара рышьтахь рнапқәа аакартцан, инагылеит.

Нас Кәыбрыц иқьышә аччаҧшь аақәыххын, иаби, иаб иашьцәеи рахь дынхьаҧшын, ақыртцәа данрытцаҳәҳәоз еиҧш, ибжьы рдуны адтца наритеит:

- Уажәшьта шәара шәнеины, шәнапкәа шҷарҳәаз еиҧш даргьы ҷашәҳәа.

Кәана иашьцәеи иареи неин, ақыртцәа ршьапкәеи рнапкәеи ҷаҳәаны инышьтартцеит. Дара автоматкәа ааныркылеит. Ршәақьқәа апатронақәа аартыхны рҟантаруазкәа инырҭартцеит. Ршәақьқәа ааидҳәаланы, инышьтартцеит. Акыр рыҧсҟәа аныршьа, Кәыбрыц дцааит:

- Шәара еиҳабыс ишәымадаз?

- Сара соуп, - иҳәеит руаӡәы.

- Уаргьы ушьызар акәын. Аха уҧсы ҭаз. Ара иншәмыжьын шәыҧсцәа, ишьтышәх уажәытцәкьа, - иҳәан Кәыбрыц, ибжьы хәычы ҷахьаӡа, дыҩрытцаҳәҳәеит. Дышрытцаҳәҳәаз еиҧш, рҩызцәа ҧсны иахькажьыз инеин, ирыхәаҧшуа инархагылеит.

Аҧсцәа рҩыцьагьы рылахьқәа кылтцәаны иҟан. Аӡәы ишьтахь ала ахы аахеит. Егьи иаҧхьала.

«Сара сеиҳабоуп» зҳәаз ашәақьқәа неидҳәаланы иҟаз ихәда инхишьит.

- Шәыҧсцәа шьтышәх сымҳәеи, – иҳәан Кәыбрыц, днарытцаҳәҳәеит.

Рышьтыхра иналагеит рыҧсцәа. Руаӡәы, деитцамхакәа ҧсык даашьтихын, иҟәаҟәа днықәитцеит. Егьи ашәақьқәа зыхәда ихшьыз, аҧсы дышьтысхуеит ҳәа даналага, ашәақьқәа еидҷаҳәаланы ихәда ихшьыз, ижәҩахыр иқәҳауа иалагеит.

Аҧсы ишьтыхра ицәыуадаҩхеит. Ари Кәыбрыц ианиба, днеин, ашәақьқәа ижәҩахыр иахьхшьыз иқәырҷәҷәа иааникылеит. Убри ихы иархәаны, аҧсы даашьтыхны иҟәаҟәа днықәитцеит.

- Шәара абџьарқәа рыкәкны, рышьтахь шәгылаз, ианшәыцәца шәаргьы сшышәмеигӡо жәдыруазааит, иҳәан Кәыбрыц даапҧышәырччеит. Ақыртцәа аҧсцәа рҟәаҟәа

иқәтцаны, аҧхьа игыланы инеиуан. Кәыбрыц иаби, иаб иашьцәеи равтоматкәа кны урт ирышьтан.

Кәыбрыц игьико кны, иаби иаб иашьцәеи, Кәыни дрывагылан. Урт рқытауаа, рыҧсадгьыл ахьчацәа, ахьтәаз ахь акәын рыхкәа ахьхаз.

***

Абри ахтыс аныҟала, саатк аҧхьа, ҷкәынак ҽыла ҳаибашьцәа ахьтәаз даарыдгылеит. Уи дышҽыжәыз ацәажәара даҽын: «Сара сҽы сашьталаны архахь сылбаит. Сҽы ахьыҟаз збеит. Сҽы скырц сышнеиуаз, ҧшьҩык ауаа қыртшәала ицәажәо, бџьарла еиқәных ишааиуаз снархьыҧшит. Сара сырбар ҳәа сшәан, ачыкәа снаватәеит. Дара срымбаӡакәа инасывсит. Сара сымҩашьакәа ишәасҳәоит, урт ақыртуа еибашьцәа шракәу. Урт бзиарак азы, иахьцо ишымцо усгьы идыруп. Абри шәасҳәап ҳәа акәын сзааз. Уажәшьта шәара шәазхәыцны, ишышәтаху амҩа иқәшәтца, сара сус насыгӡеит», – иҳәан ачкәын, дзыкәтәаз аҽы аҕәра наҽеикшан, ишьапкәа рыла ҩынтә иҽы амгәа днасын, ифырмахьц иикыз аҽы агәчам иланиҟьан, иҽынеихеит.

– Ари ачкәын ҽыла иааиз ииҳәаз шәаҳаит. Ҳара ара ҳаштәоу, ҳҭаацәа акы рмыхьааит. Уи иибаз анарышьклаҧшра аҭахуп, хымҧада. Насгьы аргама ишәасҳәоит, ҳкыта аҳәаакәа рыхьчараҽ ҳашҧсыҕеу. Ус акәзар, анҭ ақыртцәа ҳкыта агәы иалаланы иабацоз. Урт алахшақәа, иакәым акы ҟартцаанӡа, ҳрыхьӡаны ртыҧ иқәтцатәуп. Шәачаҟа зхы хоу амҩаду дара иркит. Урт ҳрыжәланы иқәаҳцарц ҳгәы итоуп. Арахь, дара реибашьцәа ҳавсны, ҳкыта агәта иалаланы ацара иаҽуп. Урт ирласны ртыҧ иқәтцатәуп. Хатә гәаҧхарала, хҩыҧшьҩы раҟара шәцароуп. Ицар зтахкәоу, шәналтци, - иҳәан дахьцәажәоз, изыӡырҩуа игылақәаз днарылаҧшит ркомандир. Акомандир иажәа алгаха имтаӡакәа, «ҳара ҳцоит», - рҳәан хәҩык ачкәынцәа налтцны инагылеит.

- Хәҩык шәалтцит. Ибзиоуп, шәара ишышәҭаху, ицо шәхыпҳхьаҙара. Шәца. Иаарласны шәрыхьҙаны урҭ рҭыпҳ иқәтцаны шәхынҳәы.

- Ибзиоуп, ҳара ҳцеит, – рҳәан иалтцны игылақәаз ачкәынцәа, адтца ахьроуз, рҽынархоны еипҳш, аҙәы ибжьы аагеит:

- Анахь шәыпҳши, иаақәо жәбап.

- Иубозеи? – рҳәан, уа игылақәаз зегьы абнара злаҟаз ала иҩапҳшит. Урҭ абнара иаалтцны, абнара илгаз амҩахәасҭа ианыланы иааиуан. Абнара ианаалтц, идәкаршәраны иҟан. Урҭ зныз рымҩахәасҭа ианыланы иааиуан, ирыхәапҳшуаз ахьтәази, дара ахьааиуази, акыр рыбжьан аҟнытә, ирбоз ҽеишәа ирзеилкаауамызт.

– Ҳәарас иатахәузеи, урҭ ҳара ҳахь ауп иахьааua, аха ҽеишәа иаҳзеилкаауам, цьоукы акы иатцоуп, даҽа цьоукы ршәақьқәа рыцәкны, рышьтахь игылоушәа збоит. Абинокль ала шәыпҳши, абинокль шәымами, - иҳәеит иааиуаз рахь ипҳшуаз аҙәы.

- Ааи, абинокль ҳамоуп, - иҳәан ицәажәоз ибжьы заҳаз ркомандир Батаҟәа, абинокль ала днапҳшит, нас уи иибаз нареиҳәеит.

- Цьоукы рыхәда аидара ыцәуп, даҽа цьоукы ршәақьқәа кны ирышьтоуп. Сыпҳсымзар, аидара иатцоу, изтцоу пҳсцәоуп. Усшәа избоит сыла самжьозар. Урҭ арахь ауп иахьааua, иианҙа шәаангыл. Издыруада, ишьны иааргозар.

- Бзиоуп, ҳаарзыпҳшып, - иҳәеит, рқыта иатәыз, ақыртцәа рыр ирышьталарц ицоз аҙәы…

Минутқәак рышьтахь иааит ихараны иззыпҳшыз. Урҭ ирыхәапҳшуаз рыла иамжьаҙеит. Аидара иатцаз ақыртуа ир иреиуан, изтцаз пҳсцәан. Урҭ рышьтахь игыланы иаақәоз, ари ақыта иатәыз ахҩеишьцәа: Кәанеи, Мкани, Кани ракәын. Урҭ ирыцыз ачкәын, Кәана ичкәын Кәыбрыц иакәын. Батаҟәа иеицқәаз зегьы днарҽапҳшын, нас Кәана днаиазтцаait:

- Кәана, ари ҟалашьас иаиузеи? Иабантәаанагеи арҭ? Иҳаҳәи шәзыцәшәаз ахы, атцыхәа! Кәана даалаган, ахы инаркны атцыхәа аҽынҙа, иҟаз-шыҟаз, акы аанмыжькәа, акы ацымтцакәа, ипҳкааны, зегьы иҳәеит. Батаҟәа Кәана уаҳа диазымтцаакәа, Кәыбрыц иахь ихы наирхан, днаиазтцаait:

- Уара, арҭ алахшақәа уабарыцәшәеи?

- Саби, саб иашьцәеи арахь ишааuаз аныздыр, саргьы срыцны саар стаххан, аха ирымуит. Ианырыму, сара даҽа мҩак ала срышьталаны сшааиуаз, саби, саб иашәцәеи Кәынеи ртҟәан, рнапқәа ҽаҳәаны, рапҳхьа иргыланы ишааргоз, саарыцәшәеит. Искыз сгьико ала, аҙәы ишьтахь ихы иарбаны аҽынасырхан, иара уатцәкьа дынкаҳаит. Ари дкаҳазшәа аниба, иҩыза данаахьапҳш, уигьы илахь аҽашара иарбаны аҽынасырхан, иахьасырбаз инақәшәеит. Уигьы уа днаиваҳаит. Егьырахь, саб ишшәеиҳәаз ауп, сара уаҳа сазтцаара атахҙам ҳәа сгәы иаанагоит.

- Уи бзиоуп, еилкааuп, аха сара исзеилымкааua, апҳсцәа арахь изаажәгеи, уа иҟамзааuаз.

- Урҭ апҳсцәа, арахь изаазгаз ҩ-тцакык рымоуп. Акы, апҳсцәа рыхәда ишахажьу акгьы рзыҟатцом. Ҩба, аҕацәа ршьа ҳадгьыл иқәтәаны, иаҳҟьашьыр стахҙам.

- Нас Қыртәылаҟа иаагома?

- Иргааит иахьыртаху. Усгьы, урҭ иаарласны иқәтраны иҟоуп.

Убри аамтазы, Батаҟәа уа игылақәаз зегьы даарылапҳшын: «Ари ачкәын иихәо зегьы иашоуп. Дара реипҳш, рыпҳсцәагьы ара иаанымхароуп, ианцо иргап. Уажәы, иганы, ихблааны иҟоу ақыртуа иҩны, агәара иқәыжьны шәаа», – иҳәан, Батаҟәа адтца ритеит.

- Апҳсцәа шәҟәаҟәа иқәшәтца! Адтца ритеит Батаҟәа иалихыз Шьурбеи.

Шьурбеи аҳәаха имтазакәа, ақыртцәа адтца зитаз, апҳсцәа ҩышьтыхны, рҟәаҟәақәа инықәыртцеит. Саатк ашьтахь, апҳсцәа агәара инықәыжьны, абзацәа иапҳхьа иргыланы дааит Шьурбеи.

- Иуҳәаз нагʒоуп, аҩыза Кәыбрыц, - иҳәан Баҭаҟәа, Кәыбрыц иаби, иаб иашьцәеи, Кәыни ихы нарыҟәкны, ибжьы наиргеит: «Кәыбрыц иакәымзар, шәара абарҭ аҭҟәацәа рҭыҧ аҷы шәгылазаауан».

АИГӘЫЛАЦӘА

Гәудисеи Ивани еиуацәамызт, аха аиҩызара рыбжьан.

Урҭ аиҩызара шрыбжьалаз ҳәа аҳәара салагар ҟалоит, аха усҟан сажәабжь ауцәахоит, даҽеа хырхарҭак аанахәар алшоит. «Аигәылацәа» ҳәа сажәабжь ахы ианасҭа, амцхә саламлакәа, иара шыҟоу, ингәылыршәаны иаанарҧшыр сҭахуп.

Гәудисеи Ивани рҭаацәа аиҭанеиааира рыбжьан. Иаҳҳысыз аҧхынра Иван ихигеит Аҧсны, Гәудиса иҩны. Уи абра дахьынʒаҟаз, Гәудисеи иареи еицын, уахгьы ҽеынгьы. Амшын ахь еиццалон. Ртцыхәан илеиуаз акәарахь илыбаалон. Урҭ акәара иҭалон, аҧсыʒ ркуан.

Гәудиса иаб Харитон амхахьы рашәара данцалоз, Гәудисеи Ивани ицны, рҽега хәычқәа рҟәаҟәа иқәтаны иццон, ицрашәон. Харитон машьынала Гәудисеи Ивани Аҧсны аҭыҧ ҧшʒарақәа дирбон. Иван Аҧсны иҟазаара даара игәалаҟазаара шьҭнахит. Еснагь ара дыҟазаргьы иҭахын, аха нахьхьи, Саратов изыҧшыз иани иаби рахь дцар акәын. Иаамҭа анааи, Иван иаб ихьʒ ала Харитон ателеграмма ҟаитцеит диҧыларц, нас Иван аҳаирплан днақәдыртәан, Гәудисеи иареи аҩныҟа ииаит.

Убри ашьҭахь, Ивани Гәудисеи асалам шәыҟәқәа рыбжьан. Сынтәа ашкол ианоурыжь, Иван Гәудиса иахь асалам шәҟәы иҩит. Уи ианитцеит Гәудиса Саратовҟа днеирц. Данымнеи, иаргьы уаҳа иара иахь дшымааua, наʒаʒа еилытцыргьы шалшо имʒакәа иҳәеит. Гәудиса иоуз асалам шәҟәы иани иаби аирҧхьеит. Урҭ ари асалам шәҟәы иаҧхьаны ианалга, аицәажәара иналагеит. Харитон раҧхьа даацәажәеит:

- Бгәы ишҧаанагои, Марфил? Гәудиса иауз асалам шәҟәы иаҳәаз баҳаит. Ҳәарас иатахузеи, уи иаҳәо Иван хәычы игәаанагара мацара акәым. Уи Иван иҭаацәагьы ишыргәааанагароу аадыруазароуп. Урҭ икаужьуа уаам, ишҧаҟаҳҭари?

- Харитон, уара ихҳәо иашоуп, аха ақыртцәеи ҳареи ҳабжьара аполитикатә еибарххара ду иҟоу уацәымшәаҙои? Ҳаҧкәын Урыстәыла дшыҟоу аибашьра иалагар, ишҧаауеи?

- Ииашоуп, аполитикатә еибарххара ду ыҟоуп, аха аибашьратцәкьа иалагоит ҳәа быҟоу. Ианбыкәымз ақыртцәеи ҳареи ҳабжьара аибарххара анықамыз, аха цьара ҳнеиуан, цьара ҳааиуан. Дара рыҧкәын дшаарышьтыз еиҧш, ҳара ҳаҧкәынгьы дҳашьтып.

- Ишуҭаху, Харитон, – лҳәан аҭак аакалтцеит Марфил.

- Гәудиса дхәыҷзам, жәаха шықәса ихытцуеит. Иара убри аҟароуп ихытцуа Ивангьы. Иван иани иаби ицәымшәаҙакәа, ҳара ҳахь дшаарышьтыз еиҧш, ҳаргьы Гәудиса дара рахь дҳашьтып. Уи цәшәарак аҭахуп ҳәа сгәы иаанагом, бара бгәы ишаанаго сыздыруам, аха…

Абас, Гәудиса иани иаби анеицәажәа ашьтахь иара изтцаait, иҭахымкәа Саратовҟа дырзышьтуамызт азы. Иара ианиазтцаа дгәырғьатцәа даакалеит, «сзымцои Саратовҟа», ҳәа аҭакгьы аакаитцеит.

Гәудиса Саратовҟа ацара даназыразха, хымш рышьтахь, Марфили Харитони Адлер длаганы аҳаирплан длақәыртәаны, Иван иаб ихьз ала ателеграмма аҷынарханы, дара гьежьны аѽныҟа иааит.

Гәудиса иани иаби Саратовҟа данырышьт, адырѽаҷенытцәҟа Харитон ихьз ала ателеграмма ааит, Гәудиса дҷыгәҙа Саратов дышнеиз ала, насгьы ицәымшәарц. Уи дара рҷы дыҟанатц хылаҧшра шигырмыжьуа антцаны. Ус ателеграмма ианымзаргьы Марфили Харитони ирзымдыруа иҟамызт урт рыҧкәын иеиҧш ишихылаҧшуаз. Убри аҟнытә, рыҧкәын рыѽны дыҟоушәа ргәы изтынчын. «Ҳаҧкәын иҧсы ишьап, днаҧшы-ааҧшып. «Бла иабо хы иаҧсоуп», - рҳәоит ажәлар. Иибо иаҳауа ихшыѽгьы ааанагап», – ҳәа ихәыцуан Гәудиса иани иаби. Амала, Гәудиса иҷҳәара ааиуа ианалага ауп, еиҳа ицәшәо ианалага. Избанзар, ақыртуа ир Аҧснықа рхы рханы иандәыкәла аамта иакәшәеит. Абар, аибашьра ишналагара иҟоуп. Гара дара рнапаҷы иҟоуп. Марфил аусҳәарҭаҷы дыштәоу, дтәоуп, ателеграмм ааира дазыҧшны. Ателеграмма аароур, Гәудиса иҧыланы дааргарц. Акыр мшы Марфил дыззыҧшыз ателеграмма ааит. Асаат ҧшьба рзы Гәудиса дзыкәтәоу аҳаирплан Адлер иштәо анҭаны.

Усҟан, ақыҭа уаа аусҳәарҭаҷы аизара рыман, аибашьразы ашәҟәы рыҿтарыѽуан. Харитон аизарахь дымцакәа, иҷкәын диҧыларц дзымцеит.

- Гәудиса бара биҧыл, макьана аҳәаа аартуп, ауаа цоит, иаауеит, – ҳәа леиҳәеит Харитон иҧшәма.

- Ибзиоуп, уи иаагара сара исылшоит, уара удагьы, – лҳәан Марфил, лыҷкәын диҧыларц азы дцеит.

Амѽаҷы дылкылсын, Ԥсоунҙа втобусла дцеит. Аҳәаагьы дахытцит иарбанзаалак ҧынгылак лымаҙамкәа. Аҳәаа дшынхытцыз еиҧш, автобус длақәтәан, Адлер аеропорт аҷы днеит. Саратовынтә аҳаирплан ииаиуа, дазыҧшны длатәеит. Усҟан, уи аҳаирплан ааира, ицқьаны, ѽсаатк агын. Саатк ашьтахь, адиктор лыбжьы ауаа иаарылаѽит, Саратовнтәи иаауа аҳаирплан ѽ-саатк ишагхо ала. Ари Марфил ианлаҳа, иаалцәымыцхеит. Ѽ-саатк азҧшра лгәы ҧнатцәаны дтәан, уи нтцәозар ҳәа дышҧшуаз, даҷеа ѽ-саатк анылзацла, зынҙа иаалгәампҳеит, аха ишҧалурыз, дазыҧшыр акәын, дазҧшны даатәеит. Марфил аҳаирплан ааира дазыҧшны дахьтәаз, ауаа ирҳәоз дазыҙырѽуан, аха лара лгәы иаахәоз аҙәгьы иҳәомызт. Зегьы ирҳәоз, ауаѽы игәы ҭызшьаауаз акәын. Абар, иаарласны Аҧсны ҧшҙа аибашьра шьаартцәыра иналылгоит, - ҳәа.

Аҭыхәтәан ииаз, цьоукы ирҳәон: «Аҧсны аҳәаа ақыртцәа иркит, Аҧснынтәи иаауа аурыжьуеит, аха Урыстәылантә Аҧснықа ицо аурыжьуам, еиҧхаҟәҟәаа, Аҧсны аҳәааҷы итәоуп». – ҳәа.

Ари Марфил лгәы ҭнашьааит. Абар, иаарласны Гәудиса дзыкәтәоу аҳаирплан ааираны иҟоуп. Уи аҳаирплан дшаатытцлак еиҧш, рѽыцьагьы еицны, Ԥсоу аҳәааҷы инеиуеит, аха аҳәаа ихырмыжьыр ишҧаҟалтцои

усҟан. Абри акәын лара дахьтәаз дзызхәыцуаз. Ус даалгәалашәеит Катиа ҳәа урыс ҧҳәыск. Марфил Ҧсоу аказаққәа рҵьармыкьаҽы амандарина анылҭиуаз илдырыз. Усҟан, уи ладресгьы лылҭеит. «Ианыбҭахзаалак, уахынлоума, ҽынлоума быѡнеиҧш иҧхьаӡаны, сыѡны бнеила, быѡнеиҧш баднакылоит», – ҳәа.

Марфил уи анаалгәалашәа: «Иамур, Гәудиса дсыманы, Катиа лахь сцап» ҳәа лыӡбеит. Ус Саратови Адлери ирыбжьаз аҳаирплан ааины, илатәеит. Марфил лгәы хыҭ-хуҭуа лыҷкәын дизыҧшуп. Марфил аҧасаҵьырцәа злааиуа ашә днеины днаҧырагылт. Акатаҳәа апасаҵьырцәа лывсны ацара иаҽуп. Марфил урҭ дрылаҧшуеит, аха дылбом Гәудиса. Ус зегь рышьҭахьӡа дгыланы, илымбацыз маҭәа ҽыцла деилаҳәаны, игалстук ихәда иаҭаны, исумка жәѡанҧштәыла ихәда ихшьны, даалывсит Гәудиса.

Азнык азы, Марфил лыҷкәын дылзымдыркәа днаивсит. Иаргьы иан илаҧш дыҭамшәеит.

Гәудиса иан длывсны акыр даныѡаскьа ауп, Марфил лыҷкәын данылдыр. Усҟан лыбжьы наиқәлыргеит:

- Уара исывсны ицо, Гәудиса уакәӡами?

Гәудиса, иан лыбжьы анааиаҳа, ишьҭахьҟа даахьаҧшит. Уи ишьҭахьҟа дшаахьаҧшыз еиҧшҭәҟьа, иан дналҽаҧшит.

Гәудиса иаразнак ала даагьежьын, иан иҽыналгәыджьылан, даагәыдикылеит. Ларгьы лнапқәа ѡышьҭыхны лыҷкәын даалгәыдлыҳәҳәалеит. Акыр аамҭа ани аҧеи гылан рнапқәа еикәыршаны, нас рнапқәа ааурыжьын, Марфил лнапы лыҷкәын ижәѡа инаҭылхын, иахьгылаз индәылҭын апарк шыҟаз рҽынархеит. Апарк иҭаланы ишнеиуаз, иахьҭацәыз ҭыҧк аҽы илатәан, аицәажәара иалагеит. Раҧхьа ацәажәара дналагеит Марфил. Уи лыҷкәын абас диазҭааит:

- Гәудиса, аҳаирплан аҽы умшәаӡеи?

- Зынӡакгьы сымшәаӡеит, автобус еиҳа ишәарҭоуп аҳаирплан аҽы аасҭа.

- Усҭәҟьа убахьоу?

- Ааи, усҭәҟьоуп, ишыҟоу. Акы иаахап ҳәа ушәом, аҽакым.

- Акы иаахом, аха аҳаирплан ажәѡан иалоуп, амотор аусура иааҟәыҭыр.

- Акы аҟәыҭыргьы, даҽак амоуп. Акы аусура иаҟәыҭыр, аѡыза аусура иалагоит, уигьы аҟәыҭыр, аҳаирплан хыла илҭалоит ауп, аха уи шамахамзар ус иҟалаӡом. Урҭ зегьы урызхәыцыр ҟалома? Урҭ иаҳҳәақәо ирылаҳхи, аха Аҧсны аҭагылазаашьа шҧаҟоу? Аибашьра иалагарыма? – иҳәан, иан длызҭааит.

Марфил аибашьра ишалагоз лдыруан, аха лыҷкәын иҽы уи заҟа илымҳәашаз. «Аҳәынҭқарцәа еинаалом, нан, урҭ еинымаалар иабацари! Ушьҭа ҳцап, ҳцәыхәлар аҭкьыс», – лҳәан Марфил дахьтәаз, афырҳәа, дѡагылеит. Марфил дшыѡагылаз еиҧш, дѡагылеит Гәудисагьы. Урҭ рѡыҵьагь еицны автобусқәа ахьаангылоз ахь ицеит. Уаантәи лассы-лассы автобусқәа цон Ҧсоу аҳәаа аҽынӡа, нас шьапыла аҳәаа еихҭәатәын. Уи аҭкьыс хараӡа еиҕьын Аҟәа, ма Тҟәарчал ицоз, автобусқәа ирықәшәар, усҟан, ҵьабаада ишиашоу, Гәдоуҭанӡа ицон.

- Саҭамыз, аха Гәдоуҭанӡа ҳазго арантәи ицо анбақәҭуеи?

- Тҟәарчал ицо уажәы иқәҭуазар акәын, аха иҟаӡам. Изларҳәо ала, ақырҭцәа аҳәаа адыркит, аӡәгьы даурыжьуам.

- Иахьоуп сара санаауаз, аха саурыжьит. Арантәгьы ицақәоз ыҟан, иаурыжьуан, аха иаурмыжьқәозгьы ҵьоукы ыҟан. Урҭ еиҧхаҟәҟәаа уа агәашә илатәан. Ашьыжь арахь иааз, ахәылҧаз иѡныҟа дышцо рзымдырӡои? – лҳәан Марфил, дгәаан дзацәажәоз дналыдҭын, Гәудиса дахьгылаз днеины днаидгылеит.

- Гәдиса Аҟәеи Тҟәарчали ицақәоз автобусқәа бжьырхит, адунеи зымбаша урҭ ақырҭқәа. Ҧсоу аҳәааҽынӡа ицо автобусқәа акатаҳәа ибжьоуп. Урҭ акала ҳцап. Ҧсоу аҳәааҽы ҳаннеилак, нас шьапыла ашьшьыҳәа аҳәаа

ҳанхытцыр, Гәудоуҭанʒа ҳазгаша маҷхәума, аҳәаа ахытцра акыр ҳадхалоит акәымзар.

- Ҳашиашоу, арантә ҳазго бзиан, аха уи ыҟамзар, ҳашцозаалак, ҳцароуп, ҳамцакәа ара ҳаангылома, нас? Ани ҧеи абас ишеицәажәоз, Ԥсоу аҳәаа аҷынʒа ицоз автобус ааины, рапҳьа иаангылеит. Апҳьатәи ашә аҷараҳәа иаатит ишаангылаз еиҧш. Иаатыз ашә ала ауаа ццакуа, алыбаара иаҷын. Ашьҭахьтәи ашә макьана иаркын. Ашьҭахьтәи ашә аатыр, автобус иҭаларц ауаа агәаран игылан. Марфили Гәудисеи агәаран игылаз рышьҭахь инеины, инагылеит. Иаатит ашьҭахьтәи ашә.

Агәаран игылакәаз, ашә шаатыз еиҧш, автобус ақәтәара иналагеит. Зегьы рышьҭахь иԥхалеит Марфили Гәудисеи. Дара анхала, хԥык-ҧшьԥык раҟара аҭыҧ змоуқәаз гылан, даргьы урҭ инарывагылеит. Дук мыртцыкәа, иааит Ԥсоу аҳәааҷы. Ара акәын автобус атцыхәтәантәи аангыларҭа, амраҭашәарахь ала ицоз амԥаҷы иааҷатцәаины, иаангылеит. Уаантәи иаватцәаины, иахьааз ицон. Илбааит автобус иақәтәақәаз апасаџьырцәа зегьы. Автобус еиҭа иаадырҭәын, иара амԥала аҷынанахеит. Автобус илыбааз апасаџьырцәа зегьы аҳәаа шыҟаз рҷынархеит.

Аурысҟәа рган ала еитцамырхакәа иаурыжьуан. Ҳара ҳган ала ианааи, ауаа раужьра кәадахеит. Ҧсшьара ҳәа иаауаз, усгьы уаԥ дыҟамызт. Зегьы Апҳсны иқәынхоз ауаа ракәын. Иаурыжьқәоз зегьы ирарҳәон: «Уаҳа шәмаан, аибашьра иалагоит» ҳәа. Урҭ иаурыжьуаз ақырҭцәеи иақырҭцәамкәа, иақырҭцәоуп ҳәа ашәҟәы ианырҭахьази ракәын. Урҭ рахь иатцанакуан: Агырқәа. Ачараа, уҳәа егьырҭгьы. «Аԥныҟа ҳшәышьҭы, уаҳа арахь ҳажәбом», - ҳәа игылан аҳәсақәа. Дара рхада хы рымбо, саатк ашьҭахь аарлаҳәа аʒәы даурыжьуа игылан. Марфили Гәудисеи аҭаларҭа ашә апҳьа игылан. Апҳсуаа, аурысҟәа, аерманцәа уҳәа игылакәаз ирхылтцуаз рыбжьы ҕәҕәан. Еицәҳауаз рацәаԥын. Ус Апҳсны аган ала дааины даагылеит қыртуак. Зоура зытбаара наʒаны иҟаз.

Уи Марфилраа ргәыла Бондо иакәын. Марфил Бондо данылба, лыбжьы налыргеит:

- Бондо, иҟалазеи, аԥныҟа ҳзышәмышьҭуеи?

- Бара арахь бабаҟахыз, - иҳәеит Бондо апҳсышәала. Нас даалыдгылан, Гәудиса димбошәа ааҟаитцан Марфил длазҭцааит:

- Бара бымала быҟоума?

- Гәудисагьы дсыцуп.

- Ҟоҳ, исхамшҭи, Гәудиса иашьцәа аурысҟәа рахь аангылара дыҟамзи, даазаап. Рапҳьа бара банызба, баусыжьып ҳәа акәын, аха уажәшьҭа ишҧазуеи? Ахацәа раужьра азин ҳамам.

- Ахатца захьʒыхи, ари ахәыҷынʒара!

- Дышҧахәыҷу, игалстук, иара, абцьар зкыша иаупеи, шәаамыццакын, ҳаиҳабы сиазҭаап! - иҳәан Бондо аиҳабы иҭыҧ ахь иҷынеихеит.

***

Бондо Марфилраа дыргәылан. Дара рыԥнқәа наҟ-ааҟ еиҷаҧшуа игылан. Рыԥнқәа агәарабжьара рыбжьыган, амцажәла еимырдо еидтәалан. Бондо иҷкәын Биҷикои Гәудисеи еиқәлацәан, класск аҷгьы итәан. Амала дара зҭаз ашколқәа хаз-хазын. Биҷико ақыртуа школ дҭан, Гәудиса – апҳсуа школ.

Ашкол ианоурыжьлаки, апҳсшьара мшқәа раани, рыдцақәа анықартцалак ашьҭахь, рԥыцьагьы, есымша иааицрымшәо иеицын. Ашьапылампыл ианасуа, есымша, дара еицызар акәын. Аконцерт, ма акино ахь ицозар, иеицызар акәын. Амшын ахь, ма ртцыхәан илеиуаз акәарахь ҽыкәабара ианцоз, еицын. Убас ҧсыʒкрагьы еицны ицалон. Ажәак ала иуҳәозар, арҭ иеиԥызцәа бзиақәан, аныки абыки ирхылтцызшәа пату еиқәыртцон. Убас пату еиқәыртцон Харитони Бондои.

Марфил ланхәа Шьааиза лыпҳсы анҭаз, излалҳәоз ала, урҭ Қырҭтәылантәи иахганы ианааргоз ицәхәны иҟан: ршәыр ыҟамызт, рқәыр ыҟамызт, рыжә ыҟамызт, рҳәыс ыҟамызт. Цәыкәбарк ахш рауамызт. Ацхыраара ҕәҕәа рырҭон ргәылацәа. Ргәылацәа амла ишакуаз, дара акрызларфарызеи аҧсуаа. Аҧсуара ишаҵанакуаз иныҟәон. Уи ацхыраара зҭаху, ицхраар акәын. Уи дара инарыгӡон. Усҟан, зегьы рзы аамҭа цәгьан. Аха ирымаз ахәыҷы рхырбаауамызт. Ршәырқәа ишрыцәтәаз ирыцәтәаӡан. Харитони Бондои леидыртәаланы Шьааиза акрырҷалҵон.

Ишаҳҳәахьоу еиҧш, Харитони Бондои, бзиа еибабон. Аха урҭ ирымаз абзиабара атцыхәтәанынӡа ирзынамыгӡеит. «Аҧсны Қырҭтәылоуп, Қырҭтәыла иқәынхо зегьы ақыртцәоуп, аҧсуа ҳәа милаҭ ыҟаӡам», ҳәа ақыртқәа ангыла, маҷ-маҷ еицәыхьшәашәахо иалагеит Харитони Бондои. «Аҧсны Қырҭтәылоуп, аҧсуа ҳәа милаҭ ыҟаӡам», - ҳәа иқәгылоз дрыдгылеит Бондо. «Аҧсуа дыҟоуп, Аҧсынгьы ыҟоуп, аҧсуа итәылоуп Аҧсны», - ҳәа зыҧсадгьыл ахьчараз игылаз дрыдгылеит Харитон. Абас арҭ аигәылацәа, маҷ-маҷ иеицәыхарахо иалагеит. Бондо иҧсы еивигеит Харитон иааста. Избанзар, аусурҭа бзиа иман. Харитон иҧсы изеивымгеит. Аколнхара ада царҭа имамызт азы. Аколнхара иалаз аколнхацәа рыбҕа рзеитцыхуамызт, еидара дуны ирыцәжьын. Ақыртцәа ишырҭахыз қьаф уа Аҧсны иалан, аҧшәмара ааанкыланы. Аҧсуаа ракәзар, иахыганы ииаргаз дара ракәызшәа, тәымуаатцас иҟан. Аха урҭ тәомызт рҿи-рнапи еицәыҧса. Ахақәитразы иқәгьон рхи-рыҧси иамеигӡакәа. Дара, ақыртцәа ракәзар, аҧсуаа ирҿагыланы иқәгьон. Аҧсны рҿахадыргьон. Ус ишааиуаз, азтцаара ыцәдыргылеит, аҧсуаа шьаҭанкыла рыцәхраз. Уи азы ақыртцәа аҧсуаа ирабашьны иқәырхыр акәын, уаҳа ҧсыхәа рымамызт, рхыцәкы анагӡаразы. Уи акәхеит, ақыртцәа аҧсуаа рабашьра иалагеит. Аҧсуаа урҭ ирҿагылеит. Ихтцәаны ииаз аҭыҧантәи ақыртцәа, аҧсуаа рыцәхразы еиҿыркааит «мхедриони» ҳәа агәыпҳ.

Аҧсуаа рхы рыхьчарц аҿеидкылара иаҿын. Аҧсны аҟазаареи аҟамзаареи ахыцә иқәгылан. Ақыртцәа «мхедриони» шеиҿыркаатцәкьаз далалеит Бондо. «Қырҭтәыла акзаара» ҳәа дыҳәхәо дыцәгылеит, Қарҭаа дреицәаны. Ақыртцәа аиааира иазыҧшын. «ҳаҵахоит» ҳәа аӡәгьы машәыршәагьы игәы иаанагомызт.

Аҧсуаа ракәзар: «Анцәа иҳаиҭаз адгьыл хәыҷы аӡәгьы иаҳҭом, аҧсыуак дыҟанатцы, ҳақәҧаларoуп», - рҳәан игылеит. Аибашьра иаламгаӡацызт, аха уажәыушьтан ҳәа аибашьра алагара иазыҧшын. Ақыртцәа аибашьра излалагоз аҿытцгақәа рыҧшаара иашьтан. Убри аамҭазы, хәылпҳазык азы, Бондо Харитон игәашә днадгылан ибжьы наиргеит:

- Харитон.

- Ҳаи. – иҳәан Харитон дѡагылан, дындәылтцит. Амш аилашәшәра иаҿыз, даалибааит иааиз. Уи игәыла Бондо иакәын. Урҭ еибамбеижьтеи даара акраатцуан. Доусы русҟәа ирҿын. Бондо Аҧсны иабашьырц аҿазыҟатцара иаҿыз дрыцын. Харитон Аҧсны зыхьчарц аҿеиҿкаара иаҿыз дрыцын. Абас, Харитони Бондои еиҿагылеит. Уажәы, Бондо Харитон иҿы баша дшымааз, идырит Харитон. Аха уи аӡбахә ауиҳәоз, аҧсуатцас днеиҧылан: «Бзиала уаабеит», - иҳәан, аҧсшәа иеиҳәеит. Аҧсшәа шааеиҳәаз еиҧш, аѡныҟа днеигарц ижәѡа ааанкыланы даахеит.

- Мамоу, Харитон, уахь снеиӡом. Акы уасҳәарц стахын, иуасҳәарц сааит. Абра ашьацраҿ ҳлатәап, - иҳәан агәашә нымѡахытц, ашьац иатцәара днеины днылатәеит Бондо.

- Абра агәашә аҧхьа ҳтәаны ҳашҧеицәажәо, аѡныҟа ҳнармышьтуашәа. Уаала аѡныҟа, – ҳәа Харитон дгьатцәы-гьатцәуа, Бондо иҳәара даҿын. Аха Бондо имуит. Харитон Бондо аѡныҟа дизнамгеит. Бондо ианимуӡа «Сузыӡырѡуеит», - иҳәан Бондо дахьтәаз, днеины днеихагылеит.

- Утәа, Харитон. Уара иумдыруеи ҳаныхәыҷқәаз ашьацра ҳалатәаны ҳанеицәажәалоз. Убас ҳаицәажәап уажәгьы.

- Ҳаныхәыҷыз аѡнгьы ҳаидтәалалон. Уажәы, ҳара аѡны ҳнеины ҳнеидтәаланы, ҳаицәажәар, иҟалои?

- Усгьы ҟалоит, аха зегьы ишраҳауа аҳәара ҭахым, иуасҳәарц иҭахуз.

- Ахәыҷқәа ҳадҳартәалома, аѡныҟа ҳнеир. Ҳара хазы ҳлатәап. Уаха атҳ дуззаа ҳаидтәаланы, ҳаицәажәалап, - иҳәан Харитон Бондо дахьтәаз ашьацраҽы днеины днаиватәеит. «Сузызырѡуеит», – иҳәеит Харитон. Уи иихәарц иитахыз идыруан, аха изымдыруашәа ҟатҵаны.

- Харитон, уаргьы саргьы ҳаизыҟазаашьа шыҟоу удыруеит. Ҳаигәылацәоуп, ѡнык ҳаицыѡноушәа ҳаидтәалоуп. Иашьак иеиҧш усыҧхьазоит, аиаша ххәозар, уагьсашьоуп. Ҳаныхәыҷқәаз аахыс, пату еиқәаҳҵоит аишьцәа реиҧш. Уажәы, анҳазҳа, еиҳагьы пату еиқәаҳҵар ҳахәҭоуп…

– Ус ауп, Бондо, - иҳәеит Харитон, Бондо иажәа днаҧыѡланы.

- Ус анакәха, ҳазҭагылоу аамҭа шыҟоу убоит, иатахуп ахеиқәырхара. Аҧсуааи ақыртқәеи ҳмеибашьыр ада уаҳа ҧсыхәа ҳамамкәа ҳааиҽадыргылт анҭ алахшақәа, аурысҁәа. Уазхәыци Харитон, аибашьраҽы ҳаннеи, ма усшьыроуп, ма сушьыроуп. Уаргьы саргьы ҳаибашьра иашоума? Цқьа ухшыѡ азышьҭны уазхәыци, Харитон, сара исҳәо иашамзар убап.

- Ишҧаиашоу, Бондо, уаргьы саргьы ҳаибашьуа, анцәа иумҳәан. Уара ишуҳәаз еиҧш, ҳара ҳаишьцәоуп.

- Ҳаишьцәоуп, аха аишьцәа ахьеибашьхьоу ыҟазами? Урҭ анеинымаалалак, ирҳәо анеиқәымшәалак, ажәа амцхә анеимарклак, аҙәи-аҙәи еицәшәаны иеибашьыр алшоит. Ҳаргьы убас ҳахьыр ҟалоит. Уара ишудыруа еиҧш, ҳара ҳаичзырчо аурысҁәа роуп. Урҭ ҳақәеибахыр, еиҳагьы еиҵаршьоит. Аурысҁәа хабалак иаҳхытцәаны иҟоуп, ҳара ҳақәеибахыр, дара еиҳагьы ирзеиҵуп, ҳҭыҧқәа ааныркылоит. Уи ҟамларц азы, аидгылара аҭахуп, Харитон, аидгылара. Ҳаидгыланы ҳаҧсадгьыл ҳахьчароуп.

- Иуҳәо иашоуп, Бондо. Аҧсны иқәынхо зегьы ҳаидгыланы аҵа ҳаиҽагылар, ахаангьы аҙәы ҳизгом. Ус анакәымха сыздыруам, аха…

-Аҧсныиқәынхоусҳангыла,Қырҭтәылагьыҳадгылоит. Қырҭтәыла еиҧш, Мраҭашәаратәи аҳәынҭқаррақәа зегьы ҳара иҳадгылоит. Урҭгьы аинтерес ду рымоуп, Қырҭтәыла акзаара. Қырҭтәыла акзааразҳақәҧара уацхраар, маҭура дукгьы унахагылоит.

- Уи шҧыкәу, ҳара Аҧсны ҳанхоит. Ақыртцәа ишырҳәо еиҧш, ҳааҳәны Қырҭтәыла ҳалалома? Ҳара ҳахьыҟоу ҳаҟазааит, Қырҭтәылагьы ахьыҟоу иҟазааит. Аҧсны ҳахьҙ ахыхны, ақыртуа хьҙқәа ахтцаны, ҳаргьы ақыртцәа ҳәа ашәҟәы ҳҽанаҳҵо, ус ҟалашьа амаҙам, Бондо. Уи дарбан аҧсыуазаалак, ихы иатәеишьом, иахьынҙаилшо дыкәпҧалоит акәымзар.

- Дыкәпҧоит ҳәа илшарызеи аҧсуа? Шәнызқьѡык иҟоу аҧсуаа, пшьмиллионк иҟоу ақыртцәа рҽаҧхьа. Баша шәхы ҭашәырхоит. Изҭаху ирҽагылааит, аха уара ҳара уҳадгыл, уеиқәхар стахуп. Уаргьы саргьы ҳаиҧш, ҳаҷкәынцәагьы еиѡызцәоуп. Урҭ шеиѡызцәоу иаанхаит. Урҭ шеиѡызцәоу раанхара уара унапы ианып.

- Мап, Бондо. Уи сара снапы акәҙам изну, уи зну уара унапоуп. Аҧсны иқәынхо ҳаидгыланы, аҵа хәымга ҳаиҽагылар, уаҳа акызатцәык аҭахҙам, ашьшьыхәа днагьежьны, иѡныҟа дцоит.

- Уи ҟалашьа амаҙам, Харитон. Қырҭтәыла акны ишыҟоу инхароуп. Ҳара ақыртцәа ҳаидгыларуп.

- Ақыртцәа шәеидгыл, ижәымуазар.

- Уара узустада?

- Сара саҧсуоуп, сыдгьыл аҽы сынхоит, сыпҧсыргьы, сыдгьыл аҽы анышә сартоит.

- Уара уахьынхо Қырҭтәылоуп, уаргьы уақыртуоуп.

«Сара сақыртуам», - уҳәозар, Қыртҭәыла анхара азин шумауа удыруазааит.

- Иуцәажәашьоузеи, Бондо. Сара узлазбо ала, уеиқәшәам ҳәа сыҟоуп.

- Сара сеиқәшәоуп, аха иеиқәшәам уара ухаҵа уоуп. Ушақыртуоу уздыруам, Қыртҭәыла ушынхогьы уздыруам. Даара урыцҳауп, аиашаз. Арыцҳа иауҳәарызеи, нас?

- Уара уагыруоуп, ақыртцәа уақыртуартәит акәымзар, уара уеиҧш, анцәа адәы сықәумтцан. Иамуазар, сшаҧсыуоу сыпҧсааит.

- Уара убнауаҩуп, сара баша суацәажәоит. Уара уеиҧш, аҧсуаа зегьы ианырҳәа, иудыруазаait аҧсуак араҟа дшаанымхо. Иахьабалак ақыртшәа ыкәыҩуа ишыҟало.

- Уи ахаан ҟалашьа амаҳам, аҧсышәала ицәажәо аҧсуаа рымала ракәҳам. Ҳара иааҳакәыршаны иҟоу зегьы аҧсышәала ицәажәоит, иаҳҳәап: Амшын, аҳиасҟәа, ашәаҧыцьаҧ... Абарҭ рбызшәа уара иудыруоу? Мап, иуздыруам. Уара «сақыртуоуп» ҳәа угылоуп. Ушагыруоу аҳбахә уҳәаҳом. «Агыруа» амилаҭ ыҟам ҳәа уҳәозар акәхап. Бзиоуп, ус анакәха, ақыртуа поет ду Ш. Руставели ипоема «Абжьас-цәа зшәу» агыршәахь аиҭага зыҟазеи? Агырцәа аҩра зрымырхызеи? Абарҭқәа удыруазар, уажә иуҳәо уҳәаҳомызт. Аҧсуаа урыдгыланы, аҕа хәымга уиҕагылон.

Бондо, абас аиаша иаҳауа даналага, деилагеит, иихәоииуа изымдыруа даақалан, аҕьеҩ ҳәа дахьтәаз, дҩатцҟьеит. Дҩатцҟьеит, иара убас, Харитонгьы. Иааидххылеит, арҭ аҩ-хацәак. Аисра зҽазкны итцҟьаз Бондо иакәын, уи иҽааникылт. Харитон Бондо иҟаитцо збоит ҳәа дизыҧшуа дгылан. Бондо дықшар, Харитонгьы ацкы ҟаитцозар акәхарын, аха Бондо иҽааникылт. Нас ашьшьыҳәа, Харитон днаидцны иҽынеихеит. Бондо акыр данынаскьа: «Уахьсмырхәуазар, саб сиҧам». – иҳәеит. Харитон Бондо иҽынтә иаҳаз аҭак ҟаимтцаҳеит.

***

Абарҭ зегьы игәалашәеит Бондо иеиҳабы иахь иҽаны-неиха. «Акыр сылшозар, уажәоуп», - иҳәан Бондо гәаныла, ихы-иҽы ааихалашеит. Акрантцы ашьҭахь, Бондо иеиҳабы иҽынтә дааин, агәашә длаҧырагылт:

- Аиҳабы иҽы сыҟан, аха акгьы сақәимыргәыҕт. «Иҳәсақәазар раужьра сымч ақәхон, аха ахаҵа дыссоужьуам», - ҳәа сеиҳәеит. Аиҳабы ус иҳәоу, ма имҳәоу, сыздыруам аха... Ибҭахызар шәҩыцьагьы ара шәыҟаз. Ибҭахызар, бара аҩныҟа бца, азин бымоуп. Амала, сара исылшоит ара дахьгылоу даанмыжькәа, ҳара ҳҭыҧ аҽы инагара, - иҳәеит Бондо, илшо зегь шыҟаитцо ала Марфил агәра лиргарц азы.

- Сукәыхшахааит. Бондо, ус уара иузыҟаҵозар, сара сгәы рҭынчны, аҩныҟа сымцарызи. Иҟоу, шыҟоу, Гәудиса иаб иасымҳәари. Иагьа умҳәан, уи дхаҵами, насгьы иуа, иқәла ыҟами днарацәажәап, - лҳәеит Марфил, лыпҧшәма акыр илшошәа иҧхьаҳаны.

- Ибзиоуп, бара ишыбҭаху, Марфил. Бара ишыбҳәаз еиҧш, еиҳа еиҕьуп, бымҧшыкәа аҩныҟа бца. Уахатәила Гәудиса сара дызбап, – иҳәеит Бондо игәы дҭаччо, иаб игәаҕ шихигаша дазхәыцуа.

- Иухьша сыхьааит, Бондо, - лҳәан иашьак иеиҧш Бондо днеиҽаҧшит Марфил.

- Шәааи, арахь, – иҳәан Бондо, Марфили Гәудисеи ибжьы нарыҟәиргеит. Даргьы Бондо ибжьы шараҳаз еиҧш, иажәа алгаха имҭаҳакәа, афыр-сырҳәа агәашә инҭалеит.

- Уара арахь уаала, бара аҩныҟа бца, - иҳәеит Бондо.

Уи акәхеит. Гәудиса Бондо итыҧ ахь дицны иҽынеихеит. Марфил лыҩныҟа дцарц, Бондои Гәудисеи днарыдцит.

Марфил амҩа уамак дыкәымхеит. Дызлацоз машьынала деиқәшәан, ирласны аҩны днеит. Марфил аҩны даннеи, Харитон аҩны дыҟан. Уи игәы хыҵ-хыҵуа, иҷкәыни

иҧшәмеи рааира дазыҧшын. Харитон иҧшәма лымала лааира, акы ишазҳәаз идырын, уаҳа ажәак мҳәаʒакәа, иҧшәма длазҵааит:

- Гәудиса дабаҟоу?

- Уи аҳәааҽы дааныркылеит, ахацәа аурыжьуамызт. Аха усгьы, уаҵәы, даурыжьп ҳәа сгәыҕуеит. Бондо уа аҳәааҽы дгылоуп. Уи сиргәыҕит. Аҳәаа дынхыганы, аҳәаахьчацәа рҭыҧ ахь днаигеит. «Уахатәила бицәымшәан, сара ара сыҟоуп», - иҳәеит Бондо.

- Бондо сиргәыҕит бҳәоу, - иҳәан Харитон, иҧшәма лҽынтә иаҳаз ааигәамҧхеит. «Уахьсырхәуеит» - ҳәа Бондо иеиҳәахьаз ажәагьы ааигәалашәеит Харитон. Аха уи иҧшәма илеимҳәеит, лгәалаҟазаара бжьихыр иҭахымхеит. Ари ажәа иара ишиаҳаз еиҧш, игәалаҟазаара бжьысит, исҵәахуеит ҳәа даҽын, аха изымҵәахыкәа ҽааиҭит:

- Уажәыҵәҟьа уахь сцароуп. Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы, иаргьы саргьы ҳаизыҟазаашьақәа даарак иҽеим, аха... - иҳәан Харитон, афырҳәа дҩагылеит, афымца исызшәа:

- Уаха заҵәык уааҧшы, уаха ихьри, иҟало аабап, уаҵәы уцап, - лҳәеит Марфил, Харитони Бондои реизыҟазаашьа гәырҩас ишлымазгьы.

- Иҟало аабап ҳәа ҳшыҧшу, иакәым ҟалар, нас ишҧаауеи? Анҭ иҟарымҵо ҳәа акыр ыҟоума? Иахьа, ма уаҵәы, аибашьра ишалагара иҟоуп. Урҭ риааираз иҟарымҵо ҳәа акгьы ҟалом. Бымбои, ианду шәышықәса инареиҳаны изхыҵуа ара дааныжьны, егьырҭ иҭаацәа зегьы ықәганы Қыҭтәылаҟа иахьига.

Уи ус баша иҟаиҵаз ҷьыбшьома?

- Ичҳа уаха заҵәык, уаҵәы уцап, - лҳәеит Марфил, Харитон дылзаанкылоз ҷьшьа, аха иара имуит.

- Мап, Марфил, сцароуп, сымцар ҟалом. Сыҷкәын аҕацәа дрылартәаны, сара ара скашьшьы шьҭалашьас исымоузеи? – иҳәан Харитон, ақәасқьахь дыҩхалеит иҽеилеиҳәарц.

Ус акәзар, саргьы суццоит, - лҳәан Марфил, Харитон дахьцо, ларгьы диццарц лҽыназылкит. Харитон ианеиликаа, Марфил лгәы иҭаз, иара ус ҽааиҭит:

- Марфил, бара баангыл. Уажәоуп бкараха, банааи, быҧсы шьа. Бара бсыцуп ҳәа бабасыхәарҭоу? Еиҳа ҳус ылҵып ҳәа бгәы иаанагома?

- Аиеи, нас, - лҳәеит Марфил, илҭахʒамкәа. Уи ианакәызаалак, лыҧшәма ажәа имакра ҟазшьас илымаʒамызт. Лара диашазаргьы, диашамзаргьы, илылаҽны иҟаз, лҟазшьа уажәгьы иаалырҧшит. Марфил дазыразхеит Харитон ииҳәаз. Лара лҽааилыхны, лыҩны маҭәақәа аалшәылҵеит. Харитон инҭыҵга маҭәақәа ааишәиҵан, агәара дынҭыҵит. Хҧаҟа километра бжьан, иара дахьынхози, Аҟәеи Шәачеи еимаздоз амҩа дуи. Ииулак, дкараха, шьапыла мацара днеит, уи амҩаду аҽы. Иара араҟа сааҭк аҟара дгылан. Нас машьына ласык ааиуан, уи ашьшьыҳәа, Харитон иаҧхьа иаангылеит. Иара ддырны дшаангылаз идырын, днеины, днақәтәеит. Харитон амашьына аҧсҟы зкыз даниба, дгәырҕьеит, уи иан лаҳәшьаҧа Зикә иакәын. Рҽынеигәыдрыжьлан, рҩыҷьагьы ааибагәʒын, аҧсшәа ааибырҳәеит. Урҭ шеицәажәоз, Ҧсоу инеит. Амҩа ҭацәын: «Уабацои»? - ҳәа аʒәгьы дҵааауамызт, аха аҳәаахьы анеирагьы ус имариамызт. Аҳәаахьы анеира иагьа иуадаҩзаргьы, Харитон мнеишьа имамызт, днеир акәын. Зикә аҳәаа ааигәара акыр шыбжьаз, даангылт. Уаантәи аҳәаа аҽынʒа Харитон шьапыла дцеит. Иара дышиашаз, аиҳабацәа ркабинет ашә аҽы днеит. Уа ашә илагылаз, днаидгылан диазҵааит:

- Слеир ҟалома?

- Ыы, сара баша ара сгылоума? – Харитон изҵаара, зҵаарала аҭак ааҟаиҵеит, ашә илагылаз.

- Саргьы баша, ара смааит. Абра итәоу аʒәы дысҭахуп азоуп сзааиз, - аҭак ҟаиҵеит Харитон.

- Дарбану, иуҭаху.

- Бондо Аласаниа.

- Уи ара дыҟаʒам. Уи игәыла ҷкәынак, иан длыманы,

дшааиуаз, ауқәын даурмыжьызт, иара ара дааникылт. Иан даурыжьын, аҩныҟа дцеит. Ауқәын иан аҩныҟа данца ашьҭахь, иара ашьапыхь ааизҭысын, апҳсра далагеит. Ара дишьуазма, даашьҭыхны ахәшәтәыртахь дигеит. Уаҳагьы дмааит. Иҟалаз сыздыруам.

- Митәык бжьымсзеитеи, ауқәын иани иареи еицрытижьҭеи. Ас иаразнак ихьуазеи?, - иҳәан, уамашәа ибаны дтцааит Харитон.

- Сара издыруаз уасҳәеит, уаҳа иуасҳәо ҳәа акгьы сыздыруам, - иҳәан ашә илагылаз дааҳәны днагылеит.

Харитон уаҳа иихәауаз изымдырызт, дзыдгылаз ашә даадҭны, даазгаз амашьына ахьгылаз ахь иҷынеихеит. Уа даннеи, Зикә иеиҳәеит дахьыҟаз иаҳаз. Зыкәи Харитони ишиашаз ақалақь хәышәтәыртаҷы инеит. Ахәышәтәыртә ҭацәхаҳараза иҟан, қыртуа медиаҳәшьцәак рыда уаҳа аҙәгьы дыҟамызт. Урҭ ианразцаа, «ҳаздырзуам, ус аҙәгьы арахь даарымгеит. Дызлааргои, ахәшәтәыртә аус ауҙомеи», - рҳәеит.

Ишҧаруаз Харитони Зикәи, иаагьежьны аҩныҟа ицеит. Аҩны ианнеи, шахьан. Амра ҭлакы ашәара аҷынза иҩеихьан. Харитон Бондо иҩны днеин, ибжьы наиргеит, аха атак аҙәгьы иҟаимҭеит. Харитон дгьежьны аҩныҟа дшаауаз, агәылацәа аҳәсақәа дырбан иарҳәеит, иаха ахәылбыҕехан Бондо дааины, иануду дшигаз. Харитон иҩны арыцҳара ааҩналеит. Хабарда дырцәыҙит Харитони Марфили рҧа затцә Гәудиса. Рхы ахьыргара рзымдыруа, рыҩны иааҩнахеит. Иҟалаз заҳаз агәылацәа зегьы еизеит. Ари ажәабжь ауаа ирылаҩит. Рқыта ахи атцыхәеи рҷынтә еиҧш, егьырт ақытақәа рҷынтәгьы, ауаа ааира иалагеит. Иааиуаз ататхмадацәеи аҳәсақәеи ракәын. Ахацәа арахь ааиха рызтодаз, аибашьра иалагеит. Мышқәак рыла Гагра ганы, Мрагыларахь алагьы аҳәаа ихытцны, ртанккәа рапҳьа иргыланы идәыкәлеит ағацәа рыр. Ажәҩан иалалеит аҳаирплан Аҟәа иалахысуа. «Ҳазго, ҳга», - ҳәа апҳсуаа мтәазакәа, ақыртцәа ирҷагылеит. Акыр аамта еибашьуаны еиҧш, зны аиҷцәажәарақәа анымҩаҧыргоз, Гәумыста аҳәаа дхыганы, доурыжьит Гәудиса. Изшьапык хтцәаны, раса лабак иалхыз лабак иркны.

Ашьҭахь, Гәудиса излеиҳәоз ала, ақыртуа десант Гагра излаҙхытцыз акатер ала дыргеит. Дахьыргазгьы ихата издыруамызт. Ацәа даналтц ахәышәтәыртаҷы дышьтан, ишьапы хтцәаны. Гәудиса дахьышьтаз, апалатаҷы аҙәгьы дицышьтамызт, ихала затцәык иакәын ишьтаз. Урыс ҭакәажәык дихылаҧшуан.

Гәудиса ахәышәтәыртаҷы дахьынзашьтаз, ҩынтә ихәы иманы дааит Бондо. Уи Гәудиса иеиҳәеит ишьапы ачымазара баапсы амазшәа, ихырымтцәар дыпҳсыр шалшоз.

Бондо ахынтә раан, ахәышәтәыртаҷы даннеи, ихәгьы неимгеит, даноурыжьуаз аҩны акәын. Гәудиса даноурыжьуаз аҩны Бондо даннеи, апҳыхьа еиҧш Гәудиса димацәажәеит. Уи еиҳа иашоуп ҳәа иҧхьаҙеит иҟоу, шыҟоу, Гәудиса иеиҳәарц, аха иаахәжәаны акәымкәа, ирмаанашәа.

-«Гәудиса, ахысыбжьқәа иго рыла иудыруеит аибашьра ишаҷу. Дук хара имгакәа ақыртцәа аиааира шырго агәра гоуп. Иара ақыртцәа дрыдгыланы деибашьуазшәа ашәҟәы шизыҟаитцо. дыштәоу дызбаша атәанчахәы шиауа. Уажәы, иара аҩныҟа дшаурыжьуа. Дахьнеиуа, иаб, иеиҳәарц, иаб имшала шакәу, иара ишьапы шхыртцәаз. «Усыдгыл» аниҳәоз дидгылар, Урыстәылантә Гәудиса данаауаз, аҳәааҷы дшаанырымкылоз. Гәудиса ичымазара ихьыз, изырхьыз инервқәа шракәыз. – Абарт зегьы Гәудиса ианиҳәоз, игәылацәеи, иуа, итынхеи изыҙырҩуан. Ауқәынцәа цан аконистр азна асолиарка рыманы иааит, Бондо иҩны инақәтәаны, амца ацрартцарц аха Харитон имузеит. Уи амца ацрартцар, иара иҩнгьы амца акыр алшон. Насгьы: «Аҩны иахароузеи, акыр ҳалшозар, иара ихата даҳпыхьашәар, сара снапала дысшьуеит», - ҳәа реиҳәеит Харитон.

Харитон иихәаз зегьы азыразхеит. Еибырҳәеит аи-

башьра цонатцы зегьы иргәитазарц, Бондо дырпҳыхьашәозар, ипҳсы штоу дыркырц. Таҳмадацәаки, аҳәсеи, ахәычқәеи рыда зегьы аға иҷагыланы еибашьуан. Апҳсны ашьа ыкәкьаса ицон. Уи иалагылан ахақәитраз акәпҳаѡцәа.

***

Аибашьра еилгеит, апҳсуаа аиааира ргеит. Азхатцара роуит. Аҳәынтқарра аргылара иалагеит. Хәычы-хәычла апҳстазаара бзиахь инеиуан, Апҳсны иқәынхоз ажәлар. Рапҳхьа аибашьра ианналага нахыс, Харитон аибашьра дшалагылаз далагылан. Харитон игәылацәеи иареи еснагь ргәы дтан Бондо. Уи ипҳсы штаз, дырпҳыхьашәар, заҟа иртахызеи, аха уи ипҳыхьашәара залымшеит. Харитон иеипҳш, иаргьы далагылан уи аибашьра. Игәылацәа уи избахә акырынтә ираҳахьан. Ус аибашьра иалгеит. Аамта цон, итцит ѡажәа шыкәса инеиҳаны, иѡны шгылац игылоуп, кьыс амазамкәа. Ус ишааиуаз, данаауаз, данцоз рымбазакәа, Бондо иѡны азәы дадырбало иалагеит. Ари агәылацәа уамашәа ирбеит, изкылпҳшит. Деилыркааит аѡны иадырбалоз. Ахәлыпҳцыс еипҳш, ҽынла иҽеитцәахуан, уахынла зыѡны иавагьежьуаз Бондо иакәын. Аха иара шәарак, пҳхашьарак иблакәа ирхымкәа даарҷагылеит. «Шәара шәеипҳш, саргьы исыпҳсадгьылуп Апҳсны. Уи еилкааны ауп Апҳсны атәылауаѡ ишәҟәы зсыртазгьы», - иҳәан, Апҳсны атәылауаѡ ишәкәы иџьыба иаатыхны идирбеит. «Уабеибашьуаз, иуцеибашьуадаз?» ҳәа азтцаара анирта: «Абџьар кны аибашьра адагьы, егьыс аускәа ыҟоуп. Хатала Владислав Арзынба идтцала аускәа насыгзон», - иҳәеит Бондо.

«Ибзиоуп», урт иуҳәакәо ушьтан иеилаҳкаап. Уажәы, ажәа иахтап Гәудиса, – рҳәан, Гәудиса ажәа иртеит. Уи иажәа дналагеит абас:

«Сара Саратовҟа сыҟаны санаауаз, сан дыспҳылеит Адлер аеропорт аҷы. Адлерынтә Псоу аҳәааҷы ҳанааи, сара саурмыжьит. «Уаха сара сҷы дыҟазааит, нас дысзоужьуазар збап, бара аѡныҟа бца», иҳәан сан дауижьит. Сара иара иҷы сыҟан. Усҟан адесант злахытцыз акатер снақәыртәаны, идәыкәлеит. Сара сшыҳәҳәоз, мчыла сыргеит. Мшынла акыр ҳанныҟәа ашьтахь, баґәазак инадгылеит ҳкатер. Сылакәа ааҷаҳәаны, срыманы ицеит. Сшыҳәҳәоз ѡнык снышнаргалеит. Сышхаргалеит аѡбатәи аихагылахь: «Апҳкартахь дыжәга, апҳкартахь», - ҳәа Бондо ибжьы слымҳа иаатасит.

- Умшәан, Гәудиса, уршьзуам, ушьапы хыртцәоит ауп. Нас уштәоу узбаша атәанчахәы уаулуеит. Ушьапы анхыртцәалак, уаб иахь уаагоит. Уи ала иара иеиликаап Бондо дзакәу. Сара исхарам, Гәудиса, уаб иоуп изхароу»... Артцәаа ҳәа сшыҳәҳәоз, апҳкарта сышьтыхны снықәыртцеит. Агәырқәа сылатцара иалагеит. Ашьшьыхәа ацәа сынтанагалеит. Уаҳа акгьы сгәалашәом. Санаапҳш, апҳхзы саганы, сҟьантапҳсза сбааҙаны сыҟан, сызшьапык амазамызт, ихтцәаны иҟан.

Уи ашьтахь, мызкы инеиҳаны, ахәшәтәыртаҷы сышьтан. Аҳақьымцәа схагьежьуа «сырхәышәтәуан». Такәажәык дсыдтәаланы акрысҷалтцон, слыргылон, слыртәон. Хар сымамкәа санықала, алабақәа ааслыркын, урт рыла снықәон. Дандәылтцуаз ацапҳха алыркуан, данаауаз – иаалыртуан. Хар сымамкәа анықәара саналага, уахык, шылашьцаз, срыманы иааин, ҳгәашә апҳхьа сларгыланы ицеит... Уаҳа ишәасҳәо сыздыруам», - иҳәан дгәынқьуа атцәыуара дналагеит Гәудиса.

- Иихәо иашоума? – рҳәан, игылакәаз рахьтә цьоукы Бондо азтцаарақәа наиқәрыпҳсеит, аха Бондо ҽимтзеит.

- «Харитон, Бондо иѡны дыѡнакны амца ацраҳтцап», - ҳәа ауаа аҳәҳәара иаҷын.

- Мап, уи ҳара иаҳзыҟатцом, - иҳәеит Харитон.

- Нас ишпҳаҟаҳтцо? – итцаait игылакәаз.

- Аѡны зхаабылуеи, уи иахароузеи? Ҳәарас иатахәузеи, Бондо дышьтәуп. Уи сара дысшьуеит.

- Бондо, унеины аҭзамц укыдгыл, - итцаҳәҳәеит цьоукы.

Бондо, ашьшьыҳәа ишьаҽақәа неихиган, днеин аҭзамц днадгылеит. Харитон абцьар харшаланы инеидыркит. Харитон абцьар ааигәыдкыланы, Бондо ихы иақәкны, дкылҧшуа даангылеит. Игәаҕьны дзаҵхом. Убасҟан Харитон исахьаны иблақәа иаарыхгылеит, иан Бондогьы иаргьы еидыртәаланы акранырҽалтцоз. «Ухыс, узыҧшузеи? Ухыс, Харитон», абыжьқәа гон. Аха Харитон Бондо ихы иабцьар шадкылаз, ахысра изымгәаҕьит. Абжьқәа шгац игон: «Ухыс Харитон, ухыс»…

Атцыхәтәан Харитон иабцьар, Бондо ихы иахьақәкыз, аҩада дҩахан, «агәыз» аатиргеит. Бондо ҽыртцысы ҟамтцакәа дышгылац дгылан.

- Иҟоутцазеи, Харитон, даанужьшама, дымшьҙакәа, – рҳәан рбыжьқәа неиларыҧсеит уа игылақәаз.

- Ҳчеицьыка иааҙаз, дсызшьуам, - иҳәеит Харитон, игылақәаз днарылаҧшын.

- Ус анакәха, Гәудиса абцьар ишәта, – рҳәан, уигьы абцьар харшаланы инеидыркит. Уигьы иабцьар Бондо ихы иақәкны, иааникылеит, аха дзаҵхом.

- Уатцха, уатцха, - рҳәан игылақәаз рбыжьқәа ааилырыҧсеит. Гәудисагьы изымгәаҕьит Бондо ишьра. Иаб иеиҧш, Гәудисагьы иабцьар дҩахан, «агәыз» аатиргеит.

- Ушьапы хызтцәаз дугәаҕьыр акәын, шәхацәам аби ҧеи, - рҳәеит игылақәаз зегьы.

- Биҷико дрыцҳауп, - иҳәеит Гәудиса.

Арҭ акгьы анрылымша, Бондо хҩык аҷкәынцәа днарыртан, Гыртәылеи Аҧсни рҳәаахьы дрыманы ицеит. Иара иапҳуа уаҩытәыҩса ишәҟәы ааимырхын, аҳәаа дынхганы, днаурыжьит.

АИҨЫЗАРА

1

Амшын аҟәара ҩажәаҟа метра иазааигәаны игылоуп аҧсшьарҭа ҩны «Амра». Ари аҧсшьарҭа ҩны, Аҧсны иҟоу, егьырҭ аҧсшьарҭа ҩнқәа зегьы иреиҕьуп сҳәар, даарак ииашам. Амшын аҟәара иқәгылақәоу аҧсшьарҭа ҩнқәа маҷума? Мап, имаҷзам, ирацәоуп. Нас урҭ зегьы сара ибзианы издыруама? Аҧсшьарҭа ҩнқәа Аҧсны ишырацәоу здыруеит, дара зегьы сара исыздырҙуам. Урҭ зегьы рдыррагьы атахҙам, издырқәо шмаҷымгьы. Аха сара издырқәо аҧсшьарҭа ҩнқәа зегьы раасҭа, ари аҧсшьарҭа ҩны акалашәақәа иҟоуп, шәапҳыцьаҧла иҭалаҳауп. Уахьыҧшлак шәтыла иҨычоуп. Аҩнутцаҟа ахәыҷқәа ргәы змырҽыҕьша, иахьыхәмарша, ишәтыкакаҷха, зегь рыла еиқәшәоуп.

Уажәы, ара зыҧсы зшьо ахәыҷқәа роуп. Ашкол аҭалара аамҭа анааилак, ахәыҷқәа рыҩныҟақәа ианцалак, адуцәагьы рыҧсы ршьалоит, ари аҧсшьарҭа ҩнаҽы, аха урҭ зегьы ирылаҳҳи…

Ари аҧсшьарҭа ҩны андыргылоз, араҟа аус иуан, уи ааигәара инхоз Цьамал Ҭырқьба. Аргыла ҩцәеи иареи ибзианы иеибадыруан. Еиҳарак, дизааигәаны дидыруан, пату еиқәыртцон, усҟан нцьныр хадас иамаз, ашьтахь, аҧсшьарҭа ҩны «Амра» аусура ианалага, начальникс иартаз Давид Гаврилов. Давид Гаврилов, Цьамал Ҭырқьба иҨны дтәахьан, дгылахьан. Цьамал Ҭырқьбагьы, Давид Гаврилов иҨны акырынтә днеихьан.

Уажәы, Цьамал Ҭырқьба игәы даатахәыцит: «Сыҷкәын абри аҧсшьарҭаҽы иҧсы ишьозар, бзиан. Аурысшәагьы итцарын, игәабзиарагьы ҕәҕәахарын. Ҳара амшын ааигәара ҳанхоит, аха амшын аҭалаха аамҭа ҳамаҙам, ххәыҷы имала даҳзышьҭуам амшын ахь. Дызцаҳцаша, маҷк аҟара иадамхаргьы, иеиҳау гәыла дҳамаҙам».

Цьамал Ҭырқьба игәы итеикыз, аначальник Давид Гав-

рилов иҽы днеины, иеиҳәеит. Џьамал Ҭырқьба ииҳәаз, аначальник Давид Гаврилов мап ацәимкʒеит. «Ишдыру еиҧш, ари аҧсшьарҭа ѡнаҽы, аҭыҧантәи ахәыҷқәа ҳара иҳадаҳкылаʒом. Ростоваа роуп ари зыргылаз, дара рхәыҷқәа роуп зыҧсгьы зшьо, аха уара узы мап ҳҳәом. Избанзар, ари аҧсшьарҭа ѡны аргылараҽы аџьабаа ду убахьеит. Уатцәытцәҟа даага ухәыҷы!», - иҳәеит аначальник Давид Гаврилов. Аначальник ииҳәаз, даара игәы иаахәеит Џьамал Ҭырқьба. Уи аҷкәын дкәаба, дшьышьы, хынтә-ҧшьынтә иҽызлеиҭеикшаз имаҭәақәагьы еиқәыршәаны, исумка итатцаны, адырѡаҽены шьыжьымҭан, диманы дааит, апионер лагер аҽы.

Џьамал Ҭырқьбеи Давид Гаврилови аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, Давид Гаврилов апионер ҧыза еиҳабы дааиҧхьан:

- Абри даҧсуоуп, араатәуп. Ҳара ҳҽы аус ду иухьеит, шәеибадыр, - иҳәан, иеибадырт. Џьамал Ҭырқьбеи, апионер ҧыза еиҳаби, Давид Гаврилов ианеибаирдыр ашьҭахь, инацитцахт:

- Абри ахәыҷы Џьамал иҷкәын иоуп. Џьамал итаххеит ихәыҷы ҳара ҳлагер аҽы иҧсы ишьарц. Мап ҳзицәкуам. Дганы иқәлацәа дрылатца, иѡызцәеи иареи еибардыр, дахьтәои, дахьгылои уҳәа зегьы ирба, шәҟәы-быгьшәыла ҳхәыҷқәа дырхыҧхьаʒала.

Апионер лагер аначальник ииҳәаз наигʒеит апионер ҧыза еиҳабы, ахәыҷы итыҧ аҽы днеиган, ихьʒ, ижәла, иабхьʒ, дахьынхоз, заҟа шықәса ихытцуаз, заҟа класс рҽы дтәаз уҳәа акгьы аанмыжьʒакәа ашәҟәы ианитцеит. Нас апионер ҧыза згабк даалыҧхьан:

- Ари арпҧыс иѡызцәа рахь дга, иеибардыр, дахьтәо итыҧи, дахьышьталои ирба, – иҳәан лнапы данитцеит.

Апионер ҧыза ҧҳәызба уи иѡызцәеи иареи еибалырдырит. Дахьтәоз, дахьышьталоз илырбеит. Абас ала, иаргьы уажәшьта дыҧсшьаѡха дааҟалеит. Хымшҟа аатцхьаны еиҧш, иган аҽы ииаз Сериожа, атцхагәтаны дааҽыхан, ибжьы наиргеит:

- Уцәоума, Азамат?

- Мап, сыцәаʒам, саапҧшуеит.

- Иуасаҳәарц истаху удыруоу?

- Мап, исауҳәаанʒа исыздырʒуам.

- Уара даара усгәаҧхоит. Хымш роуп итцуа ҳаибадыруеижьтеи, аха хымш рыла ушыбзиаз еилыскааит.

- Саргьы усгәаҧхоит, ушбзиоу здыруеит.

- Уаргьы саргьы наʒаʒа ҳаиѡызцәазааит.

- Аиеи, ҳаиѡызцәазааит.

- Еишьцәак реиҧш.

- Аиеи, еишьцәак реиҧш…

Абас реицәажәара ашьҭахь, изыкәиаз риартақәа рҽынтә, рѡыцьагьы ѡагылан, адашьма илыкәпҧалеит. Нас рѡыцьагьы ааидгылан, рнапқәа ааикәршаны, иаагәыдеибакылеит.

- Ҳаишьцәоуп.

- Ҳаишьцәоуп.

- Наʒаʒа.

- Наʒаʒа.

- Нагʒара ақәзааит ҳаишьцәара.

- Нагʒара ақәзааит ҳаишьцәара.

Абас ианеицәажәа ашьҭахь, еита иаагәыдеибакылеит. Нас инеины риартақәа рҽы ишьталеит, ршьаршьафқәа нарыкәтцаны.

Убри ауха инаркны, ҧыхьагьы еицын, аха итцегь, еизааигәаны, итцегь пату еиқәыртцо, иҟәба-ҟәшәо, иахьцалак иеицын. Дара акрахьырфоз столк иеицахатәан. Ацәаҳәа ианықәгылоз, еивагылан. Амшын ианталоз, иеицталон, иантытцуаз, иеицтытцуан, нас еизааигәаны, инеины, аҟәара рыенықәырпсон.

Ари апионер лагер аҽы иҧсы ишьон қыртуа ҷкәынак Индико захьʒыз. Индико Ростов диит, Ростов ашкол дталеит – Ростовтәуп. Индико иаб Ростовҟа дцаанʒа Цәыгрыҧшьтәын, итаацәа Цәыгрыҧшь акәын иахьынхоз. Аҧсшьарҭа ѡны «Амреи» иара дахьынхоз ақытеи зынʒа километрак аҟара акәын ирыбжьаз, уаҳа еиҳамызт,

абас еизааигәан. Индико иаб иашьцәа, уажәы, араҟа инхон. «Ҳара аратәқәоуп ҳазқәынхо ҳадгьыл ауп, Аҧсны ҳәа акгьы ыҟам, Қырҭтәылоуп» ҳәа иқәгылан дара.

Урҭ рабацәа дара рыманы, Қырҭтәылантә ишааз, ибзиатцәҟьаны ишырдыруазгьы, дара ахьынтәааз, зынӡак аӡбахә рҳәомызт.

Ҽнак, Сериожеи Азамаҭи шеихәмаруаз, Индико дааины даарыдгылеит. Нас днеин, Сериожа ижәҩа инапы аатцихын: «араанӡа уааи, ак уасҳәар сҭахуп», - иҳәан днаскьеиҧхьеит. Азамаҭ дахьгылаз аҽынтә, жәабаҟа метра Сериожеи Индикои анынаскьа, Индико Сериожа илымҳа ихы надикылан, хәыҭ-хәыҭла даацәажәеит:

- Ани ҧсадгьыл змам, аҧсуа илаухузеи? Наҟ уиҟәатц, ҳара ҳаиҩызцәазааит, ишубо еиҧш, сара ҩызада сыҟоуп.

- Ҩызада ушҧаҟоу, еснагь аӡәы уицупеи? – иҳәеит Сериожа.

- Сызцу, зегьы ҽнактәи сҩызцәа роуп. Наӡаӡа ҳәа сара ҩыза ҳәа аӡәгьы дсымам.

- Избан?

- Сыздыруам.

- Сара сакәымкәа, даҽа ҩызак дыҧшаа, сара Азамаҭ дышсымоу еиҧш, - иҳәан Сериожа, Индико днаидҭны дцеит.

- Абни иаума, уара уҩыза? Ҧсадгьыл змам ҩызас илаухузеи? – иҳәеит Индико, акыр ибжьы аатыганы, иара иҽынтә акыр инаскьахьаз Сериожеи, Азамаҭ дахьгылази ираҳартә. Индико ибжьы Азамаҭ илымҳа иааҭасит. Азамаҭ дахьгылаз, амцаҧшь ҩеихҟьеит. Афы исызшәа дҩеилыблааит. Иаразнак, мацәысҭас дахьнеиз изгәамҭакәа, Индико днаидыххылан, «аҽақ» ааиҽиргеит. Индико ашьа лиҽашәит. Сериожа днеин, Индико ижәҩа аанкыланы, дыршәны, дынцәыҭаирххит.

- Абри иухьыз ахьӡ ала, изакәзаалак, ҷьара акы анаауҽыҭшәа, уара узын акгьы шыҟам удыруазааит, – иҳәеит Сериожа.

- Уара уи еиҳа узидгылеи, - иҳәеит аарлаҳәа Индико дыҧхамшьаӡакәа, ашьа иҽашы дахьгылаз.

- Ҳара ҳаишьцәоуп. Абра иухьыз азы акы ануҳәа, ҕәҕәала ушахьхәуа удыруазааит. Иухьыз ухы иааҟәкны, ашьшьыҳәа уҟаз, - иҳәеит Сериожа.

Нас Сериожа днеин, Азамаҭ ижәҩа ааникылан, рҩыҷьагьы еицны рҽынархеит.

Урҭ еицны иахьнеиуаз, Индико акраамҭа дгыланы дрыхәаҧшуан. Нас акрант ахьыҟаз днеин, иҽи- инапи иӡәӡәеит. Иқьаҽ ашьа ахьтата иахьыҟаз, ирыцқьеит.

Индико аҽрыцқьара дшаҽыз, агәашәхьча Канхәа дааидгылан, диазҭааит:

- Ас узызуда, уара аҷкәын?

- Аӡәгьы исзимуӡеит, схала скаҳаит, - иҳәеит Индико.

Уи ихала дшымкаҳаз еиликаан, агәашәхьча Канхәа дҧышәарччо, Индико днаивсит.

2

Азамаҭ ара дыҟаижьҭеи мчыбжьык аҟара аатцхьаны еиҧш, Ҷьамал днеит, аначальник диҳәаны, уахык ҳәа аҩныҟа дигарц. Избанзар, Азамаҭ иҩны ддәылҭны ҷьара дымнеицызт, иҭаацәа гәхьааганы, дыгәкыр ҳәа дшәон.

Ҷьамал раҧхьа Азамаҭ иахь дымнеиӡакәа, дышиашаз аначальник иҽы днеит, уи диҳәаны димихит. Нас Ҷьамал Азамаҭ иҽы днеины, иеиҳәеит аначальник дышимихыз, аҩныҟа дигаразы. Ҷьамал ас аниҳәа, Азамаҭ илахь еиқәышьшьы дааҟалеит.

- Иухьи, Азамаҭ улахь еиқәышьшьы узыҟалазеи? Аҩныҟа ацара уҭахӡами? Аҩныҟа ацара уҭахымзар, мчыла узго ҷьушьома? – дҭааит Ҷьамал.

- Исҭахӡам, - иҳәеит Азамаҭ.

- Избан, изуҭахым? – Уамашәа ибаны дҭааит Ҷьамал.

- Сериожа дааныжьны сцома?

- Дарбан Сериожоу, зыӡбахә умоу?

- Сҩыза, Сорокин Сериожа. Иаргьы саргьы еибаҳҳәахьеит, еснагь ҳаиҩызцәазарц, аишьцәа реипҧш, пату еиқәаҳтцаларц.

- Нас, уажәы уара ишҧауҭаху? Аҩныҟа уцарц уҭахзами?

- Аҩныҟа сцар шҧасҭахым. Игәхьааганы сыҧсуеит, аха Сериожа дааныжьны сцар сҭахзам. Ҳахьцо Сериожагьы даагар иҟалои?

- Убри уҳәар саҳаит. Ибзиами иуҳәаз, аха аначальник иуоу? – иҳәан, Азамаҭ ииҳәаз Цьамал игәы ишаахәаз уды-рратәы даччеит.

- Даагап, нас Сериожа аҩныҟа ҳахьцо, аначальник иуазар. Снеины сиҳәап, ииҳәо саҳап, - иҳәан уахь иҿынеихеит Цьамал.

Цьамал Гаврилов ишә аартны, данынышнашыла, Азамаҭ днеины ашә илымҳа надҭаны, дзырҩуа, даангылеит, ииҳәо иаҳарц. Азамаҭ дзыцәшәоз, Сериожеи иареи Индико дшырыпҧҟаз атәы аначальник иаҳаны, ак иеиҳәар ҳәа акәын, аха ус цәгьара зҭаз ҳәа акгьы имаҳаит. Цьамал дшынышналаз еипҧш, Гаврилов иеиҳәеит: Азамаҭ Сериожа аҩныҟа дигарц шиҭахыз, ҧсыхәа аманы иҟазар, Сериожагьы диитарц. Гаврилов дааччан:

- Ааи, урҭ еиҩызцәа бзиахеит аамҭа кьаҿ иалагзаны. Дга, нас Азамаҭ ус игәаҧхазар. Амала, уи зинзам, сматцура самзхуа усуп, аха Сериожа иаб Павел сара дысҩыза бзиоуп. Аҩызара ҳәа акыр ыҟазар, уи дысзашшуа дсышьҭаларым, Сериожа уахь дшугаз иаҳаргьы, – иҳәеит Гаврилов.

Уи акәхеит, аначальник азин анықаитца, дындәылтцит Цьамал. Уи апионер цыза, дааипҧшаан, аначальник азин шықаитцаз наиаҳәаны, рыҩцьагьы имхны, аҩныҟа игеит.

Цьамал Сериожеи Азамаҭи аҩныҟа ианига ашьҭахь, саатҟгьы аамҭыцкәа, Сериожа иани иаби ааит. Урҭ рычкәын иахь имнеикәа, ишиашаз, Гаврилов икабинет инадгылан, ашә иамысзакәа иаартны иныҩналеит. Иааиз, Гаврилов ианишта, дгәырґьатцәа дызхатәаз истол даахытцын, «бзиала шәаабеит», - иҳәан, дырпҧылеит. Еиҳа ипатууп ҳәа рапҧхьа Мариа лнапы аалымихит, нас дааҳәын, Павел иҿынигәыдижьлеит.

Арҭ рҩыцьагь иеибагәызуан рнапқәа еикәыршаны иахьгылаз, нас дара рнапқәа ахьықәыз рызқәагьы инаснасын, маҷк аҟара инаскьаны иаагылеит. Даҿеа маҷк аҟара аамҭа анаабжьыс, еиҭа рнапқәа ааикәдыршеит.

Ус, рнапқәа еикәыршаны акраамҭа игылан Давиди Павели. Урҭ уамашәа ибаны Мариа дрыхәапҧшуан. Лара илдыруан арҭ шеиҩызцәа гәакьақәаз, аха астцәкьа рыпҧсқәа еихәлоуп ҳәа дыҟамызт. Абас, еизгәыкны, апҧсшәа анеибырҳәа ашьҭахь, Гаврилов днеин итыпҧ аҿы днатәеит. Исасцәагьы иахьтәашаз, инапала инадирбеит.

Даргьы неины, иахьдирбаз аҭыпқәа рҿы инатәақәеит. Минуҭк аҟара урҭ ҿымҭзакәа итәан, нас ҭынч ибжьы ааиргеит Гаврилов.

- Павел... – иҳәеит уи, ацәажәара акыр ицәыуадаҩны. Нас игәы ааипҧсахын, ус ацәажәара дналагеит:

- Абра митәык ихарамкәа дынхоит сҩыза, апҧсуа бзиак. Уии сареи ҳаибадыруеижьтеи даара акраатцуеит. Абри апҧсшьарта ҩны аргылара ианналага аахыс дыздыруеит уи ахатца. Умҩашьо узықәгәыгша уаҩуп иара. Иаргьы саргьы ҳаиҭанеиааихьеит. Уи иҷкәын Азамаҭ ҳара ҳҿы ипҧсы ишьоит. Сериожеи иареи еиҩызцәоуп.

Азамаҭ иҩны дындәылтцны цьара дымнеицызт азы, иҭаацәа дырзгәыкыр ҳәа ишәан, иаб дааит уахык ҳәа аҩныҟа дигаразы, аха Азамаҭ иаб аҩныҟа дицымцеит. «Сериожа дымгакәа сцом», - ҳәа иажәа иаҿаршәны икит. Аб дааины, сара дсыхәеит, «иҟалозар, уахы затцәык Сериожа дсыҭ», - ҳәа. Ишҧазурыз, сҩыза Цьамал ииҳәаз мап сзацәымкит, дистеит ухәыҷы.

«Ари, сзырзуа усуп, аха Сериожа иаб Павел сара дысҩыза бзиоуп, акгьы иҳәом, сҳәан, ушсҩыза бзиаз иасҳәеит».

Абас ала, уаха уҷкәын Сериожа, аҧсуаа дрысасуп, -

иҳәан Павели Мариеи даарҽаҕшит, урҭ ирҳәарызеишь ҳәа игәы хыҭ-хыҭуа.

- Уара излоуҳәо ала, Сериожа уаха аҧсуаа дрысасуп, арыжәтә идырцалозар акәхап, - иҳәан даччеит Павел дыхәмаршәа.

- Аҧсуаа асас данырҭоу, рысас иаҳаҭыр азы, арыжәтә идырцалоит, аха урҭ ахәыҷқәа арыжәтә рыдырцалаҙом, - иҳәеит Давид.

- Издыруеит, издыруеит, аҧсуаа ахәыҷқәа арыжәтә шрыдрымцало, иара убас, аҧсуа данукызаха, ихаан ушимҧсахуа. Сара аҧсуа кызагьы ҭынхагьы дысмоуҙацт, аха саб иҳәоны исаҳахьеит. Уи Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду аан, аҧсуаа аҙәыркы ицын, ицеибашьуан. Амала, уара «азашшра» ухәҭоуп, сыҷкәын дахьушьтыз азы, - иҳәеит Павел дыччо, нас Давид дааиҽаҧшын, даацәажәеит:

- Сериожа уахь дахьцаз уадакым, аха Мариеи сареи уахык ҳәа ауп арахь ҳшааз, уатцәы адәыгба ҳҭаларуп, ҳанаауаз аблеҭқәа ааххәеит. Сериожа дымбакәа цашьа ҳамаҙам, - иҳәеит Павел.

Давид Павел ииҳәаз ааицәымыгхеит. Ихы инапы налишьын, иааибгит, нас даацәажәеит:

- Ус акәзар, уахь цатәыс иҳауит.

- Ус акәхап, - иҳәеит Павел.

Абас, арҭ аикызцәа реицәажәара аҭцыхәа ааҧыртцәан, Сериожа ишьҭаланы аҟытахь ацара рҽазыркит.

- Амла шәамкуа шәыҟам. Зны, акрыфарҭахь шәаала, акы ҳнацҳап, нас Џьамал иахь амка ҳаҟәлап, - иҳәеит Давид.

- Дҳауам, даҳкызам, иаҳзымдыруа иҽы сасра ҳазланеирызеи? – лҳәеит Мариа, уахь ацара дацәыҧхашьаны, мап ацәкуа.

- Уахь, акныҟа ҳамнеир ҟамло ҳаҟоума? Ҳанкыдгыланы, ҳхәыҷы даарымхны даагоит ауп, – иҳәеит Павел.

- Уахь унеир, удәылырцар ҳәа ушәома? – иҳәан даччеит Давид.

- Иудыруеи, ауакы игәалаҟазаара анҽеим ыҟоуп, ҳзиҧырхагахарызеи? – иҳәеит Павел.

- Аҧсуаа асас изы гәҿыгьра рауҙом, - иҳәеит Давид.

Абас реицәажәара ашьҭахь, арҭ ахкык иеицны акрыфарҭаҿы инеин, акрырфеит.

Нас Давид дахьцоз, апионер ҧыза еиҳабы иаҳәаны, иара днеин, имашьына агараж иахьхәытцагылаз иаахәытциган, Павели Мариеи нақәиртәан, ақытахь рхы рханы рҽынархеит. Минуҭқәак рышьтахь, арҭ зыкәтәаз амашьына лас Џьамал Ҭырқьба игәашә инадгылеит. Амашьына лас Џьамал игәашә ишадгылоу ибар, даацәыртцып игәахәын, Давид акыр даагьшит, аха аҙәгьы дцәырымтцит. Аҙәгьы дцәырымтцызшәа аниба, ишырымбаз идырын, асигнал ҟаитцеит акыр инароуны. Давид асигнал анықаитца ашьҭахь, дук мыртцыкәа, Џьамал дыҽраамтуа акрыфарҭа даакнытцын, агәашә ахь днаҧшит. Уа Давид имашьына шадгылаз ибеит, џьоукгьы шақәтәаз илаҧш нарыкәшәеит.

Убасҟан, «снапы ачаҕьа ахатата, иааиз аҧсшәа шҧарасҳәои?» - иҳәан дааццакны, анапырҙәҙәага инапы натцеикын, иааиҙәҙәеит. Анапырҙәҙәага аханы икнаҳаз ампахьшьала инапқәа ааирбеит. Ари ҟалеит минуҭк акнытцаҟала. Џьамал агәашә аартны, исасцәа днарҧылан, «бзиала шәаабеит» - иҳәан рнапқәа аарымихит.

- Шәааи, арахь, - иҳәеит Џьамал рнапқәа шаарымихыз еиҧш.

- Зны шәеибадыр, арҭ Сериожа иани иаби роуп. Сара ишуасҳәахьоу еиҧш, иашьак иеиҧш исыҧхьаҙо скыза Павел иоуп. Уи ицу, иҧшәма Мариа Игнат-иҧха лоуп, - иҳәеит Давид.

- Даара сгәы иаахәеит, ас еиҧш икоу ауаа бзиақәеи сареи ҳахьеибаурдырыз, цқьагьы ҳаибадырып, ҳнеидтәалар, - иҳәан акныҟа инеимгар имуит Џьамал. Џьамал иҧшәмеи иареи акрахьырфоз, ачанахқәа рыкәгара даҽын иҧшәма ҧхәыс Цацикәа. Акәакьтаҿы астол

хәыҷы игылаз иадтәаланы акрыфара иаҽын Сериожеи Азамаҭи.

- Шәааи, шәнапқәа ʒык нарықәышәҭәа, - иҳәан Ҵьамал исасцәа анапырʒәʒәагахь днарыҧхьеит. Убри аамҭазы, Сериожеи Азамаҭи иааиз иҩархаҭгылеит. Сериожа иан данаагәеиҭа, дыҩны днеин, иҽыналгәыдижьлеит. «Арахь узааи», - ҳәа лаҳәар ҳәа дшәаны, иблақәа ҭырхаха дналҽаҧшит. Аха Сериожа иан акгьы анылымҳәа, маҷк аҟара иҧсы ааилалан, иаб иахь днаҧшит.

- Аиеи, нас ҳнапқәа ҳаʒәʒәап, аха зны аҧшәма ҧҳәыс аҧсшәа лаҳҳәап, уи ҳлыдлымкылозаргьы ҳаздыруам, - иҳәан Цацикәа аҧсшәа налеиҳәеит Давид. Нас дааҳәын, Павел иахь ихы наирхан, иажәа инациҭеит.

- Павел, умшәааит, аҧшәма ҧҳәыс ҳлыдлымкылар ҳәа. Арҭ аҧсуаауп, асас изоуп адәы изыкәу, асас дыздызымкыло аҧсуа дыҟаʒам. Машәыршәа, ус иҟоу, аʒәы далашәар, уи аҧсуа ҳәа дрыҧхьаʒаʒом.

- Издыруеит, аҧсуаа рыʒбахә саҳахьеит, - иҳәеит Павел дыччо.

- Ҳара амла ҳакʒуам, арыжәтә аажәʒуам, сааҭбжак ҭʒуам акраҳфеижьҭеи. Уажәы, ара ҳамтәар ҟамлаʒои? – лҳәан дҭааит Мариа Игнат-иҧҳа.

- Мариа Игнат-иҧҳа, уи ишәҳәо, иҟамло усуп. Ибдырааит аҧсуа ҭаацәараҽы ҳшыҟоу, ҧшьшьала бнапқәа ʒәʒәаны блатәар, еиҳа ибзеиҕьуп, ирҽыбҭаашагьы рацәоуп, - иҳәеит Давид Гаврилов дыччо.

- Мариа Игнат-иҧҳа, Давидгьы, ишыббо еиҧш, даҧсыуахеит. Бнеины бнапқәа ʒәʒәа, – иҳәан иҧшәма лыжәҩа аанкыланы, анапырʒәʒәага ахь днеиҧхьеит.

- Цәгьа иубомызт Павел, уҧшәма аиҳабыра луҭар. Сара, уара узлазбо ала, уҧшәма лаамышьҭахь унапқәа уʒәʒәозар акәхап. Аҧсуаа аҧҳәыс пату лықәырҭоит, аха аҧшәмара аʒәгьы илиҭаʒом, дыҧҳәыс, дхаҭа, раҧхьа знапқәа зыʒәʒәо ҳазҭоу аҧшәма Ҵьамал иоуп, - иҳәан Давид Гаврилов, Ҵьамал амҩа наииҭеит. Ҵьамал днеин,

инапқәа ааиʒәʒәеит, нас Мариа Игнат-иҧҳа лнапқәа лыʒәʒәарц налыдиҭеит.

- Сара снапқәа цқьоуп, раҧхьа ишысҳәаз еиҧш, сааҭбжакгьы макьана, имҭʒацт ҳҳәы ҳҩахыҭижьҭеи, снапқәа смыʒәʒәаргьы ҟалоит, - лҳәан, игылақәаз зегьы лаҧшыла иааимылдеит Мариа Игант-иҧҳа.

- Знапқәа ҟьашьу, ицқьоу ҳәа акәʒам, акрыфаразы астол ианылахатәо, рнапқәа ʒәʒәаны итәароуп, иангылуагьы ирыʒәʒәароуп, ус аҧсуаа ирҭасуп, - иҳәеит Давид Гаврилов.

- Аҧсуаа рҭасқәа уҭарц уҭахызар, уи иазку факультетк аартны, иреиҳау аҭара уалгароуп, - иҳәеит Павел.

- Аҧсуаа рҭасқәа уҭарц азы уаҧсуаны уироуп. Иреиҳау аҭараиурҭақәа жәаба урылгаргьы иузҭом, уи уцәа-ужьы иалазароуп, - иҳәеит Давид Гаврилов.

Мариа Игнат-иҧҳа лнапқәа анаалыʒәʒәа ашьҭахь, «уажәшьҭа Цацикәа лнапқәа лыʒәʒәааит», иҳәан Цацикәа рхәы архиара дахьаҽыз ахь днаҧшит Павел.

- Уи ҳаматҭ луеит, аҧшәмаҧҳәыс асасцәа дрыдтәалаʒом. – иҳәан дааҽаҧиҽит Давид Гаврилов. Усҟан, Цацикәа лыстол лырхиахьан. Абас ишынеицәажәа-ааицәажәоз, рнапқәа рыʒәʒәан, астол инахатәеит.

- Ишшәыхәҭоу шәхәы ҳзыҟамҭазаргьы, гәыбҕан ҳашәымҭан. Шәыццакуеит ҳҳәан, иҳамаз шәалаагʒеит. Даҽазны ҳанеиқәшәо, даҽакала ҳаидтәалап. Уажәы, ҳаиқәшәареи ҳаибадырреи рзы, - иҳәан, уаҳа даламлакәа, афырҵьан аақәихын ижәит. Уажәшьҭа Мариа Игнат-иҧҳа илжәыроуп, нас шәара шәеизыҧшны, еиҳабы-еиҭбыла, - иҳәеит Ҵьамал. Мариа Игнат-иҧҳа афырҵьан анылжә, Павел ижәырц иаақәихит.

- Уҧшәма лаамышьҭахь, уара ишҧоужәуеи? Сара соуп изыхәҭоу, – иҳәан Гаврилов ижәит. Гаврилов ишьҭахь, Павел ижәит. Абас ишынеихәмар-ааихәмаруаз, ҧшьба-ҧшьба, хәба-хәба аҭәыца аҩы ржәит. Нас иҩагылеит ицаразы. Ҵьамал уаҳа дырмыдхалеит, избанзар, уи идыруан,

дара амҩа ишыҟәлоз. Амала, иреиҳәеит, ҽенакзаҵәык ҳәа раара шиашамыз. Арҵ рхәы иахьынӡахатәази, рнапқәа рыӡәӡәааноӡеи, Цацикәа лысасцәа ирылҵашаз ашәыр еиқәлыршәеит. Уи адагьы, литрак ажьаҷь уаткеи, ведрак зкуаз апластмастә уалыр ҩыла ирҵәны, ашәырқәа зҵаз ахьгылаз инавалыргылеит. Дук инымхакәа, амҩа ақәлара рҽеыназыркит.

Сериожеи Азамаҭи урҵ ирыццарц заа рҽеиқәыршәаны игылан.

- Ишәҭахызар, ара шәыҟаз, макьана, сара азин шәыстоит, - иҳәан даарахәмарт Давид Гаврилов.

- Мап, ҳаргьы ҳцоит, – рхәеит Сериожеи Азамаҭи. Цьамал Давид имашьына абагаж ааиртырц диҳәеит. Давид днеин, имашьына абагаж ааиртит. Цьамали Цацикәеи еицхырааны, абагаж инҭартцеит Павели Мариеи рзы еиқәыршәаны иаалгақәаз. Арҵ дара рзы ишыҟартцаз анырдыр, «иаҭахӡамызт, агәхьаа шәаҳаргеит», - рҳәан аҧсшәа аахырҳәааит Павели Мариеи. Нас аҧсшәақәа ааибырҳәан, амҩа змаз, амашьына инҭалеит. «Псшьара ҳәа Ростовҟа шәҳазнеи», – рҳәан, рнапқәа аарҟьеит Павели Мариеи.

- Зны шәара шәаҳзаа, нас ҳара ҳнеиуеит, – рҳәан рбыжьқәа нархьырыгӡеит Цацикәеи Цьамали. Ус ашьшьыҳәа, амашьына нарыдтцын, аҷынанахеит. Цацикәеи Цьамали аҩныҟа инеит.

3

«Абни, аҧсуа аҩыза бзиа диҧшааит, нас сара саума, аҩыза бзиа дыззымҧшааua?», - ҳәа, еснагь хәыцран дызҷыз Индико, аха макьана, дизымҧшаацызт, ус еиҧш иҟаз аҩыза. Аҭыхәтәан, иҽеидикылеит, Николаи Петров ҳәа урыс ҷкәынак. Сериожеи Азамаҭи реиҧш, арҭгьы ессы-ҽены иеицын, мчыла пату еиқәырҵошәа ҟартцон.

Ус, ҽенак зны, дааит Индико иаб иашьа Цәыҕрыҧшь инхоз Важьа Бериашвили. Важьа иҵахын, иашьа иҷкәын Индико аҩныҟа дигарц ҽенак аҟара, иҵаацәеи игәылацәеи дыдирбарц. Важьа ари Индико ианиеиҳәа, дгәырҧьатцәа дҟалеит. «Азамаҭ Сериожа аҩныҟа дигеит. Сара Азамаҭ иатцкьыс сеицәома, Николаи саб иашьа иахь дысзымгакәа», - иҳәан, игәы иҵаз мӡакәа, иаб иашьа Важьа иеиҳәеит.

- Ус уара аҩыза бзиа думазар, насгьы сара сыҩныҟа дымҩахугарц уҵахызар, сара мап скуама? Уи ауп еиҳагьы истаху, аха аначальник иуазар, - иҳәеит Важьа.

- Ишҧеимуеи, иуеит. Абра иҧсы ишьоит урыс ҷкәынак, Сериожа ҳәа аӡәы. Уии, аҧсуа ҷкәын Азамаҭи еиҩызцәоуп. Азамаҭ иаб даан, алагер аначальник иаҳәаны, рыҩцьагь аҩныҟа игеит. Уара иауҳәаргьы мап икӡуам. Суҳәоит, сара сзы иахьиоуҳәо, Николаи изгьы иауҳәарц, - иҳәан, Индико иаб иашьа диҳәеит.

- Ибзиоуп, Индико, иуҳәаз саҳаит. Апионер лагер аначальник сиҳәоит, шәҩыцьагьы шәсиҵарц. Уи азин ҟаитцар, шәҩыцьагьы аҩныҟа шәызгоит, – иҳәан Важьа, аначальник иахь иҷынеихеит.

Убри аамҭазы, Николаи дахьгылаз, дааины дааидгылт Индико. Николаи ус иҳәеит:

- Абни иаума, уаб иашьа?

- Ааи, абни иоуп. Ихараҳам иара дахьынхо, шьапыла саатк аныҟәара ауп ибжьоу. Уара сузымтцааит, аха мап шумкуа, здыруеит. Ус ауми, Николаи?

- Иарбан, мап исымкуа?

- Аҩныҟа сыццара. Саб иашьа дцеит аначальник иахь. Ҽенак аҟара симхны аҩныҟа сигарц. Уи сара иансеиҳәа, уаргьы ауижьырц иасҳәеит. Уажәы, уаргьы саргьы аначальник ҳауижьуеит. Нас саб иашьа ҳицны иҩныҟа ҳцоит. Хәлаанӡа ҳаҟазааueит, нас арахь ҳааueит. Цыҧх саб сицны саан, аҧхын дуззa уа сыҟан, сыҧсы сшьон. Саб иашьа иҷкәынцәеи сареи ҽыкәабара ҳәа амшын ахь ҳцалон. Аӡиас Ҳәаҟьара саб иашьа дахьынхо ақыҵа иавсны илеиуеит. Уахьгьы ҽыкәабара ҳцалон, саб иашьа

иҵкәынцәеи сареи. Аҽыкәабара адагьы, Ҳәаҟьара аӡиас аҧсыӡқәа рацәаны иҭан, ҧсыӡкрагьы ҳцалон. Нас избаз удыруоу, Николаи? – иҳәан Индико Николаи диазҭааит.

Иубеи? – иҳәан Николаи иауз азҭаара, зҭаарала аҭак ааҟаитҵеит.

- Автомат. Уара автомат убахьоу?

- Мап, изымбаӡацт.

- Уа ҳнеир, иубап. Саб иашьа автоматқәа рацәаны итҵәахны имоуп. Цыҧх иара иҿы санықаз, избеит уи итҵәахны имаз автоматқәа. Адуцәа анцәажәоз, излеилыскааз ала, Аҧсны аибашьра ҟалараны иҟоуп.

- Еибашьуада? – дҭааит Николаи?

- Ақыртцәеи аҧсуааи. Ақыртцәа абцьар аидкылара иаҿуп. Рызхара абцьар анеидыркылалак, аҧсуаа зегьы ршьуеит. Нас ақыртцәа рымацара Аҧсны инхалоит.

- Аҧсуаа зыршьуеи, ирыцхаӡами?

- Аҧсуаа рыцхақәаӡам. Урҭ уаа бзиақәаӡам. Урҭ ашьха акәын иахьынхоз. Ашьхантә илыбааны ҳадгьылқәа ргеит. Уажәы, иаҳцәыргаз адгьылқәа рымырхуеит. Усҟан, изларҳәоз ала, уажәшҭа еибашьхьазар акәын, изымеибашьыц сыздыруам. Саб иашьа иҩызцәа абцьар иааргаз ахьыртцәахыз здыруеит. Уа ҳнеир, иусырбоит. Адгьыл жны, аҭәқәа ықәтцаны, нас атцәҩан ду арсны, атәа еиқәуп. Аҙәгьы издырӡуам, ара абцьар шытцәаху, ихаумтцозар, уа ҳнеир иусырбоит.

- Ихастцоит, ихастцоит Индико иуҳәо. Аха иара усгьы, избар стахуп автомат. Уи аӡбахә зласаҳахьоу ала, апатронақәа рацәаны иагоит, атыр-тырҳәа ирацәаны ихысуеит, ус аума?

- Ааи, усоуп. Сара избахьеит ауп, снапала исымкӡацт. Сшәырхыс анысҳәа: аҧсуаа зегьы анаҳшьлак, иахашәало апатронақәа рыла ҳхыслоит ацәҟьарақәа кыдтцаны. Усҟан, уаргьы уҳархысуеит ҳәа сарҳәеит. Усҟан, уара уақәшәар, уаргьы удырхысуеит. Саб иашьа иауп урҭ еиҳабыс ирымоу. Николаи, уара удуны уҟазар, аибашьра уақәшәар, аҧсуаа ушьуазу?

- Мап, сара ауаҩы дсызшьӡуам, аха ацәҟьара уеихс рҳәар, сеихсуеит.

- Уара ауаҩы дузшьуам, аха аҧсуаа ууаӡам ахьысҳәо умаҳаӡои?.Изумшьуеи, урҭ аҧсуаа? Сара автомат сыркны, аҧсуаа шьла ҳәа ансарҳәа, аҙәгьы дрыцхасшьаӡом, рыззынтәык ықәысхуеит. Та –та-та ҳәа саақәымтцакәа, среихслауан…

Ус аначальник икабинет дааҩнытцны, Индикои Николаии ахьгылаз ахь, иҿааихеит Индико иаб иашьа Важьа.

-Абан, даауеит саб иашьа Важьа. Ҳәарада, уи аначальник ҳимихит. Уажәы, ҳаицны ҳҩыцьагьы иҩнықа ҳаигоит. Иумбари ҳимгозар. Уи дназацәажәо зегьы инапаҿы иааигоит, иитаху илиршоит. Ус ауп уи дшықоу. Ҽеишәа уишьцылар, сара исҳәо штцабыргу, ухала иеилукаауеит.

- Сара уи сишьцылаанӡагьы еилыскаауеит, избанзар, издыруеит, ус иҟоу ауаа шықоу? Уи адагьы уара иуҳәо хасымтцо сықоума? Сара уара аиаша шуҳәо агәра згоит.

- Абар, дааит Важьа, уаргьы- саргьы аҩнықа ҳаигоит, – иҳәан дгәырғьатцәа Индико Николаи диацәажәон. Николаи дзырҩуа дгылан. Ус даарыдгылеит Важьа. Важьа аначальник иахь даннеиуаз, Индикои Николаии имихтцәкьоит ҳәа акәын игәы ишаанагоз, аначальник мап икуеит ҳәа башахазгьы игәы иаанагомызт. Уажәы, аҵкәынцәа иреиҳәара изымдыруа даақәхеит. Уи акраамта ҿымтӡакәа дгылан. Уи ҿимтуашәа аниба, Индико даатцкьан:

- Нас аҩнықа ҳанбаугои?

- Индико, аначальник сиҳәеит, аха уҩыза дсимтеит. Уара уситеит, уаала.

- Сара Николаи дсыцымкәа сцаӡом. Уара, уца. Азамат иҩыза Сериожеи иареи ауижьит, ҳара ҳзауимыжьуеи?

- Уара уашьа иҵкәын дга, азин устоит, аха атәым ҷкәын дсызуҭом, итаацәа ираҳар гәыбған сыртоит, - иҳәеит аначальник.

- Ус ҳга. Уицәшәома, аначальник? – иҳәан, даацәажәеит Индико.

- Ус сзыћатцом, - иҳәеит Важьа.

- Ус саргьы сцаʒом, уара уца, Индико, - иҳәан Важьеи Индикои дрыдтцны иҽынеихеит Николаи. Николаи дцазшәа аниба, Индико дишьталаны иҽынеихеит. Важьа акраамта урт дрыхәаҧшуа дгылан. Акрантцы ашьтахь дааҳәын, агәашә шыћаз ашьшьыҳәа иҽынеихеит. Николаии Индикои еишьталаны ишнеиуаз, амшын ахь ицоз амҩа инымҩахганы игылаз арымʒ инеины рҩыцьагьы нықәтәеит.

- Аначальник ҳахьоуимжь убоу? – иҳәеит Индико.

- Индико, уара уауимыжьи, уаб иашьа уицны умцоз.

- Уара умгакәа сымацара сышҧацоз?

- Уцаргьы ћалон.

- Ићалон, аха сымцеит. Сара уара суҩыза иашазар стахуп. Уара усҩыза иашазар утахʒами?

- Саргьы истахуп.

- Ус акәзар, ҳаиҩызцәа иашақәаны ҳаћазааит.

- Ҳаћазааит.

- Николаи, ҳаиҩызцәа иашақәазар, ак уасҳәоит усыдгылоу?

- Иудгылатәызар, судгылоит, иарбан исоуҳәо?

- Уааи, Азамати Сериожеи ҳаҧћап.

- Изхҳарћьозеи, иаҳаҧћап, аха?

- Азамат дахьаҧсыуоу азы.

- Сериожа дызхҳарћьозеи?

- Аҧсуа дахьидгыло азы.

- Ус ћаутцр иашам. Дара реиҩызара ҳара ҳзаҧырхагахарызеи? Ҳара пату еиқәаҳтцап, наунагʒа ҳаиҩызцәазаап.

- Наунагʒа ҳазлеиҩызцәахои, сара иуасҳәо уара ихоумтцо, уара иуҳәо, сара ихасымтцо. Ус аиҩызцәахара ҳабжьаланы изыћалом.

- Ишҧоутаху, нас?

- Аиҩызцәа анҳакәха, ацәгьа аҽгьы, абзиа аҽгьы ҳаидгылозар ауп. Азамати Сериожеи ҳаҧћап анысҳәа мап укит, уара узласҩызоуи? Индико ҽеишәа ухәыци.

– Индико, иагьа схәыцыргьы уара судгылартә збом. Иухәтаз акрыћан, аха ус ућаз. Сара сцеит, - иҳәан Николаи дгәааны, Индико днеиҧыртцны дцеит. Адырҩаҽны шьыжьымтан Индико даҽа урыс ҷкәынак дицын. Николаи, даниқәшәа, димацәажәакәа дивсит. Арт иеицыз Николаи ианиба, уамашәа ибеит. «Еснагь ҳаиҩызцәазаап» – ҳәа шиҳәоз, ҽнак ала зҩыза дзыҧсахыз, уаҩра шиламызгьы еиликааит. Ус аамта цон. Азамати Сериожеи шеиҩызцәаз, еиҩызцәан. Пату еиқәыртцон еиҩызцәак реиҧш акәымкәа, аныки абыки ирхылтцыз ҩыцьа аиашьцәа реиҧш, бзиа иеибабо ићалеит.

Индико аҩыза ҽыц ишьтихыз, иара иатцкьыс акыр деиҳан. Иара дзықәлаз Азамати Сериожеи ракәын. Индико Азамати Сериожеи ргәаг шикыц икын. Уи урт рыҧћара итахын. Аха имацара имч рықәхомызт, иҩыза ҽыц Петиа иҽы изҳәомызт, Азамати Сериожеи иҧћарц шитахыз, уи иҳәар, Николаи иеиҧш, мап икыр ҳәа дшәон. Убри аћнытә, иʒбеит Петиа иамҳәаʒакәа, аус ихы алеигаларц. Усћан, Петиа дидгылар алшон. Индико дашьтан Азамати Сериожеи рымариа ақәшәара. Ус, ҽнак акиносахьа баны аклуб иҩнытцны ишааиуаз, Индико ишьтахьћа данаахьаҧш, Азамати Сериожеи ааиуан. Петиа маҷк ҧхьаћа днеихьан, Индико ишьтахьћа дынхьаҧшын, Азамат дшааиуаз аагәеитеит, нас ганла днеитатцын, шьаҽак аақаитцеит. Азамат Индико дивсны иҽанынеиха, ишьтахь ала днаихьʒан, изқәа дасит. Иааилалеит аҷкәынцәа. Азамат, афырҳәа, дызлагылаз даарылтцәраан, Индико ихәцә кны, дааихан, аҽаца ааиҽытциргеит. Сериожа Индико ижәҩа аанкыланы диршәит. Сериожа ићаитцаз, Петиа ибеит. Петиа шьтахьћа иҽынеихан, Сериожа диҽасит. Азамат дааҳәын, Петиа имгәацәа дтасит. Петиа Азамат иахь джәыланы иҽынеихеит. Сериожа Петиа ишьтахь ала днеин, дҩаҧан ихәцә ааникылеит. Азамат дааҳәын Петиа дисит. Петиа дылхьышьшьын, ауаа днарылаҳаит. Ари ићалаз збаз рацәаҩын. Ићалаз, шыћалаз, ииашаны апионер лагер аиҳабы иҽынʒа инаргеит. Алагер аиҳабы

иаҳаз хшыҩзышьҭра аҭаны, насгьы қәнагала даназхәыц еиликааит зегьы зхараз Индикои Петиеи шракәыз. Урҭ рҭаацәа адырра риҭан, иианы, иргеит. Егьырҭ акгьы реимҳәеит. «Абри аус шәышҧақәшәеи?» ҳәа дразҭааит акәымзар.

Абас иҟалаз аисра ашьҭахь Николаи, Азаматәи Сериожеи маҷ-маҷ дырзааигәахо, дырзааигәахо мацара, дырҩыза иашаха даақалеит.

Ууанӡа аҧсуаа рабашьра згәы иҭаз Қарҭаа, иаарышьтыз аибашьцәа-агвардееццәеи, аҭыҧантәи «Мхедрионааи» рҽеимаданы Гагра рнапаҿы иааргеит. Инеины, Ԥсоу ацҳаҿы аҳәаа илаҧырагылеит. Гәудоуҭааи Гагрaаи убас егьырҭ Аҧсны араионқәеи рҿынтә, аҧсуа еибашьцәа аҕацәа ирҿагыланы еибашьуан.

Раҧхьа аҳәаа ихытцны ицоз, ииауаз, дара ракәын ахылаҧшра рызҭоз.

Ари апионер лагер аҿы зыҧсы зшьоз ахәыҷқәеи, урҭ ирхылаҧшози, рыгәқәа ҭҟьаны акәын ишыҟаз. Аҭыҧантәи аиҳабыра иқәкы хаданы ирыман, ахәыҷқәа аҳәаа ихыганы, рыҩныҟақәа рахь рдәықәтцара. Ууанӡа ақыҭа уаа ирыдтцан апионер лагер ахьчара. Уи аҙәгьы мап ацәимкӡеит. Ртцысшьыга шәақьқәа кны, апионер лагер иакәшаны илатәеит. Уа итәақәаз дрылан Азамат иаб Ԥьамалгьы. Гагра аибашьра ианалага, Ԥьамал дааины, иҷкәын Азамат аҩныҟа дигеит. Усҟан, Азамат итаххеит Сериожагьы аҩныҟа дигарц, уи азы иаб диҳәеит, аха Ԥьамал уи дақәимыргәыгӡеит. Аҧсуаа рныртцәара ахыҷә иқәгылан, аурыс ҷкәын иианкылара, апионер лагер аиҳабы дшақәымшаҳатхоз идыруан азы, днеины дагьимыхәаӡеит.

Аашар, ахәыҷқәеи, нас урҭ ирыцу реиҳабацәеи, рыҩныҟақәа рахь ицараны еиҧш, Николаи дахьиаз дхәыцуан: «Заҟа иуаа ҽеиқәами ақыртцәа. Аҧсуаа шьны, рҭыҧқәа ҳара иаагоит ҳәа аибашьра иалагеит. Дара ҧшьмиллионҩык ыҟоуп. Изабашьуа шәнызқьҩык ыҟоуп. Ҩынҩажәантә дара ратцкьыс еиҳауп. Ҳәарада, ақыртцәа

ииааиуеит. Аҧсуаа зегьы ршьуеит. Азаматгьы дыршьуеит. Сара сҩыза Азамат, уаҳа дсымбозар акәхап, иахьатәила иҟастцои? Сара исылшараны иҟоузеи? Аха издыруада, мышкы зны, сара еиҳабырак сауны сҟалар, ақыртцәа зегьы ғәгәала иахьсырхәуан. Аибашьра бзиазар дсырбон. Аха абарҭ аурысцәа рахьтә, мчы змоу аиҳабацәа уаҳа уаҩ дыҟаӡами, аҧсуаа ирыдгылаша?

Ус иҟоу ԥьоукы ҟалар, аҧсуаа ирыцхрааны, ақыртцәа наҟ иқәырцон аха. Анцәа суҳәоит, ауаҩ гәы згәу, ауаҩы иламыс злоу, аурысқәа рахьтә, ԥьоукы ҟаланы, аҧсуаа ирыцхрааны, ақыртқәа ықәцаны, рыҩныҟақәа рахь икарцо анцәа иҟатца.

Ус иануҟала, Азаматәи сареи итцегь ҳаиқәшәон. Аҧснытка саалон, иаргьы Ростовҟа дызгон ашкол даналгалак. Еиҳау атцара ҳаицҭалон. Адунеи ҳахьынӡақәу, ҳаиҩызцәа гәакьаны ҳаанхон. Уажәтәила сызлаицхрааууа иҟоузеи? Аҧсны сызлацхрааууа иҟоузеи? Ус цхыраарак злаҟастцаша ҳәа акызатцәык акгьы ыҟам».

Ус ихәыцрақәа даарылтцит Николаи, илагырӡқәа лхыжжын, атцәыуара далагеит. Акыр дантцәыуа ашьҭахь, афымца исызшәа, афырҳәа, дзыниалаз икаруат дҩықәтәеит. Нас дааласны иҽааилаҳәан, дындәылтцит. Дышиашаз Сериожа дахьышьҭаз днеин, аҙәгьы иҽеимырбакәа, ашә аартны длыҩналан, Сериожа днеихагылеит.

- Сериожа, Сериожа зны уааҿыхеи, акы уасҳәарц саа-ит, - иҳәеит иара.

- Уара уарбан? – дтцааит Сериожа ацәа дшалаз. Ацәа данаалтц, данынеиҿаҧш, ииҳәаз ааицәымыҷхеит.

- Николаи уоума? Иутахузеи Николаи, уззааиз бзиароу?

- Ааи, Сериожа, бзиароуп. Акы азы суацәажәарц стахуп, ҳандәылтцып, арҭ ҳабжьы раҳар атцкьыс.

- Ус акәзар, уара ашьшьыхәа ундәылтц, нас иаарласны сара снаушьҭалоит.

Сериожа ишиҳәаз еиҧш, Николаи ашьшьыхәа дындәылтцын, Сериожа дизыҧшны аатцраҿы днагылеит.

Минуҭкгьы ҽеишәа имҭыцзар ҟаларын, Сериожагьы дындәылҭит.

- Исауҳәоит, Николаи? - иҳәеит Сериожа дшаадәылҭыз еиҧш.

- Сериожа, ақыртцәа Аҧсны ишақәлаз умдыруеи?

- Ааи, издыруеит.

- Иааиип зугәахәода?

- Аҧсуаа иааиуеит.

- Ԥшьмиллионк иҟоу ақыртцәа рҽы, шәнызқьѡык иҟоу иааиуеит ҳәа угәы излаанагозеи?

- Аҧсуаа рыцҳазшьо рацәаѡхоит, амшын нырцәи, ашьха нхытцы, насгьы Аладатәи Урыстәылеи зегьы дара ирыдгылоит.

- Иабоудыруеи, уи?.

- Аиҳабацәа иахьырҳәоз саҳаит.

- Усгьы анцәа иҟаиҭааит, аха уара ухала, акала урыцхраар уҭахҙами?

- Истахуп, аха сызларыцхраауеи, аҧсуаа?

- Аҧсуаа абџьар рымаҙам. Урҭ ҳазларыхьчо ртцысшьыга шәақьқәа рыла ауп. Ақыртқәа абџьар ҭәахны иахьрымоу, сара издыруеит, ираҳҳәар, уи цхырааразами, угәы ишҧаанаго, Николаи?

- Аиашаҭәкьа уҳәеит, аха изаҳҳәода уи?

- Џьамал иаҳҳәап, Џьамал Азамат иаб. Уи иаҳар, иҟатцатәу иара идыруеит. Уи иѡызцәеи иареи ахьтәоугьы здыруеит.

- Уаала ҳцап.

- Уаала.

Џьамал иѡызцәа ахьтәаз ахь рҽынархеит арҭ аҧкәынцәа.

4

– Шәызшаз шәнеигҙааит шәарҭ аҧкәынцәа. Шәара зыҙбахә шәымоу Индико иаб иашьа Важьа иҙбахә ҳаргьы иҳаҳахьеит. Қырҭтәылантә абџьар ааганы иѡызцәеи иареи итцәахны ишрымоу аадыруеит, аха иахьытцәаху

ҳаздыруамызт. Уи аилкаара иашьҭоуп уа инхо аҧсуааи аурысқәеи, аха макьана ирзымҧшаацт. Ииашаны ҳара иаадыруеит, урҭ рқыҭа иалганы џьаргьы ишырымгац. Ус анакәха, шәара иахьышәҳәаз аҭыҧ аҽы иҟазар алшоит. Уатцәы ашьыжь, шәара шәымѡа шәнықәаҳҭар, уи аус ҳара ҳналагоит. Шәыҧсынтцра духааит шәара, уи цхыраара духоит ҳара ҳзы, уи абџьар ахьытцәаху ҧшааны, ианҳазга, акыр иҳахәоит. Нхытцааи, аахытцааи, алада Урыстәылеи зегь ҳадгылоит. Уи агәра ҳнаргоит арадиои, ателехәаҧшрақәеи ирҳәақәо рыла.

Аха убарҭ зегь раҧхьа ҳара ацхыраара ҳазҭаз шәара шәакәхоит. Ҳара ҳаҽепҳаҳшәауеит урҭ абџьарқәа ахьтцәаху ҧшааны, ҳнапаҽы раагара. Шьҭа шәара шәца, шәышьҭаланы шәыцәа. Ишәҳәаз ҳаҳаит.

Амала, уаҳа џьаргьы ишәымҳәан, ишәҳәар, ҳусқәа ҧхастанатәыр алшоит.

- Мамоу, уаҳа џьаргьы иаххәаҙом. Уи ала агәра шәҳаргоит. Абзиара шәзыҟалааит, - рҳәан Николаии Сериожеи цеит ртыҧқәа рахь.

Ԥшьшьала уаѡы рҽимырбаҙакәа, инеины риарҭақәа рҽы инышьҭалеит.

Арҭ Џьамал иҽы иҟаны ианаа, ицаны ианышьҭала ашьҭахь, Џьамал иѡызцәа ааидкылан, иҟаз, ианыз, акы аанмыжькәа зегьы реиҳәеит. Џьамал иреиҳәашаз анреиҳәа ашьҭахь, изеиҳәаз рахьтә аҙәы даалтцын:

- Ус акәзар, ҳара зыгәра ҳзымгоз, ауаѡы иҽоуп, Қартынтә иааргаз абџьарқәа ахьытцәаху. Ус анакәха, ҳара ибзианы иаадыруеит, уи иҽы итцәаху абџьарқәа, макьана џьаргьы ишырымгац. Уаха ирымгар, уатцәы ауханҙа ҳара иаагароуп. Уаанҙа ианҳалҳмырша, уатцәашьҭахь ихьшәахар алшоит.

- Иуҳәо иашоуп, иуҳәо иашоуп, - рхәеит егьырҭ игылақәазгьы.

- Уахатәила абџьар ықәрымгар, уатцәы ҳара иаагоит, аха... Уаха иргар иаххәақәо зегьы башахоит, - иҳәеит Џьамал.

- Уахатцәҟьа иргап ҳәа сыҟам. Урт абџьар уа итцәахны ирымоу, Гагра ганы, арахь ианақәло ҳәа акәхоит. Иахьа Гагра аҕа инапаҷы иҟоуп. Ҳара ҳтәқәа ажәылара аҷазыҟатцара иаҷуп. Уи дара ирзымдыруа иҟам. Ара итцәаху аџьагьҳани абџьарқәеи, макьана раха рымоуп ҳәа сгәы иаанагом. Аибашьра ҕәгәа ианалаго ҳәа игьшызар акәхап.

- Ажәылара ҟазтцо ҳара ҳакәхоит. Гагра дара рнапаҷы иҟоуп. Ажәылара зыхәтоу ҳара ҳауп. Арт ахәыцқәа Апҳсны иалымгакәа ажәылара зыҟалом.

- Изларҳәо ала, уатцәы шьыжьымтан ахәыцқәа рыцәгара иалагоит. Урт аныцәыргалак ашьтахь, зҕшрак ҳәа атахзам, Гагра қәнагала рнапаҷы инаганы, арахь идәыцәлаанза ҳәа ҳамҕшуазар… Абас еиҕш иҟоу, ацәажәарақәа уаҳауан апҳсшьарта тып «Амра» ахьчараз, иакәшаны итәаз, ауаа рыԥнутцаҟа.

Ус аадыршеит. Ашьыжь, ахәыцқәа акы инарцҳаны, имазеины игылаз автобусқәа рақәыртәара иналагеит. Зегьы автобусқәа ианыртала, «Абзиара шәзыҟалааит»… Атынчра ҟалааит» шырҳәоз, изыцәтәаз равтобусқәа натцысит. Урт равтобусқәа неиуан, Гагра шыҟаз, рыхқәа рханы. Ақыртқәа рнапаҷы иҟоу, Гагра инаркны Псоунза, иалсны, цашьас иҟартцарызеи?» - ҳәа акәын, урт анца ашьтахь, иаанхаз атыҕантәи ауаа хәыцыртас ирымаз.

Абџьар ахьытцәахыз, Важьа иутраҷы, ачкәынцәа хылаҕшцәас знапы ианыз рахьтә, азәы дааит апионер лагер зыхьчоз рҷы. Ахәычқәа наскьазгоз, макьана, еилымтцыцызт. Зегьы шеидгылаз даарыдгылеит уи.

- Ахәычқәа ыцәыргахьома? – дтцаит уи игылаз ажәлар дшаарыдгылаз еиҕш.

- Ааи, иқәыргахьеит.

- Анцәа иџьшьоуп, иакәымыз акы ҟамлакәа иахьыцәыргаз. Аиаша ҳҳәозар, даара сшәаны сыҟан. Иакәым акы ҟалар ҳәа. Уажәшьта зҕшрак атахзам. Абџьарқәа ахьытцәаху ҳнеины иаагароуп. Уахынла акәын абџьар ахьытцәаху агара анымариаз, аха уаханза аамта агара атахымзар ҟалап. Рабџьарқәа рзы, уаха иааны, иргашашәа сгәы иабоит.

- Иуҳәаз иашоуп, Рамшьыхә. Амцхәгьы ауаа атахзам. Жәаԥык раҟара ауп иатаху. Амцхә ауаа ирыламтцакәа, ҳҷеааидкыланы ҳцап. Уаатәиқәагьы ыҟоуп, абџьар ахьытцәаху, рыхқәа цәырымгакәа иахылаҕшқәо, - иҳәеит Џьамал.

- Уажәы амашьынақәа змоу, ҳадкыланы ҳцап. Акыр хҕыхьашәар, иаразнак ала иқәаагароуп, - иҳәан даацәажәеит Рамшьыхәгьы.

- Рамшьыхә, уаалеи, ас ҳабжьалапи, амашьына зманы иҟақәоу аабап, - иҳәан Џьамал иҷанынеиха, Рамшьыхәгьы днаишьталеит. Зхатә машьынақәа змаз хәԥык ыҟан. Даҷеа хәԥык аалырхын, рҷынархеит.

- Шәахьцо, иус мариоу џьышәымшьаait: ҳаргьы ханкылатәа-аакылатәаны, шәааигәара ҳаҟазароуп. Шәара шәмаӷны, шәаарылашәар, шәшындыртцәо жәдыруазааит, – рҳәан, даҷеа хәԥы-фԥы раҟарагьы рыццеит иахьцоз. Уа инеиаанза, амԥан ирзыпҳшны итәан дара. Урт еицны, абџьар зҷы итцәахуп ҳәа ргәы иаанагоз иахь рҷынархеит. Иааиқәазгьы, уа итәақәазгьы иеицны, Важьа дахьынхоз, иааигәара иаННеи, иеицыз зегьы уахь имнеикәа иаангылеит. Хԥык ауаа роуп уахь инеиз. Урт инеиқәаз ахьубоз, абџьар рымазамызт, аха…

Важьа игәашә аартны, ианынтала, иаб даарҕылеит. Уи уахьынаихәаҕшуаз, ҕшьынԥажәа шықәса дреиҳамзар, дреитцамызт.

- Акыр азы шәаама, ишәтахузеи? – иҳәан, дразтцаait иааиқәаз. Уара уздыруеит Важьа уицны уааиқәахьеит. Уара уакәхап артгьы аазгаз…

- Уҷкәын Важьа даҳтахын, усқәак ртцыхәала, - иҳәан, қыртшәала днаиацәажәеит Рамшьыхә.

- Сыҷкәынцәагьы сгәылацәагьы, зегьы Гаграҟа иҟоуп. Анцәа иҳәар, урт Гагра рнапаҷы иааганы, арахьгьы идәыцәлашт, ари амчыбжь азы. Шәара Қартынтә иаақәаз шәакәхап. Аамта ишәҳәаз шәақәшәатәҟьаны шәааит, шәқәақәра згааит. Уахынла шәааир, еиха ишәартахон.

- Ҳара ҳанаауаз, убас ауп ҳашхәыцуаз. Уахынла ҳаап ҳәа ҳгәы иҭан, аха «ҽынла еиҳа еиҧуп», - ҳҳәан ҽынла ҳааит. Итабыргытцәкьаны, ҽынла еиҳа еиҧуп, - иҳәеит Рамшыхә.

- Арахь шәлеи, шәара шәҩызакгьы ара дышьтоуп, «дычмазаҩ гәакны», - иҳәан, иара раҧхьа дгыланы длыҩналеит. Ишьтаз агылара дналагеит. Раҧхьа иавтомат ихыза иаахәытцихын, иаҧхьа игылаз асҡам аҿы иныҡәиргылеит. Иаргьы дҩагылан, акаруат днықәтәеит. Цьамал иҩызцәа днаралацәкәын, автомат аашьтиҧаан, изтәыз деимлагәа дааникылеит. Рамшьыхә аҭаҳмада дааникылан, иццыба дылҭаҧшын, атапанча аатигеит. Рамшьыхә ишьтаз ихчы дҩахан, уаагьы атапанча аатцихит. Забцьар змырхҟәаз аҳәҳәара иалагеит.

- Аҳәҳәара шәакәытц, ҳара шәара шәтәҟәа ҳауп. Шәгәышәҽанызаара еилаҳкаауан, аха акапеи кылтцәа шәаҧсам. Аҧсуаа ааиргьы, абас акәын шәабцьарҡәа шшәымырхуаз. Шәара баша ҳшәыҡәгәыҕуеит. Арҭ ишәымаҳхыз ракәым, аҭәа ахаргыланы, тцаҡа анышә ихәытцатцаны иҳамоугьы, иаашәымхны иргон. Усҡан акәын ҳара аҧсуаа ҳанындыртцәоз. Ақыртцәа ҳақәызхышаз абцьар, ҳара ҳнапала ираҳтон. Сара агәра згоит, урҭ абцьарҡәа ахьытцәахугьы, шәара аҧсуаа ишрашәҳәоз.

- Сыршьуазаргьы ирасҳәомызт, абцьар ахьытцәаху, - иҳәеит аҭаҳмада, дара иртәкәоу цьшьаны.

- Уара иумҳәаргьы, абри имҳәози, - рҳәан Рамшьыхәи Цьамали ирыцыз рҩыза Зафас, аиарҭа илаиаз инапы наиҡәикит.

- Уара сара сышҧаупҳьаҙои? Савтомат баша исыцшьтатцаны сышьтазма, стапанча баша сыхчы иатцазма?

- Нас ҳара ҳанааи, акгьы зшәылымшазеи?

- Шәара шәшааиуаз аадыруан, ацьаҧҳани абцьарҡәеи ишәтцәахыз жәгаразы.

- Аиеи, нас ишәыгхаз, шәыгхеит, ҳара шәаҭаҳтцарым, аха аҧсуаа ҳрышәымҭан. Амашьынақәа змоугьы, уажәы иааиуеит. Урҭ ааиаанҙа аҭәа ыкәганы, абцьарҡәа ҭаагароуп. Шәара шәҩыцьагьы, арҭ абцьарҡәа кны иахьаҳәтоу аҭыҧқәа рҿы шәгыл, - иҳәан Цьамал иикыз атапанча иццыба интеитцеит. Автомат Зафас инаиркит.

- Шәара аҷарпатқәеи ажыгақәеи шәыманы шәаала, - иҳәан Цьамал раҧхьа дгыланы иҿынеихеит. Рамшьыхәи Зафаси рабцьарҡәа кны, уаҩы иахьимбашаз рҿытцәахны иаангылеит, иааираны иҡаз ирзыҧшны. Цьамал абцьар зыхьчақәоз аҩыцьагьы иманы иҿынеихеит.

Аҭаҳмада ажыгақәеи аҷарпатқәеи, аихеи иманы аҭәаҡәа ахьгылаз днеины днадгылеит. Нас аҭәа ҷкарпатла еиқәыхуа, инаскьаганы акажьра иалагеит. Аҭәа еиқәыхны, инаскьаганы акажьра ианалга, ажыга гәаҩақәа рыла, аҧслымз ыкәырхын, аҕәы пашәҙа иаапҧшит. Дара иркқәаз ржыга гәаҩақәа наҡ инышьтартцеит. Аҭаҳмада аиха ахьышьтаз днеин, иаашьтихын, аҕәқәа ахьамаз, амхра далагеит. Иҩызагьы аҭаҳмада иамхны икаижьуаз еидкыланы, иҷыгәҙа ашьтатцара дналагеит.

- Уажәшьта уара ууаҧсазар, иуку уеиха сара исыт, - иҳәеит Ушанги иҩыза.

- Уст, Биҷико, - иҳәан, аҳәаха имтазакәа, Ушанги иикыз аиха Биҷико инаиитеит. Аха, аусура иаламгеит, рыҧсы ршьарц рызбан илатәақәеит. Цытрак рыҧскәа анааршьа, иҩагылан, изҿқәаз русқәа инарылагеит. Урҭ рыҧскәа шьаны, ианалга ашьтахь, рацәак иадымхалакәа иалгеит изҿыз аус. Арҭ алгазшәа аниба, Цьамал дааин, дылҭаҧшит. Иарбан абцьару араҡа иҡамыз. Апатронақәа ракәзар, иашьчикла игылан. Арҭ зегьы рықәгара Цьамал иҩызцәеи иареи злааз амашьынақәа абарыхәартаз? Ирымаз амашьынақәа ртәны идәыкәыртцеит. Аидарашьтыхга амашьына аарышьтырц рарҳәеит ицаз. Аҧхьа ицақәаз амашьынақәа ахьнеиз, иаарышьтит уи амашьынагьы. Иааиз аидарашьтыхга машьынагьы ирцәынхақәаз нақәыртцан, ицеит. Ианцоз, аҧшәма ҧхәыс амгьал зны, аҩы шкәакәа ҧхеиҧхеиуа иаалган, аҭаҳмада ақыртцәа риаairазы, – иҳәан атцәца азна аҩы

ижәит. Нас Џьамали Рамшьыхәи иржәит: «Абџьар згаз машәыр рыдкыламкәа, раҕацәа ратқьыс дара иааиуа», - ҳәа наҳәаны. Апҧшәма итцегь ржәырц дрыҳәеит, аха дара ирымуит. Иаараны иќаз, ааныза ицар акәын дара ирҭахыз. Урҭи дареи ааиқәшәар, еибашьрада изеилгомызт. Иабарҭахууажәы аибашьра? Дара хыкәкыс ирымаз абџьар ақәгара акәын. Уи рзыкәгар, уаҳа акгьы иаҳәомызт. Уи акәын изхыццакуаз. «Гагра аҕа далцаны ҳанаауа, уахык абра ҳауҭоуп, ҳқьафқәа ќатцаны ҳцоит. Иаармарианы Гагра аҕацәа алаҳцартә анцәа иќаитцааит», - рҳәан ицеит. «Ишәҳәаз тцабыргхааит», - иҳәан апҧшәма, иҩызагьы иаргьы даҽеа атцәыцак-атцәыцак ркит, нас «уажәшьҭа уаҳа ҳзыцәшәо ҳамам», - рҳәан, ргәкәа ртынчны инатәеит.

Урҭ анца ашьҭахь, саатк аќара аатцхьаны еипҧш, Важьа иҩызцәа ицны дааит, абџьар игаразы. Важьа иаб, иааиз аниба:

- Важьа, уҩызцәа ааины абџьар иќаз зегьы ргахьеит, - иҳәеит.

- Сҩызцәа зустцәада абџьар згахьоу? – иҳәан артцәааҳәа иаб днаитцаҳәҳәеит Важьа.

- Уҩызцәа роуп уаҳа изустцәада? Цыпҳ маи жәба аныҳәа анымҩаҧаагоз, ҳара ҳҽы дыќан, абџьар згакәаз руазәы. Сара ибзианы исгәалашәоит, шәқьафқәа аныќашәтца, иаргьы уаргьы шәзеидымтцуа, шәеибагәзуа шәеидгылан, атцыхәтәан цәгьала шәеидытцит.

- Џьамал иаума?

- Аиеи, уи иауп, уажәы иануҳәа ауп ихьз аныс-гәалашәа.

- Ҳаушьит, саб. Уи иауп апҧсуаа рахьтә зегь реиҳа иҳаҧаны иаҳҽагылоу. Ҳаҧацәа ҳабџьар руҭеит.

- Шәаала игәаҳҭапи абџьар ахьытцәахыз, - иҳәан Важьа уахь иҽынеихеит. Важьа иаб дназлоу, зегьы уи ишьҭаланы рҽынархеит. Урҭ ирбеит атәа еиқәыхны ишкажьыз. Хыхь, аҕәқәа иқәқәази, анышә иқәгҧсази ахькапҧсаз. Урҭ ирыцны инеиз, аиҳабы ҳәа ирыцыз, арҭ аниба, Важьа иахь ихы ааирхан, ибжьы ааиргеит:

- Важьа, уаб иҩызеи иареи ашьра рыхәҭоуп. Уара Қырҭтәылеи, ақырҭуа жәлари урпатриот иашазар, уи уара инаугзароуп.

Важьа иаб иҩызеи иареи, абџьар ахьҭыргаз ахықә иқәгылан убри аамҭазы. Ицәажәоз иажәа алгаха имҭазакәа Важьа итапанча аатихын, иаб иҩызеи иареи инаргәыдтцаны ишьит. Дара ахьыкәгылақәаз инхышәтны ажра инҭаҳаит. Итапанча кны акраамҭа дгылан Важьа. Нас итапанча ихы инадикылан дхысит. Иаргьы дааҳәын, ажра дынҭаҳаит.

- Шәаала, ҳцап, - иҳәан реиҳабы иҽынеихеит, даргьы наишьҭалеит.

АҚӘЫПҢШРАЗ

Хьрыпҧс иандуи иабдуи ақытаҿ инхон. Иани иаби урҭ «ирҿытцны» ақалақь ахь ианаауаз, иаргьы даарге-ит. Уи ашықәсан ауп иаргьы ашкол данҭала. Усҟан иара ихытцуан фышықәса. Аҧчаҳәа апҧсышәала дцәажәон.

Аурысшәа ажәакгьы издырӡомызт. Уи акәын даргьы ирҭахыз, еснагь хьаас ирымазгьы. «Ақытантәи ашкол далгар апҧсшәа аҧчаҳәа иҳәо дҟалар, ҳәарас иаҭахузеи, уи апҧсуа милаҭ аиқәырхараз даара ибзиахоит, аха маҭура дук лалкәыцәаа игаразы акапеи дапҧсахом. Ҳара ҳаҧкәын ақытазы даҳзааӡом, ақалақь аҿы маҭура дук, лалкәыцәаа игартә еипҧш дҳааӡароуп», - ҳәа акәын ишхәыцуаз Хьрыпҧс иани иаби.

Убри аҟнытә, Хьрыпҧс ақалақь ахь дганы аурыс школ дҭарҭеит. Ашкол аҿи, дахьынҭытц-аатытцуази, хабалак иаҳауаз аурысшәа акәын.

Хьрыпс рапҧхьа атцара даара ицәыуадаԝын, аха дышнеи-шнеиуаз, апҧсышәала ацәажәашьа ихаштуа, аурысшәа еиҳа иҿаҿы иааиуа далагеит. Хьрыпҧс иани иаби ирҭахызгьы уи акәын. Иара аԝны данааилакгьы, инеилажь-ааилажьшәа, даргьы урысшәала иацәажәалон. Абас, рпҧа ила даргьы аурысшәа ртцон. Ишакәхалак, даргьы ирҭеит аурысшәа. Уи нахыс, хәыҷгьы-дугьы аҭаацәа зегьы урысшәала ицәажәалон. Аамҭа цон иҧырны. Хьрыпҧс аабатәи акласс далгеит хар имамкәа. Иахьа хәлааӡа амԝа дуқәа дырнын, апаркқәа дрытцан, иани иаби ирбон рпҧа ибзианы ашкол дышзалымгоз, насгьы абзиарахь имԝа шхамыз. Убри аҟнытә, ирыӡбеит иандуи иабдуи рҿы дааныжьны, ақытантәи ашкол дҭарҭарц.

Хьрыпҧс аабатәи акласс даналга, днаганы, иандуи иабдуи дрырҭеит. Уаҟатәи ашкол дҭарҭеит. Ари ашкол аҿы, ажәбатәи акласс, акласскәа зегьы ирейгъуп ҳәа ипҧхьаӡан. Жәафԝык атцаԝцәа ахьыҟаз, хәԝык «хәба-хәба» ҳәа атцара ртцон, быжьԝык «пҧшьба-пҧшьба» ҳәа, пҧшьԝык «хпҧа-хпҧа» - ҳәа. Уажәшьта «хпҧа-хпҧа» ҳәа

атцара зтцоз хәԝык ҟалеит, икәадаз атцаԝы лыкласс дахьацлаз Ельмира Сҧирдон-ипҧҳа илцәымыҷхеит, аха ишпҧалуаз, лара илымчузеи? Ҳәарас иаҭахузеи, лара мчык лыманы дыҟазар, илуамызт, аха мчык лыманы дыҟамызт. Ашкол адиректор дидикылеит. «Акласс бзиа дақәшәеит, иаргьы дыбзиахап», - ҳәа игәы иаанаганы. Ельмира Сҧирдон-ипҧҳа дхәыцуан: «Сара стцаԝцәа ацхыраара рыҭо, атцаԝцәа бзиақәа ирхысыпҧхьаӡалартә, атцаԝцәа бзиақәа ирыдтцо, саргьы срыцхрааура, исыманы саауан. Уажәшьта ари иацлаз изызурызеи? Ҳәарада, ацхыраара иҭахуп. Мамзар, ҳакласс шьтахьҟа ицар алшоит. Иахьатцәҟьа стцаԝцәа: «Даара ибзиоуп» ҳәа хәԝык исымоу ааныкланы срацәажәароуп. Урҭи сареи ҳаицхырааны акы ҟаҳамтцозар, сымала исылшараны иҟоузеи?» Ельмира Сҧирдон-ипҧҳа илхәыцыз налыгӡеит. Атцатәхәқәа зегьы рышьтахь ииаанылкылеит, лтцаԝцәа бзиаӡақәа рыхәԝыкгьы. Дара рпартақәа рҿы итәан, лара лыстол дахатәан. Ельмира Сҧирдон-ипҧҳа ацәажәара данналагоз, афырҳәа дԝагылеит:

- Ҳара ҳакласс, ҳашкол аҿы аклассқәа зегьы иреиҷьуп, аха уи иаанагаӡом, зегьы иҳалшо ҟаҳтцоит, ҳара акгьы ҳагӡам ҳәа. Шәаргьы итцегь шәыҿшәырҷәҿәароуп, ишәышьтанеиуа шәҿыпҧшыртә еипҧш, урҭ рыҿедырҷәҿәароуп, урҭ ирышьтанеиуа, дара ирхьыпҧшыртә еипҧш. Убас зегьы ишҳахәтоу аус ааур, шәаргьы саргьы иҳалымшо ҳәа акгьы зыҟалом, ҳакласс акәым, ҳашколгьы пҧхьаҟа агара ҳалшон, ҳәарада, пҧхьаҟа иагьаагон. Сара ус агәыҷра сыман, аха, уажәы даҳзацлеит икәадаз даҿа тцаԝык.

Ус анакәха, уажәшьта икәадақәоу хәԝык ыҟоуп. Доусы ишәыдқәаз атцаԝцәа кәадақәа ишшәыдыц ишәыдуп, шәышрыцхраац, шәрыцхраала. Аҿыц иаҳзааизгьы ацхыраара иҭахуп, дзыдкыланы ицхраалода? – лҳәан, лажәа даалган, итәақәаз лтцаԝцәа днарылапҧшит Ельмира Сҧирдон-ипҧҳа. Дара ҿымҭӡакәа иӡырԝуа итәан:

- Зҿышәымҭуазеи? Шәԝыза ҿыц ицхраара шәтахӡами?

- Уи ацхыраара иҭаху, иҭахыму ҳара иабаадыруеи? Иара ҳара дҳацхраартә дыҟазаргьы ҳаздыруамеи?

- Уи шәара дшәыцхраауа дзыҟалом, ихәшьарақәа зеиҧшрақәоу рыла. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, лҭаҩцәа дрыдгыланы, раҳаракра, иҭегь аҳаракра ацҭаны дрыхцәажәон.

- Иаадыруа ала ҳицхраап, аха иара илеишәа бзиоу? – лҳәан, ҭаҩык дҩагылеит.

- Илеишәа бзиоуп, аха аҭараҽы дкәадоуп ҳәа ауп иҟазшьарба ицу аҽы ишарбоу. Уажәшьҭа жәамш ҭуеит ҳара ҳашкол дҭеижьҭеи. Раҧхьатәи амш инаркны сара сишьклаҧшуеит, аха леишәа цәгьарак идызбалом, шәара дышҧажәбои, леишәа цәгьарак идыжәбалома? – лҳәан, азҭаара ықәлыргылеит, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа.

- Уи сара дсыдшәҭеит ҳәа сызицхраагәышьом, ииҳәақәо егьи…

- Иакәым беиҳәама?

- Ааи,

- Ибеиҳәеи?

- Исызҳәом.

- Убри бара дбыдзар, еиҳа бнапаҽы даабгоит.

- Ашкол сҭышәцозаргьы, сызицхраауам.

Зегьы ааибарччеит. Урҭ еилыркааит илеиҳәаз, Ельмира Сҧирдон-иҧҳагьы, дамхамччар амуит.

Ашьҭахь мчыла лҽааҟажаны, иаалҽықәлаз аччаҧшь лхы-лҽы ианымҧшыртә илҭәахит, лҭаҩцәа ирымбартә еиҧш. Нас еиҭа азҭаара нықәлыргылан:

- Сара шәара шәзааныскылаз, аҭаҩ ҽыц ацхыраара ишәҭарц ауп, аха аҕәы мап лкит, шәара ишәҳәозеи?

- Света мап лкызар, ҳаргьы мап ҳкуеит, – лҳәан, дҩагылеит Марина.

- Ааи, ааи, уи ҳицхрааҕом, ақалақь аҽы ашкол дахьҭаз изырҳәақәо жәдыруоу? – рҳәан, рбыжьқәа ааиларыҧсеит, уаанҕа акгьы зымҳәацыз, егьырҭ аҭыҧҳацәагьы.

- Ишубо еиҧш, аҭыҧҳацәа зегьы ҳҭаҩ ҽыц ицхраара мап ацәыркит. Уара угәы иаанагои, - лҳәан, Ельмира

Сҧирдон-иҧҳа, Анзор иахь лхы налырхеит:

- Амаҭәарқәа зегьы рҽы сара Хьрыҧс сицхраауеит ҳәа сызҳәаҕом. Ус салагаргьы, исзынагҕоны збом. Избан акәзар, саргьы сҭатәхәқәа сҭалароуп, маҷк иадамхаргьы сҭаацәагьы срыцхраалароуп. Еиҳа еиҕьуп ҳәа сгәы иаанагоит, маҭәарк-маҭәарк рҽы зегьы ҳицхрааларц, зегьы реиҳа ицәыуадаҩу амаҭәар, аҧсуа бызшәеи алитературеи роуп.

Урҭ сара дырзыҟасҭалоит. Егьырҭ амаҭәарқәа шәара дырзыҟашәҭала.

- Ҳаҷкәын заҭә ииҳәаз шәаҳаит. Шәаргьы маҭәарк-маҭәарк шәыхқәа ирыдышәҭа. Ҧшьмаҭәарк шәара исҟәышәкыр, егьырҭ рҽы сара избап, - лҳәеит Ельмира Сҧирдон-иҧҳа.

Акыр аимак-аиҽакқәа раузаргьы, аҭыхәтәан еинаалеит, Ельмира Сҧирдон-иҧҳаи, лҭаҩцәа бзиақәеи. Уи аҽны ус еидыҭит.

Адырҩаҽны, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, аҭаҩ ҽыц Хьрыҧс диацәажәарц лҭаххан, аҭатәхәқәа зегьы рышьҭахь даангыларц иалҳәеит. «Иахьа ақалақь ахь сцароуп, ус дук сымоуп», - иҳәан, мап икит. Адырҩаҽны еиҭа иалҳәеит аҭатәхәқәа зегьы рышьҭахь даангыларц: «Сандуи сабдуи ашкол ушоурыжьлак еиҧш, уҽнумырхакәа, аҩныҟа уаа» - ҳәа сарҳәеит. Урҭ рҳәатәы хамҭашьа сымаҕам, аҩныҟа сцароуп, сзаангылаҕом» - иҳәеит. Ахынтә раан, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа даниазҭаа, Хьрыҧс абас аҭак ҟаиҭеит: «Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, сара издыруеит, шәара саанышәкылар зышәҭаху. Аҭара бзианы исҭаларц азы, «шәҭаҩцәа бзиақәа» срыдшәҭарц ауп! Уи сара исҭахҕам. Шәара ишәҭахызар, «шәҭаҩцәа бзиақәа», сара срыцхраауеит, шәара исыдшәҭар. Абри исҳәаз аашәырҳаны шәыҟаз, еиҳа ишәзеиҕьуп, сара издыруеит». Ельмира Сҧирдон-иҧҳа дҕырҩуа дгылан, Хьрыҧс иажәақәа акгьы лывлыжьуамызт, зегьы гәнылкылон. Хьрыҧс ацәажәара

дшааҟәытцыз еиҧш, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа, днаидтцны дцеит. Дышиашаз, артцаѡцәа рҭыҧ длыѡналан, лжурнал лаҧхьа инықәтцаны, абҧыцқәа еихыршәшәо, ахәаҧшра дналагеит. Ицәгьаҙамызт Хьрыҧс изыкәгылақәаз ахәшьарақәа: «Сыццакцәазар ҟалап, иара ихала итцозар, еиҳа еиҧьишьозар акәхап, агха сыхьит ҳәа сыҟоуп, ҳәарада. «Сара агха сыхьит ҳәа сгәы изаанаго, сѡызцәа ирасҳәап, урҭ ирҳәо саҳап», - ҳәа лгәы иааҭалкын аҙәаҙәала, ѡымш-хымш рыла лѡызцәа дрызтцаait.

Уамашәа иубаша, дзазтцаақәаз зегьы иларҳәази, лара лгәы иаанагози ахьеиқәшәаз ауп. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа дшыццакцәаз еилылкаait, лтцаѡцәагьы иралҳәеит макьана иааизыҧшырц. Ас залҳәаз атцаѡцәа, рыртцаѡы илҳәаз хартцан, иаангылеит. Хьрыҧс дыцәгьамкәа атцара тцо дааиуан. Ѡымзҟа дыцәгьаҙамкәа атцара итцон. Нас атцара дааҟәытцын, лассы-лассы ашкол аҽагырхарагьы далагеит. Ари акласс аҽы, уааҙа икәаданы изтцоз атцаѡцәа рахьтә, ѡыцьа ҷкәынцәан. Хьрыҧс араатәи ашкол дҭалаанҙа, арҭ атцаѡцәа рлеишәа бзиан, атцараҽы икәадақәан акәымзар. Урҭ зыдқәаз атцаѡцәа бзиақәеи, артцаѡцәеи рҳәатәы хартцон, даргьы ишрылшоз ала атцара ртцон. Хәшьарала «хҧа» изеиҳамхаргьы, ашкол иалгаратәы иҟан. Атцыхәтәан урҭ атцара иаҟәытцит. Иазыҟазтцоз атцаѡцәеи рыртцаѡцәеи ракәым, рыкласс анапхгаѡы Ельмира Сҧирдон-иҧҳагьы, лҳәатәы хары-мтцо аҽынҙа инеит. Ҽнак, атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, ишырҭахымыз, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа иаанылкылеит Цьгәатәи Цьгәатәани. «Пыхьа аасҭа атца-раҽы шәкәадахеит, ашкол аҽагырхара шәалагеит. Ас еиҳа еиҧьны атцара шәаламгар, аҽагырхара шәаҟәымтцыр, ҳәарада, шәза-хытҙуам. Шәара шәыздқәоу ишәарҳәо хашәтцалар, саргьы сшәыцхрааueит, исҳәо хашәтцалар. Апрограмма иану мтцаҙакәа, ахытцшьа шәымаҙам, абри жәдыруазаait. Анцәа иџьшьоуп, шәыкласс аҽы ишәыцхрааuа ҳахьыҟоу. Ҳара хеиҙарак ҟамтцаҙакәа шәара ҳшәыцхрааueит, ашколгьы шәалҳаргоит. Ишәҭа-хызар, шәыздқәоу атцаѡцәа сыҧсахуеит, – лҳәеит Ельимра Спирдон-иҧҳа.

- Ишәыҧсах, - иҳәеит Цьгәатә.

- Уара угәы ишҧаанагои? – лҳәан Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, Цьгәатәан иахь лхы нарханы днаиазтцаait.

- Ишәыҧсах, - иҳәеит уигьы.

- Ишәыцхрааларц ишәтахыда, шәыздыстцарц ишәтахыда, - лҳәан рѡыцьагьы рахь лхы налырхан, дразтцаait Ельмира Сҧирдон-иҧҳа.

- Хьрыҧс! – рҳәеит рѡыцьагьы еицҽакны.

Ас анырҳәа, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, уаҳа атак мҳәаҙакәа дѡагылеит, лылаҕырҙқәагьы рҽылархеит, лыҙгы иахьыжжы. «Шәца шәыѡныҟақәа рахь», лҳәеит уи гәаныла.

Лара гәаныла илҳәаз, дара ираҳазшәа иааҟалан: «Абзиара шәзыҟалааит Ельмира Сҧирдон-иҧҳа», - рҳәан, иҽаҧха-ҽаччо, индәылтцны ицеит. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа лылаҕырҙқәа лыблақәа ирхыҳәҳәыла дшыҟаз акласс дындәылтцит. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, уажәраанҙагьы лцәа иалашәахьан Хьрыҧс лтцаѡцәа шыбжьихуаз, аха астцәкьа лара еилкааны илыздыруамызт. Уажәшьта еилкааны илдыруеит Хьрыҧс шиакәыз урҭ бжьызхуаз. Аха иҟатцатәузеи, ишҧалури, лара? Хьрыҧс ақалақь аҽынтә дмаазҭгьы, Цьгәатәи Цьгәатәани ишакәхалак, ашкол иалургартә иҟан. Уажәшьта рхатә закәанқәа дара иаҧыртцо, атцара рымтцо, ианыртахуа ашкол ахь иааua, ианыртахым – имааua иалагеит. «Сара сҳәатәы хартцом, урҭ ирыцхрааua атцаѡцәа рызыҙырыѡра акәым. Адиректор ихьҙ ала арзаҳал ѡѡны истәп, даҽеа клааск ахь сиигарц азы, мап анакәха, сусура аансыжьып. Сусура ааныжьны, даҽеа џьара сзиасри, сара? «Аҙыршы иацәшәаны амца иаҟәҧалаз», - ҳәа иахьеицәоу снеиргьы ишҧазуеи?» - ҳәа дхәыцуан Ельмира Сҧирдон-иҧҳа

Ари нахысгьы еицәамхозар, еиҧъхара ҳәа акгьы рныл-бааuамызт арҭ ахѡык атцаѡцәа.

Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, ѡажәаҟа шыкәса уажәшьта итцуан, лара ари ашкол аҽы аус луеижьтеи. Аҭаацәа раума, артцаѡцәа реилазаара аума, араион атцара аҟәша аума,

дарбанзаалак аҙәгьы имҳәацызт Ельмира Сҧирдон-иҧҳа лусураҿ дкәадоуп, атɑɷцәа лзыҙырɷуам, - ҳәа. Ари бзианы идыруан ашкол адиректор Виктор Шьыгә-иҧа.

Лара леиҧш иаргьы дрыцклаҧшуан, арҭ ахɷык атɑɷцәа. Арҭ атɑɷцәа зҿыз зегьы ибон, аха акласс анапхгаɷы илҳәои ҳәа дылзыҧшын. Атɑɷцәа реиҧш, ларгьы длышьклаҧшуан, аха Ельмира Сҧирдон-иҧҳа иарбанзаалак гхак лыманы ибомызт. Агха ду зыхьыз ҳәа иипҧхьаҙоз иара иакәын. Избанзар, Хьрыпҧс дидимкылар акәын, аха дидикылеит.

Ҩнак зны икабинет ахь длыҧхьеит Ельмира Сҧирдон-иҧҳа. Усҟан Виктор Шьыгә-иҧагьы, Ельмира Сҧирдон-иҧҳагьы, атɑтәхәқәа рымамызт. Артɑɷцәеи атɑɷцәеи зегьы рыклассқәа рахь иҟан. Аҧҳаҳәа рцәажәабжьқәа рыклассқәа ирныɷуан.

Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, Виктор Шьыгә-иҧа данлыҧхьаз аамҭазы, лҿагмырхакәа, адиректор икабинет ашә днас-насын, дҙырɷуа даатгылеит.

- Блеи! – ҳәа ибжьы анаага, ашә аалыртын, дныɷнашылеит.

- Бтәа, - иҳәеит Виктор Шьыгә-иҧа, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа дшыныɷнашылаз еиҧш, иаҧхьа асқам игылаз ахь инапы наирххан. Лара асқам даахан, длатәеит.

- Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, шәара ари ашкол аҿы аус жәуеижьҭеи акраатɑуеит. Аҧышәагьы маҷымкәа ишәымоуп, адыррагьы шәыгым. Ианакәызаалак, шәара напхгара зышәҭо акласс, акласскәа зегьы иреиɣьхоит, аматәар идшәыртɑо, атɑɷцәа бзиа ибаны, иртɑртә еиҧш ирызнажәгоит. Даргьы бзиа ибаны, рҿадшьыланы иртɑоит. Ажәак ала иаҳҳәозар, даара шәыртɑɷы дууп. Сара шәара шәҿаҧхьа атамзаара ду шьҭатɑо, абас сҳәоит: «Сара схарала, шәыкласс бзиа шьҭахьҟа иеихо иалагеит. Сшәыҳәоит шәара итɑегь шәыҿшәырɣәɣәарц, ишәылымшо, шәылшәыршарц.

- Избан, шәара шәхарала шакәу акласс шьҭахьҟа изеихо, шәара ишәхароузеи, сара сыкласс шьҭахьҟа иахьеихо? Уи сара сыда аҙәгьы ихароуп ҳәа сыгәгьы иаанагом, аха сара исхароугьы сзеилкаауам, хәыцроуп сызҿу, аха…

- Хьрыпҧс дсыдсымкылар, ус шәыхьҙомызт, Хьрыпҧс усгьы дыпҧхасҭахон, аха шәара ишәгәыдкыланы иаажәгоз, Цьгәаҭи Цьгәаҭани ҧхасҭеитәит. Ишҧаҳаури, нас ҳара ҳус ус иҟоуп, излаҳалшо ала ҳнагәагәалап.

- Ишәҳәо иашоуп, Хьрыпҧс даҳҧырхагоуп, дшәыдшәымкылар акәын, аха дшәыдшәымкыларгьы азакәан иауҙомызт. Дахьиз, дахьааҙаз иаб иɷны, иабдуи иандуи ахьынхо, дара ҧсыр, рынхара-рынтцыра зегьы ззынхо, иқыҭа гәакьаҿ, ашкол дҭоумҭар ҟалома?

- Даара иҭабуп ҳәа шәасҳәоит шәара абас, ииашаны сахьеилышәкаауа. Ҳара иҳалшо зегьы ҟаҳҭалап, Хьрыпҧс илҭуа аабап. Ус иҟаҟәоу ркәадара иалҭны, иахьа атɑара бзианы изҭақәо ратцкьыс ианеиɣьхогьы ыҟоуп ҳәа рҳәоны саҳахьеит.

- Ишҧаҟам, ус лассы-лассгьы иҟалалоит. Ирылҭуа аабап, ҳара иҳалшо ҟаҳҭалап. Сара абраҟа аиаша сҳәоит, ашколқәа рҿы аус зуеижьҭеи, ас еиҧш иҟоу аус пылҳаҭ сақәымшәацызт, аха иахьа сақәшәеит. Аиаша ҳҳәозар, даарагьы сгәамҭит. Сусура шьҭастɑандаз сҳәо аҿынҙа снеит. Абар, уи зыртɑабыргуа аршаҳатга, - лҳәан лусмка аҿы аалыртын, лыпҧсы еибакны данықаз илɷыз арзаҳал аацәырылган, Виктор Шьыгә-иҧа иахь иналырххеит. Виктор Шьыгә-иҧа инапы неиҭихын, иаалымихит арзаҳал илɷыз. Уи илаҧш нахигеит, нас даччан:

- Ари арзаҳал шәгәы шны шәаныҟаз ижәɷыз ауп, аха уи ашьҭахь шәахьымхәи, иҳалшо ҟаҳҭап ҳәа шәымҳәеи? Ус акәҙами? Сара ус ауп ишеилыскааua. Агха сыхьу сыздыруам, аха…

- Ааи, ус ауп.

- Ус анакәха, шәара ижәɷыз арзаҳал абас азызуеит, амала шәара шәгәы иалшәмырсын, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, - иҳәан Виктор Шьыгә-иҧа, инапаҿы иикыз арзаҳал ҧыжәжәаны иааҟаитɑан, акәакьҭа икҿагылаз

аведра инаганы интеиҧсеит, нас иара дааин, итып аҽы длатәеит.

Убри аамҭазы, аҵыгә-ҵыгә ҳәа ашә азәы дасит.

-«Да»,-иҳәеит Виктор Шьыгә-иҧа урысшәала. Убасҟан, дааѡнашылеит ѡынѡажәеи жәабаҟа шыҟәса зхыҵуаз хатҵак. Ари ахатҵа Хьрыҧс иаб Алмысхан иакәын. Уи дшааѡнашылаз еиҧш, атҵатәхәы аҽынтә атҵәҵәа ҟалеит. Алмысхани Виктор Шьыгә-иҧеи аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Арҭ аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, Алмысхан итацәыз сҟамк даахан, длатәеит.

- Виктор Шьыгә-иҧа, шәара шәеицәажәа, ҳҭагылазаашьақәа зеиҧшроу ҽеишәа еибышәҳәа. Уи алтҵшьас иҟоу шәазхәыц. Статәхәы саналгалак сааиуеит, ууанҙа шәаамыццакҙуазар, шәаасзыҧшы, сшәыкәыхшоуп, - лҳәан Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, адиректор икабинет дындәылтцит.

Алмысхан адиректор икабинет данааѡнашылаз инаркны, иқәшәацәгьаны дыҟан, ччапҧшьк иблақәа ирхымызт. Уи дычны дызлаҟаз ала: «Абар, абар, уажәшьҭа деиҟәжәоит», - изырҳәартә дыҟан иара. Ари Виктор Шьыгә-иҧа иааицәымыцхеит, аха иихәарызеи, ичҳар акәын, ичҳаит. Иара иаҳахьан Алмысхан агәаара шизымариаз, ацәгьаҳәара дшашьцылаз, знык дзызгәааз, дааицрымтцзо, еснагь дышишьҭазаауаз. Убри аҟнытә: «Алмысхан иагьа иҳәаргьы, иагьа иургьы, исычҳап, ишҧазури, бзиа ибаны истцаз сзанаат ус иҟоуп. Сзанаат аҳатыр збароуп. Анцәа иџьшьоуп, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа атцатәхәы ахьлымаз, Алмысхани лареи ахьеиқәымшәаз... - ҳәа дхәыцуан Виктор Шьыгә-иҧа. Алмысхан дахьтәаз, даацәажәеит:

- Сара сшааиз еиҧш, лара дындәылтцны дцеит, абри иашоу нас?

- Атцатәхәы лыман азы дцеит. Дымцар ишҧалурыз, класс дуззак баша адәы иқәтцаны излаанлыжьрызеи, лара дшыҟоу?

- Сара лара лзоуп сзааиз, сышиашаз артцаѡцәа ртып аҽы снеит, аха уа дыҟамызт: «Адиректор иҽы дыҟоуп», анырҳәа, сахьааиз, ублақәа абзиа рбааит, сара сшаалбаз еиҧш, дындәылтцны, цьаҳнымҟа дықәланы дцеит. Даасзыҧшыр, иҟалози, дысфар ҳәа дшәама? Есымша лышә сшылагылаз, лгәы ҧыстцәахьоу цьушьап. Иахьоуп, сыҷкәын изы, раҧхьаза ашкол аҽы санааи, ҳаҷкәынцәа ҧхастахеит ххәахуеит. Абас иҟоу артцаѡы дызмоу атцаѡцәа ҧхастамхакәа, уаҳа изеиҧшрахои зугәахәуа, Виктор Шьыгә-иҧа.

- Ус умҳәан, ус. Уи ус ззуҳәо ртцаѡзам. Ҳартцаѡцәа зегьы дреиҕьуп. Амала, уҷкәын имшала, даара дгәамтцны дыҟоуп. Уҷкәыни уареи шәымшала лусура анаанлыжь, ҳқыта ааха ду аиуеит. Уи атакҧхыкәра уара ишудло удыруазаait.

- Иарбан ҭакҧхыкәроу сара исыдло? Аус лзымуазар, лыѡны дтәазааит. Сара сыҷкәын иурџьаша иакәзам. Уи аурыс школ ауп дызтаз, аҧсшәаҽы маҷк аҟара дкәадазаргьы, егьырҭ «апредметқәа» рҽы даара дыбзиоуп.

- Алмысхан, уасны уҷкәын иреҳәара уаҽуп, аха «хҧамзар» хәшьара имазам, избан? Ус дтцаѡ бзиазар, ихәшьарақәагьы еиҕьымхози? Ус акәзами, Алмысхан?

- Уи ихҧақәеи, шәара «шәыхәбақәеи» еиѡысзуам, аиаша уаҳар утахызар. Цьоукы дрыдылтцахит сыҷкәын, ицхраарц азы. Арахь, дыздылтцаз ратцкьыс иара идырхуеит. Абас ахьыҟалтцаз аҟнытә, сыҷкәын атцара игәы ахлыршәеит. Абри иашоу, нас? Уара угәы ишҧаанагои, Виктор Шьыгә-иҧа?

- Ус умҳәан, ус. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, атцла гәаѡа дтымиазеит. Уара иуеиҧшу азәы длымазар, иаргьы уаргьы шәлеидыҧсыла шәцоит. Уи ззанаат бзиа избо, ахәычқәа зтаху, урҭ еилызкааyа азә лоуп.

- Убас шәеибарҽхәала, убас еибарҽхәарала, ахәычқәа атцара шәыздыртцозар. Усҟан, шәхәычқәа зегь реиҳа атцара рыманы иҟалон, аха ус ишәыздыртцом акәымзар. Исҳәо уаҳауоу, адиректор ухатцкы?

Убри аамҭазы, ашә дамысзакәа иааимжәаны, даа-

ѡналеит, ҧшьынѡажәаҟа шықәса дреиҳамзар, иреиҭамыз, аха зымаха-зышьаха ҒәҒәаз, аҭаҳмада Шьаадаҭ. Уи данааѡнала, аҧсшәагьы реимҳәеит, ара итәаны иеицәажәоз ахацәа рѡыцьагьы. Уи иаразнак ала, Виктор Шьыгә-иҧа иахь ибжьы наиргеит.

- Сара ахаан аʒәгьы сизкылымҧшʒацт, аʒәгьы иакәым ажәак изысымҳәацт. Уара ухы ахьноумгара, изноугозеи, Виктор Шьыгә-иҧа? Узацәажәо дзеиҧшроу умбаʒои? Ишьапқәа дырзынкылом, ижәны, дыҧсны дыҟоуп. Абна адәқьан аҽы днеин, уа иѡызцәаки иареи ааиқәшәан, рҽарҭеит уаѡы ишимбара.

- Сара ачеицьыказ сыбзиоуп, иагьысфоит, иагьызжәуеит. Уаха ҭхагәҭаны сѡагыланы, ачаи аҭәца азна ауаҭка ыжәны, исҧыхьашәаз акы снацҳаны, сышьҭаланы сыцәоит. Иахьа адәқьан аҽы акы снахәазар, уара уамашәа сзубазеи? Уаргьы иумжәуа, нас ус, ауаҭка ажәра мариазар, аʒәыр имур ҳәа ушәома?

- Сара ишызжәлак арыжәтә зыжәʒуам, ижәынгьы цьара снеиʒуам. Уара ижәны, ара уааины, ҳхәыҷқәа зааʒо, аҭара дзырҭо урацәҳауеит, иубалак рзуҳәоит. Уи шҧхашьароу, удыруоу, дад. Сара смаҭа абра ашкол дҭоуп. Дкәаданы аҭара иҭоит, аха арҭаѡцәа срызгәааʒом. Ирхароузеи арҭаѡцәа, сара смаҭа аҭара бзианы иҭартә дысзымааʒазар. Смаҭа иаб аибашьраҽ дҭахеит, иан иаалықәшәан дыҧсит. Ҳара иҧсышаз, аха имҧсыкәа иаанхаз, иабдуи иандуи дааҳзынхеит Цьгәаҭ. Уи ҳара аарлаҳәа, млаки-хьҭаки дамкратәы дҳааʒоит. Уи иѡыза Цьгәаҭангьы, иаб аибашьраҽ дҭахеит, иан дычмазаѡны дышьҭоуп. Урҭ збо ҳәа ирымоу Цьгәаҭан ианду лоуп. Уигьы смаҭа иеиҧш, аҭараҽы дкәадоуп, аха рѡыцьагьы асыс еиҧш, рлеишәақәа бзиан. Сара слыкәыхшааит Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, лхатәы хәыҷқәа реиҧш, илааʒон. Егьырҭ арҭаѡцәагьы, убас ирыцхраауан, хеиҒьашьарак ҟамҭакәа. Абар, сынтәа ажәбатәи акласс иалгоит ҳәа ҳшыҧшыз, уара уҷкәын ихарала амѡахҟьара иаҽуп. Уи имшала сара абдуи рандуцәеи ҳажәымҭа ацәгьахара

ишаҽыц, иаҽуп, ҳмаҭацәа ҳазрықәымгәыҒуа ҳҟалеит. Урҭ ракәын ҳзықәгәыҒуаз, ҳаҷкәынцәа усгьы иҭахахьан. Дад, Алмысхан, уҷкәын ара иҭыҧым. Уи иахьиҭыҧу, раҧхьа ашкол дахьҭаз ауп, ара дааҭыганы уахь дга уҷкәын.

- Виктор Шьыгә-иҧа ублақәа абзиа рбааит. Улымҳақәа абзиа раҳааит. «Адәқьан аҽы унеины, уҽаҭаны уааит», - ҳәа сазҳәаз дышцәажәо убоу, уара? Сара сакәу, иара иакәу ицәҳауа, ҽеишәа уизыʒырѡи. Имаҭа сара сыҷкәын дыбжьеихуашәа дышихцәажәо. Сара сыҷкәын аҷҷаҳәа аурысшәа иҳәоит, аҧсшәазы дкәадазаргьы, иара имаҭа аурысшәагьы издыруам, аҧсшәагьы издыруам. Нас сыҷкәын имаҭа дыбжьихуашәа дцәажәоит. Уи уаҳа диасырцәажәом, иара имаҭа дыбзиахааит, уаҳа даҽа «предметк» изымҭозаргьы, ма ихатәы бызшәазы «ҧшьба» заҭәык иауааит.

Урҭ абас ишеицәажәоз аҭәҭәа ааҟалеит. Ельмира Сҧирдон-иҧҳа арҭаѡцәа рҭыҧ ахь дымнеиʒакәа, адиректор икабинет днавсуаны еиҧш, «уаҟьан-чаҟьан» ҳәа абыжьқәа анлаҳа, уахь днымѡахыҭит. Виктор Шьыгә-иҧеи, Алмысхани лбахьан, илымбацыз Цьгәаҭ иабду Шьаадаҭ иакәын. Уии лареи аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Арҭ аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, Шьаадаҭ лхы наиқәылкын:

- Ара итәақәоу даҽа цьоукызар, урҭ ишраҳауаз, исҳәомызт, аха уаргьы саргьы ҳаиҧш ауп арҭ рѡыцьагьы аҭакҧхықәра шрыду. Убри аҟнытә ауп, сара дара ишраҳауа, изысҳәогьы. Уара ишудыруа еиҧш, умаҭа дкәадан аҭараҽы. Умаҭа иеиҧш дкәадан, уи иѡыза Цьгәаҭангьы. Амала, рѡыцьагьы рлеишәақәа бзиан. Аҭаѡцәа бзиақәа ирыдҭаны, саргьы саархылаҧшуан. Икәаданы акәзаргьы Цьгәаҭи Цьгәаҭани ашкол иалҳаргартә иҟан. Аха ашкол иалҳарго зусҭцәада? Иакәым акы ҟаҭаны, иҳацәҭаркыр ҳәа сшәоит, Хьрыҧс ихы иҭарҧаны, иманы дықәуп. Ашкол ахь ианааауа аҭкьыс, ианымааауа еиҳауп, ианааилакгьы арҭаѡцәа рҳәатәы харҭом. Акласс аҽы ицәажәоит. Акласстә усурақәа мѡаҧыргом, аѡныҟатәи адҭақәа

ҟартцом. Шәара шәазхәыц, акласс аҽы жәибыжьԥык атцаԥцәа ахьыҟоу, хԥык атцаԥцәа ианеиларго, акласс зеиҧшрахо. Ари класс, ҳара ҳашкол аҽы, аклассқәа зегьы иреиҧьу ҳәа иҧхьаҙан. Уажәшьҭа зегьы иреицәоу классны иаақәгылоит. Виктор Шьыгә-иҧа, Хьрыҧс иаби уареи цқьа шәазхәыц, ари азтцаара аҭыҧ иқәшәтца. Аҭыҧ ианықәшәымтца, икәадоу атцаԥцәа рыдагьы, ҳтцаԥцәа бзиақәагьы ишырҧырхагахо жәдыруазааит.

- Абри акласс, шәара ишышәҳәо еиҧш ибзиазар, арҭ зыҙбахә шәҳәақәо атцаԥцәа зыбзиамхазеи? Сара сыҷкәын, шәара ишышәҳәо еиҧш дыҟазар, аклассҭә журнал аахыртны шәнахәаҧши раҧхьа абри ашкол данҭала, ихәшьарақәа зеиҧшрази, уажәы ихәшьарақәа зеиҧшроуи, нас ауп шәара ианыжәдыруа, сыҷкәын шәара шәхәыҷқәа бжьиху, ма иара дыбжьырху. Абри азтцаара ҽеишәа шәазхәыци!

- Уҷкәын раҧхьа ҳашкол аҽы данааи, ахәшьарақәа иауаз, еиҳа ибзиазар, дҽыцын, дыҧхашьон, даҧхьон. Ашкол иҽагмырхакәа дауан, игәаҧхар, атцара шиҵоз ҳирбон. Иаҳирбеит, игәаҧхар атцара шилшо. Ус дшааиуаз, иҽагирхо даналага, ихәшьарақәагьы еицәахеит, икәадоу атцаԥцәа рахь дуҧхьаҙартә иҽыҟаиҵеит.

– Цьгәаҭи Цьгәатани икәадоу тцаԥцәоуп, аха урҭ рыкәадара сара артцаԥцәа ирхарастәуам. Уи зхароу ҳара атаацәара ҳауп. Иаҳзымааҙеит, ҭаҳмадацәақәак ҳархаанхан. Урҭ рани раби ыҟазар, издыруадаз атцаԥцәа бзиақәа ҳәа иҧхьаҙоу ахәыҷқәа рхыҧхьаҙараҽы даргьы ацлар, аха урҭ рани раби ыҟам. Ииашоуп: афатәи, ажәтәи, реилаҳәареи, рыгхажьуам, аха ауаԥы иааҙараҽы, урҭ рымацара азхом, дад, Алмысхан. Ауаԥы иааҙаразы, раҧхьа иргыланы, ааҙаԥ дааҙазароуп, атцара имазароуп, дыгәгәазароуп. Уара уҧшәмеи уареи шәыгәгәаҙа шәгылоуп. Ақалақь аҽы дганы, шәхәыцы ашкол дҭашәтцеит. Атцыхәтәан, шәыҷкәын дааганы, уани уаби рҽы даанужьит. Ирылшозеи, уани уаби, ишажәра иажәхьоу. Ус анугәиҭаз, уҷкәын раҧхьа ақалақь ахь думгандаз.

Уазхәыц иуасҳәо, Алмысхан. Уҷкәын, уара уааигәара дыҟазар, еиҳа еиҕьушәа збоит, уара угәы ишаанаго сыздыруам, аха.

- Уара уҳәашьала сыҷкәын ашкол дҭыганы дызгароуп. Ус акәу, Шьаадаҭ, сыҷкәын сани саби рҽы иааныжьра азин сумҭаҙои?

- Аиеи, дад, аиеи. Уҷкәын уани уаби рҽы иааныжьра азин шҧаусымҭои, аха ус еиҳа еиҕьушәа збоит ауп ус зуасҳәаз.

- Сыҷкәын дахьаазгаз дызгап, аха дахьназго ишҧарҳәоит? Уҷкәын дахьыбжьырхыз дыҟазааит рымҳәаҙои? Сара сыҷкәын, абра дыҟоуп, уаҳа цьаргьы дысзышьҭуам. Ижәымуазар, аиҳабыра ыҟоуп, – иҳәан, дгәааны, ашә нкыдижьлан, дындәылтцны дцеит.

Ара иааизынхаз, Алмысхан данцәажәоз, уамашәа ибаны изыҙырԥуан. Уи ицашьагьы уамашәа ирбеит. Убри аамҭазы, Шьаадаҭ дахьтәаз, ихы ааиртцысын, нас агәынамҙара имаз иныҧшуа, ацәажәара дналагеит:

- Дадраа, ауаԥы дуааҙарц азы, уара ухаҭа ууаҙазароуп. Ихароузеи Алмысхан иҷкәын? Зегьы зхароу иара ихаҭа иоуп. «Изауҳәо змаҳауа, изтоуҭәо зкылсуа» ҳәа ззырҳәо», - абас иҟоу иауп. Дад, Виктор, сара смаҭа сидгылом. Атараҽы дышкәадоу здыруеит, аха илеишәа цәгьоуп ҳәа смаҳаҙацызт. Ус ауп илҳәо акласс анапхгаԥы Ельмирагьы. Стаца иаалықәшәан дыҧсит. Смаҭа иакәын сзыцәгәыгуаз. Уи ила сытцәԥан шьап шҧаанымхари ҳәа агәыгра сыман. Уажәы, смаҭа данҽеимха, сажәымҭа цәгьахеит, сытцәԥаншьап мызи, - иҳәан Шьаадаҭ, илагырзқәа аҳәҳәыхәа изгы иахьыкәкәаны рҽылархеит. Илагырзқәа шаауаз, идгылақәаз ирбар ҳәа дшәаны, урҭ ирцәитцәахырц дԥагылан ашә ахь, ашьшьыхәа иҽынеихеит Шьаадаҭ.

- Ақәыҧшра аамҭаз, ус ауп ишыҟоу. Угәы каумыжьын, Шьаадаҭ. Излаҳалшо ала ацхыраара раҳҭап Цьгәаҭи Цьгәатани. Ельмира Сҧирдон-иҧха дырцаԥ бзиоуп, дырцаԥ дууп. Аус рыдылулап. Сара агәра шәсыргоит урҭ

аҩыцьа шыҧхастаҳамтәуа, - иҳәеит Виктор Шьыгә-иҧа.

- Шәмаҭа маҷк днышьацәхныслазар, уи иаанагаҙом, зынза дыҧхастахеит ҳәа. Зегьы ишаҳуалу ҳицхраар, агәра згоит арыгьарахь ала иргьежьра шҳалшо, - лҳәан Ельмира Сҧирдон-иҧҳа, Шьаадаҭ илагырзқәа шааз анылба, ларгьы лылагырзқәа аахыҳәҳәылан, Шьаадаҭ инаишьҭалҳәеит.

Шьаадаҭ данындәылтц, Ельмира Сҧирдон-иҧҳагьы дындәылтцит. Виктор Шьыгә-иҧа Хьрыҧс дизхәыцуа даатәеит.

***

Уи аҿены, ашкол ахь имнеизеит аиҩызцәа: Хьрыҧси, Цьаҭи, Цьгәатани. Урҭ уаҩы иахьиҿахарстамыз, акәараҿы рҿеиқәдыршәеит. Уа еиқәшәарц рабжьызгаз Хьрыҧс иауп. Хьрыҧс ианиҳәаз аамта иақәыршәаны иахьиҳәаз аҭыҧ аҿы иааит Цьаҭи, Цьгәатани. Урҭ уа ианнеи, иара дырзыҧшны дтәан. Хьрыҧс иҩызцәа шибаз еиҧш, афырҳәа дҩагылан, днарҧыланы рнапқәа аарымхны, аҧсшәа реиҳәеит. Дара ирыхәартоу, ус дук знапы иану аҙә, иеиҧш, иҿырҟасаны, иҩызцәа раҧхьа даангылан, иара ишиҟазшьаз еиҧш, дымццакҙакәа, тынч-тынч ацәажәара дналагеит:

- Аҩызцәа, сара сахьиз, шәара шәахьиз, ақыта акоуп. Уи Абгарыҩта ахьзуп. Ҳара ҳабгарыҩтатәқәоуп. Ҳажәлақәа хазқәазаргьы, ҳаишьцәоуп. Абраҟоуп шәареи сареи раҧхьа ашкол ҳахьталазгьы. Аха сара сани саби ақалақь ахь нхара ианца, саргьы уахь сыргеит, ара саанмыжьзакәа. Сара ақалақь аҿы атцара стцон сынтәанҙа. Ажәак ала иаххәозар, сара ақалақь сааҙеит, сқалақь ҵкәынуп. Акыр збахьеит, акыр саҳахьеит, акыргьы срықәшәахьеит, ақыта ҵкәынцәа шәаасҭа. Сара сқытахь схынҳәит, схатә гәаҧхарала. Ара сахьааиз, аҩызцәа рацәаҩны исырҳаит. Ҩызцәас раҧхьа ишьтысхыз шәҩыцьа шәоуп. Сара схаан, шәара шәкасыжьраны сыҟам, шәара скашәмыжьуазар.

– Уара ушҧакаҳажьуеи, ахаангьы укаҳажьуам, – рҳәеит Цьгәаҭи Цьгәатани.

- Шәара сышкашәмыжьуа саргьы агәра згоит. Убри аҟнытә, шәыгәра ганы ишәсырбоит, - иҳәан Хьрыҧс икьаҿи ихарҧи еидкыланы дырҩахан, нас дааҳәны иҩызцәа ишьтахь реиарханы дҩагылеит. Хьрыҧс иҟәаҟәа инахәаҧшит Цьгәаҭи Цьгәатани. Аиаша ҳҳәозар, ахаангьы ус аҙәгьы дрымбацызт, уамашәа дырбеит.

Иҟәаҟәа иануп Сталин исахьа шашаҙа.

- Сталин исахьа ауми ара иану? – рҳәан итцаит Цьгәаҭи Цьгәатани.

- Ааи, Сталин исахьа ауп.

- Ишәгәаҧхама?

- Ааи. Иаҳгәаҧхеит.

Нас, Хьрыҧс иаҧхьала дааҳәны днагылеит, Ленин исахьа анын иаҧхьа. Имаґра дҩахан идирбеит. Хьрыҧс инапы ихьзи ижәлеи анын.

- Ижәбама иану?

- Ааи, иаабеит.

- Ишәгәаҧхама?

- Ааи, иаҳгәаҧхеит.

- Шәара ишәгәаҧхазар, сара ишәзыҟастцоит. Уажәы шәааҙырҩы, ажәабжь хәыцык шәасҳәоит, – иҳәан Хьрыҧс, ихарҧи икьаҿи длаханы, еиқәа интатцаны, имаҟа рхханы, иааибаиркит, имаґрагьы длахеит. Нас Хьрыҧс иҩызцәа иреиҳәарц иитахыз ажәабжь аҳәара дналагеит: «Ґьычҩы дук дыҟан. Ауаа ирҳәуан, аха аҙәгьы дизкуамызт. Иажәрахь днеиааныа аҙәгьы дизымкит. Иажәрахь даннеи, амилициа дырҧыхьашәеит. Уи иҿахәы иҿыхны, иус аҙбаҩцәа ирыртеит. Аґьыч иус рыҙбан, ашьра иқәыртцеит. Аґьыч дыршьырц днадыргылеит: «Хажәак рҳәара уақәитуп, иутаху уҳәарц улшоит!», - рҳәеит иара дызшьуаз. Убасҟан, аґьыч, афырҳәа икьаҿи ихарҧи ааишәхиртцәраан, дызшьуаз игәы инкыдирҧшылеит. Нас дааҳәын иҟәаҟәагьы инкыдирҧшылеит. Урҭ ирбеит Ленини Сталини рсахьақәа тыхны, аґьыч игәы ишаныз.

Аҕыыч дымшәаҙакәа ибжьы ааиргеит: «Шәреихс Ленини Сталини». Убасҟан, аҕыыч забцьарқәа иқәкны изкыз, ишанхан, иҟартцо рзымдыруа иаақәхеит, нас ашьшьыхәа рабцьарқәа ирлахеит… Аҕыыч ашьра иқәырхит. Усҟан Ленин дыҧсхьан, Сталин иахь ашәҟәы ѡны ирышьтит. Ари Сталин данаҧхьа, адырра ҟаитцеит: «Абас, Ленини сареи ҳазтаху дыҟоуп ҳәа сыҟамызт, аха дҟалеит. Уи ахатца ҽнакгьы дтамкҙакәа даушәыжьыроуп, уи нахысгьы, уаҳа дташәымкыроуп, шәилабжьаны, даушәыжьыроуп», - ҳәа. Доурыжьит ари аҕыыч. Уи нахыс, иара ишитахыз адәы дықәын. Аҕьычра дшаҽыц даҽын, дышгьычуа акырынтә дыркхьан, аха: «Даҽазны иҟоумтцан», ҳәа иаҳәаны даурыжьуан. Уи ашьтахь, Ленини Сталини рсахьақәа ргәи рҟәаҟәеи рҽы ианызцақәоз рхыҧхьаҙара рацәаѡхеит», - иҳәан, Хьрыҧс даалган, иѡызцәа днарҽаҧшит: «Ирасҳәаз сажәабжь шҧарыдыркылеишь» - ҳәа.

- Уара иузтыхуоу, Ленини Сталини рсахьақәа? – иҳәан Цьгәат Хьрыҧс диазтцааит. Иара изтыхуазар, Цьгәат игәи иҟәаҟәеи ирнитцарц итахны.

- Цьгәат, уара иугәаҧхама? – иҳәан Цьгәатан, Цьгәат диазтцааит. Усҟан Цьгәатан ишигәаҧхоз, илақәа ирхубаалон. Уи Хьрыҧс иангәеита:

- Шәара ишәгәаҧхозар, уи асахьа ҭызхуа сара дышәзаазгоит, дахьынхогьы здыруеит. Шәара ишәтахызар, шәыхьҙи, шәыжәлеи, шәанизи иахьышәтаху атыҧ аҽы рантцара сара исылшоит. Амала, хәычык ишәыхьуеит, ишәзычҳауазар.

- Иҳачҳауеит, - рҳәеит рѡыцьагьы.

- Ус акәзар, ибзиоуп, урт рыѡра, сара избап, – иҳәан Хьрыҧс, ицьыба иаатигеит батлыка хәчык, «туш» ҳәа аѡыра зныз. Икьаҽ иаҧхьатәи ицьыба иаатигеит еилаҳәара хәычык, акасыжә илаҳәаны иҟаз. Хыхь акасыжә иахаз аахихит, нас ақьаад аапшит. Атцыхәтәан, ақьаад анааирт, иаапшит ицырцыруа аҙахыга агәыр хәычқәа хҧа. Арт агәырқәа рыхпҕагьы ааидикылан, арахәыц нарыбжьда-аарбыжьда ипҧаны иҟаитцеит. Атуш ахѡа аахыхны, ипҧаны иҟаитцаз, иеидикылаз агәырқәа нтишьын, рқьышәқәа ааирбаазеит, нас « атуш зтаз абатлыка хәычы асаара илаиргылан, ҿааитит:

- Шәааи, изтаху.

- Сара снеиуеит, - иҳәан Цьгәат, Хьрыҧс иапҧхьа днеины днагылеит. Цьгәат инапы агәырқәа алатцо: «Цьгәат», - ҳәа ианитцеит Хьрыҧс. Агәырқәа ахьалаитцаз, Цьгәат ихьуан, аха ичҳауан, иѡызцәа ихыччар ҳәа дшәаны. Цьгәат инапы агәырқәа ахьалеитцоз, ашьа алыжжуа иҟан: «Ахала ибаанҙа уакьымсын», - иҳәан Хьрыҧс, Цьгәатан иахь днапҧшын, инапы ааиҟьеит. «Уажәшьта уара угәаран ааит», - ҳәа аанарго. Цьгәатангьы Цьгәат иеиҧш, имаҕра дѡахан, Хьрыҧс инапы наимтцеикит, Цьгәат инапы ишанитцаз еиҧш, Цьгәатангьы инапы «Цьгәатан» ҳәа ианитцеит. Хьрыҧс Цьгәат ишиеиҳәаз иеиҧш; «Ахала имбакәа, иумрыцкьан», - ҳәа неиҳәан, асаара ихтны игылаз абатлыка хәычы «туш» ҳәа изныз, ахѡа нахиѡан, еиқәа ацьыба интаиргылеит. Агәырқәагьы излаҳәаз ақьаад хәычык аамихын, иаларыцкьаны, нақ инкаиршәит. Иаанхаз ақьаад, агәырқәа аалеиҳәан, акасыжә накәиршан, нас рахәыцла иаафаҳәаны, иахьтихыз, иапҧхьа икьаҽ ацьыба интеитцеит. Цьгәаты Цьгәатани, рапҧхьа акәара ахьыр-хьырҳәа ҳәа илеиуаз аҽы инеин, рнапқәа нтшьуа иаарызәзәеит. Игәыргьатцәа рнапқәа инарыхәапҧшит, «Ибзианы иҟалеит», - иҳәеит Хьрыҧс дахьгылаз, иѡызцәа рнапқәа рыхьҙқәа ахьанитцаз, дрыхәапҧшуа. Даргьы Хьрыҧс иихәаз ргәы иаахәаны, , изыҙырѡуан. Дара ҧытраамтак араҟа игылан. Нас: «Шәаала», - иҳәан Хьрыҧс, иѡызцәа рапҧхьа дгыланы, иҽынеихеит. Акыр ианынаскьа, Хьрыҧс даангылеит: «Ара шәаангылеи, иҳахәаша акы шәасҳәоит», - ҳәа нареиҳәан, иааникылеит.

- Абра ѡаҟтәирахь, Малказ акарпыжә леитцан, ипҧжәаны итажьуп, имфакәа ҳцома? Аагара хьаас ишәымкын, уи сара избап. – иҳәеит Хьрыҧс.

- Иузаагозар, иаҳзымфар ҳәа умшәан, - иҳәеит Цьгәат.

- Саргьы афараз сеиқәшәоуп, - иҳәеит Цьгәатангьы.

- Ус акәзар, шәара ара шәыҟаз, сара уажәыҭәҟьа сааиуеит, - иҳәан Хьрыҧс, иҩызцәа днарыдҭны иҽынеихеит.

Арҭ абас иахьеицәажәоз, Мкалаз иаҳауан. Иара быцаҭәқәак ылсхуеит ҳәа арасара днылалан, абыца шылихуаз, рыбжьы аниаҳа, иаҧхьа икажьыз ахаҳә днықәтәеит. Хьрыҧс акарпыжәҭра данҭалоз дибан, аха ҽимҭӡеит. «Ѡба-хҧа карпыжә ҽихит ҳәа акгьы сыхьуам, иҷкәынцәоуп, ирфааит» ҳәа игәы иааҭеикын, Хьрыҧс дахьнеиуаз дихәаҧшуа дтәан. Хьрыҧс ахҭысҭа дынхыҭын, ѡкарпыжә дуқәак ааҽихын, наҟ-ааҟ иҩыҭракны, ахҭысҭа даадгылеит. Џьгәаҭи Џьгәаҭани, афырсырҳәа иаакылсын, Хьрыҧс иикыз акарпыжәқәа ааимырхит. Дара ахьтәаз инарган инышьҭарҭеит. Хьрыҧс даагьежьын, даҽа карпыжә дук ааҽихын, иманы ахҭысҭа днадгылеит, нас даахыҭын, иҩызцәа ахьтәаз днеит. Иара иҩызцәа дшынарыдгылаз еиҧш, иикыз акарпыжә лкыдиҟьан, иааҧиҽит. Нас ҽыҭ-ҽыҭла, иааимыжәжәо, афара иналагеит. Ирфеит ѡкарпыжәк, ахҧатәи акарпыжә иакьымскәа иаанрыжьит.

- Ари акарпыжә шәыгәқәеи шәҟәаҟәақәеи рҽы, Ленини Сталини рсахьақәа анызҭо, данааилак, иҽаҳҭап, уаанӡа ара ишьҭазааит, - иҳәеит Хьрыҧс.

- Уи данбааугои? – дҭааит Џьгәаҭ.

- Ишәҭахызар, уаҭәы даазгоит, аха уи амала иҟаиҭом, ахә иҭахуп.

- Ус акәзар, иаҳзыҟамҭеит. Аҧара ҳара иабаагои? – рҳәеит Џьгәаҭи Џьгәаҭани.

- Аҧара шәымамзар, уи иаҳҭаша сара издыруеит. Шәара ишәҭахызар, саргьы сшәыцхраауеит.

- Иарбану, аҧара ацынхәрас иаҳҭо?

- Аџьма.

Иааибарччеит Џьгәаҭи Џьгәаҭани.

- Шәзырччозеи? – иҳәеит Хьрыҧс.

- Аџьма ҳара иабаагои? – рҳәеит даргьы.

- Шәара ишәҳәо шәажәақәа, ахаҭа иажәақәам. Ахаҭа изы даара иҧхашьароуп. Ишыжәдыруа еиҧш, Мкалаз аџьмақәа имоуп. Иџьма боура шәынҭаланы, џьмак ааҭыганы ижәгар, уаҳа иҭахӡам. Ишәҭахызар, саргьы сшәыцхраауеит. Убри шәзыҟаҭар, Ленини Сталини рсахьақәа шәыгәқәеи шәҟәаҟәақәеи инарнылоит. Уаҳа капеикгьы иҭахӡам. Амала, шәара шәазыразызар ауп.

- Ҳара ҳазыразуп, – рҳәеит рѡыџьагьы.

- Саргьы сышәзыразуп, сшәыцхраауеит. Уаҭәы ауха акәзааит аҽҳәара.

- Ибзиоуп.

- Ибзиоуп.

- Ус акәзар, шәаала ҳцап, иахьатәи ҳус наҳагӡеит, – иҳәан, иҽынеихеит Хьрыҧс.

Џьгәаҭи, Џьгәаҭани ҧыхьеиҧш, уажәгьы, Хьрыҧс ишьҭаланы рҽынархеит. Арҭ ирҳәақәоз зегьы иаҳауан Мкалаз дахьтәаз. Дара зусҭцәоу усгьы идыруан. «Виктор Шьыгә-иҧа иасҳәап», – иҳәан Мкалаз дахьтәаз, дѡагыланы иҽынеихеит. Раҧхьа днеит Хьрыҧс акарпыжәқәа ахьҽихыз, аха иҽихқәаз ракәымзар, уаҳа ҧхасҭак ҟаимҭеит. Ирфаз ада ҧхасҭак ҟарымҭазшәа аниба: «Ишәфаз ҳалалс ишәауааит», - иҳәан Мкалаз, акарпыжә ирцәынхаз аашьҭихын, иманы аѡныҟа дцеит. Мкалаз аѡны даннеи, рацәак даанымгылакәа ашкол ахь дцеит. Мкалаз дышиашаз, адиректор икабинет днылагылан, ашә аартны дныѡнаҧшит. «Ашә аазыртыз, уарбану?» - ааигәахәын, Виктор Шьыгә-иҧа ихы дѡа-ханы днаҧшызар, ашә аартны иааѡналаз Мкалаз иакәын. «Мкалаз ихәыҷы дыҟам, имҷы дыҟам, арахь дабаанагеи?» - ааигәахәын, Виктор Шьыгә-иҧа, «бзиала уаабеит», - иҳәан, Мкалаз днеиҧылеит:

- Уаҳзаазгазеи, Мкалаз, бзиароу?

- Бзиарас иҟоу ҳәа акгьы ыҟам Виктор. Ауама саҳаит, ауама. Уи исаҳаз уасҳәарц сааит, мамзар, уамҳәашьас исымоузеи? Заҟа дҽеимхеи Алмысхан-иҧа Хьрыҧс! Иара усгьы дыбжьысуп, аха џьоукгьы баша ибжьихуеит. Уи ауп сара сгәы иалоу. Иара ахаан, деиҽкаахараны дыҟам. Аҷкәын дызлеиҽкаахауеи, уи дызхылҭыз иаб

деиҽкаамзар. Нас деиҽкааума зани заби ирҽытцны, хазы ицаз аҧа, иашьеитцбы дааныжьны дцаз цьушьап.

- Иҟаитцазеи, Хьрыҧс? Уи ҽеик шыҟаимтцо, усгьы идыру усуп.

- Цьгәатәи, Цьгәатәани, иареи иеицны скарпыжәтра ааигәара инеин, инадгылеит. Хьрыҧс афырҳәа ахтцыста дынхытцын, ѡкарпыжәк ааҽыхны иѡызцәа инадиркын, иаргьы даҽа карпыжәк ааҽихын, иѡытцракны ишикыз, ахтцыста дынхытцын, иѡызцәа даарыдгылеит. Хьрыҧс иѡызцәа дшаарыдгылаз еиҧш, иикыз икарпыжә лкыдиҟьан, иҧҽены ирфеит ѡкарпыжәк. Уи агәхьаа скым, аха ирҳәаз ауп абаагьсытцәкьа. Уи думырҟатцарц ауп, сара араанӡа сзааиз.

- Иҟартцарц ргәы итоузи? – дтцааит Виктор Шьыгә-иҧа, изымчҳакәа.

- Ргәы итахи, ргәы бзиарак тоуп ҳәа угәы иаанагома? «Ленини Сталини рсахьақәа тыхны, шәгәы ианызтцо, амала иҟаитцом», - иҳәеит Хьрыҧс.

«Амала иҟаимтцозар, уи иахто аҧара ҳара иҳамазам», - анырҳәа, Цьгәатәи Цьгәатәани: «Аҧара шәымамзар, Мкалаз ибоура шәынталар, хар змам шьтәак ааты ганы ишәтар, изхоит. Уи аус аҽгьы, шәара шәшәозар, ишәтахызар, саргьы сшәыцхрааугеит», - иҳәеит Хьрыҧс. Уи ҽеҳәарас иамоу уахоуп. Уаха сыцьмабора италоит, уара цьоукы уманы унеир, ҳаицахаѡап сыцьмабора, - иҳәеит Мкалаз.

- Ибзиоуп, Мкалаз, иуҳәаз сазыразуп, - иҳәеит Виктор Шьыгә-иҧа.

- Абри акәын сара иуасҳәарц истахыз, уажәшьта сара сцеит, - иҳәан Мкалаз, дѡагыланы ашә ахь иҽынеихеит: «Абзиара узыҟалааит» - иҳәан Виктор Шьыгә-иҧа дѡагылан, ашә аҽынӡа днаскьеигеит. Нас: «Абзиара узыҟалааит Мкалаз, снеиуеит, усзыҧшыз», - иҳәан, ибжьы Мкалаз дахьнеиуаз инаихьигӡеит. Виктор Шьыгә-иҧа даагьежьын, итыҧ аҽы днеины днатәеит, иѡнапык ихы инатцаргыланы ахәыцра дналагеит: «Изууазеи, анс иҟоу

атцаѡы. Уажәшьта иара иҽеихо иакәым, аха ипҳастеитәуа роуп ирыцхау. Зжьара мариаз, имч зыкәхоз алихит ѡызцәас. Уажәшьта иара ишитаху, иитаху дирҟатцалоит. Мкалаз ишиҳәаз еиҧш, иҟартцар, уи иѡызцәеи иареи, хымҧада, иаҳкуеит. Убри дахырҟьаны Хьрыҧс ҧсыхәак ҳазимтар, уаҳа иҳазитарангьы ҳаҟам. Хтцаѡцәа зегьы бжьихуеит».

Виктор Шьыгә-иҧа, ѡыцьа игәылацәа иреиҳәеит. Урт еиманы Мкалаз иахь ицеит. Дара ааираны ианыҟаз аамтазы, акыр инаскьаны, излааиуаз, излацоз, рымѡа ҧтцәаны илатәеит. Дара ианырҳәаз аамта иакәыршәаны иааит. Урт хәыт-хәытла рцәажәашьтыбжьқәа игоз, - рлымҳақәа иаартасит.

- Сара абора сталоит, шәара ашә шәылагылаз шәшаха кны. Ацьма абора ианаатызгалак, иаразнак ала, атәы-ѡақәа ашаха ырҟәараҟәантәны, илахатцаны иаашәырхха, нас имариоуп.

- Ибзиоуп, Хьрыҧс. – иҳәан аҙәы ибжьы аагеит. Ацьмабора ашә ачараҳәа иааиртын, дынталеит Хьрыҧс. Ацьмақәа шәан иааилагьежьит. Ршьапқәа ахьдыргылоз, рышьтыбжь аагеит. Уи рлымҳа интасит иахаѡуаз зегьы, аха ҽырымтӡеит. Хьрыҧс ацьмабора дахьтаз аць-мақәа днарылаҧшын, еиҳа еиҧьыз акы аарылихын, атәыѡақәа кны, даарыхеит. Ацьмабора ашә ацьма ахы нкылнарҳәҳәеит, ашаха атәыѡақәа инархашәеит. Цьгәатәи Цьгәатәани, рѡыцьагьы ашаха аадырххеит. Хьрыҧс ацьма агәчам инапқәа лақәкны длагәытцасын, иаатыргеит. Уи ақьышә ааихаҽарҳәан, изымҟаауа иаақартцан, ирыманы рҽынархеит. Виктор Шьыгә-иҧа инаивсны рҽанынарха, дахьаватәаз, даавтцын, Цьгәатәи Цьгәатәани дырҽасны инкаижьит. Убри ашьтахь, деитцамхакәа Хьрыҧс деим-лагәа дааникылеит. Цьгәатәи Цьгәатәани иҟалаз еилкааны игылаанӡа, Виктор Шьыгә-иҧа иѡызцәа аакылсын, рызегьы еимлагәа иааныркылеит.

АТАМАҚӘА АНЫШӘҬУА

Сара усҟан схәыцын. Исхытцыр ҟаларын, абас быжьбаҟ, аабаҟа шыкәса. Аѡнду ҳаҽытцны, хаз нхара ҳәа ҳанааиз адырѡашыкәсан акәын. Ҳаб, усгьы, аибашьраҽ дҭахахьан. Ҳан лакәын анрагьы абрагьы ҳзуны, аѡн ду ҳаҽыганы хаз нхара ҳәа ииаз. Ҳаб аибашьра дцааҙа ақалақь аҽы аматцура далан. Аҳәынҭқарратә уадакәа хрыѡнан. Аибашьра данца, ѡымзҟа-хымзҟа аатцааҙа ҳзыѡназ ауадакәа закәандарыла ҳаѡнырцеит. Ажьа ахьытцкьаз ииауеит ҳәа, ҳан ҳлыманы ақытахь дмаар амуит. Ҳаб игәарагаҽы шыкәсык аҟара ҳаҟан, нас хазнхараҳәаужәҳахьынхо,ҳаалгеит.Араҳахьааз,аҙынтцәакәа быжьшьапык ҭагылан, иара убри аҟара, ажь зхьыссы изкәыз ал шьапкәагьы ҭагылан. Иара убас, иҭагылан, уи аҟара идуцәамыз, даҽа ѡ-ра шьапык. «Изкәым иқәым», ҳәа нхара ҳәа ҳанаа, адрѡашыкәсан, хыхь зыҙбахә сҳәакәаз ѡытцѡаа ицеит. Ҳазҭахкәаз хацәакәак реиха ццышәкәа рыманы ииаин, иаахытцәтцәаны иҳарҭан, ѡышыкәсагьы уаҳа мҽылхра ҳакәымшәеит. Ҳара х-ѡыеишьцәеи ҳаҳәшьеи ҳаҟан. Сашьцәа сара среитцбын, ҳаҳәшьа зегьы дҳаитцбын, ҳаиҳабҙа жәаѡаҟа-жәахаҟа шыкәса ихытцуан,абас ҳхәычқәан.Ҳан ҳаҧхьа дгыламкәа, акгьы ҳзыҟатцомызт. Атлакәа хытцәтцәаны, амҽы ылхны ианҳарҭа, ҳан ҳаҧхьа днагылан, амҽқәа кыдҳаргылеит. Амахә-чымахәқәа еизганы амца ѡацраҳтцан, иѡыкәблаа иаҳгеит. Ҳутра пашәҙа ҷьара иатәым акы ҭагыламкәа акәын ишыҟаз.

Ашәыр иѡакәаз рцынхәра ҟатцатәын, аха иҟазтцодаз акәымзар. Ҳан ҳаҧхьа дгыланы, абнахь ҳлыманы дцаны, абыцеи атцәѡани ааганы, «атцыс зҭамло» ааида ҳкит, аҷьыкәреи лаҳтцап ҳәа ҙбаны. Ашәыр аҭазар бзиан, аха иаахәатәын, ҳара иааҳхәартә еиҧш, аҭагылазаашьа ҳамамызт. Аҷьыкәреи лаҳтцоит ҳәа ҳгәы итан. Аха уигьы аҙәы иаҳзицәаҕәозар акәын, ҳара иаҳзыцәаҕәомызт.

Ус, ҿенак зны, аѡны дааит Платон, усҟан бригадирс ҳабригадаҽы иҟаз. Уи иҳаиҳәеит, ҳколнхара апитомник аҽы, атама еиҭаҳатә шрымоу. Апитомник Ҳақы дшахагылоу. Аколнхараҽы аус бзианы изуа ѡажәа-ѡажәа тама шьапы шрырҭо, уалла. Аколнхараҽы аҧара рауаанҙа ҳәа ҿеҳәарас иаҭаны. Еиҭаҳатә шьапык ѡ-маатк ишаҧсоугьы иҳәеит. Иаха аправление аизара ирымаз аҽы, аколнхара ахантәаѡы Алықьса Аҳмат-иҧа ажәлар ишрылеиҳәаз.

Ауха ҭаацәала аѡны ҳанааилатәа, Платон иихәаз ҳан ҳхы азышьҭны иҳалҳәеит. Атама еиҭаҳатә ҳара иҳартозар, иаагарц. Ҳара ҳахьынхо, абҕанҷ ссарашәа иҟан. Ас иахьыҟоу, атама анаалоит ҳәа лара илаҳахьан. Убри аҟнытә, агәыграгьы лыман. Лара агәыгра илымазгьы ҳалҳәеит имҙакәа.

Хыхь ишаҳҳәахьоу еиҧш, «атама еиҭаҳатә шәыстоит», - ҳәа ажәлар ирылеиҳәеит, аха зегьы ириҭомызт. Уи зиҭоз аколнхараҽ ауал зқәым, зҭатын аплан назыгзо ракәын. Иара ҳара ҳусушьа идыруан. Аҭатын иҳақәыз аплан шынаҳагзоз идыруан.

Ҳаб ақалақь аҽы аусура далагаанҙа, Москва атцара анитцоз, ҳан аколнхара далан, есышыкәса лыплан илыкәыз иацтцаны иналыгзалон. Ҳаб ақалақь аҽы аусура даналага, Алықьса Гәудоуҭатәи аҭатынтә техникум дтан. Саб иашьа Расими иареи еиқәлацәан, еиѳызцәан.

Лассы-лассы иеицны ҳаѡны инеилон. Саб Алықьса дилабжьалон, дицхраалон. Ари ибзианы идыруан Алықьса патугьы ақәитцон. Уажәы, атама еиҭаҳатә ҳаимҭар ҳәа башахазгьы лгәы иҭашәомызт сан. Адырѡаҿны шьыжьымҭан, ҳан излаҳадылтцаз ала, аусҳәарҭахь ацара ҳақәшәеит сашьа еиҳабы Часи сареи. Ҳара ианакәызаалак, заа ҳгылалон. Аха уажәы, ҧыхьеиҧш акәымкәа, итцегь заа ҳгылеит.

Аҿны мҿышан. Ҳаҽқәа ааҙәҙәаны, иҳамаз ала акы ҳнацҳаны, аусҳәарҭахь ҳцеит. Аусҳәарҭаҽы ҳахьѡеиз, аҙәгьы дыҟамызт. Азеиҧш шәы снагәытцасын, ачараҳәа иаатит. Ашә аатызшәа анааба, ҳаизыҧшны ҳныѡналеит, ҳахьылыѡналаз, арыгьарахь ала аҳасабеилыргарҭа ыҟан.

Ашә аханы «аҳасабеилыргарҭа» ҳәа анын. Арымарахь ала иҟан Алықьса Аҳматҭ – ипҳа икабинет «Аправление ахантәаҩы» ҳәа ианын. Ҷас днеин, ашә амаа кны даахеит, иаркын, имаатит. «Арҭ макьана имааиҙац, асаатҭ жәба рзоуп ианааиуа, макьана жәба ҟамлацзаап, адәахьы ҳандәылтцп», - иҳәан Ҷас ҳазлаҩналаз азеипҳш ҩналарҭа ашә аартны, дындәылтцит. Саргьы сишьҭаланы, сындәылтцит. Наҟ-ааҟабарҭа итцагылан, аҟәардәхәхәаҟәа ҩба. Аусҳәарҭаҿы акы зҭахны иааиқәо ахьылатәаша. Убарҭ руак аҿы ҳлеицыкәтәеит ҳҩыцьагьы.

- Атама еиҭаҳатә зыртақәоз ҧхьаҙаны, иныкәырҧшны, ашәҟәы ианырцахьеит. Изларҳәо ала, ҩажәа шьап еиҳаны, аҙәгьы ирҭом. Ҳара аиҭаҳарҭа рацәаны излаҳамоу ала, ҩынҩажәеи жәаба шьапы рҿынҙа иҳамазаргьы, еиҭаххауан, - иҳәеит Ҷас.

-Ишакуа зымдыруеи, аха ахә шәатәуп, амала иҳарҭома? – Ҳамч зықәхо ҳәа ауп сара исҳәо, – аҭак ааситеит Ҷас. «Ииашатцәкьаны, иҳадшәалоу адгьыл нтыртәааны атама еиҭаххар, заҟа ибзиахарызеи», – аасгәахәит саргьы. Ус мотоциклк абжьы аагеит. Ҳнаҧшызар, аҩадара иҩхалан, аусҳәарҭахь ахы рханы аҿаанахеит. Ари амотоцикл иақәтәаз Алықьса Аҳматҭ-ипҳа иакәын.

- Абан, Алиоша дахьааиуа, – иҳәеит Ҷас.

- Дауеит, аха иихәари, мап ҳцәикру, иҳаиҭару? – сҳәеит. Ҷас иихәаз иажәа инашьтархны.

- Уи мап ҳцәикуам, мап зцәикуа, акгьы ҟазымцо роуп. Иззакәу сыздыруам, аха ҳара ҳзы еснагь дыбзиоуп. Афатә змам рзы ессышықәса Урыстәылантә аҧыкәреи ааганы ауаа ианриҭо, ҳара иҳаимҭацкәа, ахаангьы иҟамлаҙацт. Уи уара иузымдырҙои? - иҳәан, дсазцаait Ҷас.

- Ишҧасзымдыруеи, изымдыруеи, аха, - сҳәеит сара. Абас ҳшеицәажәоз, аусҳәарҭа апҳьатцәкьа иаангылт Алиоша дзықәтәаз амотоцикл. Ҳара ҳахьтәазгьы афырсыр ҳәа ҳҩагылеит, ҳапҳьа дааиааиҙа ҳапҳашьо ҳтәан.

Ҳәарас иатахузеи, ҳапҳьа дааиааиҙагьы ҳгылон, аха аранҙатцәкьа дшааиуаз ҳаздыруамызт, ҧытк днаскьаны даангылоз ҷьаҳшьон.

- Бзиала шәаабеит, - иҳәан, рапҳьа Ҷас инапы ааимихит, нас сара сахь инапы аҿааирхеит. Сара сыпҳашьапҳхатцо, аарлаҳәа снапы ҩышьтысхын, иара иахь аҿынасырхеит. Снапы рҭәҭәаны иааникылан, хынтәкапҳшьынтәка иааирцысын, иааужьит.

- Маҷк аҟара шәаазсыпҳшы, сҿааиҭаскуеит, – иҳәан, ҳапҳьа дниасын, икабинет ашә аартны дныҩналеит. Ҳара Алиоша ҳихәапҳшуан, ҳапҳьа диасны дахьнеиуаз. Иара иҟатара аҿынҙа иҩеиуаз арезинатә магәқәа ишьан. Урҭ аҙаҙа рыхьшы, еиқәыбааза иҟан. Ацәхәда ашәҭ еиқәатцәақәа ахьтатан. Маҷк аҟара анаатц, ибжьы ааиргеит:

- Шәааи, маҷьраа, арахь.

Ҷас иаргьы саргьы ҳахьтәаз, ҳнеиҿапҳшит ҿымҭзакәа. Ҳара лапҳшыла ҳааибадырын, иара сапҳьа дныҩналт, сара сахьгылаз сҿааныскылеит.

- Утәа, – иҳәеит Алиоша Ҷас изы. Уи ибжьы ҿаца слымҳа иаатасит, аха дызбарҭамызт, ашә савагылан аҟнытә. Иара ибзианы сибарҭан, ибжьы аасыҟәиргеит:

- Уара ухы ҟапҳшьҙа, уа узавагылоузеи? Улеи арахь, - иҳәан, сара сзы ибжьы ааиргеит. Сара сахьавагылаз, саавцын, сышиашаз иапҳьа снеины саангылт.

- Узгылеи, утәа, - иҳәан, ибжьы аасыҟәиргеит. Сара сыпҳашьа-ҧхатцо сышгылаз, аҳәахагьы имҭакуа, сапҳьа асҟам игылаз саахан, слыкәтәеит. Нас Алиоша ҳара лапҳшыла ҳааимидан, дпҳышәыррчо дҳазцаait:

- Сышәзыҙырҩуеит, уск атцыхәла шәмааикәа шәыҟам.

- Алиоша, аколнхаратә питомник аҿы ирааҙаз атама еиҭаҳатәқәа шәҭиуеит ҳәа ҳаҳаит. Ишәҭиуазар, еиҭаххар ҳҭахын, – иҳәеит, Ҷас.

- Ирацәаны еиҭаххар ҳҭахуп, - сҳәеит саргьы, Ҷас иажәа дшаалгаз еипҳш.

- Ирацәаны, уи заҟа? – дцааит Алиошьа, сара сахь ихы ааирхан.

- Ԥынԥажәеи жәаба шьапы, - сҳәеит саҽамхакәа. Алиошьа дпҕышәырччо сара дсыхәапҕшуан, нас ус иҳәеит:

- Ҳара, аправление иалоу, излаҳаҙбаз ала, аколнхараҽ аус бзианы изуа, ԥажәа-ԥажәа шьапы раҳҭауеит, егьырҭ аус шыруа еипҕш, ԥажәа инеитцаны, - иҳәеит Алиоша, нас иажәа инацитцеит:

- Шәара аус бзианы изуа рахь шәыпҕхьаҙоуп, шәҭатын аплан акыр инацтцаны инашәыгҙеит, аколнхара апҕхьагылаԥцәа зегь реипҕш, шәаргьы ишәыхәҭоуп ԥажәа шьапы, аха сара мап шәцәымккәа ишәыстоит шәзыхәаз, ԥынԥажәеи жәаба шьапы. Ԥынԥажәеи жәаба шьапы ракәым, шәшьапык шәхәаргьы, мап шәцәыскуамызт, шәара ԥынԥажәеи жәаба роуп шәзыхәа, - иҳәан, цәаҳәа зылгамыз абҕьыц еытқәа иапҕхьа ичаќәаза иқәыз акы аахихын, атыртырхәа аԥра дналагеит. Ианитцоз маҷын аќнытә, ирласны далгеит дызҿыз аԥра. Ииԥышаз ԥны даналга, Ҷас иахь ииқыз абҕьыц наирххеит. Ҷас дԥагылан иааимихит, «иҭабуп», - иҳәан. Саргьы сԥагылан, «иҭабуп». – сҳәеит.

- Шәымгылан, зны шәлатәақәа. Шәаргьы ижәдыруеит, аха агроҧќара излаҳәо ала еиҭашәҳароуп. Рапҕхьа иргыланы ацәаҳәа иашаны иќаларoуп. Аура алагьы, аҭбаара алагьы хәба-хәба метра бжьаҭаны еиҭашәҳароуп, ԥажәеи жәаба сантиметра аҭаулареи, аҭбаареи аҭаны, ведрак-ведрак еитцамкәа аҙы ашәҭароуп.

Сынтәатәила ауац аҭахҙам. Сара излаздыруа ала, шәара арахә шәымаҙам. Атама еиҭашәҳаз ашықәс анаантцәалак, ауац ашәҭароуп. Ашықәс анынтцәо, ҳапҕхьа уажәаноуп. Усҟан аферма аҿынтә ауац аажәгап. Уи шәырҭаратәы сара иќастцоит. Атама еиҭаҳатә шаҳҭиуа еипҕш, ауацгьы ҳҭиуеит. Ауаа ирҭаху арахә рааҙара азин ахьрымам аќнытә, ауац змоу маҷуп, аха шәара ишәаасырхәом, хәыда-ҧсада ишәоуратәы иќастцоит, – иҳәеит.

Убри аамҭазы, хәԥык-фԥык раќара аколнхацәа ааины, ашә апҕхьа игылан. Алиоша дахьтәаз, урҭ ибарҭан, ашә ахь иҿы рханы дтәан азы. Урҭ аниба, ҳара дааҳахәапҕшны ус иҳәеит:

- Шәҿапҕхьа аҭамзаара шьҭастцоит, аха шәара шәеипҕш аказы иааизар акәхап, ана, ашә апҕхьа ҷьоук ааины игылоуп. Сара ишшәасҳәаз еипҕш иќашәҭа. Уажәазы абзиара шәзыќалааит, - иҳәан ҳнапқәа ааҳамихит. Ҳнапқәа шааҳамихыз еипҕш, «иҭабуп, абзиараз», - ҳҳәан ашә ахь ҳҿынаҳхеит.

- Шәҭара шәҿахаршәаланы, шәан шәлыцхраала. Хара имгакәа шәара ишышәҭаху шәынхо – шәынтцуа шәќалоит, - иҳәан, ашә ҳанынхытцуаз ибжьы ааҳхьигҙеит.

Ҳара ашә ҳшынхытцыз еипҕш, Алиоша изпҕшны игылақәаз ибжьы нарықәиргеит:

- Шәыԥнал.

Усҟан, ҳара аусҳәарҭа ашҭа ҳақәланы ҳнеиуан. Аҧьҭла игылаз ҳлатцсын, хәар-чар ҳәа аҧь бгьы ҳалаланы ҳҿылаҳхеит.

Амԥаду аҿы ҳанааи, ахтцыста ҳанхытцын, амԥаду ҳнангылеит. Саатбжак ашьтахь ҳара аԥны ҳнеит. Аԥны ҳаннеи, рапҕхьа ҳашьеиҳабы Колиа дҳазтцааит:

- Шәахьцаз, иќашәтцазеи?

- Аколнхацәа ҧхьагылаԥцәа ԥажәа-ԥажәа шьапы роуп ирырҭо, аха ҳара ԥынԥажәеи жәаба шьапы ҳаитеит, - иҳәеит Ҷас.

- Уи злаќалеи? – уамашәа ибаны дтцааит Колиа.

- Заќа еиҭаҳатә шәтахи ҳәа Алиоша дантцаа:

«Ԥынԥажәеи жәаба шьапы ҳтахуп аха, анысҳәа:

«Зегьы ԥажәа-ԥажәа роуп ираҳҭауа, аха шәара ԥынԥажәеи жәаба шьапы шәыстоит, ԥынԥажәеи жәаба шьапы ракәым, шәшьапык шәаҳәаргьы ишәыстон, аха шәара шәзыхәаз, шәшьапык ракәым, ԥынԥажәеи жәаба шьапы роуп. Убри ақара сара ишәыстоит атама еиҭаҳатә», - иҳәеит.

- Нас шәшьапык атама еиҭаҳатә шәыстоит аниҳәа, «иҳаҭ» ҳәа иашәымҳәоз, - иҳәан дааҳҿапҕшит Колиа, ԥынԥажәеи жәаба шьапы иҳаиҭаз, маҷшьаны. Ауаԥытәыԥса ипсихологиа ус ауми ишыќоу. Атца змам ауалыр еипҕш ахаан ҭәра ақәума?

- Сызкәыхшоу Алиоша, ауама ҳзиуит, ҩынҩажәеи жәаба тама шьап, ибзианы иаҳзааӡар, ҳаҧсы еивнагоит. Артҷәыра ҳзаҭар, ҩышықәса рыла ииуа иалагоит. Ус ауп атама шыҟоу. Ирласны иухьӡоит. Амалагьы, ара ҳара ҳахьынхо, ибҕассараны иҟоуп, ҳәарада, итама дгьылуп. Ибзианы ишыҟало, агәра згоит, – лҳәеит сан.

- Нас шәзыҧшузеи, шәшаҿу шәцаны иаажәга, макьана шьыжьуп. Шәара шәаанӡа, сара рҭыҧқәа сырмазеип, иаажәго аиҭаҳатәқәа, - иҳәеит Колиа. Абригь иҳәеит, афырҳәа дҩагылан, ҳеагақәеи ҳжыгақәеи ахьгылаз, ҳца атҷаҟа днеин, жыгак аалихын, иманы ауҭра дынҭалеит.

- Шәара шәаанӡа Колиа шьапқәак ирмазеип, шәца, шәан дшәыкәыхшоуп, - лҳәеит ҳан. Ҳан лажәа аҳәаха лымҭакәа, ҳҩагылан, ҳаиҭаҳатәқәа зҭаҳҭо ҳәа, аатҷәак-аатҷәак ҳаманы, ҳаргьы агәара ҳанҭыҭит.

Ҷаси сареи ҳнеит апитомник аҿы. Уи ыҟан аҧсшьарҭа ҩны «Аҧшалас» ахы ахьаанҭәо, амрагыларахь ала. Уа игылан митәык иҳаракцәамкәа, ҩынҩажәеи жәаба метра еиҭамыз аказарма. Ара ираазон ацитрустә шәырқәа, иаҳҳәап: амандарина, алимон, ацитрон, апатырқал. Атама еиҭаҳатә ахьырааӡоз, ихтын, ахыбра иҭагылаӡамызт, ирадны, инеиҟараны игылан, идуцәамкәа, ихәыҷцәамкәа қәнагала иҟаз еиҭаҳатәқәан.

Ара еиҳабыс даман, ишаҳҳәахьоу еиҧш, Ҳақы. Усҟан ада сара иара дсымбацызт, амала, иӡбахә саҳахьан. Сара ибзианы издыруан, иара дышҭырқәа хылҭшьҭраз, насгьы аусура бзиа избоз аӡәы шиакәыз. Иҭырқәхылҭшьҭра ауп акәымзар, уаҳа дызлаҭырқәуоу ҳәа иҷьгьоума, ибзиоума акгьы дшалаҟамыз саҳахьан. Аҧсуаа раҭкьысгьы, аҧсуара илсны, ихаҭкьыс бзиа ибаны, аҧсуара назыгӡоз, аӡәы шиакәыз здыруан. Издыруан, иара убас, Аҷьынҷьтәылатә еибашьра Ду дшалахәыз, иара дшыразыз, дышгәыбылҩыз. Сашьа Ҷас дидыруан, иара иҧшрала. Сара иӡбахә шсаҳахьаз еиҧш, ибзиара акәымзар, цәгьрак иалаҟоу аӡәы иакәым ҳәа агәаанагара сыман.

Ҳара апитомник аҧхьа ҳнаҧшы-ааҧшуа ҳашгылаз акәымкәа, ацитрустә шәырқәа ахьырааӡоз, аказарма ахала ашә иҿаз аартны, дааҩныҭит аӡәы. Ари Ҳақы иакәын. Сара дысзымдырит, аха Ҷас дидырит.

- Ҟоҳ, ари ара дыҟазаап, - иҳәеит, уи дшааибаз еиҧш, нас сара сахь дааҧшын, ус иҳәеит:

- Абни иоуп Ҳақы, аколнхара апитомник иахагылоу. Сара санынаихәаҧш, дырҿхәаны иӡбахә шсаҳахьаз еиҧш, дхааӡа сгәаҭа дынҭалеит. Исхатәу аӡәы иеиҧшгьы сгәы ааирҟәандеит. Ҷас ибжьы илымҳа инҭасит, нас иара дыччо, абас аҭакгьы ааҟаиҭеит:

- Ааи, сара соуп, Ҳақы. Атама еиҭаҳатәқәа шәҭахны шәаазар акәхап, жәаха аправление аизара анрымаз, Алықьса Аҳмаҭ-иҧа ирылеиҳәеит, атама еиҭаҳатә уалла аколнхацәа ишдааирхәо ала.

- Ашәҟәы ишәиҭаз сшәырбеи, - иҳәан, ҳауа уи ашәҟәы змаз ҳаизымдырызт, ҳҩыҷьагьы лаҧшыла ҳааимидеит. Ҳақы ииҳәаз Ҷас ианааиаҳа, афырҳәа, иҷьыба иааҭихын, Ҳақы инаииркит.

- Ҟоҳ, ҩынҩажәеи жәаба шьапы шәиҭама? Анцәа илҧха иауааит, шәрыцҳаишьазар акәхап. Шәара шәрыцҳазымшьо, шәызҭахым, шәаб иаҳаҭыр зымбо аӡәыр дыҟоума? Ус еиҧш иҟоу аӡәы дыҟазар, деиқәшәам ауп. Дунеихаан ҿеикгьы дақәшәараны дыҟам уи ауаҩ. Шәара шәаб хазына, аҭара ду змаз, иара ида ҳқыҭантәык дыҟамызт. Ҷьара уск азы ақалақь аҿы ҳаннеилак, иара ҳиазымҭаакәа, ҷьара ҳнеиуамызт. Иара амҩа ҳақәиҭон. Зегьы рзы дыбзиан, зегьы дырҭахын. Егьараан дҳарааҧсахьан, аха иара ааҧсарас иҧхьаӡомызт. Убас дыҟан шәаб. Сара ибзианы издыруеит, аус ахьиуаз даҭахын, аибашьра дыргомызт, аха зегьы аибашьра ицо, сара ара сышҧаангыло, – иҳәан, хатәгәаҧхарала аибашьра дцеит. Уи аибашьраҿы дагьҭахеит. Уи ихьӡ шәмырӡааит, ихьӡ шәаҧсахааит шәара, ус шәшыҟалогьы агәра згоит. Уажәы, абра шәаара ала мацарагьы, уаҩы ибаратәы иҟоуп, шәара иҧхасҭамхо ҷьоук шәакәны шәшыҟало.

Шәара шәеиҳабы Колиа захьзу, жәаха адәқьан аҽы акы аасхәоит ҳәа днеин, уа дызбеит, уигьы дыбзиоуп, шәара шәатцкьыс деиҭьума уҳәо дыҟоуп. Нас дызҽыз ицәажәара дааҟәытцын, ҳара дааҳҽагҧшын, даацәажәеит:

- Шәыццакуазаргьы ҟалап, заа итцхны ишәызгар, иахьа шьапқәакгьы еиҭашәҳар акыр иагҧсамзи, аха сымала шәыҭара азин сымам. Сара итцхны ишәыстоит, аха Алиоша игәрагаҩы Соуфыць дыҟазароуп. «Уи иоуп атама еиҭаҳатәқәа згақәо, заҟа-заҟа ргақәо ашәҟәы ианызтцо, иара иауми ҳколнхара кассирсгьы иамоу. Аҭатын иаҳҭаша анаҳҭалак, ҟәрышьқәак ҳуалқәа ирхашәаланы ианыҟало, иҳазтогьы иара иоуп», - Ҳақы абас ацәажәара дшаҽыц даҽын. Ус, ҩахьхьи ахтцыста иаахытцны, аколнхацәа гәыҧҩык, ржыгақәа кны, ишааиуаз аабеит. Ҳәарас иатахузеи, артгьы атама еиҭаҳатә зтахқәаз ракәын. Урт дрышьҭаланы ахтцыста даахытцит Соуфыцьгьы.

Соуфыць иагҧхьа ахтцыста иаахытцқәаз даарыхьзан, аҧсшәақәа ааибырҳәеит, нас иеицны, Ҳақи ҳареи ҳахьгылаз ахь рхқәа рханы рҽаархеит. Дук мыртцыкәа, Ҳақи ҳареи ҳаицәажәо ҳахьгылаз иааҳадгылан:

- Мшыбзиақәа, - рхәеит, зегьы рбыжьқәа еихьымзаеиҧымзо.

- Бзиара жәбааит, - иҳәан Ҳақы рапҧсшәа ирхәаз атак аақаитцан, зегьы рнапқәа аарымихит, нас ҳаргьы Ҳақы ҳнаишьҭалан, аҳәаҳәала рнапқәа аарымҳхит.

- Шәаргьы атама еиҭаҳатәқәа рзоума шәзааз? – азтцаара нриҭеит Ҳақы.

- Ааи, усоуп. Атама еиҭаҳатәқәа рзоуп, ҳзааз, - рхәеит дара.

- Ус акәзар, шәца, атцхра шәалага. Зегьы рҧашәқәа бзиоуп. Шәналс-аалсуа акәымкәа, иҧкааны итцшәхроуп, - иҳәеит Ҳақы.

Зегьы уахь рҽынархеит. Ҳаргьы дара ҳнарышьҭалеит. Иеицқәаз зегьы ҩажәа-ҩажәа шьапы ытцырхын, ирыманы Ҳақы дахьгылаз ахь рҽынархеит. Ҳара ҩыцьа итцаххуан, аха дара ҳагҧхьа иалгеит. Дара рышьҭахь, ҳара акыр атама еиҭаҳатәқәа рытцхра ҳадхалеит. Ҳара итцаххшаз, ытцхны ҳаналга, Ҷас иигашаз, ҩажәеи жәаба цыра ҿеиҳәеит, иџьыба итаз ашаха аацәырганы. Саргьы сџьыба итаз ашаха аацәырызган, аҽаҳәара сшаҽыз, иара итәы анҽеиҳәа дааин, сшаха аасымихын иҽеиҳәеит. Аатцәақәа иртамтцазакәа ҳҩатцалан, Ҳақи Соуфыцьи ахьтәаз ҳцеит. Уа ҳаннеи, ҳагҧхьа инеиқәаз ртама еиҭаҳатәқәа ҧхьазаны, иҷыгәза раатцәақәа иртатцаны игылан. Ҳақи Соуфыцьи ацәажәара иаҽын, егьырт урт ирзызырҩуан.

Ус ҳаргьы ҳаарыдгылеит. Даҽеазәгьы ахтцыста даахытцын, ҳара ҳахьгылаз иамариашаны иҽааихеит. Дук мыртцыкәа дааҳадгылеит, аиҳабацәа рнапқәа аанкыланы, аҧсшәақәа реиҳәеит, зегьы аҧсшәа анреиҳәа ашьтахь, ҳаргьы ҳнапқәа ааҳамхны, аҧсшәақәа ааҳаиҳәеит. Уи акыр данҳзааигәаха, Соуфыць иҽааникылеит, аха аҧс-шәақәа шааҳаиҳәаз еиҧш, дызҽыз ацәажәара дналагеит.

- Заҟа – заҟа ыҟеи? - дтцаait Соуфыць.

- Сара стәы ҩажәеи жәаба ыҟоуп. Егьи ҩажәа ыҟоуп, зегьы ҩынҩажәеи жәаба ыҟоуп, - иҳәеит Ҷас.

- Зегьы ҩажәа-ҩажәа шьапы роуп ириҭа, шәара лымкаала, ҩынҩажәеи жәаба шьапы зхашәиҭозеи? – дтцаait Соуфыць.

- Ҩажәа- ҩажәа шьапы роуп зегьы ираҳто, аха шәара уаҳа шәтахума ҳәа Алиошьа дантцаа, ҩынҩажәеи жәаба ҳтахуп, - иҳәеит Варлам.

«Шәшьапык аиҭаҳатә шәтахызаргьы ишәыстоит, ҩынҩажәеи жәаба шәанаҳәа, убри аҟара шәыстоит, - иҳәан, ҩынҩажәеи жәаба шьапы ҳәа антцаны, ашәҟәы ҩны иҳаитеит. Алиоша ашәҟәы шҳаиҭаз еиҧш, ҩынҩажәеи жәаба шьапы ытцаххит, ишәтахызаргьы ишәҧхьаза, итцаҳыз абра иҟоуп», - иҳәеит, Ҷас.

- Ара иааги, иаҳҧхьазапи нас, – иҳәеит. Сара сеидара ҳәа исымаз ааиҧхьазан, ҩажәа цыра ыҟан.

- Ииашоума? – дтцаait Ҷас.

- Ааи, ииашоуп, абри шәыманы ашьшьыхәа аҩныҟа

шәца. Уи ауп шәара ишәтәу, егьи сызшәытом. шәара итцышәхыз абыржәы иааиз Арнольд истоит. Егьи жәаба иаанхазгьы, даҽеазәы дааиуазар истоит, - иҳәан, ѡажәа шьап Арнольд излеигаз ала ашәҟәы инанитцеит.

- Ус рзумун, уара? «Аҽеы зтәыз итиуан, аҽеыхьча иуамызт», - ҳәа узҿу закәузеи? – иҳәеит, Ҳақы.

- Сара сызҿу, сара издыруеит, уара суазтцааны акәзам, сара аус шызуа, - иҳәан, Соуфыць дпаҕәза Ҳақы днаиҿагылеит. Ҳақы дааилашәеит:

- Сара ари апитомник еиҳабыс самоуп, ѡажәеи жәаба шьапы сақәитымкәа сыҟазам. Сара сыхәта абарт ахәычқәа ирыстоит, - иҳәан, Арнольд дмаапҳсазакәа аитаҳатәқәа ытцхны иахьиоуз, дгәыргьатцәа дшыҟаз, иааимихын, ҳара иааҳаитеит.

- Егьырт ажәабагьы арахь иааги, – иҳәан, аха Соуфыць изуам ҳәа далагеит. Аха ара иҟақәаз ахацәа нарыбжьалан, имхны иҳартеит.

- Уажәшьта уара ухәта ҳәа уаҳа акгьы шумауа удырааит, - иҳәеит Соуфыць.

- Исмоуааит атахызар, сыхьзала иантца, сара акгьы смауааит, - иҳәеит Ҳақгьы. Ара иҟақәаз зегьы реидарақәа ирытцаланы рҿынархеит, ҳаргьы дара ҳнарышьталеит. Ҳақи иареи анеизаанха, Соуфыць дааныжьны Ҳақы апитомник ахь иҿынеихеит.

***

Ҷаси сареи атама еитаҳатәқәа ҳаманы аѡны ҳанааи, Колиа жәабаҟа жра ҟаитцахьан. Дызҿыз даақәытцын, ҳазтцаз ҳаатцәақәа ахьышьтаҳтцаз дааин, ажәжәаҳәа аатцәа иахьтаз иаатихын, акакала днарыхәапҳшит. Игәыргьара иааизцәыртцыз, иқьышә ачча аақәнарххит, ҳара ҳахьгылаз, дҳахәапҳшуа ус иҳәеит:

- Арт аитаҳатәқәа даара ибзиоуп, ишахәтоу еипҳш иаҳзеитаҳар, акгьы пҳсраны иҟазам.

Уи аамтазы, ҳабжьы лаҳазар акәхарын, ҳан дахьыѡназ аѡны даадәылтцит. Колиа ишыҟаитцаз еипҳш, ларгьы акакала итыхны, акыр дрыхәапҳшит, нас ус лҳәеит:

- Арт акгьы пҳсраны иҟазам, инаганы, адгьыл аажены итцажәжыр, атып аншәырмазеилак, тынч шәмыццакзакәа еиташәҳап, шәан дшәыкәыхшоуп, - лҳәеит дгәыргьатцәа.

Ус ауп ҳаргьы иаҳгәитоу, - иҳәеит Колиа. Нас днеин, иахьытцаҳжышаз анышә ажра далагеит. Ҳаргьы ҳнеины ҳицхраан, иаагаз атама еитаҳатәқәа зегьы ытцажны иҟаҳтцеит. Ҳан аведра азна азы аалган иахьытцажыз инаганы иақәылтәеит.

Уи ашьтахь, ҳжыгақәа аашьтаххын, ҳтама еитаҳатәқәа ахьеитаххашаз ижны, анышә гәза тапҳсаны иҟаҳтцеит.

Ахәылпҳаз, ааилашәшәымтаз ҳаитаҳатәқәа ахьеитаҳҳашаз, ртыпҳқәа чыгәза иҟатцаны ҳаалгеит. Уи ҳахьынзаҿыз, ҳан ҳхәы ҟалтцан, лыбжьы аалыргеит:

- Шәан дшәыкәыхшоуп, шәхәы сырхиеит, шәааи, акрышәфап. Адәаҿы атцәѡан арсны, анапызәзәага иадҟатцалаз ахь ҳҿынаххеит. Рапҳхьа Колиа инапы изәзәеит, нас Ҷас. Сара сызлареитцбыз ала, атцыхәтәан снапы аасызәзәан, дара снарышьталеит. Усҟан, сашьцәа неины ртыпҳқәа рҿы итәахьан, саргьы снеины, ртцыхәан снатәеит. Акрыфара ҳалагаанза, Ҷас ҳани ҳашьеи иреиҳәеит, ҳахьнеиз ҳара ҳамшала Ҳақи акассир Соуфыцьи шеицәҳаз.

- Унан, шәара шәымшала урт шпеицәҳауаз, – лҳәеит сан, Ҷас иажәа алгаха имтакәа.

- Ҳара иаххароузеи, дара еицәҳазар?

- Шәара шәымшала ианеицәҳа, шәара шәхара аламкәа иҟаларым.

- Акымзаракгьы ҳхарам, ҳара. Акгьы ихарам Ҳақгьы. Зегь зхароу Соуфыць иоуп. Аколнхара ахантәаѡы Алиоша ѡынѡажәеи жәаба шьапы иҳаитаз, иара мап ацәикит. Зегьы ѡажәа-ѡажәа шьапы роуп ириҭауа, шәара лымкаала ѡынѡажәеи жәаба шьапы зхашәоуи, - ҳәа дгылеит.

- Арҭ иаҭымцәами, дрыцхраазар, уара изумуазеи? – иҳәеит, Ҳақы.

- Сара изысымуа, ушьҭан ахә рызшәаʒом азоуп, исҳәо зысҳәо, - иҳәеит Соуфыҷь.

- Сара апитомник еиҳабыс самоуп ҩажәеи жәаба еиҭаҳатә сақәиҭымкәа сыҟам, сара сыхәҭа абарҭ ирысыҭоит, ахәгьы сара исшәоит, сыхьʒала иантҷа, - иҳәан Ҳақы, ҳара итҷаҳхыз аиҭаҳатәқәа, Соуфыҷь изиҭаз иааимхны, ҳара иҳаиҭан, иҳаманы аҩныҟа ҳааит, - иҳәан, акрыфара дналагеит Ҷас.

- Ихьзеи, абаақәа Соуфыҷь! Иаргьы ҳаргьы ҳакәын еиуацәаз, Ҳақи ҳареи, жәытә аахыс, абзиабара ҳамоуп, аха еиуара ҳабжьаʒамеи, ҳабзиарас иидыруазеи, зхаҭкы сара сцаша, - лҳәеит сан, Ҳақы ииуз деигәырҕьо. Акраҳфеит, акраажәит, «шьыжьымҭан заа ҳгылап», - ҳҳәан, заа ҳашьҭалеит. Ишаҳҳәаз еиҧш, заа ҳгылан, атамақәа реиҭаҳара ҳалагеит, шьыбжьонынʒагьы ҳалгеит. Ҳтамақәа еиҭаҳаны ҳаналга, ҳҭеиҷь иааҭыхны, ведрак-ведрак аʒы шьапыцыҧхьаʒа ирыҭаҳҭәеит. Асы леир ихнажәар ҳәа ҳшәан, абнахь ҳцаны абыцақәа ааганы, ршьапқәа ирыварсны, иҽаҳәаны, иҟаҳҭеит. Аʒынра лыҧхала ҳгыҭсит, еиҭаҳҳаз атамақәа акгьы хымжәеит, акгьы мҧсит. Ааҧынра анааи, апатҟәырқәа аурыжьын, азҳара иалагеит. Ааҧын, акгьы амыхьит, аха аҧхын аарҩара аныҟала, иналаршә-ааларшәаны хәылҧазыла аʒы аҭара ҳалагеит. Ажәак ала, аҧхынгьы хьхәра амоуʒеит аʒы ахьаҳҭоз аҟнытә. Шықәсык ала акыр иазҳаит ҳтамақәа.

Аҧхыннтәарак ҭаҭын усын ҳазҽыз, иаҳрашәон, иҽаҳхуан, иаҳрыҧхуан. Аҭыхәтәан иҳарҩаз аҭаҭын денгьны аҳәынҭқарра иалаагалеит. Уи иаҭныҭыз аҟәрышьқәа ҳарҭеит. Аҭаҭын иаҭныҭыз аҟәрышьқәа анҳарҭоз, ҳуалқәа ахыхны ауп ишҳарҭаз: ҳналогқәа, ҳастрахқәа, ашә, акәтаҕь уҳәа зегь неиқәиҧхьаʒан, нас аиҭаҳатәгьы ахә шәмааҭк нацҭан, аҧарақәа ахихит. Ҳан лакәын аҧара амзхуаз, игәра лымгар ҳәа дшәазар акәхап, Соуфыҷь ус иҳәеит:

- Ҳақы сара исшәоит иҳәан, аха изымшәеит:

- Сикәыхшааит Ҳақы, уи ишәараны дзыҟази, иаргьы ҭаацәарак ныҟәигоит. Ҳара иаҳшәаратәы ҳаҟоупеи, - лҳәеит сан. Даара дынхаззала дтәоушәа даацәажәеит.

Абри ашьҭахь, шықәсык аҟара ҭхьаны еиҧш, ҳқыҭан ҧсрак ыҟан. Уаантәи шьапыла аҩныҟа иаауан гәыҧҩык аҭәыуацәа. Ара еиқәшәеит сани Ҳақи. Арҭ аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, сан Ҳақы длазҭааит:

- Еиҭашәҳаз шәтамақәа шҧаҟоу? Акыр ҧсыма, акыр иазҳахьоу? Убра хәыҷык ацхыраара ахьшәысҭаз, ауама шәзызузшәа сгәы иабоит. Гыд рыцҳа ихәыҷқәа еиҭымцәаха закәызеи? Алиошьа ириҭаз, ҩынҩажәеи жәаба еиҭаҳатә, Соуфыҷь ҩажәа роуп ишәыхәҭоу, уаҳа шәысҭом ҳәа далагеит. Ҳаицәҳаит ҳлеиҽагыланы, аха имуит, иара ииҳәаз иаиргеит. Ианиму ус иасҳәеит:

- Сара апитомник еиҳабыс самоуп, сааҧсарагьы акыр ирацәоуп. Ҩажәеи жәаба еиҭаҳатә сара сыхьʒала иантҷа, ахәгьы сара исшәоит. Сара ишиасҳәаз еиҧш, иагьанитҷеит. Уамак ҟасҭазшәа ибмыҧхьаʒан, аха Соуфыҷь аҧараз иҧсы цәгьоуп. Аколнхацәа рҧара анааигалак, иахьышьҭаз иақәланы исцәыргеит ҳәа заҟарааны иҳәахьази. Дрыцҳауп. Арыцҳара дақәшәеит. Ацхыраара иаҳҭап ҳәа заҟантәы аколнхацәа рҧара хәыҷқәа неилаҧсо, ихыршәаахьоузеи? Заҟантә амца ацраҭаны ишәҟәқәа ибылхьоузеи? Ари зхысҳәаауа, атамақәа рыхә ҳәа ишәшәо, ҩажәа шьапы рыхә ауп. Ҩажәеи жәаба шьапы рыхә сара исшәеит, ианакәызаалак цхыраарак сызшәымҭацызт азы. Ари аʒбахә сҳәомызт, аха ҳҩыҷьагьы иаҳиршәазар ҳәа сшәоит, - иҳәеит Ҳақы.

- Иуҳәо, закәи, Ҳақы, сара сукәыхшааит, мчыла имхны иахьҳауҭаз ада уаҳа цхыраарас иаҳҭахузеи? Уара ишҧоушәоз ҳаиҭаҳатәқәа рыхә. Умбои, аҧара шыбжьигаз. Схәыҷқәа рыҧшьҩыкгьы ҧсааит, аҭаҭын аҧара анҳарҭоз, «атамақәа еиҭашәҳақәаз рыхә», - иҳәан, егьырҭ ҳуалқәа инархиҧхьаʒалан, ҩынҩажәеи жәаба шьапы

рыхә ҳәа, шәмаатк аҧара игеит, иузимхуазар, имх, - лҳәеит сан. Ари Ҳақы уамашәа ибан, сан ус леиҳәеит:

- Сара исҳәаз, сҳәеит. Соуфыць сҧарақәа имхны сара изгаҙом. Мызкы ашьтахь аусҳәартахь бѡықәла, хынѡажәа маат аҧара, бара быхьҙала уа иҟалоит, имхны ига, – иҳәеит.

Ус ишеицәажәоз, ашкол аҧхьа ианааи, иааицрытцын, доусы рыѡныҟақәа рахь ицеит. Ҳақы исеиҳәаз ҳәа иарбанзаалак, ҳан аѡны данааи, акгьы ҳалымҳәеит, ҳамхаццакны Соуфыць акы иаҳҳәар ҳәа дшәаны.

Амала, баша ирҳәом аҧсуаа, «абна алымҳа амоуп» ҳәа. Сани Ҳақи анеицәажәоз ашьтахь, жәамшҟа анцы, сара исаҳаит сѡызак иҟнытә, еитаххаз атамақәа, Соуфыць аѡынтәхә шигаз. Ари сѡыза иаҳаит иан лыҟнытә. Уи аҧсрахьы иҟаны ианаауаз дрыцын. Аѡны данааи, лгәы иаланы илҳәон. Иан илҳәаз иаргьы саргьы ҳанеиқәшәа исеиҳәеит. Ари ансаҳа, аҽены сгәы ишалаз, аахәлеит.

Ауха, ҳтаацәа зегьы акраҳфарц астол ҳанылахатәа, исаҳаз аацәырганы исҳәеит. Сашьцәа ари уамашәа ирбеит, сан лакәзар, аҙбахә лмаҳацызшәа ҟалтцеит, агәхьаа лымамшәа ҳара иҳарбо, сажәа дазыҙырѡуан.

- Иҟалаз, ҟалеит, иалашәхи, нан. Ҳақы иҧарақәа Соуфыць игазар, дара хацәоуп, иеибабап. Ҳақы иҧарақәа изымгар ҳәа шәымшәан, шәара иалашәхәузеи? – лҳәеит.

- Аиеи, нас, – ххәеит ҳаргьы, ҳан илҳәаз хатцаны, уаҳа аҙәы иҽгьы иҳамҳәеит, аѡнгьы ҳаламцәажәеит.

***

Ҳақы иакәзар, амѡа дахьынҙақәыз, абри акәын ихы итагьежьуаз. Аѡны даннеигьы, уаҳа ихы итымтцит. Ауха дахьышьтазгьы, дамырцәеит. Адырѡаҽены, ашьыжь дѡагылан, акы днацҳаны аусҳәартахь дцеит. Иара дыши-ашаз, Софыць иҽы днеит, ус дагьиазтцаит:

- Уара, Соуфыць, атама еитаҳатәқәа Гыд иҵкәынцәа

иргаз, сара сыхьҙала ѡажәеи жәаба шьапы ашәҟәы итаѡуп. Ахә сара исымшәаҙеи? – иҳәан дтцаait Ҳақы.

- Ааи, иумшәеи, - иҳәан, Соуфыць дақәшаҳатхеит.

- Нас ларгьы изылуршәеи? – диазтцаait Соуфыць Ҳақы.

- Лара ишҧалсыршәеи? – иҳәан, дытцҟьошәа далагеит Соуфыць.

- Ара атцҟьара атахҙам. Сара исазҳәаз, лара лоуп. Уи амцҳәара злоу ҧҳәысҙам. Соуфыцьи Ҳақи гоу-гоу ишеицәажәоз аҳасабеилыргарта ашә ачараҳәа абжьы аагеит, иеицәажәоз рѡыцьагьы уахь инаҧшызар, Алиошьа иакәын иааиуаз.

- Ишәыхьи, амцхә шәыбжьы дуцәахеит, - иҳәеит Алиошьа.

- Атама еитаҳатәқәа шаны ианраҳтауаз, ѡажәа-ѡажәа шьапы ҳәа акәын зегьы ишрызшаз, аха ачкәынцәа рыц-ҳашьаны ируҵеит ѡынѡажәеи жәаба шьапы. Аха иримҵеит уи аҟара аитаҳатә, «ѡажәа шьапы еиҳаны шәыҵара сақәиҵым», - иҳәан. Ахәычқәа рыцхасшьан, сара сыхьҙала ѡажәеи жәаба шьапы рыстеит, ус ашәҟәгьы ианустцеит, ахәгьы сара исшәеит. Дара рыхьҙала ѡажәа шьапы ракәын ианыз, уи ахә акәын дара иршәашаз, аха ѡынѡажәеи жәаба шьапы рыхә диршәеит. Уи иҟанатцон шәмаатк аҧара. Сара исшәазгьы, дара даҽазныкидиршәеит. Исыздыруам игханы ихьу, аҧсымцқьараз ихьу. Сара ахәычқәа ирыстаз шьтахьла изгаҙом. Хынѡажәа маат ирхысшәааз ыргьежьны ириҵароуп. Ари Алиоша иаииаҳа, дааилашәеит.

- Сара исзеилкаауам шәара еимашәкуа, Соуфыць, ара аусҳәартаҿ ушаанымхо удыруазааит, абарт аҧара рымухзар. Аҧара амхны ианаауга, аколнхацәа аҧара рытара уалагаанҙа, скабинет аҿы, суҧхьаны, унаганы, абарт иргаз реитаҳатәқәа рыхә рымумхын ҳәа, уасҳәеит, насгьы ѡынѡажәеи жәаба шьапы аитаҳатәқәа рутарц снапы антцаны иуртаз абгьыц мап ацәукратә узыхҟьазеи? Уара избо, исҳәаз умаҳаит ҳәа сыҟоуп. Уаҳа

ажәак мҳәаʒакәа, Ҳақы ихынҩажәа маат абыржәытцәҟьа изыргьежь, дара ирызнукылаз ҩынҩажәа маат, даҽа шәмаатк надкыланы, шәи ҩынҩажәа маат рызургьежьроуп, - иҳәеит Алиоша.

Соуфыць ихы иқәыжьны аҧара аҧхьаʒара даҽын. Хынҩажәа маат ҧхьаʒаны, Ҳақы иаҧхьа инықәитцеит.

- Сара арт аҧарақәа ыргьежьны изгаʒом. Изысҭаз иртәуп. Алиоша ишиҳәаз еиҧш, иршәараны иҟаз шәмаатк рхихит зынʒа. Уара ҩынҩажәа маат дуршәеит. Шьҭа шәи ҩынҩажәа маат ҟалоит. Сара саҧхьа иқәҧсоу хынҩажәа маатгьы уахь иналатцаны, ҩышә маат ааидкыланы, инаганы ирыт, - иҳәеит Ҳақы.

– Ҳақы ишиҳәаз еиҧш, узҭахқәоу ӵьоук ааиргьы, иааузыҧшып, абыржәытцәҟьа, уцаны, ҩышә маат аҧара рыҭаны уааroуп. Иаарласны аправление аизара ааҟахҭцоит, иҟоу, шыҟоу, раҳҳәоит, иуқәыртцо ала ҳныҟәоит, «мерзавец», - иҳәан Алиоша, дындәылтцын икабинет ахь дцеит. Ҳақгьы иааицәымыгхан, уаҳа ажәак мҳәаʒакәа иҧарақәа уа ишықәҧсаз дындәылтцын, дышиашаз аҩныҟа дықәланы дцеит.

Соуфыць ҩышә маат аҧара ааҧхьаʒаны иӵьыба илҭеитцан, ҳгәашә аҧхьа дааин, ибжьы ааиргеит:

- О, Колиа!

- Ҳаи, - сҳәеит сара.

- Колиа аранʒа уааи ҳәа иаҳәи?

- Дыҟаʒам уи.

- Дзусҭзаалак аʒәы шәааи. Уара уааиргьы ҟалоит, - инацитцеит уи.

- Бзиоуп, – сҳәан, сыҩны иаҧхьа снеит. Сара снеиаанʒа, ҩышә маат аҧареи, аведомости, апапка изгәылаз иагәылхны, ирмазеины икын.

- Бзиала шәаабеит – сҳәеит сара, агәашә аартны сниҧылан.

Сара аҧсшәа иасҳәаз аҭак самҳәаʒакәа: «абра унапы антцеи!» – иҳәеит Соуфыць, иҧсахы ҧыжәжәо.

- Изакәи, снапы зныстцо, - сҳәан, иҩыга ааимсхит.

- Усҭ, абри ҩышә маат, шәара ишәтәны, инханы иҟан, - иҳәеит.

Сара снапы зныстцо здыруазма? Аарлаҳәа анбанқәа рҭара уажәы акәын санырҽыз, снапқәа хыӵ-хыӵуан. Саныҧшы, Колиа еидарак амҽы иманы дааин, амҽҟәараҽы инкаижьит. Аҕьараҳәа амҽы икаижьызгьы абжьы слымҳа инҭасит, иаргьы сылаҧш наиқәшәеит.

- Колиа, аранʒа уааи, – сҳәан, сыбжьы насыргеит, «уара унапы антца, сара исзантцом», – сҳәеит.

- Изакәи снапы зныстцо, – иҳәан, сҧарақәа искқәаз аасымихын, иааиҧхьаʒеит, шәи ҩажәа маат ракәын иҟаз, арахь аведомост аҽы ҩышә ҳәа иануп.

- Унапы антца, ари шәара ишәтәуп, ианшәаҳҭоз ак ҳахьқәан, иаҳцәыбжьахеит. Абра ҩышә маат ыҟоуп, - иҳәеит Соуфыць.

- Ҩышә маат абаҟоу? Шәи ҩажәа маат роуп иску, иумбаʒои? – иҳәан, иааиларттаны иааиҧхьаʒеит Колиа.

- Ҟыҳ, «ашибка» ҳахьзаап, - иҳәан, даҽа ҧшьынҩажәа маат ишәҟәы иахьагәылаз, иаагәылихын, Колиа инаииркит. «Ааи, абыржәоуп, ҩышә маат аныҟоу», - иҳәан Колиа аведомост инапы нанитцан, иргьежьны Соуфыць инаииркит. Нас «аҩныҟа шәааи», - иҳәеит Колиа, аха иҭабупгьы мҳәаʒакәа, Соуфыць днаҳҧыртцны дцеит. Ҳара ҳгәырҕьатцәа аҩныҟа ҳаахынҳәит. Ҳан аҧарақәа анылба, иахьаанагаз ҳәа акгьы лзеилымкааит.

– Уажәы, шьыбжьон ааихьеит, аусҳәарҭаҽы снеиргьы Алиоша дсықәымшәар ҟалоит. Уи атцкьыс, уатцәы шьыжьнатцы снеир, Алиошагьы дсықәшәап, абри аҟара аҧара ахьаанагазгьы сеиҳәап, - лҳәан, лҽаанылкылеит. Иҳамаз аҭаҭын арыҧхтә, анаҳрыҧх ашьҭахь, ҳҭаҭынырҭахь ҳцан, аҭаҭын аҽыхра ҳшаҽыз, «бзиа жәуит» ҳәа бжьык ааҳаҳаит, ҳахқәа ҳарҩаханы ҳнаихәаҧшызар, Алиоша иакәын.

- Аферымраа, аферымраа, шәыбзиақәоуп. Иҧхасҭашәымтәын абааҧсы. Аҭаҭын аҽыхразы хар шәымам, аха абни ариад аҽы шәанааи, ацкәара шәзаҟәытц сыздыруам.

Убри шәыцкәароуп рапҳьа иргыланы, - иҳәеит Алиоша. Нас, – Соуфыць ԥышә маат апҳара шәзааигоу? – иҳәан дтцааит.

- Иаҳзааигеит, аха изакәу сзеилымкааит, игханы ихьзар ҳәа сгәы иаанагоит, уатцәы ашьыжь исыманы снеип ҳәа сгәы итоуп. Уа еилҳаргарц стахуп, - лҳәеит, сан.

- Ааи, ус быхьзаргьы алшоит, аха, уи ахьаанагаз ҳәа Соуфыць ишәеиҳәар акәын, аха уи изымҳәеит, иҳәо дыҟамызт. Уи сара ишәасҳәоит, - иҳәеит, Алиоша. – Ԥынԥажәеи жәаба шьапы атама еитаҳатә ижәгаз, иҟанатцон шәмаатк апҳара. Уи сара ишәхысхит. Ԥынԥажәи жәаба шьапы ҳәа ашәҟәы шәаныстцар ҟалом, - иҳәан, ԥажәа шьапы ҳәа шәанитцеит. Уи иҟанатцеит иагьышәшәеит ԥынԥажәа маат. Нас Ҳақы ихьӡала ԥажәеи жәаба шьапы атама еитаҳатә ахәгьы, иара ишәеит. Уи иҟанатцон хынԥажәа маат. Уи Ҳақы шәара ишәзынижьит. Шәмаатк шәуал сара ишәзахысхит. Абартә зегьы неицаҳтцан ԥышә маат ҟалеит. Шәара ԥышә маат апҳара шәаузар шәыхәтоуп, - абзиараз, – иҳәан, днаҳадтцны иҽынеихеит.

- Ҳаитаҳатәгьы ҳаиташәырҳаит, апҳарагьы ҳашәтеит Ҳақгьы уаргьы сшәыкәыхшааит, - лҳәеит сан, лгәы тгәыргьааua Алиоша дҳадтцны дахьнеиуаз иаҳартә еипҳш, пҳыхьа аастa лыбжьы ԥыҳаракны.

***

Ҳақи Алиошеи абзиара иаҳзыруз хаштшьа ақәымызт, таацәала иҟәандаӡа ҳагәқәа иртан есымша.

Мчыбжьык аатцаанӡа, Соуфыць ипҳсыцәгьаразы аусура дамырхит ҳәа ақыта иаарылаԥит. «Молодец» Алиошьа, аиашатцәкьа ҟаитцеит, – рҳәон, ари ажәабжь заҳалак зегьы. Аха убри инақәырццакны, ақыта зегьы ргәы кылызтцәашаз, ажәабжьык аарылԥит. Уи Ҳақы «датыркәоуп» ҳәа таацәала Ҟазахстанҟа дахьахыргаз ауп.

Ари сан ианаалаҳа, зегь реиҳа лара лгәы далсит. «Иара итаацәа иманы, еибгала дaуа, азы дхызтцаз, ҽеи иақәымшәо», - ҳәа, лныҳәареи лышәиреи неицтцаны, инарышьталтцеит.

Уи ашьтахь, аамта акыр цеит. Ҳаргьы иҳазҳаит. Аамта ҽыц ҟалеит, Никита Сергеи-ипҳа Хрушьов ибзоураны. Усҟан уи дыҟан СССР еиҳабыс. Даҽеакала иуҳәозар, Акоммунист партиа маӡаныкәгаԥыс. Ԥажәеи жәабатәи ашықәсқәа инадыркны зқьи жәшәи ԥынԥажәеи жәипҳшь шықәсанӡа иршьқәази, идырзқәази, таацәала иахыргақәази зегьы риашан. Ари ҟалеит Л. П. Бериа Сталин ахәшә итаны данишь, Бериа иԥызцәеи иареи рус збаны, ашьра рықәтцаны, ианыршь ашьтахь.

Иахыргақәаз абырзенқәеи атырқәцәеи уҳәа Ҟазахстан иахьыҟаз, аизара ҟатцаны ирыларҳәеит ишыриашаз. Излариашаз ала ашәҟәқәа рыртеит. Урт ирыртаз ашәҟәқәа азин рнатон рыпҳсадгьыл ахь рыхынҳәра.

Ҳақы итаацәеи иареи Ҟазахстан иахьыҟаз аизара ҟатцаны ирыларҳәеит, урт зегьы шыриашаз. Ҳақы аус ахьиуаз аизара ҟатцаны излариашаз ашәҟәқәа зегьы ианрырта, иара иртаз ашәҟәы кны, дгәыргьо аԥныҟа даауан, сыпҳшәмеи схәычқәеи сыргәыргьап ҳәа. Аха урти иареи еицәажәартә иара иқәашьымхеит. Игәашә апҳьа ашәҟәы кны, «Ари ббоу», ҳәа ҽтуа дшааиуаз, х-машьынак еишьтагыланы ишааиуаз, ашьтахь игылаз исын, иагьиғрысит. Уи акәхеит Ҟазахстан апҳслымз жны, днатаны, итаацәа аԥныҟа амԥа иқәлеит. Анцәа иџьшьахаратәы, урт акгьы рмыхьит, еибганы ииаит. Ран илулак, лыҽцакны лхәычқәа лаазеит азәгьы ишә ихмырпҳшылакәа.

Ахәычқәа рызҳаит, иуаахеит, атцара дуқәа длыртцеит, атаацәарақәа ирылалеит, ауацәеи аԥызцәеи дырҳаит. Аха раб Ҳақы Ҟазахстан «дааныжьны» иахьааз, итцәымгны ргәы иалан. Дара ракәым ҳқыта зегьы ргәы иалоуп.

Саргьы сгәы далоуп. Ҳақы иҭаацәа дрыцны аҩныҟа дахьзымааз.

Сыбла ихымтцуа ихуп Ҳақи Алиошьеи рхаҿсахьақәа, сыԥсы ахьынзаҭоу сыла ихытцуам. Ишхгылац ихгылоуп. Сара сзыҳәан урҭ иреиґьу дыҟамшәа сгәы иабоит.

Акраамҭа ҳутра иҭагылан, урҭ иҳарҭаз атамақәа. Ирҳәоит атама ақәра азнагом ҳәа. Аха ҳара ҳҿы, ус иҟамлеит. Ақәра ду наргеит. Ибзианы иҟалон. Ҳаԥсқәа еивнагеит. Аҟәрышь ҳагнажьуамызт. Иҟалап арҭ атамақәа ақәра ду знаргаз, абҳәаса иахьахылаҳаз азы акәзар.

Ҳара ҳахьынхо, акыр ихәрашәа иҟоуп, атамақәа анышәҭуа убас иԥшзаран, афѡы ирхылтцуаз, убас ихаан, цьанаҭ тыпҵ иҭышәшәаны иааиуазшәа.

Ҳәарас иаҭахәузеи, урҭ атамақәа иахьа иҟам, аха ажәла хмырзит. Иахьагьы иҳамоуп Ҳақи Алиошеи иҳарҭаз атама жәлақәа.

Иахьагьы атамақәа аныышәҭуа Ҳақи Алиошеи аасгәалашәоит. Уи аҭоурых ххылтц-хԥылтц ибзианы ирдыруеит. «Ааи, ауаа бзиақәа ыҟамзи», - рхәоит дара. Саргьы агәра згоит урҭ реиԥш иҟаз иахьагьы ауаа бзиақәа шыҟоу. Абзиара узуандаз азы ишамгарыз.

Ес аанԥынра, атамақәа анышәҭуа, иаасгәалашәоит Ҳақи Алиошеи. Урҭ сгәы ааҟарцоит. Даасгәалашәоит ауаѡы цәыршәага Соуфыцьгьы. Уи сылахь ааиқәнатцоит, аха атамақәа анышәҭуа, аԥшзареи, афѡы хааи ирхылтцуа, аԥыжәара агоит азы, Соуфыць иеиԥш иҟоу ирхылтцуа абаа фѡы рытцадырзуеит.

Атамақәа рыфѡы хааи, рыԥшзареи сгәатца иҭымтцәо еснагь иҭоуп, сгәы иқәышәшәоит урҭ рыфѡы хаа. Сыбла ихгылоуп рыԥшзара. Сыбла ихгылоуп иԥшзаза Ҳақи Алиошеи рхаҿсахьақәа. Урҭ рылзбаауеит атамақәа анышәҭуа.

АШКОЛ АДИРЕКТОР

Еснагь еиԥш, иахьагьы урҭ рыхѡык аиѡызцәа еицны ашкол ахь ицон. Амала, абжьаагьны ааста, иахьа акыр иагханы иаауан акәымзар. Ас зрыхьыз атәы, ҳара уажәы ара иҳазҳәом, аха алада, аԥхьаѡ иҳазуаҳәозар аабап. Уццакцәаны иуҳәар атцкьыс, умццакзакәа тынч, ееишәа еилкааны иуҳәар, хараза еиха еиґьуп. Абжьаагьны, заа ашкол аҿы иѡеиуан. Рышәҟақәа рпартақәа инырҭатцаны, дара ашкол ашта иныкәлон игәырґьатцәа. Урҭ ашкол ашта иахьныкәлоз, зны еиԥхныѡлауан, зны кьааанц ҟартцон, зны ампыл иасуан.

Иахьа акыр иагханы ашкол ахь ицозаргьы, ашкол иагхомызт. Насгьы дара нтгыла-аатгыло, имццакзакәа амѡа иқәымзт. Дара изларылшоз ала иццакны акәын ишцоз. Абарҭ рыхѡык еиѡызцәазаргьы, аҳәаҳәала урыхәаԥшуазар, ажәаҿы ишырҳәо еиԥш, урҭ ҟазшьалеи, царалеи, зынзак еиԥшзамызт, хәыки-шьхаки раҟара рыбжьан. Даара ибзианы атцара итцон Баҭал, илеишәагьы бзиан. Баҭаҟәа дыцәгьамкәа атцара итцон, аха маҷк аҟара аццакцәареи, аҿынкылареи игын. Баҭа атцараҿгьы дкәадан, илеишәагьы цәгьан. Абарҭ абас ишыҟазгьы, дара дара пату еиқәыртцон, бзиа иеибабон. Еснагь дара ааицрымшәо иеицын ашкол аҿгьы, убас уи антытцгьы.

Уажәы, арҭ аиѡызцәа еицны, ашкол ахь ишаауаз, ашкол адиректор Миха Алықьса-ипҵа дахьынхоз иааигәара инеиуаны еиԥш, рыхѡыкгьы рылаԥш даатцашәеит, ихәмарны, иѡызцәа Цәгьамш ҳәа зарҳәалоз Уҷа. Уи уажәы, адиректор игәашә аартны, даатытцуан. Адиректор иѡны ашьтахь ала, акыр инахараны, хазы итакны иахьыҟаз, атәа еиԥхьытта еиқәымтцазакәа икажьын. Иацы мҿышан, Миха Алықьса-ипҵа атәа ааигозаарын. Аиқәтцара дахьымзеит. Арҭ рышьтахь дгыланы дѡеиуан Рафида. Арҭ аиѡызцәа иеицны ишѡеиуаз, атәа алѡа шалшәшәоз рылаԥш накәшәеит, иаатгыланы инаԥшызар, урҭ рыбла ишамжьаз ааил-дыргеит. Атәа алѡа алшәшәара иаҿын.

- Уара, атәа алҩа алшәшәошәа збоит, шәнаҧши, - иҳәеит Баҭал, иҩызцәа уахь инарҧшуа.

- Амца ахьакы шәымбазои? – иҳәеит Баҭаҟәагьы.

- Иакызар, иакит, иҳарцәоит ҳәа шәалагара шәыҟоуп. Уи арцәара ҳалагар, ашкол ҳагхоит. «Сҭәа амца анакы, идырцәеит», - ҳәа «хәбаҟәа» шәиҭара дыҟоуп, ма «узагхеи ҳәа дуацәҳауеит», - иҳәеит Баҭа.

- Амца шпаҳмырцәои, шәласы, атәа аума, аҩнҟәагьы амца днаркыр алшоит, - иҳәан, али-ҧси рыбжьара дыҩны иҿынеихеит Баҭал. Уи инаишьҭалеит иҩызцәагьы. Дара хеигҙарак ҟамҭазакәа, амца арцәара иалагеит арҭ аиҩызцәа рыхҩыкгьы. Амца ахьакыз ала инеины, атәа агәта иалаланы, абжьыхра иалагеит. Цытк рцәыблит, аха еиҳарак еиҟәдырхеит. Атәа зегьы былуан, аха маҷк ацәааакыра аман, иаха ҟәаҧсата хәыҷык илеиз иахҟьаны. Насгьы атәа амца ацразҭаз маҷк дшәазаргьы акәхап, атәа рацәаҙаны иахькажьыз акәымзт амца ахьацреитҭаз, атәа маҷны иахькажьыз ауп.

Ус акәзаргьы, атәа амца шакыз арцәара устҟьа имариамызт, акыргьы амцабз рымпытҵьеит дара. Баҭал ихцәҟәагьы амцабз рыцрасит. Ихаҿгьы акыр иаарцаҳәцаҳәеит. Уи уадаҩымзт, аха Баҭал ишәҟәҟәа ирыхьыз рмыхьыр. Уи ишәҟәҟәа ахьнышьҭеитҭаз, ирзымдырҙакәа атәа наҟәрыжьын, атәа анблы ашьҭахь, ишәҟәҟәа цәыббылҙа иаашьҭырхит, Баҭалгьы илаҕырҙҟәа аахыжжылеит, аха ичҳаит, атәа иакыз амца дмырцәар, амашәыр ду шахылҭуаз даназхәыц. Амца ырцәаны ианалга ауп, Рафидагьы данырба, уи дшааиуаз, алаҳа ашьапаҿы, аихатәы ҷкарапат ахькыдгылаз иаакыдылхын, лҩызцәа рыцхраара дналагеит.

- Ашкол адиректор иҭәа амца акын, иҳарцәеит машәыр дук аҟаҭаха амҭакәа, аха уажәшьта ашкол ҳагхеит. Ашкол шәзагхеи ҳәа Миха Алықьса-иҧа, гәыбҕан ҳаимҭар. – иҳәеит Баҭа.

- Уи ауми иуҳәаша, - инацирҕызит Баҭаҟәагьы.

- Иарбан, гәыбҕану иҳаиҭо? Уи ус шәара ишышәҳәо еиҧш дыҟазам, - иҳәеит Баҭал.

- Дыҟамкәа, абанҭ ушәҟәҟәа иблыз рыхә уиҭара дыҟоуп, - иҳәеит Баҭа.

Арҭ аиҩызцәа амца андырцәа ашьҭахь, аҙха инеин, акәапеи рхы иархәаны, аҙәи-аҙәи инеимдо, рнапҟәа рыҙәҙәеит, рҿыдрыцкьеит. Дук мыртцыкәа, Миха Алықьса-иҧа игәашә ааркны, ашкол ахь рҿынархеит ишеицыз.

Ашкол ахьгылази, Миха Алықьса-иҧа дахьынхози еицәыхаран, насгьы рацәак иубарҭамызт. Арҭ ашкол агәашә ианынҭала аҙәгьы имбеит, ибаргьы изыцәшәози, ацәгьа ишаҿыз, ашкол иагымхеит. Абзиа ишаҿыз ауп ашкол ишагхаз. Нас ирбааит изҭаху? Урҭ зыцәшәо ҳәа акгьы рымазам. Изыцәшәо ҳәа акыр рымазар, анцәа ибоит. Дара рыхҟәа шьҭыхны, ашаца-шацаҳәа ауп ишнеиуа. Ашкол ашә аартны иҡаз, иныҩналан, иҩхалеит аҩбатәи аихагыла. Абартца ибжьаланы инеиуан. Ус инадгылеит «Адиректор» ҳәа ашә иахьаныз, иааҭгылеит маҷк, иныҩналаны иҡақәаз иарҳәарц ртаххеит, аха акгьы мҳәакәа инавсит. «Уҭәа амца акын иҳарцәеит», - ҳәа аҳәара ртахымхеит, иагханы иааит, акласс аҿы инеир, усгьы адиректор иахь, артцаҩцәа идәылырцоит. Усҟан, изыхҟьаз рҳәап, уажәтәила иатахны ирымпҳьаҙазт, рыхҩыкгьы рыкласс ашә аартны иныҩнашылт. Цаҩык дгыланы, аҷҳаҳәа атцатәхәы ирымаз аиҭаҳәара даҿын. Артцаҩы илҧырхагахар ҳәа дшәан, уаҳа акгьы рамҳәаҙакәа лхы налҟьеит, ртыҧкәа рҿы итәарц. Даргьы ашьшьыҳәа ртыҧкәа рҿы инеины инатәеит…

Аҧсшьара ду аан, арҭ ахҩыкгьы адиректор дрыҧхьеит, изагхаз еиликаарц азы. Адиректор иҭыҧ ашә аартны ишыныҩналатцәкьаз, иара ихы нарыкәкны ҿааиҭит:

- «Исашәҳәи, шәара арҧарацәа, иахьа ашкол шәагханы шәзааиз?»

Арҭ рыхҩыкгьы неиҿаҧшы-ааиҿаҧшит, раҧхьа ицәырызгарыз дырзымдыруа иаанхеит. Атцыхәтәан даацәажәеит Баҭа:

- Миха Алықьса-иҧа, ашкол ахь ҳаауеит ҳәа ҳшааиуаз, шәара шәахьынхо, шәаҧхьа ҳанааи, иаҳбеит аҭәа еизганы иахькажьыз, амца шакыз. Уи арцәара ҳшаҷыз, ҳагхеит.

Азнык азы, Миха Алықьса-иҧа иихәарыз изымдыруа даанхеит. Акрантцы ашьҭахь, иаҳаз изхамҭо, иаҧхьа игылаз аҷкәынцәа дырҷаҧшуа ҷааиҭит:

- Иарбан иблыз, уара? Уахь амца абаҟаз? Ус акәҭәкьоума, Баҭал? – иҳәан, Баҭал иахь ихы наирхан, диазҭаайт Миха Алықьса-иҧа, Баҭа иҳәатәы хамҭакәа.

- Баҭа иихәо иашоуп, амца шҳарцәоз ауп ашкол ҳшагхаз. Ҳара амца шҳарцәоз ауп Рафидагьы дшаа-из. Уигьы дагхеит дышҳацхраауаз. Ус Рафида лыʒбахә шырҳәоз, ларгьы даақнашылеит. Миха Алықьса-иҧа, Рафида дшибаз еиҧш:

- Шәара акласс ахь шәца, исзыжәуз азы, «иҭабуп» ҳәа шәасҳәоит, - иҳәан иауижьит. Урҭ анауижь, ишиашаз, акласс ахь ицеит.

- Бара бзагхеи? – иҳәеит Миха Алықьса-иҧа, Рафида лахь ихы наирхан, уи дзагхаз ҳәа акгьы имаҳацызшәа.

- Миха Алықьса-иҧа, шәыҩны савсны сшааиуаз, аҭәа амца шакыз, абарҭ аҷкәынцәа, абра игылакәаз арцәара ишаҷыз анызба, сышрыцхраауаз, сагхеит. Лахьхьынтәи арҭ рышьҭахь сгылан саауан. Арҭ шәгәашә ашҟа инеиааиʒа, аʒәы шәгәашә дыҩтытцит. Уи иоуп шәтәагьы амца ацразҭцаз, ҳәарада, уаҳа дарбану?

- Уи дарбану, дыбзеилымкааʒеи?

- Дышҧасзеилымкааи, дарбану? Уи, Уҵа иакәын, ибзианы дызбеит.

- Нас амца зырцәоз дрымбаʒеи?

- Урҭ рышьҭахь акәын сара сахьгылаз, сара ианызба, урҭгьы ирбазар акәхап.

- Бца, акласс ахь.

Рафида акласс ахь дцеит.

Миха Алықьса-иҧа ихы иҩнапык рыла икны, имашьхәылтцақәа астол иқәкны дтәан. Еснагь уи игәы иҭаз, дзызхәыцуаз ашкол акәын, аха уажәы иихәыцуаз, ашкол акәʒамызт, ихы акәын. Иани иареи ракәын аҩны иахыз. Иара аҭаацәара даламлацызт, макьана. Иара усура данцоз, аҩны иахылаҧшуа ҳәа иҟаз, иан лакәын. Уажәы, иан дычмазаҩхан, ахәышәтәыртаҷы дышьҭан.

Ашкол аҷы ахәычқәа анаурыжьлак, иара аҩныҟа дымнеиʒакәа, ахәышәтәыртахь дцалон. Иан изхара дбаны, илфаша-илжәша налыҭаны, лгәы ааргәгәаны, иара аҩныҟа даауан. Иацгьы аҭатәхәқәа рышьҭахь, ахәышәтәыртахь дцеит. Уаантәи аҩныҟа данааи, ашьҭахь ауп игәыла Даҭа аҭәа анизааигаз. Аҭәа амашьына иақәхны ианылкарыжь: «Уаҵәгьы аҩны сыҟоуп, аҭәа аиқәҵаразгьы суцхраауеит, ашкол ахьынтә уанааилак», - ҳәа иеиҳәеит. Миха Алықьса-иҧа, иҩыза иеиҳәаз даара игәы иаахәеит. Мамзар, имала аҭәа изеиқәҵараны дыҟазма? Аҭәа шизааигаз еиҧш, аиқәҵараҷгьы дзыққәгәыҷуаз иара иакәын, аха «аиқәҵараҷгьы усыцхраа» - ҳәа иҩыза иаҳәара дацәыҧхашьон. Уажәгьы еиқәырҵон, аха амш акыр илеихьан, аҭәа аиқәҵара иалагаргьы иахьʒомызт. Даҵеи Миха Алықьса-иҧеи даара бзиа иеибабоз аиҩызцәа ракәын, дара аныхәычқәаз аахысгьы. Ашколгьы еицҭалеит, еицалгеит. Даҭа амашьына атәы иҵеит, Миха Алықьса-иҧа арҵаҩра дҭалеит. Уи адагьы, урҭ еизааигәаны инхоит, пату еиқәырҵоит.

Миха Алықьса-иҧа ихы иҩнапык рыла ишикыц икны, дыштәац дтәоуп. «Сызаҵәра сҧырхагоуп, сангьы дычмазаҩхеит. Уи дбатәуп, аҩнгьы иахылаҧштәуп, инхатәуп, аусурахь иаалатәуп. Иуадаҩуп, иуадаҩ, ас анхара. Хымҧада аҭаацәара аҧҵатәуп»…

Абри акәын уажәы, Миха Алықьса-иҧа ихы иҭагьежьуа иҭаз. Дыцәаны, ацәа даалтцызшәа, даатрысит Миха Алықьса-иҧа. Иара ихәыцрақәа ихапапа иҟаз наҟ инаихҟьеит. Инапқәагьы астол иахьықәкыз, иаақәихит. Дҩагылан икабинет аҩнуҵаҟа даалаҩеит. Ихәыцрақәа зегьы Уҵа иахь иниаигеит. Иааигәалашәеит, ааигәа зны, Уҵа игәы шынирхаз: «Ас ада акгьы умҵо уалагар,

уахасырхоит», - ҳәа шиеиҳәаз. « Убри изоуп, ииуз зиузгьы. Изурызеи, уи зынӡа дыбжьымсырц азы? Иани иаби драҧысхьеит, ианихәҭаз дрызнымкылеит. Уажәы, ииҭаху ҟаҭо, аганқәа дрывоуп. Ахәмарра аниҭаху, ашкол ахь даауеит, изхара дыхәмарны дцоит. Ахәыҷқәа бзиақәагьы ҳцәыҧхасҭеитәуеит»... Дхәыцуан Миха Алықьса-иҧа.

Уҷа дааганы снаиацәажәап ааигәахәын, Миха Алықьса-иҧа икабинет дааҩныҭын, ажәабатәи акласс ахь иҿынеихеит. Минуҭқәак рышьҭахь Миха Алықьса-иҧеи Уҷеи еицәажәо, еидтәалан.

Аҭыхәтәан, Миха Алықьса-иҧа даацәажәан:

- «Уца, Уҷа, акласс ахь. Суқәгәыҷуеит иахьа нахыс, аҭара бзианы аҭара ушалаго, абзиарахь ушиасуа ала», - иҳәеит Миха Алықьса-иҧа.

Уҷа дындәылҭны дцеит.

Аҿенытәи аҭатәхәқәа ирылгеит. Аҭаҩцәа аҩныҟа иаурыжьит. Уҷа амҩа даныланы дахьцоз, дхәыцуан: «Миха Алықьса-иҧа иҭәа ахьышьҭаз, амца ацразҭаз издырӡуам макьана. Уи изызымур акәын, аха изызуит. Изизызузеи, ус? Исзиузеи, иара цәгьарас? «Ас ада акгьы узымҭо уалагар, уахасырхоит», иҳәазар, ауама иҳәама? Изымҭо иакәӡами иахадырхо, изымҭогьы ахигарыма, нас? Сицәымҷу ҷьысшьон ауп, ас зизызуз. Сара агха ҷәҷәа сыхьит. Сицәымҷӡам уи? Сиҭахуп, ҳагьеиуацәоуп. Сара исгәарҧханы аҭара салагар, хар сымамкәа аҭара сылшоит. Иара дсыцхраар, ибзианы аҭара шысҭо агәра згоит. Усҟан еиҳау аҭарагьы салгон. Ҳәарада, уи сара дсыцхраауеит. Уи иажәа ажәоуп, ииҳәаз наимыгӡар иуӡуам».

***

Аҧыхьеиҧш. иахьагьы, ианлаамҭаз аҩныҟа дааит Рафида. Лара дышиашаз, акәасқьа дыҩхалан, луада ашә аартны дныҩналеит. Лышәҟәҭра астол инықәылҭан, лҿааиҭакны, аматҷурҭахь дылбааит. Рафида лан Маҷуса,

лбысҭа уны, иқәгылан. Рафида дшааиз, лышьҭыбжьқәа анлаҳа, абысҭа анҭара дналагеит Маҷуса. Рафида луада аҿынтә аматҷурҭахь данылбаа, рхәы рхианы иқәгылан, аха лнапқәа ӡәӡәаны дааиаанӡа, илзымычҳазт, лан лахь лхы налырхан, ус лҳәеит:

- Сан, иахьа иҟалаз бдыруама?

- Иҟалазеи, ҷьаракыр машәыр ҟалама?

- Иҿеимыз уск ҟалеит, аха машәырӡам, цасҳәа иҟалаз усуп.

- Ибымҳәо, нас быззыҧшузеи, Рафида? Иҟалазеи, зыбҳәаз, иҳәеи, бааласны?

- Баангыл зны, снапқәа ӡәӡәаны сааип, нас ибасҳәоит иҟалаз, шыҟалаз, акгьы аанмыжькәа, - лҳәан Рафида, анапыӡәӡәарҭахь днеин, лнапқәа ӡәӡәаны дааин, лхәы длахатәеит. Маҷусагьы дааин, лхәы длахатәеит. Уажәы, Рафидагьы Маҷусагьы наҟ-ааҟ еиҿатәоуп. Рафида илҳәарызеишь ҳәа Маҷуса лгәы хыҭ-хыҭуеит. Акрыфара дналагеит, аха илфо акәӡам лгәы иҭоу, «иахьа иҟалаз» ҳәа Рафида дызлагаз ажәабжь ауп. Уи лажәабжь знык исаҳандаз ҳәа акәын дшыҟаз Маҷуса.

Рафида амла дакны дыҟан аҟнытә, лан дызқәлыргәыҷыз ажәабжь мҳәаӡакәа, акрыфара дналагеит. Уи Маҷуса илбан: «Рафида, бызҿу акрыфара бааҟәыҭны, иахьа иҟалаз ажәабжь сабҳәароуп» ҳәа лызламҳәеит. Ларгьы амла дакны дыҟан, ашьшьыҳәа лбысҭа лҿаҭа аамхны, аҟәыд инахьшьуа, акрыфара дналагеит. Ҧыҭк акранырфа ашьҭахь, Маҷуса лыҧҳа дналыхәаҧшын, дналазҭааит:

- Рафида, акрыфараҳәа ҳтәаанӡа, «Иахьа иҟалаз» ҳәа ажәабжьк бҳәарц бналаган, аха акрыфара ҳанналага, ибхашҭит ажәабжь сшабҳәарыз. Нас ушьҭа иҟалаз сабымҳәари?

- Сан, исхамшҭӡеит стәаанӡа ажәабжь басҳәарц бызқәсыргәыҷыз аҳәара. Ибасҳәоит, аха амла сакны сыҟоуп, зны акы снацҳап, нас ибасҳәап аасгәахәын ауп. Уажәшьҭа ибасҳәап, бааӡырҩы. Иахьа иҟалаз уи ауп, Миха Алықьса-

иҧа тәак рхны имазаарын, иацы ашкол аҽынтә аҩны данааи, игәылак дицырхырааны, иааиган, иҩны ааигәара икарыжьит. Аиқәцара иахьҙар, еиқәыртцон иааргаз атәа, аха иахьымҙеит. Ус иаанрыжьит еиқәымтцакәа.

Сара ашкол ахь сышцоз, Миха Алықьса-иҧа игәашә аартны, Уҵа дшаатытцуаз збеит. Иаргьы саргьы акыр ҳабжьан аҟнытә, ҳаиқәымшәеит. Иара саҧхьа дгыланы дцеит. Сара атәа амца шакыз зымбеит. Сара саҧхьа игыланы инеиуазаарын: Баҭали, Баҭаҟәеи, Баҭеи. Урҭ иҟалаз анырба, амца зкыз атәа арцәара иалагеит. Атәа иакыз амца арцәара ишаҽыз анызба ауп, саргьы уахь саннеиз. «Псыки-пҳсыки еицхыраауеит» аасгәахәын, саргьы, афырҳәа, агәашә сынҭалан, аҵкарпат ахькыдгылаз, сылаҧш нақәшәан, иаакыдҧааны сҩызцәа аҵкәынцәа срыцхраауа снарывагылеит. Усҟан амца дырцәахьан, аҧхаста акыр ҟалеит, аха иагьыуадаҩымхеит. Излаҟақәаз рыла, ҳара ҳаақәымшәазҭгьы, атәа зегьы былуан. Атәа амца иакыз, ахыбрақәа рахь имиасыргьы ауамызт. Миха Алықьса-иҧа, иани иареи хытцакырҭа рмауа, иҩахыццышәаа ицон.

- Дида, дида, ҳаҕаимшхара. Ауама бҳәоит, ауама. Анцәа ҳазшаз ихьчагәышьеит, Миха иани иареи.

- Ааи, сан, анцәа ҳазшаз ихьчагәышьеит, аха ҳара ҳакәымзар, ҳазшаз анцәагьы дахәарҭамызт, аиаша басҳәоит.

- Ус бымҳәан, ус. Шәара акгьы шәылшомызт, ҳазшаз, зхьышьаргәытца сакәыхшоу, анцәа иакәымзар. Шәара уи шәақәзыршәаз, ҳазшаз анцәа иоуп.

Ус анакәха, анцәа имч ала еиқәхеит.

- Ааи, сан, бара ибҳәаз иашоуп. Анцәа иакәымзар, уи ҳақәзыршәодаз. Сара сгаҙарала исҳәаз, анцәа ҳазшаз сатеимтцааит.

Ани аҧҳаи изҽыз акрыфара иааҟәытцны, абас аицәажәара ианналага, акраамта иааҟәымтцакәа ацәажәара иаҽын.

Дара акрыфара ианааҟәытц, рымлакрагьы рхашҭит. Ашьҭахь, ҿатцақәак мчыла рҿы инҭартцеит акәымзар, уаҳа акыр рымфеит. Дара ирымтцагылақәаз рхәқәа реиҳарак ымфаҙакәа иаанхеит.

- Рафида, бара усгьы аҩны быҟоуп. Ашьшьыҳәа бтәаны быдтцақәа ҟатцала. Аҙәгьы дыбгьырхагам, аҽакым, еиҳагьы ибзеиҕьуп. Сара артцаҩцәа ашкол аҿы иахьынзаҟоу, снеироуп. Зегьы шыҟоу срацәажәароуп. Доусы рыгәқәа ирҭоу еилыскаароуп. Иатахны иҟалозар, атаацәаратә комитет еизаҳгароуп. Псыхәак изутәуп, Уҵа. Уи иус қәнагала ахәаҧшра атахуп. Уи ас ихы даужьны ддәықәтцатәым.

- Ибзиоуп, сан, бара ишыбҭаху. Бара ишыбҳәаз еиҧш, аҙәгьы дыспҳырхагам, аҽакым, аҵҳаҳәа стцатәхәқәа стцалап, сыҩтәқәа зыҩлап.

Маҷуса лыҧҳаи лареи абас ианеицәажәа, ашьҭахь, лара акәасқьа дыҩхалан, иаарласны, лҽеилаҳәаны дыллыбааит. «Ишбасҳәаз ауп, Рафида», - лҳәан Маҷуса, агәашә ахь лхы рханы лҷыналхеит.

«Иласҳәаз, ахьбаласҳәоз, иласымҳәар акәын», - аалгәахәит Рафида, аха «ибымҳәан, бгьежьы» ҳәа ҳәашьа лымамызт азы, илзымҳәаҙеит. Рафида лышәкәтра аалган, иаартны тетрадқәаки шәкәқәаки аатылхын, аҩныкатәи адтцақәа рыҩра дналагеит. Маҷуса ашкол атаацәаратә комитет хантәаҩыс даман. Лара ашкол даара бзиа илбон. Ианакәзаалак, азеиҧш ус мап ацәылкуамызт. Артцаҩцәа рус ҳатыр ақәылтцон. Ишакәым ала ртцаҩык аҙәы дихцәажәоны анлаҳа, иакәым зҳәаз ихәтоу иалҳәон, ҙык дамыҙәҙәо адәы даақәлырхон.

Маҷуса агәашә аартны, агәарбжьара дыбжьаланы дышнеиуаз, харак днеиаанҙа, ари амҩала инхоз ртцаҩцәақәак, амҩан иаалыкәшәеит. Маҷусеи дареи аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Урҭ аҧсшәақәа шааибырҳәаз еиҧш, Маҷуса артцаҩцәа лылаҧш нархылган, нас лыбжьы аалыргеит:

- Шәара ашкол аҽы шәшыҟаз снеип ҳәа акәын, аха сышәхьымʒеит. Миха Алықьса-иҧа дыҟоушь, ма уигьы дцахьоушь? – ма уи сихьʒандаз…

- Миха Алықьса-иҧа дыҟаʒам. Иаргьы ҳаргьы ашкол агәашә ҳаицҭытцит. Ашкол агәашә ҳшаатытцыз еиҧш, машьына ласык ааиқәшәан, дақәтәаны, ахәшәтәыртахь дцеит. Иан лгәы бааҧсхан, ахәшәтәыртаҽы дышьтоуп.

Есҽены атцатәхәқәа рышьтахь, иан лымѡа дықәуп, - лҳәеит еицыз артцаѡцәа рахьтә еиҳа ақәра лымоуп ҳәа иупҳьаʒашаз ртцаѡык.

- Уу, Надушьа рыцҳа, - лҳәеит, даҽеа ртцаѡык, Миха Алықьса-иҧа иан дрыцҳашьаны.

- «Ааи, уи дрыцҳатцәкьоуп», рҳәеит еицыз артцаѡцәа зегьы рбыжьқәа неилаҧса-ааилаҧсо.

– Дѡахырʒʒаа дыргон иахьа… Лыҧсахы еиҟәыччо дцәажәон Маҷуса.

- Избан, дѡахыʒʒаа дызцоз, иҟалазеи?

- Иҟалаз шәмаҳаʒеи?

- Иаҳмаҳаʒеит.

- Иаҳмаҳаʒеит.

- Иаҳмаҳаʒеит.

- Иҟалаз шҧашәмаҳаи! Сара аѡны сыштәаз исаҳаитеи?

- Ашкол аҽы иҟалазар, иҳаҳауан, аха…

- Ашкол аҽы иҟамлеит, аха ашкол аҽынтә ауп сара ишсаҳаз. Шәара ишәмаҳакәа ҟалашьас иаиузеи? Миха Алықьса-иҧа, иани иареи ѡахыʒʒаа ицон.

Ара иеицыз артцаѡцәа иҟалаз рзымдыркәа, Маҷуса илҳәоз иазыʒырѡуан. Маҷуса иралҳәеит, иахьа ашьыжь, Миха Алықьса-иҧа итәа ахьеиқәыжьыз аʒәы амца шацреитцаз. Аҷкәынцәа ақәшәаны, идмырцәар, ихыбраҟәа зегьы блыр шалшоз.

Маҷуса ас данцәажәоз, артцаѡцәа уамашәа ибаны илзыʒырѡуан. Избанзар, Маҷуса илҳәоз, дара акгьы рмаҳацызт.

– «Шәара шәыѡныҟақәа рахь шәца, сара ари аус снашьталарoуп. Ари аус, ус иааныжьтәу усым. «Абзиара шәзыҟалааит», - лҳәан Маҷуса дзацәажәоз артцаѡцәа днарыцрытцны, лымѡа днанылаы лҷыналхеит. «Абзиара шәзыҟалааит», - рҳәан даргьы, рыѡныҟақәа рахь рҷынархеит Маҷуса илыʒбеит, цьоукы рыла ирзыцҳаны акәымкәа, аҭаацәаратә комитет иалақәоу зегьы днарылаланы, иҟоу нараҳәаны уатцәы аҭаацәаратә комитет реизара мѡапҳылгарц. Апротокол ѡны, ашкол аҽы ишьталтцарц. Уи апротокол агәылѡаа амилициа рахь илышьтырц. Аҭаацәаратә комитет лхы иархәаны, Уҵа ари ашкол аҽы даанылмыжьырц. Ус иагьыҟалтцеит Маҷуса. Аҭаацәаратә комитет иалан быжьѡык ауаа. Лара даарылалан фѡык иралҳәеит, лара дбыжьѡыкын.

Маҷуса ишылыʒбаз еиҧш, адырѡаҽены атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, аҭаацәаратә комитет иалаз ашкол аҽы иааит. Маҷуса дышиашаз, адиректор Миха Алықьса-иҧа икабинет дныѡналеит. Иʒбаны илымаз лыпланқәа иалҳәеит. Усҟан, аҭаацәаратә комитет иалаз зегьы абартцаҽ игылан. Аха урҭ уа баша игыламызт. Аҭʒамц икыдыз апатретқәа ирыхәапҳшуан. Акраамҭа еицәажәон Миха Алықьса-иҧеи Маҷусеи. Урҭ еимаркуан, Уҵа ашкол аҽы иааныжьреи, иаанмыжьреи ртәы.

Миха Алықьса-иҧа иаҽаршәны мап шикыц икын Маҷуса лыпланқәа дрыдымгыларц. Ларгьы «саангылап», - ҳәа башахазгьы лгәы италмыршәит.

Артцаѡцәа реилазареи, егьырҭ аорганизациақәеи рахьтә аʒәгьы лара ишлыдымгыло леиҳәеит Миха Алықьса-иҧа. Аха лара аҭаацәаратә комитет иалоу рзинқәа лхы иархәаны, дшаанымгыло ала агәра илыргеит.

Адиректор икабинет ашә аартны, Маҷуса лхы аакыллырҳәҳәан: «Арахь, шәлеи, арахь», лҳәан, лара дааҳәны, днеины астол днахатәеит. Ууанʒа ари астол дахатәан Миха Алықьса-иҧа.

Уажәы, иара днаскьаны, ахәыҷқәа зықәтәоз партак днықәтәеит.

Аҭаацәаратә комитет иалаз зегьы, уаанӡа абарҭаҿ игылақәаз, адиректор икабинет иааѡналеит. «Бзиала шәаабеит», - иҳәан, дѡархаҭгылеит иара. Нас «шәызгылоузеи», иҳәан, иааѡналақәаз латәақәарц нарыдиҭеит.

Дара неины, иҭацәқәаз апартақәа рҿы инатәеит. Маҷусеи, адиректори анеицәажәоз ргәаанагарақәа шеиқәымшәаз, доусы рхаҿқәа ирныҧшуан. Рѡыцьагьы рылахь еиқәын, аха ѡнуҭаҟала ирҭәахуан. Урҭ ирымаз агәалақәа акгьы агәхьаа мкӡакәа, Маҷуса астол дѡахагылан, ацәажәара дналагеит: «Иахьа ари шәеизара имѡаҧыжәго ахантәаѡи амаӡаныҟәгаѡи алшәыхроуп. Ишәҭахқәоу ркандидатурақәа аашәышьҭ, - лҳәан Маҷуса, акомитет иалаз лѡызцәа днарылаҧшит. Урҭ рахьтә аӡәы лнапы дѡахеит.

- Ибҭахыда? - лҳәан Маҷуса, знапы иѡахаз ажәа лылҭеит.

- Аизара ахантәаѡыс шәара шәыҟаз, - лҳәеит ажәа змаз. – Ибзиоуп, шәазыразызар, ус анакәха, амаӡаныҟәгаѡ лкандидатура аашәышьҭ. Даҿаӡәы лнапы дѡахеит, дагьыѡагылан:

- Наала, - лҳәеит, ажәа змаз.

- Шәазыразума? - лҳәан, дразҭааит Маҷуса.

- Ааи, ҳазыразуп, - рҳәеит зегьы.

- Ус акәзар, бҭыҧ аанкыла, Наала, - лҳәеит Маҷуса. Наала тетрадк лыманы днеины астол аган аҿы длатәан, аѡра дналагеит.

- Уажәшьҭа сара ажәа сымоуп, азин сышәҭозар, - лҳәан Маҷуса, лѡызцәа днарылаҧшит.

- Ажәа шәымоуп.

- Ажәа шәымоуп.

-Ажәа шәымоуп... Акомитет иалаз зегьы рбыжьқәа ааиларыҧсеит.

- Ус акәзар, бзиоуп, - лҳәан Маҷуса, лажәа дналагеит: «Иахьа ара шәеизгара зыбзоуроу ашкол адиректор, Миха Алықьса-иҧа иакәӡам, арахь шәаазыҧхьаз сара соуп. Сара схаҭа, аӡәа-ӡәала, шәлақәа ыршуа, шәгәашәқәа снарыдгыло, ишәасҳәеит, шәаргьы шәааит. Шәара зегьы шәҿагмыжькәа шәааира, сара «иҭабуп», ҳәа ахысҳәаауеит.

Иацы, ашкол аҿынтә, аѡны дааит схәыҷы. Лара исалҳәеит иҟалаз зегьы. Лара исалҳәаз, ҵьоукы ирҳәоны илаҳаз акәӡам. Лара лхаҭа дзықәшәаз ауп. Аҭәа амца анакы, амца зырцәоз, аҭаѡцәа ларгьы дрылан. Изхысҳәаауа, ари машәырны иҟалаз акәӡам, идырны, цасҳәа, иҟалаз ауп. Насгьы, имӡакәа, аргама иҳәатәуп, ари амацара шакәым, Уҷа иакәқәам иҟаиҭахьоу. Урҭ рахьтә иҟоуп еилкааугьы еилкаамгьы, аха сара сгәаанагара шыҟоу ала, абри ашкол аҿы цәгьарақәас иааҟалақәахьоу зегьы Уҷа иҟаиҭеит, ма иара далахәуп. Убри аҟнытә, иара иҟаиҭаз еилкааны аҭыҧ иқәҭатәуп. Уи еилкааны, аҭыҧ ақәҭара, ҳара ҳамч зқәымхо усуп. Уи аилкааразы иаҭахуп аиуристтә дырра. Уи еиҧш, адырра змоу, аорган роуп. Ус анакәха, Уҷа иус қәнагала аилкааразы, амилициа рахь ишьҭтәуп ҳәа сгәы иаанагоит. Абра иҟоу зегьы шәѡагыланы, шәыҧхамшьакәа, шәымшәакәа, цқьа шәазхәыцны, шәгәаанагарақәа шәҳәароуп ҳәа сгәы иаанагоит.

Уажәы, Наала лыла ҳалагоит. Наала ажәа бымоуп, бѡагыланы бгәаанагара ҳаҳәишь? – лҳәан Маҷуса, Наала ажәа налылҭеит. Наала илҭахӡамкәа дѡагылан, ҭынчҭынч ацәажәара дналагеит:

- «Аҭара- ааӡаратә ус аҿы алеишәа ыҟазароуп, алеишәа ахьыҟам, алыҭшәагьы зыҟалом. Ари ашкол аҿы алеишәа ыҟаҭәҟьам сҳәаӡом. Алеишәа ыҟоуп, аха абас еиҧш иҟоу ахҭысқәа ҟало, ҳара ҿаҳамҭыр, алеишәа ҟамларгьы алшоит. Убри аҟнытә, Уҷа ари ашкол аҿы иаанкылара сазыразым, хымҧада. Даҿа школк ахь диагатәуп, ма амилициа дрыҭатәуп», - лҳәан Наала, днеины, лҭыҧ аҿы днатәеит. Уи лышьҭахь дгылеит Чахәсна. Уи лажәа абас дналагеит: «Иахьысҳәо саҭамзааит, аха Уҷа изы ҳҳәыҷқәа ҳзыҧхасҭатәуам. Миха Алықьса-иҧа иѡны ааигәара иааганы икажьыз аҭәа амца ацразҭаз узлаиқәгәыҕри. Аш-

кол даатыганы, иаб иахьиҭаху дигааит. Иҧкәын ишахәҭоу еиҧш, дизымааҙазар, ҳара ҳхәыҷқәа ирхароузеи? «Цәак шәтцәак арбаауеит, рҳәоит», - лҳәан днатәеит.

Роза дѡагылан: «Иаҳҳәар, иаҳҳәозеи акәымзар, ари иахьа акәҙам ас ацәгьара аныҟаитца. Еснагь ацәгьарақәа рыҟатцара ауп дызҿыз»… Лажәа намыгҙакәа длатәеит.

Марушьа дѡагылан: «Иугәалашәоу, Миха Алықьса-иҧа, зынгьы уаанда ҧжәаны арахәгьы ҭеиҭахьеит»… Уи лажәа нагҙаны, аҳәаха лымҭакәа, Назиа дѡагылеит: «Шәара излашәҳәо ала, нас саргьы сгәы излаанаго ала, Уҧа ашкол дыҭцатәуп, уи есымша еицәоу ҟаитцо ддәыкәзаауеит. Ашкол иҭцарагьы ҳара азин ҳамаҙам, ма даҽеа школк ахь диагатәуп, ма амилициа дрыҭатәуп. Аиаша шәасҳәоит, зегьы иреиҧьуп амилициа дрыҭазар. Урҭ рауп изылшо ҳашкол Уҧа иаҧыргара. Уаҳа аҙәгьы илшом. Аҭаацәаратә комитет иалаз зегьы ажәа рҳәазшәа лгәы ианааанага Маҷуса, Миха Алықьса-иҧа ажәа илҭарц лхы наиқәылкит. Аха убри аамҭазы, даалгәалашәеит Хьака. «Хьака, бара бгәааанагарагьы ҳабҳәароуп. Саҭамзааит бахьысхашҭыз», - лҳәан Маҷуса, Хьака лҿаҧхьа аҭамзаара шьҭалтцеит. Хьака дѡагылан ацәажәара дналагеит: «Ишәасҳәои, сара? Саргьы исҳәо, абарҭ зегьы ишәҳәо ауп. Уаҳа акгьы сзацҵом, акгьы сзагырхом. Уи имшала ҳара ҳаҧхьаҟа ҳзықәгәыгуа ҳҿар, ҳзыбжьыхуам», - лҳәан, лҭыҧ аҿы днатәеит.

Маҷуса ажәа наилҭеит ашкол адиректор, Миха Алықьса-иҧа.

Уи дѡагылан, иҭахҙамкәа, мчыла ацәажәара дналагеит, аха ицәыуадаѡхеит, иихәарыз изымдыруа даақәхеит. Иҧсы игәы икылачны, акраамҭа дгылан, нас иҧсы ааивиган, ацәажәара дналагеит: «Иашоуп, Уҧа ацәгьара ҟаитцеит. Уи ацәгьара иҟаитцаз ззиузгьы сара соуп. Шәара ишышәҳәаз еиҧш, аҭакра ихәтазаргьы ҟалап, аха уи иҭакразы, сара снапы антцаны, аорган ахь исзышьҭуам. Иамур, сматцура аансыжьуеит ауп. Уи еиҧш иҟоу сзыҟатцом. Иахьа сизеилымкааргьы уадаѡым, уатцәы сеиликаап. Сара исыгқәоугьы ыҟазар ҟалап, саргьы ҿеишәа схәыцып. Шәара ишышәҳәо еиҧш, сара исзыҟатцом»…

«Миха Алықьса-иҧа, иихәаз ҳаҳаит, аха уи ҳара ҳазыразым, ҳара иаҳҳәаз, иара дшазыразым еиҧш. Ус анакәха, абжьыҭира ҟаҳҵароуп. Бжьыҭирала аус амѡа иқәаҳҵароуп», - ҳәа илҳәац, лҳәон Маҷуса. Маҷуса илҳәоз лѡызцәагьы адгылон. Убри аҟнытә: «Абжьыҭира ҟаҳҵап, абжьиҭира ҟаҳҵап», – ҳәа итәақәаз зегьы рбыжьқәа неиларыҧсеит. «Ибзиоуп», - лҳәеит Маҷусагьы.

– Ус акәзар, Уҧа иус амилициа ираҳҭар зҭаху шәнапқәа шәырѡахеи? – лҳәан Маҷуса итәақәаз днарылаҧшит. Нас дара раҧхьа, лара лнапы дѡахеит. Маҷуса лнапы дѡахазшәа анырба, уи лѡызцәа зегьы рнапқәа ирѡахеит, Миха Алықьса-иҧа ида.

Уи игәамҧхеит арҭ зегьы аҙәк иеиҧш рнапқәа шьҭыхны, изыдгылаз аус. Маҷуса апротокол зыѡуаз аҧҳәызба лахь лхы налырхан:

- Абри иаҳҳәақәо зегьы антцо баауоу?

- Ааи, шәара абра ишәҳәақәо зегьы антцо саауеит.

- Ус акәзар, абра ибыѡқәаз апротокол агәылѡаа ҟатца. Адиректори сареи ҳнапқәа аантцаны, амилициа рахь иаҳшьҭуеит.

- Ибзиоуп. Аха зны апротокол, аизара ахантәаѡи амаҙаныҟәгаѡи ҳнапқәа анаҳҵап, нас агәылѡаа ҟаҳҵап.

- Ааи, ус ауми, ишыҟатцатәу.

- Ибзиоуп, апротокол агәылѡаа, нас изыѡуеит. Апротокол ѡны саналгалак.

- Сара, шәара ишәҳәо сақәшаҳатым азы, снапы шьҭысымхит, снапгьы аныстцом. Мап шикыц икуан, Миха Алықьса-иҧа.

- Ишуҭаху бзиоуп, аха унапы анутцар ухәтоуп апротокол агәылѡаа. Уара уазыразым, аха напышьҭыхрала иаагаз, уазыразхароуп.

- Мамоу, сазыразым сара. Ҳара артцаѡцәа, ахәыҷқәа атцара дыртцара адагьы, ҳааҙаѡцәоуп. Ахәыҷқәа раазареи, атцара дыртцареи роуп ҳара ҳус хада, рҭакра акәҙам.

- Ус ҟаҳамҭар, алеишәа ҳзырҷәҷәаҙом,алеишәа. Алеишәа ахьыҟам, ааҙареи аҭареи зыҟалом…

Абас, акраамҭа еимаркуан Маҷусеи, Миха Алықьсаипҵеи, аха аҙәгьы ахьаҭра иҭахымызт.

Егьырҭ аҭаацәаратә комитет иалақәаз зырѡуан.

Аҭыхәтәан: «Абзиараз», - ҳәа мҳәаҙакәа, Миха Алықьса-ипҵа дындәылтцны дцеит. Аҭаацәаратә комитет иалақәаз зегьы, Миха Алықьса-ипҵа дцазшәа анырба, Маҷуса иналышьҭаланы даргьы ндәылтцны ицеит.

Адырѡаҿены шьыжьымҭан, Маҷуса апротокол агәылѡаа лыманы дышиашаз, амилициа рахь дцеит. Лара дышиашаз, «Ахәыҷтәы уада» ҳәа иахьаныз, ашә днадгылан, аҷыгә-ҷыгә ҳәа днас-насын, иаалыртит. Уа дтәан ҧҳәызбак амилициа форма лышәҭаны.

Уи лылаҧш налықәшәеит, ашә иаалаххны, иаангылаз Маҷуса.

- Шәлеи, - лҳәеит, ара итәаз, амилициа форма зшәыз аҧҳәызба.

Маҷуса уаҳа ажәак мҳәаҙакәа, аҧҳәызба дахьтәаз дналыдгылеит. Аҧҳәызба дѡагылеит. Уи дышгылаз, Маҷуса иаалгаз апротокол агәылѡаа наллыркит. Аҧҳәызба апротокол агәылѡаа даҧхьеит. Данаҧхьа ашьҭахь, Маҷуса длызҭааит:

- Адиректор инапы заными?

- Уи дазыразымхеит, итцаѡы иҙбахә зҳәоз ашәҟәы шәара шәҿы иааганы ақәтцара.

- Нас шәара шәоума, уи иазыразхаз?

- Ааи. Ҳара ҳауп уи иазыразхаз. Ҳара ҳҳәыҷқәа уа атцара ртцоит. Уи абжьыс имшала, ҳара ҳҳәыҷқәа ҧхастахаргьы алшоит. Ус ҳара иаҳҭахҙам. Ҳара иаҳҳәо, ҟаларуп. Уи ҟамлашьа амаҙам.

- Иҟаҳҭап, нас. Ус еиҳа еиҧуп ҳәа шәгәахәуазар, аха ҿеишәа шәазхәыц.

- Ус еиҳа еиҧуп, ус. Ҿеишәа егьа ҳазхәыцыргьы, уи еиҧу даҿеакы ҳазхәыцуам.

Амилициа аусзуѡы ҧҳәызба иаалцәымыҷхеит, Маҷуса

иаалгаз ашәҟәы, аха акгьы лызламҳәеит. Избанзар, уи акы лаҳәара, лара азин лымамызт. Уи қәнагала лара илдыруан.

- Ҳара иҳахәҭаз ҟаҳцеит, уажәшьҭа шәара шәоуп аус злоу. Ишәҭахызаргьы шәахәаҧш, ишәҭахымзаргьы шәахәамҧшын, абзиара шәзыҟалааит…

- Абзиара шәзыҟалааит.

Маҷуса даарак лгәы ишаамыхәаз удырратәы, афырҳәа адәахьы дындәылтцит.

Лара «Ахәыҷтәы уада» дшаѡнытцыз еиҧш, ауаа рыжәпара дналалеит. Урҭ дрылтцәраа днеиуан, лқытахь ицоз автобус лҿахьылыҙарц азы.

Амилициа аусзуѡ ҧҳәызба, Маҷуса иаалгаз апротокол агәылѡаа аҧхьара деиҭаналагахт.

Апротокол агәылѡаа даҧхьаны далгеит. Нас дхәыцуа длатәеит. «Аҭаацәаратә комитет зегьы рнапы антцаны, апротокол агәылѡаа ааганы, инаслыркит, ашкол аҭаацәаратә комитет аиҳабы.

Ус анакәха, ари аҷкәын, уаѡ дызмыхәо аҙә иакәымкәа дыҟам. Уи хымҧада даагатәуп, аха иус цәгьахар, зегьы ҳзы иҿеихом. Сара схаҭагьы исхарақәоу рацәоуп. Сара ари ашкол аҿы снеины, ахәыҷқәа сырмацәажәаҙацт. Сара исхарақәоу шыҟоу еиҧш, артцаѡцәагьы, ашкол адирекциагьы, дара аҭаацәаратә комитетгьы ирхарақәоу ыҟамкәа иҟам. Аҷкәын дыҧхастахазаргьы, зегьы иара ихараны ҟалашьа амаҙам. Убригьы ҳара иаадыруазарц ҳахәҭоуп. Аҷкәын ацәгьара аҟатцара аҿынҙа днаҳмышьҭыр акәын. Ахылаҧшра иҭахын, иҳазимҭеит. Уи аус аилыргаразы, ҳәарас иаҭахузеи, рапҳьа адиректор игәаанагара еилкаатәуп. Нас ауп, аусеилыргаѡ иахь ашәҟәы анышьҭтәу». Абас ахәыцра дшалаз, амилициа усзуѡ ҧҳәызба лкабинет ашә аҷыгә-ҷыгә ҳәа аҙәы даасит, иаақәырццакны аҷараҳәа ашә анаат ауп дызлаз ахәыцрақәа данаарылтц. Ашә аазыртыз Миха Алықьсаипҵа иакәын. Уи ашә шааиртыз еиҧш, анеира азин илҭарц длазҭааит:

- Снеир ҟалома?

- Шəааи, шəааир шпаҟамлои? – лҳəан, амилициа аузуѡ ҧҳəызба, дѡагылеит.

- Шəтəа, шəтəа шəызгылоузеи? – иҳəеит Миха Алықьса-ипҧа, амилициа аусуаѡ ҧҳəызба днатəеит:

- Шəтəа, шəызгылоузеи? Абра шəтəа, - лҳəан, иара дахьтəашазгьы наилырбеит. Миха Алықьса-ипҧа асҷам даахан, лапҧхьа днатəеит. Иара дыззааз аацəырганы аҳəара далагаанʒа, лара даацəажəан:

- Шəара шəызбар шыстахыз, шəааит. Шəыззааиз здыруеит. Уажəы ауп, абра дыҟаны данца, шəышкол атəаацəаратə комитет аиҳабы Маҷуса. Уи ажəала исалҳəази, акомитет иалоу реизараҿ ирыʒбази зныз, апротокол агəылѡаа иаҳəозои срызхəыцуа сыштəаз ауп, шəара ашə аартны шəшааѡналаз. Урт зегьы сара срышьтам, еилыскаандаз ҳəагьы сыҟам. Сара сзышьтоу, еилыскаарцгьы истаху уара угəаанагара, ахы ахьцои, иуҳəои роуп. Ари даара хара ахəыцра зтаху акы акəны иҟоуп. «Ауаѡы иааʒара, ҧстазаарак атахуп», - ҳəа баша ирҳəом ажəлар. Изхысҳəаауа, итакра мариоуп, аха уи анаѡсантəи ақəыпҧш ипҧстазаара шьақəгылашьас иаиураны иҟоу ауп хадара злоу аус ҳəа иҟоу. Ақыта ахада идыруама ари аус? Уи идыруазар, гəаанагарас имоуи? Абас еипҧш аус анырызбоз, иара дзалахəымзеи? Далахəзар, апротокол аҿы дарбаны, агəылѡаагьы избахə аҳəозар акəын. Ус еипҧш иҟоу, ара акгьы ыҟам.

Абартқəа, егьыртқəа уҳəа араҟа рызхəыцра атахуп. Уажəы, уара ажəа умоуп, угəаанагара сазыпҧшуп. Сара ақкəын иаагаразы аусқəа еиҿыскааит.

- Быххь сара изгаait, бара апҧхəызба, уажəы абра ибҳəақəо зегьы иашоуп. Ииашам ҳəа зынʒакгьы, цəаҳəа затцəыкгьы алам, ииуз, ззиуз сара соуп, ҳара макьана излаадыруа ала, уи еилкаатцəҟьангьы иҳамам. Иара иакəтцəҟьаны дыҟазаргьы, «ақəыпҧш макьана иижəыша аʒыхь ахы ытцнамхыцт ззырҳəо, аус иатара сара, башахазгьы сақəшаҳатым. Уи азоуп апротоколгьы агəылѡаа

бара бахь иааргазгьы, снапы занысымтцаз. Ақкəын иус, аусеилыргаѡ иахь ибмышьтын. Ҳқыта ахадагьы илымҳа интысшьып. Уи «дтактəуп» иҳəаргьы, сара сазыразым, избанзар, сара сыртцаѡуп, саазаѡуп…

Абарт рѡыцьагьы еидтəаланы абас ианеицəажəоз, ашə ывтрааны иҟан. «Ахəыцтəы уада» аусзуѡы Уҵа иаагаразы милициак длышьтын, диманы дааин, амаʒанықəгаѡ лҿы игылан. Урт уа иахьгылаз зегьы раҳауан. «Абри ауп ибасҳəо, абзиара бзықалааит», - иҳəан дындəылтцит, Миха Алықьса-ипҧа. Дахьындəылтцыз, Уҵеи, милициак изымдыруази гылан. Миха Алықьса-ипҧа ицəымыҷхеит арт аниба, насгьы иеиликааит, ари амилициа шиакəыз, Уҵа даазгаз.

- Уҵа, умшəан, сара уҿысхуеит, - иҳəеит Миха Алықьса-ипҧа, Уҵеи амилициеи дрывсны данцоз.

Миха Алықьса-ипҧа, аѡныҟа дцарц, дышиашаз, иҿынеихеит. Убри аамтазы, Уҵа даазгаз амилициа, Уҵа ижəѡа кны, «Ахəыцтəы уада» ашə аартны, длыѡналеит. Дѡагылеит апҧхəызба.

- Шəтəа, шəызгылоузеи? – иҳəеит амилициа, апҧхəызба ихы налыкəкны.

- Итабуп, ари арпҧыс дахьсзааугаз, уажəшьта уара ухы уақəитуп, уца.

- Итабуп, абзиараз, - иҳəан, дындəылтцит амилициа. Амилициа аусзуѡ ҧҳəызбеи Уҵеи рымацара иаанхеит. Уҵа ихы ларҟəны дгылан. Убасҟан апҧхəызба даацəажəан:

- Уҵа ауми иухьʒу?

- Ааи, Уҵа ауп исыхьʒу.

- Утəа, Уҵа, узгылоузеи?

- Сгылазаait.

- Ус акəзар, ишутаху.

- Уҵа, сара рапҧхьа иуасҳəарц истаху умшəарц ауп. Сара уара сушьтаʒам утаскып ҳəа гəаɣла. Сара сзышьтоу, уара уцхраароуп. Амала, аиаша сауҳəароуп. Аиаша ансауҳəа, уусқəа шьарда имариахоит, исцəуʒар, еиҳа ицəгьахоит. Еилукаама, сара иуасҳəаз?

- Ааи, еилыскааит.

- Ибзиоуп, еилукаазар. Ус анакәха, аиаша сауҳәоит. Ус сара сгәы иаанагоит. Ус ауми, Уҧа?

- Ааи, ус ауп. Сара аиаша шәасҳәоит.

- Излазбо ала, уара ҧкәына бзиак уауп, аха агха ухьит, ус ауми?

- Ҧкәына бзиарас исылоу ҳәа акгьы ыҟам, ус сыбзиазар, арахьгьы саажәгомызт.

- Убзиоуп, аха агха ухьит. Агха иухьыз еилукаама?

- Ааи, еилыскааит.

- Удиректор изууз иашоума?

- Мап, сдиректор изызуз иашаҙам.

- Нас ус зизуузеи?

- Сиҭахымыз ҷьысшьон.

- Нас уиҭахума, удиректор?

- Ааи, сиҭахуп.

- Излоудыри, уи ушиҭахыз?

- Иаргьы шәаргьы абра шәанеицәажәоз, саазгаз амилициеи сареи адкыларҭаҷ ҳгылан, ашә акыр ивҵраану иҟан, ишәҳәоакәоз зегьы ҳара ҳахьгылаз ибзиану иҳаҳауан.

Амилициа аусуҩ ҧҳәызба, аҵыхәтәантәи лыҵтаара аҭак даарак илгәамҧхаҙеит, аха азҵаара наилҭеит:

- Нас удиректор ушиҭаху удыруазар, ацәгьара зизуузеи? Ихыбраҟәа рааигәара икажьыз аҭәа амца ацроуҵеит. Усҟан, уара уазхәыцу Уҧа, ихыбраҟәа зегьы ублырц шалшоз?

- Мап, ихыбраҟәа былуеит ҳәа сҟамлаҙеит.

- Аҭәа амца анацрауҵа ишбылуаз узымдырҙеи?

- Уи здыруан.

- Узҭахыз ауаҩы, удиректор, ус зизуузеи?

- Ус зизызуз, раҧхьа иргыланы, усҟан сиҭахымыз ҷьысшьон. Уи адагьы, ашкол сҭицозар ҳәа акәын.

- Изуҭаххеи ашкол уҭицарц, иҟоуҵаз аус уҭанакыргьы шалшоз удыруоу?

- Издыруеит. Сҭакызар еиҳа еиҧуп, ашкол сҭазар атцкьыс.

- Уара иуҳәо аҙәы иҳәоны смаҳацт, уара аҭакра узеилаҳазеи?

- Атцара сызтцом, есымша «ҩбаҟәа» сауеит. Зегьы сара исхыччошәа збоит.

- Сара сахьухәаҧшуа, атцара ззымтцо аҙәы уакәны узбом, уҟәыҷаҷараҙа уцәажәоит, «атцара сызтцом» ҳәа иуҳәо уамашәа избоит. Иугәаҧхар, атцара бзианы ишутцо, сара агәра згоит.

- Исызтцом.

- Избан, изузымтцо?

- Лассы-лассы ашкол сагхалон, исцәыбжьахакәаз рацәоуп.

- Ашкол уҽезагурхози?

- Сгаҙан азы.

- Уаҳа агаҙара ҟаумтцааит.

Аҧҳәызба деиҭатцааит:

- Уҧа, уаусыжьыр, узлацо аҧара умоу?

- Аҧара сымаҙам, аха исыҧсахуеит.

- Иабоуҧсахуеи, аҧара?

- Сгәыла ҧҳәызбак абна адәқьан дықәгылоуп.

- Иуҧсахуа егьыҟам, аха абри сымх, уца уҩныҟа, - лҳәан аҧҳәызба, Уҧа аҩныҟа дызлацоз аҟара ҧарақәак лҧаратра иааҭылхын, иара иахь иналырххеит.

- Иҭабуп, сара исыҧсахуеит, - иҳәан аҧарақәа лымымхыкәа, ашә ахь иҿынеихеит. Аҧҳәызба дахьтәаз, даччеит. Уҧа ашә аҧхьа даннеи, дааҳәын, «иҭабуп», - иҳәан, ашә аартны, дындәылтцит.

- Уҽыбжьаумхын, Уҧа, - лҳәан, аҧҳәызба лыбжьы наихьылыгҙеит. «Ҳәарада, ари ааҙара игуп... Дҟәыҷаҷараҙа дызлаҟоу ала, атцара ззымтцо, азә иаума? Иара ишиҳәаз еиҧш, «дангаҙаз» ицәыбжьахакәаз роуп, атцараҿы ҧхьаҟа дызмышьҭуа. Атцара игәы ахшәартә аҿынҙа дназгазеи? Игәшәымшә наҳәаны, анапы ааидкыланы, ицхрааua димазар, атцараҿгьы зхәы ҭазыжьуа азә иакәны дызбом.

Дрыцҳами, ас иҟоу аҷкәын даныбжьыс. Уи бзианы идыруеит азоуп Миха Алықьса-иҧа дзихашшааua.

Аҭаацәаратә комитет иалоу дзырҭахым, дара рхәыцқәа бжьысыр ҳәа ишәоит, уи ауп ирыхь. Аиаша ҳҳәозар, урҭгьы иашам ҳазҳәом. Ииашоуп, аха ишхәыцтәу ас акәым. Изызхәыцтәу, Уҵа еиқәырхашьас иҭатәу ауп. Уи дыбжьымхкәа, аиаша мҩа данықәтцаха, дара рыцкәынцәа, уи ила акгьы шырмыхьуа еилкааy усуп. Абраҟа ауп урҭ агха ахьрыхьуа». Амилициа аусуҩ ҧҳәызба лымацара лкабинет аҽы дахьтәаз, абас иҟаз ахәыцрақәа дрылан.

***

Миха Алықьса-иҧа «Ахәыцтәы уада» дааҩнытцны, дышиашаз, автобусҟәа раангылаҧтахь дцеит. Ииулак, автобус дахьзеит. Амашьына ныҟәцаҩ иаҧхьа амардуан дахьыҩаҽагылаз даанхеит, аҩада дзымхалеит. Уахь дрылало иҟамызт, автобус иамаз атәаҧтақәа зегьы тәын, абжьарагьы, уаала ипахәза иҭәын. Миха Алықьса-иҧа, уажәы, амардуан дахьаҽагылазгьы дзызхәыцуаз Уҵа иакәын. Уҵа цәгьарас иҟоу иҟаимҭацызҳәа акгьы ыҟамызт. Цәгьарак ҟаитцацыҧхьаза избахә нарҳәаарҳәауан, аха уи «ахәша нахьшьны», иҵыгәза, акгьы ыҟазамшәа иааиқәыркуан.

Уажәы, аус иара иҽы ианааи ауп, аорган ахь ирышьтырц аныҧтахха, урҭ абаҟаз иахьа уажәраанза? Сара сҽы ианааи аума, ас ианаҧшьырга. Уи ҟалашьа аманы иҟазам. Ҳәарас иатахузеи, ақыта ахада идыруазар ауп. Уи цқьа еилкааны, инапы анитцароуп. Мап, аҭаацәаратә комитет ишыртаху еиҧш, иҟамлароуп. Уҵа арыгъарахь даҳзыргьежь, дҳазмыргьежь ҳара ҳтәы ҟаҳтцароуп, уи азы ҳақәҧароуп. Ақәҧара зуалу, араҟа, ирацәаҩуп. Урҭ раҧхьа дгылоуп, ақыта ахада Ладикәа Чынчор-иҧа.

Абас, Миха Алықьса-иҧа дышхәыцуаз, ашкол аҧхьа инеит дзықәтәаз автобус. Миха Алықьса-иҧа автобус шаангылаз еиҧш, ашәқәа анаат, иаагаҧсахә аныҟәцаҩ иаҧхьа иныкәпсаны, дыллыбааит.

Уҵа «Ахәыцтәы уада» дшааҩнытцыз еиҧш, ргәыла ҧҳәызба аус ахьылуаз днеин, дзықәшәаз леиҳәеит. Ларгьы аҩныҟа лцамта акәын: «Саргьы аҩныҟа сцоит, маҷк аҟара уаасзыҧшы», - лҳәан, лҿеидкылара дналагеит. Иара дылзыҧшны даангылеит. Лара лҿааидылкылан, лыдәкьан ашә аалыркын, дындәылтцит. Рҩыцьагьы еицны атаксиқәа ахьаангылоз инеины агәаран инагылеит.

Ргәаран анааи, атакси инақәтәан, аҩныҟа иааит.

Миха Алықьса-иҧа автобус дшылбааз еиҧш, аусҳәартахь иҽынеихеит.

Уа дахьнеиз, ақыта ахада дааираны дыҟан, дааизҧшырц, наиабжьылгеит амазаныҟәгаҩ.

Амазаныҟәгаҩ илҳәаз аахеитцан, ақыта ахада иааира дазыҧшны даатәеит. Амазаныҟәгаҩ ишылҳәаз еиҧш, уи ианылҳәаз аамта иақәыршәаны дааит ақыта ахада Ладикәа Чынчор-иҧа. Уи илаҧш, Миха Алықьса-иҧа ишынаиқәшәаз еиҧш:

- Акраамта усзыҧшызар акәхарын, Миха Алықьса-иҧа. Сара ақалақь аҽы усқәак сыман, уахь сыҟан…

- Мамоу, Ладикәа Чынчор-иҧа, сара уажә ааигәоуп санааи, уара ухарала еитцахара ҳәа акгьы сыманы сыҟам. Узымбар ҟаломызт, саауызпҧшит ауп. Амала, уара уажәы умааиргьы, иахьа хәлаанза уусҳәарта сыҩнытцны цьаргьы сцомызт, убас узымбар ҟамло сыҟоуп уск атцыхәала. Ара узымбаргьы, уҩныҟа снеир акәхон, «уатцәы узбап» ҳәа сзаангыломызт.

- Иарбан усу, сара сумбар ззыҟамлоз, Миха Алықьса-иҧа? Уҵа иус акәзаап, араҟа уара зызбахә умоу. Ус акәзами?

- Ааи, ус ауп. Уҵа иус ауп зызбахә сымоу. Уи амҩа иаша даным, дымҩахҟьеит, аха ишахәтоу еиҧш, цхыраарак имтазакәа, аус иатара, сара сазыразым. Маҷуса ус илгәаҧхеит, - ҳәа сара снапы атцазыфраны сзыҟеи? Насгьы сара ацәгьара ансзиу ауп аус даналта. Ус акыр лылшо дыҟазар, лыцкәыни иареи анеицгьыч аус далымтоз? Усҟан, лара лыцкәынгьы ус дызцозар лбарын.

- Иуҳәо иашоуп, Миха Алықьса-иҧа, аха усҟан лыҷкәын имѡахҟьаз, иаанкылашьа дақәшәеит, аха Уҷа даанызкылодаз? Уи даанызкылашаз ҳәа аӡәгьы димамызт, ихы имаҧызараха, ииҭаху ҟаҭо, ддәықәуп. Уара узыхирҟьои? Уҭәа амца зацреиҭеи?Ус ацәгьара узиуртә еиҧш, уара акыр изуухьоума, Миха Алықьса-иҧа.

- Сара ишакәым ала, ахаангьы аӡәгьы симацәҳацт, ус силабжьахьеит ауп, сызхирҟьаз ҳәа акгьы сыздыруам. Ус сара исҳәоит, аха иара итәала сзыхирҟьо ҳәа акыр ыҟазар ҟалап. Ҳара иҳагхо зегьы, ҳара иаадыруама?

- Ус егьа иҟазаргьы, ухыбрақәа рааигәара икажьыз уҭәа амца ацреимҭар акәын. Ус ҟазҭаз еиҷкаау ҷкәынам.

- Ладикәа Чынчор-иҧа, уара угәы ишҧаанагои? Маҷуса, Уҷа иус аорган ӡбатәыс ирылҭар еиҕьума, еицәоума?

- Уи ус ҟаҭашьа лымаӡам. Уаргьы саргьы ҳазыразымкәа, уи ус лзыҟаҭом. Иаҭахызар, уара ашкол директорс уамамзааит. Уара уҭәоуп иблы. Уара уѡнқәа роуп ашәарҭа бааҧсы иҭагылаз. Раҧхьа иргыланы, уара уауп изызҭаауа. Уара иузымҭаар, уаҳа изызҭаараны иҟада? Уара иузҭаароуп, арыцҳара уахьақәшәази, директорс уахьыҟоуи рзы.

- Уи зымдыруеи, аха... Уара угәы ишҧаанагои, ҳашҧазныҟәари, ари аус? Ҳара зысҳәо: Уара, сара, Маҷуса ҳауп. Аха, Маҷуса лымацара иӡбаны, аорган рахь аус рыҭара, азин лымаӡам. Ус лара лгәы иаанагозаргьы, лгәы дажьеит ауп, уаҳа акгьы. Ари аус, ус сналагар, рнапқәа анырҭап ҳәа ауп лгәы ишаанага. Аха лара лгәы иаанаго, ҳара илҳарҟаҭом.

Ус ҟалашьа, амаӡам, иуҳәаз саҳаит. Сара сцеит, акыр сзеиҷкаауазар збап, - иҳәан Миха Алықьса-иҧа, дѡагылан, Ладикәа Чынчор-иҧа «абзиараз» ҳәа наиаҳәаны, дындәылҭны дцеит. Ладикәа Чынчор-иҧа дахьтәаз дѡагылан, уигьы: «Абзиараз», - иҳәан, дѡеихаҭгылеит. Миха Алықьса-иҧа данындәылҭ, иара длатәан, длаҟәны, ишкаф ашә ааиртын, қьаад бҕьыцк ааҭиган аѡра дналагеит.

***

Абри ашьҭахь, иҭит мчыбжьык аҟара, аха раҧхьа ирҳәаз ауп, уаҳа ажәак аӡәгьы иҷымшәеит, Маҷуса лганахь ала аума, аорган рганахь ала аума. Иара, Уҷа ихаҭа иакәзар. «абахҭа дазыҧшызшәа», уаҳа ашкол ахь дымнеиӡеит. Иҟаиҭарызеи, Миха Алықьса-иҧа? Уҷа ашкол ахь днеиуазар, ма днаилабжьарын, аха уи арахь дыҟам, Уҷа иахь иара дзымцеит. Иҟаиҭаша изымдыруа даанхеит Миха Алықьса-иҧа.

Аҭыхәтәан иӡбеит, Уҷа иҷы дцаны, диацәажәаны, ашкол ахь дирхынҳәырц.

Ус иагьыҟаиҭеит, Миха Алықьса-иҧа. Аҭатәхәқәа зегьы рышьҭахь, аѡныҟа дымнеиӡакәа, дышиашаз, Уҷа игәара дынҭалеит. Дааиҧылеит Уҷа иан Нанули, дыҧхашьа-ҧхаҭо.

- Бзиала уаабеит, нан. Арахь уааи.

- Бзиара жәбааит, иҭабуп, уахь сызнеиӡуам, сыццакуеит. Уҷа дызбар сҭахуп, снаиацәажәап ҳәа акәын, аѡны дыҟазар?

- Ааи, уажәы аѡны дыҟан, абаҳча дынҭалазар акәхап.

- Ааигәа дыҟазар, араанӡа дааиааит, ҳнеицәажәар сҭахын. «Сара ара снатәап», - иҳәан ашәшьыра иҭаҟаҭаз атәарҭахь иҷынеихеит. Уи уахь иҷанынеиха, Нанули дааҳәын, ауҭра дынҭалеит. Ауҭра дшынҭалаҭәҟьаз еиҧш, аҷыҭбжьы ааѡит:

- Уҷа. Оо, Уҷа!

- Ара сыҟоуп, ибҭахузеи?

- Арахь уааи, аӡәы уиҭахуп.

- Уажәыҭәҟьа снеиуеит.

Нанули даагьежьын, Миха Алықьса-иҧа дахьтәаз днеит. Иара дѡалхаҭгылеит. «Утәа, нан, утәа», - лҳәан, ларгьы днеин, Миха Алықьса-иҧа дахьтәаз, арымӡ ахы днықәтәеит.

- Иуаҳҳәахуеи, нан, ҳаҷкәын иузиуз ҳгәы иалоуп, аха иҟаҳҭари? Аус дақәшәар, даманы ицап. Уаҳа уи итәы иамуит.

- Ус агәкаҳара иашам. Аҧкәын дымѡахҟьеит, аха ҳаицхыраароуп. Ҳицхрааны, даҳзышьақәыргылар, мышкызны, дуаѡхон, аха…

- Уаҳа сықәшәира, уи дуаѡхараҳа.. Ус сҳәеит, аха аѡны дыцәгьамшәа збоит, аусура бзиа ибоит азы. Нас аѡны ус данықәала, агәара данынтытцлак итцалозеи?

- Ус иҟоу ыҟоуп. Аилибакаара ҳагзар акәхап. Уҧа иеиҧш акәым, уи иатцкьыс акырҙа еиҳақәоугьы, ибзиахахьоу шаҟаѡы ыҟоу здыруада? Зашәа иаргьы ус дҟалаша. Иаргьы ус дҟалап, ҳара ҳаихымццакыр…

Абартҵ, абас ишеицәажәоз, Уҧа дааины даарыдгылеит. Дѡагылеит, Миха Алықьса-иҧа. Уҧа дыҧхашьан, «Бзиала уаабеит» ҳәагьы изымҳәеит.

Убасҟан, Миха Алықьса-иҧа инапы Уҧа иахь инаирхеит. Уҧа дыҧхашьа-ҧхатцо, Миха Алықьса-иҧа инапы ааимихит. Миха Алықьса-иҧа длатәеит. Уҧа дышгылац, дгылан. Нас, Миха Алықьса-иҧа ацәажәара дналагеит:

- «Уҧа, сара издыруеит, уара агха ҕәҕәа ухьит. Агха иухьыз азы ашкол атаацәаратә комитет аиҳабы, ашкол аҽы аизара аақалтцан, апротокол ѡны, уи агәылѡаа ҟатцаны, «Ахәыҷтәы уадахь» илышьтит. Аха уи амч амаҙам. Амч анаиуа, Ладикәа Чынчор-иҧеи сареи ҳнапқәа ананаҳцалак ашьтахь ауп. Уажәы ааигәа, Ладикәа Чынчор-иҧеи сареи ҳаицәажәон, уара иаҳҳәо ҟаутцар, Маҷуса илѡыз ашәҟәы ықәаагоит. Уара иууалу, ҳара иуаҳҳәо аҟатцара ауп. Умч зқәымхо, ма иузеицәоу ҳара иудаагалом. Ашкол уҽагмырхакәа унеила, иакәым ҟаумтцалан, излаулшо ала атцара тцала…

- Сара ишҧазуеи, атцара сзымтцозар, – иҳәан, ажжыҳәа атцәыуара дналагеит. Миха Алықьса-иҧа Уҧа ас даниба, даарыцҳаишьан, ихы инапы аақәишьит. Усҟан, Уҧа ицәа-ижьы иҧхаҙа акы налалазшәа ибеит, ѡнутцаҟала даагәыргьеит. Уи игәыргьара ихаҽгьы иааныҧшит. Уи Миха Алықьса-иҧа имбакәа залымшеит. Миха Алықьса-иҧа, Уҧа ирыцҳашьара игәы иқәыжжуа, Уҧа иблақәа дырхыҧшыло ус иҳәеит:

- Сара сҳәатәы хоутцар, атцара бзианы иутцо уҟастцоит. Лымкаала, атцатәхәқәа зегь рышьтахь саангыланы суцхраалоит. Уѡызцәа урыхьҙа акәым, акырҙа уреиґьны уҟастцоит. Амала, уара иутахызар ауп, иутахымзар, акгьы сылшаҙом. Сара исҳәо хаутцозар, уатцәы ашьыжь, ашкол ахь уней. Сара сцеит. «Абзиара шәзыҟалааит». – иҳәан дѡагылеит, Миха Алықьса-иҧа.

- Шәахьеицәажәоз, саашәзыҧшит ауп, аѡныҟа ҳнеироуп. Ҳҷеицьыка агьама мбакәа, умцан, нан, - дааґьатцәы-ґьатцәит Нанули.

- Даара итабуп, бчеицьыка азҳааит, - иҳәан Миха Алықьса-иҧа, агәара дынтытцны дцеит.

Адырѡаҽены шьыжьымтан, Уҧа ашкол ахь днеит. Уи ашкол аҽы дышнеиз, Миха Алықьса-иҧа ианиба, «атцатәхәқәа рышьтахь сузыҧшуп, скабинет аҽы», - ҳәа наиеиҳәеит.

Атцатәхәқәа зегьы рышьтахь, Уҧа днеит адиректор икабинет аҽы. Уа дизыҧшны дтәан Миха Алықьса-иҧа. Урт ара еидтәаланы, акыр аамта аицәажәара иаҽын. Урт реицәажәара, гәаартылатәи еицәажәаран. Миха Алықьса-иҧа убас Уҧа диацәажәон, Уҧа игәы итаз акгьы изымтцәахуа, зегьы игәы иаатыганы, Миха Алықьса-иҧа иҽаҧхьа иҳәартә еиҧш. Абас ианеицәажәа ашьтахь, Уҧа идыррақәа ахьылаҟәыз зегьы, Миха Алықьса-иҧа иеиликааит. Уи ала, еиҳа изымариахеит, Уҧа иазыҟатцара.

Убри аҽены инаркны Миха Алықьса-иҧа, Уҧа ицхраара далагеит.

Уи дицхраауан аматәарқәа зегьы рҽы. Уи дицхрааратәы еиҧш, адыррагьы иман. Хьтәы медалла ашкол далгахьан, диплом ҟаҧшьыла ауниверситет далгахьан. Аха усгьы ихата иҽазыҟаитцон, Уҧа дахьицхраауаз азы. Уи иҽахьазыҟаитцоз азы иҳәон: «Сара ашколтә программа бзианы издыруан, аха Уҧа дахьазыҟастцоз азы ашәҟәқәа сынрыхәаҧш-аарыхәаҧшуан. Сара истцахьаз ансгәаласыршәоз, агәалаҟазаара бзиа сыртон, сгәы сытцҧрааруа скартцон»…

Ладикәа Чынчор-иҧеи иареи, «Ахәыҷтәы уадахь» ицаны илацәажәеит Уҷа иус хылҩарц. Уи аҭакҧхықәра рхы иадырҭеит. Ларгьы илҭахыз уи акәын. Ашкол адиректори, ақыҭа ахадеи ирҳәаз дазыразхеит.

Амала, Маҷуса уаҩы ишимбац ала дгәааит. Аҭаацәаратә комитет аҽы аусура даҟәыҭит, аха уи ашықәсан, лара дрымҧсахӡеит, дшыҟац дыҟан, ашәҟәы данын. Лара леиҧш, лҩызцәагьы ыҟан. Адырҩашықәсан, аҭаацәаратә комитет ҽыц алырхит, аиҳабы ҽыцгьы дахадыргылеит.

Уҷа ацхыраара иауыз алыҭшәа аиуит. Хар имаӡамкәа ажәбатәи акласс далгеит. Илеишәа бзиахеит. Уҷа ихы дақәгәырҕьо, ихалагьы, ихы аус адиуло дҟалеит. Аха зегьы акакәын, Миха Алықьса-иҧа Уҷа дышицхраац дицхраауан.

Миха Алықьса-иҧеи Уҷеи, ашкол адиректори аҭаҩи реиҧш акәымкәа, пату еиқәызҭо ҩыцьа аишьцәа реиҧш иҟалеит. Аамҭа ықәҳа ицеит.

Уҷа ашкол далгеит ибзианы. Ауниверситет дҭаларц игәы иҭан. Уажәгьы, Уҷа есымша Миха Алықьса-иҧа иҽы дааны, ауниверситет аҭалара иҽазыҟаиҭон.

***

Ҽнак зны, Миха Алықьса-иҧа, аӡын азы амҽы ылихырц рааигәара иҟаз акәарахь дцеит. Аҽны хәлаанӡа амҽы ылихуан, Миха Алықьса-иҧа. Дышны дшыҟаз, аӡы ижәит, нас адгьыл аӡа дықәиеит. Убри дахҟьан, ауха имцашоура шьҭыҭит уаацәшәартә еиҧш. Ахәышәтәырҭахь дгатәхеит. Надушьа дцан, Уҷа иалҳәеит. Уҷа машьынак иҧшаан, ахәшәтәырҭахь дигеит. Ахәшәтәырҭаҽы Миха Алықьса-иҧа дахьынӡашьҭаз, Уҷа дидтәалан. Ауниверситет ахь дцартә аамҭа имауит.

Миха Алықьса-иҧа, хар имаӡамкәа, ишьапқәа дрықәгыло дҟалеит. Уажәшьҭа, адтәалаҩы диҭахымызт. Уҷа

аҩныҟа дцеит, аха лассы-лассы дааины, Миха Алықьса-иҧа дибалон. Иара убас дылхылаҧшуан Надушьагьы. Уи амҽы лыгижьуамызт, аӡлагарахь длызцон. Миха Алықьса-иҧа ихҭәаны икажьыз иҭлақәа еилыхны, иҷыгәӡа икыдыргыланы иҟаиҭеит. Миха Алықьса-иҧа иҽынтә Уҷа данца ашьҭахь, даҽа ҩымчыбжьа ахәшәтәырҭа дҭахеит, нас – дҭыҭит. Уи ахәшәтәырҭа данҭыҭуаз, Уҷа атакси кны, аҩныҟа далааигеит. Иааит аҭара шықәс ҽыц. Миха Алықьса-иҧа, есышықәса еиҧш, сынтәагьы ашкол ахь дцеит. Уҷа аҩны дыҟан, ауниверситет аҭалара иҽшазыҟаиҭац иҽазыҟаиҭон. Миха Алықьса-иҧа, дышиҽцаац, диҽцаауан. Ус иааит ауниверситет аҭалара амшгьы.

Уҷа ишәҟәқәа заа еиқәыршәаны, иганы ириҭеит. Аҧышәарақәа бзианы иҭины, ауниверситет дҭалеит. Шықәсык аҭара аниҭа ашьҭахь, латәарадатәи аҟәшахьы дмиасыр ада ҧсыхәа имауит, иаб дахьычмазаҩхаз иахҟьаны. Уахь даниасуаз, адекан даара иҽиҟьеит доуимыжьырц, аха иара имуит. Адекан агәра ганы дыҟан, Уҷа диплом ҟаҧшьыла ауниверситет дшалгоз. Уи азы акәын дауижьыр зиҭахымыз. Уҷа ианимуӡа:

- «Уца, аха уҽыбжьыумхын», - иҳәан латәарадатәи аҟәшахьы диеигеит. Уҷа латәарадатәи аҟәшаҽы аҭара шиҭозгьы, ари адекан дишьклаҧшуан. Уҷа иқәҽиарақәа дреигәырҕьон. «Ех, аиҧшымзаара, аиҧшымзаара» иҳәалон адекан Уҷа данааигәалашәалак.

Уҷа латәарадатәи аҟәшахьы даниас, Миха Алықьса-иҧа Уҷа диҳәеит ашкол аҽы аусура далагарц, аха Уҷа мап икит. «Ахҧатәи акурс салымгакәа, ашкол аҽы аусура салагом, даара еилахарак ашкол аҽы иҟамкәа», - иҳәан, ишиҳәаз еиҧш иагьыҟаиҭеит. Ахҧатәи акурс ибзиаӡаны даналга, насгьы аҭыҧ ҭацәны иҟоушәа аниба, Миха Алықьса-иҧа иеиҳәеит дидикыларц. Усҟан, Миха Алықьса-иҧа дааччан, ус иҳәеит: «Уажәы, умаар, уаха сара снеип ҳәа акәын сгәы иҭаз. Уахьааиз «молодец». Уара удагьы ҧсыхәа ҳамамызт. Агеографиа рызҭоз

ҳартцаҩы бзиа хатца дцеит. Уи аматәар дзыртцо ҳәа аҙәгьы дҳауамызт. Уара иумур, уи аматәар ҭацәаны иаанхон».

Абас, Уҵа ашкол аҿы аусура далагеит. Миха Алықьса-ипҳа дарґьажәҩаны дааивагылеит. Уҵа ауниверситет данҭалоз еипҳш, уажәыгьы дицхрааруан Миха Алықьса-ипҳа. Ауниверситет ибзиаҙаны уалгаргьы, ашкол аҿы ибзианы аус узымургьы алшоит. Адырра иумоу ахәыцқәа дыртцара иатахуп азнеишьа ҷыда. Миха Алықьса-ипҳа, уи еипҳш иҟоу апҳышәа бзиа иман. Уи апҳышәа, Уҵа итаразы ихы деигҙомызт. Убри аҟнытә, лассы-лассы дилатәалон, игха-ҧхақәа иеиҳәон. Иаргьы аинтерес кны аус иуан, урҭ аинтерес зцоу ҿыцк рылеигалон. Иаарту атцатәхәқәа мҩапҳигон. Уҵа иҟаитцақәоз, Миха Алықьса-ипҳа игәапҳхон, иагьимаирехәон. Ус ишааиуаз, Миха Алықьса-ипҳа агәамбзиарақәа шьҭихуа далагеит. Акырынтә араион атцараҟәша аиҳабы иҿы ихы дахашшаахьан, аха уи мап шикыц икуан, иусушьа бзиан, диқәгәыґуан азы. Уажәы, идиректорра шьҭеимтцар ада ҧсыхәак имамкәа данықала, насгьы ихатыпҳан директорс иҟаитцашаз дахьыҟаз азы, дрыцҳашьаны дазыразхеит араион атцара аҟәша еиҳабы.

- Ибзиоуп, нас уаусыжьп, аха ухатыпҳан иааушьҭуада? – иҳәан дтцаait араион атцараҟәша еиҳабы, Уҵа игәы дышҭазгьы, иҙбахә мҳәаҙакәа.

- Уҵа Алиас-ипҳа дыҟами, - иҳәеит Миха Алықьса-ипҳа.

- Ааи, ааи, уи дыҟатцәкьами! Уи уиқәгәыґратәы дыҟоуп. Уи азоуп уаргьы адиректорра мап зацәукуа, аха усаатқәа аанужьыр ҟалаҙом.

- Урҭ макьанатцәкьа сымчи сыхшыҩи рықәхап ҳәа сгәы иаанагоит.

- Ирықәхароуп, ирықәхароуп. Ус муҙакәа аҩны атәарагьы ушаражәуа удырааит.

- Уигьы здыруеит. Итабуп исҳәаз уахьазыразхаз Минас Миназ-ипҳа, сара сцеит, абзиараз. – иҳәан дҩагылеит Миха Алықьса-ипҳа, рҩыцьагьы рнапқәа ааимырхит.

- Уара уаужьны, Уҵа Алиас – ипҳа мап икыр, иҟаутцода? Уи думаны уаар, дазыразхар, уарзаҳал снапы аныстцоит. Уааҙа уара ушдиректору удыруазааит, - иҳәан, даахәмарит Минас Миназ-ипҳа. Миха Алықьса-ипҳа дындәылтцны дцеит.

Минас Миназ-ипҳа дхәыцуа дтәан. Дрыцҳаишьон Миха Алықьса-ипҳа, иаамтаҙамкәа адиректорра ахьаанижьуаз.

Адырҩаҿны, Миха Алықьса-ипҳа ашкол аҿы даннеи, атцатәхәқәа ирылагаанҙа Уҵа Алиас-ипҳа днаидгы-лан иеиҳәеит, атцатәхәқәа рышьтахь икабинет аҿы дшизыпҳшу уск атцыхәала. «Ибзиоуп, снеип», - иҳәеит Уҵа Алиас-ипҳа. Атцатәхәқәа ирылгеит. Миха Алықьса-ипҳа дыпҳшны дтәоуп. Ус ашә днас-насыны, дааҩнашылеит Уҵа Алиас-ипҳа, рҩыцьагьы неидтәалеит. Ахы днықәырпҳшны диацәажәеит, насгьы иеиҳәеит иара идагьы ҧсыхәа шамамыз, мап аник рыбзиабара ирымоу наҙаҙа атцыхәа шыпҳцәо. Уҵа Алиас-ипҳа итахымхеит, аха мапгьы изымкит, Миха Алықьса-ипҳа игәамбзиара идыруан азы.

Адырҩаҿны рҩыцьагьы иеицны ицеит араион атцара аҟәша аиҳабы иахь. Уи арҭ аниба, рҩыцьагьы рарзаҳалқәа инапы рнитцеит, итахҙамкәа.

Иааит ашкол аҿы. Артцаҩцәа ааизганы ирылеиҳәеит: иахьа нахыс директорс, Уҵа Алиас-ипҳа дшықоу. Ари артцаҩцәа реилазааараҿы зегьы ргәы иаахәеит, аха Миха Алықьса-ипҳа идиректорра ахьаанижьыз ргәы иалсит, рылахьгьы ааиқәнатцеит.

АХҚӘА

АҧХЬАЖӘА АРЕДАКТОР ЛЫҠНЫТӘ..... 3
Шәышҧасҭаху..... 8
Аҧхьара..... 8
Ахәыҷқәа аҳақьым даҳҭахҙам..... 9
Амчымбжь амшқәа..... 9
Акрыфара..... 10
Сара даара слеишәа бзиоуп..... 11
Ақәа ауамызт, ақәа ауамызт..... 11
Скәата хәыҷы..... 12
Шьҭа, ҳаҧыхьанҙа иҧштәуп..... 12
Иахьа асахьатыхра рыман..... 13
Улеила, улеила ақәа..... 14
Сара ахәыҷқәа сҧҟазом..... 14
Ашкол ахь сцартә еиҧш исызҳаит..... 15
Акәырҷыжь..... 15
Сыхәмаргақәа..... 16
Сҳәатәы хашәҵала шәара..... 17
Акәашара бзиа избоит..... 17
Сыртҵаԥуп сара..... 18
Сашьа сиаҟарахар..... 19
Ҟәарҭ, ҟәарҭ, ҟәарҭ, ҟәарҭ..... 19
Сара сцәажәоит ҳәа тәым бызшәала..... 20
Ахәыҷ баҳча ааныжьны..... 21
Радеи, ландуи, лабдуи..... 21
Атҵларкәыкә..... 23
Слеишәа бзиоуп..... 23
Аҟәарҭи ахьшьи..... 24
Аилаҵь зурцазы сара..... 25
Сҳәыс..... 25

Аҧсшьараан..... 26
Сышәҭ..... 26
Ашкол аҿынтә сааит уажәы..... 27
Аа, ицәыртҵуеит азыркәиқәа..... 28
Шьушьа..... 28
Аҷынҷа..... 29
Аҧсадгьыл азы ашәа..... 29
Ахәычразы ашәа..... 30
Абду имаҭа дганы..... 31
«Ани сымам, ари сымам..... 31
Аагҧынрала..... 32
Ақалақь аҿы Қфаҭ дынхоит..... 33
Амреи, Амзеи, Мрамзеи..... 33
Сҭаацәа..... 34
Рада..... 35
Дима..... 36
Амшын ааигәара ҳанхоит..... 36
Машеи сареи..... 37
Ҭхәаҧ..... 37
Аҿы сақәиртәан даду..... 38
Акәукәу..... 38
Ҳара ҳакласс..... 39
Ихарымҭеит..... 40
Са сықалақь Аҟәа..... 41
Ашьцылара..... 42
Аҧина..... 43
Сымшынҭа..... 43
Ампыл..... 44
Амзеи ахәыҷи..... 45
Шьашьа..... 45
Ажәтыс..... 46
Хьҭыс дгәааит..... 46
Зыкәыр хәыҷы изыркәи..... 47
Азыс..... 48
Шьыжьҙа сгылоит..... 49
Ашкол ахь сцартә еиҧш сеиқәшәыршәа..... 50

С – Елина..... 50
Сгәылацәа рхәыҷқәа..... 51
Аҳын..... 52
Сани сыртцаѡи..... 53
Сеигәыдтца..... 53
Азамаҭ..... 54
Аицхыраара..... 55
Сыцгәы..... 56
Ахра..... 56
Рафеҭ хәыҷы..... 57
Аџьынџьыхәа..... 57
Атетрад ҽыц маҭәарк иазыскыз..... 58
Сан аутра дҭан аҽены..... 58
Ахәыҷқәа, атцарақәа шәымшьлан..... 59
Атцара зыстцо..... 60
Атцаѡцәа аѡныҟа ҳаауан..... 60
Среиҧшхарц атцаѡцәа..... 61
Аҧсуа хәыҷқәа шәахь..... 62
Сара саҧсыуоуп..... 63
Сиеҭцәахә..... 64
Ҽнак аҳәынаџқәа ааизан..... 64
Асы леиуеит, асы леиуеит..... 65
Лера..... 65
Ҷыгә..... 66
Атцаѡы..... 66
Аҳәатәхамтца ахамса..... 67
Бымтцәыуан, Ерына, бымтцәыуан..... 67
Атцаѡы бзиа..... 68
Схәыҷра..... 69
Сыртцаѡымзар ҟалаҳом..... 69
Аѡышьеи аҧхьашьеи здыруеит..... 70
Ахәыҷразы ашәа..... 71
Акәыбры..... 72
Ажәтцыс..... 73
Адәыкрын..... 73
Сара сзышьҭоу..... 74

Ампыл ада ҽак аабомызт..... 75
Ашышкамс..... 76
Акәҷарақәа..... 77
Ауаѡы дычмазаѡхар..... 78
Састраномымхар ҟалом..... 78
Даара, даара, даараҳа..... 79
Амра гыланы иҧхоит..... 80
Сымшқәа..... 81
Лана дгылоуп адәаны..... 82
Ахәыҷра..... 83
Изхьаауаз зыхәда ахәыҷы..... 83
Уи ѡызасгьы даҳҧхьаҳап..... 84
Зынҳа ухьамтцкәа зымѡа..... 84
Иаха ашьха илеит асы..... 85
Аҽҳаны илоуп..... 85
Ашьжьымҭан сангыла..... 86
Ахәыҷқәа рабдуцәа ирылаҽхәо итәан..... 86
Мрамза..... 87
Наала..... 87
Ардәына аҭра ҟаҵаны..... 87
Ашьыцра..... 88
Абгахәыҷы..... 90
Еимдо шәрыҧхьала ашәҟәқәа..... 90
Иахьа ҳамра хаа лашоит..... 91
Аццаки, амццаки, ҳареи..... 93
Зегьы ириҭеит ишаны..... 94
Шәани шәаби шәырҭахуп..... 95
Схатәы бызшәа..... 96
Амц..... 96
Гәымсҭазы ашәа..... 97
Аҧсабара..... 98
Аҭәархра..... 99
Сыҽцыс азхәыцра..... 100
Пхыҳырла..... 101
Сара аспорт бзиа избоит..... 101
Асы..... 102

Исызҳандаз зын затԥык..... 103
Аҟəраан ашəа..... 104
Упоетхарц уԥахызар..... 105
Лакəшəа иҟоуп с – Апҧсынра..... 106
Атцыртцыр..... 107
Ашьыжь агылара..... 107
Иахьа адəыгбақəа бжьазам..... 108
Ҳаԥьымба зегьы ддырҽхəоит..... 109
Радеи ландуи еицны..... 109
Даду, игəатԥа сымшынтца..... 110
Макьана сара схəыҷуп..... 110
Ахəыҷқəа..... 111
Шьыжьымтԥанла сара сгыла..... 112
Аҳаргь..... 113
Атцара бзианы истцоит..... 113
Ахəыҷқəа шəзыҳəа ажəеинраала..... 114
Атцəца шьтыхны са санныҳəо..... 115
Амреи Амзеи..... 116
Ашəҟəқəа..... 117
Ҳартцаҩы лзы ашəа..... 118
Цьацьа..... 119
Ашьыжь..... 120
Нанҳəа мза гылоит..... 121
Ашарҧаз сгылеит сеитцамха..... 122
Шьмаф..... 123
Ицқьазарц ажəҩан есқьынгьы..... 124
Ҳара иҳамоуп аҕацəа..... 125
Амшшьар..... 126
Ақəҷышь мзырҩы..... 126
Ақытаҷ дахьынхоз Батыр..... 127
Анцəа дыҟан, Анцəа дыҟоуп..... 129
Ацьмахьча Цьоцьа..... 130
Амреи аетцəақəеи..... 131
Сҩыза имазамызт аҩыга..... 131
Саркьатцас уҽеызнубаало..... 132
Аҟыз..... 132

Сыртцаҩцəа еицҷак салырхын..... 133
Абдуи аматԥеи рымшира..... 134
Аиашеи амци..... 135
Зажə..... 135
Сара исымоу саб иашьа..... 136
Апылҳатԥ..... 137
Сматԥа, Милана Барцыцҧҳа бахь..... 138
Ахəыҷқəа даара шəыстахуп..... 140
Сара исыбжьеит аҟыршы..... 140
Аусура бзиа избоит..... 140
Азынра аауеит лассы..... 141
Аҽены ачақəа рацəан..... 142
Харада ахара зду..... 143
Ашьцылара..... 143
Акəашара сара истцарц..... 143
Амазаа, мазазароуп..... 144
Сани саби аҩны иҟам..... 144
Еқəыпҧ иҽеыгра..... 145
Ан ҷеи ахəыҷи..... 146
Ҳара ҳгəыргьоит..... 146
Сара сымҩа..... 147
«Аибашьра» ихəмарырц..... 148
Ҳара ҳшəишəи арбаҕь..... 149
Иахьа ҳара ҳанхоит Аҟəа..... 149
Аусура сацəшəазом..... 150
Сыхьшь..... 151
Амра гылоит шарҧазы..... 152
Ассирқəа збеит..... 153
Атир..... 154
Абнахь анықəара..... 155
Иахьа мҽышоуп..... 156
Сҽы..... 157
Сара сышкол..... 157
Зынроуп, аха амра ҧхоит..... 158
Сышкол даара исгəаҧхоит..... 159
Ажəҩан ҧсазтцас ииатцəоуп..... 159

Аҟаара иаҿуп аҳәыс..... 160
Атцыс амахә иқәтәан..... 160
Аматацәеи абдуи..... 161
Еимаа ҿышәта асы шьтан..... 163
Абас иҟоу азтцаара..... 164
Шәҟәык агәала..... 164
Цьоук ахьгылоу, данрыдгылоу..... 165
Иааимаѳ-еиматцәан идды-мацәысит..... 166
Амшын..... 166
Аҧсаз гылоуп иҧшъаъа..... 167
Мышәи Хәыжәи..... 168
Сара ақытаҿы сынхоит..... 169
Ҟаих..... 170
Арашь..... 171
Цыгәи Наалеи..... 171
Мавр..... 172
Ѳнык аҿы ҳаицынхоит..... 173
Ҳара ҳнапқәа еибаркны..... 174
Алеишәацәгьа..... 175
Аапҳьара..... 176
Ацхыраара..... 176
Аҿага кыдгылан атъамц..... 177
Аҿага ркит иеиҳабацәа..... 178
Сиетцәахә..... 178
Ухазы..... 179
Атцәа еитасҳаз снапала..... 179
Ақалақь аҿы ашкол стартцеит..... 180
Ақалақь ахьтә ақытахь..... 180
Аҟыршы шыскыз..... 180
Ахьшь шыскыз..... 181
Аибашьра анцоз Аҧсны..... 182
Маиҟәаптәи ахаҳә..... 182
Схапыц митәык имцысъакәа..... 183
Алабжьара..... 184
Пыжә икарпыжә..... 184
Бақи аҟабақи..... 185

Амбара..... 186
Амандарина ҳтаауеит..... 187
Шәара шәзы..... 188
Атцх тынч..... 189
Аеши, сареи, сани..... 189
Ҳара ҳажә хьоит азы лассы..... 190
Сахьынтытцлак, ҧшъароуп, ҧшъароуп..... 191
Цышьи ақәцышьи..... 192
Асы леиуеит..... 192
Ѳыцьа ахәыцқәа..... 192
Сеигәыдта ҟаҳтцон..... 193
Сара сахьынхо Аҧсноуп..... 193
Март ааба..... 193
Аҧтақәа инарывыццан..... 194
Аты..... 195
Аҧсшьара мшқәа раан..... 196
Адаҕь Аалъга инхықәгылеит..... 197
Саандақәа гәастарц шьыбжьоншәа..... 198
Аҧсны данақәла ҳаҕа..... 199
С – Рада..... 200
Дахьыхандеилауаз сабду..... 201
Уара ахьчпапыр..... 201
Ахьчпапыр неиуеит ипыр-пыруа..... 202
Аешьа хәыч сара дсымоуп..... 202
Сыгәра жәга..... 203
Ашкол ахь ицоит ахәыцқәа..... 203
Ақәасаб хәычы..... 204
Асапын, ацьыка, агаз..... 205
Аибашьра ашьтахь сѳеит Аҟәа..... 205
Шәааи ҳаицлабп..... 206
Цьит..... 206
Амцҳәара..... 207
Кәантра..... 208
Аҧхын ашкол ҳаноужьыз..... 210
Амшын ааигәара сынхоит..... 210
Шьыжьы инаркны шьыбжьонынъа..... 211

Ахьаҟәшәара..... 211
Аҽыуахьад..... 212
Ҳәынаҕи аҳәынаҕқәеи..... 213
Аушьҭымҭа иажәа..... 214
Аҽадақәа..... 216
Дамшәи амшәи..... 216
Ҳаб иҳадитцеит иацы..... 217
Машьа лҭатәхәы атцашьа..... 218
Даара бзиа избоит сара..... 219
Малакрыфа..... 220
Афырҭын..... 220
Асы леиуан аҳәата-ҳәатаҳәа..... 221
Аҕинеи Сабинеи..... 222
Бата зегьы дышрапҳысыз..... 223
Сабду игәаҕхара..... 225
Акамбашьқәа..... 225
Умласын..... 226
Амза..... 226
Амаҭа днаскьалгоит анду..... 227
- Даду, исоуит иахьа ҕшьба..... 228
Мимоза..... 229
Исгәалашәоит..... 229
Карабеҭи Алхаси еиқәлацәоуп..... 230
Хәажәкыратәи асы..... 230
Аҕсабара ашьклаҕшра..... 231
Аҕхын..... 233
Атрактор ныҟәцаҩ – арчаҩы..... 233
Шәышә ҟәымшәышә..... 234
Шәышәи Шәаҟәи..... 235
Ашкол ахь дцон Шәышә..... 236
Шәышә хәыҷ имоуп ашәыршәыр..... 237
Аҙахра бзиа избоит..... 237
Аҙахәа аилыхра..... 239
Даара ахьҭа цәгьан адәахьы..... 240
Стәанчахәы нахҭынтцо..... 241
Аҭыҧха хәыҷы, Елина..... 241

Шәа шәзы сыҟоуп, ахәыҷқәа..... 242
Сгеологхар сҭахуп..... 242
Баграти апоети..... 243
Ари ҟалеит ацаҟәшәан..... 245
Аҳәатәхамҭа..... 246
Жәыржәыр..... 247
Ари атцла..... 247
Аҳамҭа..... 248
Абыҧь ҩеижьқәа..... 249
Пшьба – ҧшьба цәаҳәала..... 250
Ажәаҧҟақәа..... 254
Ацуфарақәа..... 258
Ажәарццакқәа..... 261
Ацуфаратә хәмаррақәа..... 262

АПОЕМАҚӘА..... 267

Таҟьа ҳәынтаҟьа..... 267
Уи иҩнатәны иузыҟатцом..... 272
Аамҭақәа иреиҧу..... 276

АЖӘАБЖЬҚӘА..... 279

Иахьылзеилымкааз ауп..... 279
Ацәҟьа..... 281
Уаргьы умҭәуан, Нанука дауеит..... 284
Исзымҭар ҳәа сшәоит..... 285
Сан дшәар ҳәа сшәоит..... 285
Аҧеыха..... 286
Аҳәынаҕ хәыҷы ацгәы жьаны ишацәцаз..... 288
Ната..... 291
Ирылшоз ҟарцеит..... 293
Аиаша ҟалцеит..... 297
Аҧсаҙ..... 301
Аҳәатәы хазтцо, имаашьо иауп, атцарагьы зтцо..... 304
Сеага ахәы ахшәеи..... 307

Цьубеи....310
Иахцалак иеибабоит....312
Андуи аматеи....313
Дызласашьеи, дапҳсуазамеи?....314
Сара уеипҳш сажәыр, улаба суҭоо?....315
Сыртцафы илуазар.... 316
Сышлырпҳхашьо убоо, уара?.... 316
Шәысзымтцаакәа истцар!....316
Иакәым ҟазтцаз....316
Парахәмар....326
Аныха амч....328
Радеи Елинеи....331
Афыза бзиа....336
Анапынтца....343
Уи узыцәшәаша иакәхом.... 345
Амфа иаша....352
Рапҳхьазатәи анапымта....362
Сгәы иҭымтцәо ахҭыс....375
абду ипҳхьарца....400
Зегьы абас ҟартцозар....419
Хыц....429
Аб дызхьымзаз....432
Кәыбрыц иакәымзар....443
Аигәылацәа....451
Аифызара....471
Ақәыпҳшраз....498
Атамакәа анышәҭуа....520
Ашкол адиректор....541

ЛЕУА ЛЕИБА

А И Г Ә Ы Л А Ц Ә А

Ахәыҷқәеи ахбыцқәеи рзы

Ажәеинраалакәа
Ажәапҟакәа
Ацуфарақәа
Ажәарццакқәа
Ацуфаратә хәмаррақәа
Апоемакәа
Ажәабжьқәа

ЛЕУА ЛЕИБА

СОСЕДИ

Для детей и подростков

Стихи
Пословицы
Загадки
Скороговорки
Загадки и игры
Поэмы
Рассказы

Аредактор, акорректор Бебиаҧҳа Нона
Аверстка Акаба Анжела

Ацәаҷы асахьа Воуба Диана

Аформат 84х108 1/32. Инықә. кьыҧ. бҕьы. 36,66.
Иҟатҷә. кьыҧ. бҕь. 18,25. Атираж 300. Аҷатҷапҟа № 45.

Икьыҧхьуп АУН «Акьыҧхь аѡны» аҟны,
ақ. Аҟәа, Ешба имѡа, 168.

2.*
3.*
4.*
5.*
6.*
7.*
8.*
9.*
10.*
11.*
12.*
13.*
14.*
15.*
16.*
17.*
18.*
19.*
20.*
21.*
22.*
23.*
24.*
25.*
26.*
27.*
28.*
29.*
30.*
31.*
32.*
33.*
34.*
35.*
36.*
37.*

2. Л. Леиба
3. Л. Леиба
4. Л. Леиба
5. Л. Леиба
6. Л. Леиба
7. Л. Леиба
8. Л. Леиба
9. Л. Леиба
10. Л. Леиба
11. Л. Леиба
12. Л. Леиба
13. Л. Леиба
14. Л. Леиба
15.Л. Леиба
16. Л. Леиба
17. Л. Леиба
18. Л. Леиба
19. Л. Леиба
20. Л. Леиба
21. Л. Леиба
22. Л. Леиба
23. Л. Леиба
24. Л. Леиба
25. Л. Леиба
26. Л. Леиба
27. Л. Леиба
28. Л. Леиба
29. Л. Леиба
30. Л. Леиба
31. Л. Леиба
32. Л. Леиба
33. Л. Леиба
34. Л. Леиба
35. Л. Леиба
36. Л. Леиба
37. Л. Леиба

2.1. 2.1.*
3.1. 3.1.*
4.1 4.1*
5.1. 5.1.*
6.1. 6.1.*
7.1. 7.1.*
8.1. 8.1.*
9.1. 9.1.*
10.1. 10.1.*
11.1. 11.1.*
12.1. 12.1.*
13.1. 13.1.*
14.1. 14.1.*
15.1. 15.1.*
16.1. 16.1.*
17.1. 17.1.*
18.1. 18.1.*
19.1 19.1*